

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ORG. İZZETTİN ÇALIŞLAR'IN ANILARIYLA

gün gün, saat saat

İSTİKLÂL HARBİ'NDE BATI CEPHESİ

Hazırlayan: İzzeddin Çalışlar

TÜRKİYE BANKASI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Kültür Yayıncılık

**İZZETTİN ÇALIŞLAR
GÜN GÜN, SAAT SAAT
İSTİKLAL SAVAŞINDA BATI CEPHESİ**

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2009

**YAYINA HAZIRLAYAN
İZZEDDİN ÇALIŞLAR**

**EDİTÖR
ÖZLEM ÇEKMECE**

**GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM**

**DİZİN
BORA BOZATLI**

**DÜZELTİ
ESEN GÜRAY**

**GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI**

1. BASKI: 1500 ADET, OCAK 2009

ISBN 978-9944-88-554-6

**BASKI
ENTEGRE MATBAACILIK ANONİM ŞİRKETİ
(0212) 451 70 70
SANAYİ CAD. NO: 17
ÇOBANÇEŞME-YENİBOSNA 34196 İSTANBUL**

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

**Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.**

**TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr**

*org. izzettin çalışmalar'ın anılarıyla
gün gün, saat saat
istiklal savaşı'nda batı cephesi*

*Yayına Hazırlayan
İzzeddin Çalışlar*

Anı

İçindekiler

Önsöz	ix
BAŞLANGIÇ	1
1. BÖLÜM	5
Uşak Muharebesi	7
23. Fırka Kumandanlığı'na nasıl geldim?	7
28-29 Ağustos 1920 Muharebeleri	24
Yorum	38
2. BÖLÜM	43
61. Fırka Kumandanlığı	45
61. Fırka'nın Gediz ve Kütahya Muharebeleri	45
Gediz'e doğru yürüyüş ve Derbent Muharebesi	54
Derbent Muharebesi	58
61. Fırka muharebesinin kesilmesi	61
Çeltikçi Muharebesi	65
Sonuç	76
61. Fırka'nın Kütahya'ya yerleşmesi	78
Kütahya'dan Gediz'e ilerleyiş	94
7 Ocak: 61. Fırka-Ethem Muharebesi	99
Kütahya Muharebesi	105
12 Ocak 1921 Muharebesi	110
Gediz yönünde takip harekâtı	120
Sonuç	131
3. BÖLÜM	135
İkinci İnönü Savaşı'nda 61. Fırka	137
İkinci İnönü Savaşı'nın başlangıcı	137
Karşılaştırma	140
Maneviyat	142
Talim ve terbiye	143

İki tarafın hareket planları	143
Her iki ordunun savunma mevzileri	144
Türk Ordusu	145
İnönü savunma mevziinde tahkimat derecesi	146
23 Mart günü: harekât	147
İnönü mevziinin paylaşımı	148
26 Mart 1921	153
27 Mart 1921 günü	161
28 Mart 1921	173
29 Mart 1921 günü	190
30 Mart 1921 günü	193
31 Mart 1921 günü	206
1 Nisan 1921 günü	210
4. BÖLÜM	217
Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1. Grup	219
İnönü'den Sakarya'ya 1. Grup Kumandanlığı	219
21 Temmuz'da 1. Grup'un Eskişehir'e taarruzu	226
Sakarya'da	232
25 Ağustos, 1. Grup taarruzu	242
26 Ağustos: 1. Grup'un Prens Andrea kumandasındaki 2. Yunan Kolordusu'yla muharebesi	247
27 Ağustos Muharebesi	257
28 Ağustos Muharebesi	266
29 Ağustos Muharebesi	274
3 Eylül 1921, 1. Grup'un durumu	280
1. Grup'un Yamak taarruzu	290
5. BÖLÜM	307
1. Kolordu Kumandanlığı	309
Sakarya'dan İzmir'e	309
Eskişehir-Afyonkarahisar hattındaki düşmana karşı, Batı Cephesi kumandanının ve yalnız Afyonkarahisar bölgesindeki düşmana karşı 1. Ordu kumandanının hareket şekli hakkında düşünceler	316
6. BÖLÜM	361
Büyük Taarruz	363
26 Ağustos 1922	363
27 Ağustos günü muharebesi	378
28 Ağustos günü muharebesi	384
29 Ağustos günü	389
30 Ağustos 1922 Muharebesi	396

31 Ağustos 1922 Muharebesi	405
1 Eylül Muharebesi: Uşak'ın ele geçirilişi	411
2 Eylül 1922 günü	418
3 Eylül günü ve İzmir'e kadar takip	422
4 Eylül günü	425
5-10 Eylül günleri: İzmir'e kadar takip	427
5 Eylül akşamı fırkaların durumu	429
6 Eylül günü	429
7 Eylül günü	431
8 Eylül günü	432
9 Eylül günü	433
Hatıratımın sonu	438
Sonsöz	440
Türk karşı taarruzlarıyla Yunan savunma ve geri çekilmelerinin değerlendirmesi	445
DİZİN	449

Doğduğu yıllarda Yanya'nın genel görünümü ve Tepedenli Mehmet Ali Paşa Türbesi.

Önsöz

Org. İzzettin Çalışlar, 1882 yılında Ataullah Bey ve Esma Hanım'ın altıncı ve en küçük çocuğu olarak, Yunanistan'ın orta batısındaki Yanya'da dünyaya geldi. 1950 yılında, yeğeni Suat Ataullah'ın yine Yanya eşrafından Hamit Bey'e ait belgeler içinde bulduğu ve güncellediği soyağacına göre, ailesi Yanya'nın 1431 yılında Karaca Paşa tarafından teslim alınmasından sonra, Sultan Murad tarafından şehre Müslüman Osmanlıların yerleştirilmesi kararıyla, Çorum'dan göç etmiş. Soyağacının başlangıç ismi, Mestan Çelebi adıyla tanınan Hayrettin Bey.

Bn eski fotoğrafı. Babasının yanında çocukken 1800'lerin sonunda, Yanya'da (soldan ikinci).

Yanya'daki İslam Paşa Camii'nin yakınlarında hayratı ve bir tekkesi bulunan Mestan Çelebi'nin Çorum'dan din öğrenimi amacıyla Yanya'ya geldiği, mezarının ise Çatalca'da bulunduğu da bu kayıtlarda geçiyor. Torunu Şeyh Ahmet'in beş çocuğundan biri olan Müftü Ataulah'ın altıncı kuşak torunu olan dedem, babaannemin anlattığına göre, rüşdiyeyi bitirdikten sonra, tıp öğrenimi amacıyla İstanbul'a geldiğinde, Tıbbiye İdadisi sınavlarını kaçırdığından, Harbiye İdadisi'ne girmiş. Kayıtlar, 1901 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a girdiğini, 1903'te buradan mezun olduğunu, aynı yıl girmeye hak kazandığı Harp Akademisi'ni 1906 yılında Topçu

Selanik Ordu Karargâhı'nda diğer kurmay subaylarla birarada (orta sıra soldan üçüncü Mustafa Kemal, beşinci İzzettin), 1909.

Sınıfı ikincisi olarak bitirdiğini ve kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduda görev aldığını gösteriyor. Aynı sınıfın birincisi olarak mezun olan İsmet İnönü, anılarında Erkanıharbiye Mektebi yıllarından bahsederken, “İzzettin Çalışlar ve eski Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman’la birlikte yetiştik” diyor.

İlk görevleri 17. Seyyar Jandarma Alayı 1. Batar-ya Komutanlığı ve 21. Alay 1. Tabur Komutan Vekilliği olan dedem,

1909 yılında Hareket Ordusu olarak tanınan, 3. Ordu Karargâhı’nda, 1. Mürettep Tümen Kurmay Başkanlığı’nda, daha sonra da sırasıyla, 3. Ordu 21. Alay’da, Üsküp 5. Kolordu’da Tabur ve Tümen komutanlıklarında bulundu. Balkan Savaşı için seferberlik ilan edildiğinde Ustrumca’daki 15. Nizamiye Fırkası’nda kolordunun talim ve terbiyesinden sorumluydu. O yıllarda kardeşleri ve ailesi halen Yanya’da yaşıyordu. 11 Eylül 1912’de yine Yanyalı olan Kevser Hanım’la hayatını birleştirdi. 1912-1913 yıllarında, Balkan Savaşı süresince, Fatih Redif Tümeni, 14. Nizamiye Tümeni kurmaylıkları yaptıktan sonra, 7 Kasım 1913’te kıdemli yüzbaşılığa yükseldi. 1942 yılında yazdığı bir makalede o dönemle ilgili şu anısını aktarmıştır: “Balkan Savaşı’nda Komanaova Meydan Muharebesinde şöyle bir olay olmuştu: 10 Teşrin-i Evvel 328’de Vardar ordusu taarruza geçmiş ve sol cenahında bulunan 5. Kolordu, Piçna suyunun

*Tümgeneral rütbesiyle eşi
Kevser Çalışlar’la, 1926.*

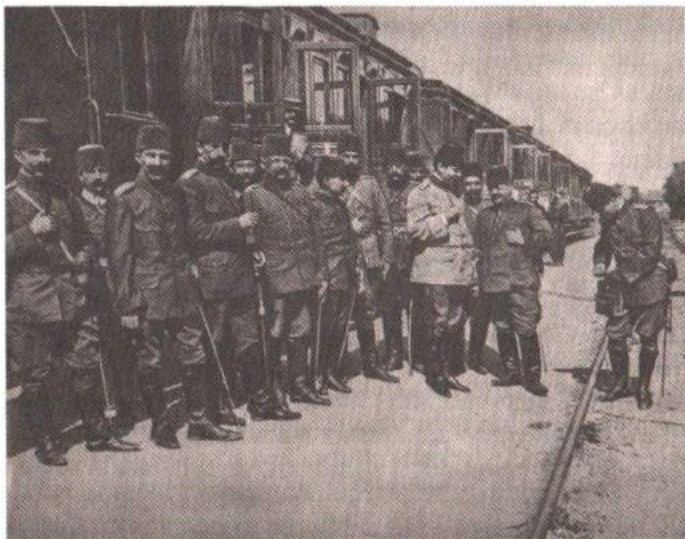
(Komanova'nın doğusunda) iki tarafında ve merkez ağırlığıyla Eski Naşoriç-Yeni Naşoriç sırtlarını işgal eden Sırp kuvvetlerine karşı yapılp muharebeye başlamıştı. Eski Naşoriç mevzii Sırplar tarafından sahra istihkâmlarıyla tahkim edilmiş 37. Nizamiye Alayı'yla Redif Alayı, sözü edilen mevziye taarruz etmişlerdi. Taarruzun kolaylaştırılması için bir cebel bataryası da avcı hatlarımıza kadar yanaştırılmış ve düşman mevziinden 100 metre bir mesafede mevzi alan bataryanın şarapnelleri safra tatbik edilmiş olarak açtığı ateşlerin etkileriyle Sırplar ziyade sıkıştırılmıştı. Ortalık kararmaya başlamadan yaklaşık ezanî saatle 11:30'da, Sırplar tüfeklerini yukarı kaldırarak siperleri üzerine çıkmışlar ve zabitler beyaz bayraklarla bizim askere doğru ilerleyerek teslim teklifinde bulunmuşlardı. Bataryamızın kumandanı Sırp zabitlerini karşılamış ve konuşmaya başlamıştı. Askerimiz bu manzarayı önce hayret ve heyecanla karşılayarak mevzilerinden düzensiz bir surette sırt üzerine açığa çıkarak teslim vaziyetinde bulunan Sırplar'a karmakarışık bir ateş açmışlardı. Bu ateş üzerine Sırplar tekrar siperlerine saklanarak zabitler bu hareketini protesto ederken bizim zabitlerimizin müdahalesiyle askerimiz ateş kesmiş ise de, askerimiz sırt üzerinde karışık bir kalabalık olmuş ve Sırplar'a pek müsait bir hedef ve vaziyet arz edilmişti. Sırplar bundan yararlanarak siperlerinden makineli ateşi açarak askerimize külli zayıat verdirmeye ve dağıtmaya muvaffak olmuşlardı. O suretle ki, tarafımızda mevziî kaçışmalar ve geri çekilmeler de olmuş ve bataryamız korunmasız olarak açıkta kalmıştı. Müteakiben Sırplar bütün ateşlerini bataryaya yöneltmiş ve bataryamızın pek kahramanca savunmasına rağmen hemen teknil zabitler ve erlerini muharebeden hariç bırakarak gecenin girmesi üzerine bataryayı da ellerine geçirmeye muvaffak olmuşlardı. Bu ansızın ortaya çıkan olay Sırp ordusunun sol cenahını ciddi bir şekilde

sıkıştıran ve hemen hemen çekilmeye mecbur eden 5. Kolordu'nun sözü edilen mevzi önünde 10 Teşrin-i Evvel günü sarfettiği fedakârlıkların boşa gitmesine ve söz konusu mevzi önünde daha 24 saat kalmasına sebep vermiştir ki, 10 Teşrin-i Evvel akşamki vaziyet tek mil Sırp ordusunun çekilmesine sebep olmak üzereyken 11. günü akşamı tekrar aynı mevzilerin zabtedilmesi Sırp lar'ın karşı taarruzları karşısında Vardar Ordusu'nun merkezi, yani 6. Kolordu'nun geri çekilmeye başlamasıyla hiçbir fayda sağlayamamış ve yalnız müteakiben verilen emirle, 5. Kolordu'nun çekilmesinde kolordu düşmanın yakın takibatından korunabilmiştir.” Balkan Savaşı sırasında Vardar Ordusu, 5. Kolordu, Komanova Meydan muharebesi gibi konularla ilgili olarak aktardığı diğer bilgiler, günlüklerini içeren *On Yıllık Savaşın Günlüğü* adlı kitapta bulunmaktadır.

Yüzbaşı İzzettin, Balkan Savaşı'nın sonuna kadar 5. Kolordu ile muharebelere katıldı. Pirlepe ve Manastır muharebelerindeki yenilgiler sonrasında birliğiyle Arnavutluk'a çekildi ve deniz yoluyla İstanbul'a dönüp Genelkurmay 3. Şube'de göreve başladı. Bu sırada Edirne Bulgar kuşatması altındaydı. 22 Temmuz 1913'te Edirne'nin kurtuluşunu takiben, bu harekâta katılmış olan Fatih Redif Tümeni kurmayları arasına girdi ve Edirne Kalesi Komutanlığı'nda görev aldı. 1 Eylül 1913'te Yozgat Redif Tümeni'ne, 20 Aralık 1913'te Nizamiye Tümeni'ne, 4 Mart 1914'te de Genelkurmay 3. Şube'ye atandı. Bu döneme dair günlükleri, Ceride-i Askeriye'de yayımlanması için makaleler yazmaya başladığını ve Liman von Sanders'le birlikte çalışmaya başladığını gösteriyor. İttifak Devletleri'nin oluşması üzerine genel seferberlik ilan edildiğinde, Genel Karargâh Harekât Şubesi'ndeydi. 31 Ekim 1914 günü defterine şu notu düştü: “Bu haftanın en önemli olayı Karadeniz'de olanlardır. Osmanlı donanması Rus donanmasını geriye, Rus sahil-

lerine püskürtmüş, Odessa ve Sivastopol Limanı'nı topa tutmuş, bazı nakliye gemilerini ve antrepoları tahrip etmiştir. Bu olay inşallah Osmanlı'nın hayırlı başarılarının başlangıcı olur. Hadisenin sebebi, Rusların torpillerle Boğaz girişini tıkamaya girişmeleridir. Osmanlı donanmasının Karadeniz'e hâkim olması sağlanmıştır ki, bu da övgüye değer bir durumdur. Rus, İngiliz ve Fransız sefirleri bu yüzden ülkelerine dönmüşlerdir.”

Mustafa Kemal, 1. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'ne geldiğinde, Binbaşı İzzettin'i, 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak Maydos'daki karargâhına çağırıldı. Tanışıklıkları kuşkusuz Harbiye yıllarına dayanıyordu. Kazım Özalp'ın aktardığına göre, Mustafa Kemal Selanik'te kolağasıyken, gelecekte kuracağı yeni yönetim düzeninde, onu Genelkurmay Başkanı yapacağını söylemiş. Yakınlıkları 1910'da Selanik'te birlikte katıl-

Selanik istasyonunda Mustafa Kemal (çantasını karıştıran) ve kurmay heyetiyle (sol başta), 1910.

dıkları Erkânı Harbiye Seyahati'ndeki samimi fotoğraflarda da görülür. Ayrıca *Anafartalar Muharebatına Dair Hatıralar* adlı eserinde de Atatürk, cepheden ayrıldıktan sonraki gelişmeleri aktarmak amacıyla, Kurmay Başkanı İzzettin'in raporlarını metnin sonuna eklemiş, sonsöz niteliğinde yazdığı metni de "Kurmay Başkanı İzzettin Bey, benim kumandayı aldığımdan bir müddet sonra katılmış ve üzerine aldığı vazifede fevkalade hizmetler yerine getirmiştir" diyerek bitirmiştir.

Yakın tarih okuru için dedemin tarih sahnesine çıkışı da Çanakkale savaşlarında oldu. 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak, savaşın sonuna kadar Arıburnu ve Anafartalar'da bulundu. 25 Nisan 1942 tarihli Akşam gazetesinde kaleme aldığı 'Arıburnu Muharebelerinde Kazanılan Tecrübeler' başlıklı uzun makalesinin bir bölümü kişiliği ve askerliğe bakışı hakkında bilgi barındırmaktadır: "26 Nisan sabahı, geceleyin olağanüstü zorlukların verdiği bitkinlik içinde 19. Fırka Kumandanı maiyetiyle Kocadere'ye geldiği zaman, burada mevcut ve henüz cepheyle bağlantı kurmamış olan bir telefon merkezinde, ancak geriyle haberleşmek imkânı görüldü. Cepheden muharebe durumu hakkında henüz bir rapor ulaşmamıştı. Yorgunluğun verdiği sarhoşluğu bertaraf etmek ve zihne biraz tazelik getirmek için yüzlerimizi ve başlarımızı yıkamakla yetindik. Uyku ve dinlenmek için ne zaman ve ne de imkân vardı. Cephenin durumu ve ahvalinin güven verici olduğu bilinmedikçe, dinlenme arzusu düşüncelere gelen bir şey olmadığı gibi, kumandanın da mesleğinin tamamen zıddıydı. Hayvanlara biraz yem ve yiyecek verip tekrar savaş hatlarına gitmek için hazırlanırken, 77. Alay'ın 1. Taburu kumandanı Binbaşı Hacı Emin Efendi geldi. Bu kişinin hal ve tavrı hiç beğenilmedi. Taburu savaşmakta olan bir binbaşının savaş hattı gerisinde ne işi vardı? Yaralı da değildi. Fakat yüzünden, üzüntü ve bezginlik akıyordu. Alayın ne

yazık ki panik bir vaziyette dağıldığını, el altında hiçbir askerleri kalmadığını, yana yakıla anlattı. Bu olay, ne yazık ki, cephenin büyük bir buhran geçirmekte olduğunu ortaya koydu. Hızlı ve şiddetli önlemler alınması gerekiyordu. Nüfuz ve şiddetini devam ettirmeye muktedir olan fırka kumandanına, önce maiyetindeki fırka süvari bölüğüyle geride bir kordon kurdurduktan sonra, 77. Alay kumandanına şiddetli bir emir yazarak Binbaşı Hacı Emin Efendi'yle tebliğ ettirdi. Bunda, alayı kendisi başta olarak bütün zabitlerin gayretiyle Kocadere'nin batısında, etrafı çitle çevrili bir park içinde toplamaya ve düzenlemeye ve firar edeceklerin, zaten geride kurulan süvari kordonu vasıtasıyla behemahal vurulacağını anlatarak alayın önceki halini iadeye görevli ve zorunlu tutuyordu. Bir taraftan kendisi de maiyetiyle hızlı bir şekilde, önce 27. Alay'ı incelemek üzere Kemal Yeri'ne yönelmek ve bu alayın cephe ve vaziyeti 77. Alay'ın çekilmesinden sarsıldığı görülmekle birlikte, yine karşı koyabilecek bir halde ve kendi kumandan ve zabitlerinin ellerinde olduğunu anlayarak alay kumandanına durumu muhafaza ve İngilizlerin taarruzlarını sınırlamaları halinde bile, tamamen canlarını feda ederek bir adım bile geri çekilmemesini emrettikten ve sağ cenahtaki durumu araştırdıktan sonra, 77. Alay'ın toplanmasına ayrılan mahale dönerek, alayın toplanması ve düzenlenmesiyle bizzat ve maiyetiyle meşgul olmaya başladım ... Asıl mesele düşman tahkimatına dahil olduktan sonra muharebeyi ve taarruzu idare etmektir. Bunun meydana gelmesi her askerin münferit ve esaslı talim ve terbiyeye ve küçük zabitlerle büyük zabitlerin olağanüstü gayret ve çalışmasına bağlıdır.”

Çanakkale zaferinden sonra, 14 Ocak 1916 günü İstanbul'a gelen dedem, Harbiye Nezareti'nde cephede birlikte oldukları Doktor Hüseyin Hüsnü'den Mustafa Kemal Paşa'nın 16. Kolordu'ya atanma ihtimali olduğu-

Çanakkale komutanlarından bir grup bir arada. (Önde oturanlar) Sağdan Hulusi ve Nazım beyler. (Ayakta sağdan) 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa, Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey ve Rüştü Bey. (Arkada sağdan) Kennengiesser Bey, ortadaki bilinmiyor, (solda) boz yakalı Wilmer Bey, (daha geride) Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin Bey, kalpaklı Kurmay Ohrili Kemal, yüzünün yarısı görünen Grup Kurmay Başkanı İzzettin. 1915.

nu öğrendi. Edirne'den doğuya kaydırılan bu kolorduya beklenen atama yapıldığında kurmay başkanı yine olacak ve Çapakcur muharebelerine katılacaktı. 1. Dünya Savaşı boyunca Kafkas ve Filistin cephelerinde yine Mustafa Kemal'in kurmay başkanlığını sürdürdü. Enver Paşa tarafından terfii geciktirilse de, buralardaki muharebelerde Mustafa Kemal Paşa'nın kumandan vekilliğini yaptı. Mustafa Kemal Paşa, 27 Mart 1916 tarihinde, Di-

Birinci Dünya Savaşı'nda, Bitlis'te Keltepe'de, 1916.

yarbakır'dan hareketle Bitlis Cephesi'ne giderken yanındaki kurmay başkanı yine Yarbay İzzettin'di. Bu dönemle ilgili olarak her ikisinin de günlüklerinde, aralarındaki mesleki ilişkinin yanı sıra, kişisel dostluğun da pekiştiğini gösteren ipuçları var. Mustafa Kemal'in Madame Corinne'e yolladığı Bitlis'te çekilmiş bir fotoğrafta da teftiş heyetinin önünde at üzerinde birlikte görünüyorlar. Babannem de sağlığında, evde hazırlayıp cepheye yolladığı baklavaları Atatürk'ün çok sevdiğini anlatırdı. Dede-min günlüklerindeki Mustafa Kemal'le özel sohbetlerinin içeriğini gösteren ilginç bölümlerden biri de 21 Kasım 1916 gününe ait şu not: "Hava güzel. Saat 7'de Bitlis'ten hareket ettik. Tümen komutanı ve maiyeti yarım saat mesafeye kadar bizi geçirdiler. Öğleden sonra saat 2:00'de Duhan güneyinde eski fırka karargâhında ordu-gâh kurduk. Akşam, saat 9:00'a kadar Paşa ile toplumsal hayattan bahsettik. Zenginlik için çok çalışmak ve

kazanmak lazım. Kadın hayatının toplumsal hayata tesiri büyüktür. Kadın, erkeği tavır ve muamelede daha bağlı kılıyor. Erkek hayatında amil ve teşvik edici olan kadın, ilmen ve irfanen yüksek olmalı. Bu suretle kadınlar iyi bir anne olurlar. Evlat terbiyesini temin ederler. Bunun için görmek de lazımdır. Asrın ilerleyişini ve medeni eserleri görmek, seyahatler yapmak, memleketler görmek kadınlar için de erkekler gibi faydalıdır ve bir hak'tır. Böyle olunca kadınlar bu hayatı erkekler için müstereken yaşayabiliyor. Bu meselede İslâm'daki kadınların örtünmesi de düşünmeye değer. Her halde kadınlar okumalı, medeni ilerleyişleri görmeli ve anlamalıdır.”

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yarbaylığa terfi eden İzzettin Bey, İkinci Ordu Kurmay Başkanlığı ve Genel Karargâh Kurmaylığı'na atandıktan sonra, o dönem İstanbul'da bulunan herkes gibi, başkentin işgaline tanık oldu. Bunun üzerine 1920 yılında Muamelatı Zatiye emrindeyken de, yaklaşık bir yıl önce başlamış olan Milli Mücadele'ye katılmaya karar verdi. Daha Amasya Bildirgesi'nin imzalandığı sırada Mustafa Kemal zaten, İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa'dan Yarbay İzzettin ve Binbaşı Kemalettin (Sami)'e, yaklaşmakta olan İngiliz işgaline karşı İstanbul'un önemli bölgelerinde görev verilmesini istemiş, yayımlanan beyannamelerde ismi ve fotoğrafı kullanılmıştı. Görevi gereği Çorlu ve Bulgaristan'da bulunduğu sırada, Anadolu'da Kuva-yı Milli hareketi başladı. İstanbul'da işgal altında geçen süre boyunca da Anadolu'daki gelişmeleri takip ettiği günlüklerinden anlaşıyor. Anadolu'ya geçişini ise kendi cümleleriyle şöyle anlatıyor: “Yunanlıların ileri harekâta başlaması üzerine, artık memleket için askeri ve vatani bir görevde bulunmam gerektiğinden Anadolu'ya geçmeye karar verdim. Anadolu'ya geçişimi Bedii Bey ile birlikte, tütün tüccarı sıfatı ve evrakı ile İstanbul'dan Mudanya'ya geçerek, 1

Temmuz 1920’de gerçekleştirdik. Vapurla Mudanya’ya gelişimiz sırasında, Marmara Denizi’nde iki defa İngilizlerin kontrolünden geçtik. Mudanya’ya çıktığım zaman, Yunanlılar Balıkesir’de taarruza geçmişler, Balıkesir’i almışlar ve Bursa zerine yrmekteydiler. Bursa’da büyük bir karışıklık ve endişe vardı. Bursa’dan, belki bana burada bir görev verilir ve çalışmaya başlarım diye Genelkurmay vekâletine başvurdum. Cevaben İsmet Bey Ankara’ya gelmemi emretti. Ben de yoluma Yenişehir, Bilecik, Bozüyük, Eskişehir üzerinden devam ederek, Ankara’ya geldim. Erkenden Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Bey’le beraber otururken, Ali Fuat Paşa karargâha geldi. Ertesi gün meclis toplantısında bulundum. Bursa elden çıktığı için, o gün Meclis’te büyük heyecan vardı. Bu heyecanı bizzat Mustafa Kemal Paşa yatıştırdı. Ertesi gün, Mustafa Kemal Paşa, bazı vekiller, İsmet Bey ve Fevzi Paşa’yla Eskişehir’e geldik. Eskişehir, Bursa’dan aileleriyle gelen bir kısım subay perişan haldeydi. On gün kadar Milli Savunma Bakanlığı’nın Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa nezdindeki temsilcisi gibi kaldım. Bursa’daki son kumandan olan Albay Bekir Sami Bey de 20. Kolordu Kumandanı olarak Eskişehir’e gelmişti. Meclis’te dinlediğim müzakerelerde, Bursa’yı muharebesiz terk ettiği için Bekir Sami Bey aleyhinde şiddetli bir kızıgnlık vardı. Albay Bekir Sami Bey’i Kütahya bölgesi kumandanlığına tayin ederek, bana 20. Kolordu Kumandan Yardımcılığı verdiler. Aslında 20. Kolordu ortada yoktu. Kıta olarak, sadece 51. Fırka Kumandanlığı Karargâhı ve bir takım er ve subaylar vardı. Silah, adam, teçhizat yeniden temin edilecek, kıtalar oluşturulacaktı. Kolordu karargâhı, Hükümet Caddesi’nde, eski Fransız mektebiydi. Oraya yerleştim ve işe başladım.”

1 Temmuz 1920’de Mudanya’ya çıkıp yarbay rütbesiyle Milli Ordu’ya katılan dedem Harbiye’den sınıf arkadaşı olan Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey’in (İnönü) komutasında, bir yandan düzenli ordunun kurul-

ması için mücadele verirken, bir yandan da İstiklal Savaşı'nın muharebelerine katıldı. Bu sırada üstlendiği önemli görevlerden biri de Çerkez Ethem isyanının bastırılması oldu. İsmet İnönü, hatıralarında bu konuyu şöyle anlatıyor: “Kütahya’da Ethem Bey’in nüfuzunu kırmak ve havaliye hâkim olmak istiyordum. Tümen Kumandanı İzzettin Bey kıymetli bir askerdir. Kendisine güveniyordum. Ona sordum: Kütahya’ya gidip oraya hâkim olmak mümkün müdür? Bunu yapabilir misin? ‘Mümkündür, yaparım’ dedi. ... Ethem’in karşısında, en kuvvetli kumandanımı, İzzettin Bey’i bıraktım. ... İzzettin Bey’in Ethem’in tenkili için girişilen harekâta birinci derecede rolü vardır. Bundan sonra da her muharebede birinci derecede rolü olmuştur.”

Atatürk de bu konuya *Nutuk*’ta özel bir yer vererek, şöyle diyor: “... Güney Cephesi kuvvetleri, eski yerleri Dumlupınar’a geri gönderildiler. Kütahya’da yalnız 61. Tümen, iki alaya yakın kuvvetiyle İzzettin Bey komutasında bırakılmıştı. ... Yunan ordusunun yaptığı bu saldırıda Ethem ve kardeşleri de kendilerine düşen görevi yapmaktan geri durmadılar. Yeniden Kütahya’ya yönelerek, orada bulunan ve kuvvetçe zayıf olan tümenimize saldırmaya başladılar. İzzettin Paşa’nın sağlam iradesi, bilgili komutası ve emri altındaki Türk subay ve erlerinin üstün yiğitlikleri Ethem ve kardeşleriyle birlikte saldıran hain kuvvetleri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. ... İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 günü öğleninden 13 Ocak gece yarısına kadar dek süren sert ve kızışmış savaşlar sırasında, süvari birliklerinin de savaşa katılması zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığı’na bildirmişti. Refet Paşa, Güney Cephesi’nden getirtmekte olduğu 8. Tümen yetişebilirse, 14 Ocak’ta saldırıya geçme niyetinde olduğunu birliklerine duyuruyordu. İzzettin Paşa 11, 12, 13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam üzeri gün batarken, yaptığı bir karşı saldırıyla başkaldırcıları yendi ve kaçmak zo-

runda bıraktı. Refet Paşa savaşa seyirci kalmakla büyük bir fırsatı kaçırdı. ...”

Soner Yalçın'ın 2008 yılında *Hürriyet* gazetesinde yayımladığı makaleye göre, 15 Ağustos 1920 günü İstiklal Savaşı'nda Türk pilotlarının Yunan kuvvetlerine karşı yaptığı ilk hava taarruzunun da 23. Fırka Komutanı İzzettin Bey'in, Kula ve Alaşehir civarının havadan keşfini istemesi üzerine yapıldığı anlaşıyor. Keşif için havalanan Pilot Astsubay Vecihi'nin Alaşehir tren garında toplanan Yunan kuvvetlerine iki bomba atıp makineli silahla taraması, bir bakıma Türk hava kuvvetlerinin Kurtuluş Savaşı'ndaki ilk zaferi olma özelliğini taşıyor.

20. Kolordu'nun lağvı üzerine, önce 23. Tümen Komutanlığı'na, sonra da 61. Tümen Komutanlığı'na atanan dedem, Kütahya-Eskişehir hattındaki muharebelerden sonra İkinci İnönü muharebelerine katıldı. İnönü mevzilerinin sağ yanındaki Metristepe bölgesindeki birliklere kumanda etti. İkinci İnönü Savaşı'nın sonuna kadar doğrudan cephe kumandanlıklarına bağlı olan fırkalar, Güney Cephesi lağvedildikten sonra yeniden yapılandırılıp grup kumandanlıklarına dönüştürülünce, dedem de albay rütbesiyle 1. Grup Komutanı oldu. Batı Cephesi'nin Sakarya'nın doğusuna çekilmesi sırasında Eskişehir yönünde yapılan karşı taarruza kumanda etti ve büyük bir taarruza hazırlanan Yunan Ordusu'nun telaşa kapılıp Eskişehir'de toplanma kararı almasını, böylece Batı Cephesi'nin zaman kazanmasını sağladı. Ardından Sakarya Savaşı geldi.

Ankara'ya ulaşmaya kararlı Yunan ileri hareketini durdurmaya yönelik olarak Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi'ni yeniden şekillendirdiğinde, iki tarafın gücü arasında aleyhte dengesizlik vardı. Buna karşın grup kumandanlıklarına o ana kadar zor sınavlardan geçmiş, deneyimli ve genç kumandanlar getirildi. Bunlardan biri de 1. ve 41. Piyade fırkalarıyla 1. Süvari Fırkası'ndan

oluşturulmuş olan gruba komuta eden Albay İzzettin Bey'di. Fahrettin Altay'ın anılarında Sakarya muharebelerindeki işleviyle ilgili şöyle bir anekdot var: "... İkmal ve eğitimle uğraştığımız sırada yeni bir mesele çıktı. Ali İhsan Paşa'nın, emrindeki 1. Kolordu Kumandanı Albay İzzettin ile arasının açıldığı ve İsmet Paşa ile de bozuştğu haberleri yayıldı. İsmet Paşa bir gün Ilgın'a geldi ve süvari binicilik okulunu teftiş etti. Bana da, 'Bilmem haberiniz var mı? Ali İhsan Paşa ile İzzettin'in araları açıldı. İkisinden birini feda etmek icap ediyor, hangisini feda etsem diye düşünüyorum,' dedi ve ne düşündüğümü öğrenmek ister gibi yüzüme baktı. Şu cevabı verdim:

- Ali İhsan Paşa yeni geldi. İzzettin ise istiklal mücadelemizin başından beri didişiyor.

- Evet, ben de böyle düşünüyorum ama öbürünün de ileride göreceği işlerden orduyu mahrum etmekten korkuyorum." Bu olay, dedemin günlüklerine de yansımıştır. Anlaşmazlık nedeni net olarak belli olmasa da 1914'den beri Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın kişiliğinden kaynaklanan şikayetleri hissedilmektedir. Dedem, 7 Haziran 1922 tarihli günlüğünde şöyle der: "İsmet Paşa'ya Ordu Kumandanı'yla olan gerginlik sebebiyle kolordudan alınmaklığımı yazdım."

Sorun 18 Haziran 1922 tarihli şu emirle çözülür:

"Dürüst bir harekât takip etmediği anlaşılan 1. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın kumandanlığına nihayet verilerek, hakkında kanuni muameleye devam edilmek üzere Milli Müdafaa Vekâleti emrine verilmesi tensip edilmiştir. Şifrenin numarası 1892'dir.

Başkumandan
Mustafa Kemal"

Savaş yıllarının son görevi, 1. Kolordu Komutanı olarak Büyük Taarruz'a katılması oldu. 26 Ağustos'ta başlayan muharebelere Dumlupınar cephesini zorlayarak dağıtan komutanlardan biri de oydu. Afyon'un Çay

Yüksek Askeri Şura toplantısında, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve ordu kumandanlarıyla, 1930.

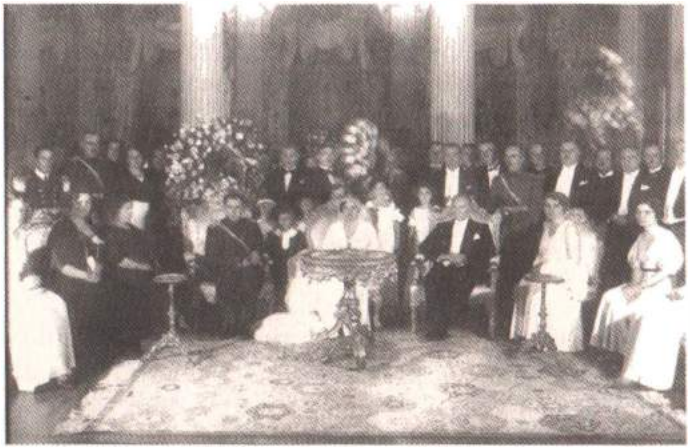
lıklar köyünden başlayıp İzmir'e kadar sürdürdüğü muharebeler sırasında 1 Eylül günü kolordusuyla Uşak'ı geri aldı. İsmet Paşa'yla burada buluştuklarında, gerilerinden gelen Yunan kolordu kumandanları General Trikopis ve General Diyenis'i teslim aldılar. Sonradan Atatürk tarafından kendisine Çalışlar soyadının uygun görülmesi de bu yüzden oldu. Büyük Taarruz'un sonucunda ordunun İzmir'e girmesiyle, ek görev olarak İzmir Askeri Valiliği'ni de yürüttüğü sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan sıfatıyla meclise ve bakanlar kuruluna yaptığı çağrıyla terfi edilerek tuğgeneralliğe yükseltildi. İzmir'de bulunduğu sırada Askeri Mahkeme Üyeliği'nde de bulundu ve 2. Meclis'e girerek 1923 - 1924 yıllarında Aydın milletvekilliği yaptı fakat Ata-

türk'ün ordu-siyaset ayrımını getirmesiyle, askerliği tercih etti ve milletvekilliğinden istifa etti.

1925 yılında çıkan Şeyh Said isyanının bastırılmasından sonra, seferberliğin devamını isteyen ordu kumandanıyla anlaşmazlığa düşen Hükümet, görev değişikliğine giderek, askeri önlemlerin vaktinde ve ölçülü alınması için İzzettin Paşa'yı Diyarbakır'a gönderdi. 1930 yılında, 3. Ordu Komutanlığı sırasında, orgeneralliğe yükseltilen Çalışlar, altı yıl boyunca da 2. Ordu Kumandanlığı yaptı. 1933 yılında Sovyetler Birliği'yle ilişkileri düzenleme amacıyla kurulan heyette yer aldı. Savaşlar içinde geçen askerlik hayatı boyunca, Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının çeşitli nişan ve madalyalarına hak kazandı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da İstiklal Madalyası ve takdirname ile ödüllendirildi.

1930'lu yıllarda eşi Kevser, küçük kızı Seniye, oğulları Celal ve Gündüz'le.

Atatürk'ün isteğiyle Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan kızı Bedriye Alpsoy'un düğünü.

Atatürk'le yakınlığının Cumhuriyet döneminde de sürdüğünün özel hayattaki ifadelerinden biri, büyük kızı Bedriye'nin Dr. Cevat Alpsoy'la evlenme kararı üzerine düğüne davet ettiğinde, Atatürk'ün "Senin kızının düğününü ben yapacağım" diyerek, kutlamayı 14 Eylül 1933 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'na aldırmasıdır. Hatay sorununun çözümüne yönelik ciddiyetini sergileme amacıyla hasta yatağından kalkarak, Adana'ya doğru yola çıkan Atatürk'le, 2. Ordu Kumandanı olarak, Konya'da buluşmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu uğurda Fransa'yla savaşı göze aldığını göstermiştir. Atatürk'ün yaşama veda etmeden önceki son günlerinin ziyaret kayıtları da birlikte en uzun süre geçirdiği kumandanın Orgeneral İzzettin Çalışlar olduğunu gösteriyor.

1939 yılında, kendi isteğiyle emekli olduktan sonra siyasete dönen İzzettin Çalışlar, Cumhuriyet Halk Partisi'nden 1939'da 5. dönem Aydın; 1940'ta, 6. ve 7. dönem Muğla; 1947'de, 8. dönem Balıkesir milletvekilliklerine seçildi. 1940 yılında, Fransa Hükümeti tarafından

Hatay sorunu nedeniyle Atatürk'le Konya'da buluştuğunda, 1937.

davet edildiği gezip İstiklal Marşı'yla karşılandı ve Magino hattını inceleyip, görüşlerini bildirdi. Aniden başlayan rahatsızlığı sonucu, 20 Ağustos 1951'de İstanbul'da vefat etti ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi. Onun hakkında anlatılanlardan, yazılanlardan ve kendi kaleme aldıklarından mütevazı ve övgüden hoşlanmayan bir kişilik olduğunu çıkarmak zor değil. Yine de vefatının ardından *Son Çağ* dergisinde M. Cenani Kandiya'nın yazdığı bir methiye de arşivlerde kaybolmaması için bu metne dahil ediyorum:

Merhum Orgeneral İzzettin Çalışlar İçin

Parlardı gözlerinde asaletin eseri,
* Evet büyük askerdi cihan kadar değerli
O daima ileri gider dönmez geriye
Kazanmıştı her yerde hakikaten zaferi

Ben de bilmem çok taştan sinesinde ne vardı
Yurdun derin sevgisi onda ırmak kadardı
Selametın yolunu gösterirdi herkese
Bu caddeyi o açtı, şu dağları o yardı

Derin derin düşünür, vardı keskin zekası
Hayret verir insana o müstesna dehası
Fikri cevval, parlaktı, akilane yazardı
Kendisine mahsustu yazıdaki edası

Etmemiştir kimseye bir fenalık cihanda
Tarih bunu yazacak yaptıkları meydanda
Alanında savaşın görünürdü korkmadan
Büyük eser yarattı o pek az bir zamanda

İyiliği severdi, vicdanı pek temizdi
Şefkat, kerem içinde o sanki bir denizdi
Atisini herkesin temin eder coşardı
Fenalıktan anlamaz iyilikle ikizdi

İstikbali görürdü bakışları keskindi
Buhran gören bu yurdun atisinden emindi
Vaktini boş geçirmez okumaktan zevk alır
Tetebbuu severdi düşünüşü derindi

Çalışırdı durmadan yeni ufuk arardı
Yurdunu çok severdi yarasını sarardı
Ulus için koşardı yılmazdı hiç ölümden
Umduğumuz emele bizden önce o vardı

Atatürk'ün izini takip eder giderdi
Yurdu sever o yalnız, yoktu başka bir derdi
Harikalar yaratıp alanında savaşın
Zaferlerin yolunu Türk erine gösterdi

Anıtkabir'deki Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde sergilenmekte olan portresi.

Çanakkale harbinde büyük bir nam kazandı
Zafer bizim diyerek geleceğe inandı
Onun yüksek ruhunda yurdun aşkı hakimdi
Düşmanlarla savaştı ne yıldırı ne usandı

Hatırası büyüktür onu candan anarız
Ağlayarak anmakla sevgisine kanarız
Bıraktığı eserler kaldı birer abide
Unutmadık onu biz ateşiyle yanarız.

İzzettin Çalışlar'ın yaşamı boyunca Bedriye, Celal, Seniye ve Gündüz adlarında dört çocuğu oldu. Torunları ise Bedriye Alpsoy'un kızı Prof. Dr. Günsel Renda; Seniye Arda'nın oğulları Doç. Dr. Mehmet Arda ile Başkonsolos Ahmet Arda; Gündüz Çalışlar'ın oğulları İzzeddin Çalışlar ve Yük. Mimar Hasan Çalışlar'dır. Çalışlar'ın mezarı, diğer İstiklal Savaşı komutanlarıinki-lerle birlikte 1988 yılında Ankara Devlet Mezarlığı'na nakledildi. Bazı özel eşyaları da ailesi tarafından burada kurulan müzeye verildi. İsmi bugün, Diyarbakır-Mardin karayolu üzerinde bir köprüde, İkinci İnönü Savaşı anı-

DEFENCE JOURNAL, Vol. 75, May, April 1990

İzzettin Çalışlar, Staff Officer to Mustafa Kemal Bey.

Extracts from the Diary of a Turkish Officer

10

B. Ahmet Arda, First Secretary,
Turkish Embassy, Canberra

Introduction

The following entries have been taken from the diary of İzzettin Çalışlar, my maternal grandfather, who, throughout his life took account of the day's events, probably to use later as references. I translated the names of the dates which I thought might be interesting to Australians. I have omitted the entries relating to his family affairs and to his letter exchanges with family and friends.

One of his notebooks is the pocket calendar of Lieutenant R.P. Nottmoun, B Squadron, 1 Light Horse Regiment, Australian Imperial Force. Lieutenant Nottmoun came from Turramurra, New South Wales.

İzzettin Çalışlar was born in 1882 in Yennina, Greece. He joined the military service of the Ottoman Empire. He served during the Balkan Wars (1912-1913). In the first World War (1914-1918) Gallipoli, 1916-1918 Eastern Anatolia, Syria and Iraq) he served as the staff officer of Mustafa Kemal. In 1920 he joined the forces of Mustafa Kemal in Anatolia. During the War of Independence he took active command parts in many battles.

In 1939 he retired from the army with the rank of General. He also served as a member of the Turkish Parliament from 1939 until 1950.

He died in 1951 in Istanbul and is buried in the State Cemetery in Ankara.

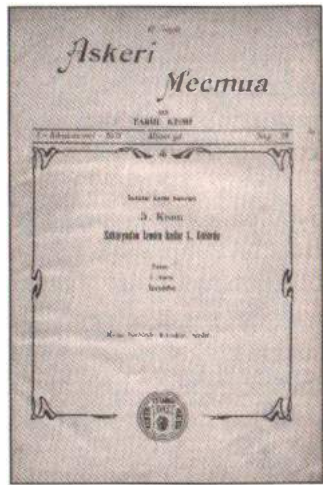

Colonel in pocket
calendar of
Lieutenant
B.P. Nottmoun.

Çanakkale Savaşlarının 75. yılı nedeniyle Avustralya'da yayımlanan 'Defence force journal' dergisinde, torunu Ahmet Arda tarafından yayımlanan günlükleri.

sına Metristepe’de yapılan anıtlarda, İstanbul’da bir cadde ve sokakta, Uşak’ta bir lisede, İzmir’de bir ilköğretim okulunda ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin çeşitli tesislerinde yaşıyor. 2007 yılında Yetkin İşcen’le birlikte Çanakkale Deniz Müzesi’nde ‘Kadrodan Biri’ adı altında dedemi tanıtan bir fotoğraf ve kişisel eşya sergisi düzenledik. Sergi 2008 yılında İzmir Sabancı Kültür Merkezi ve Gelibolu Tarihi Karargâh Müzesi’nde de tekrarlandı. Ziya Öztan’ın yönetmenliğinde çekilen ‘Kurtuluş’ filminde de İzzettin Çalışlar’ı Nedim Doğan canlandırdı.

Bu kitabı oluşturan anılar, Milli Mücadele içinde, yaklaşık iki yıl süren ve İzmir’in kurtuluşuyla son bulan süreci anlatıyor. Zaferden on yıl sonra, ‘İstiklal Savaşı Hatıratı’ adı altında kaleme aldığı ve *Askeri Mecmua*’nın 82, 83, 84, 85 ve 86 sayılarında yayımlanan özgün metin, tarih araştırmacıları tarafından sözü geçen kaynaktan bulunabilir. Dedem, kurmay yüzbaşılığından tuğgeneralliğe yükselmesine kadarki yaşantısı boyunca, günlük tutmuş bir subaydı. Bu günlükleri Dr. İsmet Görgülü’yle birlikte yayıma hazırlarken, özgün dili aynen korumuştuk*. Bunun nedeni, günlüklerin ilk kez yayımla-

Bu kitaptaki anıların Askeri Mecmua'daki ilk yayımı, 1932.

* - *Atatürk'le İkibuçuk Yıl* (Yayına hazırlayanlar: Dr. İsmet Görgülü-İzzeddin Çalışlar) Yapı Kredi Yayınları, 1993

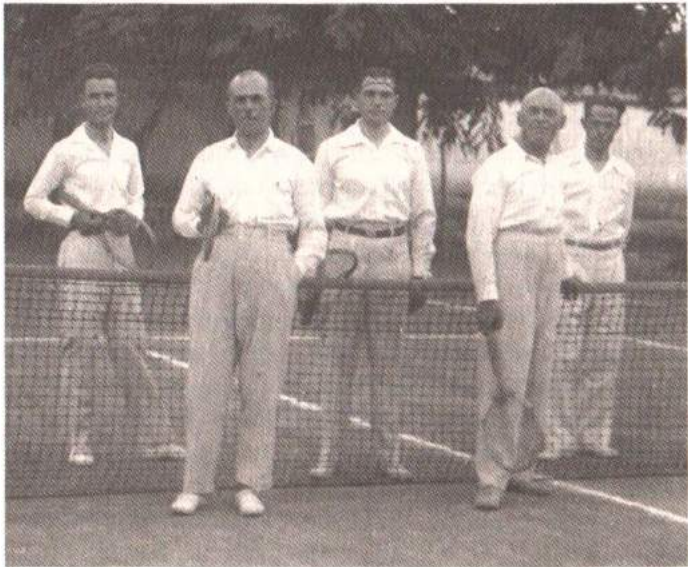
- *On Yıllık Savaşın Günlüğü* (Yayına hazırlayanlar: Dr. İsmet Görgülü-İzzeddin Çalışlar) Yapı Kredi Yayınları, 1997, (2. baskı) 1999, Güncel Yayıncılık (3. Baskı), 2007

nan tarihsel belgeler olmasıydı. ‘Gün Gün, Saat Saat’ ise 77 yıl sonra tekrar yayımlanıyor olduğundan, yeni kuşaklara daha kolay ulaşabilmesi için dilde sadeleştirme yapmayı uygun buldum. Meraklı okurun bu iki metni koştur okuması nacişane bir tavsiyedir.

Metin, 1920-22 yılları arasındaki askeri hareketleri ayrıntılarıyla anlatırken, kritik ve önemli noktalarda rol almış bir subayın raporu niteliğini de taşımakta. Okur, ‘Gün Gün, Saat Saat’te birçok kaynakta rastlanan bilgilerden farklı olarak, İstiklal Savaşı’nın askeri sistemini takip etme imkânı bulacak. Çerkez Ethem meselesinin başka kaynaklarda yer almayan ayrıntılarını, sadece İnönü, Sakarya ve Büyük Taarruz’la anlatılan gelen, yakın tarihin bu en önemli savaşında yaşanan diğer muharebeleri, o görkemli kadrodan bir yetkilinin doğrudan tanıklığıyla izleyecek. Arşivimdeki bir belgenin metnini de, titiz yakın tarih okurlarını ilgilendirebileceğini düşündüğümünden buraya eklemek isterim. Çalışlar’ın damadı, niştem Sadık Arda’nın 19 Nisan 1959 tarihinde, dedemin silah arkadaşlarından Orgeneral Fahrettin Altay’a yazmış olduğu mektup, bu kitaptaki bilgilerle Org. Altay’ın anıları arasındaki uyumsuzluklara parmak basıyor:

“Sayın Orgeneralim,

Hayat mecmuasında 10 Nisan 1959 tarihli nüshada intisar eden ‘Milli Mücadele Hatıraları’ tefrikanızın 15.’sinde verdiğiniz bazı malumat, merhum Orgeneral İzzettin Çalışlar tarafından *Askeri Mecmua*’nın 1 Ekim 1931 tarihli nüshasında da neşredilen ve günü gününe tutulmuş hatıra defterlerine tam bir mutabakat gösteren bilgilere uymamaktadır. Bu hatıralar, 1931 senesinde neşredilmiş ve tarafınızdan herhangi bir itiraza da uğramamış olduğuna göre, sizin bu defa neşredilen hatıralarınızda bazı hatalara düştüğünüzü ve belki bazı vakaları unuttuğunuzu kabul etmek icap ettiğini düşünmekte-

1940'lı yıllarda arkadaşlarıyla tenis oynarken.

yim. Bu hatıralar ileride İstiklal Harbimizin tarihini yazmak isteyecek tarafsız tarihçi için bir mesnet olabileceğinden, lütfen tashih buyurulmasını rica ederim. Benim bu iki hatırat arasında tespit edebildiğim noksan ve tehalüfler şunlardır:

1- Tarafınızdan neşredilen hatıralarda, 28 ve 29 Ağustos 1336'da taarruz eden düşman kuvvetinin, Atine ve Ağriboz isimli iki Yunan tümeni olduğu ve bunların kuvvetinin en az 15 bin muharip olduğunun zikri unutulmuştur. Bu kuvvetlere karşı 23. Tümenimizin ancak karargâh kuvveti dahil, 1639 kişiden ibaret olduğu ifade edilmemiştir. Ateş kuvveti bakımından ise bu nispet daha da farklıydı.

2- Hatıralarınızdan öğrenmekteyiz ki, İzzettin Bey'in, Afyon'daki alay ile Kütahya'daki Ethem kuvvetleri yetişmeyecekse çekilmenin zaruri olduğu yo-

lundaki cevabi noktai nazarını Mustafa Kemal Paşa'ya naklettiğiniz zaman, Mustafa Kemal Paşa, alayın hemen o gece 23. Tümen cephesine yetiştirilmesini size emretmiştir. İzzettin Bey hatıralarında bu muhavere size verdiği cevabın şöyle olduğunu söyler: “Kıtalarımızın kabiliyeti malumunuzdur. Karar vermek size aittir.” Bundan sonra da yine aynı hatıratta sizin, 172. Alay'ın ve Ankara'dan gelmekte olan bir istihkâm taburunun Uşak'a kadar naklini temin etmesini kendisinden, yani İzzettin Bey'den istediğinizi, onun da kendisi düşman temasında olup, her an bir taarruz beklemekte olduğuna göre, nakliyatı bizzat temin ve tanzim edemeyeceğini ifade ettiği beyan olunmaktadır. Bu noktanın aydınlanması da lüzumlu olmaktadır.

3- Cephe Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın, Uşak'ın müdafaası hususunda verdiği emir de İzzettin Bey'in hatıraları ile sizin beyanlarınızda başka başka hikâyeye edilmektedir. Siz, Ali Fuat Paşa'nın çekilmeye katiyen muvafakatı olmadığını ve verilmiş emirler mucibince, tümenin bulunduğu ve tahkim ettiği mevzide sebat ve mukavemet etmesini şiddetle emrettiğini beyan etmektesiniz. İzzettin Bey ise, “Cephe kumandanı Uşak'ın bilamuhrebe terk edilmesini tecviz etmedi” demektedir. Bu iki ifade arasında da fark meydandadır.

4- Hatıralarınızda, 172. Alay'ı biri biri ardınca üç tren halinde Uşak'a sevkettiğinizi ve tren memurlarına da şiddetli emirler verdiğinizi söylemektesiniz. 172. Alay'ın hakikatte Uşak'a pek geç gelebildiği, düşmanla temasın daha birlikler trenden inmeden başladığı ve bu alaya ait dağ topları ve eşyasının da trenlerle düşman eline geçtiği bilindiğine göre, bu gecikmede acaba, sizin itimadınıza mazhar olduğu anlaşılan tren memurlarının rolü olmuş mudur? Olmuşsa, emirlerinize riayet etmeyen bu memurlara ne ceza tatbik edilmiştir?

5- İzzettin Bey'in hatıratına nazaran düşman taarruzu 29 Ağustos'ta başlamış olmayıp, 27 Ağustos'ta başlamış, 28 Ağustos'ta fiili temas olmuş ve 29 Ağustos'ta da devam etmiştir.

6- "29 Ağustos günü 23. Tümen'den haber yoktu" diyorsunuz. İzzettin Bey aynı gün ilk raporunu Tabaklar istasyonunda yazarak, yaveri Behçet Efendi'ye şifre ettirerek, 12. Kolordu Kumandanı'na çektiğini söylemektedir.

7- İzzettin Bey hatıralarında Uşak ve Banaz'dan Dumlupınar istikametinde, 29/30 gecesi ve 30 Ağustos günü ricatı, düşmanla teması keserek kıtaları yeniden tanzim gayesiyle yaptığını söylemekte ve 30 Ağustos günü Dumlupınar'a geldiğinde, sizin de henüz muvazalat etmiş olduğunuzu ifade etmektedir. Siz ise Dumlupınar'a İzzettin Bey'i kendinizin davet ettiğinizi ifade ediyorsunuz.

8- Eylül başında İzzettin Bey, 1. Kolordu'ya değil, 61. Tümen komutanlığına nakledilmişti. İzzettin Bey'in 1. Kolordu Kumandanlığı'na tayini çok sonra olmuştur. Hatta malumdur ki, İkinci İnönü'den sonra dahi, kolordu teşkilatı mevcut olmayıp, grup kumandanlıkları vardı.

Yukarıda arzettiğim gibi, tarihe memba olacak bu hatıralarda en ufak anlaşmazlıklara dahi yer olmaya-
cağından, yukarıdaki tehalüflerin yine neşriyatınız arasında tevzih ve tashih edilmesi gerektiği kanaatıyla bu husustaki ricalarımı tekrar eder, saygılarımı sunarım.

Hürmetlerimle,

İstanbul Beşiktaş Spor Caddesi 92/5 numarada,

Avukat (ve merhum İzzettin Çalışlar'ın damadı) Sadık Arda."

Anılar, iki büyük mücadelenin özeti niteliğinde. Birincisi işgal altındaki ülkenin kurtuluşunu düzenli orduda gören kurmay subayların bu yöndeki çabası.

Atatürk'ün 1933 yılında "Kardeşim İzzeddin'e" diye imzaladığı fotoğrafı.

İkinci mücadele ise düzenli orduyu sistematik hareket edebilecek yeteneğe kavuşturma çabası. Bu kitap, savaş kazandıran ve yeni bir Türkiye'nin doğmasını sağlayan gücün, salt manevi duygular ve kişisel fedakârlıklar değil, kurmay subayların teknik bilgi düzeyleri ve sistem kurma becerileri olduğunu kanıtlıyor. On yıl boyunca savaşmış bir ordu, bütün yokluklara rağmen, sahip olduğu teknik birikimle daha üstün düşman kuvvetlerine karşı zafer kazanılabileceğini gösteriyor. Bunu yaparken insan haklarına, hukuk ve ahlak kurallarına ve askeri disipline gösterilen titizlik de ayrıca ilgi çekici.

Kitapta işgalci Yunan Ordusu'nun 'düşman' olarak anılıyor olmasından dolayı, kişisel bir not düşmek ihtiyacı duyuyorum. Bu terim, günümüzde Türk ve Yunan toplumları arasındaki ilişkileri olumsuz etkilememeli, 85 yıl önce yaşanmış bir trajedinin 75 yıl önce kaleme alınmış askeri anlatımı olarak algılanmalıdır. Dedem, 15. yüzyılın ortalarından itibaren, bugün Yunanistan sınırları içinde olan Yanya'da doğup yaşamış bir ailenin ferdidir. Rumca da Türkçe kadar anadilidir. Savaşa dair metinler dışında Yunan toplumuna dair hiçbir olumsuz kaydına rastlanmamış, Atatürk'ün 1923'ten itibaren sürdürdüğü barış politikasından sapmamıştır. Ben de kendi adıma aynı duygu ve düşüncelere sahibim. Bu kitabın Yunanlı dostlarım tarafından iki toplum arasında bir daha ilelebet savaş olmamasını destekleyecek bir belge olarak algılanmasını dilerim.

Dedemin günlüklerinden sonra, hatıratının da tekrar okurla buluşması, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları editörlerinden, değerli dostum Emre Yalçın'ın girişimiyle oldu. Özgün metnin sayısal ortama geçirilmesinde emeği geçen öğrencim Burak Urgancıoğlu'na, yayına hazırlık aşamasında tarihçi bir editörle çalışma keyfini yaşatan Özlem Çekmece'ye, her sıkıntılı anda

kendisine başvurma rahatlığı sunan Haluk Oral'a, doyurucu bir yayın ortaya koyma yolunda hiçbir fedakarlıktan kaçmayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na teşekkür ederim.

İZZEDDİN ÇALIŞLAR,
RODOS 2007 - İSTANBUL, 2008

Not: Okur, metinde dedemin isminin kimi zaman İzzettin, kimi zaman İzzeddin olarak geçtiğini görecektir. Dedemin İzzeddin olan ismi, Cumhuriyet sonrası kimliğinde İzzettin olarak geçmektedir. Onunla aynı adı taşıyan benim isimim ise nüfusta doğuştan İzzeddin Çalışlar olarak kayıtlıdır.

Başlangıç

Türklerin tarihi, geniş zamana yayılan bir bağımsızlık arayışı olarak da ele alınabilir. Bu tarihin son ve parlak dönüm noktası Anadolu'daki İstiklal Harbi'dir. Bu harpteki muharebelerde geçen olaylar ve askeri harekâtların tamamının başarılı olması harp tarihimiz için ayrı bir önem taşır.

Ben de bu döneme dair bilinenlere katkıda bulunmak amacıyla, içinde bulunduğum olaylar ve muharebelere dair hatıratımı yazmayı münasip gördüm. İstiklal Harbi içinde; Uşak (Ağustos 1920), Gediz (Ekim 1920), Birinci İnönü (Ocak 1921), İkinci İnönü (Mart 1921) muharebelerinde 23. ve 61. Fırkalarda; Sakarya (Haziran-Eylül 1921) ve Başkumandanlık (Ağustos-Eylül 1922) muharebelerinde ise 1. Grup ve 1. Kolordu kumandanı olarak bulundum. Hatıratım genel bir harp tarihi yazacak derecede kapsamlı olmamakla birlikte, içinde bulunduğum muharebelerde, bizzat tanık olduğum çerçeve dahilindeki olayları kapsamaktadır.

İnsan, önemini kendi kanısıyla belirleyemez. Dolayısıyla silah arkadaşlarım ve muhterem okurlar yazdığım olaylarda kusurlu ve noksan taraflar görebilir. Muharebe içindeki hedef ve amacın daha sonra yayımlamak için bilgi ve anı toplamak olmadığını dikkate alarak mazur görüleceğinden eminim.

İstiklal Harbi'nin siyasi ve askeri ana hatları Gazi hazretlerinin ünlü Büyük Nutuk'unda gösterilmiş olduğundan, yazdıklarım sadece ayrıntılar bakımından harp tarihimize küçük bir katkı niteliği taşımaktadır ve bu amaca hizmet etmesi benim için yeterlidir.

1932, ORG. İZZETTİN ÇALIŞLAR

1. Bölüm

23. Fırka Kumandanlığı'na nasıl geldim?

Konumuz olan 23. Fırka'nın Uşak'taki muharebesinden önce, ulusal hareketin ikinci yılında bu fırkaya nasıl geldiğimi anlatmayı faydalı buluyorum. Ulusal hareketin ilk yılında (1919) Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine katılmaktan kendi kusuruyla mahrum kalanlardan biriyim. Bu hizmette bulunma fırsatı bana daha başlan-

*İstiklal Savaşı'na
katılmak için
Bursa'da Sethaşı'nda
mukim Tütüncü
Mehmed Efendi adına
hazırlattığı sahte
kimlik için çektiirdiği
sivil fotoğrafı.
1919 Eylül.*

gıcında verildiği halde, ulusal harekete bir yıl gecikmeye katılabildim ve ancak 1 Temmuz 1920 günü Mudanya'ya çıkarak Bursa'ya varabildim. İstanbul'dan Anadolu'ya, özellikle de Mudanya'ya geçmek burada yazıldığı gibi kolay değildi. Gizli hazırlıklar yapıldı. Bursa'da Setbaşı'nda yerleşik tütün tüccarlarından biri kılığına girdim. İngilizler rıhtımda, yolda ve Adalar açıklarında sürekli yoklama yapıyor ve heyecan dolu kontrollerden geçerek ilerleyebiliyorduk. Bu geçiş o zaman için büyük bir başarıydı ve bu başarıyı hemşerim Heyet-i Teftişye Reisi Bedi Bey'e borçluyum.

Bursa'ya geldiğim zaman, Yunanlılar Balıkesir'deki Kuva-yı Milliye cephesini geçerek Bursa'ya doğru yürüyordu. Şehirde büyük bir karışıklık ve endişe vardı. Elde Yunanlıları durduracak kuvvet yoktu. Yerel Kuva-yı Milliye efradı düzenli Yunan fırkalarının ciddi taarruzları ve ileri hareketleri üzerine mahalli görevlerini bitirerek dağılıp köylerine gidiyordu.

Kumandan ve subayların elindeki kıtaların kadroları zayıf ve karşı koyacak bir hat oluşturmaya yeterli değildi. Bu da düzenli Yunan kuvvetlerine karşı gelecek bir gücün ancak talim ve eğitimden geçmiş subaylar altında bulunan kıtalarla oluşturulabileceğini gösteriyordu.

Belki Bursa mıntıkasında bir görev alabilirim ve hemen çalışmaya başlayabilirim diye başvurdum. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey (İnönü) bana emrinde "Ankara'ya geliniz" diye cevap verince, arabayla Yenişehir-Bilecik-Bozüyük tarikiyle Eskişehir'e vardım. Buradan trenle Ankara'ya gittim. Ertesi gün toplantı halindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldım.

Bursa'daki suskunluktan dolayı Meclis'te büyük bir heyecan vardı. Bu heyecanı ancak Büyük Millet Meclisi'nin büyük başkanı Mustafa Kemal dindirebilirdi. Kürsüye çıktı, belîğ ve etkili sözlerle herkesi teskin etti ve ümitleri tazeledi. Herkes tarafından şiddetle alkışlan-

Büyük Millet Meclisi üyelik kartı. 1920

dı. Bir gün sonra Mustafa Kemal, bazı milletvekilleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey, Harbiye Vekili ve Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak) ile birlikte ben de Eskişehir'e hareket ettim.

Eskişehir, Bursa'dan perişan halde gelmiş birçok subay ve aileyle dolmuş, üzücü bir manzara sergiliyordu. 20. Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami Bey de Bursa'dan gelmişti. Ona karşı Bursa'da direnç göstereme-

miş olmasından ve bu perişanlıktan dolayı BMM üyeleri arasında genel bir gücenme vardı. Bozüyük'te teşkilatla meşgul olan Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa da aynı zamanda Eskişehir'e geldi. Bekir Sami Bey'in Kütahya bölgesi komutanlığına, benim de onun yerine 20. Kolordu Kumandanlığı vekâletine tayinimi kararlaştırdılar. Bana verilen görev, Eskişehir'deki kıtaları düzene sokmak ve hazırlamaktı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve valilikle ilişki kurarak örgütlenecek ve Eskişehir'den geçecek askeri nakliyata bakacaktım.

Böylece Anadolu'daki ilk görevim olan Eskişehir'deki 20. Kolordu Kumandanlığı'yla işe başladım. Aslında böyle bir kolordu yoktu. Elimde kıta olarak tanımlanabilecek bir güç mevcut değildi. Sadece 51. Fırka Kumandanlığı Karargâhı ve birçok yüksek rütbeli subay vardı. Silah, adam ve teçhizat sağlanarak bunlardan bir kolordu oluşturulacaktı.

Kolordu karargâhı, Hükümet Caddesi'ndeki Fransız mektebiydi. Oraya yerleşip çalışmaya başladım. En önemli sorun, subayları içinde bulundukları perişanlıktan kurtarmaktı. Hiçbir şeyleri kalmamıştı. Paraları yoktu. Kolordu'da da subaylara verecek para kalmamıştı. Valiliğe yollanan havaleler ödenmiyordu. Sadece Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden bazı eşyalar ve teçhizat sağlanabiliyordu. Bursa'dan gelen 51. Fırka Kumandanı Yarbay Nazmi Bey'le birlikte faaliyete geçerek fırkaları yoluna koymaya başladık.

Bu sırada Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik, beraberlerindeki iki bin kadar adamla trenle Ankara üzerinden Eskişehir'e dönmekteydi. Ankara'da büyük takdir görmüş, hatta Büyük Millet Meclisi'nde alkışlarla karşılanmışlardı. Ethem Bey mecliste "Büyük milli kahraman" olarak anılmıştı. Resmi unvanı da oldukça yüksekti: "Umum Kuva-yı Takibiye ve Tedibiye Kumandanı". Kardeşi Tevfik Bey de ikinci bir kumandan gibiydi. Di-

ğer kardeşleri Reşit Bey ise Büyük Millet Meclisi Saruhan milletvekili olarak Ankara'da bulunuyordu. Köylüler onlara çete adını vermişti. Beraberlerinde kendi oluşturdıkları bir harp divanı ve Serez Kıptilerinden bir cellat da vardı. Arzu ettiklerinde bu mahkeme ile en şiddetli cezaları, hatta idamları derhal uyguluyorlardı. İç isyanlarda Büyük Millet Meclisi adına iş görmüş ve eldeki en güçlü örgüt olduğu için de herkes onlara ümit bağlamıştı. Adeta memleketi Yunan ordusunun istilasından ancak bunlar kurtarır zannediliyordu.

Bunlar da sahip oldukları büyük yetki ve iktidardan dolayı her an herkese ve her yerde şiddet gösterisi yapıyorlardı. Bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri onlara para, silah, cephane, adam ve teçhizat tedarik ediyordu. Bunların emrine uymayan, isteklerine karşı gelen ya da sorgulama cesareti gösteren bir cemiyet üyesi, vali ya da kaymakam bile yoktu. Birçok iyi subay da onların emrine verilmiş ya da emir altına alınmıştı. Kendi subay ve askerlerine düzenli maaş ve ödüller verebiliyor olmaları, milli kahraman diye anılan Ethem Bey'in kendince bir düzen kurmasını sağlamıştı. Ethem aslen çetecilik yapmayı öngörmüş olduğu için, bu tür harekete yeteneği olan Çerkezleri ve mahkûm, katil gibi birtakım kişileri idare etmeyi biliyordu. Bu idarenin başında da Parti Pehlivan, Manyaslı Şevket gibi ikinci derece kol kumandanları vardı. Bunları Kütahya muharebelerinde iyi göreceğiz.

Ethem Bey'in adamlarıyla dolu trenler Eskişehir'de boşalmaya başladı. Önce kumandan olarak kardeşi Tevfik geldi. Tevfik, Harbiye'de ek öğrenim görmüş, orduda binbaşılığa kadar yükselmişti. Çok mağrur ve acımasız bir adamdı. Burada rastlayana kadar hiç tanımamıştım. Fakat Anadolu inkılâbına hizmet etmekte olduğundan, hakkında ben de uzaktan olumlu bir hisse sahiptim. Bir gün karargâhımda meşgulken bir mektup

aldım. “Umum Kuva-yı Tedibiye ve Takibiye Kumandan Vekili Tefvik” imzalı mektup şöyle diyordu: “Eskişehir’deki subayların durumunu çok kötü buldum. Adeta vatan duygusundan mahrum, sefil bir halde, işsiz güçsüz kahvelerde oyun oynadıklarını görüyorum. Bu subaylar inzibat dairesinde terbiye altına alınmazsa, bizzat zör kullanacağım.”

Mektubun anlamını idrak edince hayret içinde kaldım. Sinirlendim. Bu ifade subayların hukukuna ve onuruna saldırı ve hakaret niteliğindeydi. Buna şiddetle karşı çıkmak zorundaydım; çünkü bir kolordu kumandanlığını temsil ediyordum. Subayların tüm hukuku ve görevleri bana bağlıydı. Bursa hezimetinden dönen subayların ıstırap içinde ve ümitsiz olduklarını anlamıştım. Onlara tekrar umut aşılama için ihtiyaçlarını gidermek ve örgütleyip görev dağıtabilmek için çalışıyordum. Onları Tefvik’in ve çetelerinin saldırısıyla karşı karşıya bırakamazdım. Bu mektupla Tefvik benim de dikkatimi çekiyor ve kendisinin bulunduğu yerde emir ve komuta gücünün onda olması gerektiğini ihtar etmeye getiriyordu. Tefvik, Alaşehir Cephesi’nde bir subayı dövmüş, bir diğerini de idam etmişti. Bunları tekrar etmek mi istiyordu? Derhal cevap verdim ve şöyle dedim: “Mektubunuzu okudum. Vatanperver duygularınızı takdir ediyorum. Subayların hukuku ve görevleri Kolordu Kumandanı sıfatıyla benden sorulur. Hepsinin durumundan ve kalplerinin vatan aşkı ve memleket derdiyle çarptığından haberdarım. Subaylardan herhangi birine bir tecavüzü kabul etmem. Böyle bir harekete bizzat ve fiilen karşılık veririm.”

Tefvik bu mektubu alınca, o nasıl böyle bir cevap almış, onlara şimdiye kadar kim kafa tutmuşmuş diye çıldırma derecesine gelmiş. Tefvik’in beraberindekiler arasında Dünya Savaşı sırasında karargâhımda bulunan Havacı Yüzbaşı Tahsin Bey de vardı. Tahsin Bey bu

mektubu aldı ve derhal geldi: “Benim size hürmetim vardır, bu mektubu geri almanızı çok istirham ederim. Gerçi Umum Kuva-yı Takibiye ve Tedibiye Kumandanı Ethem Bey’dir, fakat Tefvik Bey onun ağabeyidir. Çerkezlerde büyüklerin sözünden asla çıkmama âdeti vardır. Ethem Bey’in yetkilerinin tümüne Tefvik Bey de sahiptir” dedi. Ben de, “Yazdığım cevabı geri almam, bu cevap onlara layıktır ve lazımdır” dedim ve Tahsin Bey’i geri gönderdim. Bunun üzerine olası bir vakayı göze alarak, Eskişehir’de kuvvet olarak emrimde bulunan karargâhtaki belli başlı 15 atlı ile 20-25 kadar piyadeyi hazırladım. Eskişehir Merkez Kumandanı Yüzbaşı Münir Bey’i de haberdar ederek ona da inzibat askerleriyle hazır olmasını, böyle bir tecavüz olursa bizzat karşılık vereceğimi söyledim. Durumu aynı şekilde astı olduğum Bozüyük’te bulunan Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa’ya da arz ettim.

Ali Fuat Paşa bu haberi alınca ilk tedbir olarak otomobilini Eskişehir’e gönderdi ve Tefvik Bey’i cepheyle ilgili bazı önemli konular hakkında görüşmek için Bozüyük’e davet etti. Tefvik derhal oraya gitti. Bir gün sonra Ethem Bey de Bozüyük’e çağrıldı ve oraya gitmesi için tren hazırlandı. Ali Fuat Paşa beni de oraya çağırıldı. Ben de aynı trene bindim. Yolda Ethem’le görüştüm. Yanında daha sonra Demirci Muharebesi’nde şehit olan Yenişehirli Hafız Bey vardı. Ethem Bey ağırbaşlı, az konuşan, nazik görünümlü biriydi. Bozüyük’e vardığımız zaman Ali Fuat Paşa trene yaklaştı ve vagona çıkarak Ethem’i karşıladı. Hep birlikte indik ve istasyon bahçesinde hazırlanmış bir sofrada yemeğe oturduk. Ali Fuat Paşa söz arasında, benim Anadolu’ya daha yeni geldiğimi ve önceden beri Anadolu’da çalışanların her konuda bir hakkı olması gerektiğini öne süren sözler sarf etti. “Evet, ben de bunu takdir ediyorum ve daha önceden bu mutlu hedef için çalışmaya başlayanlara

karşı büyük hürmet besliyorum” dedim. Ali Fuat Paşa, Ethem Bey’e Kütahya Bölgesi Kumandanlığı’nı vereceğini ve kuvvetlerinin Gediz ve Simav bölgesinde toplanarak, Demirci üzerinden Yunanlıları Kula ve Gördes yönünde arkadan vurarak, birçok iş yapabileceğini anlattı. O da kabul etti ve kuvvetleriyle Kütahya bölgesine doğru harekete geçti.

Ardından Ali Fuat Paşa makam odası haline getirdiği vagonda benimle görüştü. 20. Kolordu’nun lağvedileceğini ve Eskişehir’de yapılması gereken işlerle uğraşmak üzere bir Garp Cephesi Kumandanlığı vekâleti kurulacağını, beni de Antalya ve Muğla Havalisi Kumandanı olarak oraya göndereceğini söyleyip emri yazdı. O sıralarda İtalyanlar, Antalya ve Muğla’da sessizce nüfuzlarını yerleştiriyordu. Oradaki halkın birçoğu da bir Yunan işgalinden korkarak İtalyanlara meyilliydi. Bu durum milli hareket için zararlı olduğundan bunu önlemek gerekiyordu. İtalyanların maddi ve manevi etkisini sonuçsuz bırakmak ve halkı dış düşmanlar aleyhine teşvik etmek için örgütlenme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Hem o bölgede güven kazanmak hem de gerektiğinde Yunanlılara karşı iş görebilmek için Muğla-Antalya bölgesinde bir kumandanlık kurulmasına gerek duyulmuştu.

Eskişehir’e dönüp, Antalya’ya hareket etmek için hazırlandım. Benimle gelmek isteyen birçok subay vardı. Teğmen Üsküplü Faik, Teğmen Behçet, Süvari Binbaşı Remzi, Piyade Yüzbaşı İbrahim, Teğmen Üsküplü Aziz, Süvari Yüzbaşı Bedri Efendilerle maiyetimi oluşturdum. Bu sırada Mustafa Kemal bazı milletvekilleri ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Paşa ile Uşak’a doğru bir seyahate çıkmıştı. Eskişehir’de onlarla tekrar görüştüm. Mustafa Kemal bana: “Sen Ethem’e kafa mı tuttun? İyi yaptın fakat daha zamanı var. Yavaş ve dikkatle hareket etmek lazım” dedi.

Mustafa Kemal, Ethem'in tavrını beğenmiyordu. Zaten bunlara karşı ancak kendisi gerektiğinde açık açık müdahale ediyor ve sindiriyordu. Mustafa Kemal teftiş için Uşak'a hareket ettikten bir-iki gün sonra ben de Antalya'ya gitmek üzere Afyonkarahisar'a hareket ettim. Oraya vardığımda Antalya'ya gitmeyip bekleme emri aldım. Bekleme sırasında Antalya yerine 23. Fırka Kumandanlığı'na tayin olduğum ve Uşak'a gitmem gerektiği bildirildi. Antalya ve Muğla Havalisi Kumandanlığı'na da Uşak'ta bulunan 23. Fırka Kumandanı Kaymakam Aşir Bey tayin edilmişti. 1 Ağustos 1920'de Uşak'a vardım ve Aşir Bey'den 23. Fırka cephesini ve kıtaları teslim aldım.

Uşak, Banaz havzasında Büyük Menderes'e akan bir akarsu ve İzmir-Afyonkarahisar demiryolu üzerinde kurulu, güzel bir kasaba. Ahalisi çalışkan ve eğitimli. Nitelikli Uşak şayağı dokuyan fabrikaları var. Kuzeydoğu ve kuzeyini Aydağ ve Kızıldağ kapladığından korunaklı. Küçük bir ovası var. Şehir bu ovanın batı ucunda yer alıyor. Doğu, güney ve batısı ise dalgalı ve açık arazi. Korunaklı değil. Sadece şehrin batısında Sarayköy ile Bölme, Külköy, Çardak arasında batı-doğu ekseninde sıralı tepeler var. Bunlar Çardak ve Sarayköy-Uşak yönlerinde engel oluşturmaktaysa da yeterli genişliğe sahip değil ve demiryolu yönünden kuşatmaya açık. Uşak'ın batısında ve İney istasyonunun kuzeyindeki Kışla ve Ahmetler dağları oldukça korunaklı bölgeler. Onların da kuzeyindeki, Gediz nehrine doğru giden arazi oldukça sarp, bozuk ve ormanlık. Kula, Eşme, Uşak yolunun geçtiği bu araziden arabalı sınıflar zor da olsa geçebilir. Bu arazide Uşak'a ilerleyecek kuvvetlerin durdurulmasını sağlayacak mevziler var. Kışla Dağı'nın güneyi ise açık ve dalgalı arazi olduğundan, her taraftan harekâta müsait. Buralardaki yollar da üzerinden araba geçebilecek adi yollar.

Hilâfet Ordusu propagandalarının şiddetle devam ettiği ve Anadolu halkının bunlardan etkilendiği günler-deydik. İstanbul basını, özellikle de *Peyâmı Sabah*, Yunanlıların sesini duyurur gibi Anadolu'daki mücahitlerin aleyhine yazılar yazıyordu. Bu gazeteler okunuyor ve halkta ters etki yapıyordu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ilk kuruluş zamanlarında Halife ve dine yönelik yapılan propaganda Anadolu'daki milli mücadele-nin en nazik dönemine denk gelmişti. Batı Anadolu'da vatanın korunması için İzmir işgal olduğunda oluşmaya başlayan ve çeşitli bölgelerde kahramanca savaşan milli kuvvetlerin düzenli ve sayıca çok üstün Yunan ordusu karşısında muharebe kudreti oldukça zaafa uğramıştı. Şimdi Yunanlıların Bursa-Alaşehir-Sarayköy hattına ka-dar ilerlemelerinde İstanbul'daki millet düşmanlarının hiç durmayan muzır propagandalarının da etkisi vardı. Halka memleketi istila eden düşmanı topraklarımızdan çıkarmaktan ve istiklalini temin etmekten başka bir amaç olamayacağını söylemek ve daima azim ve iman telkin etmek çok önemli ve gerekli bir görevdi. Oysa İs-tanbul basınından *Peyâmı Sabah*'ta bakın Ali Kemal neler yazıyordu: "Anadolu'dan gelen haberler elimdir. Ahaliye yapılan zulüm amacını aşmıştır. Kemalistler Yunan topraklarını, silahlarını uzaktan işitir işitmez, çala taban soluğu uzaklarda alırlar. Bu serseriler ahlaken çok aşağı kimselerdir. Çoğunluğunun yol kesen haydut-larda bile rastlanacak türden yaratılıştan gelme bir yü-reklilikten mahrum olduğu Yunan taarruzları başlayın-ca görüldü. Hiçbir cephede, hiçbir savaş meydanında bu kurusıkı kahramanların, bu yalancı pehlivanların bir büyük başarısını duydunuz mu? Yunanlılar sanki gez-meye gider gibi ilerliyor. Bunlar ise hemen kaçıyor. Fa-kat o bağı yanık, eli ayağı bağlı ahalimize zulmetmeye gelince derhal canavarlaşıyorlar. Yırtıcı bir hayvan olu-veriyorlar. Bütün bu faciaları bu toprakta var eden

Mustafa Kemal ve sair askeri erkândır. Bu şımarık mahluklar ahlak ve irfan bakımından ezelden beri aşağı kimselerdir...” (Milleti ve memleketi kurtarmaya çalışanlar aleyhinde utanmadan bu derece kötü yayın yapan bu adam, sonradan İzmit’te ahali tarafından linç edilerek cezalandırıldı.)

Uşaklıların büyük çoğunluğu Kuva-yı Milliye taraf-tarıydı. Cidden iyi vatanperver ve fedakâr çok kişi vardı ve çalışıyorlardı. Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mümkün olduğu kadar para topluyor, eşya ve teçhizat tedarik ediyor, Kuva-yı Milliye teşkilatına veriyordu. Ordu kıtaları da bundan bir miktar yararlanıyordu. Her tarafta olduğu gibi Uşak’ta da milli teşkilata önem veriliyordu. Burada da mücahitlerin kumandanı namıyla tanınan Kuşçubaşızade Çerkez Eşref diye biri vardı ve güya milli teşkilatla meşguldü. Her nedense kendisine böyle bir unvan verilmişti. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yardımcılarıyla yetinmez ve bana daima Sandıklı ovasına giderek zengin köylerden hayvan, silah ve teçhizat almayı teklif ederdi. Tamamen prensiplerim ve kanaatim dışında olan bu önerilere şiddetle karşı çıktım. Eşref’in 30-40 kadar atlı, bir o kadar da yaya adamı vardı. Bunun dışında Uşaklı Alaeddin Bey de kendi başına bir milli kuvvet oluşturmuştu. Yanında Giritli Nuri Efendi isimli bir subay da vardı ve muavini gibi çalışı-yordu. Zengin olan bu genç adam kendi parasını da bu işe harcıyordu.

23. Fırka kıtaları ise kuvvet, teçhizat, talim ve eğitim bakımından henüz kıta denecek halde değildi. Ayakları çıplak, kimi elbisesiz, kimi donla dolaşiyor, saflar arasında dikkat çekiyorlardı. Subay eksikliği çoktu. Taburların mevcudu da noksandı. Bu fırka düşmanla temas edildiğinde diriltilebilecek gibi değildi. Ancak geriye alınıp, yeniden düzenlenebilir, yeni baştan teçhizatlandırılıp hazır hale getirilebilirdi. Fakat eldeki elemanlarla iş

görmekten başka çare de yoktu. Maneviyat zayıflamış, firar sayısı artmıştı. Fırkanın kumandasını aldığım zamanki konuşlanma ve duruşu şöyleydi:

- 131. Alay: Bölmeköy’de. Taburların mevcudu, azami 200 silah. Her tabur için ikişer makineli tüfek.
- 69. Alay. Ulubey’de. Taburların mevcudu, azami 120-140 silah. Alayda dört makineli tüfek.
- 68. Alay. Karahasan’da. Taburların mevcudu azami 120-140 silah. Alayda dört makineli tüfek.
- Binbaşı Abdi Bey kumandasında Çerkez ve Arnavut çeteleri. İney istasyonunda. Takriben 150 kişi.
- Fırka topçusu. İney mıntıkasında. İki cebel topu.
- Fırka sahra topçu taburu ve obüs takımı. Afyonkarahisar’da. Kuruluş aşamasında.
- Jandarma Yüzbaşı İsmet Bey kumandasında Uşak hücum taburu. Çardak’ta. Mevcudu 400 silah, iki makineli tüfek.

Düşmanın durumu ise şöyleydi: (*Kroki 1*)

- Alaşehir’de bir fırka.
- Gönay istasyonunda bir alay.
- Elvanlar’da bir tabur.
- Elvanlar doğusunda keşif kolları.
- Boldan bölgesinde bir alay.

Diğer Yunan kuvvetleri hakkında bilgi yoktu.

Kıtaların talim, eğitim, hazırlık ve teçhizatıyla işe başladım. Sık sık kıtalarla temasa geçerek çalıştırıyordum. Gerek emrinde bulunduğum Afyonkarahisar’daki 12. Kolordu’dan gerekse Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden asker için teçhizat ve malzeme sağlamaya çalıştım; fakat alabildiğim miktar çok az oldu. Taburların mevcudunu tamamlamak için gelenler ya firari ya da bakaya askerlerdi ve tamamen çıplak geliyorlardı.

Bunlar arasında da kısa bir süre sonra firarlar yaşanıyordu.

Gazi Hazretleri'nin Büyük Nutuk'u 16 Temmuz 1923 günü Büyük Millet Meclisi'nin ilgili celsesinde okurken beyan buyurduğu gibi, bu tarihteki şartlara göre seferberlik yapabilmek ve memleketin neredeyse bütününde Halife'nin fetvası uygulanırken, milleti askere davet etmek mümkün olmadığından sadece bakaya askerlere celp yapılabiliyordu.

Fırkanın talim ve eğitimi eksikti. Teşkilatlanmadan bahsedilemezdi. Teçhizat ve malzeme çok kötüydü. Asker çıplaktı. Subaylarda çaresizlik ve bıkkınlık hâkimdi. Bunları tamamlamak için uzun zaman lazımdı. Kolor-dunun ambarları boşalmış olduğundan oradan yardım göremiyordum. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de daha önce belirttiğim gibi kendini düzenli ordudan çok çetecilere yakın hissediyordu. Bunun sebebi, Büyük Harp'in üzücü sonucu yüzünden milletin orduya güveninin kalmadığını sanmalarıydı. Askeri örgütlenmeyle değil, milli örgütlenmeyle hedefe varılabileceğini ümit ediyorlardı. Halbuki ordu Büyük Harp'te büyük kahramanlıklar göstermiş, büyük işler yaparak büyük başarılar kazanmıştı. Hedefe ancak yine tam bir hükümet otoritesinin altındaki ordu teşkilatı ve kuvvetiyle varılabilirdi. Büyük Millet Meclisi'nin büyük reisi Mustafa Kemal, bugünlerdeki Uşak seyahatinde Afyonkarahisar hükümet konağında, civardaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle yapmış olduğu bir toplantıda özellikle üyeleri ve halkı bu noktaya çekmeye çalıştı. Düzenli ordu kurmanın sağlanmasını ve milletin yaptığı katkıların doğrudan hükümetin maliyesine aktarılmasını istedi.

Simav bölgesinde bulunan Ethem, özel memurlar aracılığıyla gerek gördüğü her şeyi Uşak'tan alabiliyordu. Esasen ben de o sırada 1. Kuva-yı Seyyare Kumandanı namını almış olan bu Ethem'e silah, cephane ve

sair ihtiyacı için yardım etme emri almıştım. Manzarayı en iyi tarif eden tabir şuydu:

“Kendisi muhtacı himmet bir dede,
Nerde kaldı gayrıya himmet ede...”

2. Kuva-yı Seyyare ise Çolak İbrahim Bey kumandasındaki milli kuvvetlerdi ve bu sırada henüz Yozgat bölgesinde bulunuyordu. Fakat Ethem 1. Kuva-yı Seyyare namını kullanmıyor, ya “Umum Kuva-yı Seyyare Kumandanı” ya da “Kuva-yı Seyyare Kumandanı” imzasını kullanıyordu. Ethem ve kardeşleri öteden beri taşıdıkları “Umum Kuva-yı Tedibiye ve Takibiye Kumandanlığı” unvanının kendilerinden alınmasından dolayı çok kırılmışlardı. Ancak Demirci muharebelerinde hiçbir olumlu sonuç kazanamamaları, aksine Yunanlıların taarruzuyla Gediz’i de bırakarak Kütahya bölgesine çekilmelerinden sonra, o unvanı unutmaya başladılar.

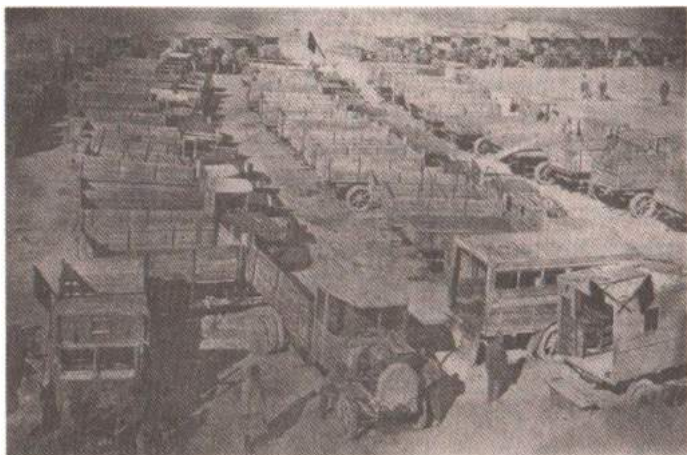
Elime beş on sandık cephane geçerse, asgarisini alıp fazlasını Simav’a gönderirdim. İki üç sandık bomba geldiğinde ise çoğunlukla Ethem’e gönderiliyordu. 1. Kuva-yı Seyyare, Demirci bölgesinde Yunan kıtalarıyla temas halindeydi ve muharebe ediyordu. Başarılı olmaları için maddi manevi her türlü yardımı isteyerek yapıyordum. Aynı zamanda Uşak ahalisinde gördüğüm eğilim ve yetenekten yararlanarak yerel örgütlenmeye de başladım ve bir süvari alayı oluşturmaya giriştim. Uşak Gönüllü Süvari Alayı bir iki hafta içinde meydana çıktı. Mükemmel ve muntazam bir alay olmasa da, o zamana göre yine de bir kuvvet sayılırdı.

İhtiyat kuvveti olabilecek bir Uşak Milli Taburu da oluşturdum. Bu da 300-400 kişilik silahlı bir kuvvet olarak ortaya çıkmaya başladı. Bir taraftan fırkanın esas alaylarının takviyesi, diğer taraftan bu milis teşkilatına önem verildiği takdirde, Uşak bölgesi için Yunan-

lılara karşı hatırı sayılır bir kuvvet vücuda gelmiş olacaktı.

Milli teşkilata harcanan para, teçhizat ve malzeme, düzenli ordu kıtalarının örgütlenmesinin aleyhine işlev görüyordu. En doğru hareket, bütün kazanımların bir merkezde toplanarak ordu kıtalarının ihtiyaçlarına göre dağıtılması olacaktı. Fakat henüz bunun için uygun zaman gelmemişti. Çevredekilerin anlayışı milli unvanlarla örgütlenmeyi gerektiriyordu. Ordunun mümtaz şefleri bile henüz açık yaka ve askeri olmayan milli kıyafet giyiyor, birçok subay bu giysilerle çalışıyordu.

Bu işlere devam ederken, 1. Kuva-yı Seyyare'nin Demirci bölgesindeki muharebelerine faydalı olmak üzere Kula yönünde bir ileri hareket yapmayı düşünmüştüm. Bundan amacım Elvanlar, Eşme ve Kula'da ara sıra bulunduğu haber alınan bazı Yunan kuvvetlerini basmaktı. Böylece hem ahali üzerinde iyi bir etki yaratabilir hem de kıtalarımıza muharebe ruhu kazandırabilirdik. Bu sebeple Karahasan'daki 68. Alay'ı İney'e aldım. Böl-

1921 yılında orduya ait bir motorlu araç parkı.

me'de bulunan 131. Alay'ı Çardak üzerinden Eşme'ye doğru ilerlettim. Ancak sonradan üstlerimin görüşleri ışığında bu harekete devam edilmesinden vazgeçildi. Ethem, Demirci muharebelerinden bir sonuç alamıyordu. Uşak'a gönderilen üç uçaktan oluşan Şehit Fazıl Bey Grubu, Demirci cephesine yardım ediyor ve Yunan cephesine keşif uçuşları yapıyordu.

131. Alay, emrimde bulunan kıtaların en güçlüsü ve en düzenlisiydi. Garp Cephesi Kumandanlığı'nın emriyle onu Demirci muharebesine, 1. Kuva-yı Seyyare'yi desteklemeye gönderdim. Bunun yerine Afyonkarahisar'dan iki taburlu, zayıf 176. Alay ihtiyaç halinde alınmak üzere Banaz'a gönderildi. Milli kuvvetlerin en düzenlisi olan, İney'deki Yüzbaşı İsmet Bey kumandasındaki Uşak Hücum Taburu ikinci bölüğü noksan olmasına rağmen aynı amaçla Demirci'ye gönderildi.

Yunanlılar casus kullanarak sürekli durumumuzu ve hareketlerimizi izliyor, bilgi alıyordu. Demiryolunda çalışan memurların çoğu Rum ve Ermeni olduğundan, bunların hepsi birer Yunan casusuydu. Eşme bölgesinde Musa adlı bir hain, bir çete kurarak Yunanlılarla işbirliğine girmişti. Bunun adamları her türlü haberi Yunanlılara yetiştiriyordu. Buna karşın bizim kendi ahali-miz olmasına rağmen Yunan tarafından bize hiç bilgi sızılmıyordu. Daha evvel Yunanlıların zulmünden kaçmış birçok aile tekrar memleketleri olan Alaşehir, Salihli ve Manisa'ya dönüyordu. Milli cephe kapıları açıktı. Düşman tarafına göndermek için özel fedakârlık gösterecek subaylar aradım. Kıyafet değiştirip Alaşehir ve Salihli taraflarına gidecek, bilgi getireceklerdi. Yaptığım girişimler sonucunda Uşaklı Alaeddin Bey'in milisleriyle çalışan Giritli Teğmen Nuri Efendi bu işi üstlendi.

Yunan işgali altında ve cephenin yakınındaki ahalinin bize yardım etmemesinin bazı sebepleri vardı. Ör-

neğin İney’de bulunan Çerkez İlyas’ın milis müfrezesi Türk köylerine çok zarar veriyordu. Bunlar Yunanlılara karşı keşif ve baskın yapacağına Türk köylerini yağma ederek, hayvanlarını ve paralarını alıyorlardı. Bu yönde birçok şikâyet yağıyordu. Hatta Eşme müftüsü bile mektup yazarak bundan şikâyet etti. Bu adamları kötülükten vazgeçirmeye çok çalıştım. Fakat alışmışlardı. Cepheye gelmekten maksatları buydu. Talan yapmak ve zengin olmak. O tarihte İlyas Bey hakkında İney Mıntıka Kumandanı Çerkez Binbaşı Abdi Bey’e şu emri verdim:

İlyas Bey’in Eşme meselesi hakkındaki tahkikat sonucunun ve alınmış para ve malın sahiplerine iade edilmek üzere kendisinden hemen alınıp alınmadığının yazılı olarak bildirilmesini bekliyorum.

Esasen Abdi Bey de Konya’dan bu İlyas Bey’in adamlarıyla gelmiş, hemen hemen aynı zihniyette ve çetelere karşı zayıf bir adamdı. Bunlardan çok şikâyet ettim. Garp Cephesi Kumandanı, önce Arnavut milis müfrezesini gerek duyduğu için Bolu taraflarına göndermek üzere çağırdı. Çerkez İlyas müfrezesini de ben dağıttım ve azalttım. Ardından Çerkez İlyas’ı da cepheyi terk etmeye mecbur bıraktım. Böyle bir kuvvetten mahrum kaldığım için de hiç üzülmедim. Kuvvetçe daha az, fakat emir ve kumandaya bağlı kuvvetlere sahip olmak daha faydalıydı. Çünkü düzenli emir kabul etmeyen, aynı zamanda milli bir şuura da sahip olmayan bu güruh faydadan çok zarar getiriyordu. Bugünler kurban bayramına da denk gelmişti. Bu sebeple yeni oluşmaya başlayan Uşak Milli Süvari Alayı’na da aileleriyle görüşmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için köylerine gitme izni verdim. Milisleri elde tutmak için böyle bir izin vermek lazımdı.

28-29 Ağustos 1920 Muharebeleri

27 Ağustos 1920 günü düşmanın Elvanlar yönünde 1500 kişilik bir yürüyüş kolunun görüldüğü bilgisi geldi. Harp karargâhını alarak Karakuyu istasyonuna gittim. Külköy batısı, Karakuyu doğusu ve Karahasan köyü hattında zayıf da olsa tahkimat vardı. Bu hat daha önce Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından oluşturulmuştu. Uşak'ın batısındaki arazi açıktı ve az kuvvetle herhangi bir savunma oluşturup, desteklenecek gibi değildi. Uşak'a geniş bir cephe üzerinde çeşitli yönlerden yollar gidiyordu.

23. Fırka'nın 27 Ağustos'taki durumu şöyleydi: (Kroki 2) (levha 1)

- 176. Alay. (1. ve 2. Taburlar) Külköyü'nde. Mevcudu 345.
- 68. Alay. (1. Tabur) Karahasan'da. Mevcudu 138.
- 68. Alay. (2. Tabur) Karahasan'da. Mevcudu 125.
- 68. Alay. (3. Tabur) Mevcudu 36. (27-28 Ağustos gecesi bu taburun 120'yi aşkın askeri firar etti. Bu seviyede bir firar hareketi o zamanki haletiruhiyeyi gösteren bir örnektir.)
- 69. Alay. (1. ve 3. Taburlar) Karakuyu'da. Mevcudu 244.
- 69. Alay. (2. Tabur) Mevcudu 61. (Bu tabur İney'de ileri müfrezedeyken asıl Karakuyu mevziine gelene kadar muharebe etmeden mevcudu 61'de kalmış, diğerleri dağılmıştı.)
- 131. Alay (1. Tabur) Mevcudu 108.
- 131. Alay (2. Tabur) Mevcudu 44.
- 131. Alay (3. Tabur) Mevcudu 86. (131. Alay'ın kıtaları Demirci muharebesinden bu mevcutla bir gün sonra geldi.)
- Uşak Hücum Bölüğü. İney'de. Mevcudu 52.

- Milis Süvari Takımı. Ahmetli'de. Mevcudu 30.
- Uşak Milli Taburu. Mevcudu 250.
- Uşak Milli Süvari Alayı. Mevcudu 0. (Bayram dolayısıyla izinli olarak köylerine gitmişlerdi.)
- Karargâh Süvari Bölüğü. Mevcudu 40.
- Fırka Karargâh Bölüğü. Mevcudu 80.
- Fırka Sıhhiye Müfrezesi.

Toplam 1639 muharip, dokuz top, 18 makineli tüfek. Kıtaların mevcutlarından anlaşılacağı gibi, elimde zayıf ve teçhizatları yetersiz bir güç vardı. Karargâhım ise şöyleydi:

- Henüz o gün katılan Fırka Erkânıharp Yüzbaşı Fevzi Bey.
- Fırka Divanıharp Reisi, Süvari Binbaşı Remzi Bey.
- Fırka Yaveri Yüzbaşı İbrahim Efendi.
- Fırka Mülhakı ve Fırka Karargâh Bölüğü Kumandanı Teğmen Faik Efendi.
- Fırka Süvari Takım Kumandanı Teğmen Abbas Efendi.

27 Ağustos günü kıtaların düzeni ve bölümleri krokide görülebilir. (*Kroki 3*)

Yunanlıların Atina ve Agriboz fırkaları asgari 15 bin kişiydi. Kuvvet, top, makineli tüfek, süvari ve piyade bakımından bize göre on beş kat büyük bir güç olduğu söylenebilir. Duruma göre bir muharebeye girmeyi kabul etmemek gerekirdi. Karakuyu istasyonundan telefonla Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Bey'le görüştüm. Kendisi kıtalarını Uşak kuzeyinde Karaseyit-Tabaklar bölgesinde toplama ve muharebeyi orada kabul etme fikrinde olduğunu söyledi ve yorumumu sordu. "Kıtalarımızın yeteneğini biliyorsunuz. Karar vermek size ait" dedim. Ankara'dan gelmekte olan mevcudu dolgun bir istihkâm taburu ile yine kuvvetli ve topçusu olan 172. Alay'ın da

emrime getirileceğini söyledi ve bu kuvvetin Afyonkarahisar'dan Uşak'a trenle naklini düzenlememi istedi. Düşman temasında olduğumu, yarın düşmanın muhakkak taarruz edeceğini, geriden tren nakliyatını düzenlemenin benim için mümkün olmayacağını, bütün hat memurlarının şüpheli Rum ve Ermenilerden oluştuğunu, bu nakliyatın zamanında Uşak'a ulaşabileceğini sanmadığımı söyledim. O gece Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey de Afyonkarahisar'a kadar özel bir trenle gelmişti. Kolordu Kumandanı ile görüştüktan sonra işin Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın uygun göreceği şekilde halledilmesi kararını verdiler. Cephe kumandanı Uşak'ın savaştan bırakılmasını uygun bulmadı ve 23. Fırka Uşak'ın batısında düşmanın taarruzunu ve muharebeyi kabul etti.

Fırkanın görevi; Uşak dahil Gediz havalisini, Kızılcahisar dahil kuzey hattını; güneyde 40 kilometrelik Aktaş-Afgan hattı da içinde olmak üzere, bu bölgede olabilecek düşman harekâtına karşı Uşak-Afyonkarahisar yönünü korumaktı. 26 Ağustos gününe kadar 23. Fırka karşısındaki düşmanın zayıf ileri kıtaları Elvanlar ve Kemer Dağı civarındaydı. Fırkaca, Kula-Güneyköy istasyonu-Yeleğen Boğazı-Erziler-Nuribey hattının da belirttiğim gibi olduğunu kabul ettik. Kula'da 1-2 tabur, Güneyköy istasyonunda biri Elvanlar ve Kemer Dağı civarındaki ileri müfreze olmak üzere iki tabur ve topçu, Yeleğen Boğazı'nda 1-2 tabur, Alaşehir ile İnegöl civarında merkezi Bahadırlar'da olmak üzere ileri kıtaları Erziler ve Nuribey'de olan bir alay, Alaşehir'de bir fırka karargâhı ve bir tabur kadar bir kuvvet olduğunu köylülerden alınan çeşitli istihbaratla öğrenmiş, yalnızca Elvanlar, Kemer Dağı ve güney istasyonlarındaki kuvvetleri kendi yaptırdığımız keşif baskınlarıyla tespit edebilmiştik.

20 Ağustos günü kesin olarak tespit edilmiş olan düşman vaziyetiyle ilgili bir rapor 12. Kolordu Kumandanlığı'na sunulmuş ve bu tarihten 27 Ağustos'a kadar bir değişiklik kaydedecek yeni bir bilgiye ulaşmamıştık. Yalnız İtalyan kaynakları aracılığıyla kolordudan düşmanın Alaşehir civarında büyük bir harekete başladığı hakkında alınan bilginin doğrulanması için Teğmen Nuri Efendi Alaşehir ve Salihli'ye gönderilmiş, ama 28 Ağustos'ta ondan haber alındığında zaten bir gün önce düşmanın harekete geçtiği ortaya çıkmıştı.

27 Ağustos'ta ahali aracılığı ve Ahmetli müfrezesinin keşif ve gözlemiyle Elvanlar'da iki taburluk bir düşman kuvvetinin toplandığı; aynı gün Elvanlar'a kadar trenle nakliyat yapıldığı ve Kemer Dağı'ndaki topçunun mevzilerinden çıkarıldığı anlaşıldı. Yine ahaliden gelen bilgiyle Yeleşen Boğazı civarında, Güneyköy istasyonunun güney taraflarında, çok sayıda süvarinin bulunduğu ve Çakaldamları'nda da üç bin kişilik bir piyade kuvvetinin bulunduğu anlaşıldı.

O gün Ulubey-Alaşehir yolu ile gönderilen süvari keşif kolumuz Çakaldamları civarında düşman süvarisiyle temas etti. Bu bilgiyle merkezi Elvanlar'da bulunan bir düşman fırkasının ileri hareket için kademelendiği anlaşıyordu. Bunun üzerine Demirci muharebelerinden dolayı 68. ve 69. alaylarla kalan fırka, 27-28 Ağustos gecesi, kolordu ihtiyatında Banaz'da bulunan iki taburlu 176. Alay'ı Uşak ve Karakuyu'ya çağırmişti.

28 Ağustos'ta düşman Eşme ve Elvanlar'dan Ahmetli yönüne ilerledi. 69. Alay 2. Tabur'dan bir bölük ve otuz süvari taarruz edince müfreze çekildi. Piyade bölüğü bir subay ve 15 kadar askerle Kışla dağlarından gelebildi ve İney'deki ileri müfrezeye katıldı.

Ahmetli Müfrezesi Kumandanı Teğmen Akif Efendi'nin raporunda düşman üç bin piyade ve bin beş yüz süvari olarak gösteriliyordu. Bu düşmanın etkisiyle

İney'deki müfreze 69. Alay, bir bölük eksik 2. Tabur ve Uşak Hücum Taburu'nun 2. Bölüğü Ulubey yönünde geri çekilerek Ulubey-Afgan yolu üzerinden 28 Ağustos akşamı Karahasan'a geldiler.

Bir kısım düşman süvarisi 28 Ağustos akşamına kadar Ulubey'i işgal etti. Düşmanın büyük kısmı İney ile Kışlaköy arasından Umurca yönünde fırkanın sağ tarafına doğru yürüyüşe devam etti (Kroki 2'de görüldüğü gibi). Saat sekize kadar düşman süvarisi Akkeçeli ve Umurca sırtlarındaki süvari keşif kolumuzu çekilmeye mecbur ederek o tarafa doğru olan harekâtını sürdürdü. Yalnız Karakuyu-İney demiryolu yönündeki süvari subay keşif kolumuz, üç kilometre uzunluğunda çeşitli sınıflardan oluşan bir yürüyüş kolunun Umurca yönünde ilerlemekte olduğunu, düşman kuvvetlerinin büyük kısmının orman içinde dinlenmeye çekildiğini bildirdi. Bu sırada üç bölük kuvvetinde bir düşman süvarisinin de Köseler ve Sandıklı köylerine girdiği Karakuyu'dan gözlemlenebiliyordu. Bu ana kadar Köseler ve Sandıklı köylerine giren üç bölük süvari ile Akkeçeli yönündeki süvarilerle asgari dört bölük süvari ve üç kilometre uzunluğunda bir fırka ortaya çıkmıştı. Bunlar Sandıklı-Umurca-Akkeçeli hattında açılmaya başlamıştı ve başlarında da Musa namılı herifin çetesinin bulunduğu ve kılavuzluk yaptığı anlaşıldı.

23. Fırka bu durum karşısında tahkimatı hafif olan Külköy-Karahasan hattını işgal etti. Külköy bölgesinde sağ tarafta 176. Alay, 1. ve 3. Taburlar ve Uşak Milli Taburu vardı. Bu alayın solunda, demiryolunun sol tarafı dahil olmak üzere 69. Alay, 1. ve 3. Taburlar merkezde yer aldı. Karahasan köyü mevzilerinde sol tarafta 68. Alay, 1. ve 3. Taburlar bulunduruldu. 176. Alay'ın sol tarafının gerisine 7,7 cm'lik dört toplu sahra bataryası, Karahasan mevziine 7,5 cm'lik iki toplu sahra takımı ve iki topluk cebel obüs takımı yerleştirilmişti.

28 Ağustos akşamına kadar Simav cephesinden Uşak'a dahil olan 131. Alay, bir taburuyla Bölme'de, iki taburuyla da Kuyucukköy'deydi. Bu alayla birlikte gelen güçlü bir cebel topu da Bölme'de 131. Alay, 4. Tabur'da bulunuyordu.

Uşak-Afgan yolu üzerinde, Sülüklü-Susuzören bölgesinde 68. Alay, 3. Tabur ve 1. Tabur'dan bir bölük, bu yöndeki güvenliğin sağlanmasına memur edilmişti. Bu durum, Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu Kumandanı'na telefonla bildirildi. Kolordu Kumandanı, fırkanın Uşak'ı sağda bırakarak Kalfaköy-Tabaklar hattına çekilmesini düşündüğünü söyledi ve görüşümü sordu. Fırkanın zayıflığından ve Uşak'a geliş yönleri üzerinde açılarak geniş bir cepheye yayılmış olmasından dolayı, muharebeyi kabul etmeyip gece Kalfaköy-Tabaklar hattına çekilmenin mümkün olacağını söyledim. Ardından fırkayı 172. Alay ile destekleyerek, bulunduğu hatta muharebeyi kabul etmemi ve söz konusu alayı gece trenlerle Banaz'dan çağırmamı söylediler. Ethem Bey kumandasındaki 1. Kuva-yı Seyyare kuvvetlerinin 29 Ağustos öğlen saatlerine kadar Uşak'a yetişebileceklerini de bildirdiler.

Düşman, fırka cephesine 2-3 km mesafeye kadar yaklaşmış ve açılmakta olduğundan, 28 Ağustos gecesi olmasa bile 29 Ağustos sabahı taarruza geçecekti. 172. Alay'ın trenlerle Uşak'a zamanında nakli kesin değildi. Alayı Banaz'dayken emrime alarak trenle Uşak'a nakletmeyi mümkün görmediğimi söyledim. Ardından 172. Alay'ı kendilerinin hücum ettireceği ve fırkanın bulunduğu hatta muharebeyi kabul edeceği şeklinde emir verdiler.

Fırka, 28 Ağustos akşamı kuşatmaya açık durumdaydı. Fırka karargâhı merkez gerisinde, düşmandan 300-400 metre uzaklıktaydı ve elimde 80 kişilik bir karargâh bölüğü vardı. Düşman fırkanın sağ tarafına doğ-

ru yanaşmaya devam etti ve Musa Çavuş çetesinin yardımıyla aynı gece Külköy'ün kuzeybatısındaki taşlıklı tepelerden Şemliktepe'yi işgal etmeyi başardı. Yine aynı gece Kula-Uşak yolu üzerinde, fırkanın sağ tarafındaki açıklıktaki Sarayköy'ün yüz kişilik bir düşman süvarisi tarafından işgal olduğu haberi geldi. Bunun üzerine Bölme'de bulunan 131. Alay, 3. Tabur'a bir dağ topuyla Sarayköy'e hareket etmesini, taarruz ederek oradaki düşmanı geri atmasını emrettim. Uşak Milli Süvari Alayı'ndan da Uşak'ta toplanabilen mevcudu Sarayköy istikametine sevk ettirdim. Fırkanın sağ yanını güvenlik altına almayla görevli Kuyucak'taki 131. Alay, 1. Tabur'u Şemliktepe işgalini kırmaya Külköy'e sevk ve taarruz ettirdim.

Köseler ve Sandıklı köylerine giren üç bölük düşman süvarisinin Afgan-Uşak yönüyle sol yanımızdan bir kuşatma hareketi yapması olasılığına karşı, Afgan yolu üzerindeki müfrezeyi desteklemeyi uygun görerek Kuyucak'taki 131. Alay, 2. Tabur'u Alay Kumandanı Kaymakam Mustafa Bey kumandasında Afgan yönünde ilerlettim. Düşmanın fırkanın sağ yanına olan baskısı daha etkili ve yakın olduğundan İney'den dönen hücum bölüğünü de 54 mevcudu ve iki makineli tüfeğiyle 176. Alay'ı desteklemek üzere Külköy'e gönderdim.

28-29 Ağustos gecesi özellikle sağ tarafta piyade keşif kolunun çatışmaları devam etti. Düşmanın gece yanaşmakta olduğu anlaşıldı. Sarayköy'deki durum şuydu: Bölme köyden gece yarısı hareket edebilen 131. Alay, 3. Tabur ve bir dağ topu, 29 Ağustos sabahı beş buçukta Sarayköy'e varmıştı. Bu kıta, Uşak Milli Süvari Alayı ile ilişki kuramadan düşmanla temas kurdu. Tabur Sarayköy'ün doğusundaki sırtlarda tertibat almıştı. Saat yedide muharebe başladı. Tabur kumandanının raporuna göre, düşmanın ilerleyen üç alay piyade, üç bölük süvari ve bir batarya toptan oluşan kuvveti kuşat-

maya başladı. 86 piyade, iki ağır makineli tüfek ve bir dağ topundan ibaret bu kuvvetimiz iki saat muharebe etti. Uşak Milli Alayı'ndan da bir bölük taburun sağ yanında bu muharebeye dahil oldu. Yoğun düşman taarruzu karşısında önce Uşak süvarisi çekildi. Ondan sonra, aynı zamanda sol yanından da saldırıya uğrayan tabur da çekilmeye başladı. Düşman ateşi ve süvarisinin baskısıyla takip edildiğinden, düzensiz bir şekilde Uşak kuzeyinden çekilmeye devam etti.

Şemliktepe'deki durum da şöyleydi: Musa çetesinin desteğiyle 28 Ağustos gecesi düşman eline geçen tepede 176. Alay'dan bir subay keşif kolu bulunuyordu. Tepesi alma görevi verilen 108 mevcutlu 131. Alay, 1. Tabur, 29 Ağustos sabahı saat dörtte Külköy sırtlarına varabilmişti. Tabur daha önce bu bölgede bulunmuş ve tahkimat yapmış olduğundan araziye tanıyordu. Tabur iki bölüğünü birinci hatta bulundurarak, sol yanında kalan 176. Alay ile oluşan boşluğu iki mangalılık kuvvetle kapatarak muharebeye başladı. Ancak düşman o zamana kadar Şemliktepe'ye yerleştirdiği birçok makineli tüfeğin koruması altında piyadesini karşı taarruza geçirdi. Taburun ateşi altında taarruzları başarısız kaldı ve durduruldularsa da tepe düşmanın elinde kaldı. Saat yedide, 176. Alay'ın genel çekilmesinden sonra, tabur da düşman ateş ve takibi altında kaldığı için Uşak kuzeyinden çekilmeye devam edebildi.

Şemliktepe'nin daha kuvvetli tutulması lazımdı. O zaman hiç olmazsa Musa çetesinin desteğine rağmen Yunanlılar bu tepayı 28 Ağustos gecesi alamazdı. Bu sonuç, muharebe mevzilerinin yoğunlaşma noktalarını çok iyi inceleyip belirlemek gerektiğine dair iyi bir örnektir.

29 Ağustos günü saat altıda karşılıklı top ve tüfek atışlarıyla genel muharebe başladı ve düşman taarruza geçti. Taarruza başlama sinyali olarak bir işaret fişegi

atıldı. Düşman, sayıca fazla olmasının sonucu olarak, fırka cephesinin sağ yanındaki zayıf 176. Alay'ın merkez ve sağına bastırarak geri atmaya başladı. Saat yedi de bu alayın merkezi ve sağı geri çekilmeye başladı. 80 kişilik karargâh bölüğümle bu çekilmeyi durdurmaya çalıştım. Fakat tabur mevcutlarının azlığından dolayı arazi üzerinde boşluktan başka bir şey görünmüyordu. Alayın diğer parçalarının da çekilmeye başlamasıyla karargâh bölüğüyle alayın çekilmesini korumaktan başka çare kalmadı.

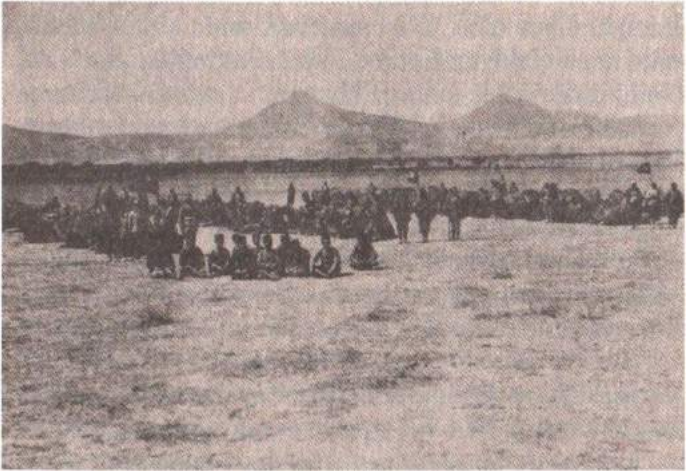
Saat yedi buçukta 69. Alay da cephesinden ve sağ yanından gördüğü baskıyla çekilmeye mecbur oldu. Bunun üzerine düşman etkisinden uzakta kalan 68. Alay'ın Halkaköy yönünde çekilmesini emrettim. Bu emri Emir Subayı Yüzbaşı İbrahim Efendi'yle gönderdim. Kendim de karargâh bölüğüyle diğer koruma mevzileri boyunca 68, 69 ve 176. Alayların kalan kısımlarını demiryolunun güneyinden, Karahasan'ın doğu sırtlarından ve Kuyucukköy güneyinden Halkaköy yönünde çekilmeye devam ettirdim.

28 Ağustos gecesi, 172. Alay Kumandanlığı'na Uşak istasyonuna çıkınca, kıtalarının Bölme yönünde yürümesi için istasyon kumandanı aracılığıyla bir emir vermiştim. Bu alaydan gece yarısı Uşak'a varan ilk taburun hayvanları ve muharebe ağırlığı yeterli olmadığı için Uşak'ta kalmasını istemiştim. Alay tamamen istasyona varınca, bu taze kuvvetle karşı darbe vurmaya düşünüyordum. Fakat saat sekizde Bölme'ye gönderdiğim Emir Subayı Süvari Binbaşı Remzi Bey alaydan hiçbir iz bulamadı. Alayın Uşak'a gelişi çok gecikti. Hepsi Rum olan işletme ve istasyon memurlarının mümkün olduğunca çok gecikmeye sebep olduğu kesindi. Fırka kıtaları Karakuyu bölgesinden doğrudan Uşak'a çekilebilir ve 172. Alay'la birleşerek Kapaklar yönünde ilerleyen Yunan sağ tarafındaki kuşatma kolunun Uşak-Banaz-

Dumlupınar yollarını ve geri çekilme yönlerini kapatabilirdi.

Düşman Karahasan'ın güneyinden itibaren Külköy kuzeybatısındaki tepelere kadar olan sahada açılmış olarak ilerlemeye devam ediyor, piyade topçusu ile de takip ateşi yapıyordu. Çok alçaktan uçan üç uçakla da çekilmemizi izliyordu.

Halkaköy güneyindeyken düşmanın Karahasan-Külköy hattında 6 km'lik bir cephe üzerinde sonu görülmeyen, her biri birer buçuk km uzunluktaki altı yürüyüş koluyla Uşak'a doğru ilerlediğini gördüm. Görülemeyen Sarayköy tarafındaki kuvvetleri dikkate alarak, Uşak'a yürüyen düşman kuvvetlerini iki kıta olarak tahmin ettim. Eskisaray'a gönderdiğim 131. Alay, 3. Tabur kumandanı yazdığı raporda bulunduğu bölgede üç alaylık düşman kuvvetinin bulunduğunu söylemekteydi. Düşman piyadesi bu taburun sağ yanına etki yaptığına göre düşmanın bir fırkasının ya Kula-Eskisaray-Uşak, ya da Akkeçeli'den sonra doğruca Eskisaray-

Polatlı'da beklemekte olan menzil deve kolları. 1921.

Uşak istikametinde ilerlediğini kabul etmek lazımdı. Sonradan anlaşıldı ki, Uşak'a ilerleyen Yunan kuvvetleri Atina ve Agriboz adlarındaki iki fırkaymış. Halkaköy güneyinde durdurmak amacıyla kıtaları bu bölgeye toplamak istedim. Fakat bu sırada yüksek bir tepeye çıkardığım keşif kolu bana Banaz vadisiyle sırtları takiben bir düşman yürüyüş kolunun Tabaklar yönünde ilerlemekte olduğunu söyledi. Bu durumda Tabaklar yönünde çekilmeye devam etme kararı vererek, eldeki kıtaları yürüttüm. Külköy ve Sarayköy taraflarında bulunan 131. Alay, 1. ve 3. Taburlarla, 176. Alay, 1. Tabur'un Bölme ve Uşak'ın kuzeyinden dağlara doğru çekildiği sonra anlaşıldı. Karahasan'dan çekilen 68. Alay da Halkaköy yönüne çekilmeyerek güneye sarkmış, Susuzköy-Ahatköy yönünü almıştı. Afgan yolu üzerinde bulunan Yarbay Mustafa Bey'in müfrezesi de fırkanın çekilişini görünce aynı istikamete yöneldi.

Berberimdeki kıtalarla Tabaklar yönüne çekilirken Uşak istasyonu civarında top, tüfek sesleri ve şiddetli patlamalar devam ediyordu. Bunun da henüz trenlerden çıkmakta olan 172. Alay'la Uşak'a yaklaşan düşman arasındaki muharebe olduğu anlaşıldı. Sonradan kötü bir durumda kalan 172. Alay'ın trenden indiremediği cebel topları ve eşyalarını bırakarak Uşak'ın kuzeydoğusundaki dağlara çekildiği anlaşıldı. Tabaklar'daki istasyona vardığımda düşmanın kuşatma kolu da Tabaklar köyüne girmektedir.

Bu kolun süvarisi daha güneyden Tabaklar-Banaz demiryolu yönünde yürüyordu. Bu muharebe hakkında ilk raporumu Tabaklar istasyonunda yazarak ve yaverim Behçet Efendi'ye şifre ettirerek 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderebildim. Raporda Yunanlıların taarruzunun nasıl başlayıp devam ettiğini, oluşturdukları kuvvetlere göre tahmin ettiğim düşman ilerleyişinin genel amaçlarını ve 23. Fırka'nın akıbetini izah ettim.

Düşmanın İney üzerinden 23. Fırka'ya taarruz eden kuvvetleri en az iki fırka olduğu gibi, daha önce Demir-ci bölgesinde 1. Kuva-yı Seyyare'ye taarruz eden kuvvetlerini de düşünerek, Yunanlıların Uşak'ın doğusuna doğru harekete geçmelerinin olası olduğunu yazdım. Bu olasılık, Yunanlıların Uşak'tan sonra Gediz'i de işgal edip, Derbent Boğazı'na vararak Kütahya bölgesine keşif kolları ilerletmeleri üzerine Garp Cephesi Kumandanlığı'nca da dikkate alındı. Böylece Bozüyük, Pazarcık, Bilecik bölgesinde bulunan 61. ve 11. Fırkalardan oluşan Ertuğrul Grubu, Eskişehir ve Kızılınler bölgesine nakledildi. Bu düzenleme yapıldığında Yunanlıların Gediz-Uşak hattının doğusuna doğru ilerleme hareketi başlamamıştı.

Tabaklar'da istasyon etrafındaki tepelere serpilmiş iki depo bölüğü ve bir istihkâm taburu buldum. Düşmanın kuşatma kolunun hareketine göre tamamen ters konuşlanmış bulunan bu taze kuvvetlere de Banaz istikametinde yürümelerini emrettim. Bir bölükle düşmanın yaklaşan süvarilerini etkisiz bırakarak Nohutovası üzerinden Banaz'a dönüş sağlandı. Düşmanın bu kuşatma kolu, görüşüme göre üç tabur, bir batarya ve bir süvari bölüğünden oluşuyordu. Hızlı yürüyüşle takibe devam eden bu kuvvet, kıtalar Nohutovası'ndayken Tabaklar istasyonu doğusundaki yüksek sırtlarda mevzi alarak bizi etkili bir ateş altına aldı. Geri çekilmekte olan kıtamızın düzenini bozmayı başardıktan sonra, bir bölük süvarisini de Nohutovası'na doğru ilerletti. Ova- dan sonra Derbent denen ormanlık mıntıkaya girdiğimizden, düşmanın etkisi sona erdi ve 29 Ağustos akşamı saat yirmiye doğru Banaz istasyonuna varıldı.

Buraya gelen kuvvet; 69. Alay'ın kalanı, istihkâm taburu, Eskişehir Depo Taburu, 7,7 cm'lik üç toplu sahra bataryası ve 7,5 cm'lik tek toplu sahra takımıydı. Fırkanın emrinde muharebeye giren diğer kıtalar kısmen

Murat dağlarından ve Tabaklar'ın güneyinden Ahatköy yönüne çekilmiş bulunuyordu.

Banaz'da düşmana yakın temastayken eldeki kıtalarla durmayı ve bir mevzi almayı uygun bulmadım. Kıtaları düzenlemek ve ileride iş görebilecek bir hale getirmek için düşman temasından uzaklaşmak gerekiyordu. Buna dayanarak 29 Ağustos gecesi Dumlupınar'a dönüşe devam edildi. Kıtalar 31 Ağustos akşamına kadar Dumlupınar'a çekildi ve toplandı.

Çekilme sırasında zaten çok zayıf olan taburların askerlerinden Uşak, Gediz, Sandıklı havalisinden olanlar memleketlerine dağılmıştı. 176. ve 98. Alaylar derhal güvenli bir duruma getirilemeyecek olduklarından, bunların bir kısım adam, subay ve hayvanı 69. Alay'a verildi. Böylece bu alay 350 muharip kuvvetinde iki tabur haline geldi. 131. Alay da 170 muharip kuvvetinde bir tabur oldu. 31 Ağustos günü Kaymakam Osman Bey kumandasındaki 172. Alay da Murat dağlarının güney eteklerini takiben, Hallaçlar üzerinden Dumlupınar'a geldi.

Yerel güçlerin kıtalarını terk etmesi durumu birçok muharebede görülmüştür. Memleketinin düşman işgaline uğradığını görenler doğal olarak köylerini, ailelerini ve mallarını düşünerek, merak altında kalıyor ve işin ciddiyetinin farkına varmayarak, selameti köylerine kaçmakta bulacaklarını zann ediyorlar. Talim ve eğitim, inzibat, vatan ve millet ülküsü bu ruh halinin oluşmasını kısmen engelse de tamamen yok edemiyor. Gerçekten de düşman işgali memleketin birçok gerekli kaynağını elden aldığı gibi, ordu içindeki insan kaynaklarına da olumsuz etki yapıyor. Bundan dolayı bir ülkenin gücü ve yaşamsal kaynaklarının sınır boylarında değil, mümkün olduğunca merkezde bulunması şart. O zaman üst makamlara sunduğum görüş şuydu: "23. Fırka, Karakuyu muharebesinde çok güçlü bir düşman

kuvvetine yenildi. Fırka, alayların yazılı raporlarından açıkça görüleceği gibi, çok zayıf güçteki taburlarla kendinden üstün düşmanı büyük bir cephe üzerinde açılmaya mecbur etti ve süvarisiyle iş görmeye cesaret edememesini sağladı. Uşak'ı muharebe etmeden vermemek üzere fırkanın kendi kıtalarına muharebeyi kabul ettirmesi için harcadığı gayretin takdir göreceğinden eminim. Tabaklar yönündeki düşman kuşatma kolunun etkisini önleyerek Dumlupınar'da yeni bir cephe oluşturabilecek kadar kuvvetin toplanması konusu da önemlidir. Çeşitli mevzilerde kalan dört top dışındaki malzeme ve hayvan kaybının büyük kısmının sebebi, geri çekilme sırasında köylerine kaçan askerlerin ellerindeki her şeyi bırakarak atlarıyla gitmeleridir. Bu tür olumsuzlukların giderilmesi ise kıtaların iyi hazırlanıp, tam anlamıyla oluşturulmaları, ruh hali ve genel kanaatin uğrunda çalışılan amaca göre yaratılmasıyla mümkün olacaktır. Düşmanın Uşak ve 23. Fırka'ya yönelik hareket ve tarruzu iki fırkadan az bir kuvvetle değildir. Düşman kıtaları mevcut olarak da dolgundur. 176. Alay'ın raporunda yürüyüş kollarına göre düşman taburları biner kişi olarak tespit edilmiştir. Muharebe öncesi ve sırasında defalarca yazılı ve sözlü olarak verdiğim emirler ne yazık ki yerine getirilemedi ve çekilme sırasında kıtalardan gelen çeşitli raporlarla birlikte boşa gitti.”

29 Ağustos'u 30 Ağustos'a bağlayan gece Dumlupınar istasyonuna geldiğim zaman, 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Bey, fırkanın önceki kumandanı Kaymakam Aşir Bey ve Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Şemsettin Bey de trenle Afyonkarahisar'dan oraya gelmişti. Kolordu kumandanı ile sabahleyin görüştüm. Kendileri Dumlupınar mevzii hakkındaki görüşlerini söyleyerek ertesi gün beraberindekilerle Afyonkarahisar'a döndü. Kolordu kumandanına durumu anlattıktan sonra Dumlupınar mevzilerini gezerek, kıtala-

rın bölünmesi ve oluşturulması işine başladım. Karahisar'dan gelen fırkanın diğer topçu taburu Caferbaba Tekkesi civarında mevzilenmişti. Buradan Büyükturak ve istasyonu ateş altına alınabilirdi. Akşama kadar yaptığım arazi keşfi ile 69. Alay ve 176. Alay'ın kalanını Dumlupınar'a, istihkâm taburunu Büyükturak-Çiftlik yolu üzerindeki Eyüpçami'na, 172. Alay'ı sol tarafta Peşecik-Sultanoluğu bölgesine ve 68. Alay'ın kalanını Karaköse'ye yerleştirdim. Fırka karargâhını da Çiftlik'te kurdum.

Böylece teşkilat, tahkimat, talim ve eğitimle uğraşmaya başlayabildim. (*Kroki 4*) Düşman Uşak'ın doğusuna geçen fırkasıyla Tabaklar bölgesinde genellikle de Tabaklar-Karlıktepe hattında kalmıştı. Keşif müfrezelelerini Banaz istasyonuna kadar sürmüştü. 13. Fırkası Uşak'tan sonra Gediz yönünde ilerleyerek 1. Kuva-yı Seyyare'yi doğuya atarak Gediz ve Derbent mevziini işgal etmişti. Aynı zamanda Kızıldağ ve Elmadağ da işgal altındaydı. Uşak'ın genelinde, Tabaklar-Karlık-Elmadağ-Cumburdu-Yongalı gediği-Derbent boyunca cephe kurmuştu. Bu cephe asgari üç fırkayla işgal edilmiş bulunuyordu. (*Kroki 5*)

Yorum

Yunan basını Uşak muharebesinin sonucunu çok abartarak yazdı ve propaganda aracı olarak kullandı. 23. Fırka'nın mevcudu azami 1500 kişiydi. Uşak'a yetişme emri aldığı halde, atlı olduğuna göre de yetişmesi mümkünken yetişemeyen, sonra da yüzünü Gediz'e doğru çevirerek hareket eden, 13. Yunan Fırkası'na yenilen 1. Kuva-yı Seyyare de 1500-2000 kişiydi. 172. Alay'ın mevcudunun da 1500 olduğu kabul edilebilir. İstihkâm taburu ile iki depo bölüğünü de 800 kişi kabul edersek, bütün Türk kuvvetleri 6000 kişi kadardı.

28 Ağustos akşamı, 23. Fırka 1500 kişiyle Uşak'ın batısında Külköy-Karahasan mıntıkasındaydı. 1. Kuva-yı Seyyare, 1500 atıyla Simav-Hamidiye köprüsü yolunda yürüyüşteydi. 172. Alay, 1500 mevcuduyla, 400 kişilik depo taburu da Banaz-Afyonkarahisar arasında çeşitli istasyonlarda nakil halindeydi. Topçu kuvveti, 23. Fırka'da yedi, 172. Alay'da iki, Kuva-yı Seyyare'de dört, iki obüs, yedi büyük cebel ve dört sahra olmak üzere 13'tü.

Cephe kumandanlığı ve genel karargâh 23. Fırka'yı ciddi şekilde destekleyerek benim emrim altında Uşak bölgesinde Yunanlılara bir darbe indirecek kadar kuvvet oluşturmaya çalışmış ve bu kıtaları düzenlemişti. Fakat bu oluşum geç kaldı. Bu kuvvet 29 Ağustos sabahı 1500 mevcutlu ve zayıftı. Aktaş'tan Afgan'a kadar yaklaşık 30-40 km'lik bir cephe üzerine dağılmıştı. Arazinin doğal koşulları bakımından direnç noktalarından mahrumdu ve 23. Fırka'yı destekleyecek durumda değildi.

O halde en doğru hareket, 23. Fırka'nın Uşak'a bağlanmayarak bu kuvvetlere yanaşacak şekilde geride birikmek üzere, ciddi muharebe yapmasıydı. Gerçi iki Yunan fırkasına karşı böyle bir girişim için de yeterli kuvvet yoktu. Yunanlıların gücü yine iki kat fazla olacaktı. Ama Tabaklar-Halkaköy-Uşak hattı tutulmuş ve birikim burada yapılmış olsaydı, daha ciddi muharebe etmek ve Yunanlıları sarsmak mümkün olabilirdi. Hatta Uşak'ı bırakarak, Elmadağ-Tabaklar hattı 23. Fırka, 172. Alay, istihkâm ve depo taburları ile tutularak cephe muharebesine girmişken, atlı olan 1. Kuva-yı Seyyare Gediz-Uşak yolundan Yunanlıların sol tarafıyla gerilerine taarruz ettirilebilirdi.

Bu fikir bir askerlik bilimi görüşü olarak öne sürmeye değerdir. İşin gerçeği, örgütlenmesi ve donanımı henüz çok eksik olan, kutsal amaç ve ülküyü henüz gerek-

li derecede benimsememiş, cephanesi yetersiz ve düşmanın yarısından daha az kişiyle Yunan kuvvetlerine karşı bir galibiyet almanın çok zor olduğudur. Ancak Yunanlıların kuvvetlerimizi ayrı ayrı, yani önce 23. Fırka, sonra 176. Alay ve daha sonra 1. Kuva-yı Seyyare olmak üzere mağlup edememesi ve onların da çok kayba uğrayarak, Uşak taarruzunun çok pahalıya mal edilmesi mümkündü.

Yunanlılar Uşak muharebesi sonucunda; sekiz top, beş lokomotif, 115 vagon, sekiz vagon beygir, dört sıhiye vagonu, 19 vagon arpa ve erzak, birçok tüfek, 300 sandık mermi, 30 sandık dinamit ve bomba, elbise ve teçhizat, 135 binek atı, deve ve katırdan oluşan bir kafil, çok miktarda hububat, buğday, benzin, saman, ot ve maden kömürü, bir uçak, 13 fıçı benzin ve makine yağı, dört uçak makineli tüfeği, aydınlatma tabancaları, sekiz kullanılmamış pervane, dört uçak kanadı, 12 uçak motoru ve son günlerde Yunan uçaksavarıyla vurulduğu için nakledilemeyecek halde bulunan bir uçak elde ettiklerini yazmış; bu ganimet dışında 1300 esir aldıklarını, 750 kişilik de kayba uğradığımızı ilan etmişlerdi.

Yunanlıların bahsettiği bu ganimet ve kayıp listesi çok abartılıdır. O havalinin yerlisi olduğu için dağılan askerlerin toplamı bile 1300'ü bulmaz. Kuva-yı Milliye'ci diye haklı haksız birçok sivil esir etmiş olabilirler. Cephe çabuk yarılmış ve muharebe uzun sürmemiş olduğu için şehit ve yaralı sayısı da azdır. 40 şehidimiz, 70 kadar da yaralımız vardır. Ganimete gelince; trenlerden çıkarılamadığı için 172. Alay'a ait bazı hayvanlar ve iki top aldıkları doğrudur. 23. Fırka'dan da Karahasan köyü doğusunda, Kuyucak yolu civarında bulunan ve Türk olmayan bir subay kumandasındaki dağ obüs topları şiddetli piyade ateşi altında kaldığından nakletmeye uygun hale getirilemeyerek terk edildiğın-

den elden gitmiştir. Bu toplar yaklaşık bir hafta kadar önce fırkaya gelmişti. Talim ve eğitimiyle mürettebatı eksikti. 23. Fırka'nın sahra bataryasından bir top Uşak ile Banaz arasında bir dereye düşürüldüğü için orada kaldı. Bu durumda beş top ele geçirmişlerdir. Lokomotif ve vagonlar istasyonda kalmıştı. Zaten çalışanlar ve işletme memurları Yunan tarafından olunca bunların o karmaşada geriye naklinin sağlanması istasyon kumandanının iktidarında olamazdı. Uçaklardan yalnız bir yanmış uçak kalmıştı. Yunanlıların dediği gibi hiçbir uçağımız Yunan topları tarafından hasara uğramış değildi. Pilot eksikliğinden dolayı nakledilememiş ve ateşe verilmişti.

Dumlupınar'dayken, kolordu kumandanının beraberinde Afyonkarahisar'dan ahali, önde gelenler ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden oluşan bir heyet gelmiş, mevzileri ve askeri görmüştü. Bu heyet Sat-tepe civarından geçerken orada içtima halinde bir bölük askerle görüşmüş ve bazıları topları cephaneleri olmadığından bahsetmişti. Şiddetle karşı çıkarak, "Topumuz da cephanemiz de var. Kalplerimize ve imanımıza güç katarak vatani düşman istilasından kurtaracağız" diye sesim çıktığı kadar haykırarak, henüz inancı zayıf olan bu askerleri takdir ve teşvik ettim. Bu olay hem askerlerimizin henüz yeterince azimli ve ümitli olmadığını, hem de ahalinin büyük çoğunluğunun muzır propagandaların etkisi altında tereddüt içinde kaldığını gösteriyordu.

Afyonkarahisar'da milletvekili Hoca Şükrü Efendi'nin emrinde oluşturulan Milli Alay da Dumlupınar'a yollandı ve Büyükoturak'ta istasyona yerleştirildi. Bu alayın teçhizatı tamamen kendileri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından sağlanmıştı.

Dumlupınar mevzii gerçekten askeri strateji bakımından çok önemli bir arazide bulunuyordu. Bahrisefit

havzası ile Anadolu yaylasının Konya göllerini ayıran çizgidir. Orta Anadolu'ya geçiş sağlar. Ahur dağları ile Murat dağları arasında bulunan Dumlupınar mevzii, kuzeyde Hasandede'ye, güneyde Toklusivrisi'ne dayanır. Yanlarını bu iki noktaya dayayan bir kuvvet çok korunaklı bir mevzie yerleşmiş olur.

Bu mevzi gerek doğuya gerek batıya karşı aynı derecede sağlamken, yan mevzi ile kuzeyde, yani Kütahya ve Gediz yönünde Aslıhanlar-Altıntaş-Kızıtaş vadilerine; güneyde ise Ahat, Banaz, Sandıklı ve Balmahmut ovalarına hâkimdir. Bu önemli mevziin garantili savunması sadece demiryoluyla İslamköy, Çiftlik, Güney, Afyonkarahisar, Büyükoturak, Dumlupınar, Altıntaş, Küçükköy, Balmahmut, Caferbaba, Sattepe, Eyüpçal, Peşecik, Karaköse yollarını ve Bel noktalarını elde bulundurmakla sağlanmaz. Aynı şekilde yanlardaki Hasandede, Murat dağları, Toklusivrisi ve Ahur dağlarını da elde bulundurmak çok faydalı olur. Bu mevziler ismini hemen yakınında, istasyonu da olan Dumlupınar köyünden alır ve böyle tanınır.

Murat dağlarının kuzeyinde Kızıtaş vadisinden sonra Gediz kasabasının doğusundaki Derbent ve Yongalı gediğini içine alan ve Orta Anadolu'ya girmek için aynı derecede önemli olan Derbent mevzileri vardır. Bu da Ege Denizi'ne akan Gediz havzasıyla Karadeniz'e akan Sakarya havzasını ayıran çok önemli bir bölgedir. Başlıca Yongalı gediği ve Derbent geçitlerini içine alır ve Kütahya-Eskişehir-Ankara yönüne hâkimdir.

2. Bölüm

1

61. Fırka'nın Gediz ve Kütahya Muharebeleri

İstiklal Harbi hatıratımın ikinci bölümü, 61. Fırka'nın önce Gediz'de sonra tekrar Gediz ve Kütahya'da yaptığı muharebelerle Çerkez Ethem'e karşı yapılan harekât-tan oluşuyor. 61. Fırka, ulusal hareketin başından sonuna kadar Batı Cephesi'nde bulunarak, çeşitli muharebelerde; özellikle de Ethem'e karşı yaptığı harekâta sivrilmış bir fırkadır. Benden önce fırkanın kumandanı Albay Kazım Bey'di.¹

Süvari Tuğgeneralı Sabri Bey ve kısa bir süre de Çatalca Müstahkem Mevkii Kumandanı Galip Paşa topçu yarbayken bu fırkanın kumandanlığında bulunmuşlardı. Benden sonra da 1. Fırka Kumandanı Tuğgeneral Rüştü Paşa Sakarya Muharebesi'ndeki albaylığında, ondan sonra da 9. Kolordu Kumandanı Salih Paşa yarbaylığında 61. Fırka'ya kumandanlık etti.

23. Fırka ile Dumlupınar mevziinde, karargâhımla birlikte Çiftlik'teyken 3 Eylül 1920 tarihinde Ertuğrul Grubu Kumandanı Albay Kazım Bey'den şu şifreyi aldım:

¹ 1924-1935 yılları arasında TBMM Başkanı olan Org. Kazım ÖZALP (1880-1968).

Ertuğrul Grubu iki fırkasıyla Eskişehir civarında toplandı. Batı Cephesi'nin bu ihtiyat kuvveti, gerektiği zaman diğer kıtalarla birleşerek düşmanın herhangi bir yönden taarruzuna topluca karşı harekette bulunabilir. Çok önemli olan böyle bir hareketin layığıyla yapılabilmesi, fırka kumandanlarının sevk ve idaredeki güç ve yeteneklerine bağlı. Şahsınızın malum olan askeri gücünüzden ülke adına daha fazla fayda sağlayacağımız düşüncesiyle, halen bir müfreze niteliğinde bulunan ve kısıtlı görev alabilen 23. Fırka yerine, daha etkin görev yapabilecek olan 61. Fırka Kumandanlığı'na gelmeyi kabul etmenizi rica ederim.

Albay Kazım Bey'in bana karşı gösterdiği bu samimiyet ve güven, özellikle İstiklal Harbi'nde yönettiğim ve Uşak'ın Yunanlıların eline düşmesiyle sonuçlanan Uşak muharebesinden hemen sonra olduğu için beni çok etkiledi ve gayret verdi. Kendisine şu cevabı verdim:

Eskişehir'de Ertuğrul Grubu Kumandanı Kazım Beyefendi, benim 23. veya 61. fırkalarda bulunmam Fuat Paşa Hazretleri'nin takdir ve görüşüne bağlı bir konu. Kendilerine bana gösterdikleri güvenden dolayı özellikle teşekkür borçluyum. 61. Fırka'ya tayinim için görüşüm sorulursa, bu göreve uygun bulunduğumdan ve mesleğimi üstlerimin emir ve takdirine göre yaptığımdan kabul edeceğimi arz ederim.

23. Fırka Kumandanı İzzettin

Birkaç gün sonra 61. Fırka'ya tayinim hakkında emir geldi. 23. Fırka vekâletini de 172. Alay Kumandanı Yarbay Osman Bey² üstlendi.

23. Fırka'dan yaverim Teğmen Behçet ve Emir Subayı Yüzbaşı İbrahim Efendi'yi de alarak Afyonkarahisar

2 'Kasap Osman' diye bilinen kumandan, politik nedenlerle daha sonra İstiklal Mahkemesi'nce idam edildi.

üzerinden önce Kütahya'ya gittim. Ertuğrul Grubu Kumandanı Albay Kazım Bey de oradaydı. Kütahya, 1. Kuva-yı Seyyare'nin merkezi olmuştu. Ethem ve kardeşleri de oradaydı. Bu sıralarda siyaset yapmakta ve Kütahya bölgesinden İsmail Hakkı Bey isminde birinin kumandasında bir örgütlenme içindeydiler. Bu örgüt yüzünden ahali de oldukça sıkıntı çekiyordu. Hatta bu Kütahya Alayı oluşturulduktan sonra, silah altına alınanlar gördükleri kötü muamele ve eziyetten dolayı amirlerine isyan edip dağılmıştı. Daha sonra İsmail Hakkı Bey hakkında ayrıca soruşturma yapıldı, askeri mahkemeye verildi ve cezalandırıldı.

Kütahya'da bir gün kaldıktan sonra Albay Kazım Bey'le birlikte 61. Fırka'nın bulunduğu Kızılınler'e hareket ettik. Öğle molasını Seydi köyünde verdik. Bu köye yaklaştığımız zaman köyün dışında ve harmanlarda çalışan birçok kadın ve kız feryat kopararak, evlerine inlerine kaçıştı. Bu durum özellikle dikkatimi çekti. Köye girdikten sonra soruşturdum ve "Sizi çete zannettiler de korktular" cevabını aldım.

Demek ki, halk ve köylüler çetelerden yılmıştı. Bunun çok büyük bir mahzuru vardı. Halkı ülke savunmasına canı gönülden bağlamak, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne güven ve bağlılığı artırmak ve ülküyü desteklemelerini sağlamak gerekiyordu. Çete oluşumunda ise askeri düzen yoktu. Bulundukları bölgedeki halka korku salıyorlardı. Düzenli ordu teşkilatını bir an önce oluşturmak şarttı. Ben bu olayı çok önemseyerek Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey'e bir mektup yazarak aynen anlattım.

Geceyi Sabuncupınar'da geçirerek, ertesi gün Kızılınler'e hareket ettik ve öğleye kadar Gökçekısıık'a geldik. Burada 61. Fırka'ya ait 174. Alay'ın ikinci taburu vardı. Kumandanı Yüzbaşı Halis Efendi adında çalış-

kan ve gayretli bir subaydı. Grup kumandanıyla beraber bu taburu teftiş ettik ve öğleden sonra Kızılınler'e hareket ettik. Orada da 61. Fırka Kumandanı Vekili olarak Topçu Yarbey Galip Bey bulunuyordu. Fırkayı ondan devraldım ve 61. Fırka Kumandanı olarak görev başladım.

61. Fırka şöyle konuşlanmıştı:

- Fırka karargâhı: Kızılınler
- 174. Alay: Gökçekısıık, Uluçayır (Alay Kumandanı Binbaşı Şevki Bey)
- 190. Alay: Musaözü, Eşenkaraca (Alay Kumandanı Binbaşı Nazım Bey)
- Fırka Topçu Alayı: Kızılınler ve doğusundaki değirmenler (Alay Kumandanı Binbaşı Kazım Bey)
- İstihkâm Bölüğü: Kızılınler
- Sıhhiye Bölüğü: Kızılınler

Fırkanın harp düzeninde 189. Alay da yer alıyordu. Fakat bu alay fırkaya gönderilmemişti. Daha sonra bu alay yerine yeni oluşturulmuş olan 159. Alay verildi ve Akçayır'a yerleştirildi. Alay Kumandanı Binbaşı Arap Sait Bey'di. 174 ve 190. alaylar diğerlerine göre daha kuvvetliydi ve iyi teçhizatlandırılmıştı. 159. Alay sonradan oluşturulduğu için daha zayıftı. Fırka Kurmay Başkanlığı'na Yüzbaşı Cemil Bey tayin olundu. Kısa bir süre sonra yerine Yüzbaşı Tahsin Bey geldi. 61. Fırka, 23. Fırka'ya göre her bakımdan üstündü. Gerçi bu fırka da Balıkesir ve Bursa cephelerindeki muharebelerde erimiş ve dağılmıştı, ama kıta o zamandan beri olabildiğince iyi yenilenmişti. Her alayın 700-800 silahı vardı. Normalde bir taburluk kuvvet demek olan bu miktar o günlerde ancak en güçlü alaylarda bulunuyordu.

Fırkanın talim ve terbiyesini ciddi olarak ele aldım. Her ihtimale karşı, Porsuk suyunda Eskişehir'i güven altına almaya yönelik bazı muharebe mevzileri hazırlanmıştı. Bu amaçla Gökçekısıık ovasına hâkim Ayde-

mir güneyindeki sırtlar, Kızılınler'in batısında ve Akçayır'ın güneyindeki sırtlar ve Porsuk'un doğusundaki E enkaraca bölgesi seçilmişti. Bölge demiryolunun geçtiği vadiye de hâkimdi. (Kroki 6)

Bir gün bu mevzileri dola ıp Karaca ehir'e giderken Eskişehir'den oraya gelen Batı Cephesi Kumandanı Fuat Paşa Hazretleri'ne rastladım. Karaca ehir ve E enkaraca bölgesinde araziyi araştırmaya çıkmıştı. Benden U ak muharebesi hakkında bazı açıklamalar istedi ve Ertuğrul Grubu'nun Eskişehir bölgesine nakli kararının, muharebe sonucunda Yunanlıların daha doğuya hareket etme olasılığından dolayı alındığını söyledi.

Yine o günlerde yazdığım mektup  zerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey'den, şöyle bir yanıt geldi:

Bildiğiniz bu düzensizlik sorunları düzenli kıtalarımızın başarısıyla ortadan kalkabilecek. Düzensiz ordu birliklerine ihtiyaç duymamızın sebebi, düzenli kıtaların ancak azar azar, yavaş yavaş yararlanılabilir hale gelmesindendir. Bu noktayı bütün kumandanların dikkatle d  unmesini dilerim. Bizim davamız öncelikle Yunan taarruzu ile Türkiye'nin     lmeyeceğini kanıtlayarak kazanılacaktır. Ondan sonra da Yunanlıların Anadolu'yu istila etmeye yetmeyeceğini göstermek gerekmektedir. Bu iki noktayı hallettikten sonra, doğunun ele geçirilmesi mümkün olacak ve bizim yok edilemez, kalıcı ve zararsız bir ulus olduğumuz anlaşılacaktır. İnşallah gelecek meydan muharebesini uygun şartlar altında yapma fırsatını bulacağız.

Seydiköy'de gördüğüm manzara üzerine, düzensiz örgütün köylülere yaptığı kötü etkiyi göstermek için yazdığım mektuba bir cevap niteliğindeydi. Bu düzensiz kuvvetlerden kurtulmak için önlem alınmasının d   -

nüldüğü ve başlıca amacın düzenli ordunun başarısı olduğu belirtiliyor, ulusal emele düzenli orduyla ulaşılacağı inancı paylaşılıyordu. Bu işaret ve bilginin ordudaki subayları ateşlendirici etkisi oldu.

Kızılınler'deyken Mollaoğlu, İncesu, Kalburcu bölgesinde bir günlük bir fırka manevrası yaptım. Büyük Millet Meclisi Başkanı, manevrayı görmek için Ertuğrul Grubu Kumandanı ve bazı milletvekilleriyle Kızılınler'e geldiyse de, manevra sona erdikten sonra vardıklarından izleyemedi. Kıtalar konaklarına dönmek için hareket etmiş olduğundan sadece nasıl geçtiğine dair bilgi vermekle yetindim. Fırka bu bölgedeyken Porsuk suyu ile Türkmentepe arasında atlı bir subaylar gezisi de yaptım. Böylece fırka kıtaları Eskişehir yakınlarında herhangi bir görev aldığıında araziyi iyice tanımış olacaktı.

1920'nin Ekim ayı başlarında Ertuğrul Grubu Kütahya bölgesine yerleşmişti. 61. Fırka da kara yürüyüşüyle o bölgeye gitti ve şu vaziyeti aldı: (*Kroki 7*)

1920, mitralyöz eğitimi

- Fırka Karargâhı: Ovaköy’de
- 159. Alay: Bölücek’te
- 174. Alay: Afa, Dumlupınar ve Civli’de
- 190. Alay: Güveççi ve Sofular’da
- Topçu Alayı: Parmakören ve İnköy’de
- İstihkâm Bölüğü: Ovaköy’de
- Sıhhiye Müfrezesi: Kütahya’da
- Ertuğrul Grubu’nun diğer fırkası olan 11. Fırka, Kütahya ile Alayunt arasındaki köylerdeydi. Grup karargâhı da Alayunt istasyonunda bulunuyordu.

Kütahya bölgesinde bulunulduğu süre içinde talim ve eğitime devam edildi. Tavşanlı yönünde, Kütahya’nın batısındaki Mustafalar bölgesinde ve Kütahya’nın doğusundaki Porsuk nehri etrafında kıtalarla tatbikatlar, subaylarla da atlı geziler yaparak bölgedeki araziyi iyice tanıdık.

20 Ekim’e kadar fırka burada kaldı. Bu süre içinde Gediz bölgesinde ve Derbent mevzilerinde bulunan Yunanlılara bir taarruz yapma fikri söz konusu oldu. Bu taarruzu en çok Kuva-yı Seyyare kumandanları istiyordu. Amaçları, az çok toparlanmaya ve oluşmaya başlayan orduyu yıpratmak ve düzensiz orduya karşı başlayan memnuniyetsizliklere karşı propaganda malzemesi sağlayarak, nüfuzlarını sürdürmektir. Genel duruma göre, Derbent mevzilerindeki Yunan kuvvetlerine yapılacak bir taarruzdan daha önemli bir amaç olamazdı. Sınırlı bir hareket olurdu. Diğer taraftan cephan durumu, amaçsız muharebelerde israf edilen malzemeden dolayı parlak değildi. Fakat Ethem’in bir amacı da böyle vesilelerle piyade ve topçu cephanesini ele geçirip, özel amaçları için ihtiyat cephanesi sağlamaktı.

Batı Cephesi Kumandanı, bir gün Alayunt istasyonunda Ertuğrul Grubu Karargâhı’na gelerek fırka kumandanlarını ve Kuva-yı Seyyare kumandanını topladı. Cephan durumu hakkında bilgi verdi ve bir muhare-

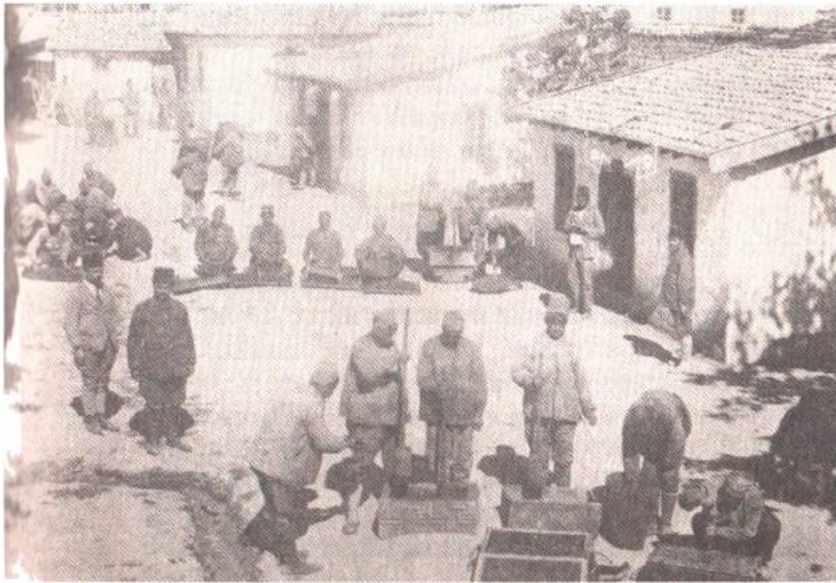
beye girilse ve kazanılsa bile, uzaması durumunda cep- hane tedarikinde zor duruma düşüleceğini açıkladı. Bu toplantıda yakası kapalı olarak yalnız ben vardım. Di- ğerleri Kuva-yı Milliye'nin şef üniformasını taşıyordu.

Ethem, Gediz'de bulunan düşmanın kendi başına bir fırka olmasından; bir baskın yapıldığında hem imha edilebileceğinden, hem de cephane, malzeme ve birçok ganimet alınarak cephane ihtiyacımızın giderilebilece- ğinden bahsetti. Kuva-yı Seyyare'nin Uşak ve Gediz yollarını keserek Yunanlıların takviye almasına ya da Gediz'deki düşmanın Uşak'a çekilmesine engel olacağı- na da yüzde yüz garanti verdi.

11. Fırka Kumandanı Yarbey Arif Bey³ de Ethem Bey'i destekleyici görüşte bulundu. Ben, "Cephane du- rumu muharebeyi sürdürmeyi temin edemeyecek oldu- ğundan zor duruma düşme ihtimali var. Zaten bu taar- ruz sınırlı bir başarıdan başka bir sonuç da vermez. Ama 61. Fırka muharebe edebilecek ve görevini yerine getirebilecek güçtedir" dedim.

Ertuğrul Grubu Kumandanı da taarruz hakkında olumlu ya da olumsuz bir yorum yapmamasına rağ- men, taarruzdan yana olduğunu hissettirdi. Cephe ku- mandanı, arkadaşlarına bu taarruz için istekli olmalarından dolayı teşekkür etti ve bu yönde izin almaya ça- lışacağını söyleyerek, her fırkanın ve Kuva-yı Seyya- re'nin ne kadar cephaneye ihtiyacı olduğunu öğrenmek istedi. Sonuçta toplantı Derbent Boğazı'nda bulunan ve bir fırka olduğu tahmin edilen düşmana bir baskın ta- arruzu yapma konusunda karar alınarak bitti. Ethem esasen siyasetle de meşgul olduğundan Batı Cephesi Kumandanı'na Ankara'daki hükümetin yapılan işler- den tatmin olmadığını, daha çok iş yapmak gerektiğini

3 İzmir suikastına adı karıştığı için İstiklal Mahkemesi'nce idam edilen 'Ayı- cı' Arif Bey.

Menzil barut imalathaneleri. 1921.

söylemişti. Ali Fuat Paşa da, yakın zaman önce Ankara'ya gittiğini, Bakanlar Kurulu üyelerinin hepsiyle görüştüğünü, en önemli dosyaların bile kendisine verildiğini, Ankara'da çok ciddi çalışıldığını tanık olduğunu ve cepheye memnun döndüğünü söylemişti. Ethem'in durumuyla kıyaslayarak, Bolşevik Rusya'nın da giderek düzenli ve kalıcı bir orduya sahip olmak gereğini hissettiğini ve bu yönde çalıştığını söyleyerek, bizim de düzenli orduya kavuşmak için hiçbir şeyi ihmal etmememiz gerektiğini de eklemişti.

Bu toplantıdan sonra kıtaları muharebeye daha sıkı hazırlayıp, cephane eksikliğini mümkün olduğunca tamamlamaya ve civar köylerden yardımcı nakliye kolları oluşturmaya başladık.

Derbent bölgesini görmek üzere 11. Fırka kumandasıyla birlikte otomobille Efendiköprüsü'ne kadar gidecek arazi üzerinde araştırma yaptık. Bu araştırmaya göre taarruzun düşmanın sağ yanını kuşatarak yapılması gerektiği ortaya çıktı. 19 Ekim 1920 günü Ertuğrul Grubu'ndan ileri yürüyüş için emir geldi. (Levha 2)

Gediz'e doğru yürüyüş ve Derbent Muharebesi

Düşman temasında Kuva-yı Seyyare müfrezeleri Gediz cephesinde bulunuyordu ve Ertuğrul Grubu'nun Kütahya'dan yürüyüşünü koruyordu. Kütahya-Gediz arasındaki arazi ve yollar harekât yapmaya uygun ama büyük kısmı oldukça bozuktu. Kütahya'dan itibaren Karlık, Arapdede, Bülbülcedağ ve Gelinkaya bölgeleri daha çok sarp ve taşlıktı; ama batıya doğru gittikçe düzeliyordu. Arapdede, Musaköy, Esatlar hattının kuzeyi yüksek ağaçlı bir ormanlıktı. Güneyi ise kısa fundalıklı bir araziydi. Çalıköy-Efendiköprüsü bölgesi düz bir ovaydı. Kütahya'dan Gediz'e giden iki önemli yön vardı. Bunlardan biri Porsuk vadisini takip eden ve yalnız Saray'dan geçen şose yoldu. Diğer ise Yokuşbaşı-Dereköy üzerinden giden adi yoldu. Her ikisi de Derbent Boğazı'ndan Gediz'e giriyordu. Şoseden ayrılıp Cebrail üzerinden Gediz bölgesine giden ve Yongalı gediği ile Arpa yaylasından geçen diğer yollar da vardı. Bölgede yerleşim yoğunu ve irili ufaklı birçok köy bulunuyordu. Hemen her yerde su da vardı. Kütahya'yı koruyan başlıca mevziler de şunlardı:

1. Keçiören-Yağmurlar-Efendiköprüsü-Kızık.
2. Karabel-Örenköy-Sırtkaya-Susuzkaya-Sarıçal-Dodeş.
3. Aytepe-1245-Yaylababa-Arapdede.
4. Koçanlı-Gelinkaya-Kuyusinir-Karlık-1870.

Dumlupınar, Çalköy ve Altıntaş üzerinden gelen yolları ayrıca dikkate almak lazımdı. Yukarıda gösterilen dördüncü mevzi güneye doğru kaydırılarak Demirlik ve Suriken-Maltepe-Kadımuslu hattı meydana getirildi. Bu mevziin sol yanında Altıntaş-Döğer-Ak İn-Eskişehir yönü bulunuyordu.

20 Ekim 1920 Çarşamba günü hava açıktı; fakat bir gün önce yağın yağmurdan dolayı yollar çamurluydu. Fırka kıtaları o gün saat sekizde yürüyüşe başladı (Kroki 6'da görüldüğü gibi).

- 174. Alay: Ovaköy-1870 güneyi-Arapdede, Mustafalar, Çakmak, Subu, Agari, Kızık.
- 190. Alay: Ovaköy-Aydoğdu-Yokuşbaşı-Bayat-Abaş-Çömlekçi-Subu-Yağdıgın-Beydemir.
- 159. Alay: Sultanbaki deresi-Yokuşbaşı-Koyusınir-Karışler-Yaylababa-Susuzkaya-Hacıköy-Çavdarhisar.
- Sahra Topçu Taburu: Ağaçköy-Gedem-Dereköy-Subu-Yağdıgın.
- Dağ Topçu Taburu: Komari-Dereköy-Subu-Agari.
- Fırka Karargâhı ve İstihkâm Bölüğü: Ovaköy-Yokuşbaşı-Yaylaköy-Dereköy-Subu-Yağdıgın.
- Sıhhiye Bölüğü: Komari-Pullar-Bayat-Çömlekçi-Çakmak-Subu.
- Erzak kolları: Bayat-Hacıköy.
- Cephane kolları: Dereköy-Çakmakköy.

Kıtalar 21, 22 ve 23 Ekim günleri gece yürüyüşüyle ilerledi. Yürüyüşler düzenli oldu. Hiçbir kıtadan bir asker bile ayrı yürümedi. Yalnız 23 Ekim yürüyüşünde dağ obüs bataryasıyla Sıhhiye Bölüğü'nün konaklama yerine zamanında varamayacağı anlaşıldı. Bunların Çakmak köyünden itibaren düşman gözlemine yakalanmaması için arabalar arasında aralık bırakarak, düzensiz ilerlemeleri emredilmişti ve varışları öğleni buldu.

Grubun ihtiyatını sağlamak için 159. Alay, Ertuğrul Grubu emrine, Topçu Sahra 1. Taburu'nun ikinci bölümü de 11. Fırka emrine verildi.

174. Alay, Kızık-Yunuslar, 190. Alay ise Beydemir-Yunuslar yolları üzerinde ileri karakol düzeni aldılar. Fırka, yürüyüşünde düşmanın dikkatini hiç çekmedi ve saklanarak düşmana yaklaştı. Yürüyüşün farklı kollar halinde ve gece yapılmasının sebebi düşmanın hava ve kara gözlemlerinden kurtulmak ve konaklama şartlarını oluşturabilmektir. Düşmanın bulunduğu mevziin keşfi gayet iyi yapılmıştı. Kızık'tan Çamaşırgediği ve Postaçiftliği üzerinden Düşecek Dağı'na çıkan yolların da keşfi yapıldı. Çünkü düşmanın sol yanını kuşatmak ve taarruz, ancak Düşecek Dağı üzerinden mümkündü.

Saat 13.00'te bütün alay, tabur ve batarya kumandanlarıyla Efendiköprüsü'nün güneybatısındaki sırtlara çıkarak, onlara arazi, yollar ve düşman mevzileri hakkında bilgi verdim. Sonra da açılma ve taarruz yönleriyle hazırlık bölgeleri gösterildi. Emet müfrezesinden gelen raporda müfrezenin Kelpabat'ta toplandığı ve düşmanın sol yanının en ucunun İdiş köyü ve batısındaki Âşıkpaşa'da bulunduğu bildirildi. Düşman hakkında alınan bilgiler özet olarak şöyleydi: Gediz bölgesinde 13. Yunan Fırkası vardı. Bunun bir alayı şosenin kuzeyindeki Yunuslar mevziinde, diğer bir alayı da Derbent ve güneyindeki mevzilerdeydi. Bir taburu İdiş'te, iki taburu da ihtiyat olarak Gediz'in hemen güneyinde bekliyordu.

Ertuğrul Grubu 24 Ekim sabahı, saat altıda taarruza geçmeye karar vermişti (Kroki 7'de görüldüğü gibi).

A- 61. Fırka, 159. Alayı ve bir sahra bataryası eksik olarak Düşecek Dağı-Yunuslar hattından Derbent mevziine güneyden taarruz edecek.

B- 159. Alay ve bir depo taburu 10,5'luk sahra bataryasıyla Efendiköprüsü'nden Derbent şosesini takip

ederek düşmanı meşgul etmek üzere oyalama taarruzu yapacak.

C- 189. Alay'la takviye edilmiş olan 11. Fırka, Arpa yaylasından Derbent mevziinin güneyine taarruz edecek.

D- Doğrudan doğruya Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın emrinde olan 1. Kuva-yı Seyyare,⁴ karargâhıyla birlikte savaş alanında ve 11. Fırka bölgesinde olan cephe kumandanıyla Cebrail üzerinden Hamidiye köprüsü yönünde düşmanın gerilerine taarruz edecek.

Kıtalar bulundukları konaklama noktalarından gece yarısı hareket etti. Yollar ve arazi gündüz iyice tetkik edildiğinden, düşman hiç farkına varmadan, sakince taarruza hazırlık mevziine varıldı. Ben de karargâhımla ve araziyi iyi tanıdıkları için fırka emrine verilen Kuva-yı Seyyare'den otuz atlıyla birlikte gece yarısından sonra saat ikide Yağdığın'dan hareket ettim. Atlılar bize rehberlik yapacaktı. Hava yağmurlu ve sisliydi. Çerkez rehberler karargâhı başka bir yönden götürdüler. Kuva-yı Seyyare'ciler bir fırka kumandanının şafakla beraber Yunuslar civarında bulunma zorunluluğunu ve önemini anlayacak kimseler değildi. Aylardan beri bu adamlara güvenildiğinden köylülerden de rehber alınmamıştı. Gece saatlerce ormanlık arazi içinde dolaştırdılar. Şafakla beraber taarruz emrini almak için bekleyen alayların başına yetişememe endişesiyle çok üzüldüm. Çerkezlerden ümit kalmamıştı. Şafak sökerken ancak Doğancılar hizasında bir yerde olduğumu gördüm. Bundan sonra gün ışığından yararlanarak 12 km'yi 'marş marş' yürüyüşüyle kat ederek kıtalara yetiştim. Beraberimdekilerden hiç kimse beni takip edemedi; çünkü hayvanları yeterince kuvvetli değildi. Bu gidiş yalnızca iyi ata binen Çerkezlerin hoşuna gitti.

4 11. Fırka 70, 126, 127 ve 189. Alaylardan oluşmuştu. Kuva-yı Seyyare ise bir kısım piyade ve çoğu atlı müfrezelerden oluşan 2500 kişi kadardı.

24 Ekim 1920 Pazar günü saat altıdan saat sekiz bu-
çuğa kadar düşman mevzilerinin önünde yoğun sis var-
dı. Sonra hava açtı.

Derbent Muharebesi

(Kroki 8)

Sabah altıda 61. Fırka kıtaları emredilen yerlere varmış ve taarruza hazırlık bölgelerine girmişlerdi. Topçu da yerinde ve hazırды. Ortalıkta yoğun sis olduğu için kıta-
lar ilişkiyi kaybedip bir yanlışlığa düşmesin diye yerleri-
ni koruyordu. Saat yedide sisin kısmen kalkması üzeri-
ne, 174 ve 190. Alay kumandanlarına görüş imkânı da-
hilinde düşman mevzilerine yanaşmalarını ve düşmana
ansızın baskın yapılabilirse süngü hücumu yapmalarını
emrettim. Saat sekizde ortalık iyice açıldı. Kıtalar da bu
süre içinde düşmanın ön ve sol yanlarına yanaşmıştı.
Alaylar düşmana ve kuşatması yapılmış sol yanda etkili
olabilmek için açılma hareketlerini de tamamlamış ve
aldıkları vaziyetle bir karşı taarruzu güvenle karşılaya-
bilecek duruma gelmişlerdi. Bu açılmada ve yanaşma-
daki başarıyla fırkaya verilen görevin önemli kısmı yeri-
ne getirilmiş oluyordu.

Düşman bir baskınla karşı karşıya kaldı. Mevzilerin-
den çıkıp kıtalarımıza karşı taarruz yapamadı. 11. Fır-
ka Arpa yaylasından taarruza geçti, şiddetli bir topçu
ateşiyle düşman mevzilerini sarsmaya başladı. Bundan
sonra sis tamamen kalktı ve fırka cephesinde de muha-
rebe başladı. Düşmanın hafif ve ağır makineli tüfekleri
hemen şiddetli faaliyete geçti. Topçumuz, piyadenin
ilerlemesine engel olmaya başlayan makineli tüfeklere
ateş ediyordu. 190. Alay'ın önündeki arazi düz oldu-
ğundan düşman makineli tüfekleri ve toplarının yan
ateşiyle karşılaşıyor ve taarruz yavaş ilerliyordu. Alayın
sağ yanındaki 3. Tabur ise bozuk araziden yararlanarak
az bir zaman içinde düşmana 500 metre kadar yaklaştı.

Düşecek Dağı'ndan hareket eden 174. Alay'ın 1. Tabur'u saat sekizde alayın sağ yanına, düşmanın da en soldaki kuzey gerisine etkili olabilecek kadar yanaştı. 174. Alay, saat dokuzda bütün kuvvetiyle düşmanın sol yanına taarruza başladı. Düşmanın sol yanındaki tahkimat oldukça kuvvetliydi ve makineli tüfeklerle desteklenmişti. Atış meydanı temizlenmiş, ormanlık arazideki geçit yerlerinde de ağaç gövdeleriyle barikatlar kurulmuştu. Aynı zamanda geçilecek arazinin bu durumda olması taburların ileri doğru hareketlerinde gecikme yaratıyordu.

Kalpabat'tan İdiş yönüne ilerleyecek olan Emet Müfrezesi ile henüz bir bağlantı kurulamamıştı. Fırkanın taarruz hareketi en çok Derbent gediğinin kuzey sırtlarında bulunan düşman bataryalarının yan ateşinden etkileniyordu. Şose yönünde gediğe doğru ilerleyip oyalama taarruzu yapacak olan 159. Alay, oyalama taarruzunu kelime anlamıyla algılayıp düşmanın piyade topçusunu kendi üzerine çekememişti. (*Kroki 9*) Bu kıtanın da ciddi şekilde taarruza geçmesi gerekiyordu. Düşman topçusu özellikle 61. Fırka batarya mevzilerine hâkim olup bataryaların içini etkili ateş altına almış, bazı mevzi değiştirmelerine de sebep olmuştu. Bu durum fırkanın taarruzunu aksatıyordu. Durumu Grup Kumandanı'na bildirerek 159. Alay'ın ilerlemesi ve bu alaydan fırkanın doğrudan doğruya yararlanması için izin rica ettim.

Düşmanın sol yanına taarruz eden 174. Alay'ı öğlen güçlü bir cebel takımıyla destekledim. Bu topçu düşmanın sol yanına 1200 metre kadar yaklaşarak ateş açtı. Ateş iyi yönetiliyor ve düşmana güçlü etki yapıyordu. Düşman makineli tüfekleri bu ateş altında sık sık susuyor ve mevzi değiştirmek zorunda kalıyordu. Bu topçunun korumasında 174. Alay, akşama kadar düşmana 200-300 metre kadar yanaştı.

190. Alay da akşama kadar düşmana 200 metre mesafeye gelmişti. Güneş batınca ateş azaldı. Fırkanın taarruz ettiği düşman Derbent'in kuzeyindeki sırtlarda 2 km'lik bir cephe üzerinde kısım kısım tepe ve yamaçlarda iki hat olarak yerleşmişti. Çok miktarda hafif ve ağır makineli tüfek yerleştirmiş ve genellikle savunmaya yönelik bir yerleşim yapmıştı. Bu yüzden akşama kadar düşman mevzilerine girmek mümkün olmadı. Özellikle Derbent'in kuzey sırtlarındaki düşman bataryasının bütün fırka kitalarımızı şiddetli yan ateş altına alması da taarruzun gücünü aksattı. Yine de topçularımız sonradan bu bataryayı susturmayı başardı.

Ertuğrul Grubu taarruzunun merkez ağırlığı, desteklenmiş 11. Fırka cephesinde olduğundan ve o fırkayla aramızda doğrudan Grup Kumandanı'nın yönettiği 159. Alay bulunduğu için 11. Fırka'yla yakın ilişkim yoktu. Yine de gece sürmekte olan muharebe ateşlerinden 11. Fırka cephesinde de muharebenin devam ettiği anlaşılıyordu. Ben de alaylara bütün kuvvetleriyle ilerleyerek, süngü hücumuyla düşmanı mevzilerinden atmalarını emrettim. Aynı anda Grup Kumandanı 159. Alay'ın 3. Tabur'unu emrime gönderdi ve onu fırka ihtiyatı olarak saklayarak, emrimdeki 190. Alay'ın 2. Tabur'unu gece hücumuna katılmak üzere alayının emrine yolladım. Verdiğim fırka emri şöyleydi:

1. Ertuğrul Grubu 11 ve 61. Fırkalarla bu ana kadar dayanmakta olan düşmanı kesinkes mağlup etmek üzere gece de taarruza devam edecektir. 174 ve 190. Alaylar gündüz taarruzlarında düşmana uygun süre ve mesafede yaklaşmış olduklarından 11. Fırka'yla birlikte desteklenmek üzere bir saat önce Fırka Topçu Yaveri Fazıl Efendi'yle gönderdiğim emre göre, derhal hareketle düşman hatlarını işgal ederek kesin taarruzu gerçekleştireceklerdir.

2. Bu gece taarruzunun gece yarısından sonraya kalması gerekmektedir. 61. Fırka ve 11. Fırka arasından ilerleyen 159. Alay'ın bir taburu Polatlı-Derbent arasındaki sırtlarda düşmana 600 metreye kadar yaklaşmıştır. Bu tabur da gece harekete devam edecektir.

3. Bu emrin alındığı ve derhal uygulandığı bildirilecektir. Gece muharebesinde ateşten çok süngünün kazanacağını bir daha hatırlatırım.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Saat 22.00'de alaylar bütün kuvvetleriyle gece taarruzuna başladı. 190. Alay'ın 3. Tabur'u düşmanın ilk siperlerini zapt etmeyi başardıysa da bir karşı taarruzla 50 metre kadar geriye çekildi. Bu alayın diğer taburları da 100 metreye kadar yaklaştı. 174. Alay düşmanın ateş hattına kadar yaklaşarak bombalarla taarruz ettiyse de mevzileri alamadı.

Genel taarruzun merkezi gücü olan 11. Fırka da bir sonuç alamadı. Düşmanın gerisini kuşatacak olan 1. Kuva-yı Seyyare, düşmanın Gediz'den yolladığı iki taburluk kuvvet karşısında ilerleyemeyip geri çekildi.

Grup Kumandanı, 11. Fırka'nın gece taarruzlarında başarılı olamamasından ve Kuva-yı Seyyare'nin gerekli noktalara varamamasından dolayı taarruzun durdurulduğunu ve 61. Fırka'nın muharebeyi keserek, bu gece Efendiköprüsü'nün doğu ve kuzeyinde bulunan sırtlarda toplanmasını istedi. Buradan 11. Fırka'nın güvenle Yenice köyüne çekilmesinin temin edilmesi, Kuva-yı Seyyare'nin de Yağmurlar, Miskinler civarına çekileceği emri fırkaya saat 23.50'de geldi.

61. Fırka muharebesinin kesilmesi

Emirlerin hazırlanması ve alaylara yetiştirilmesi için geçen zaman sebebiyle fırka muharebesinin kesilmesi gece

yarısından sonra oldu. Ortalığı yine sis kaplamaya başlamıştı. Gece olduğundan önce topçuların sessizce topları yükleyerek Efendiköprüsü yönünde yürüyüşe geçmelerini emrettim. İhtiyat gücü olarak bulunan 159. Alay'ın 3. Tabur'unu ve bir makineli tüfek bölüğünü Yunuslar köyünün kuzey sırtlarında mevzie soktum ve bu tabura bütün kıtalar çekilene kadar bulunduğu mevzide kalmasını, gerekirse her türlü fedakârlığı göze almasını ve kıtalar düşmanın etki alanı dışına çekildikten sonra kademeli olarak Efendiköprüsü yönünde çekilmesini emrettim. Tabur kumandanı sonradan Gediz'in güneyindeki Çeltikçi muharebesinde şehit olan Binbaşı Abdullah Bey'di. Bu emri aldığı zaman bana, "Doğal olmayan bir durum seziyorum. Biz çekileceğiz ama bu arada düşman da çekilmiş olabilir" dedi. Sonradan doğru olduğu anlaşılan bu düşüncesi ve sezgisine karşın ona, "Olabilir" demekle yetindim. Düşmanla sıkı temasta bulunan 174 ve 190. Alaylara ise emri alır almaz, taarruzu keserek önce ikişer taburlarını toplamalarını, sonra da Efendiköprüsü'ne yürümelerini emrettim. Son iş de diğer taburları toplatıp, artçı tertibiyle takip etmeleri emrini vermek oldu.

Gece olduğu için muharebeyi kesmek kolay oldu. Fırka kıtalarının düşmana çok yakın, hatta 50-100 metre uzaklıkta olmalarından dolayı sessizce çekilmek çok önemliydi. Bu mesafede düşmanın farkımıza vararak karşı taarruza geçmesi, gece olmasına rağmen yine de tehlikeli bir durum yaratabilirdi. Alayların düşmanın önünden sıyrılıp hareket edebilmeleri saat 3-4 arasında mümkün olabildi. Çünkü muharebeyi kesme emrini aldıklarında alayların taarruzu devam ediyordu.

61. Fırka kıtaları gündüz ve gece taarruzlarında arazi şartlarına ve düşman ateşinin etkisine karşın ilerlemiş ve kuvvetlerini yıpratmamışlardı. Kesin olmasa bile düşmanı son ve güçlü bir darbeyle mevzilerinden çıkar-

tacak kadar başarılıydı. Düşman, araziden yararlanarak ve buradaki koşullara uydurduğu tahkimatı sayesinde kıtalarımızın taarruzunu engellemeye ve zaman kazanmaya çalışmaktaydı. Düşman, siperlerde kuvvetli kıtalar bulundurmamıştı; ancak gizli tuttuğu ihtiyat güçlerinin miktarı da anlaşılamadı. Fırka karşısındaki düşman cephesine göre 3-4 tabur bulunduğunu ve bunların üçte birinin siperlerde, gerisinin ihtiyat halinde bulunduğunu düşündük.

Düşmanın harp yöntemi, taarruz kuvvetlerimizi siperlerdeki yoğun makineli tüfek ateşiyle sarstıktan sonra, taze yedek kuvvetlerle zayıf bulduğu bir tarafımıza karşı taarruz yapmaktı. Fakat fırka cephesinde buna fırsat verilmedi ve ihtiyatlarını aleyhimize kullanamadılar. Düşman, Derbent civarında bulundurduğu bir batarya ile doğru atış yaparak, Yunuslar gerisindeki sahra bataryası ve Derbent güneyindeki sırtlardaki diğer bataryayla yandan etkili atışlar yaparak piyade kıtalarımızı ateş altında bulunduruyordu. Düşman direncinin gündüz taarruzlarımızda sarsıldığı ve geceleyin çekilmeye karar verdiği anlaşılmadı. Düşman sol yanımızda 11. Fırka'nın gece taarruzu devam ettiği sürece gece yarısına yakın bir zamana kadar karşılık vermeye ve savunmaya devam etti. 61. Fırka'nın taarruzu saat üçe, dörde kadar devam ettiği halde, bu durum böyle sürdüğünden düşmanın çekildiğini anlayamadık. Gece yarısından sonra ortalığı kaplayan yoğun sis yüzünden de keşif kolları çalışmadı. 11. Fırka cephesinde ateşin kesilmesiyle başlayan sükûneti, fırkanın taarruzunun başarısız olduğuna ve çekilmiş olabileceğine yormuştuk. Düşmanın çekilmeye karar vermiş olması herhalde aralıksız devam eden taarruzlarımızdan dolayı, kuvvetimizi olduğundan fazla tahmin etmiş olmasına dayanıyordu. Ateşimizden de manen ve maddeten sarsılmış olmalıydılar. Büyük bir hezimete uğramamak için gece en son

bulunduğumuz bölgeden yararlanarak çekilmeyi sağlamış oldukları görüldü. Hatta 61. Fırka karşısındaki kesimin önce batıya, Simav yönüne kaçarak sonra güneye Hamidiye yönüne geçtikleri sonradan anlaşıldı. Gediz'deki tahkimata göre, düşmanın 13. Fırka'sının tamamı General Konstanıyadis kumandasında Derbent muharebesine katılmıştı. Genel mevcudu 14 bin kişi olduğuna göre de en azından 7-8 bin piyade kuvvetine sahip oldukları, bunun da taarruz eden kuvvetlerimize göre daha güçlü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Derbent muharebesi sonuç olarak kıtalarımızın galibiyetiyle sona ermiş oldu.

61. Fırka, 24 Ekim 1920 tarihinde Derbent muharebesinde 2'si subay, 23'ü er olmak üzere 25 şehit verdi. 2 subay, 43 er de yaralandı.

Saat 9.30'da fırka kıtaları Efendiköprüsü'nün doğusundaki sırtlarda, şose yol tarafında kendilerine uygun bulunan mevzilere gayet düzenli bir şekilde geldiler. Mevzide kıtaları yerleştirmektheyken bir şahıs dörtlüye gelerek, düşmanın Derbent mevzilerini ve Gediz'i boşaltarak, Hamidiye yönünde çekildiğini söyledi. Bunun üzerine fırka erkânıharbinin refakatinde alaylardan toplanmış 50 kişilik bir atlı piyade kıtasını, sahra topçularının cephane arabalarını ve bir bölük kadar askeri Gediz'e ilerlettim. Ardından öncü olarak 159. Alay'ı da yönlendirdikten sonra, saat 15.00'te de fırkanın geri kalanını Gediz'e doğru yürüyüşe geçirdim. 159. Alay 14.30'da Gediz'e girdi. Fırkanın büyük kısmı da 20.00'de oradaydı. Öncüler Gediz'e girdikten sonra Hacıköy'e, Arapşah'a, Âşıkpaşa'ya da birer bölük göndererek emniyeti sağlamıştım.

Saat 22.00'de Kuva-yı Seyyare Gediz'e girmeye başladı. Düşmanın Gediz'i boşalttığını haber alır almaz, atlarına atlayıp ganimet toplamaya yetişmişlerdi. Gediz'de Yunanlılardan erzak, eşya, elbise ve bir kısım si-

lah gibi çok yararlı ganimet ele geçmişti. Kuva-yı Seyyare Kumandanı Tevfik Bey, bu ambarların hepsini kendine tahsis etmeye kalkıştıysa da engel olarak Gediz muharebesine katılan 61. ve 11. Fırkalarla Kuva-yı Seyyare'ye eşit olarak bölüştürdüm.

26 Ekim 1920'de düşmana karşı gereken keşif ve emniyet tedbirleri alınarak Gediz'de istirahat edildi. Kamu idaresi görevleri daha önce kaymakamlık vekâletinde bulunmuş olan kaza kadısına verildi. Kuva-yı Seyyare Gediz'in güneyine geçerek Dainler bölgesinde toplandı ve Dainler-Arapşah-Şaphane hattı 61. Fırka'yla yarı yarıya tutuldu. Bu duruma göre Yunanlılarla temasta olan yine Kuva-yı Seyyare'ydi.

Çeltikçi Muharebesi

(Kroki 10)

25 Ekim günü ezani saatle⁵ 6.45'te Umum Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik imzalı şu raporu aldım:

Dün gece ileri gönderdiğimiz müfrezelerimiz düşmanla temas halindedir. Düşman Çeltikçi civarındadır. Ben müfrezelerle ileri hareket ederek düşmana taarruz edeceğim. Sol taraftaki Pehlivan Ağa müfrezelerini Hamidiye hanının gerisine düşmek üzere, Ferden-Arslanbeydamı-Gölcük üzerinden Yeniköy yönüne ilerletiyorum.

Kuva-yı Seyyare kumandanları kendiliklerinden muharebeye karar veriyordu. Yüzeysel görüşleriyle düşmanın durumunu bir nimet zannederek bundan yararlanmaya kalkışmışlardı. Başarısız olunca yine kimseye haber vermeden kaçarlardı. Bunlarla düşman karşısında omuz omuza bulunmak endişe veriyordu.

⁵ Kuva-yı Seyyare alaturka saat kullanıyordu.

Tevfik'in raporu üzerine, her ihtimale karşı 174. Alay'ın harekâta hazırlanmasını emrettim. Gediz'in iki kilometre kadar güney sırtlarına vardığımda Kuva-yı Seyyare ile düşman arasında muharebenin devam ettiğini gördüm. Düşman şarapnelleri Kuva-yı Seyyare'nin karargâhı olan Dainler üzerine isabet etti. Muharebe meydanından geri giden bir Kuva-yı Seyyare askeri, düşmanın taarruz ederek kendilerini bozduğunu bildirdi. Bunun üzerine durumu daha da önemsedim. Gediz gibi kapalı ve dar bir geçitte konaklayan fırkanın geleceğini Kuva-yı Seyyare'nin cahilce bir hareketine bırakmamak için fırkayı Gediz'in güneyinde ve Çeltikçi yönünde açarak, hazırlık mevziine girdim. 190. Alay'ı da Pınartepe-Dainler hattına ilerletip, diğer kıtaları Hacıköy'de ihtiyatta tuttum. Bu durumu Ertuğrul Grubu Kumandanı'na raporla bildirdim.

Düşman Uşak cephesinden destek alabilecek durumdaydı. Araziyi mükemmel tanıyordu. Gece veya gündüz bir karşı taarruza geçmesi olasıydı. 61. Fırka'nın geceyi de Pınartepe-Dainler hattında geçireceği ve Kuva-yı Seyyare'nin hemen Dainler'de toplanıp fırkanın sol yanını koruyarak karşılık vermesini ve başka bir yorumlarının olup olmadığının bildirilmesini rica ettim.

Hava çok soğuktu ve ayaz herkesi yıldırıyordu. Fırkamda hiç süvari kuvveti olmadığından, çoğu atlı olan Kuva-yı Seyyare kumandanına keşif yapması için ısrar ediyordum. Ertuğrul Grubu Kumandanı Albay Kazım Bey, verdiği cevapta kıtalarının Batı Cephesi Kumandanlığı'nın esas ihtiyat gücü olduğundan, cephe kumandanlığının emrine göre grup kıtalarının Gediz-Çavdarhisar yolu boyunca harekete hazırlanmasını bildirdi. Grup kumandanı, 61. Fırka'yla Kuva-yı Seyyare'nin Gediz güneyinde bir muharebe kabul etmelerine taraftar değildi. Fırkaya, yalnız bir alay ile bir dağ takımını hatta bırakarak, Derbent Boğazı'nın batısına hareket etmesini

emretti. Yapılacak keşif sonucunda Hamidiye Han civarında bulunan düşman kuvvetlerinin bir artçıdan ibaret olduğu anlaşılırsa, Kuva-yı Seyyare'yle 190. Alay birlikte taarruz edecekti. Eğer 190. Alay'a kendinden daha büyük kuvvetler taarruz ederse de ciddi muharebeye girmeyecek, Derbent istikametinde geri çekilecekti.

Fırka kıtaları ve karargâhı, 190. Alay hariç olmak üzere 26 Ekim gecesı yürüyerek Derbent'in batısına geldi ve geceyi açık ordugâhta geçirdi. Soğuk sıfırın altındaydı. Sert esen rüzgâr yürüyüşü ve gecelemeıyı çok zorlaştırdı. Ertesi gün soğuk yine devam ediyordu. Saat sekize kadar düşmanın Gediz'in batısında bırakılan 190. Alay ve Kuva-yı Seyyare'ye taarruz etmediğı anlaşıldı. Fırkayı Yayla köyü, Yunuslar ve Polatlı'ya yerleştirdim.

Bu defa da Ethem imzalı bir rapor, Çeltikçi-Ersaklar hattının batısında ve Hamidiye Han taraflarında düşmanın bir alay piyadesiyle bir miktar süvarisinin bulunduğunu haber verdi. Kuva-yı Seyyare'nin, 190. Alay'la birlikte saat dokuzda taarruz edeceğini bildiriyordu. Ethem, kardeşı Tefvik'in 26 Ekim'de yaptığı hareketin bir benzerini yapmak istiyordu. Çeltikçi muharebesi bu yüzden oldu. Muharebenin nasıl geçtiğı benim için belirsizdir. Yalnız Ethem'e sorumluluk bırakmak istemeyen kardeşı Tefvik, tekrar sahneye çıkarak, bu muharebenin dokuz buçuk saat ve çok şiddetli devam ettiğini, güçlü düşman karşısında Kuva-yı Seyyare'nin Dainler-Tavak-Âşıklar üzerinden Cebail civarına gitmekte olduğunu bildirdi. Bu haberi alan Ertuğrul Grubu Kumandanı, 61. Fırka Kumandanı'na hemen tedbir almasını emretti.

61. Fırka, 25 Ekim 1920 günü, önceden aldığı emir ve göreve göre Derbent mevziini savunacak ya da Kütahya yönüne hareket edecekti. Kuva-yı Seyyare'nin Gediz'de duramayacak şekilde çekilmesi ve sonra alınan haberlere göre, bu çekilmenin düşmanla hiçbir te-

ması kaldıramayacak şekilde hızlı ve düzensiz olması sebebiyle, fırkayı Derbent ve Yongalı gediklerini işgal etmek üzere harekete geçirdim.

Yayla köyünde bulunan 159. Alay'a, emrine bir sahara bataryası vererek Derbent Boğazı'nın güneyindeki sırtlara ve Yunuslar'da bulunan 174. Alay'a da emrine dağ ve obüs bataryası vererek Güney köy üzerinden Yongalı gediğine yolladım. 190. Alay ile diğer topçuları da Derbent'in doğusunda ihtiyata aldım. İstihkâm Bölüğü'nü, erzak ve cephane kollarını ve Sıhhiye Bölüğü'nü de Efendiköprüsü'ne hareket ettirdim.

28 Ekim günü öğleye kadar hava hafif yağmurluydu. Sonra da gece yarısına kadar kar yağdı. O sabah Derbent'e hareket ettim. Önce Yayla köyünde bulunan 159. Alay'ı, sonra Yongalı gediğine giderek 174. Alay'ı teftiş ettim. Derbent'e dönerken Ertuğrul Grubu Kumandanı'ndan şu emri aldım:

1. Gediz'in güneyinde bulunan 190. Alay ile Kuva-yı Seyyare, dün Hamidiye köprüsü civarında bulunan düşmana icra ettiği taarruzda başarılı olamamış ve düşmanın karşı atağı sonucunda çekilmeye mecbur kalmıştır. Hamidiye köprüsü civarındaki düşman kuvveti Derbent'ten çekilen fırkayla Uşak'tan gelen destek güçlerinden ibarettir.

2. Düşman gece sabaha kadar taarruza devam etmiş ve sabah Gediz'e girmiştir.

3. Düşmanın bugün Derbent mevziine doğru ilerleyip ilerlemediği hakkında henüz bilgi alınamamıştır.

4. 11. Fırka, emir gereğince Kütahya yönünde yürüyüşe devam edecek ve 28 Ekim 1920 akşamı Dereköy-Pazarcık bölgesine varıp, ertesi gün Kütahya'ya yürüyecektir.

5. Bugün de 61. Fırka ve Kuva-yı Seyyare Derbent bölgesi-Yongalı gediği-Arpa yaylası hattında kalacaktır. 28 Ekim gecesi 61. Fırka Karadiken-Göynükviran-Yalnızsaray bölgesine gelecek ve keşif kıtalarını Derbent-Arpa yaylası hattında bırakarak düşmanla teması kaybetmeyecektir.

6. Düşman bugün ileri harekete devam ederse, 61. Fırka Yongalı gediği hariç olmak üzere Düşecek Dağı hattını, Kuva-yı Seyyare de Yongalı gediği ve Arpa yaylasını savunacaktır. Mamafih, Kuva-yı Seyyare'nin nerede bulunduğu dair henüz bir haber alınamadığından dolayı, 61. Fırka kendi çekilme hattını tehdit eden bu yönü dikkate almalıdır.

7. Düşman bugün fazla kuvvetle taarruza başlarsa, 61. Fırka gece geri çekilmek zorunda kalacağını dikkate alarak, harekâtı ona göre düzenleyip idare etmelidir.

8. Ben bu akşam Yalnızsaray'a gideceğim.

9. Bu emir 11 ve 61. Fırka kumandanlıklarına verilmek üzere 28 Ekim 1920 saat sabah onda Yunuslar'dan yazılmıştır.

Ertuğrul Grubu Kumandanı Kazım

Bu emirde dikkat çekici olan nokta, Kuva-yı Seyyare'nin nerede olduğunun bilinmemesiydi. Kuva-yı Seyyare zaten Ertuğrul Grubu'nun emrindeki takımlardan değildi. Onlar kendi kararlarını kendi verir, hiçbir ilişkiye de dikkat etmezdi. Onların ordunun kıtalarından beklediği cephane ve eşyaydı. Aslında Ethem'in şiddetle ısrar ettiği bu Gediz muharebesine de hiç çalışmamışlardı. Sanki maksatları az çok oluşmaya başlamış olan 11 ve 61. Fırkaları yıpratmak, çürütmek ve milletin büyük rehberinin elinde canlı bir kuvvet bırakmamaktı. Fakat onların bu gafillikleri, alınan önlemlerle sonuçsuz bırakılıyordu.

Düşmanın ileri hareketi görülmediği gibi, Gediz'i de tekrar işgal ettiği tam olarak anlaşılmadığından, 28 Ekim günü beş buçukta Yalnızsaray'ın batısına, Karadiken-Göynükviran hattına harekete geçtim. Kuva-yı Seyyare'nin nerede olduğu meçhuldü ve genel amaçlara göre hareket edeceklerine güvenilmeyeceğinden, 61. Fırka'yla yalnız başıma bir muharebe kabul etmeyip önlem aldım. Fırkanın hiç süvarisi yoktu. Bu yüzden çok zahmet çektim ve artçı bıraktığım piyade bölüklerini

büyük yerleşimlerden yardım göremeyecek kadar uzakta bulundurdum. Bunun sebebi hiçbir keşif aracına sahip olmamamdı. Fırkanın güvenliğini uzaktan sağlamam gerekiyordu. Fırka kıtaları kar altında gece yürüyüşü yaptıktan sonra Susuzkaya-Afşar-Hacıköy-Çavdarhisar bölgesinde dinlenmeye geçti. 29 Ekim günü de Karadiken-Göynükviran hattına varabildi.

Kuva-yı Seyyare de Efendiköprüsü-Çavdarhisar-Hacıköy bölgesinde toplanabildi. 31 Ekim'de onlardan alınan rapor, düşmanın Gediz'i işgal ettiğini ve Derbent yönünde yürüdüğünü bildiriyordu. Düşman kuvveti bir alay süvari ve bir fırka piyade olarak tahmin edilmişti. Kuva-yı Seyyare'nin ileri müfrezeleri de Derbent'ten çekildi ve gerektiğinde Susuzkaya'nın doğu sırtlarında muharebeye girilmesine karar verildi. Saat 16.00'da grup kumandanlığından fırkanın trene binmesi için hemen Alayunt'a hareket etmesi emri geldi. Bu emre göre fırka alaylarından biri Kuva-yı Seyyare'nin emrinde bırakılacaktı. Askerlik ruhuna sahip kumandanlarımız düzensiz kuvvetlerle uyum sağlayamıyordu. Ethem ve Tevfik'in subaylara ve halka karşı takındığı tavır ve hareketlere zor tahammül ediyorlardı. Yetkinlik ve sorumluluk duygusundan mahrum Kuva-yı Seyyare'yle omuz omuza muharebe edecek olan düzenli kıtaların görüşü ve düşüncesi ise bambaşkaydı. Kuva-yı Seyyare'nin emrine bırakılan 159. Alay Kumandanı Sait Bey, onlarla ilişkiye girdiği saatlerde isyan etmişti. Alayından alınması gerekti. Zaten onlar da emirlerindeki kıtanın başında niyetlerini anlamayacak, uluorta emirlere uyacak bir adam istiyordu.

Çeltikçi muharebesinin nasıl olduğunu bir ölçüde anlamak üzere, Çerkez Ethem ve Tevfik'le birlikte hareket eden 190. Alay Kumandanı'yla 174. Alay'dan Makineli Tüfek Bölüğü Subayı Asteğmen Asım Efendi'nin görüşlerini yansıtmakla yetindim.

61. Fırka Kumandanlığı'na, 190. Alay'ın Çeltikçi'de Kuva-yı Seyyare ile birlikte düşmana yaptığı taarruz hakkında verdiği:

1. 22 Ekim 1920 günü öğleden sonra Gediz'den Akçea-lan'a hareket etmeyle ilgili emir gereği, saat 16.00'da alayı topladım. O sırada fırka yaverinin getirdiği sözlü emir üzerine Gediz'in güneybatısındaki Pınartepe'yle Gediz-Hamidiye Han yolu arasındaki Çeltikçi yolu tarafında, tam Pınartepe'nin doğusundaki sırtları işgal etmek üzere hareket edildi. Bir saat içinde söz konusu sırtlar 1. ve 2. Taburlar tarafından ele geçirildi. Bu sırada 2. Tabur ihtiyat olarak Pınartepe'nin kuzeydoğusundaki derenin içinde bırakıldı.

2. 26-27 Ekim gecesi Gediz'in bir kilometre kuzeyinden gelen 9 numaralı emirle ihtiyatta bulunan tabur 174. Alay emrine gönderildi.

3. Onun yerine Arapşah'ta bulunan 159. Alay, 3. Tabur ve Bolşevik Taburu ile Pınartepe'ye gönderilen 174. Alay, 2. Tabur'un 7. Bölüğü ve güçlü bir cebel bölüğü emrime verildi.

4. Aynı gece Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı'ndan bir subay, alay ile ilişki kurmak için geldi. Bu subay, alayın Kuva-yı Seyyare'yle birlikte hareket etmesi gerektiğini ve Batı Cephesi'nden ve Kuva-yı Seyyare Kumandanı'ndan gelen emirlere göre Kuva-yı Seyyare'ye bağlı olduğunu belirtti. Fırkadan böyle bir emir almadığımı, dolayısıyla Kuva-yı Seyyare emrine girmeyeceğimi, ama birlikte hareket edebileceğimi söyledim.

5. Gece sakin geçti. 9 numaralı emir üzerine 27 Ekim sabahı Kuva-yı Seyyare'den keşif sonuçlarının gelmesi gerekiyordu. Gece ve sabah ilkinin peşi sıra üç subay keşif kolunu beş kilometre ileriye kadar gönderdim. Düşmandan hiçbir iz yoktu. Bunun üzerine Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı'na fırkadan aldığım emrin, yaptırdığım keşif sonucunda düşmanın arkasını kollayan kuvvetlerin az olduğu durumlarda Kuva-yı Seyyare'yle birlikte taarruz edebileceğimi öngördüğünü yazdım. Bunun dışında düşmanla temas sağlama amaçlı hareket etmekte olduğumu da bildirdim.

Gelen yanıt şöyle oldu:

190. Alay Kumandanlığı'na,

Ben size keşif hakkında ayrıntılı bilgi vermeden ilerlemeyiniz. Olduğunuz yerde kalınız. Sonra telafisi mümkün olmayan felaketler ortaya çıkabilir. Dolayısıyla ilerlemek gerektiğinde hep birlikte ilerleyeceğiz. Aksi halde bütün sorumluluk sizindir efendim. Bizim defalarca ileri gönderdiğimiz keşif kollarından alacağımız raporlara göre düşman hakkında kesin bilgi almamız gerekmektedir efendim. Bu notun elinize geçtiğini bize bildiriniz. Tevfik.

6. Aynı gün 5.45'te Tevfik Bey'den bir not daha aldım:

Bir saat önce, düşmanın 40 süvari ve 200 piyadeden oluşan bir kuvveti Hamidiye Han'dan çıkarak Simav yönüne gitmiştir. Bu düşmanın keşfi için Şaphane'de bulunan Emet Kuva-yı Milliye Kumandanı Fazıl Bey'e bilgi verilmiştir. Demin aldığımız ilk rapora göre Köprü'de düşmanın önemli sayılacak bir kuvveti olduğu anlaşılmıştır. Siz de Gürlük yönünü keşfedip vaziyetinizi bildiriniz. Tevfik.

7. Raporun 5. maddesindeki not üzerine bekleme durumunda kaldım. Öğlene kadar bekledim. 27 Ekim 1920 öğleden sonra 14.30'da Bolşevik Taburu'nun kumandanı ve yaverimle Kuva-yı Seyyare Karargâhı'na hareket ettim. Yolun yarısında bir süvari vasıtasıyla Kuva-yı Seyyare tarafından yazılmış bir not aldım:

Düşmanın zayıf kuvveti Çeltikçi-Ersaklar hattının batısında Hamidiye Han tarafında bulunmaktadır. Kuva-yı Seyyare alayınızla beraber Hamidiye Han civarındaki düşmana şu şekilde taarruz edilecektir: 190. Alay piyadeleri Muhipler-Çeltikçi üzerinden; sağ yan kolumuz sizin solunuzdan ve yol tarafından; sol yan kolumuz da Erdoğmuş-Ferden-Ersaklar üzerinden Hamidiye Han üzerine. Saat dokuzda bulunduğunuz yerden yürüyüşe başlayınız. Taarruz için topçu ateşi açacağım. Ben yol civarında bulunacağım. Sağ tarafınızı Simav yoluna karşı koruyunuz. Topları Hamidiye Han ile karşısındaki sırtları dövecek şekilde uygun bulacağınız yerlere yerleştiriniz. Umum Kuva-yı Seyyare Kumandanı Ethem.

8. Yarım saat içinde bulunduğumuz yerden asıl mevziimizi geldik. İhtiyatta bulunan Bolşevik Taburu, 1. ve 3. Taburları ve alayı toplayarak saat 15.30'da yürüyüşe geçildi. 159. Alay, 3. Tabur'un Arapşah-Muhipler üzerinden gelerek Muhipler ile Çeltikçi yolu üzerinden alaya katılmasını öngördüm ve öyle de oldu. 174. Alay, 2. Tabur, 7. Bölük de Pınartepe'den hemen inerek alaya katıldı. Az mevcutlu Bolşevik Taburu da emrimdeydi. Aynı gün saat 17.30'da Muhipler köyünden geçerek tam kuzeyindeki tepayı işgal ettik. Emrin geç gelmesinden dolayı yerel hedefe geç gelmiştik. Verilen emir üzerine tertibat alacak ve araziye tanıyacak zaman kalmamıştı. Bölgeye yabancıydık. Topçuyu bu tepaya yerleştirdim ve birinci hat üzerine 159. Alay, 3. Tabur ile Bolşevik Taburu'nu gönderdim. Bolşevik Taburu'na verdiğim emir, yolun sağından itibaren arazi üzerinde gösterdiğim yerlerin işgaliydi. 3. Tabur'a da ilişkiyi koparmadan ilerlemelerini emrettim. Bolşevik Taburu'nu ileri sürmemin nedeni, tabur kumandanının bölgeyi tanıdığını ifade etmesiydi. 3. Tabur'un muharebe yeteneğini ise bilmiyordum. O yüzden bu tabur bozulursa esas taburla bozgunu telafi edebilirdim. Eğer kendi taburlarımı gönderseydim, bu tabur herhangi bir bozgunu telafi edemezdi.

9. 190. Alay, 3. Tabur sağ tarafta onların ihtiyatını sağlarken, 1. Tabur da Bolşevik Taburu'nun ihtiyatı olarak sırtın kuzeyindeki tepenin yamacına konuşlandı.

10. Saat 18.30'da 159. Alay, 3. Tabur'dan şu rapor geldi:

"Bulunduğumuz tepenin önündeki derede düşman yok. Yalnız beş kilometre ilerideki tepede muharebe oluyor. Binbaşı Abdullah."

Bu rapor Çeltikçi köyünün önündeki tepeden geliyordu. Buna yanıt olarak şu emri verdim: "Bolşevik Taburu'yla ilişkiye geçerek ilerleyin ve düşmanla temas kurduktan sonra taarruz edin. İhtiyat taburları sizi takip ediyor. Sağ yanınız güvende olsun." Tabur emri aldıktan sonra ileri harekete geçti. Bolşevik Taburu 159. Alay, 3. Tabur'la ilişki kurduktan sonra her iki tabur ileri atağa kalktı. Fakat Bolşevik Taburu'nun soldaki Kuva-yı Seyyare ile ilişki kurmadığı sonradan anlaşıldı. 159. Alay, 3.

Tabur'un ilerlemekteyken aniden sağ yanından müthiş bir yan ateşe maruz kalarak fena halde bozulduğunu ve tabur kumandanının şehit olduğunu bir asker haber verdi. Kuva-yı Seyyare Erkânıharbi Halil Bey, iftliki'nin yaklaşık 150-200 metre kuzeyinde bulunan alay gözlem mahalline gelerek Kuva-yı Seyyare'nin sağ yanının Bolşevik Taburu'yla ilişki kurulmamasından doğacak bir tehlikeye düşmemesi için ihtiya bulunan bir taburun Karakeçili müfrezesine destek olarak gönderilmesini teklif etti. Cephe gerisinde de bir rehberin bekleyeceğini söyledi. 1. Tabur'a açık bulunan yerleri kapatmalarını ve takviye vermelerini emrettim. Tabur derhal harekete geçti. Karakeçili aşiretinin müfrezesiyle ilişki kurmak için dereyi geçti; fakat bunlardan kimseye rastlayamadı. Ancak Makedonya Müfrezesi Kumandanı İsmet Bey'in müfrezesinden bir rehberin taburu beklemekte olduğu ve müfreze kumandanının yazdığı bir notu tabur kumandanına verdiği öğrenildi. Notta, "şimdi taarruza geçeceğiz, taburunuzla birlikte gelmeniz gereklidir efendim" diyordu. Tabur kumandanı durumun ciddiye-tini anlayarak derhal İsmet Bey'in müfrezesine katıldı ve iki bölük, iki makineli tfikle ona destek verirken bir blğu ihtiyata aldı. İsmet Bey'in müfrezesinin sağ tarafında hissedilen tehlike üzerine ihtiyattaki 1. Bölük, sağ tarafı korumak üzere yayıldı ve harekete geçer geçmez sağ yanı kuşatmak üzere olan düşman yerleşik bölükle göğüs göğüse gelerek ateşe başladı. Karşılıklı ateş sırasında kuşatıldığını hissedenden cephe karıştı. Bu müfrezenin, "Cephanemiz bitti, cephane almaya gidiyoruz" diyerek ve 1. Tabur'un adamlarını çiğneyerek cepheyi terk edip kaçması yüzünden ani ve şiddetli ateş altında kalan tabur birçok şehit, yaralı ve esir verdi. Sağ tarafta 159. Alay, 3. Tabur'un bozguna uğraması, sol tarafta da mfrezele-rin geri çekilmeleri yüzünden cepheye genel bir çekilme hareketi başladı. Ateş sesleri bulunduğu yere giderek daha yakından geliyordu. Düşmanın ilerlemekte olduğunu, geri çekilen adamların ifadesi kesinleştirdi. Ben de ihtiya bulunan 3. Tabur'un iki blğuyle topçu mevzilerine çekildim, ardından da Muhipler köyünün bulunduğu sırta geçip, 3. Tabur'u orada ko-

nuşlandırdım. Fakat cephedeki genel çekilmeyi iki bölükle durduramayacağım için, çekilenlerden bir kısım toplanmış olsa da morali sarsılmış olduğundan bu taburun da bozulabileceğini düşünerek, taburu Gediz'in 3 km güneybatısındaki evvelce tahkim edilmiş mevziye getirdim. Taburun bir bölümü topçu muhafızı olarak Gediz'in kuzeyindeki tabura katıldığından, kalan iki bölük askerin morali bozulmuş ve yorulmuşlardı. Bu yüzden Derbent yönüne hareket ettirdim. Topçunun da muharebe ortasında kırk atımlık cephanesi kalmış, sonra da bitmişti. Ne yapmaları gerektiğini sormaları üzerine derhal mevzi değiştirerek Gediz üzerinden Derbent yönüne çekilmelerini ve oradan telefonla fırkayı haberdar etmelerini emrettim.

11. Düşman alayının aslında büyük bir kuvvete sahip olduğu ateşinden anlaşılmıştı. Destek kuvvet aldığı da ateşin şiddetinin artışıyla anlaşılıyordu. Fırkadan aldığım emir üzerine ciddi muharebeden kaçınıyordum. Fakat 1. Tabur sol yana gönderilmişti. Bu taburun düşmana sezdirmeden geri çekilmesini emredecekken, cephenin genel olarak geri çekilmekte olduğu haberini alınca üzüldüm. 159. Alay, 3. Tabur'un fena halde perişan olduğu ve hiçbir taburdan rapor gelmediği de ayrıca bildirildi. 1. Tabur'un hasar raporu düzenlendi. Halen 159. Alay emrinde bulunan 3. Tabur muharebeye girmemiş olsa da hasar raporu alınamadı. Çeltikçi muharebesine ait rapor bu şekilde düzenlenmiş ve sunulmuştur.

190. Alay Kumandanı Yarbay Nazım

61. Fırka Kumandanlığı'na, 190. Alay emrinde bulunan 174. Alay, 2. Tabur, 7. Bölük'ten Asteğmen Asım Efendi'nin Çeltikçi muharebesi hakkında verdiği rapor:

28 Ekim 1920 sabahı bölümümüzle bulunduğumuz Pınar-tepe'de emrine verdiğimiz 190. Alay'a katılma emrini alarak, tepeden indik. O sırada söz konusu alayın yaveri Kazım Efendi, bölümümüzün Bolşevik Taburu'nun emrinde olduğunu söyledi. Yürüyüş halinde olan bu tabura katılarak yürüyüşe devam ettik ve Muhipler köyünü geçtik. O sırada ateş başladı.

Tabur Kumandanı Recep Bey iki bölüğünü açarak yürüttü ve ihtiyatta kalarak bizi takip ettirdi. Çeltikçi köyüne gireceğimiz sırada bölükleri yaydı. Biz Recep Bey'i takip ediyorduk. Kendi bölükleriyle ilişkiyi kaybetmesi üzerine bizim bölüğe mevzi aldırdı. Sağımızda Karakeçili aşiretinden bir müfreze vardı. Solumuzdakileri bilmiyorum. Sabaha karşı gittikçe şiddetlenen muharebede sağımızdan da ateş gelmeye başladı. Bunun sebebi aşiret alayının çekilmesiymiş. Düşman oradan arkamıza sarkmış. Bu sırada bölüğümüz çekilme emri aldı, ama çekilirken gerimizden de şiddetli ateş gelmesi üzerine bölük dağıldı ve düzensiz çekilmeye başladık. Ancak 40 kadar kişi toplayarak diğer müfrezelerden de tek tek katılanlarla Abaza Mehmet ve Recep Beylerin zorlamasıyla pek uygun olmayan bir sırt üzerine mevzi aldık. Şafakla birlikte her yandan gelen şiddetli ateşle baskına uğrayınca perişan olduk ve çekildik. Beraberimizde bulunan bir makineli tüfek de orada kaldı. Bu bozgunun sonra Gediz yönüne giden bölüğümün beş kişiyle alayına katıldığımı beyan ederim.

174. Alay, 2. Tabur, 7. Bölük Asteğmen Asım

Sonuç:

Fırka 20 Ekim 1920'de Kütahya'dan yürüyüşe geçti ve 3 Kasım 1920'de Kütahya'ya döndü. On beş gün boyunca hareket ve muharebe halinde kaldı. Kıtaların yürüyüşü ve düzeni mükemmeldi. Asker ve subayların direnç ve özverisi de takdire şayandı. Havanın çoğunlukla yağmurlu, karlı ve çok soğuk rüzgârlı olmasına, askerlerin iyi giyimli olmamasına ve gece yürüyüşlerinin çokluğuna rağmen, hasta sayısı yok denecek kadar azdı. Muharebe kayıpları, 5 subay, 34 asker şehit; 3 subay, 93 asker yaralıdan ibaretti. Gediz'de Yunanlılardan elimize geçen erzak da askeri ferahlattı ve kuvvet verdi.

Cephane kolları yöredeki ahaliden oluşturuldu. Yani eşyalar kağnı arabalarıyla taşındı. Bunların çoğunluğu

1920, yerel mülki erkân ve halkla.

köy kadınları ve 13-15 yaşında çocuklar tarafından sağlandı. Bu çok asil ve yüce bir manzaraydı. Uzun yürüyüşlerde, gece soğuk, yağmur ve kar altında acının ve zorluğun en yükseğini çeken bu aziz vatandaşlar istiklal abidelerimizde heykellerini gördüğümüz köylülerimizi. Bunların içinde soğuk yüzünden ölenler bile vardı. Kütahya ile Gediz arasında altı kez yaptığımız yürüyüş ve hareketlerde kıtalarımızın ve muharebenin can damarı olan erzak ve cephaneyi hep onlar taşıdı. En şiddetli zorluklar altında da en ağır sıkıntılar içinde de yüzlerinde en ufak bir şikâyet ya da usanma izi görülmedi. Yine de kağıt arabaları ağır hareketlerinden dolayı muhare-

be düzenini takip edebilecek bir askeri nakliye aracı olamaz. Ancak kısa mesafelerde yararlanılabilir.

Gediz, İzmir körfezinde denize dökülen Gediz nehri-
nin kaynaklarından olan bir dere üzerinde, Şaphane
Dağı'nın doğu eteklerinde küçük bir kasaba. Kütahya,
Uşak ve Simav'a birer yolla bağlanıyor. Batı Anado-
lu'ya giden önemli askeri aktarma yolları üzerinde. Do-
ğusunda Derbent ve Yongalı gedik geçitleri var. Yalnız
Gediz'in kuzey kısmı ve Gediz çayının yakınları ovalık,
gerisi sarp dağlık. Arazinin bir kısmı yüksek ağaçlarla
kaplı ormanlık olduğu gibi, kısa fundalık arazi de çok.
Derbent boğazı tarafındaki arazi ise yüksek ağaçlı or-
manlık.

61. Fırka'nın Kütahya'ya yerleşmesi

3 Kasım'da fırkayı konaklara yerleştirmek üzere Ala-
yunt'tan Kütahya'ya gittim. Kütahya yine Ethem'in me-
kânı olmuştu. O yine Kütahya Bölgesi Kumandanı un-
vanını da taşıyordu. Kütahya'da mevki kumandanlığı
gibi memuriyetleri kendi adamlarına tahsis ediyor, on-
lar aracılığıyla şehirde hüküm sürüp nüfuz sağlıyordu.
Havalar soğuk olduğundan kıtaların Kütahya'ya girme-
sinden önce konaklayacak mekân sağlanmasını ve ol-
dukça kötü durumda olan kışlanın onarılmasını mevki
kumandanlığından istemiştim. Çerkez Kaymakam Ab-
dullah Bey gibi, Merkez Kumandanı Çerkez Lütfü Bey
de bu işi yapmamıştı. Kütahya'ya girdiğim zaman kışla
bir ahır gibiydi. Mevki kumandanını çağırdım, hasta
olduğu haberi geldi. Merkez kumandanını çağırdım,
geldi. Yüksek sesle kışlayı neden hazırlamadıklarını sor-
dum ve "Şimdi sana temizlettireceğim" diyerek ceza
olarak kışlaya sokup temizlettirdim. Bütün odaların bo-
şaltılmasını emrettim. Yalnız bir odayı boşaltamayacak-
larını söylediler. "Onda Ethem Bey'in atlarına tahsis

edilmiş ot ve saman var, boşaltamayız” dediler. “O da boşalacak” dedim ve boşaldı. Benim bu hareketime herkes hayretle bakıyordu. Ethem Bey’in bulunduğu bir yerde onun arzusu ve emri olmadan iş yapmaya cesaret etmek meseleydi. Ben soğuk ve yağmurda uzun yürüyüşler yapan fırkamın iyi bir yerde konaklamasını temin etmeye çalışıyor, ondan başka şey düşünmüyordum. Bu amaca engel olabilecek her şey önemsizdi. Ethem Bey bana o sıralarda daha yeni Manisa mutasarrıfı olan Çerkez Aziz Bey’i gönderdi. Aziz Bey, Rauf Bey’in eniştesiydi ve kendisiyle tanışıklığım vardı. “Ne yapıyorsun İzzettin Bey!” dedi; “Ethem Bey de burada, üstelik havalı kumandanlığı da onda.” “Aziz Bey,” dedim; “Sesimi kısmak için hiçbir sebep ve engel kabul etmiyorum. İstedğim konaklama ortamı hazırlanacak, fırkam yerleşecek. Ne yazık ki buradakilerin, askerin hemen dinlenmeye geçmesi için benden çok uğraşması gerekirken, hepsi sıcak odalarına çekilmiş yatıyor.” İstedğim oldu ve Osmanlı Bankası’nın bitişiğindeki fırka karargâhıma gittim. Biraz sonra da Ethem Bey, Aziz Bey’le birlikte ziyaretime geldi. Çeşitli konular üzerine görüştük, bir gün sonra da ben onu ziyaret ettim. Bu olaydan sonra Kütahya’da Ethem ve çevresindekilerin hiçbir müdahalesini görmedim. Hep alçakgönüllü ve dostça yaklaştı. Gediz bölgesinde cephede bulunan Tevfik Bey de durum ve düşünceleriyle ilgili mektuplar yazmayı sürdürdü.

Ethem Kütahya’da ne yapıyordu? Kafası hep siyasetle meşguldü. Afyonkarahisar bölgesinde bulunan Çerkez Eşref ve Demirci Efe’yle haberleşiyor, düzensiz ordunun tamamını emri altına almayı düşünüyordu. O sırada Konya’da çıkan isyanın bastırılmasına gönderilmediğine kızmıştı. Özellikle Refet Paşa’ya karşıydı. Zaman zaman Ankara’ya gidip geliyordu. Eskişehir’de *Yeni Dünya* adlı bir gazete kurmuştu. Gazete Bolşeviklik

düşüncesi yayıyor, Ethem ve kardeşlerine yordaklık yapıyordu. Ethem'in bir de Kuva-yı Seyyare Müfettişi namı adamları vardı. Bunların elinde özel gizli şifre çözücülerı vardı ve Ethem'le şifreli haberleşiyorlardı. Kütahya'da bunlardan biri olan Kemal Bey diye biri vardı. *Yeni Dünya* ile ilgiliydi ve kendini komünizm propagandası yapmaya adanmıştı. Benim Kütahya'da inzibat örgütüm ve merkez kumandanım vardı. Bu sayede şehrin asayiş ve emniyet hizmetlerini Kuva-yı Seyyare'nin elinden aldım. Sözüünü ettiğim Kemal Bey'in hemen tutuklanarak Eskişehir'e gönderilmesi için cephe kumandanlığından emir gelince, hemen uyguladım. Yine de Kuva-yı Seyyare'nin bir muhalefetine karşı tedbir de aldım. Ethem bir gün gizlice Afyonkarahisar'a gitti. Batı Cephesi'nce bazı sebeplere dayalı olarak tutuklanan birkaç Karahisarlı'yı hapisten çıkarmak istiyordu. Bu hareketi haber alınınca tutuklular trenle Eskişehir'e nakledildi. Ethem tarafından trenden kaçırılmaları ihtimaline karşı da Batı Cephesi Kumandanı'nın emriyle Alayunt'ta önlem aldım. Diğer taraftan kardeşi Saruhan Milletvekili Reşit Bey ara sıra Kütahya'ya gelip Ethem'le görüşüyor, cepheye gidip Tevfik'le de konuşuyordu.

Hükümet, artık düzensiz kuvvetlere dayanarak daha fazla zaman geçirilemeyeceğini düşünüyor, ulusal gayeye ancak düzenli bir ordunun geliştirilmesiyle ulaşılacağını söylüyordu. Ethem ve kardeşleri tecrit edilip, nüfuzlarının azalmakta olduğunu görüyor ve hırslanıyorlardı. Memleketteki şöhretleri ve güçleri henüz sürüyordu. Birçok yerde adamları geziyor, Ethem adına örgütlenmeye, adam, para, araç toplamaya çalışıyorlardı. Bu sebeple 1. Kuva-yı Seyyare müfrezeleri de Gediz-Dainler-Hamidiye köprüsü bölgesinde yerleşmiş, emirlerinde bulunan 159. Alay'ı da düşmanla temasta bulunmak üzere Kızıldağ bölgesindeki birinci hat üzerine dağıt-

muşlardı. Alayın hiçbir yerde bir merkezi ağırlığı yoktu. Belki Kuva-yı Seyyare müfrezeleri alayın gerisinde ve yakınlarında bir tehdit unsuru olarak bulunuyordu o kadar.

Batı Cephesi Kumandanlığı'nda değişiklik oldu ve Cephe Kumandanı Ali Fuat Paşa, Moskova Büyükelçiliği'ne tayin olunca, yerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey geldi. Böylece Batı Cephesi ikiye ayrıldı ve Albay Refet Bey de merkezi Konya'da olan Güney Cephesi'nde göreve başladı. Ertuğrul Grubu lağvedildi ve 61 ve 11. Fırkalar doğrudan Batı Cephesi Kumandanı'nın emrine girdi. Albay Kazım Bey de zaten Karesi milletvekili olduğu için Büyük Millet Meclisi'ne gitti. Kuva-yı Milliye'nin kuruluşundan beri cephede çok çalışmış, çok önemli işler yapmış bir kumandanımızdı. Fakat bir başka gerçek de durumun artık değiştiği idi. Kuva-yı Milliye'yi ve düzensiz teşkilatı yönetmeye alışmış, onların ruhlarına göre muamele etmeyi çok iyi bilen Kazım Bey, şimdi kudret ve nüfuz sahibi Ethem'in örgütünü disiplin altına almak zorunda kalacaktı. Ethem'i idare etme diye bir konu kalmamıştı artık. Ya kardeşleriyle birlikte askeri düzenin emirlerini kabul edecek ya da kuvvetlerini dağıtıp gidecekti. İsyan ettiği takdirde de kanuna aykırı hareket edenlere yapılan olacaktı. Bu kesin ve sağlam kararı uygulamak için İsmet Bey daha uygun bulunmuştu. Albay Kazım Bey bu durumdan dolayı biraz kırıldı, hatta bir ara Antalya'ya gitti.

İsmet Bey'in cephe kumandanlığı üzerine Kuva-yı Seyyare'nin durumu büsbütün değişmeye başladı. Cephe Kumandanı artık bunları düzen altına almaya karar vermişti. Emir verirken bu yöndeki icraatını alenen ifade ediyordu. 1. Kuva-yı Seyyare'nin fırka düzeyinde bir isim ve askeri görevle orduya katılarak, başka memleket işine karışmadan sadece verilen görevi yap-

cağı kendilerine söylendi. Askeri disipline girmek Ethem ve kardeşlerinin kabul edeceği bir şey değildi. Derhal muhalefet yapmaya ve cephe kumandanının emirlerine uymamaya başladılar. Cephe Kumandanı, Simav Bölgesi Kumandanlığı adı altında buradaki kazalarda kamu yönetimi ve askere alma işleriyle uğraşan bir kumandanlık oluşturdu. Bu göreve de Yarbey İbrahim Bey tayin oldu. Bu subay Simav'a kadar gitti ve görevi icabı ahaliye bir duyuruda bulundu. Fakat Tefik buna sertçe karşı çıktı ve görev yapmasını engelledi. Ethem'in Gediz ve Simav'da kendi adamlarından ve Çerkezlerden kaza kaymakamları da vardı. İbrahim Bey çok zorluk çekti ve sert hareket edemedi. Böylece 1. Kuva-yı Seyyare'nin isyan hareketi başlamış oldu. O ara Garp Cephesi Kumandanı, 61. Fırka'yı Kütahya'da bırakmayarak Bilecik'e hareket ettirmişti. 11. Fırka Pazarcık bölgesinde, 24. Fırka Bilecik bölgesinde bulunuyordu. Yunanlıların Bursa cephesinden bir taarruz girişimi sezilmişti. Cephe kumandanı bizzat Bilecik'e giderek Yunanlıların olası taarruzuna karşı bazı önlemler aldı. Ben de Kütahya'dan İnönü'ye hareket etmek için emir verdim.

Fırka kıtalarından yalnızca 174. Alay Bilecik'e kadar gitmişti. Diğer kıtalar ve fırka karargâhı İnönü'de kalmıştı. Şimdilik Yunan taarruzu görülüyordu. Ethem ve kardeşlerinin emir dinlememesi devam ediyordu. Hükümet ve ordu düzensiz güçlerin çözülme zamanı geldiğine kanaat getirmişti. Ordu mensupları bu durumdan şikâyetçiydi. Yine de onları isteyen de çoktu. Zor bir mücadeleye başladık. Ordu, subay ve askerleri aydınlatıp, doğru yolu gösteriyordu. Ethem ve kardeşleriyle olası bir muharebeye girmeye hazırдық. Bunun için geceli gündüzlü çok çalışıldı. Ethem Bey, Kütahya bölgesine tamamen yerleşmiş, dilediği icraatı yapmaya devam ediyordu. Tefik, yasadışı bir emrini yerine getir-

medi diye mutasarrıflık vekilliği sebebiyle Kütahya hâkimini Gediz'e çağırmış ve orada idam etmeye kalkmıştı. Bu da ağır bir tecavüz oldu.

Bunun üzerine 11 ve 61. Fırkalar Ethem'in gittikçe keskinlik kazanmaya başlayan isyanına karşı istihdam edilmek üzere Eskişehir'e nakloldu. Öncelikle 61. Fırka Kütahya'ya nakil emri aldı. Hatta cephe kumandanı bana Kütahya'ya gidip hâkimiyet kurmanın mümkün olup olmadığını sordu. Bunu derhal kabul ettim ve mümkün olduğunu söyleyip, "Ben ilk naklolacak alayla gidip hâkimiyet kuracağım" dedim. Kütahya'ya hareket için cephe kumandanı tarafından şu emir verildi:

61. Fırka Kumandanlığı'na,

174. Alay da dahil olmak üzere, fırka Kütahya'ya kışlık konaklama yerine naklolunacaktır. Nakil için Eskişehir'de Erkânıharp Reis Vekili Muzaffer Bey'e emir verilmiştir. Hareketin sakın, gizli ve hızlı yapılması bildirilmiştir. İlk trenle gideceklerin tetikte bulunmaları için talimat almaları gerekmektedir.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet

Fakat Eskişehir'e vardığımda Kütahya'ya kadar gitmeyip, karargâh ve kıtaların Eskişehir'de indirilmesi emrini aldım. Eskişehir'de indik ve 174. Alay'ı Kızılınlar ve Karacaşehir'de bulundurarak diğer kıtaları Eskişehir'e yerleştirdim.

11. Fırka da 4 Ocak 1921 akşamı Eskişehir'in batısında, Turgut-Akçin-Akçayır-Musaözü-Çerkezkartal-Mollaoğlu bölgesinde buluşmak üzere yürüyerek hareket etti.

Eskişehir'deyken Ethem'e karşı hareket hazırlıklarında bulunduk. Bu sıralarda İstanbul'dan İzzet Paşa'nın heyeti hareket etmişti. Onları karşılamak için Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve diğer bazı kişiler Ankara'dan Eskişehir'e geldi. Beraberle-

rinde Ethem ve kardeşi Reşit Bey de vardı. Ethem, rahatsızlığını bahane ederek gelir gelmez evine gitti. Ethem'e yaverim Teğmen Behçet Bey ile hatırını soran şöyle bir not yolladım:

“Rahatsızlığınıza üzüldüm. Ben de biraz rahatsızım, inşallah bu rahatsızlıklar geçecektir.” Not biraz manidardı. Amacım onu ürkütmemektir. İzzet Paşa başkanlığında bir heyetin Sapanca yoluyla Bilecik'e gelmekte olduğu hakkında cephe kumandanlığı daha önce bana bilgi vermişti. Eskişehir'de azami derecede ve kesin bir güvenlik sağlanmasının ve duruma hâkim olunmasının önemi de bildirilmişti.

Madam Datya'nın otelinde akşam yemeği yedik. Yemekte Reşit Bey de vardı. Yemekten sonra Batı Cephesi Karargâhı olan istasyon çevresindeki Alman mektebine gidiyorduk. Yolda cephe kumandanı bana “Ne var ne yok, nasılsınız?” diye sordu. “Her şey hazır ve mükemmel” dedim. Zaten kuşkulananmakta olan Reşit Bey yolda bizden ayrıldı ve Ethem'in yanına gitti. Kendisi tekrar çağrıldığı zaman da Ethem'in Kütahya'ya gittiğini söyledi. Durum artık şüphe ve tereddüde yer bırakmaz bir hal almıştı.

Ertesi gün, İzmir Milletvekili Celal, Saruhan Milletvekili Reşit, Albay Kazım ve diğer bazı milletvekillerinden oluşan heyet Kütahya'ya gitti. Bunlar Ethem'i ikna etmeye çalışacaktı. Heyet durumu değiştiremedi. Kumanda yönetiminde değişiklik ve bazı şartlar öne sürdüler. Heyet geri döndü. Reşit, Ethem'in yanında kaldı ve propaganda yapmaya başladılar. Beyanlarında, “Mustafa Kemal, İstanbul'dan gelen ve barış getiren heyeti tutukladı. Millet barış istiyor, o kendi emelleri ve kişisel çıkarları için milleti hâlâ savaşa sürüklemek istiyor. Ordudaki birçok subay ve 61. Fırka bizimle beraber ve aynı fikirdedir” diyorlardı. Aynı zamanda kurmay kadrolarıyla subaylar arasına da nifak sokmaya

çalışıyorlardı. Bazı subayların genelkurmay ve dolayısıyla kumandanlar aleyhinde mırıldandıkları duyuluyor ve şüpheler oluşuyordu. Cephe kumandanı bu konularda çok duyarlı ve işkilliydi. Sürekli dikkatimizi çekiyor ve konuyu derinden izlememizi ihtar ediyordu. Fırkam adına kendisine şu cevabı verdim:

Fırkamda genelkurmay ve subaylara yönelik propaganda yoktur. Fırka subaylar heyetinin memleketin selametine yönelik görüş ve ümitleri eksiksizdir ve böyle bir propagandadan etkileneceklerini zannetmiyorum. Bu meselenin 24. Fırka'da olduğunu sanıyorum. Söz konusu fırkanın kıtalarındaki ruh halinin gerçeği anlayacak şekilde araştırılması uygundur. Subayların her türlü kışkırtmaya karşı metanetlerini korumaları için yapılması gereken görevlerin hepsinin yerine getirildiğini arz ederim efendim.

24. Fırka, öteden beri düzensiz kuvvetlerle çok iç içe olmuş ve fırka, kumandanı da dahil olmak üzere ordu disiplinini hoş görmeyen subaylardan oluşmuştu. Albayrak ve Yeşilbayrak gibi müfrezeler Ethem'in güçlerini birleştirmek istediği düzensiz kuvvetlerdi ve onlar da bu fırkanın içindeydi.

Ethem Kütahya'dayken Ankara ile yaptığı görüşmede Büyük Millet Meclisi'ne karşı açıkça isyan tavrı almış olduğundan ihtar edilmesine karar verildi.

Düzenli Türk kuvvetlerinin henüz oluşup gelişmesinden dolayı Yunanlılar 1920 yılında açgözlü pençelerini uzattıkları Batı Anadolu'da, Bursa ve Uşak bölgelerini kolayca işgal etti. Aynı yıl, büyük kurtarıcı ve çalışma arkadaşlarının zihinleri ve gönülleriyle yaptığı gayretli girişim sonucunda; ulusun ve ülkenin kaderini çizip, Türklerin azim ve iradesinin göstergesi olan Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için Büyük Millet Meclisi kuruldu. Dünya kadar düşman vatana saldığı Yunan

ordusuyla, Türk ulusunun yaşamı için vazgeçilmeyecek kesinlikteki hükümlerini yok etmek için aşama aşama ilerliyordu. Diğer taraftan bu düşmanların hain emellerine boyun eğen İstanbul Padişahı ve taraftarları, milletin gözünün açılması ve birlikte ciddi bir harekete geçmeye başlamasına sekte vurucu birçok araç kullanıyordu. Bu etkiler altında, ülke sancılı bir dönem geçirdi. Ele geçirilen yerlerde isyanlar koptu. Büyük Millet Meclisi azimli adımlarla, iç ve dış kaynaklı zararları geçştirdi, Türk azim ve inancını yükseltti. Sonsuz zorluklar içinde, hep Misak-ı Milli çizgisi üzerinde yürümeye ve bundan hiç ödün vermemeye gayret etti. Başarılı da oldu. Fakat dış güçler günden güne ağır bastı. Buna karşı düzensiz örgütlenmeyle sonuç alma imkânı olmadığını aklı olan herkes kabul ediyordu. Askeri disiplin altında olmayan böyle bir teşkilatın masum millete ve köylüye verdiği zarar da herkesçe fark edilir dereceye gelmişti. Ülkenin yüksek çıkarları, memleket savunmasının düzenli bir ordunun sorumluluğuna verilmesini gerektiriyordu. Bu konuda oluşabilecek en küçük bir kuşku ve gecikme felaket sebebi olurdu. Halkın tamamı da bunu canı gönülden istiyordu.

Büyük Millet Meclisi ve onun genelkurmayı ülke ve ulusun maddi ve manevi desteğini toplayarak düzenli ordusunu oluşturmaya başladı. Kuva-yı Seyyare gibi isimler altında savaş disiplininin habersiz, ulusal yarar ve zararını göremeyen unsurlar artık Kuva-yı Milliye düzeni içine girmeliydi. Zihniyetlerine ve derbeder hareket etme alışkanlıklarına bu anlayışı sığdıramayan eşkıya ve çete grupları Kuva-yı Milliye'nin bu kararını hazmedemedi. Bunların başı olan Ethem ve kardeşleri ahaliden zorla para toplamak, çeteye adam almak ve dilediklerinde halka yönelik keyfi idam kararları çıkarmak gibi, özetle derebeylikten daha beter yöntemlerinden vazgeçmek istemiyorlardı. Büyük Millet Meclisi'nin

bunlara yönelik tavsiye ve uyarıları etkili olmadı. Meclis başkanlığına ve kumandanlara açık telgraflar göndererek, ülkenin gücünü ve başarısını Yunanlılara karşı küçümsediler. Büyük Millet Meclisi'ne hiçbir saygı ve boyun eğme kuralına uymayan mesajlarla saldırdılar. Sözde, İstanbul'dan Anadolu'ya çok uygun barış koşulları önerildiğini, fakat başta Mustafa Kemal Paşa ve diğer kumandanlar olmak üzere Büyük Millet Meclisi üyelerinin çıkarlarına uymadığından kabul edilmediğini telgraflarla duyurdular. Ethem ve kardeşleri tıpkı Damat Ferit Hükümeti'nin söylediği sözleri tekrar ederek, onlarla birleştiğini ve kurulmakta olan orduyu dağıtma amacıyla olduğunu gösterdi. Diğer yandan da Tefik, Gediz cephesinde Kuva-yı Seyyare emrine bırakılan 61. Fırka'nın 159. Alay'ını dağıtıyordu. Subay ve askerlere söyledikleri şöyleydi:

Altı yıldan beri savaşmakta olduğumuzu hepiniz biliyorsunuz. Birinci Dünya Savaşı yüzünden memlekette ne insan, ne hayvan, ne de mal kaldı. On yaşında çocukların yalınayak, kadınların soğukta, fırtınada, kar ve buza aldırmadan size erzak taşıyıp karnınızı doyurmaya çalışıyor olmaları savaşın sonucu. Memlekette bu şekilde savaşmaktan bıkmayan, usanmayan kimse yok. Sürekli bu perişan hali düşünen padişahımız, yüksek iradeleriyle en kudretli vezirlerinden oluşan bir heyeti son derece uygun ve anlaşılır koşullarla barış yapması için Ankara'ya gönderdi. Fakat birkaçı hariç hiçbirisi şimdiye kadar yüz lirayı bir arada görmemiş olmasına rağmen ayda yüz elli lira maaş alan milletvekilleri sayesinde kendine bir hükümdar süsü veren Mustafa Kemal Paşa barış heyetini dinlemeden reddetti. Biz de bundan sonra silahla barış yaptırmaya ve bu işi kesinlikle halletmeye karar verdik. Kuvvetlerimiz, Ankara Hükümeti'nin bizim sayemizde topladığı askerler için yeterli. Ölmeden, öldürmeden bu iş temizlenmeyecek. İçinizde otuz lira maaşla bizimle beraber savaşmak isteyenler varsa gelsin. Bunu arzu etmeyenleri de terhis ediyorum.

Bu mesajı yayan yaverler isyanı hazırlıyordu. Daha Kütahya ve Simav'da yaptıkları zulüm ve işkencelerin gözyaşlarını taşıyan ahaliye memleketin savaş yüzünden uğradığı zarardan bahsediyor, meclis üyelerinin maaşlarını abartırken, maaşla çete oluşturmaya girişiyorlardı.

Reşit de aynı zamanda Uşak'a giderek, Yunanlılarla işbirliğine hazır ve emirlerine amade olduklarını söylemiş; olabilecek en büyük günaha ve cinayetlere ortak olmuştu. Artık bu isyanın zor kullanılarak durdurulması şarttı. İşin olabilecek en kısa zamanda halledilmesi önemli bir başarı olacaktı. Böylece yurt içinde huzur ve güven içinde çalışmaya devam edilebilir, yurtdışına da Büyük Millet Meclisi'nin kararlı ve güvenilir bir hükümet olduğu gösterilerek siyasi ilişkiler kurmak mümkün olabilirdi.

28 Ocak'ta yürüyüşe geçmek için emir aldım. Kuva-yı Seyyare atlı olduğundan gece baskınlarına karşı çok dikkatli olmak gerekiyordu. Cephe emrine göre, 11. Fırka (Yarbay Arif Bey), Musaören-Mollaoğlu-Çerkezkartal üzerinden İnönü-Kütahya yoluyla; 61. Fırka demiryolu yönünde; süvari alayları da demiryolunun güneyinde ilerleyecekti. Buna göre 28 Ocak akşamı, 11. Fırka Mollaoğlu-Çerkezkartal-Gülbent bölgesine; 61. Fırka; 17. Alay İncesu ve Akkaya'da, 190. Alay Hasırcı Çiftliği-Uluçayır'da, Topçu Alayı Gökçekısık'ta, diğerleri de Kızılınler'de olmak üzere yerleşti. Fırka karargâhı Gökçekısık'a geldi. Süvari alayları (Binbaşı Suphi Bey) da Aktamaç-Süpürdü bölgesine ulaştı.

Gece Alayunt bölgesi kumandanıyla devamlı görüş-tüm. Aldığım bilgi şuydu: Asi Ethem, Eskişehir'den Gökçekısık'a giden trenin ne olduğunu ve neden Gökçekısık'ta kaldığını soruyordu. Bu asker nakliyatının duyulmasıyla Kütahya'da dikkat çekici bir telaş doğmuştu. Gediz'e gitme hazırlıkları haber alınıyordu. Kütahya ovasından geçen Porsuk köprülerini de kuvvetli

keşif kollarıyla tutmuşlardı. Bu bilgileri düzenli olarak Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve ilgili fırka ve alayların kumandanlarına bildirdim. 29 Ocak'ta cephe emrine göre 11. Fırka, Sobran-Sofça yoluyla Ahmetoğlu-Bey-me-Akpınar bölgesine hareket etti. 61. Fırka da Fındık-Uluköy-Seydiköy bölgesine vardı. Süvari alayları Bayramşah'taydı.

Yürüyüş boyunca çetelerden hiç kimseye rastlamadık. Hava bulanık ve hafif sisliydi. Fırka kıtaları akşam yeni noktalarına vardı. 174. Alay, bir cebel bataryasıyla beraber Uluköy ve Kargılı'ya yürümüş, 190. Alay Seydiköy'e ulaşmış, diğer kıtalar 190. Alay'ı takip etmişti. Ben de akşam Seydiköy'e ulaştım. Cephe kumandanı Sabuncupınar'a gelmişti. Bugün çeteler hakkında alınan bilgiler, İsmail Hakkı Bey kumandasındaki kırk kadar atlının Kalburcu Çiftliği'ne geldiğini gösteriyordu. Fırka hücum bölüğünü o çiftliğe sevk ettim, ama bölgeyi gezmelerine rağmen kimseye rastlamadılar. Bölük kumandanı çiftlik sahibi Ahmet Bey'den şu bilgileri almıştı:

Dün gece Umum Kuva-yı Seyyare Asayiş ve Takip Kumandanı sıfatıyla İsmail Hakkı isimli biri, kırk atlıyla geldi, düzenli ordu kıtalarını gözlemek için Mollaoğlu yönüne bir keşif kolu gönderdi, sabah Kütahya'ya döndü. Kütahya'da 120 atlıdan oluşan Pehlivan çetesi varmış. Daha kuvvet gelmesini bekliyorlarmış ve amaçları propaganda yaparak ordudan firar eden askerleri kendi taraflarına çekmekmiş. Kütahya civarında orduyla çatışmayı göze alacaklarmış. İsyan etme sebepleri Ankara hükümetinin Yunanlılarla barış yapmasıymış. Onlar barışı kabul etmeyip, Yunanlılarla muharebeye devam edeceklermiş. Özellikle subaylar ve Büyük Millet Meclisi hakkında büyük bir propaganda hazırlamışlar. Mustafa Kemal Paşa ellerine geçerse idam edeceklerini, milletvekillerinden birçoğunun kendilerine katıldığını ve Ankara Hükümeti'nin İzmir'i 15 yıl süreyle Yunanlılara bıraktığını, 23. Fırka'yla 159. Alay'ın kendileriyle birleştiğini söylediler.

Burada dikkat çeken nokta, Çerkez Ethem'in Yunanlılarla anlaşmışken, barışı Ankara Hükümeti'nin yaptığını söyleyip, propagandayı bunun üzerine kurmasıydı. Herhalde bayağı ve mantıksız bir propagandayla ne yapacağını şaşırmıştı. Çete üyeleri ifadelerinde her tarafta yolların kapanmış olduğunu, gemisini kurtaran kaptan misali, çözülmek üzere olduklarını anlatıyordu. Yine de bunlar amirlerine bağlı kalmakta, sebebi sorulduğunda, "Bizim kumandanlarımız bizi serbest bırakıyor, onun için ne emrederlerse yaparız" diyorlardı. Bu gerçekten doğrudu.

29'u akşamına kadar Kütahya'ya giden yolları ve Porsuk suyundaki Akköprü ve Beşdeğirmen köprülerini ileri karakollarla işgal ettirdim. Akköprü'ye iki bölük ve iki makineli tüfek, Beşdeğirmen'e de bir bölük gönderdim. O akşam gelen cephe emrinde 11. Fırka'nın Calçe-Parmakören-Aksa-Aydoğdu bölgesine, 61. Fırka'nın Kütahya'ya, süvari alaylarının da şafakla beraber Karaöz-Endez-Boncuklu-Söküren-Mustafalar-Ge-linkaya yönlerinde keşif yaparak, sabah Kargınli'ya ulaşması emrolundu. Aynı zamanda 11. Fırka ileri hareketini korumak için saat yediden itibaren topçularını 1150 rakımlı tepe civarında konuşlandıracaktı. 61. Fırkada Porsuk suyunu geçerken korunmak için topçusunu Perli'nin doğu sırtlarına yerleştirecekti. Bunun dışında cephe kumandanlığından şu emir de geldi:

61. Fırka Kumandanlığı'na,

1. Kuva-yı Seyyare Kumandanı Ethem imzasıyla bugün Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve kumandanlara çekilen açık telgraf, Yunanlılara karşı koymada memleketin yetersizliğini belirten bir dille Büyük Millet Meclisi'ne karşı hürmet ve itaatten kesinlikle uzak bir yazılı saldırıdır. Anadolu'ya geçen heyetin uygun barış koşulları getirdiği gibi, gerçeğe tamamen aykırı bir beyan da bulundurmaktadır. Bu beyan, kendilerin-

den ahaliden zorla para toplanmamasını, asker alınmamasını, idam cezasının ancak İstiklal Mahkemeleri tarafından hüküm ve infaz olunabileceğini ve ordunun düzenli teşkilatına ve emir komuta zincirine riayet edilmesini şiddetle talep eden Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne karşı alenen isyan niteliğindedir. Bu konuda Büyük Millet Meclisi'nden yeni bir emir almadıysam da, açıkça isyan edenlerin her türlü saldırıya kalkışmalarına bir engel kalmamış olduğundan, telgrafta dile getirilen amacın Damat Ferit Hükümeti'nin söylediği gibi milletin vatanperver dayanıklılığını kırmak ve orduyu dağıtmak olduğu, kendilerinin böyle bir propagandaya inandıkları görülmektedir. İsyân başlangıcının hedefi ve giderek yayılmasıyla oluşacak şartlara karşı milletin asli yardımcısı; ancak ordunun göstereceği vatanperver direnç ve subayların gerek silahlı saldırı, gerekse fesat odaklarına karşı teyakkuz halinde olmasıdır.

2. Kuva-yı Milliye askerlerine hayatlarının tehlikede olduğu korkusunu salmışlar, millete karşı savaşmak için yemin ettirmişler ve ordudan ele geçecek subayların öldürülmesini istemişlerdir.

3. Askerin konakladığı yerleşimlerde ahaliden propagandacılar tayin etmişlerdir. Bunlardan haber alınabilen ikisi Kütahya'da İshak Fakih mahallesinde, uzun boylu, zayıf, kırmızı yüzlü, az ve siyah ter bıyıklı, beli silahlı, Mehmet oğullarından Ahmet oğlu Hüseyin ve aynı mahalleden mavi şalvarlı, yeşil yakalı kaputlu, başında kırmızı fes ve kırmızı mendil taşıyan Hüseyin oğlu Süleyman'dır ve civar köylere askerlerin arasına yollanmışlardır. Gerek bunlar gerekse benzerleri yakalanır yakalanmaz derhal kurşuna dizilmelidir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Bu tebliği derhal kıtalara yazdım ve 61. Fırka subay ve askerlerinin tebliğin önemini idrak etmede örnek olacaklarından emin olduğumu bildirdim.

30 Aralık'ta 61. Fırka kıtaları Seydiköy'den Porsuk köprüsü üzerinden Kütahya'ya doğru yürüyüşe geçti.

Hiçbir yerde çetelerle temas olmadı. Kıtalar Kütahya ovasından şehre ilerlerken, önlem olarak Porsuk çayının doğu sırtlarındaki Yerli ve Porsuk köprüleri civarına bataryalar yerleştirildi. Fırka kıtalarının Kütahya'ya girişi hakkında şu emri verdim:

.1. 190. Alay İnköyü hizasını geçtikten ve bir taburunu Kütahya yoluna geçirdikten sonra, bu yoldan şehrin Rum mahallesi yönünden hareketle Batı yönündeki binalarda yerleşecek ve 1780'den Rum kilisesi civarına inen yolu tutacaktır. Alayın kalan kısmı yol boyunca şehre girince diğer bir taburla makineli tüfek takımını çarşı caddesini takiben şehrin Sultanbaki deresi içindeki değirmene kadar ilerletecektir. Alayın diğer bir taburu Mithat Paşa Caddesi'yle Rum mahallesine giderek, fırka sıhhiye bölüğünün daha önce revir olarak kullandığı Rum gazinosu civarındaki evlere yerleştirecektir. Alay karargâhı da burada bulunacaktır. Bu alay, kasabanın asayiş ve düzenini sağlayacaktır.

2. 174. Alay Perli-Kütahya yolunu takiben şehre girecek, bir taburu iki makineli tüfekle istasyon üzerinden şehrin doğusundaki, daha önce talim yapılan meydanlığa gönderecektir. Bu tabur bir bölüğüyle Değirmenler'e kadar çıkacak ve oradan şehre gelen yolları tutacaktır. Tüm tabur talim meydanındaki camide bulunacaktır. Alayın kalan kuvveti kışlaya gidecektir. Bu alay da şehrin doğu yakasındaki mahallelerde asayiş ve düzeni sağlayacak, Afyon ve Alayunt yollarını tutacaktır.

3. Fırka hücum bölüğü, istihkâm bölüğü benim emrimle kışlaya gidecektir.

4. Fırka karargâhı kışlada kurulacaktır.

5. Fırka kıtaları Kütahya'ya girerken bir direnç görürse karşılık vererek Kütahya'ya girecektir.

6. Kollar bütün yürüyüşlerinde silah doldurmuş bulunacak ve alaylar emniyet tertibatı alacaktır.

Hava kapalıydı. Öğleden önce bir saat kadar kar da yağdı. Hava soğuktu. Kıtalar emrolunan saatte yürüyü-

şe geçti. Önceden olduğu gibi bu yürüyüş de düzenli ve hasarsız oldu. Hiçbir firar ve döküntümüz yoktu. Askerler subayların emirlerine eksiksiz uyuyordu. Kıtalarımız asi Ethem'le çarpışmak için gereken yere sorunsuz geldi. Bu durum baştaki düşüncemi teyit etti. İçim rahattı. 190. Alay, 1. Tabur şafakla beraber Seydiköy-Kütahya yolu üzerindeki Porsuk köprüsünde, 61. Alay toplarıyla Perli doğusundaki sırtlara yerleşip mevzi aldı. Bu arada Seydiköy ile Porsuk köprüsü arasındaki tepelerde rastlanan köylüler, çetelerin erzak ve ekmeklerini Yalnızsaray'a götürdüklerini ve Kütahya'nın içinde çete üyesi görmediklerini haber verdiler.

Yürüyüşe devam eden kıtalar Kütahya'ya olaysız girdi. Bazı çeteler hemen Kütahya Merkez Kumandanlığı'na katılıp teslim olmaya başladı. Ethem'in bu bölgede beş-altı aydan beri havali kumandanlığı yapıyor olması ve bu süre zarfında dikkat çekici birçok olay meydana gelmesi, Kütahya'da Ethem taraftarlarının bulunması ihtimalini güçlendiriyordu. Bu sebeple Kütahya'da örfi idare ilan edildi. Ahalideki silah, cephane ve tabancaların iki gün içinde orduya teslim edilmesi için mutasarrıf aracılığıyla şehir ahalisi ve köylere duyuru yapıldı.

Güney Cephesi kıtaları da Afyonkarahisar bölgesinden hareket edip Porsuk güneyine vardı. Güney Cephesi Kumandanı Refet Bey de Kütahya'ya geldi. Batı Cephesi Kumandanı ve 11 ile 16. Fırka kumandanlarını da çağırarak Gediz'e doğru bir ileri hareket üzerine belediye binasında görüştüler. Ben Güney Cephesi Kumandanı'nın emrindeki süvari gruplarının süratle ilerleyerek Kuva-yı Seyyare'yi yakalayıp baskına uğratmasını, piyade fırkalarının da destek olarak ilerlemesini teklif ettim. Fakat cephe kumandanları genel süvari kuvvetlerinin sol tarafta ve Refet Bey'in emrinde olması, takibe piyade fırkalarıyla geçilmesi kararına vardılar.

1921, düzenli kıtalar geçit resminde.

Kütahya'dan Gediz'e ilerleyiş

2 Şubat 1921 günü cephe kumandanı Gediz yönünde ileri hareket için emir verdi. Kütahya Belediyesi'ndeki buluşmada alınan karara göre bütün süvari kuvvetleri Refet Bey'in emrine verildi. Güney Cephesi'nden gelen 8. Fırka da Batı Cephesi Kumandanı'nın emrine geçti.

Bu emre göre, 61. Fırka Yokuşbaşı-Mustafalar-Pullar yoluyla Çakmak bölgesine, 11. Fırka Pınarbaşı-Göynükviran üzerinden Ortaca-Ballıbaba bölgesine, 8. Fırka ise Haydarlar üzerinden Arslanapa bölgesine yürüyecekti.

61. Fırka'yı 2 Ocak 1921 günü sabah sekizde ileri yürüyüşe geçirdim. Süvari bölüğü Arapdede-Kirazlı üzerinden fırkanın sağ tarafını keşif ve koruma göreviyle Bayramşah'a, 174. Alay bir tabur eksik olarak, ama güçlü bir dağ bataryasıyla desteklenmiş halde Abaşı'ya, 190. Alay da dağ obüs bataryasıyla Çömlekçi ve Çakmak köylerine gitti. Bala'daki bataryalar ve Kütahya'da bırakılan bir sahra takımı hariç olmak üzere, Topçu Alayı, Kütahya-Gediz yoluyla Kireç çiftli-

ğinin güneyindeki 1245 rakımlı tepeye varıp, oradan ayrılan yolla Dere köyüne gitti. Sıhhiye Bölüğü de bu topçuyu takiben Karişler'e taşındı. Arabalı kıtaları yoldan görmek zorundaydık. İstihkâm Bölüğü Burma-köy'e, Fırka Hücum Bölüğü ve Karargâh Piyade Takımı Yokuşbaşı üzerinden Bayat'a kaydırıldı. Fırka karargâhı Bayat'ta kuruldu. Sağ kolda 174. Alay ve bir batarya, merkez kolda 190. Alay, istihkâm, hücum bölüğü, karargâh ve sol kolda topçu ve sıhhiye bölükleri olarak konuşlandı. 174. Alay'dan bir tabur ve bir sahra takımı Kütahya'da garnizon kıtası olarak bırakılmıştı. İaşe sağlanması için fırkanın develi kolu Yokuşbaşı üzerinden Pullar'a, öküz arabalı erzak kolu da yolu takiben Güvem köyüne yerleştirildi. Fırka Piyade Kumandanı Binbaşı Hüsnü Bey'e de Kütahya Bölgesi Kumandanlığı görevi verilmişti.

Bugünkü yürüyüşte asi çetelerle ve keşif kollarıyla temas olmadı. Askerler milli şarkılar okuyarak bütün gün neşe içinde yürüdü. Saat 16.00'ya kadar kıtalar hedeflerine varıp, konakladı. Yalnız öküz arabalı kol yolların çamurlu olmasından dolayı hedefine varamadı. Konaklama yerlerinde kıtalar olası bir gece saldırısına karşı güvenlik tedbiri aldılar. Terziler ve Arslanapa bölgesindeki keşif kollarımız asi çetelerin keşif kollarına rastlayıp çatışma olmadan kaçtılar.

3 Ocak için verilen cephe emrinde 61, 11 ve 8. Fırkalar Kızık-Efendiköprüsü-Cebrail hattını ele geçirme ve dirençle karşılaştıkları halde taarruz etme görevi almıştı. Her üç fırkanın da kol başları Kocadere-Soyu-Hacıköy-Hacımahmut hattını saat 11.00'de geçmiş olacaklardı. Aynı zamanda fırkalar mutlaka ilerlemeye devam edecek ve topçuları Karaçal-Köstenciltepesi-Susuzkaya-Gökağaç hattında mevzi alacaktı. Cephe kumandanı 3 Ocak günü çetelerin büyük direnç göstereceğini düşünüyordu.

Fırkayı cephe emrine göre ileri harekete geçirerek ilerlettim. Hava öğleye kadar sisli ve soğuk, sonra da bulanıktı. Yürüyüş güvenlik önlemleri altında devam etti. Çetelere rastlanmadı ve kıtalar verilen hedeflere 15.45'te vardı. Yalnız Süvari Alayı dokuz kadar çete üyesini esir aldı. Fırka karargâhı Agari'ye vardıktan yarım saat sonra sol taraftan top, makineli tüfek ve piyade ateşi duydum. Keşif kollarıyla 8. Fırka kıtalarının çatışmasıydı. Çetelerden Efelerköyü'ne bıraktıkları bir miktar erzak ve koyun sürüleri alınmıştı. Bu havali köylerinden Yağdınlı Halil isimli birinin asi Ethem'in yanındaki çete kumandanlarından biri olduğu anlaşıldı. Bu köy aranarak 15 kadar silah toplandı. 4 Ocak'ta yürüyüş yapılmadı. Çetelerin bulunduğu Derbent ve Yongalı gediği mevzilerine karşı keşif ve yavaşma yapıldı.

Güney Cephesi Kumandanı 5 Ocak harekâtı için emrini verdi. Bu emre göre, 11 ve 61. fırkalar saat 10.00'da taarruza geçerek Yunuslar-Derbent-Işıklar hattını işgal edecek, süvari alayları da takibe hazır olarak Efendiköprüsü'nde bulunacaktı. Güney Cephesi emrine giren 8. Fırka ve süvari alaylarının Gediz'e ilerleyeceği, 11. Fırka'nın Efendiköprüsü'nde toplanacağı emirde belirtilmişti.

5 Ocak'ta 61. Fırka kıtaları Doğancılar-Yunuslar yolunu takiben Derbent yönünde yürüyüşe geçti. Asilerin Derbent Boğazı'nda bir direnç gücü bulundurmadığı görüldü. Keşif kolları çatışma olmadan boğaza girdi ve Gediz'e varıldı. Simav yönünde Arapşah ve Hamidiye tarafındaki Hacıköy'e ileri müfrezeler sevk edilerek kıtalar Gediz'de konaklayacağı yerlere yerleştirildi. Süvari alayları Emet-Gediz yönüyle Şaphane Dağı kuzeyinden Simav'a giden yolları tutmak üzere Âşıkpaşa bölgesine gitmişti. 11. Fırka ise Derbent-Işıklar bölgesinde kaldı. Ethem izini kaybettirmek ve çetelerin kaçış yönlerini gizlemek amacıyla köylerde yanlış haberler yayıyor ve kendisini Tavşanlı bölgesine geçmiş gibi göstermeye ça-

lışıyordu. Fakat asi Ethem kuvvetlerinin büyük kısmının Simav'a çekildiği ve ileri güçlerinin de Muhipler köyünde bulunduğu anlaşıldı. Emet havalisinde Doktor Fazıl'ın çeteleri, Tavşanlı tarafında ise Recep Bey'in çeteleri vardı.

Refet Paşa kuvvetlerinden 8. Piyade Fırkası Kısıkgedikler-Sazköy bölgesinde, 23. Fırka Geçören-Göynük havalisinde, 1. Süvari Grubu Altıntaş'ta, 2. Süvari Grubu Yağmurlar-Alaca-Miskinler-Susuz tarafında, Süvari Alayı ile Güney Cephesi Karargâhı ise Cebraill'deydi.

Gediz'de yaptırdığım araştırmaya göre Ethem ve kardeşlerinin telaş ve endişe içinde oldukları, çetelerin dağılmaya başladığı ve liderlerin ancak 40-50 kişilik bir kuvvetle kalacağı görülmüyordu. Hızlı hareket edilirse zor kullanarak topladıkları adamların dağılacağını da tahmin ediyorduk. Ordu ile daima ilişkide kalanlar Parti Pehlivan çetesi idi. Ethem ve kardeşleri Çerkezlerle uzak duruyor, bütün yükü Parti Pehlivan'a yüklüyordu. Parti Pehlivan, Serezli bir Türk'tü. Ethem ve kardeşlerinin Yunanlılarla işbirliği yaptığından haberi yoktu.

Çerkez Ethem'in bu isyanı ve Batı ve Güney cephelelerimizdeki bütün kuvvetlerin Ethem'e karşı Gediz yönünde olması Yunanlıları umutlandırdı. Durumdan yararlanarak genel bir taarruza karar verdiler. Bu taarruzun sonucu Birinci İnönü Savaşı'nı doğurdu. O günlerde Ethem'in kardeşi Reşit, Uşak'a giderek Yunanlılarla müzakerelerde bulunmuş ve Yunanlılara katıldıklarını açıklamıştı.

Gediz'deki karargâhımda otururken 12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey bana geldi. Tam o sırada kendisine Güney Cephesi Kumandanı'ndan hemen kuvvetleriyle Dumlupınar'a gitmesi emri geldi. Benim için henüz durum ve amaç belli değildi. Albay Fahrettin Bey'in hareketinden sonra Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan şu emri aldım:

Gediz'de 61. Fırka Kumandanlığı'na,

6 Ocak 1921 sabahı Bursa ve Uşak cephelerinde taarruza geçen Yunanlılar, akşam Köprühisar-Boğazköy-Hasanpaşa hattına ve Uşak cephesinde İslamköy'e kadar ilerledi. Tavşanlı havalisinde 120 atlı kuvvete sahip olan Kaplan Naci müfrezesi, Ethem'in Yunanlılara katılması dolayısıyla asiler tarafından yarıldı. Doktor Fazıl çetesi Emet'in batısında Yenice'dedir. Diğer asilerin Gediz'in batısında Şaphane'de bulunduğu tahmin ediliyor. 11. Fırka, 7 Ocak öğleden sonrasında Yalnızsaray-Susuzkaya bölgesinde bulunacak şekilde hareket edecek ve Yalnızsaray'da telefon aracılığıyla benden emir alacak. 61. Fırka ve süvari alayları o gün şimdiki durumunu koruyacak. 7 Ocak gecesi Gediz havalisinden çekilerek 8 Ocak sabahı Efendiköprüsü'nün doğu sırtlarına varacak ve o akşam Susuzkaya bölgesine çekilecek. 61. Fırka, 8. Fırka'nın sahra toplarını da beraberine alacak. Şeyhler'de bulunan keşif bölüğü aynı gün Çavdarhisar'da alaylara katılacak. Bu emri onlara alaylar verecek. 7 Ocak'ta Kütahya'dan 61. Fırka, Gediz'den de 11. Fırka Yalnızsaray'la irtibat kuracak. Orada telefon var. 61. Fırka ve süvari alayları Efendiköprüsü'nde bulunan erzak ve arpanın tamamını alacak ve geride hiçbir şey bırakmayacak. Hacılar köyündeki ambar kaldırıldı. Yalnızsaray'da bir günlük erzak var. Bunun da tamamen bitirilmesi lazım. Geri çekilme halinde hiçbir asker ve malzemenin bırakılmamasına çok dikkat edilmeli. Ağırlık kıtaların gerisinde veya arasında taşınmalı. Ben 7 Ocak akşamı Kütahya'dayım. 61 ve 11. Fırkalar telefonla emir alacak. Telefon haberleşmesi düzgün olursa 61. Fırka ve süvari alayları hareket edecek, 11. Fırka da Alayunt'a yürüyüşüne devam edecek.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Bu emri alınca fırka kıtalarına derhal bir ön emir verdim:

1. Yunanlılar bugün Afyonkarahisar ve Bursa cephelerinden taarruza geçtiklerinden Ethem çetesinin takibine zorunlu

olarak ara verilecektir. Durumun yalnızca kıta kumandanlarıncı bilinmesi ve geriye çekilme sebebimizin Emet tarafındaki çeteleri dağıtmak olduğunun söylenmesi gerekmektedir. Geri çekiliş çok sakın ve telaşsız olmalıdır.

2. Kıtalar bu emrin alınmasıyla beraber ağırlıklarını Derbent'in doğusuna Efendiköprüsü'ne yığmalı ve hareket için haber beklemelidir.

3. Ağırlıkların harekete geçtiğini ve kıtaların yürüyüşe hazır bulunduğunu bana bildiriniz ve emir almak için birer subayı karargâha gönderiniz.

Önce kıtaların ağırlıklarını gece yürüyüşü ile Derbent'in doğusuna naklettik. 7 Ocak günü iaşeyi Gediz'de ahali aracılığıyla temin ettik.

7 Ocak: 61. Fırka-Ethem Muharebesi

(Kroki 11)

7 Ocak Cuma günü hava bozuktu ve şiddetli soğuk vardı. Sabah henüz uyanmışken Gediz kasabasının kenar mahallelerine top mermilerinin düştüğünü duydum ve Arapşah'taki bölük ile isyancılar arasında çatışma başladığı haberi geldi. Asiler taarruza geçmişti. Görülebilen kuvvetleri 300 kişi kadardı. İlk önlem olarak kasabayı bir baskından kurtarmak üzere fırka hücum bölüğü ile bir sahra ve dağ obüs bataryasını Arapşah ve Hacıköy yönlerini ateş altına alacak şekilde mevzilere yerleştirdim. Bundan sonra asilere taarruza karar verdim.

190. Alay'ı Arapşah yönüne, iki taburlu 174. Alay'ı da bir dağ bataryasıyla destekleyerek Sazak ve Görele yönüne ilerlettim. Gediz ve Şaphane yolu üzerinde Arapşah'a yakın bir mevkiye giderek muharebeyi yönetmeye başladım. Büyük Millet Meclisi üyelerinden, Saruhan Milletvekili Reşat Beyde yanımdaydı. Reşat

Bey Simav-Gördes-Sındırgı taraflarına haber gönderip, Ethem karşıtı propaganda yaptırmaya çalışıyordu.

Asiler Arapşah'ın güneyindeki çam ağaçlarıyla kaplı, etrafa hâkim bir tepedeydi ve Tekke civarından top ateşi yapıyordu. Ethem'in yanındaki Feyzi Efendi'nin güçlü bir dağ bataryası vardı. Bu subay epey zamandır Kuva-yı Seyyare'yle birlikte olduğundan Ethem'in isyanında kerhen de olsa onu takip etmek zorunda kalmıştı. Ethem 61. Fırka askerlerine bu bataryayla ateş ediyordu. Cephe kumandanının emrine göre fırkayı Gediz bölgesinden nakletmek için önce asileri dağıtmak gerekiyordu. Bugünün kazanılması ve geceleyin geri harekete geçilmesi lazımdı. Aksi takdirde gündüz çekilmek gerekecekti. Tamamı atlı olan asiler yüzünden bu hareket tehlikeli olabilirdi. Çeteler araziye ve bütün yolları iyi tanıdığından yürüyüşü önleyebilir, kayba ve kargaşaya sebep olabilirdi.

170. Alay Sazak köyünün kuzeyindeki tepelerde bulunan asileri, 190. Alay da Arapşah'taki asileri geri attı. Özellikle topçularımız etkili ateşle asilerin moralini bozmakta çok etkin oldu. Asiler gittikçe geriliyor ve bizle teması kesiyordu. Fırkanın Gediz'den Kütahya'ya hareket etme zorunluluğu olduğundan asileri daha fazla takip edemedik.

İdiş'te bulunan süvari alaylarının kumandanlığına bir alayın Gediz'e yerleştirilmesi emri verilmişti. Güneş battıktan sonra mevzileri süvari alayına terk ederek kıtalar Gediz'e getirildi ve sıcak yemek verildikten sonra gece yürüyüşüyle Efendiköprüsü-Küçüksusuz-Çavdarhisar bölgesine doğru yürüyüşe geçildi.

8 Ocak günü de yürüyüşe devam edildi. Göynükvran-Susuzkaya-Karadiken-Pazarcık bölgesine gelindi. Karargâh da Yalnızsaray'a nakloldu. Süvari alaylarına da 8 Ocak saat 10.00'dan önce olmamak kaydıyla Gediz'i terk etmeleri, bırakacağı bölüklerle asileri gözleye-

rek Çavdarhisar-Baragi-Hacıköy bölgesine hareket etme emri verildi. Gediz'den çekilmenin kamuoyu üzerinde olumsuz bir etki bırakmaması için Kütahya'da ilanlar hazırlandı, Gediz'de de eşraf, belediye mensupları ve ileri gelenler davet edilerek geri çekilişin sebepleri izah edildi. 8 Ocak akşamına kadar asiler fırkanın Gediz'den çekildiğini fark edemedi. Ethem 7 Ocak'ta aldığı darbeden dolayı çetelerini henüz harekete geçirememişti.

8 Ocak'ta Alayunt'ta yükleme hazırlıkları yapılmasına ve fırkanın Yaylababa-Yokuşbaşı üzerinden Kütahya'ya hareketi hakkında cephe kumandanlığından emir aldım. Bu nedenle 9 Ocak akşamına kadar fırka kıtalarını Bayat-Yaylababa-Gelinkaya bölgesine, süvari alaylarını da Susuzkaya-Ballıbaba bölgesine getirttim.

Kütahya'ya doğru toplanırken asi Ethem çetelerinin kuvvet ve hareketleri de devamlı izleniyordu. Bir taraftan özel adamlar ve köylüler aracılığıyla çetecilerin ayrılımları için telkin yapılırken, bir taraftan da askerlerin herhangi bir etki altına girip yalanlara inanmaması için sürekli çeşitli önlemler alınıyordu. Subaylar bu konuda cidden vatanperverce çalıştı. Kıtalar Yaylababa bölgesine doğru hareket halindeyken Yunan uçakları alçaktan uçarak asi Ethem'in hazırladığı ilanları atıyordu. Ethem bu ilanlarda tehditler savuruyor ve "Geliyorum ha! Son pişmanlık fayda etmez!" diyerek herkesi korkutmaya çalışıyordu. Asi Ethem, Gediz'i boşalttığımızı ancak 8 Ocak gecesi haber aldı ve hızla Gediz üzerinden Kütahya yönüne ilerledi. 9 Ocak saat 15.00'te Binbaşı Hacı Remzi Bey'in kumanda ettiği 14. Süvari Alayı ile Susuzkaya tarafında ve 174. Alay'ın bir bölüğüyle Dere köyünün batı sırtlarında temas kurup muharebeye girdi. Hatta 14. Alay karşısındaki 300 kadar asiyle bir buçuk saat kadar savaşılmaya ve sonra Ortaca'da toplanmaya mecbur kaldı.

Ethem'in bütün kuvvetleri bin kişiden fazlaydı. Onunla birlikte hareket eden Doktor Fazıl'ın çeteleri de 200-300 kişi kadar olup, Emet'ten Tavşanlı yoluyla Kütahya ovasına inmişlerdi.

61. Fırka, Batı Cephesi Kumandanlığı'nın çok acele yerine getirilmesi arzu edilen emirleriyle 174. Alay'ı İnönü Cephesi'ne sevk etmek zorunda kaldığından, fırkada iki taburlu 190. Alay, bir istihkâm, bir hücum bölüğü ve topçudan ibaret bir kuvvet kalmıştı. Bu da 700 kişilik silahlı kuvvet demektir. 2 ve 14. süvari alayları da 500-600 atlıdan oluşuyordu.

Bu kuvveti üç grup halinde düzenledim. Süvari alayları ve iki toplu bir sahra bataryasını Aytepe 1245 noktasında cadde üzerine koydum. Alayların kumandanı Binbaşı Suphi Bey Gelinkaya'ya çekilme konusunda ısrar etse de kabul etmedim. İkinci grup doğrudan doğruya benim emrimdeydi. Yaylababa'da istihkâm ve hücum bölükleri, dört toplu sahra bataryası ve iki makineli tüfekten oluşuyordu. Üçüncü grup, 190. Alay'la bir dağ bataryası ve iki makineli tüfekle Mustafalar'daydı.

Bu düzenle Kütahya'ya inen esas yolları çetelere karşı kapatmaya ve Kütahya'yı Kirazlı-Yaylababa-Aytepe hattında çetelerin saldırısına karşı korumaya karar verdim. Çeteler bu üç gruptan hangisine daha çok yüklense, diğer gruplar oradan çetelerin yanlarına darbe vuracak ve topçu ateşiyle dağıtacaktı.

Tavşanlı'daki Doktor Fazıl çetelerine karşı da Kütahya'nın ova tarafından korunmasını Kütahya Bölge Kumandanlığı'nda bulunan Binbaşı Hüseyin Bey'e emrettim. Emrinde 190. Alay'dan bir tabur, bir sahra jandarma müfrezesi ve bir batarya topçusu vardı. Kütahya'yı özellikle Gümüş ve Tavşanlı yönlerine karşı korumasını bunun için Endez ve Yoncalı'da gözlemciler bulundurmasını da emrettim.

Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan alınan en son görev de Kütahya'yı koruma ve Seyitgazi-Sivrihisar hattını güven altına almaktı. 10 Ocak 1921'de fırka gözetleme yerinden düşmanın hiçbir harekette bulunmadığı haberi geldi. Hiçbir taraftan silah sesi de gelmiyordu. Kütahya Bölge Kumandanlığı, saat 17.00'ye doğru Parti Pehlivan kumandasında 200 kadar atlının Gümüş'ten Yoncalı yönüne geçtiğini ve Kütahya'ya üç saat uzaklıkta bulunduklarını haber verdi. Oysa köylülerle yaptırdığım araştırmada Parti Pehlivan'ın 9-10 Ocak gecesini Susuzkaya civarında geçirdiğini öğrenmiştim. Güney Cephesi Kumandanı Refet Bey şu telgrafla durumu sordu:

61. Fırka Kumandanlığı'na,
Karargâhtan emir. Geciktirilmesi idam sebebidir.
Şimdi gönderilecek ve cevabı alınacaktır.

1. Emrinizdeki kıtalar nerelerdedir?
2. Karşınızdaki asiler nerelerde ve ne kuvvette? Topçuları var mı? Asilerin merkezi ve Ethem nerede? Gediz'e Yunan kıtası geldiğine dair bilgi aldınız mı?
3. Harekâtın devamı hakkında ne düşünüyorsunuz? Hemen cevaplamanızı rica ederim.

Güney Cephesi Komutanı Refet

Asilerin topçusunun olduğu daha Gediz'de fırkayla yaptığı muharebede anlaşılmıştı. Temasta bulunduğu 300 kadar asinin Dereköy'ün batı sırtlarında, bir kısmının da Gümüş köyü üzerinden Kütahya ovasına ilerler halde olduklarını biliyorduk. Emrimdeki kıtaların Kirazlı-Mustafalar-Yaylababa-Aytepe hattında bulunduğunu ve çetelere karşı Kütahya'yı koruyacağımı Güney Cephesi Kumandanlığı'na bildirmiştim.

Kütahya Bölge Kumandanlığı, ikinci raporunda Reşit ve Doktor Fazıl'ın Emet'ten sonra Yılabıcık köyün-

den geçtiğini ve “Kütahya’ya gireceğiz” dediklerini bildirdi. Kütahya mutasarrıfı da telefonla bu bilgileri teyit etti. Şehir için endişeliydi. Çerkez Reşit’in nerede olduğunu bilmediğimden bu haberin doğru olma ihtimali vardı. Kütahya’nın korunmasına daha çok önem vererek fırka kıtalarını daha dar bir cephede ve şehir etrafında toplamaya karar verdim. Kütahya Bölge Kumandanlığı’nı da ova tarafındaki asilere karşı kullanmak üzere iki süvari bölüğünü destekledim.

Kütahya civarında bulunduğum takdirde, asiler şehre saldırıp Kütahya’yı yakmak isterlerse, şiddetle karşı koyup püskürtmeyi; İnönü’deki Yunanlılara yardım amacıyla Eskişehir’e doğru ilerlerse de yan ve arkalarından peşlerine düşüp tepelemeyi düşünüyordum. Bunun üzerine Güney Cephesi Kumandanlığı’na şu bilgiyi verdim:

1. Bugün karşımıza çıkan 200-300 kişilik asi kuvveti Çömlekçi havalisinde görüldü. 300 kişilik bir asi kuvvetinin de akşama kadar Yoncalı’da kaldığı ve hepsinin aynı yönde ilerlemekte olduğu bildirildi.

2. Asilerin en geç yarın sabah Kütahya’ya taarruz etmeleri ihtimal dahilinde. 61. Fırka ve süvari alaylarının görevi şehri korumaktır.

3. Süvari alayları emir alır almaz bütün kuvvetleriyle Porsuk üzerinden Kütahya’ya hareket ederek şehrin kuzeyindeki İnköyü sırtlarını ele geçirecek, bir bölük, iki makineli ve bir sahra takımıyla da Porsuk köprüsünün doğusundaki sırtları koruyacak.

4. Yaylababa’daki hücum ve istihkâm bölükleriyle fırka karargâhı Aydoğdu yönünde yürüyecek, 1. Bölük Sahra Takımı Yokuşbaşı’nda 190. Alay emrine girecek.

5. 190. Alay, bir taburuyla Mustafalar’dan Yokuşbaşı’na, diğer taburuyla Kirazlı-Arapdede-1780 tepeleri güneyinden geçen yolu takiben Karlık’a hareket edecek. Alay sabah 7.00’de bu hatta bulunacak.

6. 190. Alay, emrinde bulunan güçlü cebel takımını saat 8.00'de Aydoğdu'da benim emrimde bulunduracak.

7. Yaylababa'daki bataryanın sahra takımı Gövem-Gelin-kaya üzerinden hemen süvari alaylarının emrine girecek. Bu takım Porsuk'un doğu sırtlarında bırakılacak süvari bölüğünde bulundurulacak. Bu bölük Hacıaziz ovası-Çiftlik yönünde giden patika yolunu dikkate alacak.

8. Sıhhiye Bölüğü, Ağaçköy'e gidecek ve bir bölüğünü Kütahya istasyonunda bulunduracak.

9. Arabalı, develi ve merkepli erzak kolları Ağaçköy'e girecek.

10. Kütahya müfrezesi şehri doğrudan koruyacak ve süvari alaylarından bu gece emrine girecek iki bölüğü ile İnköy sırtlarını tutarak, süvari alaylarının bu sırtlara ulaşmasını sağlayacak.

11. Ben Aydoğdu civarında bulunacağım.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Bu emirden sonra gece yürüyüşüyle harekete geçildi. Askerin asilere karşı morali yükseldi ve neşeyle yürüyorlardı. 11 Ocak sabahı şafakla beraber Aydoğdu sırtlarına vardım. 190. Alay, 2. Tabur iki sahra topu ve iki makineli tüfekle Yokuşbaşı'nı, 3. Tabur da Karlık'ı tutmuştu.

(Levha 3)

Asiler köylüler aracılığıyla yanlış haberler yolluyordu. Civarda kesinlikle hiç çeteci olmadığı ve çetelerin sağa doğru Gümüş ovasına sarktıkları söyleniyordu ki, bu tamamen yanlıştı. Asilerin ovaya indiği söylentilerinin hepsi propagandaydı.

Kütahya Muharebesi

(Kroki 12)

Saat dokuzda Yongalı civarında yüz kadar asinin Gümüş yönüne gittiği dürbünle yapılan gözlemde anla-

şıldı. Aydoğdu müfrezesini terk ederek saat 14.00'te fırka merkezini Kütahya'da kurdum ve derhal kıtalarla haberleştirdim. Asilerin gerek Aydoğdu, gerekse Yokuşbaşı bölgelerinde hiçbir hareketi hissedilmedi. Bir saat sonra silah seslerinden Yokuşbaşı'nda bir sahra takımıyla bırakılan 190. Alay'ın asilerle temas kurup muharebeye başladığı anlaşıldı. Bizzat fırka kurmaylarını Yokuşbaşı'na gönderdim ve asilerin 500-600 kişi oldukları anlaşıldı. Bunun dışında Yıllıca Dağı'nın kuzey yamaçlarından da asilerin geldiği görüldü. Bunların Kütahya şehrine baskın ateşi yapmaları üzerine Jandarma Yüzbaşı İsmet Bey, müfrezesiyle onların üstüne gitti. Fırka hücum bölüğünden kalan iki takım ve 190. Alay'dan 1. Tabur 3. Bölük de onunla birlikte giderek asilerin taarruzuna karşılık verdi.

Ağaçköy ve Koyusınir'de bulunan süvari alaylarının kumandanlığına da bir alayla Bölücek köyüne kadar ovayı taramasını ve asileri gördükleri yerde yok etmelerini söyledim. Kütahya'ya yapılan baskında şehrin Yıllıca Dağı tarafından da tüfek sesleri gelmişti. Bu durum doğal değildi. O yüzden derhal Kütahya'da örfi idare ilan ettim ve bu konuyu Batı Cephesi Kumandanlığı'yla Kütahya Mutasarrıflığı'na bildirdim. Şehrin iç asayışı ve düzenini temin konusunda sözlü emir vererek, devriye düzenini kurdum.

Yıllıca Dağı'ndan yapılan saldırı gece yarısına kadar devam ettiyse de şehirde sükûnet sağlandığından asilerin taarruzu da durdu.

11 Ocak 1921'de Genelkurmay Başkanlığı'ndan şu telgrafı aldım:

61. Fırka Kumandanlığı'na,

Süvari alayları nereye kadar gitti? Şimdi neredeler? Asiler bugünkü muharebede top kullandı mı? Kütahya civarındaki

kıtalarımızın ve asilerin son durumu ne? Asilerin düzenli bir muharebe yapma yetenekleri olmasa da gece baskını yapma olasılıkları var. Bu gece durdurulan asiler başka yerlerden doluşarak kasabaya baskın yapabilir. Bu gece şehrin çevresinde daha etkin önlemler alınmasını ve son derece dikkatli olunmasını rica ederim. Refet Bey bir süvari fırkasıyla bugün saat 11.00'de Çal köyünden Kütahya'ya hareket etti. Kendisine vaziyet hakkında hemen bilgi verilmesini rica ederim.

Genelkurmay Başkanı Fevzi

Güney Cephesi Kumandanı Albay Refet Bey'in hareket ettiğini bildiren bir telgraf daha aldım. Batı Ordusu'nun savunmaya devam eden kuvvetlerinin tamamının Eskişehir'in güneybatısında olduğunu söylüyordu. Bizim asilere taarruz kararında olduğumuzu da diğerlerine bildiriyordu. Güney Cephesi mevzilerinin muhafaza edileceğini, Menderes Grubu'nun 12. Kolordu emrine verildiğini, 12. Kolordu'nun Güney ve Batı Cepheleriyle temas içinde olacağını, gerekirse doğrudan Genelkurmay'dan emir alacağını öğrendim. 8. Fırka, üç piyade alayı ve kuzeyden Karahisar'a gelen Ferruh Efendi bataryası trenlerden yararlanarak en hızlı şekilde Batı Cephesi'ne sevk olunacaktı. Konuya'dan gelecek kıtalar 12. Kolordu emrine giriyordu.

Güney Cephesi Kumandanlığı'ndan bir de şu telgraf geldi:

61. Fırka Kumandanlığı'na, aceledir.

1. Bugün öğlen iki süvari fırkasıyla şoseyi takiben Kütahya yönünde hareket ediyorum.

2. Akşama doğru benle irtibat kurmak için bir subay keşif kolunun Kuyu yönünde güneye ilerlemesini emretmenizi rica ederim.

Güney Cephesi Kumandanı Refet

Bu telgraf üzerine süvari alaylarından bir subay Porsuk-Kuyu yönünde hareket ettirildi ve Refet Bey'le irtibat kuruldu. Aynı zamanda Gediz ve Altıntaş yollarıyla Porsuk köprüsünü korumak ve Refet Bey'in süvarilerinin her ihtimale karşı köprüden geçiş güvenliğini sağlamak için süvari alaylarından bir süvari makineli tüfek bölüğü, bir sahra bataryası yollandı. 11 Ocak gecesi Karlık mıntıkasında bulunan 190. Alay, 3. Tabur, 10. Bölük'ten bir takımın kendinden üstün asi kuvvetler karşısında geri çekildiğine dair bilgi aldım. Takım Aydoğdu'ya gelmişti. 61. Fırka İstihkâm Bölüğü Kumandanı Ahmet Şevki Bey takımı toparlayıp tekrar taburuna katılmak üzere cepheye yollamıştı. Karlık'ta bulunan 190. Alay, 3. Tabur Kumandanı Binbaşı Hüseyin Hüs-nü Bey de mevziin sustuğunu, süngü savaşı sonucunda cephe bittiği için mevcut kuvvetleriyle geri çekildiğini bildiriyordu.

Hüs-nü Bey savaş deneyimi olan, çok sabırlı bir subaydı. Acilen cephe istediğini bildiren bir not daha aldım. Taburda dağılma işaretlerinin baş gösterdiğini anladım. Az miktardaki ihtiyat cephanesinden dört sandığı tabura gönderdim ve süngü hücumu yaparak asilerin eline geçmiş olan tepelerin geri alınmasını bizzat Hüs-nü Bey'e emrettim. Yokuşbaşı'ndaki 190. Alay Kumandanlığı'na da şu emri verdim:

3. Tabur Kumandanı tarafından 1780 rakımlı tepenin kaybedildiği bildirildi. Tabur kumandanına adamlarını toplayarak Aydoğdu köyünün kuzey sırtlarını işgal etmesini emrettim. Oradaki istihkâm bölüğü de aynı sırtları işgal edecek. Bir hücum bölüğünü de aynı yere yolladım. Bu duruma göre Yokuşbaşı'ndaki 2. Tabur'un savunması güçlü olamaz. Kademe kademe savunma yapmak gerekiyor. Topçu bataryası Sultanbaki deresi yoluyla şehre gelecek. Dereyi de bir kuvvetle tıkmak lazım.

190. Alay Kumandanlığı'na yazılan bu emir bir subay aracılığıyla alay kumandanına iletildi. Topçu bataryaları da kışla meydanında ikinci bir emre kadar savaşa hazır halde bulunduruldu. Hareket hattını belirlemesi için İstihkâm Bölüğü'ne de şu emri verdim:

1780 rakımlı tepenin sustuğu anlaşılıyor. Bölüğünüz ve makineli tüfeklerinizle Aydoğdu'nun kuzeyindeki sırtları işgal edip kesinlikle elinizde tutacaksınız. Bu sırtlar elimizde oldukça asiler aşağılara sarkamaz. İşgal ettiğinizi bana bildirin. Cebel topçusu da o sırtlarda mevzi alsın. Hücüm bölümünden bir takımı da sırtların güneyindeki tepeye gönderiyorum.

Bu benim istihkâm bölümüm, Manyaslı Şevket çetelerini Aydoğdu'da sindirmiş, gece baskınlarıyla çetelerden esir almış, fedakâr subaylara sahip cesur bir kıtayıdır. Emredilen sırt işgal edildi. 190. Alay, 3. Tabur Kumandanı Binbaşı Hüseyin Bey de askerlerine süngü takıtırarak sırtları geri aldı. Asiler mevzileri terk edip kaçtı.

Bugünkü muharebede asilerin moralinin bozulduğu ve topçu ateşinden korktukları anlaşıldı. Bu yüzden harcanan topçu cephanesinin ikmali için emir verdim ve emri atlılar aracılığıyla topçu kıtalarına ve fırka seyyar cephane kumandanlığına gönderdim. Topçu kıtaları Kütahya istasyonuna gelen bir cephane vagonundan ihtiyaçlarını karşıladı.

Alayunt'taki süvari alaylarından bir rapor geldi. Mehmet Suphi Bey, alayların subay, asker ve hayvanlarının Susuzkaya olayından beri konaklayıp dinlenmediklerinden dolayı çok yorgun olduklarını yazıyordu. Bu gece de dinlenmezlerse yarın fazla yarar gösteremeyeceklerinden korkuyordu. Bir alayı emrime yolladığını diğerlerini dinlendirmesi için izin vermemi istiyordu. Durumu şifreyle Genelkurmay Başkanlığı'na ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na bildirdim.

12 Ocak 1921 Muharebesi

(Kroki 13)

Sabah saat sekizde bütün Kütahya cephesinde çatışma başladı. Askerin morali iyiydi ama cephanemiz azdı.

61. Fırka kıtaları Alman tüfek ve cephanesi kullanıyordu. Bu cephane de çok az veriliyordu. Neredeyse tamamen bitmişti. Bir gece önce Kütahya'ya gelen cephane 70-80 kadar şarapnel ve 40-50 tane top mermisinden ibaretti. Aydoğdu bölgesindeki 190. Alay, 3. Tabur cephanesi bitince süngü takarak ilerledi ve istihkâm bölüğüyle ortaklaşa Manyaslı Şevket müfrezesini sırtlarından attı. Sonra da Karlık yönüne doğru takip edip Karlık bayırını tekrar ele geçirdi.

Şafak söktüğü sıralarda, Doktor Fazıl kumandasındaki bir kısım atlı asinin Kütahya ovasından Yongalı'ya doğru çekildikleri görüldü. Güveççi-Hamamlı yolunu takiben Kütahya yolundan ilerlemek isteyen asilerin 30-40 kişilik keşif kolları Hamamlı köyü civarında makinelî tüfek ve piyade ateşiyle dağıtıldı.

Gediz-Kütahya yolunu takiben de Parti Pehlivan ve Giritli Tahsin çetelerinin 500 kadar asisi Yokuşbaşı'ndan Kütahya'ya ilerledi. Bunlar da Kumari'nin kuzey sırtlarında bulunan 190. Alay tarafından karşılandı. Topçularını devreye soktularsa da ilerleyemediler.

11 Ocak'ta İnönü Cephesi'nde Batı Cephesi tarafından Yunanlılara karşı kazanılan Birinci İnönü Zaferi'nin haberini asi çetelerimizle çarpışan askerlerimizin manevi güç ve gayretlerini artırmak amacıyla şöyle duyurdum: "Yunanlılar İnönü Cephesi'nden hızla geri çekildi ve takip ediliyorlar. 159. Alay, fırka emrine Kütahya'ya geliyor. Güney Cephesi Kumandanı Refet Beyefendi de güçlü süvari kuvvetleriyle bugün Kütahya'ya yetişecek. Fırka kıtaları asileri durdurursa, yeni katılacak kuvvetlerle bunların tamamen yok edilmesi mümkün olacak. Bütün subay ve askerlerin vatan görevlerini

bu yüzden en yüksek derecede fedakârlıkla yerine getirmesini istiyorum.”

Yıllıca bölgesinde de asilerin faaliyeti sonuçsuz kaldı. Ancak muharebe saat 15.00’te bütün cephe de şiddetlendi (Kroki 13’te görüldüğü gibi).

Asiler Yokuşbaşı-Kumari bölgesinden 190. Alay’a, Yıllıca Dağı’ndan da ele geçirilmiş olan değirmenlerin bulunduğu bölgeye bütün kuvvetleriyle saldırdı. Bu taraftan gelenleri Ethem ve Tefvik yönetiyordu. Bu iki bölgede asiler saldırıda başarı kazandı ve 190. Alay Kütahya şehrine doğru akmaya başladı. Yıllıca Dağı cephesinde değirmenlerin bulunduğu mevzilerdeki kitalarımızdan 190. Alay, 1. Tabur, 3. Bölük mevziini bırakarak geri çekildi. Durum kötüleşiyordu. Değirmenler mevzileri asilerin eline geçerse şehrin düşmesi ve fırkanın Kütahya-Alayunt tarafının tehlike altında kalması kesindi. Asiler Porsuk çayına doğru ilerlediği takdirde Kütahya-Eskişehir yolu da kesilirdi.

Bu tehlikeye karşı Kütahya kırsal civarında bulundurduğum fırka topçusunun tamamını şehrin güneyinde mevzilendirip asileri bir ateş baskınına uğrattım. Bu ateşin etkisiyle asiler yavaşladı. Aynı zamanda, cesaretinden emin olduğum Emir Subayı Yüzbaşı İbrahim Efendi’ye değirmenlerdeki bölükleri emir ve kumandasına alarak şehri savunmasını söyledim. Yüzbaşı İbrahim Efendi bu görevi hızla yerine getirmeyi başardı. Bölükleri mevzilerine sokarak topçu ateşimiz altında ilerlemeye korkan çeteleri dar alanda, kısa taarruzlarla geri attı. Böylece bölge ve şehir tekrar güven altına alındı.

Fakat Kumari bölgesinden çekilen 190. Alay cephesi çok karışmıştı. Buraya da yeni bir kuvvetle etkide bulunmak gerekiyordu. Kütahya kalesinin üzerindeki bir sahra takımı asileri ateş altında tutuyorsa da piyadeler yerlerini tutamadı, büyük bir kısmı şehre girmeye başladı. Neyse ki, İnönü’de zafer kazanılmıştı ve Afyonkarahisar’dan oraya nakloltmakta olan 189. Alay emrime

verildi ve yeni bir imkân doğdu. Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey, bu alayı taşıyan trenin Alayunt istasyonunda duracağını ve ihtiyaç varsa alayı alabileceğini bildirdi. Teklifi büyük bir nimet ve şükranla karşılayarak hemen alayın Alayunt'tan Kütahya istasyonuna gelmesini ve orada toplanmasını emrettim. 190. Alay'ın en zorlandığı sırada 189. Alay'dan iki tabur, Binbaşı Avni Bey kumandasında Kütahya kışlasında emrime girdi.

Binbaşı Avni Bey'e iki taburla şehrin içinden Aydoğdu yönüne ilerlemesini ve asilere taarruz etmesini emrettim. Alay başarılı oldu. Asiler geri atıldı ve günlerden beri yalnız başına iki taburla asiler karşısında yorulmuş olan 190. Alay geri alınarak dinlenmeye alındı. Kütahya ovasında Parmakören köyü civarında bulundurduğum süvari alaylarından birini Doktor Fazıl çetelerini dağıtmaya yollamıştım. Fakat Fazıl muharebe kabul etmeyerek gerilere kaçtı. Böylece akşama kadar her taraftaki muharebeler lehimize sonuçlandı. Asi çeteler âdetleri olduğu üzere geceyi geçirmek için köylere çekildi.

Ankara, Çerkez Ethem'e yapılan Kütahya muharebesine çok önem veriyordu. Zaman zaman duruma hâkim olup olmadığımızı tetkik ediyorlardı. 12 Ocak akşamına doğru, muharebenin sakin bir döneminde Genelkurmay'dan şu emri aldım:

Refet Bey, süvari kıtalarıyla dün geceyi Koçak-Yenice'de geçirdi ve bugün Kütahya'ya hareket edecekti. Kendisiyle bağlantı kurabildiniz mi? 189. Alay'ı ne şekilde kullanıyorsunuz? Makine başında şifreyle cevaplanmasını rica ederim.

Şu cevabı yazdım:

1. Refet Bey'le irtibat kuruldu. Şu anda süvarileriyle Afyon yolu üzerinden şehre iki kilometre mesafeye kadar yaklaşmış bulunuyorlar.

2. 189. Alay'ı asilerin olası bir girişimini durdurmak üzere durumun gerektirdiği şekilde kullanacağım. Alay şimdilik Kütahya-Afyon yolu üzerinde ve hemen şehrin kenarında toplu biçimde bulunuyor.

3. Cephede şimdi çatışma başladı. Aldığım bilgileri derhal iletacağım.

Refet Bey karargâhıyla Kütahya'ya geldi. Kışlada bir süre görüştüktan sonra Alayunt'a gitti. Ardından Genelkurmay Başkanlığı'ndan istenen bilgiler ve yanıtlarım şöyle oldu:

a) Yapılan muharebe sonucunda asilerin tespit edilen kesin kuvveti ne kadar?

— 1780, Yokuşbaşı ve Yılıca Dağı hattından taarruza geçen asi sayısı 800 kadar. Köprüören taraflarında da 300 atlı var.

b) Hangi tarz ve şekilde taarruz ediyorlar?

— Birçok yerden birden kuvvet gösteriyorlar ve bizi farklı yönlerle doğru çekmeye çalışıyorlar. Arazi düz olmadığından kendilerine fayda sağlıyor ve kuvvetlerini tahmin etmek zorlaşıyor. Önce uzaktan ateş edip, sonra araziden yararlanıp önemli bir nokta üzerine yükleniyorlar.

c) Mevcut 12 top muharebeye katıldı mı? Etkisi iyi oldu mu?

— Hepsi katıldı. Topun etkili olduğu yerlerde duramıyorlar.

d) Hasar ve kaybınız tahminen ne kadar? Top ve makineli tüfek zayiatı var mı?

— Kaybımız çok değil. Top ve makineli tüfek zayıtımız yok.

e) Askerin morali nasıl?

— Askerin morali yerinde. Ancak Gediz savaşında kazandıkları başarıdan sonra genel durum sebebiyle geri yürümekten ve gece yürüyüşlerinden sonra iki gündür muharebe etmekten yorgun düştüler. Bugün biraz dağılmalar yaşandı. Asi-

lere karşı sürekli savunma yapmak olumsuz etki yaratıyor. Herhalde karşı propaganda da yapılıyordur.

f) *İnönü Meydan Muharebesi Zaferi nasıl bir etki yaptı?*

— İnönü Zaferi çok iyi etki yaptı.

g) *Düşmanın ve kıtalarımızın son durumu nedir?*

— 189. Alay, Aydoğdu ve Kumari yönünde taarruzda. 190. Alay Kütahya'da toplandı. Yıllica Dağı cephesi sakin. Burada fırka hücum bölüğü ile 190. Alay'dan bir bölük var.

Ova tarafındaki duruma gelince, 2. Süvari Alayı İnköy, Parmakören, Dutlupınar, Afse ve Sığırlı'yı tarayarak asi bulunmadığını bildirdi. Daha ileride Ane'nin kuzeybatısında çatışmaya girdi. Yarım saat kadar direnen asiler geri çekildi. Alay takibe devam ederken köyden 150 kadar asi fırlayarak Köprüören yönüne kaçmaya başladı. Ane ile Köprüören arasında mevziye girip alaya ateş açtılar. Burada ovada harekât yapan asilerin hepsi birleşerek süvari alayımızla iki saat kadar muharebe etti. Asiler daha fazla dayanamayarak tekrar aynı yönde kaçtı. Kuvvetleri 250-300 kişi kadardı.

61. Fırka, 12 Ocak'tan itibaren Güney Cephesi Kumandanlığı'nın emrine verilmişti. Cephe kumandanı Afyonkarahisar'dan Alayunt'a gelmiş olan 8. Fırka'nın muhafız takımıyla istihkâm bölüğünü destek olarak emrime gönderdi. (*Kroki 14*)

Gece sakin geçti. 13 Ocak günü muharebe saat 7.30'da bütün bölgelerde yeniden başladı. En büyük sıkıntımız yine cephanesizlikti. Batı Cephesi Kurmay Başkanlığı bugün de ancak 20 sandık Alman cephanesi gönderebildi.

Yıllica Dağı bölgesinde 190. Alay, 3. Bölük cephesinde asiler üstün kuvvetlerle taarruza kalkınca, asker biraz telaşlandıysa da Alayunt'a gelen 8. Fırka muhafız takımı ve istihkâm bölüğüyle destek gelince durumunu korudu.

Fahrettin Altay'la Afyonkarahisar istasyonunda.

Saat 7.30'da bütün cephede başlayan muharebede asiler hiçbir arazi kazanamadı, bazıları kıtalarımız tarafından esir edildi. Esirler istemeden savaştıklarını ve en küçük bir fırsat yakalandığında bütün çetecilerin ordu tarafına geçme niyetinde olduğunu, Çerkezlerin fikirlerini bilmediklerini, ölümle tehdit edildiklerini ve biraz geriye çekildiklerinde öldürüldüklerini ifade ediyordu. Bu ifadelerden, 13 Ocak günü de muharebenin devam edeceği ve asilerin giriştiği ciddi muharebeden Kütahya'ya girmeye azmettikleri de anlaşıldı. Muhtemelen müttefik oldukları Yunanlıların İnönü'deki yenilgisinden haberleri olmamıştı ve onlarla birleşmek üzere Eskişehir ve Ankara yönünde ilerlemek istiyorlardı.

Ethem, çetecilerin muharebe hevesi ve gayretini artırmak için, "Kütahya'nın malı, canı, namusu, hepsi helaldir" diye bir açıklama yapmıştı. Dolayısıyla çetelerin başarılı olması durumunda Kütahya'da geri dönülmez sonuçlara yol açacak bir felaket yaşanabilirdi.

Öğleye doğru muharebenin şiddeti azaldı. Ama saat 15.00'te asiler yeniden bütün güçleriyle saldırdı. (Kroki 14'te görüldüğü gibi.) Muharebe bütün şiddetiyle devam ediyordu. Kütahya kalesine konan sahra ve güçlü dağ toplarıyla ova bölgesindeki süvari alayının beraberiindeki topçunun yandan ateşi, asiler üzerinde önemli etki yapmayı başardı ve Parti Pehlivan'ın müfrezesindeki üç ağır makineli tüfek tahrip oldu. Fakat Aydoğdu-Sultanbaki deresi bölgesindeki 189. Alay, Aydoğdu'nun kuzeydoğusundaki tepede bulunan kuvvetli asilerin tarruzu karşısında çekilmek zorunda kaldı. Bunun etkisiyle bütün alay çekildi ve kalenin batısındaki sırta ve şehir kenarına kadar geriledi.

Durum yeniden zorlaşmıştı. Bir gün önce, cepheden dinlenmesi için topladığım 190. Alay'ın iki taburunu 189. Alay'ı desteklemek için ileri sürdüm. Az öncesinde de durumu incelemesi için Kurmay Yüzbaşı Asım Bey'i

oraya göndermiştim. Neyse ki askerde başlayan geri çekilmeyi elindeki tabanca ile durdurmayı başardı ve askerlerin önüne geçerek asilere karşı taarruz başlatabildi de, kaybedilen tepeler tekrar süngü hücumuyla geri alınabildi. Destek olarak gönderilen 190. Alay da açılarak 189. Alay'ı takip etti ve askerinin morali böylece tekrar yerine geldi.

Bu olay hakkında fırka kurmay başkanım bana şu raporu göndermişti:

Kalenin önüne kadar geri çekilen alayı çevirdim. Alaya karşı sert hareket ediyorum. Alayı tekrar taarruza geçirdim. Ben de başındayım. Eski mevzileri mutlaka geri alacağım. 190. Alay'ı destek için kullanacağım.

Ben de kendisine şu cevabı verdim:

Fırka Kurmay Başkanı Asım Bey'e,

Raporunuzu okudum. Azim ve gayretiniz bana umut verdi. Düşmanın kesinlikle geri atılıp tutuklanması gerektiğini alay kumandanına yazdım. En sert şekilde hareket etme salahiyetine sahipsiniz.

Asım Bey'in ciddi, kahraman ve fedakârca gayreti kısa zamanda muharebeyi lehimize çevirdi ve asiler geri atılarak tepe elimize geçti. Aynı zamanda bir miktar esir de alındı.

Muharebelerde bozgun, panik ve şaşkınlık olarak iki şekilde ortaya çıkar. Panik kötüdür. Paniğe kapılanlar hemen eski düzenlerine dönemez. Herkes geriye doğru sürüklenir. Fikirler çeşitlenir, subayların yönetiminde güven eksikliği doğar ve asker umudunu kaybeder. Bir düşman keşif kolu, birkaç el ateş ederek kitleleri bir sürü gibi sürükleyebilir. Şaşkınlıktan doğan çekilmeler ise çabuk durdurulur ve düşmanın hemen yakınında tekrar yeni savunma cepheleri oluşturulabilir. Böylece karşı taarruza geçmek mümkün olur. Başarıya odaklanmış güven duy-

gusu sarsılmadıkça panik çıkmaz. Kütahya muharebelerinde zaman zaman ortaya çıkan çekilmeler çabucak düzeltiliyor ve askerin gayreti hemen tazeleniyordu.

Öğleden sonra muharebede görülen buhran ve gerginlik yeni bir karar almayı gerektirdi. Bu karar esasen çok sınırlı kuvvetlerle asiler karşısında savaşmakta olan 61. Fırka için değildi. Fakat Refet Bey kumandasındaki Güney Cephesi süvari gruplarının bir an önce bir karşı taarruza geçmesi gerekiyordu. Kütahya muharebesinin 61. Fırka kıtalarının savunmasıyla devam ettirilmesi sonucu geciktiriyordu. Süvari taarruzunun daha fazla gecikmemesi gerektiğini düşünerek Genelkurmay Başkanlığı'na başvurdum. Piyade kumandanım olan Binbaşı Hüsnü Bey'i de Alayunt'a göndererek Cephe Kumandanı Refet Bey'i görmesini ve durumu anlatmasını istedim. Hüsnü Bey derhal Alayunt'a gitti. Dönüşünde 61. Fırka'nın zorunlu kaldığı takdirde Poruk çayının doğu sırtlarına güvenle çekilebileceği emri ni getirdi.

Tehlike olmasına karşın, gece çökene kadar Yüzbaşı Asım Bey'in muharebe hatlarındaki cansiperane hizmeti sayesinde asilere karşı taarruz yapma imkânı vermedik. Asım Bey fırkaya dört gün önce Yaylababa'da katılmıştı. Görevi başında gösterdiği başarı fırkanın şansını artırdı. Askeri birlikte kumandan birdir ve ortaklık kabul edilmez. Fakat iyi bir kurmay heyeti, kumandanın iktidarını ve başarısını on kat artırır. Akşamüstü bütün mevziler elimizdeydi. Asilerin ele geçirmeye çalıştığı tepelerin her tarafına tahkimat yapıldı. Kütahya ahalisinin yüzü gülmeye başlamıştı.

Gediz, Arapşah, Yokuşbaşı muharebelerinde, Kütahya etrafında ve yürüyüşlerde, üç günden beri muharebe halinde bulunan 190. Alay yorgun ve dinlenmeye muhtaç olduğundan, alay tekrar kışlaya çekildi.

Cephane ikmalinde sıkıntı devam ediyordu. 13 Ocak muharebesinden sonra Batı Cephesi'nden ancak

elli büyük top mermisi ile onar sandık Alman ve Osmanlı cephanesi alınabilmişti. Bugün 8. Fırka da güneyden trenle nakloluyordu. Cephe kumandanından 13 Ocak'ta saat 23.30'da şu emri aldım:

Bu gece 8. Fırka'nın alayları yetişirse yarın taarruza geçme niyetindeyim. Buna hazırlık olması için 1. Süvari Bölüğünün iki sahra topu ile Ağačköy'e gönderilmesini ve mevzie sokulmasını rica ederim.

Güney Cephesi Kumandanı Refet

Ben de süvari kumandanına Ane ve Yongalı civarında bulunan asilere karşı bir bölük bıraktıktan sonra, 14 Ocak sabahı Ağačköy'ünde olmasını ve Güney Cephesi Kumandanı'nın emrine girmesini bildirdim. Bütün gece cephede derin bir sükûnet oldu. Gece yarısına doğru üç günden beri Kütahya varoşlarında 61. Fırka'yla muharebe eden asi Ethem, cepheyi terk edip kaçımağa mecbur kalmıştı.

Aydoğdu tarafından kaçan Parti Pehlivan ve Bolşevik çeteleri, Bayat ve Emrez taraflarına; Yıllıca Dağı'ndan kaçan Arif Kaptan, Akhisarlı İsmail Hakkı ve Recep Kaptan çeteleri beraberlerindeki Ethem ve Tevfik'le Yaylababa ve Dereköy üzerinden Gediz yönünde çekilmişlerdi.

Bu grup, emir subayım Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin yönettiği Değirmenler mıntıkasındaki muharebede epey zarara uğradı. 20-30 yaralının Dereköy'e doğru gerilere naklolduğunu gören köylüler vardı. Hatta Recep Kaptan'ın öldüğü de bildirildi.

Asilerin genel durumu hakkında alınan son bilgilere göre cephaneleri tükenmişti. Fakat para, silah ve atlarına el konacağı korkusuyla teslim olmak istemiyorlardı.

Refet Bey 12 Ocak'ta Kütahya'ya vardığı halde neden süvari gruplarıyla taarruzunu 14'üne ertelemiş ve 8. Fırka'nın Kütahya'da toplanmasını istemişti? 11 Ocak

öğlen saatlerinde iki süvari fırkasıyla Çalköy'den, Yalnızsaray-Kuyular-Porsuk yönünde şoseyi takip ederek Kütahya'ya gelmiş ve 61. Fırka'dan kendisiyle ilişki kurması için aynı yönde bir subay keşif kolu gönderilmesini emretmişti. Ben de emri süvari bölümüne bildirmiş, Teğmen Halim Efendi kumandasında bir keşif kolu gönderildiği cevabını da almıştım. Refet Bey 12 Ocak öğlen saatlerinde Alayunt mıntıkasına ulaşmış ve benimle görüşmek üzere Kütahya'ya gelmişti. Süvari fırkalarının Yılıca Dağı batısında Kütahya'ya taarruz eden asilerin gerisine gönderilmesini konuşmuştuk. Asiler ve fırka durumu hakkında tam bir bilgiye sahip olmadığından böyle bir hareket düşünmediğini söylemişti.

Süvari fırkaları 14 Ocak sabahına kadar Alayunt mıntıkasında kaldı. Refet Bey, 61. Fırka kıtalarının asilerin karşısında Porsuk'un doğu sırtlarına çekilmeye mecbur kalması durumunda Kütahya ovasından asilerin yan ve arkalarına taarruz etmeyi düşünüyordu.

Asi Ethem'e karşı Güney Cephesi Kumandanı Refet Bey'in ileri hareketi 14 Ocak günü başladı. 61. Fırka, Kütahya-Yokuşbaşı-Yaylababa yönüne, 8. Fırka Porsuk kuzeyinden Yaylababa'ya, 1. ve 2. süvari grupları da Derviş Bey'in kumandasında Çal-1245 rakımlı tepe hattına yürüdü. Refet Bey o geceyi Gelinkaya'da geçirdi. Sonuçta asilerle temasımız 14 Ocak'ta kesilmiş oldu.

Gediz yönünde takip harekâtı

14 Ocak 1921 günü fırkaya şu emri verdim:

1. Asiler dün gece fırka cephesinden geri çekilmiştir.
2. 61. Fırka, 1780-Karlık-Koyusinir hattına ilerleyecek ve rastlayacağı asilere taarruz edecektir.
3. Parmakören'deki 2. Süvari Alayı'nın 3. Bölüğü, Parmakören-Endez-Kütahya-Köprüören ve Tavşanlı-Gümüş yönlerini mümkün olduğu kadar uzaktan keşif ederek koruyacaktır.

Bölük, Kütahya müfrezesi kumandanlığı ve benimle ilişki halinde olacaktır.

4. 189. Alay ve cebel topçu takımı, 1780-Yokuşbaşı hattına ilerleyecek ve 1780 rakımlı tepeyi elde bulunduracaktır. Alay karargâhı beraberindekilerle Kumari'ye gidecektir. 190. Alay ve sahra takımı, Yokuşbaşı üzerinden Koyusinir'e hareket edecek ve sol yanında bulunan 8. Fırka'yla ilişkide olacaktır. Alaylar, keşif kollarını Söğüt deresine kadar ilerletecektir. Gece, 1780-Karlık-Koyusinir hattında geçirilecektir.

5. 190. Alay, 1. Tabur sahra takımı ve sahra jandarma müfrezesi takımı Kütahya mevki kumandanı emrinde kalacaktır.

6. Hücum ve istihkâm bölükleri, cebel obüs takımı, 8. Fırka istihkâm ve muhafız takımları, fırka karargâhıyla birlikte harekete hazır olarak Kütahya'da kalacaktır.

7. Kıtalar saat ikide kol başlarıyla emredilen yönlerde harekete geçmiş olacaklardır.

8. Sıhhiye bölüğü ve erzak kolları Kütahya'da bulunacaktır.

9. Yiyecek ve içecek Kütahya'dan temin edilecektir.

10. Büyük ağırlıklar Kütahya'da kalacak, askere sıcak yemek sağlamaya yeterli erzak ve kazan mutlaka askerle birlikte hareket edecektir.

11. Fırka telefon subayı şimdiden Kumari'de bir telefon noktası kuracak ve ileri harekette Kütahya-Gediz hattını tamir ederek ilerleyecektir.

12. Bu emir, 189 ve 190. Alaylara, topçu alay kumandanlıklarına, 2. Süvari Alayı 3. Bölük Kumandanlığı, 61. Fırka, İstihkâm Bölüğü Kumandanlığı, sıhhiye ve hücum bölüklerinin karargâh kumandanlıkları, Kütahya Müfrezesi Kumandanlığı, 8. Fırka istihkâm takımı, muhafız takımı kumandanlıkları ve bilgi isteyen Güney Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Çete üyelerinden Mustafa oğlu Abdullah, Kumari bölgesine kadar sürülen 190. Alay'dan bir zabıt keşif koluna teslim olmuştu. Fırkaya gönderilen ve levazım

reisi ile istihbarat subayından oluşan heyet huzurunda ifadeleri alınan esir çete üyeleri, İstiklal Mahkemesi'nce yargılanmaları hakkındaki evrakıyla birlikte Batı Cephesi Kumandanlığı'na gönderildi. Emet Müfrezesi Kumandanı Doktor Fazıl, Hamamçiftliği'nden gönderdiği bir haberde teslim olacağını bildirdi. Bunun üzerine fırka kurmay başkanlığı emrinde yeterli sayıda piyadeyle 1. Süvari bölüğünden atlılar gönderildi.

13/14 Ocak 1921 gecesi, fırka cephesinden çekilen asilerin Gediz'de toplanmak üzere gittikleri yön, gerek köylü ifadesinden ve gerek Doktor Fazıl'ın gönderdiği haberlerden teyit edildi. Doktor Fazıl'ın, Ethem'in etkisinden kurtulmak üzere bu gece, Hamamçiftliği'nde teslim olacağı, gerekli önlemlerin alındığı, asilerin Gediz yönünde çekildiği ve fırka kıtalarının Kumari-Koyusinir hattına kadar ilerledikleri şifreyle Batı Cephesi Kumandanlığı'na bildirildi. Hamamçiftliği'nde teslim olacağını bildiren Doktor Fazıl'a kuvvet yollanmışsa da, köylüler Fazıl'ın bulunduğu çiftliği terk ederek, Yoncalı yönünde hareket ettiğini ifade etti. Bu bilgi üzerine Yoncalı'ya kadar gidilmişse de Fazıl'ın Tavşanlı istikametine gittiği anlaşıldığından, sevk olunan kuvvetler zorunlu olarak Kütahya'ya döndü ve Gediz'de fırkaya katıldı. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı'ndan şu telgraf alındı:

61. Fırka Kumandanlığı'na,

14/15 Ocak 1921

Makine başında cevap verilecektir.

Refet Bey'in 8. Fırka kıtaları nerede? Süvarilerle bugün harekete geçti mi? Genel harekât için ne gibi emirler verdi? 15 Ocak'ta yapılacak harekât şimdiden belli mi? Asilerin katılımı durumunda ne şekilde hareket edilmesi düşünülüyor? Hemen yanıtlanmasını rica ederim.

Genelkurmay Başkanı
Ferik Fevzi

Refet Bey Genelkurmay'a rapor vermiyor muydu? Bu, kişiliğinden mi geliyordu yoksa o günkü şartlara göre kararlaştırdığı bir politika mıydı bilemiyorum. Genelkurmay Başkanı'na bir telgrafla bilgi sundum:

Genelkurmay Başkanlığı'na,

8. Fırka Porsuk kuzeyinden, süvari grupları da Porsuk güneyinden bugün harekete geçti. Refet Bey, daha önce 1. Süvari Bölüğü'yle Ağaçköy sırtlarında bulunduğunu bildirmişti. Buna göre, oradan Porsuk üzerinden ileri doğru hareket etmiş olmalıdır. Ayrıca Porsuk köprüsünde bıraktığı bir posta aracılığıyla haberleşmenin sağlanabileceğini bildirmişti. Dolayısıyla bu gece nerede kaldığını bilemiyorum. 15 Ocak 1921 için Refet Bey'den henüz bir bilgi alamadım. Asilerin harekâta katılması durumunda nasıl hareket edileceğine dair de bir emir almadım.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

14 Ocak akşamına kadar 189. Alay ve güçlü dağ bataryası, 1780 ve Kumari mıntıkasına, 190. Alay ve bir sahra takımı da Koyusindir'e varmıştı. 15 Ocak için Güney Cephesi Kumandanlığı'ndan şu emir alındı:

61. Fırka Kumandanlığı'na,

1. Asiler, genellikle Gediz yönünde çekilmiş olmakla beraber, Yaban-Öz-Dereköy-Ortaca mıntıkasında bir toplanma içinde oldukları da açıktır.

2. Yarın, bir an önce ileri harekât yapılacaktır. 1. ve 3. Süvari Gruplarıyla Süvari Bölüğü, 1. Grup Kumandanı Derviş Bey'in kumandasında Çal-1245 noktasına hâkim olarak kalacak, şafakla beraber Kevkem, Dereköy, Ortaca, Yalnızsaray, Arslanapa köylerini gözlem altında bulundurarak, ahaliden asilerin ne zaman nereye çekildiklerini öğrenecektir. Bu keşiflerin sonucunun saat 9'a kadar alınmış olması gerekmektedir.

8. Fırka, şoseyi takiben Yalnızsaray yönünde, 61. Fırka da, Bayat-Duran-Susuzkaya yönünde olmak üzere, ileri harekete başlayacaktır. 8 ve 61. Fırka kolbaşıları, 15 Ocak 1921 günü

saat 8'de Söğüt deresini geçmeye başlayacaktır. Ben, saat 9'da süvari gruplarının arasında bulunmak üzere şoseyi takiben geleceğim. 14/15 Ocak gecesini Gelinkaya'da geçiriyorum. 8. Fırka, 61. Fırka, 1. ve 3. Süvari Grupları ile süvari bölüğü kumandanlıklarına yazılmıştır.

Güney Cephesi Kumandanı Refet

15 Ocak günü hava öğleye kadar kapalı, öğleden sonra açıldı. Fırka karargâhı, hücum ve istihkâm bölükleri ve dağ obüs bataryası saat 9'dan önce Kütahya'dan hareket edip, Sultanbaki deresi-Yokuşbaşı üzerinden Dereköy'e doğru yola çıktı. Asilere karşı kazanılan başarıdan dolayı asker neşeli bir şekilde ilerliyordu. 1780'deki 189. Alay, Arapdede-Emrez yönünde bir yancı güç oluşturarak Mustafalar-Bayat-Dereköy yönünde ilerledi. 190. Alay, bir tabur eksik olarak Koyusinir-Yaylababa-Dereköy yönünde yürüdü.

Bugünkü yürüyüşte yalnız Emrez yönünde ilerleyen 189. Alay'ın yancısı tek tük çetelere rastlayıp çatışmaya girdiyse de çeteleri kaçırmayı başardı. Süvari grup-

Bir cephe hatırası.

ları da Solca-Hacıköy-Avşar bölgesinde asilere rastladı ve onları perişan bir halde kaçmaya mecbur etti. 14'ü akşamına kadar fırka kıtaları Dereköy'e vardı ve cephe kumandanından alınan emre dayanarak gece de Hacıköy yönünde yürüyüşe devam etti. Sabaha kadar 189. Alay Sobuköyü'ne ve 190. Alay da Susuzkaya'ya yetişmişti.

Ben de gece yarısına doğru Hacıköy'de cephe kumandanıyla buluştum. Bir sonraki harekât hakkında fikir alışverişinde bulunduk. Süvari gruplarının asileri piyadenin yakınından değil de, ileri geçerek Simav yönünde önlemleri ve Simav'a kadar çekilmelerini engellemleri fikrini ileri sürdüm. Piyade fırkalarının Gediz bölgesinden ilerleyip bir karşı koyma varsa taarruz ile bertaraf etmelerini ve aynı zamanda Yunanlılara karşı da Hamidiye-Uşak yönünde süvari gruplarının korumasını temin etmeleri düşüncemi bildirdim. Cephe kumandanı şu talimat ve emri verdi:

61. Fırka Kumandanlığı'na,
Hacıköy'den,

1. 16 Ocak 1921'den itibaren süvari harekâtını şöyle düzenlemeyi düşünüyorum:

16 Ocak sabahı Ömerfakih-Düşecek'te toplandıktan sonra bütün kuvvetlerle güneye yürümek; asilerin Gediz'de savunma yapmaları durumunda bir müfrezeyle Karaköy-Taşlık ve Kayaköy-Ümit yönlerini gözlem altında tutarak büyük kısmıyla Âşıkpaşa-Gediz yönünde yürümek ve süvarilerin etkisinden önce asilerin Simav yönüne çekilmeleri halinde bütün kuvvetlerle Kayaköy-Taşlık yönünde hareket etmek uygun olacaktır. Bu harekâta piyade de şu esaslar dahilinde hareket etmelidir: Asilerin Gediz'den çekilmesi halinde mümkün olduğu kadar hızlı yol alınacak, eğer asilerin büyük kısmı Şaphane dağlarının güneyinden çekilirse, bir piyade alayı Âşıkpaşa'ya gönderilecek. Bu alayı böyle bir halde Şaphane dağlarının kuzeyinden Taşlık yönünde hareket edecek olan süvari ile

birlikte hareket etmek üzere kullanacağım. Asilerin Derbent mevziinde savunma yapmaları halinde taarruz harekâtının yönetimi cephede belirlenecektir.

• 61. Fırka Kumandanlığı'na 15/16 Ocak 1921, saat 1.15'te yazılmıştır.

Güney Cephesi Kumandanı Refet

15 Ocak'ta, Ortaca-Göynükviran-Susuzkaya-Sobu mıntıkasında esas güçleriyle dayanmaya çalışan asiler, süvarilerimiz tarafından Virancık ve Gediz yönlerinde geri atılıp, takip edildi. Bazı çeteler de çekilme hatlarının dışında kuzeye atıldı. Ordu, 16 Ocak günü de şu yönde takip harekâtına devam edecek:

• 8 ve 61. Fırkalar, 61. Fırka Kumandanı Binbaşı İzzettin Bey'in kumandasında Efendiköprüsü-Gediz yönünde ilerleyecek ve düşmana nerede rastlarsa, orada taarruz edecektir. Piyade fırkaları öğlen Derbent mevziine karşı etkili saldırıda bulunmalıdır. Derbent mevziinden sonra piyadelerin karşı harekâtı için özel talimat verilecektir.

• 1. ve 3. Süvari Gruplarıyla süvari livası 16 Ocak'ta tulû zamana kadar Ömerfakih ve Düşecek köylerinde toplanacaktır. Bu grupların harekâta katılmayacak olan asker ve hayvanları, Çavdarhisar'da toplanacak ve oradan Kütahya üzerinden Afyonkarahisar'a gönderilecektir. 1. Grup, bunların başına bir memur tayin edecektir. Süvari bölüğünükiler Kütahya'da kalacaktır.

• 3. Grup'tan bir süvari bölüğü 16 Ocak günü saat 7'de Çavdarhisar'da 61. Fırka kumandanı emrine girmek üzere hazır olacaktır.

• Bir süvari kıtasının yetiştirilebildiği takdirde 16 Ocak'ta Çukurviran üzerinden Arpa yaylası istikametinde harekete geçmesi 12. Fırka'ya yazılmıştır.

• Ben, süvarilerle beraber hareket etmek üzere bu gece Kızık üzerinden Düşecek'e gideceğim.

61 ve 8. Fırka kumandanlıklarına ve Kurmay Binbaşı Derviş Bey'e yazılmıştır.

Güney Cephesi Kumandanı Refet

16 Ocak günü hava açık ve ılıktı. Fırka kıtaları saat 8'de konaklarını terk ederek kendilerine verilen yürüyüş yönünde hareket etti. Askere sabah ve akşam sıcak yemek verildi. Cephe emrinde olduğu gibi Çavdarhisar'da saat 7'de fırka emrine girecek olan süvari bölüğüne fırka emrini vermek üzere; saat 6 evvelde Hacıköy'den bir subay gönderilmişti. Fakat bölük henüz Çavdarhisar'a gelmemişti. Alaylar ve hücum bölüğü, istihkâm bölüğü, piyade muhafız takımıyla Çavdarhisar-Gediz şosesinin Sobu'dan geçen patika yoluyla birleştiği noktada aynı saatte buluştu. 189. Alay, 190. Alay'ı takiben Efendiköprüsü yönüne hareket etmişti. Askerin manevi gücü yüksek görünüyordu ve asilerle çatışmaya girmeyi arzuluyorlardı. Fırka gücünün genelini Çavdarhisar'a varışında süvari bölüğü Çavdarhisar'a varmadığından, Yunuslar ve Derbent istikametini kontrol altına almak üzere fırka muhafız süvari takım kumandanının emir ve kumandasında on beş kişilik bir süvari subay keşif kolu kuruldu. 8. Fırka'dan irtibat subayıyla atlılar gelmediğinden fırkanın çoğunluğu Çavdarhisar hizalarına geldiği zaman bir subay göndererek irtibat subayıyla emir atlılarının fırkaya gönderilmesi için tekrar 8. Fırka Kumandanlığı'na haber verildi.

Fırka kıtaları Çavdarhisar'ın yarım saat ilerisinde ufak bir mola vererek Efendiköprüsü istikametinde yürüyüşe başladı. Fırka kıtalarının Efendiköprüsü'ne varışında Gediz'den henüz gelen bir köylü Gediz'de çete görmediğini, fakat Derbent'te 100 kadar atlı çete üyesi bulunduğunu ifade etti.

190. Alay, yolun sağını takiben güvenlik önlemleri olarak Derbent istikametinde yürüyüşüne devam etti. 189. Alay ise bu alayın sağından güçlü cebel bataryasını da alarak yola devam etti. Efendiköprüsü'nden harekette Yunuslar ve Derbent'i keşfetmek üzere ileri sürülen süvari subay keşif kolu kumandanından gelen rapor da köylünün ifadesini teyit ediyordu:

61. Fırka Kumandanlığı'na

Yunuslar doğusundaki sırt. 16 Ocak 1921. Saat 9.30.

- Yunuslar köyünün doğusundaki sırtları tuttum.
- Gediz'den gelen köylülerin ifadesine göre 40-50 kişilik bir müfreze Yunuslar'da bulunuyor.
- Derbent'in içinde 100-150 kadar atlı asi olduğu da Gediz'den gelen köylüler tarafından ifade ediliyor.
- Kuvvetimle Derbent'e doğru hareket ediyorum.

Karargâh Süvari Keşif Kolu Kumandanı A. Haydar

Biraz ilerledikten sonra silah sesleri duyuldu. Süvari keşif kolumuzla asiler arasında yapılan çatışmada, 190. Alay tarafından süvari keşif kolu takviye edilerek taarruza geçildi. Topçular da mevzie gönderildi. Piyade ateşi yirmi dakika kadar sürdü. Fırka topçusunun iki mermi yollaması üzerine piyade ateşi derhal kesildi.

8. Fırka ile ilişki kurulduktan sonra, yolun sol tarafında ve Yongalı gediği istikametinde hareket eden 8. Fırka'nın da asilerle çatışmaya girdiği, işitilen silah seslerinden anlaşıldı. Silah seslerinden, kuvvetin fazla olduğu belliydi. Ateşin devam etmesi üzerine, 190. Alay Kumandanlığı'na Derbent'e doğru ilerlemesi ve Yaylababa üzerinden Yongalı gediğine hareketle 8. Fırka'yla çatışan asilerin arkadan vurulması emredildi ve söz konusu alay derhal yürüyüşe geçti. Bu esnada ateş sesleri kesildi ve 8. Fırka Kumandanlığı'ndan bir rapor geldi:

61. Fırka Kumandanlığı'na Günay kuzeyinden

1. Yongalı gediği civarlarında mevzi alan 50-60 kadar asi saat 1.30'da taarruz edilerek defedildi. Çatışma yarım saat devam etti.

2. Fırka, Polat-Işıklar yönünde yürüyüşe devam ediyor.

3. Asilerin mevzilerinde üç adam ve üç at cesedi görüldü.

4. Çatışmada bir asker şehit, bir asker yaralı ve bir binek hayvanı kaybı oldu.

8. Fırka Kumandanı Mehmet Sabri

8. Fırka'dan gelen bu rapor üzerine 190. Alay'ın arkadan vurma hareketinden vazgeçmesi için, emir atlısı aracılığıyla Yaylababa yönüne emir gönderildi. Topçular da mevzilerinden çıkarak Gediz'e doğru yürüyüşe geçti.

Fırka kıtaları saat 4'ü geçe Gediz'e girdi. 189. Alay da Âşıkpaşa'ya vardı. 190. Alay, Sazlık yönüne hareketinde Sazak ve Arapşah köylerinde bulunan asi Parti Pehlivan müfrezesiyle çatışmaya girerek, asileri Şaphane istikametinde geri attı. 16 Ocak gecesi, ertesi günün harekâtı için şu fırka emri verildi:

Fırka emri: Gediz,

1. 500 kadar asinin Şaphane civarında bulunduğu tahmin edilmektedir. Sazak istikametinde hareket eden 190. Alay, 60 kişilik Pehlivan müfrezesini Sazak civarında dağıtmıştır.

2. Yarın 61 ve 8. Fırkalar Şaphane civarında bulunan asilere taarruz etmek üzere hareket edecektir.

3. 190. Alay Sazak-Ilıca mıntıkasından Arapşah-Görellek-Şaphane istikametine hareket edecektir. 190. Alay, 3. Tabur, Hacıköy'den Arapşah istikametine hareket edip, alayıyla irtibat kuracak ve emrine girecektir.

4. 189. Alay, bir taburunu Gediz üzerinden Arapşah istikametinde benim emrime gönderecek ve bulunduğu mıntıkada süvari kıtalarıyla kuracağı irtibat üzerine o mıntıkada dikkat çekici bir durum olduğu ya da muharebe sesleri duyulduğu takdirde diğer iki taburla Gediz yönüne hareket edecektir.

5. 8. Fırka Dedeköy-Dainler mıntıkasından Muhipler-Avacık istikametine hareket edecek ve Erdoğmuş-Hamidiye köprüsü hattında güney yönünü kontrol altında tutacaktır.

6. Hücum bölüğü ile sahra obüs takımları ve fırka karar-gâhı Gediz'den Arapşah-Şaphane istikametine hareket edecek, istihkâm bölüğü, merkez kumandanlığı emrinde Gediz'de kalacaktır.

7. Ben, saat 9.00'da Gediz-Arapşah yolu üzerinde bulunacağım.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Kıtalar, emredilen zamanda harekete geçti. Asilerin Simav istikametine firar ettikleri, köylülerden yapılan tahkikattan anlaşılmıştı. Gediz'de asiler hakkında şu bilgi alındı:

(Kroki 15)

15 Ocak saat 9.30'da Çerkez Reşit ve Tevfik, maiyetlerinde 300 kadar piyade, bir topla Simav'a hareket etmişti. Ethem, akşam saat 7.30'da Gediz'i terk etmişti. Bundan sonra Karakeçili İsmail Hakkı, Pehlivan, Halil Efe, Sarı Mehmet, Çerkez Mehmet müfrezeleri, tahmini kuvvetleri 500 adam olarak Arapşah-İlıca-Sazak-Çeltikçi istikametlerine geçmişlerdi. Çetelerin mühim bir kısmı gerek Kütahya muharebelerinden evvel ve Kütahya muharebeleri esnasında Çerkezlerden ayrılıp köylerine gitmişti. Zaten çeteleri dağıtmak için her gün propaganda önlemleri de alıyorduk. 16 gecesini 8. Fırka 131. Alay'la Dedeköy'de ve 135. Alay Dainler'de, topçular ve fırka karargâhı ise Altıntaş'ta geçirmişti. Süvari grupları da Dereköy-Şeyhler-Kayaköy mıntıkasındaydı (Kroki 15'te görüldüğü gibi).

17 Ocak günü için cephe kumandanı, 3. Süvari Grubu'nu Çifteler-Kestel-Söğüt istikametinde ve 1. Grup'la, 1. Süvari Bölüğü'nü Hocalar-İlıca-Alakilisa-Kayaköy-Dağyenice-Taşlık istikametlerinde ve 8. Piyade Fırkası'nı ise Şaphane-Kalkan istikametinde ilerletmişti. 61. Fırka'ya Gediz'de toplanmasını ve Uşak istikametinde Yunanlılarla temas arayarak durumu belirlemesini emretmişti. Simav istikametinde takip harekâtına geçen süvari gruplarıyla 8. Piyade Fırkası'nın Yunanlılara yan ve gerilerini temin ve muharebe için Pınartepe-Dainler hattını oluşturup hattı tahkime başladım. Çeltikçi'ye de 2. Süvari Alayı'nın fırka emrinde bulunan 3. bölüğünü sürerek bununla Uşak istikametinde keşiflere devam ettim. Bundan sonra 51. Fırka'nın tekrar Batı Cephesi

emrine girerek Eskişehir'e nakledilmek üzere Kütahya'ya hareketi emredilmiş olduğundan fırkanın asi Ethem'e karşı 28 Aralık 1920'de başlayan harekât ve muharebeleri yirmi bir gün devam ettikten sonra bugün bitti.

Asilerle 61. Fırka arasında olan muharebelerde yalnız sıhhiye bölüğünce belirlenen kayıplar; 2 şehit subay, 5 subay ve 53 yaralı askerdî. Miktarı anlaşılmayan, asilerin eline geçen bir miktar yaralı askerle kıtalar tarafından olay yerinde defnedilmiş bir miktar şehit asker daha vardı. Asiler özellikle subaylara karşı canavarca hareket etmekteydi. Bir kurşunla şehit olmuş bir subayın cesedine dört kurşun daha sıkılmış olduğu görülmüştü.

Sonuç:

1. 28 Aralık 1920'de fırkanın Eskişehir'den başlayan harekâtı, asilerin yenilgisiyle 17 Şubat 1921'de son buldu. Kıtalar gerek yürüyüşlerde, gerekse muharebelerde azami gayret ve fedakârlık gösterdi.

2. Subaylar ve eratın asilere karşı maneviyatı çok yüksekti. Özellikle subaylar, memleketi uçuruma götüren asilere şiddetle karşı koydular.

3. Yaralı ve şehitlerin nakli düzen içinde oldu.

4. Askerin elbise ve kaputlarının çok eksik olması, özellikle Kütahya muharebeleri ve yürüyüşlerde bir miktar zatürree hastalığı görülmesine sebep oldu.

5. Cephane, Batı Cephesi'nden trenle Kütahya'ya geldi ve oradan fırka aracılığıyla savaş hattına naklo-lundu. Cephane azlığı hissedildi ama topçu cephanesi, muharebe süresince yeterli oldu.

6. En etkili topçu ateşi asilere karşı olan muharebelerde oldu. Başarıyı da süngü sağladı. Asiler top ateşinden olduğu kadar süngüden de yıldı.

7. 14 Ocak 1921'e kadar erzak hususunda hiçbir sıkıntı çekilmediyse de o tarihten itibaren Gediz istikametine yönelik harekâtta, iâşe temininde zorluk çekildi. Kütahya menzil hattında, fırka Gediz'e vardıktan ancak üç gün sonra Yalnızsaray'da ve beş gün sonra Efendiköprüsü'nde birer ambar tesis edebildi. Gediz ve civarının arpa ve erzakları asiler tarafından tamamen harcanmış olduğundan iâşe için tüm köylerin katkısına gerek oldu. Üç gün içinde Efendiköprüsü menzil noktası fırkaya ancak 600 kilo arpa verebildi. Buna rağmen fırkanın aldığı önlemler sayesinde kıtaların günlük iâşesi düzenli sağlanabildi.

8. Yaralı ve hastaların nakli için fırka sıhhiye bölüklerinde mevcut arabalar yerli hayvan ile çekilemeyecek kadar büyüktü. Miktarı az olduğu için de yaralı ve hasta nakline yetmemekteydi. Bu arabalara büyük hayvan bulma imkânı olmadığı takdirde dörder hayvan koşulması ve yakın köylerdeki araçlardan yararlanmak gerekti.

9. Fırkada bulunan muhabere araçlarıyla mümkün olduğunca erken telefon irtibatı kuruldu ve asiler tarafından tahrip edilen telgraf hattı hemen tamir edilerek haberleşme düzgün sürdürüldü.

10. Emir ve raporlar zamanında ulaştırıldı.

Refet Bey, süvari kuvvetleriyle Simav-Demirci yönünde asi çeteleri takip etti. Bu takip Gördes mıntıkasına kadar devam etti. Asi çete başları ve Çerkez üyeleri Yunanlılara katılıp dağıldı. Zorla sürükledikleri birtakım Türk subay ve asker de dağılarak bizim tarafa geldi.

Fırkam bu harekâtın sonuna kadar Gediz mıntıkasında kaldı. Daha sonra Batı Cephesi emrine girerek, önce Kütahya'ya sonra Eskişehir'e nakloldu. Böylece 61. Fırka, Gediz-Kütahya arasında altıncı defa yürüyüş yapmış oldu.

Konya'da otomobil tamirhanesi. 1921

Güney Cephesi Kumandanı Refet Bey'e, fırkanın Kütahya'dan dönüşünü bildirdiğim zaman takdir dolu bir karşılık verdi ve başarının parlak sonuçlarını 61. Fırka'nın Kütahya'daki kahramanca muharebelerine borçlu olduğu şeklinde beyanda bulundu. Çerkez Ethem'i uzaklaştırma harekâtı Birinci İnönü Savaşı'nın sebebi ve sonucudur. Ethem'in durumu dikkate alınırsa, bu başarı, memleketin bir felaketten kurtulması demektir. Kumandanlığı sırasında üstün hizmet ve fedakârlıkları görülenleri Büyük Millet Meclisi takdir ve taltif etti. Bunun üzerine ben de albaylığa terfi edildim.

3. Bölüm

İkinci İnönü Savaşı'nın başlayışı

61. Fırka, 1921 yılının Ocak ayı sonlarında Eskişehir'e yerleşti. Yalnızca 174. Alay Karacahisar'da kaldı. Burada sürekli olarak kıtaların ikmali, talim ve terbiyesiyle meşgul olduk. Bazı teşkilatlanma çalışmaları da yaptık. Sonuçta tüm fırka hücum bölüğü tabura katıldı. Hücum kıtalarına özel bir düzen ve teçhizat yoktu. Onlar da diğer taburlarla aynıydı. Bu nedenle, talim ve terbiye programları da diğer taburlarla aynıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda mevzi muharebeleri için özel olarak farklı araç gereçle donanmış hücum kıtaları gibi değildi. Düzenlemede böyle bir amaç güdülmüş olsa da buna yönelik donanım yoktu.

Birinci İnönü Savaşı'nın sonucu hakkında şu yorumu yapmak doğru olur:

10 Ocak 1921'de Birinci İnönü Muharebesi olmuş, Küçük Asya Yunan Ordusu Başkumandanı Papulas'ın "Askeri tenezzüh ve onurlu çekiliş" dediği bu muharebe galibiyetimizle sonuçlanmıştı. Bu zafer iki önemli sonuç doğurdu. İlki Yunanlılara o zamana kadar görmedikleri bir askeri güç gösterdik. Bu muharebeye kadar Yunanlılar, askeri teşkilatımızdaki yokluklardan ve cephemizin esasını milis ve yerel kuvvetler oluşturduğundan çok kolay başarı kazanıyorlardı. Bursa ve Uşak'ın doğusuna kadar kolayca ilerlemişlerdi. Kuva-yı Milliye'nin büyük emeği ve vatanperverliğine rağmen düzen-

li ve donanımlı bir ordu karşısında dayanamıyordu. Ordumuz milli bir varlık göstermekle beraber askeri disiplin ve direnç gösteremiyordu. Dağıldıktan sonra da Yunan ordusu gerilerinde bir gerilla savaşı yaratamıyordu. Bunun başlıca sebebi de Yunanlıların istila ettiği yerlerde Vahdettin'in yaydığı siyasi fetvaların halkın ulusal heyecanını söndürmesiydi. Yunanlılar gerilerinden taciz görmeden ilerliyordu. Ulusal amaç ve ülkü henüz oluşmamıştı. Şimdiki durumumuzda olsak, milli duyguları yüksek halde tek vücut halindeki bir Türk kitlesi, memleketi içine girecek düşman ordularına gerilla taktikleriyle saldırır ve onları zayıflatırdı. Türklük ülkesüyle yetişen yeni nesil gençlik, tarih bir daha tekerür ederse bunu yapacaktır. Bu bir yorum ve tartışma konusudur. Yoksa yeni Türkiye devleti, memleketini düşman ordularına istila ettirmeyecek manevi ve maddi gücü oluşturmuş durumdadır.

İşte böyle kolaylıkla ilerleyen Yunanlılar, ilk defa İnönü'nde düzenli Türk kuvvetlerinin direnç ve karşı taarruzlarına uğrayarak Türklerin önünde geri çekildi. Bu önemli bir sonuçtu.

İkinci önemli sonuç, isyan eden Ethem'in de çeteleriyle aynı zamanda uzaklaştırılması oldu. Bu şuursuz güruh, tam anlamıyla çete ve eşkıya zihniyetine sahip bir belaydı. İlk zamanlarda hemen hemen hiç düzenli kuvvetimiz yokken, bazı iç isyanlarda mecburen onlara verilen geniş hakları suiistimal ediyor, yetkililere sürekli kafa tutuyorlardı. Bunların ezilmesi ülke içinde olduğu kadar dış siyasette de bir güven yarattı. O zamana kadar Avrupa, Ankara Hükümeti'ni bilinçsiz hareket eden bir grup zannediyor, dünya kamuoyuna da öyle yansıtıyordu. Birinci İnönü zaferi bu kanıyı da ortadan kaldırdı ve hemen ertesinde Londra'da Türkiye konusunda yapılan konferansa Ankara'dan da temsilci davet edilmesi gibi önemli bir siyasi başarı elde edildi. İstan-

bul'un Tefvik Paşa heyeti gibi Büyük Millet Meclisi'nin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey de heyetiyle Londra'ya gitti ve Türkiye'nin geleceğiyle ilgili konuştu. Düşmanlar, özellikle de Gladstone'un⁶ öğrencisi Lloyd George⁷, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak, yerine Yunanlıları yerleştirmek istiyordu.

29 Ocak'ta Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey şu duyuruyu yaptı:

Paris'te oluşturulan meclis tarafından 21 Şubat'ta Londra'da toplanmasına karar verilen konferansta güçlü görünmek için Yunanlıların İzmir'e bir kolordu gönderdiği, Trakya'daki güçlerini Anadolu'ya geçirdiği ve on güne kadar taarruza başlanacağı Milli Savunma Bakanlığı tarafından bildirilmiştir.

Yunanlılar Londra Konferansı'ndan önce yeni bir taarruza geçmedilerse de, Anadolu'da kuvvetlerini Birinci İnönü Savaşı'nın sonucuna göre yeniden ayarladılar.

Bundan sonra 61. Fırka, Eskişehir'den İnönü'yü korusan mevzilerin sağ tarafındaki Oluklu-Gündüzbey-Teke bölgesine nakledildi. Oluklu'da iken Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, bir gün İnönü istasyonuna gelerek beni, 24. Fırka Kumandanı Binbaşı Hulusi Bey'i ve 2. Fırka Kumandanı Albay Arif Bey'i çağırdı. Mevzilerin ikmalinin nasıl yapılacağını, düşman taarruzu durumunda hareket tarzımızın ne olacağını ve savunma hakkında fikirlerimizi sordu. Kendi düşüncelerini de bi-

6 1868-1894 yılları arasında dört kez başbakanlık yapan, 1880'de İngiltere'nin yüz yıldır sürdürdüğü Osmanlı İmparatorluğu'yla dostluk politikasını değiştiren, İslam ve Türk karşıtlığıyla tanınan İngiliz devlet adamı Lord William Ewart Gladstone (1809-1898).

7 İngiliz devlet adamı. 1916-1922 yılları arasında İngiltere'nin başbakanıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik harekâtını Balkanlar ve Ortadoğu'ya kaydırmaya çalıştı. Yunanlıların Ege'ye asker çıkarmasını destekledi. Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla siyasi çıkmaza girdi.

ze aktardı. Kışın şiddetli olması iâşe ve nakliye zorluğu doğuruyordu. Bu sebeple fırkanın duruşu değiştirilerek, Keskin-Çukurhisar-Zemzemiye-Oluklu-Rızapaşa-Gündüzbey-Teke-Söğüt mıntıkasına geçildi. Fırka karargâhı da Çukurhisar'a yerleşti.

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri arasında az zaman geçti. 10 Ocak-23 Mart arasındaki iki ay on günlük zaman, askeri düzenimizi, talim ve terbiyeyi Yunan ordusuna göre güçlendirmeye yetecek bir süre değildi. Yine de Birinci İnönü'ye göre bir nebze daha kuvvetliydik. Yunanlılar da öyleydi.

Yunan ordusu biri Bursa, diğeri Uşak'ta olmak üzere iki grup halinde yerleşmişti.

(Kroki 16)

3, 7, 10 ve 11. Fırkaları, bazı alayları ve bir süvari bölüğü Bursa cephesinde; 5, 12 ve 13. Fırkaları Uşak cephesindeydi. Her iki grup da Papulas'ın kumandasındaydı.

Türk ordusu da aynı şekilde iki grup halindeydi. Biri İsmet Paşa kumandasındaki 1, 11, 24, 61. Piyade ve 3. Süvari Fırkaları (İnegöl-Yenişehir-Çukurhisar), 2 ve 40. Alaylar (Geyve-Lefke) ve Kocaeli'ndeki bazı millî teşkilatlardan oluşan Batı Cephesi'ydi. Diğeri de 4, 8, 23 ve 57. Fırkalar; 1, 2. Süvari Grupları, bir müstakil süvari alayından (Dumlupınar-Afyonkarahisar) oluşan Refet Paşa kumandasındaki Güney Cephesi. Batı Cephesi'ne Sivas merkez mıntıkasından 5. Kafkas Fırkası, Güney Cephesi'ne de Adana'dan 41. Fırka eklenmişti.

Karşılaştırma:

Yunan ordusunun teşkilatı kuvvetliydi. Gerek asker sayısı, gerek silah niteliği, gerek ateş kuvveti bakımından üstündüler. Onların bir alayı (piyade, otomatik, bomba tüfeği, makineli tüfek ve topçu) bizim bir fırkamıza eşit geliyordu.

Bizde henüz fırkaların teşkilatı sağlanamamış olduğundan zayıftık. O zaman en düzenli ve en kuvvetli fırkalardan olan 61. Fırka'nın teşkilatını görerek daha iyi fikir sahibi olunabilir.

Üç piyade alayının her birinde, 4-6 makineli tüfek vardı. Otomatik ve bomba tüfeği yoktu. Piyade silahı sayısı da bir kısmı süngüsüz olmak üzere 750 kadardı.

Bir hücum taburu vardı ve aynı durumdaydı. Otomatik silahı yoktu, iki makineli tüfeği vardı.

40-50 atlı bir fırka süvari bölüğü, bir istihkâm bölüğü, bir muharebe takımı, bir sıhhiye bölüğü, ikişer toplu iki sahra, iki toplu bir cebel obüs, iki toplu 15 santimetrelik obüs yani sekiz top bulunuyordu. Bu obüs topları da her fırkada yoktu. Daha doğrusu İnönü mevziine tahsis edilmiş bir-iki batarya vardı. 24 arabalı bir kol ve 21 develik bir kol, iaşe ve cephane naklini sağlayan araçlar olarak kullanılıyordu. Ordu emrinde sekiz adet 15 santimetrelik obüs topu vardı. Bunların da kamaları Eskişehir demiryolu imalathanesinde yapılmıştı. Başka mühim topçu teşkilatı yoktu. Üç-beş tayyare olsa da cephane ve tüfekleri farklıydı. Topçu cephanesi de azdı. Yalnız doğuda saklanmış, sonra bulunmuş 15 santimetrelik obüs mermileri yeterli sayıdaydı.

Buna karşın bir Yunan fırkasındaki durum ise şöyleydi:

Üç alayın her birinde üç tabur, her taburun 6-8 ağır makineli tüfeği ve her bölükte 6-8 otomatik, 3-6 bomba tüfeği vardı. Üçer bataryadan iki cebel topçu taburu, yani 24 top çıkıyordu. Bir süvari bölüğü, bir istihkâm bölüğü, bir köprücü bölüğü, bir muhabere bölüğü, bir telsiz telgraf, sıhhiye bölüğü, seyyar hastane, otomobil kolları bulunuyordu. Ordu kumandanının emrinde bir sahra topçu alayı, bir 12 santimetrelik topçu alayı, bir 24 santimetrelik topçu alayı ve tayyare grubu vardı.

Bu iki teşkilat arasında karşılaştırma yaptığımızda, Türk fırkasındaki sekiz topa karşı Yunan fırkasında yirmi dört top bulunduğu ortaya çıkıyordu. Yunanlıların 60-70 topuna karşı Türk ordusunda ikişer toplu dört obüs bataryasıyla 15 cm'lik 8 top vardı. Bir Türk alayındaki 4-6 makineli tüfeğe karşı Yunan alayında en az 18 makineli tüfek vardı. Bir Yunan alayındaki 54 otomatik tüfeğe karşı hiçbir Türk alayında otomatik silah yoktu. Bir Yunan alayında 30 bomba tüfeğine karşı da hiçbir Türk alayında bomba tüfeği yoktu. Bir Türk bölüğünde 80 piyade tüfeği varken eşdeğer bir Yunan bölüğünde en az 130 tüfek vardı.

Bu karşılaştırmadan da anlaşılacağı gibi, bir Yunan alayının ateş gücü bizim bir fırkamızinkine eşitti.

Diğer teçhizat ve giyecek Yunan ordusunda tamamıyla kusursuz, bol ve mükemmeldi. Bizim kıtalarımızda efradın çoğu köylü pantolonu ve ceket giyiyordu. Fişeklikler karmakarışıkta. Bazılarında hiç olmadığından cephaneyi ekmek torbalarına koyuyorlardı.

Maneviyat:

Bizim yüce bir amacımız vardı. Mevcudiyetimizin, hayatımızın geleceği olan Türklüğü ebediyen yaşatmayı hedeflemiştik. Ama okuryazar oranımız yüzde ondan fazla değildi. Yunanlılarda da asırlardır taptıkları megalomania vardı. Bizans İmparatorluğu'nu ihya edip, İstanbul'a sahip olma, Ayasofya'ya çan takma, Batı Anadolu'da eski Yunan medeniyetini tekrar kurma amacı. Sevr Anlaşması ve Anadolu'ya girerek bu amaca ulaşmak üzere olduklarını sanıyorlardı. Askerleri ve subayları ateş gibiydi. Yüzde elliden fazlası okuryazar olduğundan Yunan gazetelerini ve savaşla ilgili yayınları okuyarak milli heyecanlarını takviye edebiliyorlardı. Ulusal birlik içindeydiler. Bizde ise henüz mesaisini düş-

manlarla paylaştan bir saray ve onun muzır propagandaları hüküm sürüyordu.

Talim ve terbiye:

Yunan ordusunda düzen mükemmeldi. Subay eksikleri yoktu. Bizde talim ve terbiye henüz vasat derecedeydi. Henüz İstanbul'daki subayların önemli bir kısmı Anadolu'ya geçmemiş bulunuyordu. 61. Fırka'ya birer ikişer gelen subayları Oluklu köyünde, basık tavanlı bir odadaki karargâhımda kabul ediyordum. Onlara Venizelos'un oğlunun Bursa'da Osman Gazi türbesi içinde çekilmiş bir resmini ve o mezarın başında söylediği sözleri gösteriyor ve "Kalk ey koca Türk! Senin kurduğun devleti yıkıyorum diyen Yunanlıyı anavatanda boğmak görevi sizin omuzlarınızdadır!" diyordum. 23 Mart 1921 tarihinde iki tarafın ordularının maddi, manevi ve askeri durumlarını böyle özetleyebilirim.

İki tarafın hareket planları:

General Papulas, henüz ordumuza değer vermiyordu. Şimdiye kadar kazandığı başarılarla, ordusunun gücüne ve sayı fazlasına güveniyordu. Dolayısıyla her iki cepheye aynı zamanda taarruz ederek, Eskişehir ve Afyonkarahisar mıntıkalarında bulunan Türk kuvvetlerinin hepsini birden imha etme planını uyguladı. Cephelerden birinde daha belirgin bir merkezi ağırlık oluşturmaya gerek görmedi. Belki Uşak'tan Bursa cephesine veya Bursa'dan Uşak cephesine giden kuvvetler hakkında tarafımızdan haber alınacağını da hesaba katmamıştı. Hatta Papulas, harekât sırasında gördüğümüz gibi, Batı Cephesi'nde İnönü mevziini her iki yandan kavrayarak ordumuzu Eskişehir ovasında imha etmeyi düşündü. Güney Cephesi'nde de durum farklı değildi. Resulbaba

dağlarından ve Afyon'un güneyinden her iki yandan çevirme yapmak istedi. Oysa Temmuz 1921'deki büyük taarruzlarında Yunanlılarda bu hataları görmedik. Ordularını Kütahya-Altıntaş mıntıklarında buluşturup önemli bir merkezi ağırlık oluşturdular.

Türk Başkumandanlığı ise Ankara yönü itibarıyla Eskişehir'de Batı Cephesi için merkezi bir ağırlık oluşturmayı dikkate almıştı ve bir taraftan da Yunan ordusuna darbe vurmaya esas görüyordu.

Bu nedenle önce 4. Piyade Fırkası, sonra da 1. Süvari Fırkası Batı Cephesi'ne katıldı. Diğer fırkalar muharebeye giremedi. Fakat muharebe devam etseydi Türk Başkumandanlığı Batı Cephesi'nde yine kuvvetli olacaktı. Afyonkarahisar mıntığında, yani Güney Cephesi'nde zayıf kalıyor, ama Yunanlıların o yöndeki taarruzlarını havaya kılıç sallama haline getiriyordu.

Yunan Uşak grubu, İslamköy ve Dumlupınar-Afyonkarahisar yönünde taarruza devam etti ve Afyonkarahisar'ı aldı. Güney Cephesi'nde 41 ve 57. Fırkalar Akşehir yönüne çekildi. Düşmanın üç kuvvetli fırkası bunların karşısında zaman kaybetti. İleri kıtalarla Çay doğusunda Ebergölü-Gedil köyü hattına kadar ilerlemiş bulunuyorlardı.

İkinci İnönü Meydan Savaşı'nın kesin sonucunu getiren muharebeler Batı Cephesi'nde olduğu için ayrıntılı olarak ele alacağım. Merkezi ağırlık, Batı Cephesi'nde demiryolunun kuzeyindeki bölgede bulunuyordu. Sonuca etkisi daha fazla olduğundan ben de buradaki muharebelere daha fazla değineceğim.

Her iki ordunun savunma mevzileri:

Yunan ordusu, yanları Uludağ ile Gemlik körfezine, cephesi Dimbuz ve Aksu geçitlerine dayanmış, kuvvetiyle uyumlu, gerçekten güzel bir mevzi kurmuştu.

Marmara sahillerinden Anadolu'ya girmek için önemli bir kapı olan bu mevzi, mükemmel şekilde tahkim edilmiş ve güçlü engellerle de desteklenmişti. Öyle bir mevziydi ki, aşılması imkânsız görünüyordu. Dolayısıyla ancak taarruz ve hücumlarla yarılabildi. Gerçi mevziye cepheden saldırıda bulunmak güç değildi ve arazi birçok olanak sağlıyordu, ama böyle bir mevziye taarruz etmek için de bol cephane, yüksek topçu kuvveti ve çok sayıda asker gerekirdi. Türk ordusunda henüz böyle bir teşkilat, topçu kuvveti ve mühimmat yoktu.

Türk Ordusu:

Birinci İnönü'nden önce, Sakarya nehriyle Domaniç dağları arasında kurulmuş olan İnönü mevzii muharebe yeri olarak kabul edilmişti. Yunan ordusu bu mevziye çekilecek ve burada hareketli bir savunmayla ezecekti. Bu mevziin bir yanı Rızapaşa sırtları ve diğer yanı ise Kandilli bayırıydı. Cephe Gündüzbey-Kanlısırt-Metrüstepe-Çiftliktepeler-Topçutepe-Nazımbey-İntikam tepesi-Saraycık sırtları-Kandilli bayırından geçiyordu. Bu mevziin hâkim ve kuvvetli dayanak ve direnç noktaları vardı. Fakat her tarafına kolayca yaklaşılabildi ve arazisi bozuk, birçok yerleri de fundalıktı. Fakat daha ilerideki mevziler, örneğin Söğüt güneyindeki Yağızahlat gediği-Kepen-Isırganlı-Hamidiye-Elince-Erikli hattı hem daha iyi şartlara sahip, hem de daha uzundu. İnönü mevziinin gerisinde İnönü ile Eskişehir arasındaki Okluyalı-Zemzemiye-Beşkardeşler-Bozdağ mevzii de topluca bir mevziydi; fakat Eskişehir'e fazla yakın olduğu gibi İnönü gibi içinde harekâtı saklayamayan düzlük ve açık bir yerdi. Ancak İnönü'nden sonra ikinci bir mevzi olmak üzere dikkate alınıyordu.

İnönü savunma mevziinde tahkimat derecesi:

Tahkimat hemen diz siperi haline getirilebilmiş bir hat-tan ibaretti. Kış şiddetli geçmiş, fazla kar yağmış olduğu için ikmal edilememişti. Yerler taş ve kayalık olduğu için çalışmalar çabuk sonuç alamadı. Araçlar da eksikti. Harekât başladığında daha kar erimemişti. Bu nedenle ulaşım ve haberleşme kanalları da en iyi durumuna getirilmiş değildi. Kışın yiyecek içecek temini konusu yerine tahkimatla ilgilenabilmek için geniş bir ikamet alanına gerek duyulmuştu.

Tel örgü engeli azdı, ancak Metristepe ve İntikam tepesinde biraz yapılabilmişti. Mevzi çağdaş koşullara göre düzenlenip donatılamamıştı. Fakat mevzide dayanıklılık ve karşı saldırılarla savunma dikkate alındı ve başarı kazanıldı. Bursa'dan İnönü mevziine doğru gelen yönler şöyleydi:

A. Eskişehir-Köprühisar-Bilecik-Söğüt-Gündüzbey-Zemzemiye-Eskişehir.

B. İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık-Karaköy-İnönü-Eskişehir.

C. Karaköy-Hamidiye-Düzdağ-Tekeköy-Beşkardeşler-Eskişehir.

D. İnegöl-Mezit vadisi-Erikli-İnönü.

E. İnegöl-Domaniç (bu beşincisi fazla dağlık bir araziden geçiyor ve hedeften epey uzak kalıyordu).

Bu yönler üzerinde Yunan ordusu öncülerini durduracak olan mevziler şunlardı:

1. Bilecik ve Söğüt yönünde Köprühisar, Pelitözü, Yeniköy, Yağızahlat gediği mevzileri.

2. Pazarcık yönünde Tokuş, Nazıfpaşa, Pazarcık, (Ahmetler-Feranlar-Alınce) ve Hamidiye.

3. Aksu, Teke, Kozpınar.

İleri müfrezelerimiz iyi hareket ettikleri halde bu mevzilerde Yunan öncülerini durdurmak ve kayba uğratarak zaman kaybettirmek mümkün olabilirdi. Nitekim bazı mevzilerde bu yönde başarı elde edildi.

23 Mart günü: harekât

23 Mart sabahı, Batı Cephesi'nde durum şöyleydi: (Kroki 17)

5. Süvari Alayı Yenişehir'de.

1. Piyade Fırkası'nın 5. Piyade Alayı Köprühisar'da.

3. Süvari Fırkası İnegöl'de.

1. Piyade Fırkası 3 ve 4. Alaylarıyla Nazıfpaşa, Pazarcık mıntıkasında.

Benim kumandanı olduğum 61. Fırka; 174. Alay'ın iki taburuyla Söğüt, bir taburuyla Gündüzbey'de; 190. Alay bir taburla Tekeköyü, iki taburla Keskin'de; 159. Alay Çukurhisar ve Zemzemiye'de; fırka topçusu Gündüzbey ve Metristepe mevzilerinde.

24. Fırka Isırganlı, Hamidiye ve Çepniler'de.

11. Fırka demiryolunun güney tarafında, Kavalçe-İnönü bölgesinde.

23 Mart sabahı, Yunanlılar Yenişehir ve İnegöl yönünde ileri harekete başladı. Batı Cephesi kurmay başkanı vekili şu bilgiyi verdi: "Şimdi 1. Fırka'dan gelen telgrafta, düşmanın 1 ve 3. Süvari Fırkalarının cephelerine taarruza geçtiği bildiriliyor. Sağ yanda Fethiye yönünde iki tabur piyade ve iki bölük süvari Kabaçınar'ı geçti. Koyunhisar yönünde bir alay süvari, bir topçu ve bir piyade alayı Koyunhisar'ı geçti. Paşa hazretleri Pazarcık'tan İnegöl'e hareket etti fakat bu haberleri alamadı."

Ben bu raporu Zemzemiye civarında 190 ve 159. Alaylardan birer taburla tatbikat yaparken aldım. Bu bilgi üzerine fırkayı Oluklu mıntıkasına yönlendirdim.

İnönü mevziinin paylaşımı:

Sağ yandan Nane Deresi'ne kadar 61. Fırka'ya, oradan demiryoluna kadar 24. Fırka'ya, demiryolunun güneyi de 11. Fırka'ya verilmişti. İleri muntıkada bulunan 3. Süvari ve 1. Piyade Fırkaları düşmanın taarruzunda kesin muharebe kabul etmeyerek, İnönü mevziinin gerisine ve sol yana gelecekti.

23 Mart sabahı cephe kumandanı Eskişehir'de değildi. Bir gün önce 1. Fırka'ya, Pazarcık'a gitmişti ve o sabah İnegöl'e doğru yola çıkmıştı. Bu yüzden Yunanlıların ileri harekât haberini geç aldı. Saat 3'ten sonra saat 11.30'da Pazarcık'tan yazılmış cephe emrini aldık.

Emrin özeti:

1. Düşman İnegöl ve Yenişehir cephelerinden genel taarruza geçti.

2. 1. Fırka üstün düşman karşısında İncirli-Tokuş-Nazifpaşa mevzilerinde sonra da Pelitözü-Ahmetler-Feranlar hattında işgal muharebesi yapacak, zorunlu kalırsa İnönü mevzilerinin gerisine gelecek.

3. 3. Süvari Fırkası düşmanla teması koruyarak büyük kısmı ile Mezit, bir kısmıyla da Domaniç yolunu kapayarak, son zamana kadar Kozpınar-Aksu-Teke civarında Mezit boğazını ve Kozpınar-Erikli yönünü koruyacak.

4. 61, 24 ve 11. Fırkalar savunma mevzilerini işgal edecek.

5. 61. Fırka Yağızahlat gediği ve Çıplaktepe'yi, 24. Fırka ise Isırganlı-Hamidiye hattını ileri mevzi olarak işgal edecek.

Cephe kumandanı aynı zamanda Kocaeli müfrezesini Sakarya muntıkasından İnönü'ye hareket ettirmişti. Bu düzende tali muntikalarda fazla kuvvet bırakmamak ve mümkün olduğu kadar çok kuvveti meydan muharebesinin kesin sonuç alınacak yerine toplama kuralı görülüyordu.

Düşman akşama kadar Yenişehir ve İnegöl'ün doğusuna geçti. Her iki yönden birer fırkalık kuvvet sağlanmıştı. Saat 8'de düşman iki alayıyla Yenişehir'den çıkarak Akdere kuzeyindeki köprüye ve bir alayıyla da şoseyi takiben Köprühisar'a varmıştı. Köprühisar kuvvetli bir mevziydi. Kocasu geçit vermediğinden savunması kolaydı. Bu nedenle düşmanın büyük kısmıyla Akdere yönünü alması ve uzak bir yerden Kocaçay'ı geçmesi mümkündü.

Saat 11.30'da iki piyade alayının Kurşunlu yönünde yürüdüğü görülmüş olduğundan Nazıpaşa'daki topçumuz onları ateş altına aldı. Köprühisar mıntıkasında Rüstem köprüsünde 5. Piyade Alayı'nın Akdere karakolu civarından dönüş hattı kesildiği için Lefke yönüne atılmıştı. Bu alayla beraber bir cebel bataryası Yeniköy'e gelmişti. İleri müfrezelerin hassas noktaları budur. Zamanında çekilmezlerse ya esir olurlar ya da ters bir yöne düşmek zorunda kalırlar.

Yenişehir'den çekilen 5. Süvari Alayı da Yeniköy'e gelmişti. İleri yürüyüşe devam eden düşman 24'ü akşamına kadar Bilecik'i ve Pazarcık'ı işgal etti. 5. Piyade Alayı, Vezirhan üzerinden çekilebilmiş ve gece yürüyüşüyle Yeniköy'e gelmişti.

Mart'ın 25. günü öğleden sonra, şu cephe emri gönderilmişti:

Cephe emri-İnönü,
25.3.1921, Saat 16.30,

1. 61, 24 ve 11. Fırkaların yer ve görevlerinde bir değişiklik yoktur. 3. Süvari Fırkası, doğruca bana bağlı. Fırkanın Aksu, Teke ve Kozpınar'da Erikli yönünün savunmasından ve Hamamlı yönünün keşfinden oluşan görevi aynı.

2. Kocaeli Kumandanlığı ile beraber, altı tabur piyade ve top halen Çukurhisar ve Zemzemiye'de bulunan 10. Alay'ın birinci ve ikinci taburları Krupp dağ topçu taburunun üçüncü

bataryası, kudretli dağ ve obüs bataryaları, Kocaeli Kumandanlığı'nın emrine verildi. Bu kıtalar Ahırköy-Zemzemiye-Çukurhisar bölgesine yerleşecek.

3. 1. Fırka, Okluyalı ve İnönü'nde toplanacak. 61. Fırka bölgesinde bulunan 5. Piyade Alayı, 1. Fırka tarafında toplanacak. Çukurhisar'da bulunan Krupp dağ topçu taburu (birinci batarya hariç), Ankara'dan gelen sahra bataryası, 1. Fırka emrine verildi. Fırka bu kıtalarını da bölgesine çağırmalı.

4. 4. Fırka, 25/26 Mart gecesi, İnönü'nün güneybatısında ki Yörükyaylası'nda (Seyitali-Örenköy-Arslanlı'da) bulunacak.

5. 23 Mart, saat 11'den önce, Kütahya civarından hareket eden 1. Süvari Fırkası, Endez-Arslanlı üzerinden, bu akşam Karaçayır bölgesine varacak.

6. Süvari bataryası ordu emrinde Çukurhisar'da kalacak.

7. 1, 4, 11, 24 ve 61. Piyade; 3. ve 1. Süvari Fırkalarıyla Kocaeli, K. Miralay Halit Bey'e ve Çukurhisar'da 11. Alay Kumandanlığı'na 25 Mart, saat 4.30'da yazılmıştır.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet.

Düşman, 25 Mart günü akşamına kadar, Bilecik yönünden Söğüt kuzeyine kadar ve İnegöl yönünden Pazarcık'a kadar gelmişti. Pazarcık'tan ilerleyen koldan bir süvari alayı ve bir piyade alayı Ahmetler-Kurtköy kuzeyi yönünde, diğer bir alay da Feranlar yönünde hareket etmişti. Bir süvari bölüğü ile bir alay piyade, 24. Fırka'nın Isırganlı-Hamidiye ileri mevziine karşı yayılmışsa da fırka topçuları tarafından yapılan ateş sonucunda kayıp verip gerilemişti. Isırganlı ve Hamidiye mevzii Pazarcık ovasına, Feranlar ve Ahmetler'e hâkimdi. Bu mevziin hâkimiyeti ve savunma kabiliyeti sebebiyle 24. Fırka Kumandanı Hulusi Bey, kesin muharebeyi Söğüt-Hamidiye-Aksu-Teke hattında kabul edelim, diyordu. Bilecik ve Söğüt'e çekilen 5. Süvari Alayı'nı düşman takip etmişti. Öğleden sonra düşman süvarisi Yağızahlat köyünde, 61. Fırka'nın ileri müfreze topçusu

tarafından ateşe tutuldu. Düşman süvarisi mevziin kuvvetini ve yanlarını da anlamak üzere ufak kısımlara ayrıldı ve keşfe devam etti. Yani görevini iyi yapıyordu. Bizim ileri müfrezeler de kendi yerini belli etmişti. Süvariye bırakarak makineli tüfek ile ateş altına alsa, daha çok kayıp verdirerek mevziin niteliklerini de açıkça belli ettirmeyecekti. Süvari alayının gerisinde uzun bir yürüyüş kolu belirdi. Topçusu da ayrılıyordu. Yürüyüş derinliğine göre bir fırkadan fazla olduğu tahmin edilmişti. Bizim taraftan 1. Piyade Fırkası, İnönü gerisine çekilmiş, güney cephesinden alınan 4. Fırka da sol yandaki Yörükaylası-Çokçalar bölgesine, Kocaeli kıtaları da sağ tarafta Ahırköy-Rızapaşa bölgesine varmıştı. 26 Mart için şu fırka emrini verdim:

1. Söğüt batısına yaklaşan düşman süvarisi, Söğüt ileri müfrezesi topçusunun ateşi ile durdurulmuş ve gözlemlerden Bilecik yönüne gittiği anlaşılmıştır. Kepen'deki fırka süvari bölüğünden, Dömez-Akçeşehir yönüne gönderilen keşif kolu raporuna göre, öğlen saat 12'de düşmanın iki alay piyade ve bir süvari bölüğü ile Söğüt yönünden ilerlemekte olduğu ve bundan ayrılan bir kısım süvari ile bir takım piyadenin Ziva yönüne hareket ettiği anlaşılmıştır. Düşman piyadesinin nereye kadar ilerlediği anlaşılamamıştır. Pazarcık doğusunda 24. Fırka'nın Hamidiye-Isırganlı ileri mevzilerine karşı açılan tahmini bir düşman fırkasının büyük kısmının yine Pazarcık'a geri çekildiği görülmüştür.

2. İleri müfrezeler ileri karakol düzeniyle 25/26 Mart gecesi bulunduıkları hatta geçireceklerdir. Söğüt müfrezesi, süvarisiyle gece de Söğüt-Bilecik yönünde keşif yapacak ve düşmanla temas edecektir. Fırka süvari bölüğü, bu gece Ziva köyüne keşif kolu gönderip, orada da düşman olup olmadığını anlayacaktır.

5. Süvari Alayı, geceyi Kızılsaray'da tetikte geçirecek ve Söğüt ileri müfrezesiyle irtibatla bulunacaktır. 26 Mart sabahı, 5. Süvari Alayı, ileri müfreme mevziinin (Yağızahlat gediği) ge-

risinde şose civarında toplanacaktır. Hazır mevzilerdeki 174 ve 190. Alaylarla topçu bataryaları, bölgedeki köylerde tetikte olacaklardır. İstihkâm Bölüğü geceyi Savcibey'de geçirecektir.

3. Yarın (26 Mart) saat 8'den itibaren hazır mevzilerdeki kıtalar bugünkü gibi bölgelerini işgal edecekler, fakat tepeler üzerinde düşman uçaklarının gözünden kaçmayacak sayıda toplu asker bulunmayacaktır.

4. İhtiyat kıtalarının durumunda değişiklik yoktur.

5. Başka bir emir verilmediği takdirde, 26 Mart günü büyük ağırlıklar öğlene kadar Gündüzbey'deki kıtaların oradan şoseye, İndağ yolunun şoseyi kat ettiği yer civarındaki Hayriye ve Teke'ye getirilmiş, kıtaların ağır obüs bataryası mevziin bir kilometre güneyine gelmiş olacaktır. İhtiyat kıtalarının ağırlıkları bulundukları yerde kalacaktır.

Yağızahlat gediğindeki ileri müfrezeden alınan rapor, düşmanın Söğüt yakınında gecelemede olduğunu gösteriyordu. 25 Mart günü, Çıplaktepe ileri müfrezemizi

1921. Topçu eğitiminde.

oluşturan 190. Alay, 2. Tabur karşısında kayda değer hiçbir hareket olmadı. 25-26 gecesı, düşmanın bazı keşif kollarının Sakarya vadisine doğru sarkarak keşifte bulundukları ve köylüleri tehdit ederek Dudaş yolunu kontrol ettikleri anlaşıldı. Zıva deresi civarında süvari keşif kollarımızla düşman keşif kolları arasında çatışma oldu. Düşman geri atıldı ve bir atla bazı eşyalarına el kondu.

26 Mart 1921

(Kroki 18)

Fırka karargâhı hazır mevzi üzerinde, Hayriye güneyindeki kırmızı sırtlardır. İleri müfrezeden batarya dürbünü ile yapılan gözlemde, iki piyade yürüyüş kolunun tahminen iki tabur kuvvetinde olmak üzere- Yeniköy-Söğüt yolu üzerinde ve Söğüt'ün on kilometre kuzeybatısından Söğüt'e doğru geldiği, sekiz kadar yük otomobilinin onları takip ettiği bildirildi. Ardından, on iki kilometrelik bir yürüyüş kolunun Yeniköy-Söğüt şosesi üzerinde görüldüğü ve sonu henüz görülmeyen, bir fırka olduğu tahmin edilen kola dair rapor geldi. Sabah alınan raporlardan güvenlik önlemleri almış bir düşman fırkasının Bilecik-Söğüt şosesinden fırka cephesine doğru ilerlemekte olduğu anlaşıyordu. Fırka gözlem yerinden de düşmanın yürüyüş kolları görülmeye başlamıştı.

Duruma göre, düşmanın Söğüt ileri müfrezemizi geri attıktan sonra, harekâtını yola dayandırarak, fırkanın sağ tarafına, yani Gündüzbey'e doğru ilerleme olasılığı vardı. İleri müfrezemizi çabuk geri çekilme zorunda bırakmak için kolay ve açık yaklaştırmaya uygun olan Zıva'dan da bir düşman kolunun ilerlemesi olasılığına karşı, müfrezeye o tarafın keşfini ve güvenliğinin sağlanması uyarısını yaptım.

Dömez yönünde düşman hareketi hakkında henüz bir bilgi yoktu. Fakat bu civardaki arazi düzensiz ve ormanlık olduğundan, düşman kıtalarının gizlice ilerlemeleri mümkündü. Oluklu ve Rızapaşa'da bulunan fırka ihtiyatlarının (159. Alay ve hücum taburu) toplanıp harekete hazır bulunmaları için emir verdim.

Düşman yürüyüş kolu ileri harekete devam ediyordu. Gözlemlerimiz, düşman kuvvetinin bir fırkadan bile fazla olabileceğini gösteriyordu. En azından bir fırka olacağını kabul ettik. Bu kuvvet, öğlene doğru önce Yağızahlat gediği müfrezemize karşı açılmaya başladı. Sonra öncülerini ilerleterek ve yayılarak büyük kısmı şose boyunca yayıldı. Topçu menziline giren düşman kıtaları ileri müfreze tarafından ateş altına alınmaya başladı.

Hayriye köyünün batı sırtlarında bulunan fırka, düşman harekâtını dikkatle gözlemlemeye devam ediyordu. Açılıp yayılan düşman öncü alayı, süratle ileri müfreze cephesine ve sağ tarafına ilerledi. Asıl gruptan bir başka alay daha açılıp ilerlemeye başladı. Saat 12.45'e kadar, ileri müfreze düşman piyadelerini top ateşiyle ve cephesine yaklaşanları piyade ateşiyle dövdükten sonra, evvelce verilen talimat gereği, müfreze ileri mevzie çekilmeye başladı. Kızılarsaray'da bulunan 5. Süvari Alayı, bunu koruma emri almıştı. Asıl mevzideki topçular da müfrezeyi korumak için hazır bulunuyordu.

Cephe kumandanı, bütün İnönü cephesine doğru yayılıp ilerleyen Yunan kuvvetlerinin sağlıklı bir şekilde izlenmesine önem veriyordu. Bu yayılma, epey geniş bir cephe üzerinde ve dağınık oldu. Cephe kumandanı bu kolları ayrı ayrı tepelemek için karşı taarruzlarda bulunmayı düşünüyordu. Saat 11.30'da Kepen'deki süvari bölüğüne ve Çıplaktepe ileri müfrezesine emirler ve talimat vermiştim. İleri müfrezemiz muharebeyi kestikten biraz sonra, düşman süvarisi Yağızahlat gediğinde gö-

rünmeye başladı. Ne yazık ki, 5. Süvari Alayı bir süre bekleyerek düşman süvarisini durdurmaya gayret etmedi. Bu andan sonra asıl mevzi karşısında düşmanın yapılmasını ve açılmasını bekliyordum.

Kepen'deki süvari bölüğünden saat 14.30'da alınan raporda, Dömez-Akçeşehir yönüne subay keşif kolu, Dömez-Kurtköy yönüne küçük bir subay keşif kolu gönderildiği fakat şimdiye kadar bilgi gelmediği bildiriliyordu. Söğüt ileri müfrezesi tamamen ve düzenli bir şekilde asıl mevzie çekildi. Çekilme hızlı oldu. Bir bölüğü Dudaş köyü üzerinden ve Darıdere'den çekildi. Dolayısıyla taburun asıl mevzide toplanıp düzenlenmesi gereği doğdu.

Düşmanın bir süvari alayı Gündüzbey yönünde ilerlemeye başladı. Düşman piyadesi de kısmen Yağızahlat gediği sırtlarına çıkmıştı. Düşmanın kuvvetleri Bilecik şosesinden görünmediğine göre, bu yönden yalnız bir fırkanın ilerlediği anlaşılıyordu. İleri müfrezenin asıl mevzie çekilmesini ve düşmanın Gündüzbey yönüne ileri harekâtını gören Kepen'deki fırka süvari bölüğü de Kepen köyünün güney sırtlarına çekildi.

Bu sırada Batı Cephesi'nden şu önemli emir geldi:

61. Fırka Kumandanlığı'na-İnönü,

26 Mart 1921, saat 15.00,

1. Söğüt yönüne ilerleyen kuvvetin münferit bir fırka olduğu ve Pazarcık yönündeki kıtaların bugün mevzi karşısına ilerlemediği tahmin ediliyor. Yarın 27 Mart'ta Kocaeli ve 61. Fırka kıtalarıyla Söğüt'teki düşman fırkası aleyhine taarruz edilmesi kaçınılmaz. Kıtaların bu günden ona göre yanaştırılması ve akşama kadar gözlem ve hazırlık sonuçlarının alınması rica olunur. 24 ve 11. Fırkalar da bu taarruza katılacak.

2. Bu emir 26.3.1921, saat 15.00'te Kocaeli ve 61. Fırka Kumandanlığı'na yazılmıştır.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Batı Cephesi, düşman yürüyüş kollarının birbirinden çok ayrı hareket eder görünmeleri sebebiyle, çok doğru olarak 27 günü için bir karşı taarruz planlamıştı.

Saat 15.00'te düşman avcıları Yağızahlat gediği yönünden asıl mevzie doğru ilerlemeye başladı. Saat 15.20'de açılmış bir alay piyadesi Seraçe yönünden Balıkkaya'ya doğru hızla ilerliyordu. Asıl mevzideki bataryalar ateşe başladı. Düşman yayılarak hızla mevziin sağ yanına doğru, Gündüzbey yönünde ilerledi (Kroki 18'de görüldüğü gibi).

Düşmanın bugün gurup zamanında seri bir taarruzla mevziin sağ yanına girmeye çalışmasını dikkate aldım. Şimdi ilerleyenlerin kuvvetli bir alayın öncü kuvveti olduğunu tahmin ediyordum. Rızapaşa'da 159. Alay'ın iki taburunu Gündüzbey güneyine fırkanın sağ tarafının gerisine yanaştırdım. Oluklu'daki 159. Alay'dan bir tabur ile fırka hücum taburunun hareketini, durumun daha iyi olması için erteledim. Çıplaktepe bölgesinden Metristepe'ye doğru henüz bir düşman hareketi olmamakla beraber, Söğüt'e varan düşman fırkasının Kızılsaray üzerinden Savcibey'e doğru ilerlemesi de olasıydı. Bu iki tabur da gerektiğinde Oluklu'dan Metristepe'ye veya Hayriye'ye gönderilebilecekti.

Yayılmış olan düşmanın bir alay piyadesi topçularımızın yoğun ateşine rağmen hızla fırkanın sağ yanına ilerlemektedir. Düşman topçusu da sağ taraf mevzilerimizi dövüyordu. Saat 17.30'da piyade ateşi başladı. Ancak düşman fırkasının büyük çoğunluğunun henüz Söğüt güneyine geçmemesi ve yalnız öncü alayını ileri sürmesi, ciddi bir muharebeye gerek göstermiyordu. Düşman öncüsünün (bir alay, bir bölük süvari ve bir batarya) asıl mevziin sağ yanında temas ettiği bölgede 174. Alay'dan iki tabur ve 159. Alay'dan alınmış iki tabur kuvvetimiz vardı.

Gündüzbey'e ilerleyen düşman piyadesi, saat 18.10'da siperlere 1300 metre mesafeye kadar yaklaştı. Düşmanın bir bataryası yakından ateş ediyordu. Gün batımı zamanı yaklaşıyordu. Düşman öncü alayı ise taarruzuna hızlı devam etmek istiyordu. Yoğun topçu ateşine rağmen mesafe kazanmışlardı. İhtiyat alayının iki taburunun yetişmesiyle kopuk olarak fazla ilerlemiş olan bu alaya taarruz kararı verdim. Karşı taarruzu bütün fırka ile yapmayı ve Söğüt yönünde ilerletmeyi uygun görmedim. Bir Yunan fırkası ile bir Türk fırkasının kuvvetleri arasında oransızlık vardı. Vakit de geç olmuştu. Gece çöküyordu. Henüz benim emrimde olmayan ve Kocaeli'nden gelen Rızapaşa ve Ahırköy'deki altı taburu da muharebeye katamazdım. Genel duruma göre cephe kumandanının bu taburları nerede kullanacağı belli değildi. Saat 18.20'deki durumu ve düşmanın daha çok Darıdere yönüne sarkmaya çalıştığını Kocaeli Kumandanlığı'na bildirdim. Saat 18.30'a kadar Çıplaktepe ileri müfrezesinden o yöndeki durum hakkında dikkate değer bir bilgi gelmedi, gelecek gibi de görünmüyordu. Sabahtan beri Akçeşehir-Dömez-Kurtköy yönlerine giden keşif kollarımızın raporlarına göre, 26 Mart günü düşmanın o taraflarda bir hareketi olmadığı anlaşıyordu. Yalnız Söğüt'ten ilerleyen düşman fırkasının Kepen yönünde yan tarafını güvenlikte tutma ve keşif kollarını ileri sürme denemeleri görülüyordu. Sağ tarafın gerisine ulaşmış olan 159. Alay'ın iki taburunun yetiştiğini ve alay kumandanının o anda gördüğü durumu şu rapor bildiriyordu:

61. Fırka Kumandanlığı'na, Gündüzbey güneyinden,

1. Alay, iki taburla Rızapaşa'dan hareketle Gündüzbey'in bir kilometre güneyinde, 174. Alay'ın sağ yanı gerisinde toplanmış halde bulunmaktadır.

2. Düşman piyadesinin yapılan gözlem sonucu, Gündüzbey doğusundaki vadi ile Söğüt şosesini takip ederek gitme olasılığı vardır.

159. Alay'ın iki taburunun yetişmesiyle grubundan ayrı olarak Gündüzbey yönüne ilerlemiş olan düşman alayına, fırka piyade kumandanının emri altında 174. Alay ile ortak karşı taarruz için şu emri verdim:

Fırka emri, 26 Mart, saat 18.30,

1. 174. Alay'ın karşısında Gündüzbey bölgesine taarruz etmekte olan düşman kuvveti bir alaydan fazla değildir. Fırka cephesinin diğer taraflarında düşmanın bir hareketi yoktur. Düşman alayını karşı taarruzla geri atmak üzere şöyle hareket edilecektir: 174. Alay sağ yanında kuvvetli olmak üzere mevzilerini ve 159. Alay'ın karşı taarruzunu koruyacaktır. 159. Alay, iki taburu ile sağ yanı Gündüzbey köyü ve sol yanı fırka piyade kumandanının göstereceği yönde olmak üzere, Gündüzbey köyünün bir kilometre batısında karşı taarruza geçecek ve düşmanı şosenin doğusuna atacaktır.

2. Vaktin gecikmesi sebebiyle hareketin süratle yapılması lazımdır.

3. Bu emir, Fırka Piyade Kumandanlığı'na, 159 ve 174. Alay Kumandanlıklarına verilmiştir.

61. Fırka Kumandanı, İzzettin

174. Alay kumandanının saat 19.30'da telefonla verdiği bilgiye göre, düşmanın bazı aksamı mevziimizin 300 metre ilerisinde bulunan Gündüzbey köyüne girmişti. Saat 18.40'ta emredilen taarruzun hızı ve Gündüzbey köyünden düşmanın mutlaka önlenmesi için, Fırka Erkânıharbi Yüzbaşı Asım Bey'i Gündüzbey mıntıkasına 159. Alay'ın yanına gönderdim. Gündüzbey köyüne girmiş olan ve bir tabur kadar tahmin edilen düşman piyadesini atmak üzere 159. Alay'ın iki taburu ile saat 20.30'da köye taarruz başladı ve saat 21.30'da düşmanın geri çekilmesiyle köy işgal edildi. Gündüzbey köyüne giren bir bölük kadar düşman askeri, köydeki bir evin içinde ağır yaralı birkaç kişiyi vahşice süngülemiş ve gözlerini oymuşlardı.

Saat 21.00'de Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan yazılmış ve saat 20.30'da elime geçen emir de benim için çok önemliydi. Gündüzbey'e sokulan düşman zaten fırka kıtalarının taarruzu ile kaçırılmıştı. Düşman fırkasının tamamının istenen ölçüde geri atılamadığı da anlaşıyordu. Henüz ihtiyatta bulunan Miralay Halit Bey kuvvetleri, 2 ve 41. Alaylardı. 10. Alay yeni olarak emrine veriliyordu. Bu emir üzerine Rızapaşa'da bulunan Halit Bey'le telefonla ilişki kurdum. Süvari bölüğü keşif kolundan gelen rapora göre, saat 19.00'a kadar Dömez'e düşman gelmediğini ve o yönde bir şey görülmediğini öğrendim.

61. Fırka Kumandanlığı'na, İnönü,

1. Kocaeli Kumandanı Miralay Halit Beyefendi, grup kumandanı sıfatıyla sağ yanın emir ve kumandasına memur edilmiştir. Evvelce emirlerine verilen iki alay ve 10. Piyade Taburu, atlarıyla 2 Krupp, 3 kudretli ve iki cebel obüsünden oluşan toplam 7 toplu kıtalardan başka, 61. Fırka da harekât emrine verilmiştir.

2. Çukurhisar, Zemzemiye, İtburnu ve Ahırköy'deki kıtaların hemen hepsi, 61. Fırka'yla Gündüzbey'e sokulan düşmana 27 Mart sabahı taarruz ederek, düşmanı yok etmesi gerekmektedir.

3. Cephenin diğer yerlerinde yapılacak taarruzun biçimi ayrı bir emirle belirtilecektir.

4. 61. Fırka'nın doğruca bana rapor vermesini rica ederim.

5. Miralay Halit Beyefendi'ye ve 61. Fırka Kumandanlığı'na yazılmıştır.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

27 Mart için cepheden taarruz emri alınması üzerine, Gündüzbey'in kuzeyindeki yüksek sırtlara kadar 159. Alay'ın taarruzunu ilerletmesi ve o sırtları elde bulundurması hakkında şu emri verdim:

159. Alay Kumandanlığı'na ve 61. Fırka Kurmay Başkanı Asım Bey'e:

159. Alay'ın taarruzu, Gündüzbey kuzeyindeki yüksek sırtlara kadar devam etmeli ve düşman oradan kovulmalıdır. Taarruzun yalnız köyün ilerisindeki evvelce terk ettiğimiz si-perler hattına kadar ilerlemesi bir fayda sağlamaz. Cephe ku-mandanı yarın için Kocaeli kıtaları ile fırkanın taarruzunu em-retmiştir. Bu taarruzun da yapılabilmesi için o sırtların bu ge-ceden ele geçirilmesi ve orada düzenli bir şekilde konuşlanıl-ması gerekir. Alaya başarılar diliyorum. Bu emrin alındığı za-manki durumun derhal bildirilmesini rica ederim.

61. Fırka Kumandanı, İzzettin

Bu emrin alaya ve fırka erkânıharbine gelmesinden önce fırka kurmay başkanı alayın saat 22.00'de yazmış olduğu raporla karargâha dönmüş bulunuyordu. Dola-yısıyla emrin uygulanması yalnızca alay kumandanına kalmıştı. Alay bu taarruzu gece düzenleyip yapama-mıştı.

Fırkaca Dömez-Kurtköy yönüne gönderilen keşif kolu raporuna göre, düşmanın 26 Mart akşamına ka-dar Kurtköy'e gelmediği ve yalnız o civarda keşif kolla-rı olduğu sanılan süvarilerin görüldüğü bildirilmişti. O halde 61. Fırka, 27 Mart günü düşmanın yalnız Gene-ral Trikopis kumandasındaki üçüncü fırkasıyla muhare-be edecekti ve düşman fırkasının tek başına Gündüzbey mevzilerine ilerlediği anlaşılıyordu.

Sağ taraf grup kumandanı Miralay Halit Bey'le ha-berleşildi ve 27 Mart'ta sağ taraf grubunun taarruza ge-ceceği ve taarruz emrinin 27 Mart sabahı yazılacağı ta-rafıma bildirildi. Miralay Halit Bey'le önceden, Yan-ya'daki Nizamiye 21. Alay'ının 1. Taburu'nda kıta ar-kadaşlığı yapmıştım. Ben taburun kumandanı ve yar-dımcı binbaşydım (kolağası). Halit Bey, 1. Bölük'te teğ-men olarak takım kumandanıydı. İtiraf ederim ki, şim-

di Halit Bey'in kumandasına girmek biraz ağır geldi. Fakat başka türlü de olamazdı. Halit Bey daha kıdemli albaydı. Ben şimdi kumandası altına giriyordum belki ama insan özel hayatında olduğu gibi görevde de fazilet göstermeye mecburdu. Burada Halit Bey'e bağlı olup düşmanı mahvetmeye çalışmak esastı. Askeri hayatta böyle durumlara rastlanır. Üst düzeydekilerin karar ve görüşlerine derhal uymak gerekir.

Yarınki taarruz için Çıplaktepe'deki tabur hariç olmak üzere bütün fırkayı Hayriye ile Gündüzbey arasında topladım. Düşman fırkasının 27 Mart günü devam etmesi olası taarruzuna bütün fırka kuvvetiyle karşılık verecektim. Hem de sağ taraf grup kumandanının düzenleyip yönettiği taarruz için hazırlıklı olurdum. Fırkanın dört taburu düşmanla yakın temasta, dört taburu da ihtiyattaydı. 26 Mart gününü İkinci İnönü Muharebesi'nin birinci günü kabul ediyorum. Çünkü muharebe mevzilerde ve esas dayanma hatlarımızda, bugün akşam doğru başlamıştı.

27 Mart 1921 günü

Gece sabaha kadar fırka cephesinde önemli bir olay olmadı. Sabah saat 6.20'de 159. Alay Kumandanlığı'ndan alınan rapordan, Gündüzbey kuzeyindeki yüksek sırtların düşman elinde bulunduğu anlaşılıyordu. 159. Alay'ın ve onun solundaki 174. Alay'ın kumandanlarından aldığım raporlar, düşmanın fırka sağ yanına doğru taarruza başladığını bildiriyordu. Bunun üzerine, Hayriye kuzeyindeki Kanlısırt'a gittim ve Tekeköyü'nde toplanan 190. Alay'ın 1 ve 2. Taburlarını Hayriye'ye topladım. Süvari bölüğünden Savcıbey ve Kızılsaray yönlerine gönderilen keşif kollarından o yönlerde düşman olmadığı öğrenilmişti. Dolayısıyla fırka sol yanında zayıf bulunmanın hiçbir olumsuz etkisi olmazdı.

Çıplaktepe'deki müfrezemiz de hâlâ yerindeydi. Fırka karargâhıyla sağ yana geldiğim zaman Halit Bey'in emrini aldım. Bu emre göre, sağ yan grubu Gündüzbey ve Çıplaktepe hattında taarruza geçmek için her an hazır durumda bulunacak ve taarruz için ayrıca emir verilecekti. Emir şöyleydi:

1. Gündüzbey'den uzaklaştırılan düşmanın Söğüt'e çekilmesi ve sağ yanımıza bir saldırısı olmaması durumunda, 61. Fırka, Gündüzbey-Çıplaktepe bölgesinde ve merkez kuvveti Çıplaktepe yönünde bulunmak üzere, Koyuntepe'ye göndereceği bir batarya ile Gündüzbey-Söğüt şosesine hâkim olacak şekilde düzen alacaktır. Gündüzbey'den uzaklaştırılan düşmanla yakın temas olur ve düşmanın bir hareketi görülürse daha çok Gündüzbey bölgesinde kuvvet bulunduracaktır.

2. Kocaeli müfrezesi, düşmanın sağ yanına yönelik yapması beklenen harekete girişmesine kadar Rızapaşa'da bulunacak ve durumunu değiştirmeyecektir. 5. Süvari Alayı, şose üzerindeki Bekleme civarında toplanacak ve Ahırköy'den geçen Anzer Deresi'yle Darıdere arasındaki sağrı üzerinden Akçasu-Çaltı-Boruçak yönlerine keşif kolları göndererek sağ yanımıza taarruz etmesi mümkün olan düşmanı izleyecektir. Düşman taarruz etmezse, düşmanın sol yanı ve bulunduğu hattı kontrol altında tutacaktır.

Kanlısırt'a geldiğim zaman, durum şöyleydi: Düşman düzensiz topçu ateşiyle siperlerimizi ve topçu mevzilerimizi dövmekte ve piyadeleri güvenli bir şekilde ilerlemekteydi. Fırkanın yedi taburluk kuvveti Gündüzbey bölgesinde, bir taburu Çıplaktepe'de ve birinin bir bölümü eksik olmak üzere iki taburu da Hayriye'de fırka ihtiyatında bulunuyordu. Metristepe'de yalnız bir bölük terk edilmişti. Taraflar arasında şiddetli piyade ateşi vardı. Düşman, ateşimiz altında çok ağır ilerlemekteydi. Buna dayanarak fırkanın durumu kuvvetli

görünüyordu. Muharebe bizim için memnuniyet verici bir halde devam ediyordu. Saat 11.30'da fırka cephesindeki vaziyeti raporla sağ yan grubu kumandanlığına bildirdim. Sağ yan grubu temas halinde bulunduğu düşmana karşı taarruz edecek ve bunun için ileride yapacağı hareketlere hazır durumda olacaktı. Taarruzun ikinci bir emirle başlayacağına dair bir grup emri almıştık.

61. Fırka, Çıplaktepe kuvvetine dayanarak Kızılsaray-Gündüzbey-Söğüt şosesi arasından; Kocaeli grubu da Darıdere'yle bu şose arasından, düşmanın sol yanını etkisiz bırakacak şekilde harekete geçmek üzereydi. 61. Fırka, hazır mevzilerinin sağ yanında ve dikkat çekmeyecek bir yerden, Kocaeli kuvvetleri de Darıdere'nin şoseyi kat ettiği yerde kıtalarını hazır hale getirip, akşama kadar keşif ve gözlem yapacaktı. Topçu kıtaları düşmanın taarruzunu durdurup bizim taarruzumuzu koruyacak şekilde mevzie getirilecek ve Söğüt şosesi üzerinde geri çekilecek kuvvetleri 61. Fırka topçusu ateş altına alacaktı.

5. Süvari Alayı, görevin gerektirdiği keşfi yapmak üzere bulunduğu mahalde toplanmıştı. Fırka, emirdeki düzeni almış bulunuyordu. Düşman fırkanın sağ yanına taarruz etmekteydi. Dolayısıyla düşman taarruzlarını kırmak lazımdı ve fırka bunun için çalışıyordu. Halit Bey'in grubundaki diğer taarruz edecek üç alay henüz taarruza geçecek durumda değildi. Düşman topçusu özellikle Kanlısırt'ı çok dövüyordu. Taşlık olan ve diz siperlerinden ibaret bu uzun sırttaki askerimiz fazla kayıp vermeye başladı. Manga manga adam çevirmeye başladım. Alay ve tabur kumandanlarında heyecanlı bir hal görüyordum. Bizzat bölgede kalarak maddi ve manevi dayanıklılığın korunmasına çalıştım. Gündüzbey güneyindeki mevzi gerisine yaklaştığım zaman, Gündüzbey ile Kanlısırt arasını hücum taburuyla desteklemek gereği doğdu. Muharebe şiddetle devam ediyordu.

Düşmanın özellikle Kanlısirt'ı hedefleyen bir hücum hazırlığında olduğu anlaşılmaktaydı.

Kanlısirt üzerinde bir topçu gözlem yeri vardı. Oraya gidip, batarya dürbünüyle mevziin önünde ne olduğunu ve düşmanın ne kadar yaklaştığını anlamak istedim. Ben giderken, topçu subayları gözlemeyi bırakmış, geri gidiyordu. “Nereye?” dedim. “Piyadeler geriye gidiyor, duramayız” dediler. Doğal olarak bunların yönettiği bir sahra bataryasının da ateşi durdu. Tekrar yerlerine soktum, “Piyadeler yerinde ve destek geldi. Görevinize devam edeceksiniz” dedim. Ben de gözlem yerine girdim ve dürbünle etrafı kontrol ettim. Düşman piyade hücumu henüz yakın değildi.

Topçu gözlem yerleri, topçu düzeninin esasını ve iskeletini oluşturur. Topçunun sonuna kadar faaliyetini sürdürmesi lazımdır. İyi hâkimiyeti olan gözlem yerlerinde bu faaliyet son ana kadar işleyebilir. İnönü mevziimizin topografik oluşumundan dolayı, topçu gözlemcileri gerek uzak gerek yakın araziye görmek için piyade siperlerinin içinde veya beş on adım gerisinde bulunuyordu. Bunun bir hata olduğu görüldü. Bu gibi yerler, topçu gözetleme yardımcıları ve haberleşme subayları için de çalışma yeri olduğundan, bataryaların ateşini idare edecek batarya ve tabur kumandanlarının gözlem yerleri çok güvenli yerlerde olmalıdır ki, ateşi rahat devam ettirebilsinler. Onun için kurulan mevzide birinci derecede bu topçu gözleme yerleri dikkate alınmalıdır. Esas direnç hattının gerisinde emin ve hâkim yer yoksa ve yan taraflarda kurulması da mümkün değilse, piyade direnç mevzilerini daha ileri, hatta daha alçak araziye almak daha uygundur. Ayrıca çağımızdaki muharebelerde piyadeyi gerek taarruz ve gerek savunmada çatışma, süngü ve bomba kuvveti olarak kabul ediyor ve en yakın düellolar için saklıyoruz. Makineli tüfek ve topçulara emin ve hâkim mevzileri vermek ve yüksek ateş

gücüne sahip silahların sürekli faaliyet göstermesini sağlamak lazımdır.

Saat 11.50'de Çıplaktepe'deki müfreze kumandanlığından aldığım raporda, düşmanın bir alay piyade ve iki makineli bölüğünün Kepen'den müfrezemizin işgal ettiği mevziye doğru ilerlemekte olduğu ve muharebenin başladığı bildirildi. Sağ yan grubunun yapacağı taarruzun bugün bir sonuç alması lazımdı. Yoksa 28 Mart'ta Kepen yönünden ilerleyen düşmanın Metristepe yönünde bir taarruz geliştirmesi kaçınılmaz olurdu. O zaman Gündüzbey yönündeki düşman fırkası mağlup edilemezdi. Saat 12.00'de yazılmış ama fırkaya saat 12.50'de ulaşan şu taarruz emri alındı:

61. Fırka Kumandanlığı'na Rızapaşa'dan,

1. Düşmanın durumunda önemli bir değişiklik yoktur. Yalnız beş yüz kadar piyadesiyle Çaltı'dan güneye geçtiği görülmüştür.

2. Sağ yan grubu hazırlık emrinde tayin edilen bölgelerden hemen taarruz edecektir.

3. Rızapaşa'ya varmak üzere bulunan 1. Fırka'nın bir alayı, emrindeki batarya ile Daridere'nin Söğüt şosesini kat ettiği noktada bulunan ikinci alayı da emrine alarak taarruz edecek ve bir alayı da Rızapaşa'da grup ihtiyatı olarak bulunduracaktır.

4. 61. Fırka, grup hazırlık emrinde verilen esaslar içinde taarruz edecektir.

5. 40. Alay, Çaltı'dan sağ yanımıza yayılmak üzere bulunan kuşatma koluna güneyden kuzeye ve özellikle buluşma sınırı üzerine taarruz ederek mahvedecektir.

6. Süvari alayı, Çaltı'dan kuşatma yapan düşmanın buluşma sınırını kesecektir.

7. Ahırköy ve Rızapaşa kuzeyindeki bataryalardan biri, ihata yapan ve diğeri Söğüt yönüne taarruz edecek şekilde Kaya sırtlarında bulunan düşmana ateş edecektir.

8. Birinci kademe olarak taarruz kuvvetleri Yağızahlat gediği-Çıplaktepe hattını geçmeyecek ve bu mevzide duracaktır.

9. Kıtaların şiddetli ve kesin taarruz etmesi ve haberleşmeye önem vermeleri son derece önemlidir.

10. Korkaklık gösteren her asker ve subay bir derece yüksek amiri tarafından derhal idam olunacaktır.

11. Ben, harekâtı Ahırköy ve Rızapaşa sırtlarından, sonra da Gündüzbey'den yöneteceğim.

Not: 1. Fırka kumandanının sevk ve idare edeceği kuvvetler Gündüzbey hattını geçmedikçe 61. Fırka kıtaları taarruza kalkmamalıdır.

Sağ Yan Grubu Kumandanı Halit

5. Süvari Alayı'nın raporuna göre, saat 11'de düşmanın bir alay piyadesinin Anzer deresine sarmakta olduğu ve bu alaya taarruz etmek ve buluşma sınırına düşmek üzere 40. Alay'ın sevk edildiği de sağ yan grubu kumandanlığından bildirildi.

Taarruz emrine göre taarruz, 1. Fırka Kumandanı Albay Kemalettin Bey'in emrine verilen kıtaların fırka sağ yanına gelmesiyle birlikte başlayacaktı. Düşmanın Çıplaktepe'ye karşı harekâtı büyüyordu. Orada bulunan taburu süratle atarak Metristepe yönünde ilerlemesi ve sağ yana yapılacak taarruzun sonuçlanmasından önce Metristepe'yi elde etmesi tehlikesine karşı 190. Alay'ın Hayriye civarına yanaştırılmış olan iki taburu Metristepe bölgesine gönderildi. Buna karşın, 1. Fırka'nın 4. Alay'ı fırka emrine verildi ve alayın Hayriye'ye hareket ettiği saat 13.15'te sağ yan grubu kumandanlığına bildirildi. Fırka kıtalarına taarruz emrini şöyle verdim: (*Kroki 19*)

Taarruz emri. Hayriye kuzeydoğusu sırtlarından,
27 Mart 1921, Saat 13.10,

1. Düşmanın durumunda önemli bir değişiklik yok.

2. Sağ yan grubu hemen taarruza kalkacak. 1. Fırka'nın iki alayı ve topçusu Daridere'nin Rızapaşa caddesini kat ettiği yerden Daridere'yle Söğüt şosesi arasından taarruz edecek.

3. 61. Fırka'nın taarruzu şöyle olacak:

159. Alay 1 ve 3. Tabur ve 174. Alay 1. Tabur; 169. Alay kumandanı emrinde olacak ve 1. Fırka'nın sol yanıyla ilişkide olarak Gündüzbey-Söğüt şosesi tarafından taarruz edecek. 174. Alay, 2, 3. Tabur ve hücum taburu; 174. Alay kumandanının emrinde olarak 159. Alay'ın sol yanında şoseyle Kızılsaray yönü arasından taarruza geçecek. 190. Alay, 3. Tabur Çıplaktepe'yi kesinlikle elde bulunduracak ve 190. Alay'ın diğer iki taburuyla Teke bölgesinde kalacak.

4. 159. Alay, 2. Tabur; 174. Alay'ın ileri hareketini takiben bulunduğu bölgede benim ihtiyacıma yönelik olarak toplanacak.

5. Fırka emrine yeniden verilen ve Rızapaşa'dan Hayriye'ye yürüyüşe geçen 4. Piyade Alayı fırka ihtiyatı olarak yedekte bulunacak.

6. İstihkâm Bölüğü 190. Alay emrinde olacak.

7. Süvari Bölüğü, Kepen yönünde yürüyecek ve Kepen'in güneyindeki ağaçlıklı Güncüktepe'yi elde edecek.

8. Topçular bulundukları mevzilerden kıtaların taarruzlarını kolaylaştıracaklar. Mevzi değiştirme için ayrıca emir vereceğim.

9. 159. Alay'ın taarruzu, sağ yandan taarruz edecek olan 1. Fırka kıtaları kendi hizasına geldikten sonra başlayacak. 174. Alay, 159. Alay'ın taarruzunu takip edecek.

10. Taarruzun birinci aşaması Yağızahlat gediğiyle Çıplaktepe hattına kadardır. Bu hata vardktan sonra kıtalar düzenlenecek ve yeni emir alacaklar.

11. Ben Hayriye kuzeydoğusu sırtlarında (Karlısırt'ta) bulunacağım.

12. Bu emir saat 13.10'da 159, 174, 190 ve 4. Alaylar, topçu alayı süvari bölüğü ve istihkâm bölüğü kumandanlıklarına verilmiştir.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Çıplaktepe yönünde ilerlemekte olan düşman kuvveti hakkında sağ yan grubu kumandanlığına da rapor yazıldı. Ardından saat 13.30'da yazılmış Batı Cephesi'nin şu emri alındı:

61. Fırka Kumandanlığı'na, İnönü,

61. Fırka'nın emrine ihtiyat verilmesi ve taarruz bittikten sonra asıl kuvvetlerin mevzi gerisinde toplanması uygundur. Cephane ikmali Çukurhisar'dan sağlanacaktır.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Ve saat 14.00'te sağ yan grubu kumandanlığından Hayriye yönüne yönlendirilen 4. Alay'ın bir taburunun Rızapaşa'da grup emrinde alıkonulduğu, diğer iki taburla Hayriye'ye gönderildiği bildirildi. Sol yanımızda bulunan ve Isırganlı, Hamidiye mevzilerinden çekilmekte olan 24. Fırka, gruptan sağ yanının 61. Fırka tarafından korunmasını istedi ve taarruz planının şu şekilde düzeltildiğine dair grup kumandanından emir geldi:

61. Fırka Kumandanlığı'na, Rızapaşa,

Taarruzun yapılmasından sonra 40. Alay, Ahırköy ve Rızapaşa kuzeyindeki sırtlarda bulunacak ve bir taburu ileri karakol görevi üstlenecektir. Bu bölgenin kumandanı Nuri Bey'dir. Emrindeki topçular Rızapaşa'ya gelecektir. Darıdere ve Söğüt şosesi arasında taarruz edecek olan 1. Fırka Kumandanı Kemal Bey, bir alayını olabildiğince toplu bulundurarak taarruz edecek ve gün batımını takip ederek her iki alayla Oluklu'ya ihtiyata gelecektir. 61. Fırka, şosenin batısından gelen düşmanı dikkate alarak taarruza katılacak ve gün batımını izleyerek görevini yerine getirecektir. 61. Fırka, 1. Fırka kumandanının işgal edeceği hâkim sırtları elde bulundurmak üzere bu sırtlarda uygun miktarda kuvvet bulunduracaktır. Çukurhisar'dan Kocaeli kumandanlığı emrine gönderilen toplar Rızapaşa köyünde, 1. Fırka emrine gönderilen toplar Oluklu'da bulunacaktır. 5. Süvari Alayı Rızapaşa'da kalacak Darıdere ve Anzer deresini gece ve gündüz gözlem altında tutacaktır. Her kıta iâşe ihtiyacını Çukurhisar'dan ve cephaneye eksigini sağ yan grubu kumandanlığından karşılayacaktır. Cephaneye için gereken miktar gece yarısından önce bildirilecektir. Ben geceyi Oluklu'da geçireceğim. Bu emir 1 ve 61. Fırkalar, Nuri Bey müfrezesi ve 5. Süvari Alayı kumandanlıklarına yazılmıştır.

Sağ Yan Grubu Kumandanı Halit

Saat 15.30'a kadar 1. Fırka kıtaları fırka hizasına gelememişti. Ya taarruzdan vazgeçmek ya da hemen başlamak lazımdı. Zaman geçiyordu. Bunun için, 1. Fırka'nın sağ yanımızdan ilerleyecek kıtalarının ilerlemesini hızlandırmak amacıyla 174 ve 159. Alay kumandanlarına hemen taarruza başlamalarını bildirdim. Her iki alay sabahtan beri devam eden şiddetli topçu ve piyade ateşi altında ilerlemeye başladı. İlerlemeyi hızlandırmak için ihtiyat taburlarını taarruz eden kıtaların terk ettiği siperlere yerleştirerek hem düşmanın karşı taarruzuna karşı asıl mevzii elde bulundurmak, hem de ilerleyen kıtaları ateşle koruma altına almayı sağladım. Saat 16.00 sıralarında 1. Fırka emrindeki 2. Alay, 159. Alay hizasına geldi ve akşama kadar devam eden taarruz kesin bir sonuç alamadı. Bu da çok doğaldı. Taarruz iki fırka ve iki alaydan oluşan Kocaeli müfrezesiyle düzenlenmişken taarruza katılan kuvvet ancak üç piyade alayı olabilmişti. Taarruza bir gün önce karar verilmişti. Sonuçta taarruzun öğleden önce ve en az altı alayla yapılması lazımdı. Düşmanın fırka cephesinde tek bir fırka olduğu biliniyordu. Ama kesin başarı için bizim az sayıda bulunan kuvvetlerimizin iki kat fazla olması lazımdı. Önceden böyle hesap edildiyse de özellikle düşmanın Çıplaktepe yönünde ilerlediği haberi grup kumandanlığının kararını değiştirdi ve sonuç alınamadı.

Saat 18.00'de 190. Alay Kumandanlığı'na Metristepe bölgesinde kuvvetli ve tetikte bulunmak gerektiğini ve gerekirse 24. Fırka kıtalarının koruması için şu emri verdim:

190. Alay Kumandanlığı'na,

24. Fırka, Hamidiye-Isırganlı hattından asıl mevzie doğru çekilmektedir. Artçıları üçüncü taburunuz hizasına geldiği zaman taburunuzun Günbayırlık yönüne çekilmesi olasıdır. Bu

durumda cephenin en kuvvetli ve önemli yeri olan Teke'nin gayet güçlü bir şekilde korunması ve gerekirse taburunuzla 24. Fırka kıtalarının da korunması lazımdır.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Taarruz etmekte olan alayların grup emri gereğince Gündüzbey kuzeyindeki yüksek sırtlardan daha kuzeye ilerlemeleri ve grupla beraber asıl mevzilerine çekilmeleri için emir verildi.

Sağ yan grubu kumandanının sonraki emri kısmen taarruzdan vazgeçileceğine işaret ediyordu. Saat 16.30'da Metristepe'de fırkadan bırakılan gözlem subayının verdiği raporda Çıplaktepe'nin düşman tarafından işgal edildiği ve orada bulunan müfrezemizin çekilmekte olduğu bildirildi. Saat 17.00'de sağ yan grubu kumandanlığından taarruzdan düşmanın ciddi savunması sebebiyle vazgeçilmesi, kendisinin sağ kolundan ağır yaralandığı ve sağ yan grubu emir ve kumandasının bana geçtiği bildirildi.

Halit Bey idare ettiği taarruzun gecikmekte olduğunu görünce, bizzat Gündüzbey'e gelerek kişisel etkisiyle kıtalarını hızlandırmak istemiş. Köyde alayının taarruzunu yöneten 159. Alay Kurmay Binbaşı Şerif Bey'i çok şiddetli azarlamış ve "Sen burada ne duruyorsun? Avcı hatlarına yürü. Sen korkuyorsan, ben ilerliyorum" demiş ve alay kumandanıyla beraber köyden çıkmaya hazırlanırken bir şarapnel kurşunu ile kolundan yaralanmış.

Bu sırada ben Kanlısırt'taydım. Yanımda yarım saat evvel gelen 1. Fırka Kumandanı Kemalettin Sami Bey vardı. Kumandayı aldım ve Kemal Bey'e sağ yana Gündüzbey'e giderek orada kıtaların muharebesini yönetmesini bildirdim. Grupla beraber taarruz eden kıtalar asıl mevzilerine alındı ve saat 18.00'de Batı Cephesi Kumandanlığı'na şu rapor yazıldı:

Batı Cephesi Kumandanlığı'na, Hayriye kuzeydoğusu sırtlarından,

1. Miralay Halit Beyefendi'nin zorunlu durumuna dayanarak, Sağ Yan Grup Kumandanlık vekâleti bana geçti.

2. Saat 16.00'dan itibaren başlayan taarruzumuz yavaş ilerlemektedir. Düşmanın bazı noktalarda geri çekildiği görülmüştür. Gece bastırmasıyla beraber kıtalar asıl mevzide yerleşecek ve düzenlenecek. Bu konuda 1. Fırka Kumandanı Miralay Kemal Bey'le de görüştüm. Çıplaktepe'deki ileri müfrezemiz geri çekilmektedir. Teke'de durum iyidir. İhtiyat olmak üzere 4. Alay'ın iki taburu vardır. Bu alaydan Rızapaşa'da alınmış olan bir taburu Teke bölgesine gönderiyorum. Darıdere doğusunda ilerleyen kuvvetlerimize dair bilgi yoktur.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Saat 20.00'de de şu rapor Hayriye telefonundan sözlü olarak Batı Cephesi'ne bildirildi.

Havanın kararmasına kadar devam eden karşı taarruzumuz düşmanın kesif topçu ateşi altında sonuç alamadı. Gündüzbey şosesinin batısına ilerleyen 174. Alay ile hücum taburu taarruzu 500 metreye kadar ilerlemişti. Şosenin doğusundan ilerleyen 159. Alay ile 2. Alay'ın taarruzları yavaş oldu ve karıştı. Darıdere doğusundan ilerleyen 40. Alay'la süvari alayı hareketleri hakkında bir bilgi alınamadı. Karanlığın bastırması üzerine kıtalar belirtildiği gibi asıl mevzilerine çekilerek düzenlenmeye başlandı. Gündüzbey bölgesinde bulunan 1. Fırka Kumandanı 2, 3 ve 159. Alayları düzenlemekle meşgul ve bu gece Gündüzbey güneyindeki sırtlarda bulunacak. Bu kıtaların solunda bulunan 174. Alay düzenlendi. Teke bölgesinde 190. Alay mevzisinde. Bu alayın Çıplaktepe'deki taburu Teke'ye çekildi. İhtiyatımda bulunan 4. Alay'ın iki taburu Hayriye'de. Bu alayın iki taburu Rızapaşa'da. Çıplaktepe ve Kepen güneyindeki Güncüktepe'yi düşman işgal etti. Kumanda ve emir meselesine gelince; Halit Bey'in yaralanması üzerine sağ yan grubu kumandanlığı vekâleti bana verildi. Ancak kıta-

ların durumu, cephenin büyüklüğü ve bizzat fırka kıtalarıyla yakından meşgul olmak mecburiyeti sebebiyle benim yalnız fırkayla ilgilenmem şart. Darıdere'nin doğusundaki müfreze dahil olduğu halde, Gündüzbey bölgesinin 1. Fırka Kumandanı Kemal Bey tarafından, Hayriye ile Teke bölgelerinin de benim tarafımdan yönetilmesi doğru olur düşüncesindeyim.

Bu teklif kabul edilmedi ve Sağ Yan Grup Kumandanlığı bana verildi. Cephe Kumandanı, grubun yönetimi için ne bir kolordu kumandanı bulunabileceğini ne de 61. Fırka'ya benim yerime tayin edilecek bir kumandan olduğunu söyledi. Zorunlu olarak, iki karpuzu bir koltuğa sığdırmaya çalıştım. Gerçi fırkanın piyade kumandanı Hüsnü Bey, Kocaeli müfrezesinin yanında Rızapaşa bölgesinde de görevliydi. Bundan dolayı ben hem grup kumandanı olarak fırkalara, hem de 61. Fırka kıtalarına emirleri yetiştiriyordum. Tabi, zor oluyordu. Fakat etkin bir kurmayım vardı. Yüzbaşı Asım Bey'in yorulmak bilmeyen mesai gücüyle bu işi kusursuz yapabildik.

Saat 21.30'da Kocaeli Müfrezesi Kumandanlığı'ndan (bu müfreze 61. Fırka Piyade Kumandanı Hüsnü Bey tayin edilmişti) telefonla alınan sözlü raporda 40. Alay'ın Anzer deresiyle Darıdere arasındaki sırtlardan Dudaş yönünde ilerleyerek, Çeşme hizasında düşmanın iki bölüğünü geri atmayı başarmış olsa da ardından sol yanından düşmanın gönderdiği bir tabur piyade ile yaptığı taarruz üzerine alayın tümüyle kontrolden çıkarak kısmen Rızapaşa, kısmen Ahırköy taraflarına çekildiğini öğrendim. 5. Alay'ın raporuna göre de Dudaş düşman tarafından işgal edilmiş, süvari alayı Anez vadisinin doğusundaki sırtlara çekilip Hisarca'da emir beklemeye başlamıştı.

Bir taraftan emrime giren Kocaeli müfrezesine, diğer yandan 1. Fırka kıtalarına ve doğrudan yönettiğim

61. Fırka'ya görev ve durumlarını bildirip, yarınki muharebe için düzen almalarını belirttim. Sağ Yan Grubu'nun 28 Mart sabahı düşmanın olası taarruzlarına karşı muharebeye hazır olması ve bugün muharebeye girmiş olan 1. Fırka'ya da bir savunma bölgesi belirlemek gerekiyordu. Sağ Yan Grubu emrinde bulunan çeşitli kıtalar, savaş durumuna göre kumanda planına eklendi.

Batı Cephesi Kumandanı'nın 28 Mart için verdiği emir, hazır mevziin kesin olarak savunulmasını istiyordu. Şimdi görevim Sakarya'dan Nane Deresi'ne kadar olan bölgenin muharebesini yönetmektir. Sol Yan Grubu Kumandanı Albay Arif Bey'di. Cephe Kumandanı, İnönü mevziini iki gruba ayırmıştı. Bu iki grup arasında Nane Deresi doğusunda bulunan 24. Fırka ayrı olarak Batı Cephesi emrindeydi.

28 Mart 1921

27 Mart günü geceyle birlikte kesilen muharebeden sonra, düşmanın bir gece girişimi olmadı. Esasen çetin muharebe ve kayıplar sebebiyle her iki taraf da yorgundu ve düzenlenmeye gerek duyuyordu. Sağ Yan Grubu karargâhını Tekeköyü'ne taşımıştım. 28 Mart günü Metristepe'de önemli muharebeler olabileceğini tahmin ediyordum.

4. Alay'ın fırka emrinde bulunan iki taburu Hayriye'deydi ve fırka sağ yanında bulunan 174. Alay'ın yanına bir subay bırakarak alay cephesinde yaşanacak olayları en küçük ayrıntılarına kadar bana bildirmesini tembihledim.

Saat 4'te, 5. Süvari Alayı'ndan alınan rapora göre 27 Mart'ta Sağ Yan Grubu cephesinde görülen düşman kuvvetleri hakkında şu raporu yazdım:

Batı Cephesi Kumandanlığı'na, Teke'den,

1. 27/28'i gecesini Ortaca'da geçireceği bildirilen süvari alayının raporuna göre Ortaca deresiyle Enez vadisi arasındaki Çamlıtepe'ye düşmanın bir süvari alayıyla bir piyade taburu eklenmiştir. Çamlıtepe gerisindeki vadilerden Ortaca ve İtburnu yönlerine ilerlemesinin çok kolay olduğu bildirildiğinden, alayın Ortaca'da bulunarak o yönleri kontrol etmesi ve düşmanın sol yanına karşı etkin bulunması gerekmektedir. Enez deresiyle Darıdere arasında bulunacak olan 1. Fırka'nın sağ yanılla irtibatla bulunması bildirilir.

2. Düşman kuvvetiyle ilgili alınan raporlara göre 27 Mart'ta artan düşman kuvvetleri iki yönde birden vardır. Enez deresi Darıdere arasında Çeşme hizalarında iki piyade taburu, Darıdere ile Gündüzbey kuzeyinde Söğüt şosesi arasında iki piyade alayı ve üç batarya, Kepen ve batısından ilerleyip 190. Alay'ın 3. Taburu'yla muharebe eden iki piyade alayı ve bir miktar süvari (bu kuvvet evvelce bir alay bildirilmiş iken 190. Alay Kumandanlığı'nın en son bilgilendirmesinde iki alay gösterilmiştir) şu halde Çıplaktepe'de ortaya çıkan kuvvetlerden başka, merkezi ağırlığı Gündüzbey kuzeyinde, şose ile Darıdere arasında olmak üzere bir fırkalık kuvvettir. Düşman obüs, sahra, cebel olmak üzere üç cins top kullanmaktadır. Obüsler 10,5 santimlidir. Düşman çok top cephanesi harcamakta ve dum dum kurşunları kullanmaktadır.

Sağ Yan Grubu ve 61. Fırka Kumandanı İzzettin

Geceleri arkadan ateş etkisi yapan ve ne olduğu anlaşıncaya kadar maneviyatı olumsuz etkileyen, şaşkınlık yaratan bu dum dum mermilerini İngilizler Çanak-kale'de çok kullanmıştı. Yunanlılar da onlardan almış olmalı.

Genel olarak General Trikopis kumandasındaki 3. Yunan Fırkası'yla General Leonardopulos kumandasındaki 10. Yunan Fırkası, Sağ Yan Grubu karşısında yayılmış bulunuyordu. Bu fırkalar General Vilahopolos kumandasındaki 3. Yunan Kolordusu'nu oluşturuyordu. Sol Yan Grubu karşısında da 70. Yunan Fırkası'yla bir

Efzun Alayı vardı. Yunanlıların Bursa cephesinde bulunan 11. Fırka'nın İkinci İnönü Muharebesi'nde kullanılıp kullanılmadığı anlaşılamadı. Herhalde bu fırka tamamen değilse bile, kısmen muharebeye katılmıştır.

Papulas, hatıratında Kavalice-Gündüzbey (Avcıyon) cephesinde ağır topçusu ile beraber 30 bin kişilik bir kuvvetin hazırlandığını, tahkimata yerleştiğini bildirmişti. Papulas, 30 bin mevcudu nasıl tespit ettiğini söylemiyor. Fakat muharebenin ağırlık merkezi olan Sağ Yan Grubu'ndaki kuvvetler azami 7-8 bin kadardı. Bütün Batı Cephesi ise 18-20 binden fazla değildi.

Düşmanın Sağ Yan Grubu karşısında taarruza hazır olduğu anlaşılıyordu. Buna karşın Sağ Yan Grubu kıtalarının 27-28 gecesindeki durumu şöyleydi:

(Kroki 20)

Rızapaşa bölgesinde, Yarbay Hüsnü Bey emrinde 2. ve 4. Alaylar; Gündüzbey bölgesinde, Kemalettin Sami Bey'in kumandasında 1. Fırka, 3 ve 5. Alaylar ve 16. Fırka hücum taburu; Kanlısirt ve Hayriye bölgesinde, 4. Alay (mevzide); Metristepe bölgesinde 190. Alay (mevzide); Hayriye'de toplanmakta olan 159. Alay. 4. Alay'ın 2 ve 3. Taburları Teke'de, 1. Fırka karargâhı Gündüzbey güneyinde Tavşanlı tepede. Sağ Yan Grubu (61. Fırka) karargâhı Tekeköyü'nde.

Saat 5'te 1. Fırka Kumandanlığı'ndan cephesi hakkında alınan tertibata dair şu rapor alındı.

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, Gündüzbey güneyindeki tepe,

1. 2. Alay'ı Rızapaşa'ya iade ederek 4. Alay'ın 1. Taburu'nu çağırdım.

2. Rızapaşa'da bulunan obüs topunun cebel veya sahra olduğunu haberleşememe yüzünden öğrenemedim. Sizin telefonla bu meseleyi araştırıp cebel obüsüyse bu gece Gündüzbey güneyine gelmesini emretmenizi arz ve rica ederim.

3. Süvari sahra bataryalarının yolsuzluk dolayısıyla bu bölgede kullanılma imkânı yok. Daha güneydeki mevzide kullanılması belki mümkün olur. İki batarya emirlerindedir ve Rızapaşa'da şose üzerinde bulunmaktadır.

4. 159. Alay'ın iki taburu her biri tahminen 200 asker mevcutla Taşlıtepe güneyinde toplandı. Hemen Hayriye ile Teke arasındaki yola gidip size başvurmaları emredildi.

5. 1. Fırka'nın bölgesi olan sağ yanı Eskişehir-Söğüt şosesinden başlayarak, sol yanı Gündüzbey'in bir kilometre batısında, bugün benim bulunduğum gözlem yerine kadar uzanan bölgedeki kuvvet, 3 ve 4. Alayların birinci taburları ile dört cebel topundan ibarettir. Sol yandan bölgeye eklenen 174. Alay'a ait siperlerdeki kıtalar da emrime verilecek mi? Yoksa bu siperleri ben elimde olan kuvvetle mi işgal etmek zorunda kalacağım? Emir ve görüşlerinizi rica ederim.

6. Rızapaşa'ya iade edilen ve Kocaeli müfrezesi kumandanlığı emrine verilen 2. Piyade Alayı'nın cephanesi neredeyse yok denecek bir haldedir.

1. Fırka Kumandanı Kemalettin Sami

28 Mart sabahı saat 6.15'te düşmanın yoğun piyade ateşi Taşlısırt'ta (Kanlısırt) başladı. Düşman geceden kuvvetlerini toplamış ve tepeyi baskınla zapt etmek istiyordu. Bu ateş yarım saat kadar devam ettikten sonra, düşman taarruz ederek tepeyi aldı. Kanlısırt'tan çekilen 174. Alay ve hücum taburu, bu tepenin hemen güneyine yerleşti. Bu sıralarda Tekeköyü civarında bulunan 4. Alay'ın iki taburu Teke'nin kuzeybatısındaki sırtlara çıkmıştı. Derhal bu iki tabura ve Metristepe bölgesinde 190. Alay ihtiyatında bulunan 3. Tabur'a ve bütün kuvvetiyle Teke civarında toplanan istihkâm bölüğüne Kanlısırt'ın geri alınması için taarruz emri verdim. 174. Alay'ın da elde bulunan kıtalarını bu karşı taarruza yönelttim. Kanlısırt'a sağ yandan 190. Alay, 3. Tabur ile istihkâm bölüğü, merkezden 174. Alay ve sol yandan 4. Alay, iki taburuyla (bir taburu 1. Fırka emrindeydi) he-

men karşı taarruza geçti ve Metristepe güneydoğusunda mevzide bulunan dört toplu sahra bataryasıyla bu taarruz iyi bir şekilde yapılarak Kanlısirt saat 9.30'da geri alındı. Sağ yanda 1. Fırka'yla kaybedilmiş olan ilişki de tekrar kuruldu. Bu sırada 1. Fırka Kumandanlığı'ndan şu raporu aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, Gündüzbey doğu sırtlarından,

1. Emrimde yalnız bir piyade alayı vardı. O da mevzidedir.

2. Sağ yanda tehlike büyüktür. Grupça bir tedbir alınması çok önemlidir.

1. Fırka Kumandanı Kemalettin Sami

Ben kuvvetli tehlikeyi artık sağ yanda değil sol yanda görüyordum. Düşmanın 26 ve 27 günlerinde sağ yana yaptığı taarruzları kırılmıştı. 28 Mart sabahı almayı başardığı Kanlısirt kazanılmıştı. Düşmanın sağ yana taze kuvvetler almadığı, bu hareketi malum olan bir fırkasıyla yaptığını tahmin ediyordum. O halde üç günden beri sağ yanda şiddetli muharebeler yapmış olan düşman fırkası, taze kuvvet almadan hareket edemezdi. Oysa düşmanın Metristepe yönüne ilerleyen bir fırkası vardı, o fırkanın iki alayı 27 Mart akşamı Çıplaktepe'yi almış ve orada yerleşmişti. Bugün 28 Mart, saat 10.30'da 190. Alay kumandanının gözlemine göre düşmanın bir fırka kadar kuvveti Düzdağ yönünde ilerliyordu. Dolayısıyla sol yan için taze kuvvetlere ihtiyaç olduğu kesindi. Esasen sağ yanda 1. Fırka dört taburla düşmanın bir fırkası karşısında da değildi. Bu düşman fırkasının karşısında 1. Fırka'nın dört taburundan başka, 174. Alay ve onun solunda da 4. Alay vardı. 2 ve 40. Alaylardan oluşan Kocaeli Müfrezesi de Rızapaşa kuzey sırtlarının Gündüzbey bölgesindeki 1. Fırka için bir ihtiyattı. Yine de 1. Fırka'ya Oluklu'ya grup emrine

gelmiş olan 30. Alay'ı bir mecburiyet durumunda istihdam edebileceğini bildirdim ve cepheden ihtiyat kuvveti çağırdım. Bunun üzerine saat 11'de Batı Cephesi'ne şu rapor yazıldı:

Batı Cephesi Kumandanlığı'na, Teke'den,

Düşmanın Hayriye'nin kuzeydoğusunda işgal ettiği sırtlar kıtalarımızın karşı taarruzu ile geri alınmıştır. Düşmanın orada yeniden taarruzu olabilir. Ona göre önlem alınmıştır. Metristepe gözlemine göre Isırganlı-Akçapınar civarında toplanan bir fırka kadar düşman kuvvetinin kolbaşı saat 10.30'da Yaylaköy'den doğuya doğru giden patikayı takiben Düzdağ yönüne ilerlemektedir. Beraberinde bir cebel bataryasının da mevcut olduğu ve Nane Deresi'ne gönderilen keşif kolunun düşmanın bir bölük piyade ve bir bölük süvarinin Nane Deresi'ne doğru ilerlemekte olduğu görülerek yaptığı ateşle bu düşmanın dağıldığı ve düşman kollarının Nane Deresi'ne doğru inmekte olduğu bildirilmiştir.

Sağ Yan Grubu Kumandanı İzzettin

1. Fırka bir alayı emrine almak için ısrar ediyordu. Yeni bir raporunu daha aldım.

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na,

Düşman en çok baskıyı sağ yana, 1. Fırka bölgesine yapıyor. Elde hiçbir ihtiyat kalmadığı gibi savaş hattında bulunan kıtalar da önemli ölçüde kayba uğradı. 30. Alay'ın bugün hemen cepheye aldırılması gereklidir.

1. Fırka Kumandanı Kemalettin Sami

30. Alay'ın Gündüzbey bölgesine kaydırılmasını artık kabul edemezdim. Grubun sol yanına ilerlemekte olan bir fırka yaklaşıyordu. Bu fırkanın Metristepe ve batısına çarpacağı kesindi. Oysa Metristepe bölgesinde yalnız iki taburuyla 190. Alay vardı. Dolayısıyla sol yanı kuvvetli bulundurmak ve bu yana yeni kuvvetle yapacağı taarruzları durdurmak lazımdı. Bunun için 1.

Fırka kumandanının ısrarını dikkate almayarak, Oluklu'daki 30. Alay'ın hemen Teke'nin bir kilometre güneyine gelmesini emrettim. Poyra'dan Oluklu'ya gelen 5. Piyade Alayı'nı 1. Fırka'ya verdim. Kocaeli Müfrezesi karşısında düşmanın önemli bir gücü yoktu. Fakat oradaki kuvvetlerden özellikle 40. Alay, bir gün önceki muharebede elden çıkmış ve 28 Mart öğlenine kadar ancak 300 kişi toplanabilmişti. Bu sıralarda 5. Süvari Alayı Enez Deresi doğu sırtlarında ve Ortaca civarında keşfe devam ediyordu.

Saat 12.00'de Kocaeli Müfrezesi cephesinde düşmanın Çaltıdere solundan Rızapaşa kuzey sırtlarına bir alay süvari sarkıtmaya başladığı ve çatışmanın başladığı bildirildi. Saat 12.20'de Kocaeli Müfrezesi Kumandanlığı'ndan şu rapor alındı:

- Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, Rızapaşa kuzey sırtları,
1. Düşmanın bir alay kadar süvarisi bir tabur piyadesiyle Çaltı köyünden Enez'e doğru ilerlemektedir.
 2. Rızapaşa kuzeyindeki Dişlitepe'de bulunan 4. Alay'dan bir tabur ile düşman keşif kolları arasında çatışma başlamıştır.
 3. Dudaş köyü civarında bir alay kadar kuvveti toplu olarak bulunmaktadır. Bu kuvvet piyadeden çok süvariye benziyor.
 4. 300 kadar mevcudu olan 2. Alay, Rızapaşa'nın kuzeyindeki tepede ihtiyattadır.
 5. 300 kadar mevcutla toplanabilen 40. Alay Rızapaşa'nın doğusunda Enez deresine karşı tepelere yerleştirilmiştir.
 6. Ben Rızapaşa kuzeyindeki tepedeyim efendim.

Kocaeli Müfrezesi Kumandanı Hüseyin Hüsnü

Bu rapordan 27/28 Mart gecesi 2. Alay'ın yerine geldiğini ve 1. Fırka tarafından 4. Alay'ın 1. Taburu'nun tekrar o noktaya gönderildiğini anladım. 2 ve 40. Alayların mevcutları birer tabura inmişti. Dolayısıyla Rızapaşa bölgesinden batıya bir kuvvet alınmasına imkân yoktu. Eldeki kuvvetle harekâtı idare etme zorunluluğu

vardı. Rızapaşa bölgesinde düşmanın dikkat çekici bir etkinliği olmamasına rağmen, bu bölge önemliydi. Çukurhisar ve Beşkardeşler'e giden ulaşım yollarının hepsi Rızapaşa yakınından veya üzerinden geçiyordu. Orada emniyetli olmak sevk ve idarenin gereklerindendi.

Kanlısırt'ta bulunan 4. Alay kumandanı, cephanesinin bitmek üzere olduğunu ve işgal ettiği sırtları terk edeceğini bildiriyordu. Süngü ile muharebeye devam ederek Kanlısırt'ın kesinlikle elde bulundurulmasını emrettim. Halbuki alayın süngüsü de yoktu. Bu sırt sabahleyin düşman eline geçmiş ve geri alınmıştı. Düşman buraya karşı taarruzlarını artırıyordu. Alay ise savunamayacağını bildiriyordu. Kanlısırt, iki Yunan fırkası arasında ilişki kurma bakımından çok önemli olduğundan General Trikopis, Kanlısırt'a taarruzda ısrar ediyordu.

Dünkü 27 Mart muharebesinden çok kayıpla çıkmış ve ihtiyata alınmış olan 159. Alay, Hayriye'deydi. Cephanesi de kalmamış ve bu ana kadar iki taburu da ikmal görmemişti. Alman cephanesinin ikmalî çok zor olduğundan, cephane konusunda kriz yaşanıyordu. Bu alayın yalnızca 2. Tabur'u 27 Mart günkü muharebede çok sarsılmamıştı. Mevcudu ve cephanesi de uygun düzeyde olduğundan, bu taburu 4. Alay'ın işgal ettiği Kanlısırt'ta bırakarak, 4. Alay'ın cephanesinin ikmalîne girişildi. Bu alayın silahları Osmanlı mavzeriydi. Oysa benim 61. Fırka emrinde Osmanlı cephanesi yoktu. Rızapaşa'da Kocaeli Müfrezesi kıtalarından 30 sandık kadar cephane buldurarak, bir derece ikmal edildi.

Hayriye'de mevcudu çok azalmış olan ve cephanesi bitmiş olan 159. Alay'ın diğer iki taburunu da Metris-tepe bölgesine yakın olmak üzere Tekeköyü'nde topladım. Cephe kumandanlığından şu emir alındı:

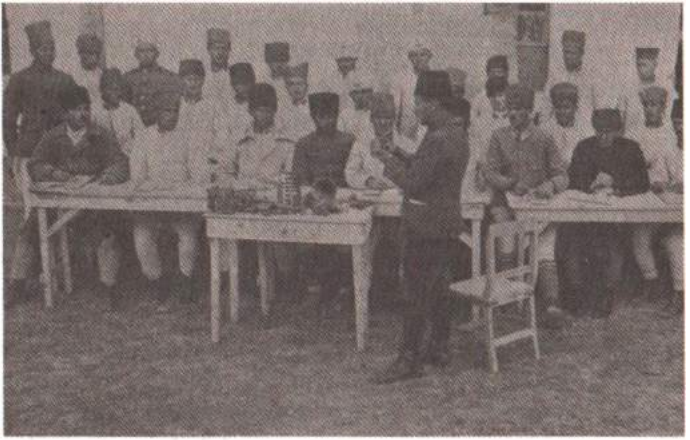
Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, İnönü,

Yayla köyünden ilerleyen düşman kuvveti 24. Fırka sağ yanını tehdit edebilir. 24. Fırka'nın emrinde ihtiyat olmadığı için, bunun dikkate alınarak, gereğinde bu fırkanın sağ yanına takviye zorunluluğu doğacağını bildiririm. 30. Alay'ın ne zaman iade edilebileceği hakkında da bilgi rica ederim.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Yayla köyü yönüne ilerleyen fırka, Metristepe'ye yönelecekti. Metristepe durdukça düşmanın 24. Fırka cephesine ve sağ yanına hareketini tahmin etmiyordum. Çünkü Metristepe bölgesi harekâtın eksenini oluştuyordu. Esasen 24. Fırka sağ yanına yönelecek düşmana Metristepe'den bir yan taarruz yapılabilirdi. Buna dayanarak her şeyden evvel Metristepe'yi elde tutmak lazımdı. Bunun için de Metristepe bölgesine, en uzağı bu tepenin bir buçuk kilometre güneyinde olmak üzere, dokuz taburluk bir kuvvet topluyordum (Kroki 20'de görüldüğü gibi). Bu kuvvetler şunlardı: 190. Alay'dan iki tabur, 4. Alay'dan iki tabur, 30 ve 159. Alaylardan iki tabur. Bu dokuz taburdan 4 ve 159. Alayların dört taburu muharebeye girmiş çıkmış ve cephaneleri çok az kalmıştı. Diğer beş tabur muharebe yapmamış ve kuvvetliydi. Metristepe'nin güneyinde, mevzide bir tane on beşlik obüs, bir tane de 10,5 cm'lik dağ obüsü vardı. Ne var ki, bu bataryaların cephanesi azdı. Cephane hakkında defalarca yapılan başvurular sonuçsuz kalmıştı. Poyra'da cephe ihtiyatı bulunan 5. Alay, 1. Fırka emrine verilmiş ve fırka bu alayı toplamıştı. Bu alayla beraber bulunan süvari bataryasının Nane Deresi karşısında, Çepni'nin kuzey sırtlarında mevziye girmesini emrettim.

Saat 15.00'te, düşmanın Kanlısırt'a yaptığı topçu ateşi şiddetini artırdı. Saat 16.00'da düşman sırtı tekrar almayı başardı. Tekrar 17. Alay ve hücum taburuyla

Erzak ve cephane kolları eğitim anında. 1921

karşı taarruz yapıldı ama saat 18.00'de Kanlısirt düşman eline geçti.

Metristepe yönüne ilerleyen düşman General Leonardopulos kumandasındaki 10. Yunan Fırkası'ydı. Saat 15.00'te taarruza başlamıştı. O bölgede muharebe sürüyordu. Metristepe bölgesinde düşman uçakları çok alçaktan uçarak taarruzlara makineli tüfeklerle katılıyordu. Düşman bataryaları Metristepe'yi dövüyordu. Metristepe'deki muharebe saat 18.00'e kadar devam etti. O saatte durum şöyleydi: Düşman topçu ve uçakları siperlerimizi ateş altında tutuyor, piyadesi 700 metreye yaklaşmış bulunuyordu. Teke'nin bir kilometre güneyine getirilmiş olan 30. Alay'ın bir taburu Metristepe'ye çıkarılmış ve orada 190. Alay Kumandanı Yarbay Sait Bey emrine ihtiyat olarak verilmişti. Bu ihtiyat taburu da tepenin hemen arkasında siperlerin 200 metre gerisinde toplu halde bulunuyordu.

Saat 18.15'te, birdenbire Metristepe'deki kıtalar ve toplu bulunan ihtiyat taburu düzensiz bir halde çekilmeye başladı. Alay ihtiyat taburunu da kullanmamıştı.

Hemen Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Esat Faik Bey'i Metristepe'nin 400 metre doğusunda ihtiyatta bulunan 4. Alay'a gönderdim. Tepeye sağ yandan (kuzeyinden) derhal karşı taarruza geçmesini emrettim. 61. Fırka kurmayını da 30. Alay'a göndererek bu alayın Metristepe'nin batısından karşı taarruza geçmesini emrettim. Esat Faik Bey, 4. Alay'ın yanına gidinceye kadar (400-500 metre uzaklıktaydı) alay dağılmış ve alay kumandanı sebepsiz geri çekilmeye karar vermişti.

30. Alay'a gönderdiğim emir ulaşmış olmasına rağmen, alay kumandanı alayı değil karşı taarruza geçirmek, bulunduğu hatta yaymak için harcadığı bütün gayrete rağmen alay dağılmış ve bundan da bir fayda sağlanamamıştı. Tekeköyü civarı, Metristepe'den şiddetli ateş altına alındı. Herkes kaçtı, yalnızca ben ve kurmayım kaldık. 24. Fırka'dan gelen bu alayın subayları eksik, talim ve terbiyesi de düzeni de çok zayıftı. Zaten hiçbir faydası dokunmadı.

Metristepe'nin yani mevziin en hâkim ve kuvvetli yerinin düşman eline geçmesine çok üzüldüm. Hatta yanımdaki kurmayım üzüntüsünden ağladı. Metristepe için yeterli kuvvet vardı. Fakat güvendiğim bölge kumandanı ihtiyatlarını zamanında kullanamadı. Bir karşı darbe yapamadı. İhtiyat taburu da kendiliğinden bir karar veremedi. Tabur kumandanı, düşmanın tepeye çıktığını görünce derhal karşı darbeye karar verebilirdi. Bunlar soğukkanlılıklarını koruyamadılar. Sait Bey biraz alkol bağımlısıydı. Muharebe meydanında da içerdii. Alkol cesaret verir derlerse de yanlıştır. Aksine zihnin dengesini bozar ve zamanında önlem almayı engeller. Muharebe sırasında kesinlikle alkol kullanılmamalıdır. Metristepe tahkimatının taşlık ve düz siperi olması, irtibat hendeklerinin bulunmaması, gözlem yerlerinin durumu nedeniyle düşmana toplu topçu ateşi yapamamız ve arazinin daha güçlü olan düşman topçusuna çok yardım etmesi de esaslı sebeplerdi.

Teke'de telefonla Metristepe'nin sustuğunu ve Poyra'daki 4. Fırka'nın Teke yönüne gitmesi gerektiğini cephe kumandanlığına bildirdim.

Tekeköyü, 400-500 metreden piyade ateşi altında bulunuyordu. Artık orayı terk etmek zorunda kalarak, geri çekilen kıtaları durdurmaya ve hiç olmazsa 4. Fırka gelinceye kadar Metristepe'nin iki kilometre güneyindeki sırtları elde bulundurmaya çalıştım ve bunda başarılı oldum. Bir saat sonra, 4. Fırka Karargâhı yetişti. Fırka Kumandanı Nazım Bey, yanındaki süvarileri de yaya savaşına sokarak fırkasının varışına kadar bu sırtları elde bulundurmaya yardım etti.

61. Fırka alayları Oluklu kuzeyinde toplanıyordu. Bir alayı eksik olan 4. Fırka'nın da kolbaşı yetişerek sırtları işgal etti. Düşmanın takip harekâtı sonuçsuz kaldı. 4. Fırka kumandanı gece Metristepe'yi geri almak üzere taarruz yapabileceğini ve taarruzun saat 21.00'de başlayacağını bildirdi. Nazım Bey çok ateşliydi, hevesini kırmamak için gece Metristepe'ye taarruz teklifine olumlu yaklaştım.

Karargâhımla Oluklu'ya geldiğim zaman Batı Cephesi'ne şu sözlü raporu verdim:

Tekeköyü'nün susması üzerine, iki taburlu 4. Piyade Alayı'na -ki, bu alay tepenin 400 metre doğusundaydı- karşı taarruz yapılmasını emrettimse de alay dağıldı, bir şey yapamadı. Bunun üzerine Hayriye'den Nane Deresi'ne kadar olan kıtaların tamamı düzensiz bir şekilde çekildi. Gereğinde 24. Fırka'ya yardım etmek üzere Nane Deresi kaynağı taraflarında bulundurduğum 30. Alay'dan iki taburu hezimetin önüne geçmek ve muharebe için toplamak amacıyla bizzat başlarında kademe kademe uğraşımsa da bu alay da sonra elden çıktı. Teke'nin yaklaşık iki kilometre güneyindeyken 4. Fırka kumandanı karargâhıyla yetişti. Teke'nin iki kilometre cenubundaki sırtları bidayette işgal etmeye karar verdi. Geri çekilen kıtaların bazıları Oluklu'nun kuzey sırtlarında toplanmıştı.

Düşmanın Teke üzerinden ilerleyen kuvvetleri, Teke'nin bir kilometre güneyine kadar sarkmıştı. Gecenin çökmesiyle beraber durdukları anlaşılıyor.

Saat 20.30'da 1. Fırka'dan şu raporu aldım:

Gündüzbey güneyinden,

1. Kocaeli Müfrezesi cephesinde hafif çatışma olmuştur. Bir süvari alayı görülmüş, düşmanın durum ve kuvvetinde bir değişiklik olmamıştır. 1. Fırka bölgesinde 27 Mart'ta 159. Alay tarafından terk edilip 3. Alay, 3. Tabur tarafından tutulan sırtlara düşman taarruz etmiş ise de püskürtülmüştür. Bugün bu mevziin sol yanındaki yüksek tepenin (Kanlısirt) düşman tarafından işgal edilmesi üzerine, saat 17.00'de 61. Fırka hücum taburu ve 174. Alay harekete geçtiyse de düşmanın karşı taarruzu üzerine çekilmişlerdir. Bunun üzerine 5. Alay'ın bir taburu ile bu tepenin geri alınması için ikinci bir taarruz yapılmış ama Metristepe'nin susması üzerine söz konusu kuvvet geri alınmıştır.

2. Kocaeli Müfrezesi ve 1. Fırka bölgesinin durumunda değişiklik yoktur. 5. Alay, fırkanın sol yanında Hayriye'nin hemen doğusunda ihtiyattadır. Yarın 29 Mart'ta 4. Piyade Fırkası tarafından yapılacak karşı taarruza 5. Piyade Alayı katılacak ve Teke doğu sırtlarına taarruz gerçekleştirilecektir.

3. Ben Gündüzbey güneyindeki Taşlıtepe'de açık ordu gâhtayım.

1. Fırka Kumandanı Kemalettin Sami

Bu rapor, Gündüzbey bölgesinde durumun güvenli olduğunu gösteriyordu. Esasen fırka kumandanının telefonla verdiği bilgi de güven veriyordu. Tekrar cephe karargâhıyla görüştüm. Ben 4. Fırka'nın geceleyin yapacağı karşı taarruzdan bir sonuç alınacağını tahmin etmiyordum. Bu fikri cepheye bildirdim. Cephe kumandanı da taraftar değildi. Fakat fırka kumandanı, gece taarruzundan umutluydu ve bunu yapmaya kararlı gö-

rünüyordu. Sonuçta fırka kumandanını hareketinde serbest bıraktık. Fırka saat 21.00'de bir alayla taarruza başladı.

Saat 22.00'de Oluklu'dan şu grup emrini verdim:

1. Düşman bugünkü taarruzunda Hayriye'nin kuzeydoğusundaki tepeden Nane Deresi'ne kadar olan hazır mevzi cephesini işgal etmiştir.

2. 4. Fırka 28 Mart'ta Metristepe'yi geri almak üzere fırka kumandanının kararlaştırdığı düzende taarruz edecek ve Metristepe'yi ele geçirecektir. Bunun sonrasında Metristepe bölgesine çok kuvvetli olarak yerleşmek önemlidir. 4. Fırka'nın bir alayı saat 21.00'de Teke'nin iki kilometre güneyinden ileri harekete geçmiştir.

3. 1. Fırka ihtiyatıyla Hayriye hizasına kadar bu taarruza katılacak ve Hayriye kuzeydoğusundaki sırtlardan düşmanı atacaktır. 1. Fırka emrinde bulunan Kocaeli Müfrezesi durumunu koruyacaktır.

4. 61. Fırka kıtaları, Oluklu'nun kuzey ve batısındaki sırtlarda bulunacak ve bu hattı her ihtimale karşı elde bulunduracaktır.

5. 1. Fırka'nın bu andaki sol yanıyla, 24. Fırka'nın sağ yanı arasında kalan harekât sahasında Oluklu'nun kuzey ve batı sırtları, Çepni doğu sırtları hattında durumu kesinlikle daha sağlam bir cephe ile korumak hayati önem taşıdığından 4. Fırka taarruzunun ilerlemesi durumunda, bu esas dikkate alınacaktır. Dolayısıyla 4. Fırka Çepni doğusundaki yüksek sırt-ki, bu sırt üzerinde ot sarılı bir sırık mevcuttur- Teke-Oluklu yolu dahil olmak üzere, aradaki bölgeyi kötü sonuç alınması durumunda bile korumak ve 24. Fırka sol yanıyla ilişki ve temas etmek zorunludur.

6. 4 ve 61. Fırka topçuları, şafakla beraber Metristepe'ye ateş edecek şekilde hazırlanacaktır.

7. Ben Oluklu'dayım.

8. 1 ve 4. Fırka Kumandanlıklarına ve 24. Fırka Kumandanlığı'na yazılmıştır.

Sağ Yan Grubu ve 61. Fırka Kumandanı İzzettin

Aynı zamanda Fırka Kumandanı sıfatıyla 61. Fırka kıtalarına da şu emri verdim:

1. Düşman bugünkü taarruzunda Hayriye kuzeydoğusundaki sırtlardan Nane Deresi'ne kadar olan hazır mevzi bölgesini işgal etmeyi başarmıştır. Ordu cephesinin genelinde durum lehimize dir.

2. Teke'nin iki kilometre güneyine varan 4. Fırka, 27/28 Mart gecesi Metristepe'yi geri almak üzere taarruz edecektir. Bir alayı saat 21.00'de Teke'nin iki kilometre güneyinden harekete geçmiştir.

3. 1. Fırka, 4. Fırka'nın taarruzuna Hayriye hizasına kadar katılacaktır.

4. 61. Fırka kıtaları Oluklu kuzeyindeki sırtlarda bulunacak ve bu sırtları kesinlikle koruyacaktır. Sağ yanda 4. Alay, merkezde 190. Alay, sol yanda 190. Alay'la ona eşlik eden 174. Alay kıtaları bulunacaktır. Bu kıtalar bu gece kendilerini düzenleyecek ve şafakla beraber muharebeye hazır şekilde kendilerine ait olan mevziler civarında düzenli ve hazır şekilde dinleneceklerdir. Fırka topçusu, fırka emrinde bulunan süvari bataryası şafakla beraber Metristepe'ye götürülecek şekilde mevziye girmiş bulunacaktır. Çukurhisar'dan bol cephaneye hareket eden ağır obüs bataryası Yüzbaşı Vehbi Bey'in kontrolünde Metristepe'ye etkili ateş edecek şekilde mevziye ulaştırılacaktır. 30. Alay, Oluklu'nun iki kilometre batısında toplanacak ve benim emrimde bulunacaktır.

5. Bütün alay kumandanları, şafakla beraber yaverlerini benim yanıma, Oluklu'ya göndereceklerdir.

6. Alaylar, ellerindeki taburların mevcuduna göre ve mutlaka subay kumandası altında düzenlenmelidir. Örneğin, iki bölüklü bir tabur veya iki taburlu bir alay ya da yalnız bir tabur durumunda, dağılan ve karışan askerler ele geçtikçe asıl örgütlenme yapılmalıdır.

7. Ben Oluklu'dayım.

8. Saat 04.30'da 190. Alay, topçu alayı ve ağır topçu taburu kumandanı Vehbi Bey'e yazılmıştır.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

Gece 61. Fırka kıtalarına kendim de gittim, tertip ve düzenlemeyle uğraştım. 27 ve 28 Mart günleri Kanlısırt ve Metristepe muharebeleri 61. Fırka birliklerini karıştırmıştı. Gerek bu sebepten, gerek özellikle subay kaybı yüzünden düzen ve iyileştirmeye ihtiyaç görülmüştü.

Metristepe düştüğünde Tekeköyü'nün hemen güneyindeki sırtların gerisinde bulunan 15 cm'lik ağır obüs bataryası çekilememişti. Toplar mevzide kaldı. Gece geri almaya girişildiyse de, karın yeni kalkmasından dolayı çok çamurlu olan yollardan geri çekmek mümkün olamadı. Batarya mevzii de Metristepe'deki düşmanın etkili piyade ateşi altındaydı. Fakat Hayriye köyünün güney sırtlarında bulunan ve gündüz geri çekilemeyen 61. Fırka'nın bir sahra bataryasını gece topçu subay ve erleri çalıştırıp, düşmanın gözünün önünde geri almayı başardı. Ağır obüs bataryası da 28 gecesini bir piyade bölüğü eşliğinde batarya kumandanı Teğmen Şefik Efendi'nin çabalarıyla geri alınmaya çalışıldı. Fakat yalnız bir top kurtarıldı. Diğer top da düşmanın dikkatini çekmeyecek şekilde iyice maskelenerek mevzide bırakıldı.

Saat 10.30'da 4. Fırka Kumandanlığı'ndan aldığım rapor, 132. Alay'ın saat 12.30'da Metristepe'ye çıktığını ve düşmanın karşı taarruzları başladığından, 58. Alay'ı takviye amaçlı hareket ettirdiğini bildiriyordu.

Batı Cephesi'nin, 15'lik bir ağır bataryanın Çukurhisar'dan hareket ettiğini bildirmesi üzerine hazır bataryayı karşılamak üzere bir subay gönderildi. Metristepe'ye taarruzuna devam etmekte bulunan 4. Fırka kumandanından saat 4'te yazılmış şu raporu aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na,

Metristepe'den düşmanın iki karşı taarruzunu geri çeviren 132. Alay'ı 58. Alay'la desteklettim. Düşmanın şimdi tekrar şiddetli ateş etmesinden mevziin henüz susmadığını anladım.

Muharebe, Teke sırtları üzerinde cereyan ediyor. Yaralıların düşman bombasıyla yaralanmış olmasından çok yakın mesafede mücadele edildiği anlaşılıyor. 58. Alay da hücum edecek. Sonucunu ayrıca yazacağım efendim. Sağ yanımızda bulunan 61. Fırka'nın kıtaları ortak emirde yazılan mevzii henüz tutmadılar. Kıtaların ne zaman gelecekleri bilgisini rica ederim.

4. Fırka Kumandanı Nazım

Raporlardan ve durumdan 4. Fırka'nın 28/29'u gecesi Metristepe'ye yaptığı taarruzun bir sonuç vermediği anlaşıldı. 4. Fırka, her iki alayıyla Metristepe'ye yaptığı taarruzda başarı kazanamadı ve emredilen Çepni kuzeyindeki mevzilere çekildi. Sabah saat 6'da fırkadan şu raporu aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na,

Bu gece, Metristepe'ye yapılan taarruz girişimi 132 ve 58. Alayları oldukça sarstı. Subay ve asker kaybı oldu. Düşmanın top desteğiyle yapacağı hücumda yardımcı kuvvete ihtiyaç olacak. Şimdilik düşman tarafında sessizlik var.

4. Fırka Kumandanı Nazım

Metristepe'nin geri alınması için Nazım Bey çok gayret gösterdi. Fakat gece taarruzu gerçekten zordur. İyi keşiflerle daha gündüzden güzel düzenlenmezse gece taarruzunda ender başarı sağlanır.

Bu rapor üzerine 4. Fırka emrine 30 ve 159. Alayları verdim. Düşman da 28'i gecesi Metristepe'ye yaptığı-mız karşı taarruz etkisiyle olacak, Gündüzbey-Kanlısirt karşısında bulunan III. Trikopis Fırkası'ndan bir alayı Gündüzbey bölgesinde bırakarak, iki alayını batıya yani Savcibey'e doğru yaklaştırdı. Çiftlik bölgesinde bulunan 24. Fırka kumandanı, Metristepe'yi yandan dövmek üzere 15 cm'lik bir batarya istiyordu. Cepheden

grup emrine verilmiş olan ve Çukurhisar'dan Oluklu'ya yürüyüşte bulunan hazır bataryayı Poyra'ya fırka emrine gönderdim. 27 ve 28 Mart günü muharebelerde fazla kayıp vererek, kısmen elden çıkmış olan 174. Alay'ı 28/29'u gecesi Oluklu'da toplamıştım. Bu alayı 29 Mart günü Oluklu kuzey sırtlarına aldım ve ihtiyatımda kaldı. Fırka hücum taburunu da Elmalidere kuzeyine, 1. Fırka'nın sol yanına gönderdim.

29 Mart 1921 günü

Sağ Yan Grubu'nun durumu, 29 Mart 1921 öğleden önce şöyleydi: (*Kroki 21*)

5. Süvari Alayı: En sağda, Enez Deresi taraflarında, Çaltı ve Dudaş yönlerine karşı düşman süvarisiyle temasta.

Rızapaşa bölgesi: Kocaeli Müfrezesi, 61. Fırka Piyade Kumandanı Yarbay Hüsnü Bey kumandasında. 2 ve 40. Alaylar, 4. Alay, 1. Tabur ve bir grup dağ bataryası.

Gündüzbey bölgesi: 3. Alay ve solunda 5. Alay. Elmacık Deresi kuzeyinde 61. Fırka hücum taburu bir Krupp dağ bataryası. 1. Fırka Kumandanı Kemalettin Bey emrinde. Kocaeli Müfrezesi, Gündüzbey bölgesine yakın ve bu müfrezenin kuvvetlerinden 1. Fırka tarafından hemen yararlanılabilmek için 1. Fırka kumandanının emrine verilmiş durumda. Aynı zamanda müfrezenin doğrudan doğruya ilişkisi de korunuyor.

Oluklu kuzey sırtlarında: 4. Alay, 1. Fırka'dan iki taburlu, 190, 174. Alaylar, 61. Fırka'dan ikişer toplu iki sahra bataryasıyla, doğrudan benim emrimde.

Oluklu-Teke yolu, Çepni kuzey sırtlarına kadar olan bölge: 159. Alay (61. Fırka'dan) 132. Alay, 58. Alay, 4. Fırka Hücum Taburu (4. Fırka'dan) 30. Alay (24. Fırka'dan), bir kudretli, bir sahra bataryası, 4. Fırka Kumandanı Nazım Bey'in emrinde.

Bütün kuvvetler daha önce muharebeye girmiş, kayba uğramıştı. Yalnız 24. Fırka'nın 30. Alay'ı bu muharebeye girmeden önce subaysızlık ve talim terbiye eksikliği yüzünden diğer kıtaların hepsinden daha kötü durumdaydı.

Sabah erkenden Oluklu kuzeyindeki sırtlarda toplanmasını ve düzen almasını emrettiğim 4, 174, 190, 159. Alaylar ve 4. Fırka kıtalarını mevzilerde teftiş edip, durumlarını belirledim. Sonra, muharebeyi yönetmek üzere Oluklu'nun kuzey sırtlarında kaldım.

Düşmanın Gündüzbey bölgesinde bazı girişimleri oldu. Fakat cephede genel olarak bir taarruz hareketliliği yoktu. Öğleden sonra, düşman 1. Fırka'nın sol yanına, 4 ve 61. Fırkaların cephelerine taarruza başladı. Muharebe düşmana çok kayıp verdirerek devam etti. Artık topçulardan çok iyi verim alıyordum. Hazır mevziin içi topçumuzun ateşine ve gözetlemesine çok uygundu. Ben de muharebe meydanını iyi görüyordum. Kumandan muharebe meydanını ne kadar iyi görürse duruma o kadar hâkim olur. Düşman aksine, topçusunu iyi kullanamıyordu. 27/28 Mart günlerinde bizim bulunduğumuz duruma şimdi onlar girmişti. Düşmanın öğleden sonra başlayan taarruzu üzerine, grup elinde gerektiğinde kullanmak üzere bir ihtiyat kıtası bulunması için, Poyra'da cephe emrinde bulunan ve ihtiyaç halinde çağrılmasına izin olan 1. Fırka hücum taburunu Oluklu'ya hareket ettirdim.

Muharebelerde hiç beklenmeyen olaylar oluyor. Bugün de Çepni'nin kuzey sırtlarına yerleştirilmiş mevziden taarruz eden düşmana ateş etmekte olan süvari bataryamız birdenbire ateş keserek, toparlakları getirtti ve top bindirip hızlı yürüyüşle Poyra yönünde çekilmeye başladı. Bunu gördüm ve hayret ettim. Derhal Fırka Ağır Topçu Subayı Yüzbaşı Vehbi Bey'i oraya koşturdum ve geri çevirttim. Batarya ku-

mandanı demiş ki, “Batarya mevzii piyade mevziine yakındı, daha emin olmak için geri çektim.” Düşman taarruzunun başladığı ve bütün silahların faaliyete geçtiği bir sırada, hiçbir ateş sıkıntısı içinde bulunmayan bir bataryanın mevzi değiştirmeye kalkışması ne muharebe koşullarına ne de kurallara uymaz. Bu bir gaflet veya korkaklıktı.

Muharebe devam ediyordu. Düşman taarruzları durdurulmuştu. Düşmanın Hayriye yönündeki asıl taarruzuna karşı 174. Alay’dan bir taburu ve Elmacık Deresi kuzey sırtlarında Topçutepe’de bulunan 61. Fırka Hücum Taburu’nu 1. Fırka’nın sol yanına destek için göndermiştim. Aynı zamanda fırka istihkâm bölüğünü de talebi üzerine 1. Fırka emrine verdim.

Cephe kumandanı bugün için kesin muharebeler bekliyordu. Sol Yan Grubu’nda demiryolunun güneyinde, düşman İntikamtepesi ve Saraycık sırtlarını aldı ve Kandilli’ye ilerleyebildi.

Sağ Yan Grubu’nda ise taarruzlar ilerleyemedi. Aksine kayba uğradı. Hayriye’nin doğusundan ve batısından olmak üzere 1 ve 61. Fırkaların cephelerine taarruz eden düşman kuvvetinin üç alaydan oluştuğu belirlenmişti. Topçutepe’den yandan ateş eden makineli tüfeklerimizin ateşine maruz kalan bir tabur hemen hemen tamamen imha edildi. Diğer taburlarına da çok ağır kayıp verdirdik ve düşman taarruzunu durdurmak zorunda kaldı. Metristepe’den Tekeköyü’ne inerek Çepni kuzey sırtlarında bulunan 4. Fırka’ya taarruza geçen bir alay da topçumuzun etkili ateşi önünde ilerleyemedi.

Düşman tarafının belgeleri de bugünden itibaren giriştiği muharebede gördüğü şiddetli karşılık sebebiyle zorluğa düştüklerini söylemektedir. Papulas en hızlı şekilde destek kıtaları talep ediyordu. Papulas muharebenin şiddetini şöyle anlatıyor: “18 Mart’tan

itibaren⁸ bir taraftan düşmanın çılgınca dayanması, diğer taraftan bizimkilerin birçok noktada tahrip gücü yüksek silahlarla yaptığı birbirini izleyen hücumlar sebebiyle muharebe özellikle şiddetli bir hal almıştı.”

30 Mart 1921 günü

(Kroki 22)

Gece çöktüğünde, Oluklu'nun kuzey sırtlarındaki 61. Fırka ve 4. Fırka kıtalarını gezip teftiş ettim ve sonra da gözlem yerine geçtim. Muharebe meydanlarında bu tefişler çok etkili olur. Asker kumandanını yakınlarında görürse güçlü bir teselli bulur.

30 Mart sabahı, saat 5'te yazılmış Batı Cephesi'nin şu emrini aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na,

1. Düşman sol yanda Kandilli hizasına kadar ilerledi. Sol yanda topladığımız grup için topçuya ihtiyaç var. Süvari bataryasını mümkün olduğunca çabuk sol yanınızın gerisinde emrinize toplamanızı ve bundan başka bir cebel bataryası verip veremeyeceğinizin hemen bilgisini rica ederim. 1. Süvari Fırkası'nda dört cebel var.

2. Güney bölgesinde topçuların toplandığı tarafta 24. Fırka'nın Çepni grubu düşmanın bir taarruzu olasılığını dikkate almalı. Elinizde kendiniz için mutlaka bir piyade ihtiyat gücü bulunmalı.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Batı Cephesi'nin bu emri üzerine, süvari bataryasını Poyra'ya ihtiyata hareket ettirdim ve 1. Süvari Fırkası'na da hemen iki kudretli topunu Rızapaşa'ya grup

⁸ 18 Mart, Yunanlıların kullandığı eski takvime göre, 30 Mart'a tekabül etmektedir. Oysa 30 Mart'ta Yunanlılar son darbeyi alıp geri çekilmeye başladı. Söz konusu tarihin, 16 Mart (28 Mart) olması gerekir.

emrine göndermesini bildirdim. Cephe Kumandanlığı'na da bilgi verdim. 24. Fırka'nın Çepni bölgesinde fazlaca topçusu birikti. Oysa piyade kuvveti bakımından zayıftı. Ancak Çepni köyünün kuzeyindeki hâkim sırtlar, Sağ Yan Grubu sınırları dahilinde, grubun sol yanının dayandığı yerd. Gerçekten önemli tepelerdi. Fakat Metristepe'den bu tepelere doğru olan düşman taarruzu 24. Fırka'dan çok Sağ Yan Grubu'nun 4. Fırkası'nı etkiliyordu. O tepeler ise işgalimiz altındaydı ve 4. Fırka ihtiyatlarını oraya yakın bulunduruyordu. Düşmanın 24. Fırka'nın sağ yanına taarruzu, ancak 4. Fırka'nın sol yanına çarparak mümkün olabilirdi. Düşman 4. Fırka'yı hâkim mevzilerde bırakarak, çukur vadiler arasından 24. Fırka'ya doğru ilerlerse, bu harekete karşı Sağ Yan Grubu tarafından etkide bulunmak mümkün ve kolaydı. Elimde ihtiyat olarak 1. Fırka'dan hücum taburu vardı ve daha fazla ihtiyat kuvveti ayırmazdım. Düşmanın olası bir taarruzu, ancak cephedeki kuvvetle durdurulacaktı. Aslında 1 ve 61. Fırkalar mevcutlarının çoğunu kaybetmişti. Bu fırkalar daha birinci günden itibaren sürekli muharebe halindeydi. Subayların kaybı kıtalarda düzensizlik doğuruyordu. 29/30 Mart gecesi, tarafların keşif kolları arasında çıkan çatışma bütün fırkaların cephelerine yayıldı, ama gece önemli bir olay olmadı.

30 Mart sabahı ortalık sakindi. Grubun sol yanında bulunan 24. Fırka, saat 9.00'da yazdığı bir raporda, karşısında düşmanın gözlem kuvvetlerinin bulunma olasılığını belirtiyor ve Metristepe'ye imha ateşi yapıp işgal edeceğini bildiriyordu. Batı Cephesi'nden düşmanın ordunun sol yanında bazı önemli mevzilere girdiği ve 4. Fırka'nın bir alayı hariç olarak hemen ihtiyata alınması emredildi.

Düşmanın Gündüzbey bölgesinde faaliyeti başlamıştı. Gündüzbey bölgesinde ve hemen bütün cephe aksa-

mında taraflar arasında ateş vardı. 1. Fırka Kumandanlığı'ndan saat 9.20'de şu raporu aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na,

1. Bir düşman piyade alayının Gündüzbey kuzeydoğusunda Taşlıtepe gerisinden güneye doğru, şose ve vadi yönünde ilerlemekte olduğu gözlemlenmiştir. Oluklu'da bulunan fırka hücum taburunun Gündüzbey yönünde hareketine emir vermeniz ve emrim altında bulundurmanız rica olunur.

2. Oluklu kuzeyindeki topçularla da bu yönde ateşle yardım edilmesi iyi olur.

3. Metristepe'de düşman vardır. Bunun daha güneyindeki Tekeköyü'nde ve gözlem yerinde (obüs toplarının bulunduğu bölge) hiçbir düşman gözlemlenmemiştir. Gündüzbey'de düşman vardır.

1. Fırka Kumandanı Kemalettin Sami

Grubun elinde yalnız 1. Fırka'nın hücum taburu vardı. Bunu 1. Fırka emrine vermek ihtiyatsız kalmak demektir. Dolayısıyla bu taburu 1. Fırka'ya vermedim. 4. Fırka da grubun elinden gidecekti. İhtiyata alınmakta olan bu fırka, İnönü Cephesi'nin diğer noktalarına gönderilecekti. 1. Fırka emrinde, Rızapaşa sırtlarında bulunan ve 1. Fırka emrine eklediğim Kocaeli Müfreze-si'nin iki alayından birinin Gündüzbey bölgesine gönderilip ihtiyatta tutabileceğini fırka kumandanına bildirdim.

Düşmanın yaralı ve ölü nakletmekte olduğu ve Metristepe güneyinde kuvveti bulunmadığı görüldü. Esasen 29 Mart taarruzunda topçu ateşimizin etkisiyle pek çok kayıp verdiği görülmüştü.

4. Fırka'nın ihtiyata alınması üzerine, bu fırkanın diğer bir bölgeye hareketine karşı, toplama bir fırka oluşturulmasına ve kumandanlığına Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Esat Faik Bey'i getirmeye karar verdim ve ilgili-

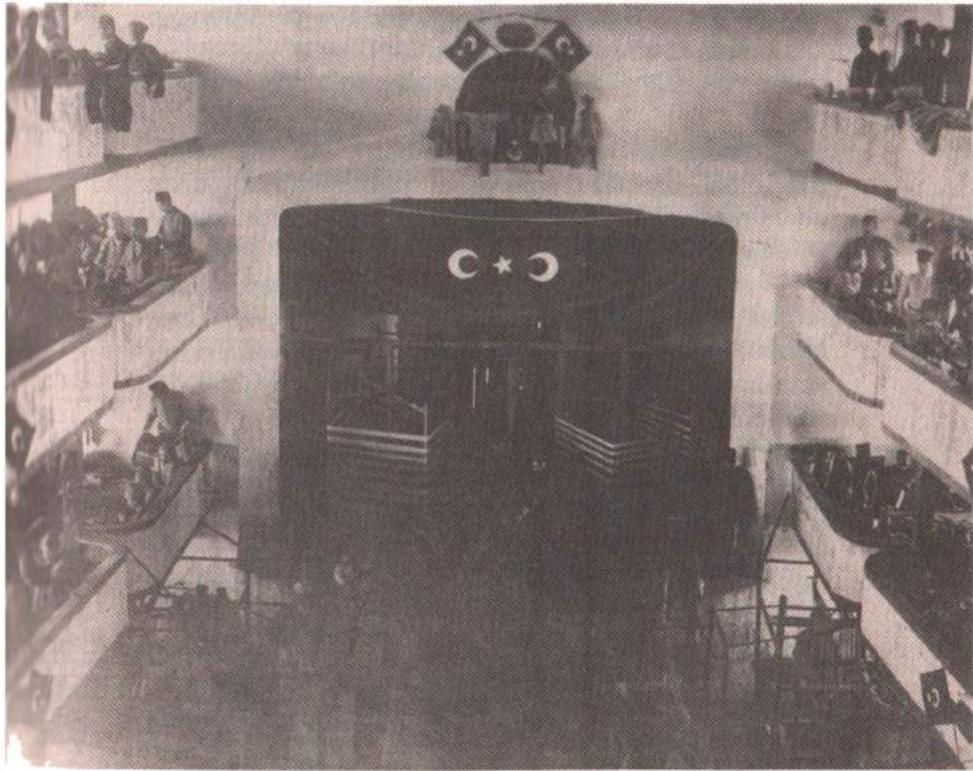
leri oraya gönderdim. Yanına da Kurmay Yüzbaşı Ömer İskender Bey'i verdim. 4. Fırka'nın hareketi üzerine emir ve kumandayı Esat Faik Bey alacaktı.

24. Fırka, Metristepe'ye taarruz edeceğini bildirmişti. Fakat taarruz zamanından bahsetmemişti. Bu fırkanın taarruzuna grubun sol yanıyla katılmak ve özellikle bataryalarımızla destek vermek için hazır fırkaya taarruz zamanını sordum ve katılma kararımı bildirdim.

Saat 12.00'de süvari bataryasıyla dağ bataryasının Çukurhisar'a götürülmesi ve 4. Fırka'nın Poyra'da toplanması için Batı Cephesi'nin emrini aldım. 4. Fırka'nın bir alay hariç olmak üzere, tamamı ihtiyata alınmıştı. Fırkayı cephe kumandanının emrine, Poyra'ya harekete geçirdim.

Poyra'daki sahra bataryasıyla Rızapaşa'daki kudretli cebel bataryasına derhal Çukurhisar'a hareket etmeleri bildirildi. Böylece bugün 30 Mart öğlene kadar Sağ Yan Grubu'ndan 4. Fırka, 132. Alay, hücum taburu, sahra ve kudretli bataryaları olmak üzere altı top ve dört toplu süvari bataryası yerleşmiş bulunuyordu.

Saat 13.00'te bütün Sağ Yan Grubu cephesinde düşmanın topçu faaliyeti ve hazırlığı başladı. Bu hazırlık genel bir taarruz yapılacağını düşündürüyordu. Düşman uçakları da faaliyete geçmişti. Gayet alçaktan uçarak, Oluklu kuzeyindeki kıtalara makineli tüfek ve bomba ateşi yapıyordu. 1. Fırka'nın saat 13.30'da telefonla verdiği bilgiye göre, düşmanın bir takım süvarisi ve bir piyade alayının Söğüt şosesi üzerinden Gündüzbey yönünde ilerlediği ve kolbaşının saat 13.30'da Gündüzbey'in 6 kilometre kuzeyinde olduğu bildirildi. Bunun üzerine 1. Fırka'ya Rızapaşa bölgesinde bulunan 2. Piyade Alayı'nı Gündüzbey bölgesine yanaştırmasını emrettim.

*Konya'da tiyatro binasına yerleşmiş olan orduya çalışan sanayi takımları.
1921*

4. Fırka'nın Poyra'ya varışı nedeniyle 24. Fırka'nın kararına dayanarak, Metristepe'ye taarruz halinde Sağ Yan Grubu'ndan 190. Alay'ın taarruza katılacağını, alayın taarruzu Tekeköyü yönünden tepeye doğru yapacağını ve bütün bataryalarla tepenin ele geçirilmesi için gayret edeceğimi yazdım. Saat 13.30'da Batı Cephesi'nden şu emri aldım:

Düşman, Kandilli köyünü işgal etmiş ve durdurulmuştur.

4. Fırka Poyra'dan İnönü'ye doğru yürüyecektir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

4. Fırka, Oluklu güneyinden hareket etmişti. Düşmanın Sağ Yan Grubu'na bütün cepheden ve özellikle de Hayriye-Teke bölgesinden taarruz başladı (Kroki 20'de görüldüğü gibi).

Çeşitli avcı hatları birbirini takip ediyordu. Oluklu'nun kuzey sırtlarında bataryalarımız yolları ateş altına almaya başladı ve düşmanın taarruz hatları kesintisiz birbirini izliyor, topçusu azami güçte ateşe devam ediyordu. Grubun elinde ihtiyat olarak yalnız bir hücum taburu vardı. 4. Fırka'nın İnönü'ne gitmesini uygun bulmuyordum. Muharebenin beşinci günüydü.

Düşman önceki kuvvetine göre, daha sert ve şiddetli bir taarruzla işe başladı. Kesin sonuç verecek muharebe ise Sağ Yan Grubu'nda yaşanıyordu. Aslen cephe emri Kandilli civarındaki düşmanın durdurulduğunu bildirmiş, 1. Süvari Fırkası da İnönü'ye hareket etmişti. Batı Cephesi'nden, 4. Fırka'nın İnönü'ne gönderilmeyerek, gereğinde Sağ Yan Grubu tarafından kullanılmak üzere hiç olmazsa Poyra'da bırakılmasını rica ettim. Düşman taarruzu devam ediyordu. Muharebe şiddetlenmeye başlamıştı. Saat 14.00'te yazılmış bir cephe emri aldım. Emir, Sağ Yan Grubu'nun öğleden önceki durumuna göre yazılmıştı.

Cephe emri,

1. 11. Fırka, üstün düşman güçlerinin piyade ve topçu ateşi altında, mevziini adım adım ve kahramanca savunma yaparak, Topçutepe-Kavalçe doğu sırtlarıyla Kandilli doğu sırtları hattına çekilmiş, düşmanı bu hatta durdurmuştur. Düşman sağ yanda ciddi bir faaliyet göstermemiş ve merkezden hiçbir baskı yapmamıştır. Bu durum, yapılmasına kesin karar

verilmiş olan karşı taarruzumuzla lehimizde sonuçlanacak bir sonuç almayı mümkün kılmaktadır.

2. Ordu sol yanında büyük ihtiyatlar toplayacak ve 31 Mart'ta sol yandan taarruza geçecektir.

3. 11. Fırka da dahil olmak üzere, bütün fırkalar bulundukları mevzileri kesinlikle savunacaklardır. 11. Fırka'nın İnönü çayının güneyinde bulunan parçaları 5. Kafkas Fırkası kumandanının emrine girecektir. 10. Piyade Alayı 10 ve 14. Süvari Alayları, Cephe Karargâh Piyade Muhafız Bölüğü, 11. Fırka'dan halen İnönü çayının güneyinde bulunan iki cebel bataryası, 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Cemil Cahit Bey'in emindedir.

4. 3. Süvari Fırkası, ordu sol yanıyla ilişkiyi koruyarak, düşmanın yanlarına ve gerilerine sürekli taarruz edecektir.

5. 4. Fırka, 68. Alay hariç olmak üzere, Poyra üzerinden, 1. Süvari Fırkası da bulunduğu yerden doğruca İnönü'ne geleceklerdir. İki fırkanın mümkün olduğu kadar hızlı gelmeleri lazımdır. 5. Süvari Alayı, Sağ Yan Grubu emrinde kalacaktır.

6. 8. Fırka Okluyalı'ya gelecektir. Daha ilerisi için sonra emir verilecektir.

7. Sol yan 24. Fırka, İnönü istasyonundan; sağ yan ise Çukurhisar istasyonundan cephe ve iaşe alacaklardır. İnönü istasyonundan iaşe ve cephe ikmali mümkün olmazsa, o zaman İnönü-Poyra yolunun şimendifer hattını kestiği yerde ve Bekleme'de erzak ve cephe vagonları bulundurulacak ve buradan dağıtım yapılacaktır. Ankara'dan yeterli miktarda Alman cephanesi gönderilmiştir. Varması beklenmektedir.

8. Sağ Yan Grubu, 4, 11, 24 ve 8. Piyade 1 ve 3. Süvari Fırkaları kumandanlıklarına 30 Mart 1921, saat 14.00'te tebliğ edilmiştir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Sol Yan Grubu'nda yeni yetişen 5. Kafkas Fırkası'nın bir alayı Cemil Cahit Bey kumandasında Yörükayla'dan karşı taarruz yaparak düşmanın o taraftan kuşatma yapmasına engel oldu ve düşmanın taar-

ruzunu durdurdu. Cephe kumandanı, elindeki son kargâh piyade ve süvari bölüklerini sol yana sevk ederek, durumu düzeltmeye çalışıyordu. Fakat düşman, taarruzunu Topçutepe'den devam ettirerek 11. Fırka'yı bütünüyle İnönü ovasına attı ve hazır mevzilerin bütün sol yanı (demiryolunun güneyi) düşmanın eline geçti.

Düşmanın bu taarruzu üzerine, 24. Fırka'ya Metristepe'ye derhal taarruz etmesini rica ettim. 1. Fırka'nın sol yanını desteklemek üzere, Oluklu kuzey sırtlarında ihtiyatta bulunan 174. Alay'ın iki taburunu Elmacık Deresi kuzeyine ilerlettim. 24. Fırka'nın yapacağı taarruza Sağ Yan Grubu ile katılmak artık imkânsızdı. Düşman iki fırkadan fazla tahmin edilen bir kuvvetle taarruz etmekteydi. 4. Fırka da elden gitmişti. Sağ Yan Grubu bütün topçu ateşini taarruz eden düşmana çevirmiş, kıtaları da mevzilerini savunmakla meşguldü.

Batı Cephesi'ne 24. Fırka'nın Metristepe'ye karşı derhal taarruza geçmesi hakkında istekte bulundum. Saat 15.00'te 1. Fırka cephesinde Üçşehitler tepesini düşmanın işgal ettiğini gördüm. Bu düşman Kanlısırt'tan ilerleyen düşmandı. Oradaki kıtaları geri atmıştı. Derhal yanımda bulunan bataryalardan bir tanesini oraya yolladım. 1. Fırka, karşı taarruz yaparak tepeyi geri aldıysa da, düşman karşı taarruzla yine ele geçirdi. 1. Fırka, o kısımda karşı taarruzlarını tekrar etmeye başladı. Düşmanın Metristepe'den inen kuvvetleri, Sağ Yan Grubu elindeki topçular ve kıtalar tarafından kısmen durduruldu. Fakat düşmanın en sert taarruzu, Hayriye köyü üzerinden Elmacık kuzey sırtlarına yönelik oldu; düşman o bölgede kesin bir sonuç elde etmeye çalışıyordu. Oluklu yönüne hâkim olarak 1. Fırka'yı tamamen ayırmak istiyordu. Yani, Sağ Yan Grubu cephesini yaracaktı. Saat 16.00'da düşman Elmacık Deresi kuzey sırtlarını almayı başardıysa da çekilen kıtalarla karşı taarruz yaparak yine geri aldık. Saat 17.00'den itibaren muharebe bu böl-

gede çok şiddetli bir hal aldı. Aynı sırtlar üzerinde taraflar farklı yönler avcı hatları yerleştirmiş, adeta boğaz boğaza kavga ediyorlardı.

Elimde bulunan hücum taburunu Oluklu kuzey sırtlarına getirdim ve Elmacık sırtlarında duruma hâkim olup kesin sonuç alabilmek için, 190 ve 4. Alayları saat 17.24'te Elmacık Deresi kuzey sırtlarına yandan taarruza geçirdim. Böylece düşmanın bugünkü taarruzlarını kırmayı ve kesin bir sonuç almayı düşünüyordum. 1. Fırka, karşısındaki düşmanla meşguldü. Metristepe-Oluklu-Poyra yönlerini korumakta olan toplama fırka da, karşısındaki düşmanı durdurabilmişti. 1. Fırka'nın sol yanı olan Elmacık sırtları için de cephesinde görece zayıf düşman bulunan 61. Fırka'nın bütün kuvveti olan 4 ve 190. Alayları taarruz ettirerek Elmacık kuzey sırtlarına çıkan düşmanı tekrar Hayriye derelerine atmaya çalışıyordum. Muharebe akşama kadar çok şiddetli olarak devam etti. Dört günden beri gece ve gündüz devam eden kanlı muharebelerle İnönü'nün şanını yükselten kahraman askerimiz, yüksek amaçları uğrunda bütün azim ve imanı ile çarpışıyordu.

Üçşehitler tepesinde tarafların hücum ve karşı hücumları şiddetle devam ederken Oluklu kuzeyindeki bataryalarımız ve özellikle Hakkı Efendi'nin sahra bataryası ve Yüzbaşı Şefik Efendi'nin Oluklu doğu sırtlarında yönettiği 15 cm'lik üç toplu ağır obüs bataryası, Üçşehitler tepesine ve Hayriye mıntıkasına yaptığı gayet seri ve ustaca atışlarla düşmanı sarstı ve buralar elimizde kaldı.

Üçşehitler tepesinde hilalin gökyüzünde parladığı bir anda, kahraman Yüzbaşı İlhami Bey kılıcıyla⁹ 3. Piyade

⁹ Henüz haritalarımızda ismi yazılmamış olan bu tepecikte üç subayımız şehit oldu. 2/174 Kumandanı Erzincanlı Yüzbaşı Halis Bey de burada şehit olmuştu.

Alayı'ndan akan en son damla kanı, Türk'ün zaferiyle ilan etti. Düşman, askerlerimizin "Yuha!" sesleri arasında, boru sesleri çalarak akşam karanlığında geri çekilmek zorunda kaldı.

Saat 17.30'da Batı Cephesi'nden 4. Fırka'nın Poyra'da alıkonulduğu ve gerekirse gönderilebileceğini bildiren bir emir alındı. Fırkanın derhal Oluklu'ya hareketini emrettim. Fakat 4. Fırka o günkü muharebeye yetişemedi. Oluklu'nun kuzey sırtlarına geldiği zaman, düşmanın büyük kısmı kaçmış ve muharebe kesilmişti. Derhal muharebe meydanına daha yakın olan 1. Fırka kumandanını telefonla arayarak son durumu sordum ve kendisinden yazılı rapor istedim. Düşmanın geri çekildiğini ve muharebenin kazanıldığını o da onayladı.

Ardından cephe kumandanını telefonla aradım ve zaferi kutladım. Bu sırada İnönü'ne çekilen 11. Fırka kumandanı, Cephe Kumandanlığı'na artık sonucun belli olduğunu ve genel geri çekilme zamanı geldiğini söylüyormuş. Bir meydan muharebesi cephesinde gerçekten çok farklı yorumlar ortaya çıkabiliyor. Şurada burada geri giden, mevzilerini bırakan kıtalar olabiliyor. Esas olan kesin sonuç bölgesinde bütün maddi ve manevi kuvvetini toplayarak düşmanın iradesini bağlayabilmek. Bu sayede zafer kazanılıyor ve bozulan cephe kısımları ve kaybolan birçok mevzi hep ikinci derecede önemli kalıyor.

Papulas'ın bu son durum hakkındaki açıklaması şöyle:

19 Mart sabahı¹⁰ her ne kadar bizimkiler hücumlarına zafer kazanacak derecede devam etmektelerse de, muharebe-

¹⁰ Bu 19 Mart tarihinde de bir yanlışlık olmalı. 2 Nisan'a denk gelmesine rağmen, 31 Mart'ta en son Yunan artçısı bile kaçmış durumdaydı.

nin sonucu artık belli olmuştı. Zaten 3. Kolordu Kumandanı General Vilahopolos, General Leonardopulos kumandasındaki 10. Piyade Fırkası'nın kuvvetli bir düşman direncine çarptığını (Metristepe bölgesindeki fırka) ve çoğunu harcadığından ihtiyatı kalmadığını ve bu sebeple önce ilerlemeyi durdurup, sonra da çekilerek evvelce işgal ettiği mevziden 4 kilometre geride bir müstahkem hatta dönmek zorunda kaldığını bildiriyordu.

Saat 19.20'de 24. Fırka Kumandanlığı'ndan şu raporu aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, Sağ Yan Fırka gözlem yerinden,

30 Mart 1921,

Bizim iki bölük kadar piyadeyle saat 17.00'de Metristepe'ye yaptığım keşif taarruzu sonucunda tepe zirvesine kadar çıkıp, topçumuz siperler üzerinde ateşini kesince, düşman derhal siperleri işgal etti. Ardından tahminen bir alay kadar kuvvetle karşı taarruza geçti. Şimdi bölüklerimiz geri çekilmekte ve savunma mevzilerimiz de, evvelce bölükleri korumak için hazır bulunan kıtalarımız da, düşmana karşılık vererek çok büyük kayıp verdirmekte. Şimdi tekrar bir tabur kadar kuvvet Metristepe'den ava çıkararak, inmekte olduğundan Sağ Yan Grubu topçuları taarruz eden düşmanı yandan ateş altına alırsa, çok iyi etki yapacaktır. Muharebemiz başarıyla devam etmektedir.

24. Fırka Kumandanı Mehmet Hulusi

24. Fırka'nın yukarıdaki raporunun zamanı geçmişti. Sabahtan beri taarruz hazırlıkları yapan ve bu taarruz için Sağ Yan Grubu'ndan bir 15 cm'lik batarya verildiği halde, fırka iki bölük piyadeyle Metristepe'ye taarruz tasarlamış ve bunu uygulamaya kalkmıştı. Fırkanın sağ yanında kesin sonuca yönelik mu-

harebeler devam ederken, gerek piyadesini gerek topçusunu hepten faaliyete geçirmesi lazımdı. Fırka, elindeki bütün kuvvetle Metristepe yönüne atılacaktı. Hiç olmazsa Sağ Yan Grubu'nun yükünü, üzerine düşman çekmek suretiyle azaltabilirdi. Bunu da yapmadı.

Saat 19.30'da o günkü muharebenin sonucunu telefonla Bati Cephesi'ne bildirdim. Ardından, Oluklu'nun kuzey sırtlarına geç vakit gelen 4. Fırka Kumandanı Nazım Bey'le sırtların gerisindeki mandıranın içinde hafif bir ışık altında görüştüm. Bu sırada Elmacık Deresi kuzeyindeki sırtlarda tek tük görülen ateşler düşmanın orada olduğunu gösteriyordu. Elmacık Deresi kuzeyinde önemli olan, Topçutepe'de düşman kalmış olmasıydı. Bundan endişe ediyordum. Bu ateşler üzerine 1. Fırka kumandanıyla görüşerek Topçutepe'nin kesinkes elimizde olup olmadığını sordum. Emin değildi. Araştırmasını ve kesin bir şekilde elde bulundurmasını söyledim.

Saat 21.00'de şu grup emrini verdim:

Grup emri. Oluklu kuzey sırtlarından,
30 Mart 1921, Saat 21.00;

1. Öğleden sonra, saat 14.00-15.00 arasından itibaren Sağ Yan Grubu cephesinde düşman taarruzuyla başlayan muharebe, şiddetli ve önemli aşamalar geçirerek nihayet hâlinin yanında, düşmanın yenilgisi ve geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Sağ Yan Grubu şu konumu alacaktır: 1. Fırka'dan Kocaeli Müfrezesi'nin durumunda değişiklik olmayacaktır.

2. 1. Fırka, Gündüzbey bölgesinde sol yanı Elmacık Deresi kuzeyindeki Topçutepe'de tespit ve tanzim yapacak, durumunu tümüyle koruyacaktır.

3. 4. Fırka, 1. Fırka'nın sol yanıyla ilişki kurmak üzere Elmacık Deresi kuzeyindeki sırtlara yanaşacak ve işgal edecektir.

4. 61. Fırka kıtaları, Oluklu köyünün kuzeyindeki muharebeden önceki yer ve mevzilerinde ihtiyatta kalacaktır.

5. Toplama fırka durumunu koruyacaktır.

6. 4. Fırka ile 1. Fırka'nın yanlarında emniyetli ilişki kurulmasını rica ederim.

7. Bu emir 1, 4 ve adı geçen fırkaların kumandanlıklarına verilmiştir.

Sağ Yan Grubu Kumandanı İzzettin

Fırka emri:

1. Düşman iki fırkayla bugün öğleden sonra saat 14.00'ü geçe, Gündüzbey'den Hayriye'nin batı yönüne kadar olan bölgede cephemize taarruz etmiş, taarruz kırılmış ve geri çekilmeye mecbur kalmıştır.

2. 174 ve 4. Alaylar ilerde düşmanın taarruz ettiği sırtlar üzerinde toplanacak ve kıtaları düzenleyerek hemen ileriye, subayların kumandasında keşif kolu süreceklidir. Topçutepe'de 1. Fırka'ya ait 5. Alay bulunacak ve onun solunda 174. Alay, daha solda da 4. Alay bulunacaktır.

3. Kıtalar bulundukları sırtın arkasında ateş yakacaklar ve askere sıcak yemek yedireceklerdir.

4. Gece yarısından sonra 4. Fırka kıtalarıyla, 174 ve 4. Alayları değiştireceğim. 190. Alay eski mevzilerinde toplanacaktır.

5. Bu emir 184, 4 ve 190. Alaylar ile topçu alayı kumandanlıklarına verilmiştir.

61. Fırka Kumandanı İzzettin

4. Fırka'nın Elmacık Deresi kuzey sırtlarına geçmesini arazinin arızalı, çok sık fundalık ve ormanlık olmasından dolayı, mehtabın çıkmasını bekleyip, gece yarısından sonraya bıraktık. Bu şekilde emir verdim ve araziye tanıyan iki subayı da fırka kumandanının emrine verdim.

Batı Cephesi'nden 30 Mart akşamı genel durumu açıklayan şu emir alındı:

(Kroki 16 ve 17'ye göre)

1. Düşmanın, Sağ Yan Grubu'na yaptığı taarruz kesin olarak püskürtüldü.

2. Mevzilerini boşaltmaya mecbur olan 11. Fırka, İnönü doğusunda toplanacaktır.

3. 24. Fırka, İnönü istasyonu kuzeyindeki 900 tepelerine sol yanını kıracaktır. İstasyona doğru bir düşman süvari bölüğünün ilerleme olasılığı vardır.

4. 1. Süvari Fırkası, şimdilik Çeşme'de, 900 tepeyi bir bölükle tutacak ve Kandilli doğusundaki mevzilerle ilişki kurarak İnönü'nü güneye karşı koruyacaktır.

5. Cephe karargâhı, yarın sabaha doğru Çukurhisar'da bulunacaktır. Telefon ve telgraf haberleşmesi sağlanacaktır.

6. 3. Süvari Fırkası, 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Cemil Cahit Bey'in emrine verilmiştir. Bu emir saat 20.00'de verilmiştir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Bundan sonra geceyi geçirmek üzere Oluklu'ya gittim.

31 Mart 1921 günü

Saat 5.00'te Batı Cephesi'nden şu emri aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, Çukurhisar,

Bugün 31 Mart 1921. Merkez ve sol yanda muharebenin şiddetli cereyan etmesi olasılığı var. 4. Fırka'dan bir alayla hücum taburunun sabah Poyra'ya gönderilmesi lazım. 30. Alay'ın da fırkasına iadesi dikkate alınmalı.

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, 4 ve 24. Fırka Kumandanlıklarına yazıldı.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Bunun üzerine Elmacık kuzey sırtlarını bir alayla gecedan işgal görevi verilmiş olan 4. Fırka'nın o alayını Oluklu'ya yaklaştırmak sabah Poyra'ya hareket etmesini bildirdim.

1. Fırka, 40. Alay'ı akşamdan Elmacık kuzey sırtlarına göndermişti. Dolayısıyla, 4. Fırka'dan çekilecek 132. Alay'ın yerine, diğer bir kıta gönderilmesine gerek görmedim. O sırtlarda devam eden kesin sonuçlu muharebe, düşmanın geri çekilmesiyle sonuçlandığına göre, düşman ancak artçı himaye kıtalarıyla Elmacık Deresi kuzeyindeki sırtlarda tutunmuş olabilirdi.

31 Mart için, düşman taarruzu yenilerse, Metristepe'den toplama fırka cephesine yapabilir ve Metristepe'ye taarruz düşman için kolay olurdu. Ayrıca toplanmış fırkanın işgal ettiği Çepni kuzeyindeki sırtları almayı başarırlarsa, Sağ Yan Grubu'nu zor duruma sokabilirdi (Kroki 19'da görüldüğü gibi).

31 Mart sabahı, şafakla beraber Oluklu kuzeyindeki gözlem yerine gittim. Elmacık Deresi kuzey sırtlarının batı yamaçlarında bir tabur kadar düşman kuvvetinin barınmakta olduğunu gördüm. Bu sırtların doğu yamaçlarında bulunan 40. Alay karşı taarruza hazırlanıyordu. 1. Fırka Kumandanı Albay Kemalettin Bey, at üzerinde kahramanca alayın önüne geçmişti. Civarda bulunan iki sahra bataryasına hemen ateş ettirdim. Şiddetli topçu ateşi sayesinde, düşman mevzilerini terk etmeye ve Metristepe'nin doğusuna kaçmaya başladı. 30 Mart günkü düşmanın kesin taarruzunda olduğu gibi, bugün yapılan karşı taarruzda da Sivas'tan gelmiş olan Yüzbaşı Hakkı Efendi kumandasındaki dört toplu sahra bataryası çok değerli görevler yerine getirdi.

Batı Cephesi'nden 4. Fırka'nın Poyra'ya gönderilmeyerek yine Sağ Yan Grubu emrinde kalması hakkında şu emri aldım:

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na,

1. 4. Fırka, şimdi yine Sağ Yan Grubu'nun emrinde kalacak ve bu fırkadan Poyra'ya kuvvet gönderilmeyecektir.

2. Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'yla, 4 ve 24. Fırka kumandanlıklarına arz edildi.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Bu emir üzerine 4. Fırka'nın hareketinden vazgeçildi ve Oluklu civarında grubun ihtiyatı olarak kaldı. Saat 9.00'da Batı Cephesi'ne sözlü olarak Metristepe'ye bir keşif taarruzu yaptıracakımı ve düşman orada tutunuyorsa, 4. Fırka ile Teke'yi geri alacağımı bildirdim. Cephe kumandanı, Metristepe'nin geri alınmasının kesin bir sonuç sayılacağını, dolayısıyla bu başarıdan faydalananarak taarruzu sürdürmenin uygun olacağını bildirdi.

Düşman, Metristepe'nin doğusundaki boyun noktasında bir avcı gücü olarak yoğunlaşmış görölüyordu ve Metristepe'yi terk etmemişti. Yine de topçu faaliyeti yoktu ve çekildiği anlaşıyordu. O kadar ki, Metristepe-Kanlısirt bölgesinde kuvvetli dümdarlarla¹¹ tutunuyordu.

4. Fırka, toplama fırka cephesinin gerisine yanaştı ve fırka emrindeki 58. Alay'ı da alarak, saat 12.30'da Metristepe yönüne ilerlemeye başladı. Fırka, saat 14.00'te Tekeköyü güneyindeki Obüstepe gerisinde açılmasını tamamlamıştı. Bütün topçularımız Metristepe'yi dövüyordu. Ancak henüz cephaneye elde edilemediğinden imha ateşi yapılamıyordu. Aynı sebeple 4. Fırka'nın taarruzunu kolaylaştırmak amacıyla, 1. Fırka'dan 4 ve 5. Alayların Metristepe'nin doğu kısmına yaptığı taarruz, canlı devam edemiyordu. Taarruz, gün batımına kadar devam ettiyse de başarı kazanılamadı. Düşman topçusu öğleden sonra ateşi kesmişti. Sağ Yan Grubu'nun bütün bataryaları sonradan ikmal olunan cephaneleri ateşi Metristepe'ye yöneltip ve yoğunlaştırmada kullandı. Buna rağmen Metristepe, 4. Fırka tarafından yine ele geçirilemedi. 1. Fırka'nın 4 ve 5. Alayları defalarca ileri yollandıysa da, az piyadesi olmasına rağmen, çok sayıdaki otomatik silahla büyük bir ateş kuvvetine sahip olan düşmanı mevzilerinden zorla çı-

11 Dümdar: Ordunun arkasından gidip, arka tarafını koruyan sınıf.

karma başarısına ulaşamadı. 4. Fırka kıtaları, düşman siperlerine 200-400 metre kadar yaklaştıysa da, hücum kalkamadı.

Bu sırada 1. Fırka Kumandanı Kemal Bey, Hayriye güney sırtlarına kadar ilerlemiş, Kanlısırt'taki düşmanla yakın muharebeye başlamıştı. Kanlısırt'taki düşman dayanmaya çalışıyordu. 4. Fırka taarruzunun geciktiğini görünce, hemen Teke doğusundaki Obüstepe'ye gittim. Nazım Bey'e taarruzu hızlandırmasını söyledim. Daima ateşli olan Nazım Bey, ayakta dolaşarak taarruzu yönetiyor ve emirler veriyordu. Sağda 132. Alay, solda 58. Alay olmak üzere, Tekeköyü'ne doğru ilerlemeye başladılar. Bu durumda işi fırka kumandanına bırakarak Oluklu kuzey sırtlarına döndüm. Oraya geldiğimde Albay Kemalettin Bey'in yaralı olarak köye geldiğini söylediler. Hemen gittim. Sağ elinden ve omzundan vurulmuştu. 1. Fırka'nın bu cesur kumandanının savaş hatından çıkması beni çok üzdü.

Metristepe'ye günbatımına kadar devam eden taarruz, sonuçlanmamıştı. Tepeye cepheden 4. Fırka ve sağ yandan 1. Fırka'nın iki alayı taarruz etmişse de başarılı olamamıştı. Oysa tepeyi savunan kuvvet bir alaydan fazla değildi. Düşman topçusu da yoktu. Fakat günlerdir süren muharebe nedeniyle kıtalarımız son derece yorgun ve önemli derecede kayıp vermiş haldeydi. Düşmanın ağır ve hafif makineli tüfeklerinin çokluğu her tarafa hâkim olan Metristepe'ye ilerleyen askerlerimize baş kaldırtmıyordu. Hâkim bir yerde iyi saklanmış ve geri çekilen büyük kısmının selameti için, direnç gösteren makineli tüfeklerin çok iş görebildiği ve çok zaman kazandırdığını Metristepe'de 31 Mart'taki Yunan savunmasında bir daha görmüş olduk. Altı günden beri devam eden muharebeler sonucunda yaşanan kayıplar ve subay azlığının kıtaların taarruz gücü ve sevk ve idaresinde olumsuz etki yaptığını da kabul etmek lazım.

Karşı taarruz ve takiplerin en hızlı biçimde sonuçlanması için taze kuvvetlerin getirilmesi de lazımdı.

Metristepe'nin ele geçirilmesinin sonuçlanmaması üzerine, 1. Fırka kıtalarını asıl mevzilerine, 4. Fırka'yı da ihtiyata almaya ve geceleyin 190. Alay'la Metristepe'ye bir baskın yapmaya karar verdim. 190. Alay, muharebeden önce Metristepe'de oturmuş, tahkimat yapmış ve her tarafı iyi bildiği için bunu düşündüm. Fakat Cephe Kumandanı, 190. Alay'la bir gece baskınına razı olmadı.

1 Nisan 1921 günü

1 Nisan sabahı, saat 5.00'te 4. Fırka kumandanından Metristepe'nin işgal edildiği hakkında rapor aldım.

Sağ Yan Grubu Kumandanlığı'na, Teke güneyindeki 15 cm'lik obüs mevziinden:

Bu gece saat 3.30'da iki otomatik tüfekle desteklenen 4. Fırka hücum taburundan gönderilen bir bölük, Metristepe siperlerine girmiş ve yerleşmiştir. Hücum taburu ile şimdi oraya hareket ettim. Diğer kıtalar geceki emriniz üzerine geriye toplanmıştı. Sonraki harekât için emrinizi bekliyorum efendim.

4. Fırka Kumandanı Nazım

1. Fırka, gecedен telefonla Gündüzbey kuzeyindeki sırtların da işgal edildiğini bildirmişti. Bu, Metristepe'nin düşman tarafından genel ve kesin olarak terk edildiğini gösteriyordu. 1. Fırka'ya derhal 5. Süvari Alayı'nı Söğüt üzerinden Bilecik yönüne göndermesini emrettim.

Metristepe'nin terk edilmesinden sonra, düşmanın Gündüzbey karşısından da tamamen çekileceği kabul edilmişti. Durum bunu gerektiriyordu. Fakat 1. Piyade Fırkası'nın ileri sürdüğü keşif kolları, Balıkkaya sırtları

ve Kanlısirt'tan düşman piyade ateşine maruz kaldı. Böylece henüz o sırtta düşmanın kuvvetli artçıları bulunduğuna anlaşıldı. Ara sıra iki top ateş ediyordu. 1. Fırka'ya Balıkkaya sırtlarını kuvvetli bir kıtayla yoklamasını emrettim.

1. Fırka'nın ileri sürdüğü süvari ve istihkâm bölüğü, Balıkkaya sırtlarından ateş yiyerek ileri geçemedi. Düşmanın burada bir alay süvari ve bir tabur piyade ve iki toptan oluşan kuvveti belirlendi.

Öğleden önce Metristepe gözlem yerine geldim ve durumu gördüm. Düşman Kanlısirt'ta yoğunlaşmış bir avcı gücü halindeydi. Güçlü iki taburu olduğu tahmin ediliyordu. Bataryalar o tepeye ateş ediyorlarsa da cephe hitmek üzere olduğundan, çok seyrek ateş ediliyordu.

Tek toplu on beşlik obüs bataryası o sırtta gönderildi ve 1. Fırka, hücum taburu, istihkâm bölüğü ve süvari bölüğü ile Balıkkaya'ya taarruz yaptı ama başarılı olmadı.

Şimdiye kadar edinilen bilgilere göre, düşmanın Balıkkaya ve Kanlısirt'ta kuvvetli artçılar bırakarak geri çekildiği anlaşılıyordu. Cephe kumandanı, grup gözlem yerine gelmişti. Dolayısıyla bu sırtlardaki düşmana taarruza karar verip şu taarruz emrini verdim:

Taarruz emri. Oluklu kuzeydoğusu sırtlarından,

1. Çekilen düşmanın Gündüzbey bölgesinde 1. Fırka cephesinde henüz direnç gösteren üç-dört tabur kuvvetinin olduğu anlaşılmıştır.

2. Tek başına kalan bu düşman kuvvetini geri çekilmeye mecbur etmek ve zedelemek üzere 61 ve 1. Fırkalar hemen taarruz edeceklerdir. 61. Fırka, Metristepe mevziinde bir alaya dayanarak, diğer iki alayla önce Hayriye köyünün kuzeydoğusundaki taşlı, düz, yüksek sırtı (Kanlısirt) işgal ve oradaki düşmanı yok edecektir. Fırka, taarruzunu Gündüzbey kuzey-

yindeki yüksek sırtların batı tarafına doğru yöneltecek ve bu sırada 1. Fırka da düzenleyeceği kuvvetle, Gündüzbey kuzeyindeki yüksek sırtların cephesine ilerleyecektir. Bununla beraber 1. Fırka, 61. Fırka'nın ilk taarruzunu yönelteceği yüksek sırta karşı, kendi cephesinden de taarruz edecektir.

3. 4. Fırka bu taarruzun bitişine kadar Metristepe bölgesinde kalacaktır.

4. Taarruzun zamanı, 61. Fırka kumandanı olarak bana ve 1. Fırka kumandanına bildirilecektir. Mümkün olduğu kadar kıtaları hızlı taarruza geçirmek önemlidir.

5. 1, 4 ve 61. Fırkalara yazılmıştır.

Sağ Yan Grubu Kumandanı İzzettin

Taarruza saat 16.30'da başlandı. Batı Cephesi kumandanıyla beraber Metristepe'ye çıkıldı. Bir düşman bataryası bizi gördü ve derhal ateşini üzerimize çevirdi. 61. Fırka kıtaları, 174 ve 190. Alaylar Hayriye köyü üzerinden süratle ilerledi. Bataryalar Kanlısırt'a ateş ediyordu. 174 ve 190. Alayların kıtaları sırta birkaç yüz metre yaklaştıkları zaman taraflar arasında kısa süren ama şiddetli bir piyade ateşi oldu. Onu takiben kıtalar hücumla kalktı ve sırtı işgal etti. Düşman, düzensiz bir şekilde Söğüt yönüne çekilmeye başladı ve taarruz Gündüzbey kuzeyindeki Balıkkaya'ya doğru sürdürülerek oradaki düşman kıtaları geri atıldı. Düşmanın 39. Efun Alayı'nın Kanlısırt'ta bulunduğu esirlerin ifadesinden anlaşıldı. Düşman burada birçok yaralı ve malzeme terk etmişti.

Kanlısırt'taki düşmanın atılmasıyla İkinci İnönü Meydan Muharebesi'nin Sağ Yan Grubu hareketi son buldu. Düşman, Sakarya'dan Nane Deresi'ne kadar olan sahada 26 Mart'tan 1 Nisan'a kadar geçen günlerdeki çetin ve kanlı muharebelerde binlerce kayıp vererek, yenilmiş ve geri çekilmişti. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri, kazandığı İkinci İnönü Muha-

*İsmet (İnönü) Bey'in İkinci
İnönü Savaşı'nın yıldönümü
sebehiyle "Aziz kardeşim
İzzettin'e" diyerek imzaladığı
fotoğraf. 1922*

rebesi'nin zafer anını Metristepe'den gördü ve Büyük Gazi'ye meşhur telgrafını çekti.

İsmet Paşa, düşmanın verdiği kayıp sayısında kuşkuluydu. Sıhhiye müfrezelerimiz o gün işe başladı. Sordurdum, bine yakın ceset gömdüklerini bildirdiler. Yedi gün içinde Yunanlıların gömdükleri de bu hesaba dahil değildi. Yunanlılar İkinci İnönü Muharebesi meydanında binlerce ölü bırakmıştı.

Savaştan sonra, İzmir'deyken esaretten dönen General Trikopis'e Gündüzbey (Avginyon) muharebesini sorduğumda, "Çok çetin bir muharebe oldu, çok kayıp verdik. Bir gün içinde bir alayda üç dört alay kumandanının değiştiğini hatırlıyorum" demişti. Yunan Asya

Ordusu Kumandanı Papulas da, muharebenin sonunda Bursa'dan Atina'ya yazdığı raporda birçok kıtaların kadrosuz geldiğini bildirmiş ve mühim miktarda canlı ve cansız ikmal istemişti.

Düşman, Bilecik civarına kadar sağ yan süvarileri tarafından da takip edildi ve Batı Cephesi'nin bugünkü emrinde, fırkalara ayrı ayrı görev verilmiş olduğundan Sağ Yan Grubu kumandanlığım son bulmuş oldu. 61. Fırka, Oluklu-Teke-Gündüzbey-Hayriye bölgesinde kalmıştı.

İkinci İnönü Meydan Muharebesi, 26 Mart 1921 akşamı, sağ yanda 61. Fırka'nın muharebesiyle Gündüzbey'de başladı ve 1 Nisan 1921 akşamı yine aynı yerde 61. Fırka'nın son hücumuyla son buldu. Muharebe yedi gün sürdü. Düşman, azami güç ve hırsla taarruz ve hücumlarda bulunmuşsa da kıtalarımızın azim ve imanı karşısında eridi. Başarının asıl sebebinin, en nazik vaziyetlerde kazanma umudunu kaybetmeyen ve en gerekli zamanlarda maddi ve manevi kuvvet ve direnç yetiştiren Batı Cephesi kumandanının yüksek idaresi ve heyetinin vazife azmi olduğunu belirtmeyi bir görev bilirim. Bu yedi günlük muharebenin en ağır yükü 61. Fırka kıtalarıyla 1. Fırka kıtalarına düştü. En büyük şeref de bu iki fırkaya ait. Kumandanlar ve subaylar kesintisiz yedi gün düşmanla muharebe ve mücadele etti. Asker ve subaylarımızda görülen kahramanlıklar arasında özellikle 1. Fırka Kumandanı Albay Kemal Bey'in fevkalade gayret ve fedakârlığının takdire şayan olduğunu belirtmeyi de bir görev sayarım. 31 Mart günündeki muharebede 40. Alay'la, Elmacık Deresi kuzey sırtlarından yaptığı karşı taarruz esnasında at üzerinde, alayın önünde hareket etmesini örnek kahramanlık olarak gösteririm. Bu sırada yaralanması, İkinci İnönü Muharebesi'nin son iki günü için gerçekten bir boşluk yarattı.

Bu başarılı muharebenin, şehit olan subay ve askerlerinin kıymetini, cengâverce ve asil yiğitliklerini hürmet ve rahmetle anarken; gerek kıtalar gerek karargâhlardaki er ve subayların geceli gündüzlü yorulmak bilmeyen faaliyeti ve kriz zamanlarındaki dayanıklılıklarını da takdir etmemek mümkün değildir. Özellikle Sağ Yan Grubu muharebelerinin yönetiminde kıymetli yararlılıklarını gördüğüm 61. Fırka Kurmayı Yüzbaşı Asım Bey'i ve düşmanın kesin taarruz günü olan 30 Mart'taki muharebede başlıca zafer sebebi olan topçumuzun parlak başarılarında takdire şayan hizmet veren Grup Topçu Kumandanı Binbaşı Ziya Bey'i ve Sivas'tan gelen Sahra Bataryası Kumandanı Yüzbaşı Hakkı Efendi'yle birlikte heves ve cesaretle çalışan bu bataryanın bütün efradını da anmam gerekir. Yine muharebeler süresince haberleşmenin bir an bile kesilmemesinde büyük başarı gösteren 61. Fırka Telgraf Subayı Abdülkadir Efendi de bu gayretiyle takdiri hak etmiştir.

4. Bölüm

İnönü'den Sakarya'ya 1. Grup Kumandanlığı

Batı Cephesi'nde, İkinci İnönü Muharebesi'nde, Yunanlılar yenilerek Bursa mevzilerine çekilmişti. Güney Cephesi'nde 1921'in Nisan ayı ortalarında, Aslıhanlar Muharebesi olmuştu. Bu muharebeden sonra, Batı ve Güney Cepheleri birleştirildi ve Batı Cephesi ismiyle İsmet Paşa'nın emir ve kumandasına verildi. Mayıs başında da gruplar oluşturuldu. Bu gruplar, birer kolordu gibiydi. Grup kumandanları, fırkalarının hareketinden sorumlu amir ve kumandan olarak, yönetim ve iâşe için doğrudan Batı Cephesi'ne bağlı bulunuyorlardı. Bu örgütlenmede ben de 1. Grup Kumandanlığı'na tayin edildiğimden, fırka kumandanlığım sona erdi. Subay ve askerlerimle gerek talim ve terbiyede, gerekse muharebelerde, yakın ve etkin olduğum için, fırka kumandanlığım süresince askerlik ve kumandanlıktan büyük keyif aldım.

1. Grup, 1, 11, 23 ve 61. Piyade ve 3. Süvari Fırkalarıyla Hazır Süvari Tugayı'ndan oluşuyordu.

(Kroki 23 / Levha 4)

1921 yılının Mayıs ve Haziran aylarında eksiklerin tamamlanması, talim ve terbiye ve İnönü hazır mevzii-nin donanımıyla ciddi şekilde meşgul olduk. İkinci İnönü Muharebesi'nde Yunanlılardan önemli sayıda otomatik tüfek, dolu şarjör ve bomba tüfekleriyle bomba ele geçirmiştik. Bunlarla kıtalarımızın silah kuvvetini

artırdık. Düşman, İkinci İnönü'den önceki durumda, 3, 76 ve 10. Piyade Fırkaları, bir süvari tugayı ve iki ayrı alayla Gemlik-Aksu-Dimboz cephesindeydi. Taraflar arasında, süvari keşif kolları teması ve çatışmalar oluyordu.

(Kroki 24-25)

Bu kuvvetler, General Poliminakos kumandasında 3. Yunan Kolordusu'nu oluşturuyordu. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra subay, asker, silah ve teçhizat eksiklerini tamamlamışlardı.

İnönü mevzilerinde, evvelki muharebeden kazandığımız deneyimlere göre hazırlık yaptık ve mevzii çok kuvvetli bir hale getirdik. Siperler boy siperi olmuş, ara siperlerle sağlamlaştırılmış, makineli tüfek yuvaları yapılmıştı. İrtibat hendekleri de oluşturulduğu gibi, mevziin en önemli noktaları tel örgü engellerle desteklenmişti. Muharebeye uygun mevzi için de ayrıca tahkimat ve direnç noktaları yapmıştık. Bütün yanaşma ve ulaşım yolları düzeltilmiş, muharebe hatları mükemmel hale getirilmişti. Bu bağlamda önceki muharebede önemli rolü

Sakarya Savaşı sırasında 1. Grup komutanları. Soldan sağa: Topçu Komutanı Yardımcısı Ziya Bey (dürbünde oturan), Topçu Komutanı Albay Salih Bey (arkada duran), İstihkâm Komutanı Binbaşı Fuat Bey, 1. Grup Komutanı İzzettin Bey (yerde oturan). 1921

görülen Hamidiye-Isırganlı mevzii de desteklenmiş, ortak bir etkisi olması için Elince tepeleri de tahkim edilmişti.

Fırkanın talim ve terbiyesine önem vererek, defalarca teftiş yaptım. Önce Yenişehir bölgesini ve Hazır Süvari Tugayı'nı teftiş ettim. İnegöl'e giderek, bu bölgeyi ve 3. Süvari Fırkası'nı, Pazarcık bölgesindeki 1. Fırka alaylarını ayrı ayrı teftiş edip tatbikat yaptırdım. İnönü mevziinde 11. Fırka'ya Erikli-Saraycık taraflarında yaptırdığım gibi, topçuların mevzi üzerinde atış ve muharebe faaliyetleri, piyade ile birlikte çalışmaları gibi konular üzerinde çalıştık. Buna bağlı olarak, topçu gözetleme yerlerinde önemli yenilemeler yaptık. Uzak olmakla beraber, yan gözetleme mevkiileri kurarak, bataryalarla telefon hattı kurduk. 1, 11, 23 ve 61. Fırkalarla Çıplaktepe-Düzdağ bölgesinde bir kolordu manevrası yaptırdım. Bu sırada, İnönü muharebe meydanlarını görüp ilham almak üzere gelen şair Mehmet Emin ve Samih Rifat Beyler, Çıplaktepe'de toplanmış dört fırkanın askerine milli şiirler okudu ve vatan sevgisine yönelik konuşmalar yaptılar. Mehmet Emin Bey "Aydın Kızları" şiiriyle "Vur" konuşmasını, Samih Rifat Bey de "İnönü Kapılarında" adlı şiirini okudu.

Bir süre sonra, doğudan gelen 3. Kafkas Fırkası da 1. Grup'un emrine verilmişti. Bu fırka; İnönü, Okluyalı, Çukurhisar bölgesinde yerleşmişti. Böylece 1. Grup büyüdü ve 18 bin piyadelik bir kuvvete ulaştı.

Yunan ordusunun İnönü yönünde üçüncü bir taarruzunu daha kuvvetli karşılayabilecektik. Düşmanın, Eskişehir yönünde İnönü'nün kuvvetli cephesine çarpmadan ilerlemek için Sakarya vadisi yerine Domaniç taraflarından gelme olasılığı vardı. Sakarya vadisi, sarp ve çok dağlıktı. Sonunda biz de sağ yanımızı Ortaca ve daha kuzeye, Sakarya'ya kadar uzatarak güçlü bir cephe oluşturduk. Domaniç yönünde ise Yunan ordusunun

yayılması ve İnönü'nün güneyinden Eskişehir'e ilerlemesi daha kolaydı. Bu olasılık dikkate alınarak 1. Grup tarafında Kızıldağ-Çokçalar (Çokçapınar)-Yeşildağ bölgesi de tahkim edildi.

Sakarya Meydan Muharebesi'yle sonuçlanan 10 Temmuz 1921'deki genel Yunan taarruzundan önce, Bursa'daki Yunan kolordusundan iki fırka kadar bir kuvvetin Beyce yönünde ilerlediği haberi alınmıştı. Biraz sonra bu kuvvetin tekrar Bursa'ya döndüğü anlaşıldı. Düşmanın bu hareketi, Beyce'de bulunan ufak müfrezemize karşı bir keşif veya tehdit amacı taşıyor olamazdı. Önce, dikkatimizi Kütahya üzerine çekme gibi bir hareket olabileceğini düşündük. Bu fırkaları yine Bursa'ya alarak, asıl taarruzun İnönü cephesinden yapılacağı fikrini kuvvetlendirmek istiyor olabilirlerdi. İkinci defa Kütahya yönünde Yunan taarruzu başladığı zaman, Bursa'dan iki fırka tekrar Uşak grubuyla birleşmek üzere Beyce-Tavşanlı yönünde ileri hareket etti. Bu kuvvete karşı Beyce'deki müfrezemizde Binbaşı Haydar Bey, kahramanca direnç gösterdikten sonra çekilmişti. Bu haber alındığında, Yunan ordusunun Kral Kostantin kumandasında genel taarruza başladığı anlaşılmıştı. Bu taarruz Kütahya yönüneydi.

Batı Cephesi kumandanı, 1. Grup'un karargâhı olan Poyra'ya kadar geldi. Alınan istihbarata göre, Yunanlıların merkez ağırlığı Uşak bölgesindeydi. Ordumuzun sol yanına taarruza geçecekleri hakkında bilgi alındığını söyledi ve "Durumu nasıl görüyorsun?" diye sordu. "Bu üçüncü Yunan taarruzu, çok kuvvetli görünüyor" dedim ve "Yunanlıların 'Üçüncüsü en doğrusudur!' diye bir atasözü vardır" dedim.

İnönü Cephesi'nde bulunan 1. Grup karşısında kalan 2 ve 3. Fırkalar, tıpkı önceki hareketlerinde olduğu gibi, Yenişehir ve İnegöl üzerinden Bilecik ve Pazarcık hattına kadar ilerlemişlerdi. Fakat bu ilerleme yavaş

oluyordu ve bu iki fırkanın amacının şimdilik karşılarda bulunan Türk kuvvetlerini tutmak olduğu anlaşıyordu. Münferit bir yenilgiye uğramamak için temkinli hareket ediyorlardı.

Düşman taarruzunun merkez ağırlığı Kütahya yönüne kayınca, Batı Cephesi kumandanı, 1. Grup'un fırkalarını Kütahya'ya almaya başladı. Önce 3. Kafkas Fırkası, daha sonra 11. Fırka ve 3. Süvari Fırkası'yla 23. Fırka, Kütahya'ya hareket ettiler. Bir aralık Lefke bölgesine yanaşan Kocaeli Grubu ile Hamidiye-Isırganlı mevziinde bulunan 1. Fırka'nın Yenişehir'den ilerleyen 11. Yunan Fırkası'na karşı bir taarruzu düşünüldüyse de, önemli bir hareket olmadı. 11. Yunan Fırkası, Karaköy'e yanaşarak Fıranlar-Pazarcık bölgesindeki 3. Yunan Fırkası'yla ilişki kurdu.

Bu sırada Batı Cephesi karargâhının bulunduğu Karacahisar'a, Büyük Komutan, Mustafa Kemal Paşa gelmişti. Ondan şu telgrafı aldım:

Şimdi İsmet Paşa Hazretleri'nin karargâhına geldim. Mahsus selam eder, gözlerinizden öperim. Durum ve kıtalarınız hakkında en son bilgileri vermenizi rica ederim.

Derhal şu cevabı yazdım:

Batı Cephesi Karargâhı'nda M. Kemal Paşa Hazretleri'ne, Poyra,

17 Temmuz 1921, saat 9.50,

1. Düşmanın, Bursa'dan ilerlemiş bulunan iki fırkasından, Bilecik-Aşağıköy bölgesine 13 Temmuz'da geleni, hazır koldunun etkisiyle 14 Temmuz'da güneye, Karaköy yönüne dönerek, Karaköy-Ahmetler bölgesinde toplanan Pazarcık bölgesine yanaşmıştı. 16 Temmuz'da, tekrar kuzeye, Bilecik yönünde yürüyerek orada hazır kolordu kıtalarıyla temas ettiği anlaşılmaktadır. Halen Pazarcık-Fıranlar-Alınca bölgesinde,

3-4 alay kuvvetleri mevcut. Bu sabahki gözlemlere göre, düşman Fıranlar-Alınca hattında biraz yoğunlaştı. Karaköy vadi-siyle Kurtköy tarafında hiçbir faaliyet görülmedi. Bilecik yönünde seyrek top sesleri duyuldu.

2. 1. Grup'un şu anki durumu şöyle:

a) 1. Fırka, 5. Alay ve hücum taburu, üç bataryayla Isırganlı-Hamidiye-Karasu doğusu hattında düşmanla temasta. Fırka'nın 4. Alay'ı ve bir sahra bataryası Akpınar'ın batısında-ki Topçutepe mevzilerinde, 11. Fırka'dan alınan bir tabur Kandilli güneyindeki Kandilli bayırında, 1. Fırka'nın diğer 3. Alay'ı iki sahra bataryasıyla İnönü'de.

b) 61. Fırka, Beşkardeşler-Zemzemiye bölgesinde toplanmak üzere yürüyüşte. Fırka Süvari Bölüğü, Yağızahlat gediğinde.

c) Grup Ağır Topçu Taburu, Eskişehir yönünde yürüyüşte.

16/17 Temmuz'da, cephe emrine göre grupça verilen emrin esası şuydu:

1. 61. Fırka, Beşkardeşler-Zemzemiye doğu sırtları hattında ve merkezi ağırlığı solda olmak üzere toplanacaktır.

2. 1. Fırka, düşmanla temastaki kıtalarıyla şimdi bulunduğu Isırganlı-Hamidiye-Karasu doğusu hattında düşmanla temasta kalacak ve düşmanın ileri harekâtı durumunda azami derecede durdurmaya ve kayıp ver-dirmeye çalışacaktır. Ardından 1. Fırka bugün fırka pi-yade kumandanının emrinde Topçutepe ve Kandilli bayırındaki kıtalarıyla beraber Metristepe-Cesarettepe-Akpınar-Kandilli bayırı hattında düşmanı durduracaktır. Düşmanın 17 Temmuz akşamına kadar 1. Grup'la temas kurması önemlidir. İnönü'nde toplanmış olan üç alay ve iki sahra bataryası 17 Temmuz akşamına kadar Okluyalı-Nemli hattına gelecektir. Ardından Akpınar'daki 4. Alay'ın Porsuk güneyinde 3. Alay'a yanaş-ması ve Kandilli'deki 126. Alay'dan 1. Tabur'un Yö-rükyayla-Esnemez üzerinden Nemli'deki 3. Alay emrine

gitmesi, bu kıtayı sevk ve idare edecek olan fırka piyade kumandanının dikkatini çekmiştir.

3. Grup Ağır Topçu Taburu, gece yürüyüşüyle Eskişehir yönüne gidecektir. Fırkaların kolları ve büyük ağırlıkları Keskin-Yukarı Söğüt-Turgut-Akçayır hattına kadar gönderilmiş olmalıdır.

Kütahya bölgesindeki Yunan harekâtının Eskişehir ve Seyitgazi'ye doğru gelişmesi üzerine, 61. Fırka da Seyitgazi yönünde Batı Cephesi emrine gönderildi. 1. Fırka'yla kalan ve Söğüt'ten Domaniç'e kadar olan sahayı güven altına alan 1. Grup da, düşmanla teması keserek Beşkardeşler bölgesinde toplandı. Bu çekilme, halk üzerinde önemli etki yapıyordu. Söğüt-İnönü-Bozüyük çevresindeki köyler, nakliye araçlarıyla 1. Grup fırkalarının erzak ve cephane kollarını oluşturunuyordu. Bu vatansever halk ve sağlam kanlı Türkler, ordumuza hizmet etmeyi bırakmayarak bizi takip ettiler. Köylülerin çoğu yerlerinde kaldı ve ne yazık ki dönüşümüze kadar düşmanın feci tahribat ve tecavüzlerinin acısını çektiler.

Beşkardeşler'deyken cephe kumandanından alınan emir uyarınca, 1. Grup, Kütahya kuzeyinden Çukurhisar'a hareket eden Yarbay Derviş Bey kumandasındaki 1. Süvari Fırkası'nı da emrine alarak, Bozdağ yönünde Porsuk kuzeyinden ilerlemesi olası gözükten düşman kuvvetlerine karşı, Batı Cephesi'nin kuzey yanını güven altında tutma görevini üstlenmişti.

Yunan kıtalarının Porsuk vadisinden Eskişehir'e yaklaştığını görüyordum. Bazı düşman kuvvetleri Eskişehir'in batısındaki Akçin'e yanaşıyordu. 1. Grup'u, henüz ilişki kurulmamış olan 1. Süvari Fırkası'yla Keskin-Muttalıp yönünde ve 1. Piyade Fırkası'yla Eğriöz-Kavacık üzerinden Bozdağ'a aldım. Eskişehir, düşmanın eline geçmişti. Bilecik bölgesindeki 11. Yunan Fırkası, hazır kolorduyu gözlemeye devam ederek, 3. Fırka'sıyla da Karaköy-Bozüyük üzerinden Eskişehir'e ilerliyordu. Kütahya'dan gelen ordusuyla da irtibat durumundaydı.

21 Temmuz'da 1. Grup'un Eskişehir'e taarruzu

(Kroki 26)

Bozdağ'dayken Batı Cephesi kumandanından gelen genel emirde, ordunun Seyitgazi-Eskişehir hattının doğusunda yeni bir muharebeye hazırlandığı ve 1. Grup'un düşmana karşı koyması gerektiği bildirildi.

Durum, Bozdağ'dan şöyle görünüyordu: Çukurhisar'dan Eskişehir'e doğru bazı kıta ve kollar Porsuk vadisinden yine Eskişehir'e doğru hareket durumundaydı. Eskişehir'in doğusunda, Porsuk boğazı civarında toplanmış bir fırka kuvvet vardı. Eskişehir-Seyitgazi yolu üzerinde, Derbent civarında da bir başka fırka toplanmıştı. 1. Grup'un durumu ise şöyleydi: 1. Piyade Fırkası, Karadere köyü-Bozdağ bölgesinde, 1. Süvari Fırkası, Gökdere çiftliği ve batısındaydı.

Muttalip üzerinden Eskişehir yönünde, Yunanlıların gerilerine yönelik bir taarruza karar verdim. Amacım, Eskişehir'e girmek ve düşmanın Bursa ile Kütahya'ya doğru yönelmesini kesmektir. Böylece birçok katar elimize geçecekti ve üzerime önemli sayıda kuvvet çekerek, Seyitgazi-Eskişehir doğusunda yeni bir muharebeye hazırlanan orduya ciddi bir yardımda bulunabilecektim. Porsuk boğazıyla Derbent'teki düşman fırkalarının karşı hareketinin ne olabileceğini düşündüm. Porsuk çevresindeki fırka daha yakındı. Bu fırkayı cepheye çekmek için Porsuk çayı güneyinde Akpınar sırtları Karacaören-İnşehir bölgesindeki 3. Grup kumandanına, Eskişehir yönünde bir karşı taarruz yaparsa hareketimizin parlak bir sonuç vermesinin kesin olacağını bildirdim.

Taarruzu şöyle düzenledim: 1. Piyade Fırkası, Bozdağ'dan Muttalip'e inecek ve oradan Zincirlikuyu-Eskişehir hattına doğru ilerleyecek. 1. Süvari Fırkası, Aylamak-Höyük üzerinden Eskişehir yönünde taarruza geçecek. Sol yanını Porsuk çayında tutacak.

1. Piyade Fırkası'nın hücum taburunu Süvari Fırkası emrine verdiğim gibi, bir tabur ve bir bataryayı, grup ihtiyatı olarak Karadere-Muttalip yolu üzerinde kendi emrimde tuttum.

Taarruz başladı ve ilerledi. Piyade fırkasının kıtaları Keskin suyunu geçti. Eskişehir'de panik başladı. Şehirde ve yollar üzerindeki herkes hızla Çukurhisar ve Kütahya'ya doğru kaçmaya başladı. Eskişehir'in kuzeyinde zayıf bir direnç vardı. Porsuk civarında da Derbent'teki fırkalar hemen Eskişehir yönünde yürüyüşe geçti. Porsuk'tan gelen fırka, Eskişehir ve doğusundan Porsuk çayını geçerek yayıldı ve taarruza geçti. Derbent'ten ilerleyen fırka da Eskişehir batısından ilerledi.

1. Piyade ve 1. Süvari fırkalarım kuvvetli bir karşı taarruza uğradı. 3. Grup'un hiçbir hareketini göremediğim için, bu karşı taarruz karşısında başarı kazanma olasılığını çok zayıf görerek, fırkalara muharebeyi kesmeleri ve önceki mevzilerinde toplanmaları için emir verdim.

1. Süvari Fırkası, kolayca düşmandan sıyrıldı. Fakat 1. Piyade Fırkası'nın koruma kıtası olarak bıraktığı 4. Alay'ı düşman oldukça yakından takip etmeye başladı. Bu alay biraz kayıp verdi ve akşama doğru Muttalip ile Bozdağ arasında yola ve ovaya hâkim kayalık bir tepede toplandı. Düşman buraya da yanaşarak akşam karanlığında taarruza devam etti. 4. Alay mevziini koruyamadı ve Bozdağ köyüne doğru düzensiz bir şekilde çekildi. Mevzide iki dağ topu da bıraktı. Alayın bu durumu hakkında fırkadan bir bilgi alamadım.

Gece çökmesi üzerine, karargâhımı Sekiören köyünde kurdum. Karargâhta çalışırken, Grup 2. Şube Müdürü Binbaşı Münir Bey yanıma gelip bana şu haberi verdi: "Düşman Karadere'ye girmiş, Sekiören yönünde ilerliyormuş. Fırka karargâhı ve herkes çekilmiş." Haberi kabul edilemez buldum ve "Bu olamaz" dedim. Derhal karargâhı silah başına çağırdım. Muhafız Süvari

Takımı'nı alarak, Karadere'ye doğru yürüdüm. Gündüz süvari fırkası emrine vermiş olduğum hücum taburunun Sekiören'e gönderilmesi için daha önce 1. Süvari Fırkası kumandanına yazmıştım. Bu taburun da Sekiören'e gelince durmayarak Karadere'ye ilerlemesini tembihledim. Karadere'ye kadar ve orada düşmandan iz yoktu. Hatta Karadere'de henüz fırka sıhhiye bölüğünden bir kısım araçlar ve asker bile gitmek için hazırlık durumundaydı. Düşman hakkında verilen haberlerin gerçeği yansıtmadığı, fakat 1. Piyade Fırkası'nın tamamen geri çekildiği ve 4. Alay'ın mevziini terk ettiği bilgilerinin doğru olduğu anlaşıldı. Fırka, alayın gece dağıldığını, hatta Taşköprü-Uyuzpınar üzerinden kuzeye Nallıhan yönünde gittiğini haber almış, bunun üzerine Bozdağ-Karadere civarında kalmayı uygun görmeyerek, 21/22 gecesı Kocadere doğusunda, Türkmenbaba tepesi 1326 hattına doğru harekete geçmişti. Bu karar ve hareketle ilgili bana bilgi verilmemişti.

Yanımdaki Süvari Muhafız Takımı, Karadere'den Bozdağ'a ilerleyip bir keşif yapmak ve düşmanın nerede bulunduğunu ortaya çıkarmak amacıyla ilerledi. Takım ateşle karşı karşıya kalıncaya kadar yürüdü. Böylece düşmanın yeri de anlaşıldı. Bu arada, fırka hücum taburu da Karadere'ye varıyordu. Bu tabura bir gece taarruzu yaptırmaya, düşmanı kayalıklı tepeden atmaya ve 4. Alay'ın bıraktığı iki dağ topunu kurtarmaya karar verdim. Tabur harekete geçti ve ilerledi. Vakit gece bir buçuktu. Düşmanın hafif ve ağır makineli tüfek ateşleri şiddetlendi. Tabur ilerlemeye devam etti. Top mevzilerine kadar vardı. Bölükler arasında iyi ilişki kurulamadığından, tabur taarruzu daha ileri götüremedi. Düşman, kısa bir hücum yaptı. Bizimkiler topları çekemediler. Şafak sökmeye başlamıştı. Cephe kumandanından düşmanın Seyitgazi doğusundaki Kırgız dağına aldığı ve ordunun Mahmudiye-Uzunmezar-Alpuköy hattına çekil-

diği, 1. Grup'un da Pozan yönünde çekilmesi gerektiği bildiriliyordu. Gündüz, Karadere köyünün düzlüğünde hücum taburunun muharebesinden sonuç almak için beklemeyi uygun görmeyerek, cephenin genel durumu üzerine muharebeyi kestirdim. Tabur kolayca toplanarak Sekiören üzerinden Kocadere'nin doğusuna Danişmend'e doğru çekildi. Çok yorgun olduğu anlaşılan düşman takip edemedi.

Bundan sonra 22 Temmuz sabahı 1. Süvari Fırkası'nı Kızılcaviran bölgesinde bırakarak, 1. Piyade Fırkası'nı Kocadere doğusundan Gündüzler-Osmaniye-Çukurhisar yönünde yürüyüşe geçirdim. Süvari Fırkası'na da Porsuk kuzeyinde düşmanla teması koruyarak aynı yönde hareket etmesini emrettim. Piyade Fırkası, Osmaniye ve Çukurhisar'da uzun molalar vererek 23 Temmuz sabahına kadar Pozan köyünde toplandı. 1. Süvari Fırkası da Çukurhisar-Hafızoğlan-Alpu bölgesinde kaldı.

(Kroki 27)

22-23 gecesi, cephe kumandanından alınan emirde, ordunun devam eden yürüyüşle Sakarya nehri gerisine geçmesi ve 1. Grup'un Porsuk çayı kuzeyinde Mihaliççık bölgesinde kalarak Porsuk ile Sakarya arasını koruması isteniyordu.

23 Temmuz günü, grup karargâhı, 1. Piyade Fırkası, ağırlıklar, kollar ve seyyar hastaneler Pozan köyünde dinlenmedeydi. Cephe emri üzerine kolları, ağırlıkları ve hastaneleri Mihaliççık yönünde yürüyüşe geçirdim. Kendim de Pozan doğusundaki sırtlara çıkarak her ihtimale karşı, bir muharebe için araziye ve bölgeyi inceledim. Bu sırada rastladığım bir süvari keşif kolu tarafından, güçlü düşman karşısında Süvari Fırkası'nın geri çekilmekte olduğu ve düşmanın Yeşil Dolca sırtlarını tuttuğu haberi verildi. Buna da hayret ettim. Aynı zamanda 1. Süvari Fırkası'na kırıldım. Bir dere

içinde fırka kumandanına rastladığımda, “Nedir bu hal?” diye dikkatini çektim. “Süvari Fırkası, Piyade Fırkası’yla ağırlıkların ve kolların henüz Pozan’da dinlenmekte olduğunu biliyor. Bütün beceri ve gayretini kullanarak, düşmanı uzak tutma görevini yerine getirmek zorundadır” dedim. Bunun üzerine fırka kumandanı kıtalarına yürüdü. Ben de önce ağırlıkların ve kolların Mihaliççik yönünde bir an önce yürüyüşe geçmesi için hızla önlem aldım. 1. Piyade Fırkası’nı da silah başı ederek hazırladım. Yeni gelen keşif raporları benim düşündüğüm gibi, ilerleyen önemli bir düşman kuvveti olmadığını bildiriyordu. Öğleden sonra Piyade Fırkası’nı Mihaliççik yönünde yürüyüşe geçirerek Süvari Fırkası’nın 23-24 gecesı de Pozan bölgesinde kalmasını sağladım.

Muharebede kıtalar kendi çerçevelerindeki şartları düşünerek yorum yapar, durumlarını ona göre ayarlarlar. Geri çekilme durumunda bu inisiyatif daha çok önem kazanır. Kumandan, genel duruma etki edecek yanlış haberleri hemen düzeltmelidir. Yoksa karışıklıklar ve ters etki yaratacak sonuçlar doğar.

4. Alay, Bozdağ’daki kayalıklı tepeyi düşmana terk edince, alay kumandanı şaşırdı ve bir emir veremedi. Askerler istedikleri yönde ve aykırı olarak, Sakarya’ya doğru gitti. Oysa alay için, akşam olduktan sonra Bozdağ yaylasında, hemen biraz geride cephe alması mümkündü. Düşmanın Karadere’ye ilerlediğine dair yanlış haberler, 1. Piyade Fırkası’nı gereksiz yere Kocadere doğusuna geçirdi. Şimdi de aynı yanlış haberlerle, 1. Süvari Fırkası da piyade ve ağırlıklardan önce Mihaliççik’a gitmeye kalkıştı. Bütün bunlar kıta kumandanının bazen bir raporla hemen karar vermelerinden ve hareket çerçevelerindeki durumu gözden kaçırmalarından ileri geliyor. Muharebedeki her bir an, her subay ve kumandan için çok basiret ve soğukkanlılık gerektirir.

1921. Yerel rehberlerle bir gözlem sırasında.

24 Temmuz günü, 1. Grup Karargâhı Mihalıççık'ta kuruldu. 1. Piyade Fırkası da Kartaltepe, Dağcık, Kayı ve Kocakız'da yerleşti. Batı Cephesi, 1. Süvari Fırkası'nı da 1. Grup'tan alınca, grup yalnız 1. Piyade Fırkası'yla kaldı. Görev, Porsuk çayı ve Mihalıççık'tan Sakarya'ya giden yönleri korumak ve ordunun sol yanını güvende tutmaktı. Mihalıççık'ta Kartaltepe-Kala-Kocakız mevzileri bir muharebe için hazırlandı. Düşman genel hareketini durdurmuş olduğundan Mihalıççık yönünde de hiçbir hareket görülmedi. Yalnız Pozan'a kadar keşif kol-ları geliyordu.

Batı Cephesi, Sakarya'nın batısında ileri müfrezeler bırakarak, orduyu Sakarya doğusunda topladı. Bu hareketsiz günleri 1. Piyade Fırkası, kıtalarının talim ve terbiyesi ve eksiklerinin tamamlanmasıyla geçirdi.

Mihalıççık bölgesi dağlık bir yerdi. Havası iyi, suyu güzel ve boldu. Kuzey taraflarında Sakarya'ya doğru büyük ormanlar vardı. Özellikle Sündiken Dağı'nda önemli ölçüde kereste üretimi yapılıyor, bu keresteler Alpullu istasyonuna indiriliyordu. İstasyonda da keres-

te fabrikaları vardı. Mihaliççik ile Porsuk çayı arası çıplak ve yağmur zamanlarında çok çamurlu olan bir zemine sahipti.

Sakarya'da

Batı Cephesi, Sakarya bölgesine vardıktan sonra, kuzey yanı Engürü suyu olmak üzere, Sakarya nehrinin gerisinde yeni bir meydan muharebesine hazırlandı. Cephenin kuzeyi, Engürü suyuna dayanacak, cephesi Sakarya nehri gerisinde, sol yanı Ilıca'da bulunacaktı. Mangal Dağı da en sol yanda güzel bir dayanak oluşturunuyordu.

(Kroki 28)

Engürü suyundan demiryoluna kadar, Albay Arif Bey kumandasındaki 3. Grup, demiryolundan Kavuncu köprüsü güneyine kadar Albay Halit Bey kumandasındaki 12. Grup, Ilıca'ya kadar Albay Kemalettin Bey kumandasındaki 4. Grup ve Ilıca doğusunda, Mangal Dağı bölgesinde, Albay Salahaddin Adil Bey kumandasındaki 2. Grup bulunuyordu.

Albay Fahrettin Bey kumandasındaki 5. Süvari Grubu, Cihanbeyli bölgesinde, ordunun sol yanını bekleyecek ve düşmanın harekâtını izleyecekti. 1. Grup, Porsuk kuzeyinde Mihaliççik bölgesindeydi. Albay Kazım Bey kumandasındaki Hazır Kolordu, Kocaeli'nden ve Nallıhan-Beypazarı üzerinden Engürü suyu bölgesine hareket durumundaydı.

Yunan ordusunun Sakarya'ya doğru ileri harekâta başlaması üzerine, önce Porsuk çayının güneyindeki ileri müfrezeler Sakarya'ya doğru toplanmaya başladı. Yalnız Porsuk'un kuzeyinde, Mihaliççik bölgesindeki 1. Fırka, durumunu koruyordu. 3. Grup Kumandanı Arif Bey, genel karargâha alınarak orada göreve başlayınca, 3. Grup cephesi, kıtalarıyla beraber 1. Grup Kumandanlığı emrine verildi. Bunun üzerine, Ilıca bölgesinde

4. Grup'la 2. Grup arasında Yusuf İzzet Paşa'nın kumandasında 3. Grup oluşturuldu. Ben bu emri Mihaliççık'ta aldım ve hemen karargâhımı Sarıköy istasyonuna yürüterek oradan trenle Polatlı'ya hareket ettim. Polatlı'ya gece yarısına yakın bir saatte vardım. Küçük bir evde bulunan Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'nin yanına gittim. Muhterem kumandanın daima neşeli, umut dolu gözleri, zekâsı ve ileri görüşü, yanında çalışanlara ve kumandanlara manevi güç ve moral aşıliyordu. Biz, zaten Sakarya'ya değil, Yozgat dağlarına kadar gittikten sonra bile sonuçta zaferi kazanacağımıza inanarak çalışıyorduk. Büyük Gazi'ye duyulan genel güven herkesin kalbinde bu kanıyı uyandırıyordu.

Cephenin genel durumu ve tertibatı hakkında biraz bilgi aldıktan sonra, Basri köyüne hareket ettim. 3. Grup'un cephesiyle kıtalarının emir ve kumandasını Albay Arif Bey'den teslim aldım. Şimdi, Engürü suyundan Beylik köprüsüne kadarki bölge, 1. Grup'un olmuştı. Grup'un emrinde, 41 ve 24. Fırkalar vardı. 41. Fırka, Engürü suyundan Porsuk çayı sonuna kadar olan bölgedeydi. 24. Fırka da bunun güneyinde bulunuyordu.

Henüz Yunan ordusunun Ankara yönü ve Sakarya cephesine karşı yayılması görülmediği için, bölgemizde savunma tertibatıyla meşgul olduk. 1. Grup bölgesinde, Sakarya nehri geçit vermiyordu. Yalnız Köseler köyü civarında bir geçit vardı. Beylik köprüsünde de bir köprü ve demiryolu köprüsü bulunuyordu. Köprüler talimat gereğince yıkılacaktı.

Yunan ordusu için 1. Grup bölgesinde ilerleyecek yönler Porsuk kuzeyinde Mihaliççık-Saray-Kaleboğazı, Ömerli-Köseler geçidi ve Porsuk güneyindeki vadi yoluyla Sivrihisar-Beylik köprüsüydü. Saray üzerinden gelen yollar itibarıyla Mihaliççık'ta bulunan ve 1. Grup emrindeki 1. Piyade Fırkası, bu yönde çekilme emri almıştı. Yunanlıların Porsuk kuzeyinden ilerlemesi duru-

munda, Sakarya nehrinden sonra Çile Dağı da güzel bir mevzi oluşturunuyordu. Bu mevzi de gezilerek, muharebe-ye yönelik bakış açısıyla incelendi.

21 Ağustos günü, 1. Grup'un Sakarya doğusunda-ki konuşlanması tamamlandı (Kroki 28'de görüldüğü gibi).

Aynı gün, demiryolu güneyinde Tırnaksız'a kadar 23. Fırka ile işgal edilen Sakarya bölgesi de 1. Grup'a verildi. Bugün düşmanın esas kuvvetleri Ilıca deresi güneyinde İnlerkatrancı sahasında yoğunlaştı. Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan Yarbay Halis Bey kumandasındaki 23. ve Yarbay Fuat Bey kumandasındaki 24. Fırkalarla, Polatlı'da bulunan Osman Ağa kumandasındaki 47. Alay, bir ağır obüs taburu ve uçaksavar bataryasıyla beraber 22 Ağustos öğlenine kadar Haymana'da bulunacaktı.

Hareket hakkında saat 16.50'de emir aldım. 41. Fırka eski mevzilerinde kalacak ve Hazır Kolordu emrine girecekti. Sakarya cephesinde bir alaydan az olmak kaydıyla bir gözlem kuvveti bırakılacaktı. Fırkaların bu hareketinin düşman tarafından görülmemesi gerekiyordu. Cephe emrinde, düşmanın 20 Ağustos akşamı üç fırkasının büyük kısmıyla doğuya, Çapaklı-Hacımusaoğlu hattının ötesine geçtiği; 3-4 fırkasının da bunun arkasından, Sakarya vadisinden doğuya doğru ilerle-mekte olduğunun tahmin edildiği bildiriliyordu.

1. Grup karargâhı, 23. ve 24. Fırkalar ve müstakil 47. Alay'la birlikte 22 Ağustos öğleninden önce Haymana'da olacak şekilde hazırlığa başladım. 41. Fırka'yı Hazır Kolordu emrine bıraktım. 24. Fırka'nın Sakarya gözlem cephesi, demiryoluna kadar 41. Fırka'ya eklenmişti. 24. Fırka, bu cephede 41. Fırka emrine bir tabur piyade ile Rus bataryasını bırakmıştı. Güneyden demir-yoluna kadar olan bölge 23. Fırka'ya, Sakarya cephesi de 12. Grup'a verilmişti.

23. Fırka da Sakarya bölgesinde hücum taburu, bir süvari bölüğü ve iki toplu bir sahra bataryasını gözlem için bırakarak saat 23.00'te Tırnaksız'dan, 24. Fırka saat 19.00'da Çekirdeksiz'den, Osman Ağa Alayı saat 20.30'da, grup karargâhı ise 21.15'te hareket etti. Ben, otomobille ve kurmay heyetimin bir kısmıyla Polatlı-Şeyh Ali-Karayavşan üzerinden Haymana'ya gece yarısından biraz önce vardım. 23. Fırka, Kursaklı-Bayburt-Karayavşan yoluyla hareket ederek 22 Ağustos'ta saat 11.30'da kolbaşıyla birlikte Haymana kuzeyindeki Kadıköy'e geldi. 24. Fırka, Basriköy-Kargalı-Kayabaşı üzerinden yürüyerek saat 9'da kolbaşıyla, Osman Ağa Alayı ve ağır obüs taburuyla uçaksavar bataryası saat 11.20'de Haymana'ya vardılar.

47. Osman Ağa Alayı, bizim düzenli alaylarımızdan çok farklıydı. Alay kumandanı ve diğer subaylardan birçoğu milislerden oluşuyordu. Askerler ise Topal Osman Ağa tarafından özel amaçlar için toplanmış kimse-lerdi. Haymana'da ilk işim bu alayı teftiş etmek oldu. 22 Ağustos günü, sabah alınan cephe emrinde 1. Grup'un bugün Haymana'da dinlenebileceği söylenmiş-ken saat 14.30'da alınan ikinci bir emirde, düşmanın Hacımusaoglu'ndaki ordugâhlarının hareket hazırlığına başladığı ve bir süvari tugayının Hacımusaoglu'ndan doğuya doğru hareket ettiği bildirildi. Dolayısıyla, 1. Grup kıtalarının güneş battıktan sonra Kaltaklı-Büyük-gökgöz bölgesine yürüyüşe geçmesi olasılığı doğdu. Bu-nun üzerine kıtalara hazırlık emri verdim. 47. Alay'ın bir taburu 12. Grup emrinde kalmıştı, 23 ve 24. Fırka-ların süvari bölükleri Sakarya cephesinde terk edildikle-rinden cephe kumandanlığına bir süvari kıtası verilme-sini arz ettim. Bana 25 Ağustos'ta gelebilen 29. Süvari Alayı'nı vermişlerdi. Fakat bu alay, Sarıköy istasyonu bölgesinde uzun süre ileri müfrezede kalmış, yorulmuş ve hemen bütün er ve subayları sıtmaya tutulmuştu.

23 Ağustos'ta, saat 12.45'te yazılan cephe emrinde, düşmanın Sakarya cephesinde nehri geçme girişiminde bulunduğu bildirildi. Güneyde asıl kuvvetlerin taarruzunun beklenmesi gerektiği de söyleniyordu. 1. Grup'un bir fırkasının Kızılıkonu'ya kadar ilerletilmesi ve Haymana kuzeyinde 1. Grup'a ait hiçbir kıtanın kalmaması emrolunduğundan, 24. Fırka saat 7'de Haymana'dan hareketle öğlen Kızılıkonu'ya vardı. 23. Fırka, Kadıköy'den Haymana'ya çağırılmıştı.

Araziyi ve durumu görmek üzere, fırka kumandanlarını alarak Işıklı boğazı bölgesine gittim. Köseabdalı'nın kuzey sırtlarında yapılabilecek olası harekât hakkında arazi üzerinde incelemelerde bulunduk. Öğleden sonra Haymana'ya döndüm. Saat 18.45'te 2. Grup Kumandanlığı'ndan aldığım raporda, düşmanın Mangal Dağı doğusuna doğru yürüdüğü, dolayısıyla sol yanın tehlikede olduğu, 1. Grup'un derhal Kareancı-Şerefli bölgesine hareket etmesinin gerektiği bildiriyordu.

Haymana ile cephe karargâhı arasındaki haberleşme bağlantısı kesikti. Fırtına dolayısıyla telsizle de haberleşme kurulamadığından bir fırkayla Yamak üzerinden Işıklar yönüne, diğer fırka ve grup emrindeki kıtalarla da Büyükgökgöz yönüne harekete karar verdim.

Fırkalar saat 19.30'da harekete başladı. Saat 20.30'da aldığım cephe emrinde yalnız 24. Fırka ile 47. Alay'ın Büyükgökgöz bölgesine gitmesi ve 23. Fırka'nın Haymana'da bırakılması emrolundu. Görev, 2. Grup'un sol yanının kuşatmaya karşı korunması ve düşmanın yakından baskı yapma olasılığına karşı zamanında muharebeye müdahale etmektir. 23. Fırka, Yamak yönünde 8 kilometre kadar yürümüşken Haymana'ya döndürüldü. Ben de karargâhımla saat 23.30'da Büyükgökgöz'e hareket ettim.

24 Ağustos günü, 24. Fırka ve grup karargâhı sabah saat 4.30'da, 47. Alay'la obüs taburu ve uçaksa-

var bataryası ise saat 7.30'da Büyükgökgöz'e vardı. 2. Grup'un yanına yaklaşmak ve 1. Grup kıtalarını yan geride toplamak lazımdı. Yalnız iki saatlik bir mola ile yetinip, askere yemek yedirerek saat 7.30'da 24. Fırka'yı Köseabdallı köyü yönüne yürüyüşe geçirdim. Fırka saat 9'da Işıklar'la Mudanan'ın çiftlik yolu arasında Kaltaklı güneydoğusunda toplandı. Bir saat sonra, 47. Alay ve topçular da katıldı. Saat 9.40'ta aldığım, saat 5.30 işaretli cephe emrinde 1. Grup'un düşmanın Mangal Dağı doğusundan gelebilecek kuşatma hareketine karşı, 2. Grup'un yan ve gerilerini korumak için kendiliğinden faaliyete geçmesi ve olup biteni yakından takip etmesi emrolunuyordu.

2. Grup'a gönderdiğim haber subayı, Mangal Dağı'nın 23 Ağustos akşamı düşman tarafından zapt edildiği, yapılan karşı taarruzların sonuçsuz kaldığı, 9. Fırka'nın Katrancı-Kaltaklı güney sırtlarına çekildiği ve 2. Grup'un sol yanında 4. Fırka'nın bulunduğu haberini getirdi. 24. Fırka, öğleden itibaren Köseabdallı köyünün kuzeyindeki sırtlarda Yaycı yönüne karşı bir alayla mevziine çekilmiş ve 4. Fırka ile haberleşme kurmuş bulunuyordu.

(Kroki 29)

Mangal dağı cephesinin durumu hakkında 2. Grup kumandanından saat 8.15 işaretli şu raporu öğlen aldım:

1. Mangal Dağı gece boşaltılmış ve savunma hattı olarak Mangal Dağı ile Kaltaklı-Katrancı arasındaki sırtlar alınarak, sağ yan 9. Fırka'ya, merkez 5. Fırka'ya, sol yan 4. Fırka'ya verilmiştir. 3. Kafkas Fırkası bir alayıyla sol yan gerisinde, iki alayıyla sağ yan gerisinde ihtiyat olarak bulunmaktadır.

2. 1. Grup'la irtibat kurulmuş ve hazır grubun bugün Büyükgökgöz'e geleceği anlaşılmıştır.

3. Mangal Dağı hattının henüz düşman tarafından işgal edildiğine dair bir iz görülmemektedir. Piyade keşif kolları düzenlenmekte olup, düşman tarafından işgal olunmamış bulunduğu takdirde tarafımızdan tekrar işgal olunacaktır.

Mangal Dağı gibi, Sakarya Meydan Muharebesi'nin çok önemli bir noktasını ele geçiren düşmanın orayı kuvvetli tutması doğaldı. Saat 15.30'da alınan cephe emrine göre 2 ve 3. Süvari Fırkalarıyla 29. Süvari Alayı, 1. Grup emrine verilmişti. 3. Süvari Fırkası Sinanlı'da, 2. Süvari Fırkası daha güneyde, Burunsuz Şereflişi'nde bulunuyordu. 29. Süvari Alayı sıtmalı ve hayvanları yorgun bulunduğundan, geride Kızılkoyunlu'daydı. Yarbay Çolak İbrahim Bey kumandasındaki 3. Süvari Fırkası'yla, Albay Servet Bey kumandasındaki 2. Süvari Fırkası arasında derhal ilişki kurarak, ordunun sol yanında eski görevlerine devam etme talimatı verdim.

Bütün gün, 2. Grup cephesinde düşmanın dikkate değer bir hareketi olmadı. Daha sol yanda, düşmanın süvari ve zayıf piyade kıtaları Saatli kuzey sırtlarında ve Yayı'nın batı sırtlarında görüldü. Tepeköy civarında özellikle de Mangal Dağı'nın doğu taraflarında, Tepeköy yönünde, bir fırka kadar kuvvetin gittiği görüldü.

Öğleden sonra, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Köseabdallı kuzeyindeki sırtlara geldi ve durum ve araziye inceledi.

Bugün 3. Süvari Fırkası'ndan düşman hakkında alınan rapor da aynı bilgileri olumluyordu. Saat 20.45 işaretli ordu emrinde, 3. Kafkas Fırkası ve 4. Fırka'nın da benim emrime verildikleri bildirildi. Ilıca vadisi-Yamak-Haymana yolu, 3 ve 2. Gruplar arasındaki aralık hattıydı. Bu emirde cephe kumandanı, 2. Grup'un saat 19.30 işaretli raporu üzerine dikkatimi çekmişti:

Size de tebliğ olunan 2. Grup'un saat 19.30'da hazırladığı rapordan anlaşıldığına göre, bir düşman süvari alayı Kutluhan kuzey sırtlarına yönelmiş ve iki piyade alayı kadar kuvvetle Yaycı yönünde ileri yürüyüşe geçmiştir. Düşman süvarisinin tuttuğu sırtlar, 1. Grup'un işgal etmek istediği araziydi. Bu durum hakkında bilgi verilmesini rica ederim.

2. Grup'un raporu şöyledi:

1. Grup bölgesi sakindir.

2. Mangal Dağı'nda düşmanın gözlem yaptığı görülmektedir. Saat 09.00'da Mangal Dağı'nın hemen güneydoğusunda bulunan ufak bir tepe, bir düşman süvari alayı tarafından işgal edilmiştir. Saat 09.00'da, Köseabdallı köyünün yaklaşık 5 kilometre güneybatısındaki ordugâhtan bir alay piyadenin kuzeye, diğer bir alayın Yaycı deresi güney sırtlarında iki alaylık bir ordugâhı görülmektedir. Yaycı güneyindeki ordugâhtan hareket eden bir süvari alayı, saat 16.00'da Köseabdallı köyünün 8 kilometre güneydoğusundan kuzeye yönelmiştir. Köseabdallı, Yaycı'nın 6 kilometre kuzeydoğusundadır. Yaycı'nın güneydoğusundaki düşman ordugâhı kalkmış ve kıtaların parça parça Yaycı deresine hareket ettiği görülmüştür. Ordugâhta bir kısım ağırlığı, nakliyesi kalmıştır. Mangal Dağı'nın doğu eteklerinden başlayarak, güneydoğuya Yaycı deresine uzayan sırtlarda zaman zaman süvari ve piyadesi görülmektedir.

3. 24 Ağustos, saat 19.30'da yazılan bu rapor Batı Cephesi 1. ve 3. Grup Kumandanlıklarına yazılmıştır.

2. Grup Kumandanı Salahaddin

1. Grup'un keşif ve gözlemine göre, 24 Ağustos'ta düşmanın ordunun sol yanında önemli harekâtı yoktu. 2. Grup'un raporunda Köseabdallı köyünün 5 kilometre batısında bahsedilen düşman ordugâhları yoktu. Düşmanın Yaycı dereye doğru harekâtı da yoktu. 25 Ağustos harekâtı da bunu olumladı. Cephe kumandanı-

nın da önem verdiği, Kutluhan'ın kuzeyine doğru ve daha doğrusu güneyden kuzeye doğru bir düşman hareketi de yoktu.

Haberleşmede çok yanlış yorumlar olabilir. Gözlenenin durumu, hareket yollarının değişmesi, ağaçlık, fundalık, kayalık gibi yerlerin gözlemi yanıltması, yakalanan bir düşman hareketinin dürbünle devamlı takip edilmesini gerektirir.

Saat 12.00'deki cephe emrine göre, Yamak'ta ordunun ihtiyatındaki 23. Fırka tekrar 1. Grup emrine verilmişti. Fırka, saat 14.30'da Yamak'a vardı ve 16.30'da Kaltaklı (Işıklı) güneyine hareketi emrolundu. Fırka 19.30'da Yamak'tan harekete geçti. Kıtalarımı 2. Grup'un sol yanında topladığım zaman cephe kumandanına şu görüşü ilettim: "Kaltaklı'nın hemen güneyindeki sırtlar üzerinde bulunan 2. Grup'un sol yanıla temastayız. Düşmanın Sinanlı'ya doğru bir hareketi gelişirse, Kaltaklı'nın güneydoğusu ve Kutluhan Camii kuzey sırtlarında grup kıtalarına cephe verilecek. Böyle olmazsa, 2. Grup cephesinde duruma göre ya düşmanın dış yanına etki yapmayı veya 2. Grup cephesine yanaşarak onu desteklemeyi düşünüyorum."

Amacım, düşman daha doğuya ilerleyip kuzeye yönelik bir kuşatma hareketine teşebbüs ederse, onları Köseabdallı ve Kutluhan kuzey sırtları hattında durdurmaktı. 26 Ağustos'ta durum gerçekten de bu şekilde gelişti.

Cephe kumandanı bu görüşüme, "1. Grup'un hareketine dair bütün düşüncelerinize katılıyorum" cevabını verdi. Aynı zamanda şu emri de aldım:

2. Grup karşısında faaliyet gösteren düşman bir fırkadır. Bundan başka düşman muharebeye katılmamıştır. Karşınızda bir buçuk fırka olduğu tahmin edilmektedir. Yarım fırka kadar düşmanın, süvari grubumuz tarafından işgal edildiği kabul

edilmektedir. Süvarilerle beraber düşmana 1. Grup'u taarruz ettirmeyi düşünüyorum. Grubunuzu oluşturan 23 ve 24. Fırkalarla 47. Alay'dan başka, 3. Kafkas ile 4 ve 5. Fırkaları da emrinize vermek ve süvari grubunu hareketinize katmak şu anki şartlara göre mümkün görünüyor. Buna göre hazırlanırken, yorumunuzu duymak isterim.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Bu emre Kaltaklı güneydoğu sırtlarından şu yanıtı verdim:

1. Mangal Dağı hariç, Saatli güney sırtlarını kavramak üzere, Tepeköy yönünde düşmanın sağ yanına taarruzu mümkün görüyorum. Böyle bir taarruz faydalı olur. Ancak Mangal Dağı'ndan düşmanın sağ yanımıza bir yönelmesi olmasına karşı, bu yanın 2. Grup tarafından korunması lazım.

2. Beş fırkanın taarruzunda bu fırkaların silah cinsine göre cephanelerinin zaman içinde ikmalini gerekli görürüm.

24 Ağustos'ta düşman, ordunun sol yanında faaliyet göstermiyordu. Mangal Dağı'nı işgal eden düşman, Mangal Dağı-Tepeköy doğusu hattına zayıf kuvvetler ilerletmişti. Yalnız Saatli sırtları, batıdan doğuya doğru hâkimdi. Bu sırtlar gerek Kerpiç ve Burunsuz Şerefli, gerekse Kutluhan Camii ve Sinanlı-Mudanan'ın çiftlik yönlerinde her türlü ileri harekât ve açılmaya uygundu ve düşmanın elindeydi. Bundan dolayı, yapılacak taarruzda bu sırtları birinci hedef olarak belirledim. Batıya yönelik büyük taarruz, Mangal Dağı gibi hâkim bir mevziye dayanan düşmanın önemli etkisiyle karşılaşabildi. Doğrudan doğruya Mangal Dağı'nı zapt etmekle uğraşmaktansa, bu dağı doğusundan kuşatarak almak daha uygundu. Bundan dolayı, dağın doğrudan doğruya karşısında bulunan 2. Grup'un dağa karşı hareketiyle 1. Grup'un sağ yanını tehditlen kurtarmasını gerekli gördüm. Fakat daha sonra bu görüşten vazgeçildi.

24-25 Ağustos gecesi, düşman hakkında alınan bilgiye göre bir düşman piyade fırkası Yayı güneybatısındaki Tepeköy bölgesinde, iki alay kadar süvari de Tepeköy doğusunda ve Saatli kuzey sırtlarındaydı. 25 Ağustos sabahı, saat 01.00'de verdiğim grup emri gereğince 2 ve 3. Süvari Fırkaları Kerpiç-Sinanlı bölgesinde bulunarak batıya doğru keşiflerine devam edip düşmana temas edecekler; 4. Fırka, eski mevziini işgal edecek, 24. Fırka Köseabdallı'nın kuzeydoğu sırtlarıyla Mudanan'ın çiftliği doğusundaki taşlıklı sırtlar bölgesinde bulunacak ve düşmanın sol yana bir hareketi durumunda, Kutluhan Camii kuzey sırtlarını vakit ve zamanında elde etmeyi dikkate alacak; 23. Fırka, Işıklar-Büyükgökgöz yoluyla Mudanan'ın çiftlik yolunun birleştiği yer civarında, 3. Kafkas Fırkası'nın büyük kısmıyla şimdilik 4. Fırka'nın yakın gerisinde grup ihtiyacı olarak bulunacaktı.

25 Ağustos, 1. Grup taarruzu

Sabah erkenden 4. Fırka'nın durumunu ve Mangal Dağı arazisini yakından görmek üzere 4. Fırka gözlem yerine gittim. Buradayken saat 06.10'da şu emri aldım:

1. Grup düşmanın sol yanına taarruzunu kendi mevziinde kabul edecektir. Düşman asıl taarruzu diğer gruplar cephesine yöneltirse 1. Grup derhal karşı taarruza geçecektir.

2. Grup özellikle Türbetepe'ye karşı olabilecek düşman taarruzuna karşı hazır bulunmalıdır.

Düşman, Türbetepe bölgesinde 3. Grup'a göre üstün kuvvetlerle taarruza geçmişti. 3. Grup'a acele yardım etmek ve onları takviye etmek gerekiyordu. Sabahtan beri 3. Grup'a taarruz eden düşman, Türbetepe'yi işgal etmeyi başarmış ve taarruzunu İncirli-Yamak yönüne

kaydırmak üzereydi. Ordu cephesinin yarılma tehlikesi baş gösteriyordu. Bu duruma bir çare bulmak için, henüz Kantarcı civarında bulunan 3. Kafkas Fırkası'nı 3. Grup'a yardım etmek üzere derhal İncirli yönünde yürüyerek karşı taarruza geçirdim. 2. Grup Kumandanlığı'na da saat 08.20'de şu teklifte bulundum:

Düşmanın 3. Grup'un sol yanından ordu cephesini yarmaya yönelik harekâtına karşı, 2 ve 1. Grupların birlikte taarruzunu uygun buluyorum. 23. Fırka'yı da İncirli yönüne göndererek, oralara sokulan düşmana rastladığı yerde taarruz etmesini isteyeceğim. Bu fırkayı durum gerektiriyorsa emrinize alarak 3. Grup'a yardımda bulunulmasını rica ederim. Bu niyetle, ben 1. Grup kıtalarına taarruza hazırlık emrini verdim. 4. Fırka'yı Mangal dağı'nın doğusundan, 24. Fırka'yı da Yaycı yönüne ilerletme niyetindeyim. 2. Grup'un da hemen hazırlanması ve bu taarruzun ortak yapılması iyi olur.

23. Fırka'ya, 3. Grup muharebesine yetişmek üzere hazır bulunmasını emrettikten sonra, aynı zamanda 3. Grup üzerinde olan baskıyı azaltmak ve Mangal Dağı'nı kuşatmak üzere 4 ve 24. Fırkalara Yaycı üzerinden bir taarruz için saat 09.50'de hazırlık emri verdim. 47. Alay, 4. Fırka'ya eklendi. 2 ve 3. Süvari Fırkalarına Yaycı-Saatli yönlerinde ilerleyerek bu taarruza iştirak etmeleri emredildi.

Yunanlılar, Ilıca suyu batısından Yamak yönünde ordumuzun sol yanını kavrayıp kuzeye sürmek niyetiyle, 25 Ağustos'ta 3. Grup'a Türbetepe üzerinden şiddetle taarruza geçti. Bu taarruzu karşılamak için hemen bir dayanak noktası olan Mangal Dağı'nı ele geçirmek üzere 24 Ağustos'ta 2. Grup'umuza taarruz ederek Mangal Dağı'nı aldılar. Mangal Dağı gerçekten Yunanlılara hem batı hem de doğuda kolayca manevra yapmalarına uygun bir nokta oldu. Bu dağın kaybı Başkumandanlık'ta

üzüntüye sebep verdi. Hemen, düşman ordusunun sağ yanına bir taarruz yaparak üzerime kuvvet çekebileceğimi ve 3. Grup'un yükünü azaltacağımı düşündüm. Taarruz düzeni şöyleydi: (Kroki 29'da görüldüğü gibi)

4. Fırka, Mangal Dağı'nın doğusuna, 24. Fırka Köseabdallı-Yaycı yönünde taarruz edecek ve kendi sol yanını temin edecekti. Önce 24. Fırka'nın ileri harekâtı başlayacak; bu fırka 4. Fırka hizasına geldikten sonra, 4. Fırka da taarruza başlayacak; 23. Fırka grup ihtiyatı olarak kalacaktı. Zaten bu fırkayı Kantarcı üzerinden 3. Grup'a göndermeyi düşünüyordum. 4. Fırka'dan 40. Alay'la Meclis Muhafız Taburu ve 58. Alay'dan bir tabur, 4. Fırka Piyade kumandanının emri altında, Mangal Dağı karşısındaki fırka cephesini koruyacaktı. Çünkü 5. Fırka, 24 Ağustos'ta 2. Grup tarafından kuşatıldığı zaman, bu Mangal Dağı karşısında ve Yaprakbayırı kuzeyinde geniş bir cephesi kalmış ve bu cephe Meclis Muhafız Taburu'yla tutulmuştu. Cephenin genişliğine yönelik olarak 4. Fırka'dan da bir kısım kuvveti burada bırakma gereği doğdu. Çünkü Mangal Dağı'na hâkim olan düşmanın gerilerimize etkili olmaması ancak bu şekilde sağlanabilirdi.

Saat 11.00'de fırkalar harekete başladı. 4. Fırka kıtaları, bulundukları yerden ileri hareketle önce bir hazırlık mevziine girdiler. 24. Fırka, iki alayı birinci hatta ve bir alayı ihtiyat olmak üzere iki kolla Köseabdallı üzerine yürüdü. Buradan batıya doğru yön değiştirerek Yaycı'ya ilerlemeye başladı. Topçumuz Mangal Dağı'nı şiddetli ateş altında tuttu. Düşmanın Mangal Dağı'ndaki kuvvetleri bir alay piyade, üç batarya tahmin ediliyordu. 24. Fırka karşısındaki kuvvetler çok zayıftı. 24. Fırka, saat 13.00'e kadar 4. Fırka hizasına geldiği zaman, 4. Fırka kıtaları 42 ve 58. Alaylar cepheye, 47. Alay ve hücum taburu ihtiyatta olmak üzere, Mangal Dağı doğu ve güneydoğusu etekleri ve Yaprakbayırı de-

resi membaı doğusundaki yayla yönünde ilerlemeye başladı. 24. Fırka da Köseabdallı'dan itibaren açılmış ve önünde kuvvetli bir düşmana rastlamadığı için kolayca ilerlemişti. 4. Fırka, Mangal Dağı güneydoğusundaki tepeyi baskınla zapt etti.

Saat 15.00'te alınan cephe emrinde, grup ihtiyatında bulunan 23. Fırka'nın silah durumunu ve Türbetepe'den 3. Grup cephesini yarmaya çalışan düşman harekâtını dikkate almak gerektiği bildiriliyordu. Saat 15.00'te muharebe genel olarak Mangal Dağı'nın doğu yamaçlarında ve Yayıcı hattında devam ediyordu. Saat 16.00'da 4. Fırka, Mangal Dağı'nın doğu ve güneydoğu yamaçlarında bulunuyordu. 24. Fırka dirençle karşılaştığından kuşatma hareketini sürdürmek için hızlı ilerleyemiyordu. Düşmanın grup cephesine yeni kıtalar toplayarak direncini güçlendirdiği ve otomobillerle bile asker naklettiği görüldü. Saat 17.00'de düşman Mangal Dağı'ndan 4. Fırka'nın sağ yanına karşı taarruza geçti. Bu taarruz, topçu ateşiyle durduruldu. Bunun ardından düşman bütün topçusunu toplayarak 4. Fırka'nın merkezi yönünde taarruzla tepeyi tekrar elimizden aldı. 4. Fırka karşı taarruzla tepeyi ele geçirmeye muvaffak ol-duysa da, düşman yine kuvvetlerini artırarak karşı taarruzlarını tazeledi.

Tepe saat 18.00'de tekrar düşman tarafından zapt edildi ve tekrar karşı taarruzla geri alındı. Çok kanlı bir muharebe aşamasındaydık. Her iki taraf da şiddetle çarpışıyordu. Her iki tarafta da önemli ölçüde kayıp vardı. Sinanlı-Kerpiç hattında bulunan süvari fırkalarının her biri iki-üç zayıf alaydan ibaretti ve piyadeyle takviye edilen düşman süvari tugayı karşısında 1. Grup'un taarruzuna etkili bir şekilde katılamıyorlardı. Yakın ve hızlı bir haberleşme de yoktu. Saat 19.00'da düşmanın iki piyade alayıyla 4. Fırka'nın merkezine yaptığı taarruz sonucunda tepe yine düşman eline geçti.

Düşman tepeye dayanarak, daha kuzeye, 4. Fırka sağ yanına da taarruza başladı. Bu sırada bir fırka kadar tahmin edilen uzun bir yürüyüş kolunun Yaycı güneyindeki sırtlardan 24. Fırka sol yanına doğru ilerlediği görüldü. 24. Fırka cephesinde de düşman üstün kuvvetle taarruza başlamıştı. 4. Fırka gerek tepenin düşman eline geçmesi, gerekse uğradığı önemli kayıp dolayısıyla taarruzu durduramadı. Taarruzu durdurmaya ve muharebeye kesmeye karar verdi. Fırka sağ yanında bulunan 42. Alay'la cephedeki 28. Alay ve bu fırkayı takviye eden 47. Alay, düşman taarruzlarına karşı koyduktan sonra verilen emir üzerine taarruzu durdurdu. Topçumuzun etkili koruması kıtalarımızın düşman takibine uğramadan toplanmalarını sağladı. Güneş battıktan sonra, 4. Fırka'nın bütün kıtaları asıl mevziye alınmış bulunuyordu. 24. Fırka da 4. Fırka'nın geri alınması üzerine, sağ yanı açık kaldığından üstün düşman taarruzu karşısında düzenli olarak eski mevzilerine alındı.

23. Fırka bugünkü muharebeye iki sebepten giremedi. İlk saatlerde cephe kumandanının emri gereğince, 3. Grup'a doğrudan yardım yapma zorunluluğu vardı. Daha sonra da vakit ilerledi ve bugün sonuç alacak kadar zaman kalmadı.

Saat 20.00'de 23. Fırka ile 4. Fırka'yı değiştirdim. 4. Fırka ihtiyata alındı. Bugün en az iki düşman fırkası muharebeye katılmıştı. 1. Grup'un bu taarruzunun 2 ve 3. Gruplar karşısındaki Ilıca deresi batısındaki muharebelere etkisi görülmesi; düşman önemli kuvvetlerini o cephenin karşısından doğuya, 1. Grup'a yanaştırmıştı. Düşman, Türbetepe bölgesinde taarruza devam edip ilerlerken, 1. Grup'un Mangal Dağı doğusundan ve Yaycı yönünden Yunan sağ yanına yaptığı taarruz, Yunan başkumandanına Ilıca doğusunda önemli Türk kuvvetleri bulunduğunu fark ettirdi. Bundan sonra Yunan Kumandanlığı Ilıca doğusundaki Türk kuvvetlerini

de çembere almak niyetiyle taarruzunu daha doğuya uzatarak, merkez ağırlığını Mangal Dağı doğusundan 1. Grup'un cephesine ve sol yanına geçirdi. 26 Ağustos muharebesi bu şekilde başladı. Fakat bu manevra, kuvvetli ve canlı bir dirençle karşılaşıncı 26, 27 ve 28 Ağustos günleri 10-12 kilometrelik bir arazi kazanmaktan başka bir sonuç alamayarak durdu.

26 Ağustos: 1. Grup'un Prens Andrea kumandasındaki 2. Yunan Kolordusu'yla muharebesi

Saat 04.00'te verilen cephe emrine göre, 1. Grup düşman taarruzunda ordunun sol yanını kesinlikle koruyacak ve süvari fırkalarını gerektiğinde feda ederek meydan muharebesinde etkili olacaktı.

(Kroki 30)

Sabah saat 06.15'te düşman Mangal Dağı'nda ve bu dağın güney yamacında duruyordu. Cephe sakindi. Yapılan uçak keşfi sonucunda, İnler-Katrancı-Kaplanhisar arasında üç düşman fırkası görüldü. Bunlardan biri İnler-Kantarcı'nın güneyindeydi. Eskikışla'da bir düşman fırkası, Bahçecik'te iki fırka vardı. 33. Fırka'nın gözlem subayından alınan bilgiye göre, bir yürüyüş kolu Köseabdallı köyüne doğru hareket etmişti. Yaprakbayırı güneydoğu sırtlarında da bir taburun doğuya doğru ilerlediği ve bir fırka tahmin edilen bir yürüyüş kolunun da Saatli dağları kuzey eteğinden doğuya yürümekte olduğu öğrenildi. 24. Fırka cephesinde mevziimize yaklaşık dört kilometre mesafede, grup durumunda bazı düşman kıtalarının ilerlemekte olduğu da anlaşılmıştı.

Erkenden 24. Fırka cephesine gittim. Karargâhta bulunan fırka kumandanını gözlem yerine çağırdım ve ilerlemekte olan düşman durumunu birlikte inceledik. Bir alay kadar bir kuvvet, Yaycı'nın doğusundan kuze-

ye yönelmek üzere Köseabdallı yönünde yürüyüşteydi. Bir alay kadar kuvvet de Yaycı deresinden Köseabdallı batısına açılmış halde yürüyordu. Saat 9.15'te bir ön emir verdim:

Düşmanın iki alay kuvveti ilerlediğinden ve bunun gerisinde başka kuvvetler olması doğal olduğundan, bu taarruzun 23. Fırka cephesine de temas edebilmesine karşı, fırka ihtiyatlarını sol yana yaklaştırarak, 23 ve 24. Fırka topçularının ateşe hazır bulunması gerekmektedir. 4. Fırka, hızla 24. Fırka'ya yanaşmalıdır. Grubun sol yanına harekette bulunan 5. Fırka, yürüyüşünü hızlandıracak, süvari fırkaları kendilerini feda edercesine düşmanın gerilerine ve yanlarına taarruz edecekler.

Saat 09.30'da 23. Fırka cephesine doğru bir alaydan fazla düşman kuvveti avcı halinde ilerlemeye başladı. Topçularımız saat 09.25'ten itibaren ateşe başlamıştı. Bir alaydan fazla görülen diğer bir düşman kolu da 24. Fırka mevzileri yönüne ilerliyordu. 23. Fırka cephesine ilerleyen düşman alayı, topçu ateşimizin etkisiyle kayba uğrayarak saat 11.00'de 3 kilometre ilerisindeki dereye inmeye mecbur oldu. Saat 10.50'de biri Köseabdallı'nın güneybatı sırtlarında, diğeri 24. Fırka cephesinden 10 kilometre uzakta olmak üzere yürüyüş kolları kuzeydoğuya ve Mudana çiftliği güney sırtlarına doğru yürüyordu. Bunlardan en batıda olanı iki alaydı. Mudana çiftliği güneydoğusu sırtlarına doğru yürüyeni ise bir fırkaydı. Bu ana kadar grup cephesine ilerleyen düşmanın büyüyen kuvveti iki fırka olarak tespit edilmişti. Düşmanın hareketi grubun merkez ve sol yanına doğruydu. Saat 11.35'e doğru, Saatli sırtlarında ilerlemekte olduğu bildirilen düşmanın bir alay piyadesinden başka bir piyade alayı da dağınık halde Köseabdallı köyü ve 24. Fırka cephesine ilerlemeye başladı. Sinanlı'nın 5 kilometre güneyindeki sırtlardan doğuya doğru ilerleyen yürüyüş kolunun ileri harekâtı devam ediyordu. Bunla-

rın grup sol yanını kuşatma niyetiyle Kutluhan Camii yönüne kadar ilerleyeceği anlaşıyordu. Saat 11.45'te düşman kuvveti iki fırkadan fazla hale geldi. Bunun için 24. Fırka'dan Kutluhan Camii güneyindeki Taşlıklı sırtlarının kuvvetli tutulmasını ve evvelce oraya gönderilen taburun ait olduğu alayın tümüyle, bir kudretli dağ bataryasının hemen o bölgeye gönderilmesini istedim. Bu kuvvetin gerekirse son derece fedakârca hareket edip grubun sol yanını koruması gereği doğmuştu.

Düşmanın Köseabdallı güneyinden ilerleyen kuvveti 24. Fırka cephesine taarruz etmek üzere taarruz hazırlık mevziine girdi. Daha güneyden ilerleyen kollar Sinanlı civarında kuzeye doğru bir yönle Mudanan çiftliği doğusundaki yüksek sırtlara ilerlemeye başladı. 3. Süvari Fırkası'nın raporuna göre, düşman iki fırka kadar kuvvetini güneyden doğruya doğru ilerletmekte ve 3. Süvari Fırkası kuzeye çekilmekteydi.

Düşmanın daima doğruya hareketi dolayısıyla kuşatma girişimine önem veriyordum. Cepheyi doğruya doğru uzatmak gerekiyordu. Düşmanın Kutluhan'ın kuzey sırtlarını elde etmesine engel olmak çok önemliydi. Saat 14.00'te verdiğim emre göre, Esat Faik Bey kumandasındaki kuvvetlerin Mangal Dağı karşısında işgal etmiş olduğu mevziler 9. Fırka tarafından teslim alınacak ve Esat Faik Bey kuvvetleri 23. Fırka'ya ihtiyat olarak toplanacaktı. 23 ve 24. Fırkaların iç yanlarındaki tahkim edilmiş sırtlar 4. Fırka tarafından işgal edilip savunulacak, 4. Fırka aynı zamanda kuvvetli ihtiyat bulunduracak, 23 ve 24. Fırkalara yardımı da dikkate alacaktı. 24. Fırka, mevziini koruyacak, bir alay ve bir bataryayla Kutluhan Camii kuzeyindeki Taşlıtepe'yi tutacaktı. 5. Fırka, grup ihtiyatı olarak 24. Fırka gerisinde bulunacak ve düşmanın Kutluhan Camii yönünde bir hareketi görülürse 24. Fırka emrine bir alay bırakarak Kutluhan Camii kuzeyindeki sırtları savunacaktı.

Saat 14.20'de, 5. Fırka 24. Fırka gerisine, muharebeye müdahale edebilecek bir duruma gelebildi. Saat 14.30'da durum şöyleydi: Düşman iki fırkadan fazla tahmin ediliyordu ve Mangal Dağı'ndan Mudana'nın çiftlik vadisine kadar açılmıştı. Topçu muharebesi devam ediyordu. Farklı sınıflardan oluşmuş bir kolun Kutluhan yönünde hareketi görüldü. Kutluhan Camii'ne kadar ilerlemeyerek kuzeye yönelmesi de mümkündü. Tahminen bir süvari tugayı Kerpiç kuzeyinden doğuya doğru harekette bulunuyordu. Saatli-Kerpiç yönünden doğuya ilerleyen süvari ve piyade olduğundan emin olunmayan düşman fırkasının Kırkpınar yönünden doğuya doğru yürüyüşü devam ediyordu. Sinanlı'dan Köseabdallı'ya ilerlediği bildirilen düşman fırkası, Mudana'nın çiftlik sırtları gerisinde kalıp cephemize karşı önlem almaktaydı. 2 ve 3. Süvari Fırkaları kendi karşısındaki düşmanı üç alaydan oluşan bir fırka olarak tahmin ediyordu.

Saat 15.25'te düşmanın en doğuda yürüyen fırkasının da Mudana çiftliğinin doğu ve güneydoğusundaki Taşlıtepe'ye bir kilometre kadar yanaştığı ve taarruz için açılmakta olduğu görüldü. 5. Fırka iki alayıyla saat 15.30'da Taşlıtepe'ye harekete başladı. Düşmanın bir alayı da Köseabdallı kuzeydoğusundaki yaylada açılmaya başladı.

(Kroki 31)

Bunun ardından düşman bütün cepheden taarruza başladı. 23. Fırka cephesindeki taarruz topçu ateşimizle ve 4. Fırka'dan gönderilen ihtiyatlarla durduruldu. 24. Fırka cephesine yapılan taarruzda önce durdurulan iki düşman alayı sonra daha fazla kuvvetle yüklenerek ileri mevzie girdi. İlerde bulunanlar asıl mevzie alındı. Saat 16.30'da düşmanın kuşatma fırkası etkisini göstermemişse de genel olarak Mudanan'ın çiftlik yönünden yanaşmaktaydı. 5. Fırka'dan iki alay, Mudanan'ın kuzey-

yinde bulunuyordu. Kutluhan kuzeyindeki sırtlarda da 3. Süvari Fırkası ve 24. Fırka'dan bir alayla düşman arasında muharebe başladı. Bu durum, Batı Cephesi Kumandanlığı'na bildirildi. Kuvvetlerim tümüyle cepheye girmiş ve elde kalan 5. Fırka'dan iki alay, düşmanın henüz işe girişmeyen kuvvetlerine karşı sol yanda kullanılmak üzere bekliyordu. Grup cephesinin sağ yanındaki 23. Fırka mevziinin korunması Yamak yönü için önemliydi. Bunun için 2. Grup'un 1. Grup cephesiyle çok ilgili olması ve gereken yönlerde kuvvetler hazır bulundurması gereği bildirildi.

23. Fırka, saat 15.30'da başlayan ve yarım saat süren şiddetli topçu ateşini takip eden bir düşman taarruzunu durdurdu. Saat 16.45'te düşman bu cephede çok ağır ilerleyebilmekteydi. Yalnız bu fırka ile 24. Fırka arasındaki vadiden bir alay kadar düşman kuvvetinin ilerlediği görüldü.

Saat 17.00'de 24. Fırka'nın kötü durumda olan sağ yanını düzeltmek için geride hiçbir ihtiyatı kalmamıştı. Fırka, saat 17.00'deki raporunda 5. Fırka'dan bir alayın emrine gönderilmesini talep ediyordu. Saat 16.30'da 24. Fırka'nın durumunun aldığı önem üzerine fırka gözlem yerine gittim. Bu yer Mudanan'ın 3 kilometre kuzeyindeydi. Fırka kumandanına alaylarına daha yakından etkili olması için ileri gitmesini önerdim. Sol yanda Taşlitepe yönünde düşman taarruzu ilerliyordu. Saat 17.00'de 3. Süvari Fırkası'na şöyle bir emir verdim:

Gerek fırka, gerek orada bulunan 24. Fırka'nın piyade alayı mahvoluncaya kadar sebat gösterecek ve o yönü düşmana kapayacaktır.

Saat 17.30'da Batı Cephesi'ne şu raporu sundum:

Düşman 23 ve 24. Fırkalara üç fırka ile taarruz etmekte ve Kutluhan yönünde ayrıca bir fırkadan fazla bir kuvvetle kuşatma hareketi yapmaktadır. Kutluhan yönüne 5. Fırka kumandanı emrinde iki alay gönderildi. Diğer kuvvetleri 23 ve 24. Fırka cephelerinde bırakmak gereği doğdu. Muharebe bütün grup cephesinde devam ediyor. İleri ve geri birçok dalgalanmalar olmakta. Grubun ve ordunun sol yanı büyük etki altında.

Ordunun dikkatini sol yana çekmeyi gerekli görmüştüm. Dört fırkadan ibaret olan 1. Grup, kendinden üstün düşmanla muharebe ediyordu. Düşman genel duruma göre ordunun yan ve gerilerini kuzeye atmaya çalışıyordu. 4. Fırka'nın yardımıyla 23. Fırka cephesindeki düşman tespit edildi. 4. Fırka kumandanı saat 17.40'ta yazdığı raporda 23 ve 24. Fırkaların arasındaki dereye doğru bir düşman alayının girdiğini bildirdi. Duruma karşı koyabilmek için hücum taburuyla 47. Alay'dan bir taburu o dereye doğru sürdüğünü ve karşı taarruz yapmak niyetinde olduğunu da bildiriyordu.

Özellikle fırkanın sol yanında ileri ve geri bazı dalgalanmalar olmaktaydı. Taşlitepe'ye doğru gitmekte olan 5. Fırka'nın bir alayıyla hücum taburunun bu durum karşısında 24. Fırka sol yanına getirilme mecburiyeti doğdu. 18.00'e doğru bu yandaki durumu düzeltmek için bu kuvvetleri Mudanan çiftliği kuzeyindeki sırtları bizzat işgal ettim. Bir dağ bataryasını bu sırtın hemen gerisinde mevzie soktum. Burada bizzat müdahale ve etki göstermek, batarya ve avcı hatlarıyla meşgul olmak ve bu işleri at üstünde yapmak zorunda kaldım. Mevzi açıldı. Düşman bataryayı çabuk buldu ve öyle şiddetli ve seri ateş altına aldı ki, hepimiz toprak içine gömüldük. Batarya susmaya ve mevzi değiştirmeye mecbur oldu. Bütün maiyetim bir sığınak aramaya gitti. Ben, kurmay başkanım Asım Bey'le yalnız kaldım.

Bir ara, Süvari Muhafız Takımı'nı Teğmen Sait Bey kumandasında atlı olarak piyade dalgalarının gerisine sürdüm ve durdurdum. Büyükgökgöz yönünü kesen mevzi içindeydin. Burada bulunmak benim için sevk ve idare bakımından iyi oldu. Hem sol yana hem merkeze, yani düşmanın en çok yüklendiği ve kıtalarımızın en fazla dalgalandığı yerlerde etkili oluyordum. Böylece durum tespit edilebildi. Saat 18.30'da 24. Fırka'dan alınan raporda, sağ yanda karşı taarruzla 32. Alay cephesi bir derece düzeldiyse de biri diğerine karışan ve irtibatı kesilen askerlerle bu durumun korunma imkânı kalmadığı, dolayısıyla 5. Fırka'dan düzenli bir kıtayla fırka cephesinin desteklenmesi gerektiği bildirildi. Oysa ben, 5. Fırka'nın 24. Alayı'nı ve hücum taburunu 24. Fırka'ya yardım etmesi için Mudanan çiftliği kuzeydoğusunda 24. Fırka'nın terk ettiği sol yandan ilerleyen düşmana karşı tutmuştum.

Bu ana kadar muharebenin gösterdiği durum ve alınan bilgi, düşmanın grup cephesindeki kuvvetlerinin ilk tahminden çok daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştı. Özellikle 24. Fırka'nın durumu çok nazik bir devreye girmişti. Bu fırkanın gün batımına kadar mevzilerini koruyabilmesi şüpheliydi. Saat 18.45'te Batı Cephesi'ne şu raporu verdim:

1. Grup cephesinde en az üç düşman fırkası vardır. Bir düşman fırkası ve belki de daha fazlası Kutluhan yönünden tamamen ordunun gerilerine etki yapacak durumdadır. Buna karşın 5. Fırka Kumandanı'nın emrinde iki alay ve süvari fırkaları vardır. Ancak düşmanın da orada kuvvetli süvarisi bulunmaktadır. Benim elimde şu saatte grup cephesinin herhangi bir noktasına etkili olacak hiçbir kuvvetim yoktur. 24. Fırka cephesi zayıf durumdadır. Bir-iki fırkayı hemen Büyükgökgöz yönüne doğru göndermek lazımdır.

Yarınki harekât için ordunun sol yanına önem vererek, kuvvet yetiştirmek ve düşman kuvvetlerine denk hale gelebilmek için tekrar dikkat çekmeyi uygun gördüm. Yönettiğim muharebeyi parlak göstermek için düşmanı kayba uğrattığımızdan ve durdurmak üzere olduğumuzdan bahsetmeyi gereksiz görüyordum. Çünkü işin gerçeği, düşmanın ordumuzun yanını kuşatmak üzere üstün kuvvetlerle taarruza devam ettiğiydi.

5. Fırka cephesinde Kutluhan güneyindeki Taşlık sırtlarını boşaltmaya mecbur olan 30. Alay, bu sırtların gerisindeki bir mevzie girmişti ve düşmanın daha fazla ilerlememesini sağladı. Fırka kumandanı, kendi cephesi önünde düşmanın birinci hattaki kuvvetini iki fırka tahmin ediyordu. Daha güneyden, doğuya doğru giden kuşatma kollarının hareketi gözleniyordu. 5. Fırka kumandanı, 3. Süvari Fırkası'nı ve 29. Süvari Alayı'nı emrine alarak Taşlık sırtlarının doğusundaki vadiye karşı yaya savaşına soktu, 35. Alay'ın bir taburunu Büyük-gökgöz güneyindeki sırtlara mevzie soktu. 2. Süvari Fırkası'yla irtibat kurulamamıştı. Bu sırada düşman iki alay kuvvetle Mangal Dağı'ndan 2. Grup'un 9. Fırka mevziine taarruza başladı. Bu taarruz fırkanın sol yanında geliyordu. Düşmanın 23 ve 24. Fırka aralığını oluşturan dereye yaptığı taarruz, 23. Fırka'dan gönderilen altı bölük ve 4. Fırka Hücum Taburu tarafından geri atıldı. Düşman, 24. Fırka'nın çekilmesi üzerine yeniden getirdiği altı taburla yeni bir taarruz için bu vadiye doğru ilerledi. 24. Fırka geri çekilmek mecburiyetinde kalmış, yalnız 5. Fırka'dan bir alayla hücum taburu tarafından savunulan Mudanan çiftliğinin kuzeyindeki mevzii elde kalmıştı. 5. Fırka genel olarak mevzilerini koruyordu. Düşmanın henüz muharebeye girmeyen bir fırkası, Mudanan çiftliğine yaklaşıyordu. Saat 20.00'de 24. Fırka Kumandanı, bütün gayretlere rağmen üstün düşman kuvvetleri karşısında birinci hattı elde bulun-

durma imkânı kalmadığını ve çekilen kuvvetlerin olabildiğince düzenlenerek Büyükgökgöz-Işıklar yolunun kuzeyindeki hattı tutmaya çalışacağını bildirdi. Bu fırkanın solunda bulunan 24. Alay'ı 5. Fırka emrine verdim ve işgal ettiği tepeyi elde tutmasını emrettim. Saat 20.30'da Batı Cephesi kumandanının 7. Fırka'nın 1. Grup emrine Büyükgökgöz yönüne çekildiğini, gerekcek diğer kuvvetlerin de gönderileceğini ve düşman çevirmesine karşı Balçıkhisar-Çeltik sırtlarının hiç olmazsa süvarilerle tutulmasını istediği emri geldi. Durumun yarattığı buhran üzerine, saat 20.45'te şu raporu yazdım:

Durum buhranlıdır, mevzilerimizde kayıp vardır. Düşmanın daha muharebeye katılmayan, Mudanan'ın çiftlik yönünden ilerleyerek yaklaşan bir fırkası vardır. Şu halde dört düşman fırkası kabul ediyorum. 7. Fırka hakkında bilgi aldım. Geldiği zaman duruma göre kullanırım. Düşman taarruzu her tarafta bütün şiddetiyle devam ediyor. Gece de devam edeceğini sanıyorum. Ordunun sol yanı için önlem alınması uygun olur. Düşmanın Bezirhane yönünde hâkim kalacağını zannetmiyorum.

Saat 21.00'de, düşman yeni getirdiği kuvvetlerle 23 ve 24. Fırkaların iç yanlarını oluşturan vadiye ve vadinin batı sırtlarını takiben 24. Fırka'nın gerilediği sırada vadinin korunmasına memur edilen iki buçuk tabur kadar kuvvetimize taarruz ederek 23. Fırka cephe gerisine ve fırka gözlem yerine kadar ilerlemiş durumdaydı. Ve bu taarruz 2. Grup'un 9. Fırka cephesini işgal eden düşmanın yandan yaptığı bir taarruzla ortak yapılmış, bu sebeple 23. Fırka mevziini boşaltarak Katrancı yönüne çekilmek zorunda kalmıştı. Her iki yanındaki fırkaların çekilmesi yüzünden 4. Fırka da geriye çekildi.

Ben yalnız 24. Fırka'nın gerilediğini bildiğim için gecenin çökmesinden yararlanarak bu fırkanın durumunu

düzeltilmek, hatta bıraktığı mevzileri tekrar işgal ettirmek ve ertesi gün de muharebeyi aynı cepheye vererek 7. Fırka'nın gelmesinden sonra bir karşı taarruz yapmak fikriyle kurulan telefon yerine gitmişim. Burada beni arayan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yla konuştum. Mareşal bana 23. Fırka'nın son durumu hakkında bilgim olup olmadığını sordu. Ben fırkanın çekilmeye mecbur halde olduğunu haber almıştım. Bana 23. Fırka'nın Katrancı'ya doğru çekildiğini haber aldığını söyledi ve ne düşündüğümü sordu. 23. Fırka'nın çekilmesinden haberim olmadığı için, 23 ve 4. Fırkaların mevzilerinde direndiklerini zannederek emir vermişim. Saat 22.00'de aldığım 4. Fırka raporundan gerçek durumu anladım. Bunun üzerine Şerefli güney sırtları-Büyükgökgöz güney sırtları hattında toplanarak, yarın için bu hatta muharebe kabul etmeye karar verdim ve firkalara şu emri verdim:

1. Mangal Dağı'ndan taarruza uğrayan 9. Fırka'nın mevzilerini boşaltmasıyla saat 19.30'a kadar başarıyla muharebe eden 23. Fırka çekilmeye mecbur kalmış ve 4. Fırka da geç vakit düşmanla teması bırakmıştır.

2. Bu durum üzerine 1. Grup toplanacak ve düşmanın ileri harekâtı durumunda hattı savunacaktır. 23. Fırka, Şerefli'nin güney sırtlarında, 4. Fırka bu fırkanın solunda ve sırtlarda toplanacaktır.

3. Henüz yakın düşman temasında olan 24. Fırka da kuvvetli subay keşif kolları bırakarak, kıtalarını Büyükgökgöz güneyindeki sırtlarda bu gece toplayacaktır. Bu hareketin düşmana sezdirilmemesi çok önemlidir. Subay keşif kolları, gündüz olduğu gibi düşmanla temasta kalacaktır.

26 Ağustos muharebesi bütün gün sıkı şekilde devam etti. Bu muharebe Mangal Dağı'ndan Kutluhan Camii doğusuna kadar devam eden bir cephe üzerin-

deydi. Cephe 16 kilometreden fazlaydı. Düşmanın dört fırkası taarruz ediyordu. Grubun tuttuğu cephe, önceden hazırlanmış önemli bir tahkimat yoktu. Yalnız sağ yanda 23. Fırka'nın tuttuğu mevziler daha önce 2. Grup emrindeyken 4. Fırka tarafından tahkim edilmişti. Herhalde Prens Andrea bütün gayretlerine rağmen amacına ulaşamamıştı.

27 Ağustos Muharebesi

1. Grup'un en sol yandaki 5. Fırka'nın kumandanının saat 05.30'daki raporuna göre, 26 Ağustos 1921'de fırka karşısına gelen düşmanın bir fırka ve bir süvari tugayı olduğu anlaşıldı. Fırka cephe ve sol yanındaki düşman alayına karşı dört piyade taburu ve Mudanan'ın çiftlik vadisini gözetmek için bir tabur almış, sol yandan ilerleyen düşman alayına karşı da bir piyade taburu ile Baltalın'deki 3. Süvari Fırkası görevdeydi. 2. Süvari Fırkası'yla bugün saat 05.30'a kadar irtibat kurulmamıştı. Fırka kumandanı 23, 24 ve 4. Fırkaların Büyükgökgöz'ün kuzeybatısında toplanmış olmasına, buna göre 5. Fırka'nın tek başına kalmasına rağmen, düşmanın ileri harekâtını erteleyeceğini ve asıl görevi olan ordunun sol yanını güvende tutma işini üstleneceğini bildirdi (Kroki 31'de görüldüğü gibi).

Sabah şafakla beraber, arazi üzerinde daha yeni mevzilerine varmamış olan fırkalara koştum. Önce 24 ve 4. Fırkaları sonra da 23. Fırka'yı araziye göre mevzilere tayin ettim. Sonra da grup emrini verdim.

Düşmanın ileri hareketinin yalnız 4 ve 24. Fırkaların cephelerinde gelişeceği sanılıyordu. 2. Grup'tan gelen bir subay, grubun yanlarında büyük bir açıklık olduğunu söyledi. 23. Fırka kumandanı, yanı kuzeye doğru kırarak bu açıklığı kapamaya çalıştığını bildirdi. 5. Fırka'nın saat 10.30'da yazılan bir raporunda düşmanın

sabahleyin 5. Fırka cephesine taarruz ettiği ve düşmanın ilerleyen kıtalarının fırkanın yanlarına taşıdığı görüldükten sonra, muharebe ederek fırkanın Büyükgökgöz doğusundaki Taşlık sırtlarına kademe kademe toplandığı ve Öz vadisini kapamak üzere 24. Fırka'nın sol yanının uzatılacağı yazıyordu.

Fırkaların Şerefli-Büyükgökgöz'ün kuzey sırtlarına çekilmesi hakkındaki grup emrinin 5. Fırka tarafından henüz alınmadığı anlaşıldı. Düşmanın ileri harekâtı topçumuzun ateşi altında gayet ağır bir şekilde devam ediyordu. Özellikle 4. Fırka cephesine ilerleyen düşman taarruzu, 23 ve 24. Fırkaların topçularının etkisi altında oldukça sarsılmıştı.

Emrimde bir ihtiyat kuvveti olmadığından ve 24. Fırka mevzilerini az kuvvetle işgal edilip korunamayacağını tahmin ettiğimden bu fırkadan bir alayın grup ihtiyatı olarak gönderilmesini istedim. Fırka kumandasını bunun mümkün olamayacağını söyledi.

Saat 14.00'deki durum şöyleydi:

Düşmanın bir fırkası Mudanan çiftliğinin kuzeybatısı sırtlarında toplanarak Şerefli ve Büyükgökgöz arasında açılıyordu. Merkezi ağırlığı solda, yani 4. Fırka'nın karşısındaydı. Daha fazla kuvvetler de Mudanan çiftliğinin vadisinden kuzeydoğuya yürüyordu. Bu sırtlarda daha 26 Ağustos muharebesinden kalmış iki düşman alayı vardı. Bu kuvvetin bir kısmı 5. Fırka ve diğeri süvari fırkalarına karşı bulunuyordu. Grubun sol yanına iki fırka ve merkez ile sağ yanına bir fırka açılarak taarruz etmeye başladı. Kaltaklı kuzey sırtlarından gelmiş bir fırka kadar uzunluktaki bir yürüyüş kolu da görünüyordu. Bu kuvvet Kaltaklı kuzey sırtlarında Büyükgökgöz'e doğru gayet ağır ilerliyordu. Düşmanın bu kuvvetleri 1. Grup'un genel cephesine taarruza devam etti ve nihayet her tarafta muharebe başladı. 4. Fırka mevzilerine yapılan yedi saatlik bir bombardıman an-

cak mevzi muharebelerinde görülen bir ateş kuvvetiydi. Siperlerimiz ise bir gecenin faaliyeti değil, bir sabahın 2-3 saatlik işiydi. Çalışkan askerlerimiz yurtlarını almak isteyen düşmana karşı ecdatlarına has kahramanlıklarını bir daha göstermek için torbasındaki peksimetle yetinerek uykusuz çalışıyordu ve düşmana bir gün öncekinden daha çok kayıp verdirmek azmiyle muharebeye hazırlanmıştı. Böylece yedi saat boyunca batarya ve ağır topçu ateşi hiç ara vermedi ve düşman hücumu kalktığı zaman süngüyle kovuldu.

27 Ağustos'ta düşman 4. Fırka karşısında hiçbir arazi kazanamadı. 28 Ağustos'taki şiddetli taarruzları ise ancak 300 metre arazi kazandırdı. Saat 15.25'teki duruma göre Batı Cephesi'ne bilgi verildi. 7. Fırka da Büyükgökgöz'ün kuzeyine varmış ve cephe gerisinde toplanmıştı.

3. Süvari Fırkası'ndan saat 16.00'da alınan rapora göre, düşman saat 09.00'da 2. Süvari Fırkası cephesine taarruz etmiş ve bu taarruz 3. Süvari Fırkası cephesine de yayılmış ve yapılan yaya savaşıyla düşman bir süre durdurulmuşsa da, 5. Fırka'dan evvelce verilen emir üzerine Çeltik'in iki kilometre güneybatı sırtlarına çekilmiş; Karacadağ'a çekilen 2. Süvari Fırkası'yla da henüz irtibat kurulmamıştı.

Saat 17.00'de görülen durum şuydu:

Düşmanın bir fırkası 4. Fırka cephesine taarruza başlamıştı. Mudanan'ın çiftlik yönünden gelen diğer bir fırkası da 24. Fırka cephesine taarruz etmekteydi. Bu firkada yakın piyade muharebesi devam ediyordu. 23. Fırka cephesinde saat 17.00'ye kadar muharebe başlamadı.

Düşman taarruzunun 4 ve 24. Fırka cephelerinden gelişeceğinin anlaşılmasıyla cephesinde hiçbir düşman faaliyeti olmayan 23. Fırka'ya kuvvetli ihtiyatlarını gereğinde 4 ve 24. Firkalara yardım etmek üzere sol yan-

da hazır bulundurma emri verildi. 1484 rakımlı tepe, 7. Fırka 41. Alay tarafından işgal ettirilerek ihtiyatta bulundurduğum 24. Fırka'nın 143. Alay'ı asıl mevziinde yararlanılmak üzere fırka emrine verildi.

Saat 17.30'dan itibaren düşman 24. Fırka mevziinin en ileri hattını işgale muvaffak oldu. Fırka kumandanı ile bu sırada telefonla görüştüm. Bana, "Bilmem bu 30. Alay niçin böyle yapıyor? Tepeyi bırakıp çekildi" dedi. Karşı taarruz ile alınmasını emrettim. Saat 18.00'de fırka kumandanlığından şu cevabı aldım: "Terk edilen yeri tekrar işgal ettirmek imkânı olmadı. Şimdi bu hat ile gözlem için bulunduğum Semertepe arasında önemsiz bazı tepeciklerde asker tutunmaktadır. Bulduğum gözlem sırtlarını esas dayanma hattı olarak kabul edeceğim. Bu sırt ileri araziye hâkimdir. Grup gözlem yerinde bulunan 143. Alay'ın bir an evvel gelmesinin emir buyurulmasını rica ederim."

Benim bulunduğum 1484 sırtlarında bulunan fırkanın 143. Alay'ını kendisine zaten göndermiştim. Fakat bu alay doğru ve kestirme yoldan gideceğine gizlenme emrine uymak için Taşlık tepelerini dolaştı ve akşama kadar bir türlü fırka kumandanının emrine giremediği gibi fırkaca da bu alayın arzu edilen yere ulaşması için vaktinde önlem alınmadı. Taşlıklı, engebeli sarp arazide ihtiyatların sevki gerçekten önemli bir sorundu.

Saat 18.00'e doğru 4. Fırka, düşman taarruzunun en fazla kendi sol yanında gelişeceğini zannettiğini ve 24. Fırka tarafından sabahleyin işgal edilen Taşlitepe'nin düşman tarafından işgalinden sonra, fırkanın sol yanının daha zor bir duruma girdiğini bildirdi. Bunun üzerine fırkaya saat 18.30'da şu emir yazıldı:

Bizim gözlemimize göre, düşman daha çok fırkamızın sağ yanına yanaşmak istiyor ve o taraftaki arazi daha uygun. Cephenizde gelişen düşmanın kuvveti, en fazla iki alay. Buna karşı bütün sol yan topçuları size yardım etmekte.

Saat 18.30'da, 23. Fırka sol yanı yönünden düşmanın bir alay yürüyüş kolu ilerlemeye başladı. Bundan ayrılan bir tabur, fırkanın en sol yanında bulunan 69. Alay'ın cephesine doğru gelmekte ve daha sağda bir alayın cepheden beş kilometre uzakta bir vadiye indiği görülmekteydi. Fırka kumandanı bu duruma göre fırka cephesinde bu gece bir muharebe olacağını tahmin etti. Kıtaların gücü bir gün önceki kayıplarla azalmış olduğundan, kendi ihtiyat kıtalarını diğer fırkalara göndermesi sakıncalıydı. İhtiyatının sola yakın olmak üzere merkez gerisinde olduğunu bildirdi.

23. Fırka'nın saat 18.50'de yazdığı rapora göre, düşman yeni ağır topla takviye edilmişti. Düşman 4. Fırka cephesine 400 metre yaklaşmış ve topçu ateşimizle durdurulmuştu. 24. Fırka cephesinde ise düşman bazı mevzilerimize girmiş ve karşı taarruzumuzla geri atılmıştı. Bu fırka cephesinde durum tam olarak anlaşılamamıştı. Baltalıin köyünden kuzeye doğru ilerleyen ve bir piyade alayı olduğu tahmin edilen düşman, akşama kadar 5. Fırka'nın topçu ateşiyle durduruldu. 3. Süvari Fırkası'nın, Güzelcekale köyünün altı kilometre kuzeydoğusundaki sırtlarda bulunduğu ve 2. Süvari Fırkası'nın daha doğuda olduğu da 5. Fırka'nın saat 21.00'de yazdığı rapordan anlaşıldı. 24. Fırka ilk mevzilerinden sonra ikinci mevzilerini de muhafaza edememiş ve gecenin çökmesiyle kıtaları elinde olmamak üzere 1484 tepesi sırtlarına çekilmişti.

Başkumandanlık'tan saat 22.40'ta Haymana'dan yazılmış şu emri aldım: Bundan evvel Başkumandan Hazretleri telefonla benimle görüştü ve nerede bulunduğumu sordu. 1484'te bulunduğumu söyledim. 24. Fırka'yı takviye lüzumunu hatırlattı. "1. Grup cephesinde bugün 27 Ağustos 1921'de, saat 10.45'e kadar genellikle güvenli bir muharebe şekli sürdüğü anlaşılmıştır. 24. Fırka mevzilerinin bazı aksamında kayıplar

olmuşsa da düzeltilmesine çalışıldığı bildirilmiştir. 1. Grup, elindeki bütün ihtiyat kuvvetiyle 24. Fırka cephesindeki durumu düzelterek ve düşmanın kademe kademe başarı kazanmaya çalışmasına meydan bırakmayacaktır. 1. Grup'un genel durumunda ihtiyaç görülecek takviye kıtalarını oluşturan 41 ve 11. Fırkalardan oluşan 12. Grup, 27-28 Ağustos gece yarısında Haymana'ya varacaktır. Düşmanın 27-28 Ağustos gecesi taarruza ve gece baskınlarına devam etmesi muhtemel olduğundan kıtaların çok dikkatli ve uyanık bulunması ve karşı süngü hücumu yapmaya hazır olması gereklidir. 1. Grup, Çeltik civarına gelecek olan süvari grubuyla ilişki kurmalıdır.”

Saat 22.50'de 24. Fırka ile 7. Fırka'nın 41. Alayı'na şu emri verdim:

1. 24. Fırka sağ yanındaki durumu kendi kıtaları ve 41. Alay'dan aldığı taburla kesinlikle düzelterektir.

2. 7. Fırka hemen kuvvetli bir piyade taburunu 41. Alay kumandanının emrine gönderecektir.

3. 41. Alay'ın bulunduğu mevzilerin korunması Batı Cephesi'nin genel durumu için çok önemlidir. Bu bakımdan, olacak herhangi bir müsamaha ve kusurun sahibinin akıbeti vahim olacaktır. Bu mevziler sol yandaki hâkim mevziin en sonudur. Bu sebepten dolayı büyük önem verilmelidir.

4. 24. Fırka kumandanı ve 41. Alay kumandanı 3. madde-deki mevzilerden sorumludur.

41. Alay kumandanını daha önce yanıma çağırılmış ve korunmasından sorumlu olduğu bölgeyi ve görevini söylemiştim. Alay Kumandanı Binbaşı Muhtar Bey ağır başlı, cesur ve güven veren bir subaydı. “Ben sağ kaldıkça bu durumu tamamen ve istediğiniz gibi yapacağım” dedi ve gece olduğu zaman bu kahraman subayın yanından güvenle ayrıldım. 4. Fırka'nın bulunduğu yaylaya çok önem veriyordum. Batısından geçen Bü-

yükgökgöz vadisi, düşmanın gece ilerlemesine uygundu. 41. Alay'a özellikle bu vadiyi ve 4. Fırka'nın sol yanını kollamasını söyledim.

Başkumandanlık'tan saat 23.00'te yazılmış şu emri aldım:

1. Bugün 27 Ağustos 1921'de muharebeler bütün cephede genellikle güven veren bir şekilde geçti.

2. Bütün gruplar bulundukları mevzileri son askere kadar savunacaklardır. Düşmanın bundan önce bazı noktalarda kazandığı önemsiz ufak tefek bölgesel başarılar, fırtına ve gece karanlığı gibi durumlardan yararlanarak ve kıtalarımız arasında her nasılsa meydana gelen hatalardandır. Düşman henüz kendi kuvvetine dayalı ciddi bir başarı kazanamamıştır. Dolayısıyla kıtalarımızın mevzilerini soğukkanlılık ve metanetle savunması sayesinde Allah'ın izniyle düşmanın pek yakında kesin hezimete uğratılacağından kuşku duyulmamalıdır.

3. Bugün gün batımından sonra cephe sakinleşmişse de dün gece olduğu gibi düşman baskınları ve gece hücumları beklenmeli, bütün kıtalar buna göre teyakkuz durumunda bulunmalıdır. Düşmanın gece baskınları hemen karşı süngü hücumuyla geri atılmalıdır.

Genelkurmay Başkanlığı'ndan da şu not geldi:

Düşmanın çeşitli zamanlarda çeşitli mevzileri ihmal ederek, kuvvetlerini gruplardan birinin cephesinde yoğunlaştırması, kısıtlı güçle sonuca varmak istediğini gösteriyor. Grupların birbirleriyle mutlaka ve daima irtibat durumunda bulunmaları ve kendi bölgelerini koruma şartıyla çarpışma durumundaki gruplara kendiliğinden yardım etmelerinin sonuca ulaşma bakımından önemli olduğunu arz ederim.

2. Grup kumandanıyla telefonla görüşerek bu gruptan bir alay kadar kuvvetin 1. Grup'a verilebileceğini

anlamam üzerine, 23. Fırka'ya bu ihtiyat kuvvetinin zamanında gönderilmesini ve 4. Fırka için elde bulundurulmasını saat 24.00'te emrettim.

Düşmanın 4. Fırka cephesine gece yaptığı iki hücum başarıyla geri atıldı. 28 Ağustos 1921 günü, saat 02.30'da 24. Fırka kumandanı kendi mevziinin tamamen elden çıktığını ve ne kıtalarına ne de duruma hâkim olamadığını söyledi. İkinci hat için 7. Fırka'dan evvelce tahsis edilmiş olan üç tabura ek olarak 7. Fırka'ya üç taburun daha gönderilmesi zorunluluğu doğdu. 7. Fırka'nın diğer üç taburu 4. Fırka'ya ihtiyat olarak verilmiş olduğundan grubun ihtiyatı kalmamıştı. 2. Grup'un vaat ettiği bir alayı acele olarak göndermesini rica ettim. 24. Fırka, Büyükgökgöz'ün kuzeyindeki Taşlık sırtlarını bütün gün devam eden muharebe sonucunda kaybetmiş ve arazinin arızalı olması sebebiyle kıtalarla ilişki bozulmuştu. Fırka kumandanının telefonla verdiği bilgidен 24. Fırka kıtalarından bugün yararlanılamayacağı sonucu çıkıyordu.

Saat 05.00'te yazılan cephe emri şöyleydi:

1. Düşman 1. Grup cephesine gece de taarruza devam etmiş ve 4. Fırka cephesinde iki defa hücumları püskürtülmüştür. 24. Fırka cephesinde arazi kazanmış ise de durdurulmuştur.

2. 2. Grup ihtiyat olmak üzere ayırdığı alaylardan birini derhal 1. Grup emrine gönderecektir.

3. 12. Grup saat 07.00'de halk arasında Tatrek Çalış denilen, haritada Büyük Çalış olarak görülen bölgeye doğru hareket edecektir. 12. Grup daha önce Büyük Çalış bölgesini 1. Grup'un telefon merkezine bağlayarak orduyla irtibat kurmalıdır. Yürüyüş sırasında 1. Grup cephesine daha evvel irtibat subayları göndererek cepheде süren muharebenin durumundan haberdar olunmalıdır. 12. Grup'un Kızılkoyunlu telefon merkezinde de irtibat subayı bulunmalı; onun aracılığıyla 12. Grup'un yürüyüş sırasında bile emir alması sağlanmalıdır.

Bu emirle ordunun sol yanındaki 1. Grup cephesinde süren kesin sonuç muharebeleri için ihtiyat kuvvetlerinin yetişmekte olduğu anlaşılmaktaydı. Dolayısıyla 7. Fırka'yı tamamen cepheye vermek ve zayıf düşen, düzenini kaybetmiş olan 24. Fırka kıtalarını geride toplamak uygun görüldü.

24. Fırka ve 41. Alay kumandanlarına şu emri verdim:

7. Fırka Kumandanı Derviş Bey üç taburla hareket etti. Kumandayı alacak ve 24. Fırka kumandanı kendi kıtalarını süratle toplayacaktır.

Bu durumda Büyükgökgöz kuzeyinde, 1484 dağlarında 7. Fırka iki alayıyla yerini almış ve 28 Ağustos'ta devam edecek olan düşman taarruzunun yeni kuvvetlerle durdurulması ve 12. Grup kıtalarının varışına kadar muharebeyi lehimize devam ettirmek için önlem alınmış bulunuyordu. 24. Fırka üç gündür muharebenin en şiddetli ağırlığını taşımıştı. Subay kaybı fazlaydı. Birlikler de karışmıştı. Soğukkanlı ve muharebe deneyimi olan fırka kumandanı, alaylarının durumunda bir güvensizlik hissi sezmişti. Bu kuvveti geri çekmek ve ihtiyat kuvvetini cepheye sürmek daha uygundu.

Cephedeki kuvvetin taze ve sağlam olması düşmanın hamlelerini kırar ve zarara uğratar. İhtiyatların taze ve kuvvetli olması, bir karşı taarruzun başarılı olmasını sağlar. Muharebenin ve kıtaların durumu, kumandana muharebe içinde yapacağı değişiklikler hakkında karar ve cesaret verir.

Düşman 23. Fırka'nın sağ yanına karşı baskın yaptıysa da başarıyla geri atıldı.

28 Ağustos Muharebesi

Saat 05.50'de şu bilgi alındı:

Fırka cephesinde düşman taarruzu henüz yoktur. 23. Fırka, 4. Fırka'ya hızla yardımda bulunacak şekilde sol yanında kuvvet bulundurmalıdır. 4. Fırka da zamanında ihtiyat kuvvetini 23. Fırka'dan almalıdır.

Saat 06.00'da 4. Fırka'dan şu rapor alındı:

1. Bu gece fırka cephesini, merkezde toplanan muhafaza taburu, sağda 23. Fırkadan 31. Alay, solda Osman Ağa milisleri olmak üzere belirledim. Fırka'nın diğer kıtaları dün ikmal askeri almıştır. Cephenin bir düşman taarruzuna karşı düzenli bir kıta-ya ihtiyacı vardır.

2. Subay kaybı fazladır. Hücum taburunun yalnız iki subayı kalmıştır. 42. Alay'ın kumandanlık vekâleti bir ihtiyat teğmeninin elindedir. Kayıpların hızla karşılanmasına çalışılmasını rica ederim.

3. Cephane ikmaline giden araçlar henüz dönmedi. Kızılkoyunlu'ya giden araç cephane kollarını orada bulamadığını söylüyor. Fırka cephanesizdir.

Gerçekten 4. Fırka fazla hasara ve özellikle de subay kaybına uğramıştı. Teğmenlerin elinde kalan taburların sayısı çoktu. Saat 06.35'te buna cevaben 4. Fırka'ya sol yanı gerisinde, yol üzerinde bulunan 7. Fırka'dan 2. Alay'ın 2. Taburu'nun fırka emrine verildiğini ve hemen gereken yere gönderilmesini bildirdim ve fırkaya cephaneye gönderdim (Kroki 31'de görüldüğü gibi).

5. Fırka'dan 27 Ağustos, saat 23.30'da verilen emir üzerine yaptığı taarruz hakkında saat 07.00'de yazılmış şu rapor alındı:

1. 5. Fırka, 24. Fırka'nın sol yanındaki tepeyle Güzelceka-
le'nin güneyindeki tepe yönüne taarruza başladı. Güzelceka-
le köyü kalesinden 24. Fırka mevzilerinin düşman tarafından işgal
edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu bölgenin gerisinde 24. Fırka'ya

ait olarak yalnız 143. Alay'ın bir taburu bulunmuş ve bu tabur 24. Fırka'nın sol yanında en son ana kadar mevzide kalmışsa da yalnız kalınca tepeyi boşaltmıştır. Tekrar tepenin işgali için ilerlerken düşmana rastlayıp, başarılı olmadıkları ifadelerinden anlaşılmıştır. 5. Fırka, düşmanın elindeki hâkim sırtlara karşı taarruza devam etmektedir. 24. Fırka sol yanı olan Taşlık sırtının hemen elde edilmesi için hücum taburunu yolladım. Henüz Baltalıin'deki düşmanın hareketine dair bir gözlem olmamıştır.

2. Süvari fırkalarına Balçıkhisar-Baltalıin yönünde düşmanın yan ve gerilerine taarruz etmeleri bildirilmiştir. Henüz 2. Süvari Fırkası'nın bir hareketi görülmedi. 3. Süvari Fırkası, Öz vadisinin doğusundaki sırtlarda ve Güzelcekale'nin beş kilometre güneydoğusundadır. Bu fırkayla göz irtibatı vardır.

Saat 08.00'deki durum:

23. Fırka cephesinde muharebe yoktur. 4. Fırka cephesinde yakından muharebe devam ediyor. Düşmanın yeni taarruzları bekleniyor. 23. Fırka'ya ihtiyatlarını 4. Fırka'ya zamanında katması emredilmiş. 24. Fırka'nın cephesini teslim alan 7. Fırka cephesinde hafif muharebe oluyordu. 5. Fırka, Güzelcekale köyü güneydoğusunda grup sol yanında düşmana taarruz ediyordu. 3. Süvari Fırkası bu fırkanın daha gerisinde ve doğusunda fırka ile irtibattaydı. 2. Süvari Fırkası'ndan haber yoktu. Bu iki fırka 27 Ağustos'ta iki düşman taburu karşısında geri çekilmişlerdi. Baltalıin'den Balçıkhisar yönünde 27 Ağustos'ta bir düşman kuvvetinin yürüdüğü 5. Fırka'dan bildirilmişti. 2. Grup'tan bir alay yürüyüşteydi. 24. Fırka, kıtalarının toplanmasıyla meşguldü.

Düşmanın bir piyade alayının, saat 08.00'den itibaren Eşekkıran sırtlarında doğuya doğru yürüdüğü 23. Fırka kumandanının saat 08.30'da yazdığı rapordan anlaşıldı. 23. Fırka topçuları, 4. Fırka cephesinde bulunan düşmana yandan ateş etmekteydi. Bu fırka merkezi ağırlığını sol yana almıştı.

4. Fırka'dan, Alman cephanesinin bittiği ve cepheye bulunan bu tüfekte donanmış askerlerin cephanesiz kalma ihtimali olduğunun bildirilmesi üzerine, Batı Cephesi'ne saat 08.30'da durum bildirildi. Haymana deposunda da bulunmadığı için yeterli miktarda Alman cephanesinin hızla, mümkünse otomobille Kara Süleymanlı'ya yetiştirilmesi gerektiği söylendi.

Saat 09.55'te 4. Fırka, bir fırka kadar düşman kuvvetinin Mangal Dağı kuzeyindeki eski mevzilerimizden Kantarcı yönünde fırkanın sağ yanına doğru ilerlediğini ve iki dağ bataryasının da ayrıca bir kol olarak aynı yönde olduğunu bildirdi.

Saat 10.00'da 2. Grup'un raporuna göre iki bölük süvari, çeşitli araba ve otomobillerden oluşan uzun bir nakliye kolu, Mangal Dağı'nın doğu sırtlarını takiben 1. Grup cephesine doğru yürümekteydi. 2. Grup, 1. Grup için beklediği bu alayın, durumun gelişimine kadar kendi emrinde kalmasını rica etti.

Saat 10.30'da 2 ve 3. Süvari Fırkalarına şu emri verdim:

1. Düşman grup cephesine taarruz ediyor. Süvari fırkaları hemen düşmanın yan ve gerilerine bütün kuvvetleriyle taarruz etmelidir.

2. 5. Grup, Çeltik bölgesine gelerek düşmanın yan ve gerilerine taarruz emrini almıştır. Bu grup ile sıkı irtibat kurulmalı ve bana bilgi verilmelidir.

Saat 10.30'a kadar düşman faaliyeti 4, 7 ve 5. Fırkalar cephesinde geliyordu. 23. Fırka cephesinde düşmanın faaliyeti azdı. 5. Fırka'nın saat 10.30'da yazılmış raporunda şu bilgi vardı:

Düşmanın sağ yanına karşı bu sabah 5. Fırka'nın 15. Alay ve hücum taburu ile yaptığı taarruz, sağ yandaki Taşlık sırtlarını işgal eden düşman kıtalarının cephe ve yan ateşleri karşısında hızlı bir şekilde ilerlemektedir ve bu sırtlarda bir alay kadar düşman kuvveti vardır.

Balçıkhisar'ın kuzey sırtlarına kadar ilerleyen 3. Süvari Fırkası'nın saat 09.45'te yazmış olduğu rapora göre de Baltalı'nın üç kilometre kadar batısında bir büyük düşman süvarisi vardı. Bunun batısında, Güzelce-kale yönünde bir alay düşman piyadesi vardı ve daha batıdan bir düşman piyade alayı kendi sağ yanlarındaki Taşlık sırtlarına doğru yürüyordu. Onun da daha batısında iki düşman taburu bulunuyordu. O halde az zaman sonra, 5. Fırka'nın karşısında bir düşman piyade fırkası muharebeye girecekti.

Fırka kumandanı şunu da bildiriyordu:

24. Alay elimde değildir. Yalnız 15. Alay'la zayıf ve çok kayba uğramış olan 14. Alay vardır. Yalnız bir topum işlemektedir. Buna göre fırkanın sol yan durumunun hemen desteklenmesini rica ederim.

Düşmanın üç saatten beri şiddetle yaptığı bombardıman devam ediyordu. 23. Fırka karşısında Mangal Dağı'ndan ilerleyip Kantarcı'ya geçen yeni bir kuvvet gelişmişti. 7. Fırka karşısında düşman, 700 metreye kadar yaklaşmıştı. 5. Fırka, Büyüköğköz yönünde taarruza geçmişti. Üstün düşman kuvveti karşısında taarruz durdu. Düşman 5 ve 7. Fırkaların iç yanlarına girmeye teşebbüs etse de her iki fırkanın aldığı önlemlerle durduruldu.

3 ve 2. Süvari Fırkaları hakkında yeni bir bilgi yoktu. Baltalı'n'de düşmanın daha doğuya hareketi görülmemişti. 25. Alay, 7. Fırka'nın gerisindeki grup ihtiyacıydı. Aynı yer civarında 24. Fırka toplanmaya devam ediyordu.

24. Fırka'nın saat 10.30'da yazılmış ve saat 12.10'da alınan raporuna göre, fırka kıtaları 7. Fırka mevzilerinin gerisinde toplanmaktaydı. 143. Alay, bir saate kadar fırkaya katılacaktı. Şimdiye kadar toplanan

çeşitli kıtaların düzenlenmesine başlanmıştı. Küçük Çalış'taki fırkaya ait askerlerin toplanması için bir subay gönderildi.

Saat 12.30'da 4. Fırka'dan alınan rapora göre, düşman 58. Alay cephesinde 200 metreye kadar yaklaşmıştı. Fırka, 42. Alay kumandanı ve piyade kumandanı Esat Faik Bey de dahil olduğu halde birçok subayını kaybetmişti. Fırka, 1484 rakımlı tepenin düşman eline geçtiğini zannediyor ve düşmanın buradan yaptığı etkili ateşten çok rahatsız oluyordu.

23. Fırka'nın saat 13.45'teki raporuna göre, gerek 23. Fırka cephesine, gerekse 2. Grup'un sol yanına yönelen düşman kuvvetinin cephede görülen kısmı, ancak iki taburdan ibaretti. Muharebe şiddetle devam ediyordu.

Düşman özellikle 4 ve 7. Fırkalar cephesine taarruz ediyordu. Kolordu sol yanı yönünde bir hareketi görülüyordu. Azami topçu faaliyetiyle kesin sonuç kazanmaya çalışıyordu ve bunu kolordunun yanını kuşatarak değil, cepheye bastırarak, yaylayı ve 1484'ü elde ederek yapmak istediği anlaşılıyordu. Kolordunun sağ yanında düşmanın hiçbir ciddi hareketi yoktu. Topçumuzun ve özellikle ağır topçumuzun ateşi çok etkiliydi. Yürüyüşte bulunan 11 ve 41. Fırkalardan oluşan 12. Grup'la hemen irtibat kurulmasını ve bu grubun fırkalarından birini 4. Fırka gerisine, birini de 7. Fırka gerisine yaklaştırmayı düşündüm. Bu fırkaların varışına kadar 4 ve 7. Fırkalar gerilemek zorunda kalırsa, 11 ve 41. Fırkalarla karşı taarruza geçmek mümkün olurdu. Bu fırkaların varışına kadar düşman taarruzları sonuç alamazsa, 12. Grup'la bir ağırlık merkezi yaparak, 29 Ağustos'ta bir taarruz hazırlamak kararı aldım.

Saat 12.15'te Asteğmen Feridun Efendi'yle 12. Grup Kumandanlığı'na şu raporu gönderdim:

12. Grup'un kolbaşılarını, Teğmen Feridun Efendi'nin gösterceği yönle yönlendirmesi lazımdır.

Düşman kuşatma hareketinden çok, 1. Grup cephesini baskı altına almaya devam ediyor ve kesin sonuç elde etmeye çalışıyordu. Feridun Efendi bu raporu saat 15.10'da Büyük Çalış köyünde bulunduğu Grup Kurmay Başkanlığı'na gösterdi ve kolbaşıyla Çalış'a varmış bulunan 11. Fırka, derhal benim muharebe yönetim yerimin bulunduğu tepeye doğru yönlendirildi. 12. Grup Kumandanı Albay Halit Bey'in bulunduğu yer kendi kurmaylarınca tam olarak bilinemediği için saat 16.10'da 5. Fırka gözlem yeri civarında bulunup kendisine bilgi verilebildi.

Saat 01.30'da Batı Cephesi'nden şu emir alındı:

1. Düşman Büyükgökgöz bölgesinde, 1. Grup cephesine taarruz ediyor.

2. 12. Grup, Büyükgökgöz yönüne sapacak ve muharebe meydanına doğru ilerleyecektir.

3. Durum hakkında bilgisi olan 1. Grup, 12. Grup kıtalarının nereye yönleneceğini ve üstlenecekleri görevi grup kumandanına doğrudan bildirecektir.

Bu emre göre 12. Grup, 1. Grup Kumandanlığı'na veriliyordu. Zaten ben Teğmen Feridun Bey'i 11 ve 41. Fırkaların yön hareketlerini söylemek üzere 12. Grup Kumandanı'nı bulmaya göndermiştim. Bu sırada düşman özellikle 4. Fırka sol yanına şiddetle taarruz ediyor, 4. Fırka sol yanı, Büyükgökgöz köyünün kuzey sırtlarından düşmanın yan ateşleriyle şiddetle etkileniyordu. Fırkanın en sol yanında bulunan tabur fazla kayıp verdi. Bu fırkayı 25. Alay'la takviye ettim.

Saat 15.00'e doğru düşman 4. Fırka'nın siperlerine girmişse de yapılan karşı taarruzla siperler tamamen ele

geçirildi. Göğüs göğüse muharebeler oldu. 25. Alay'ı tekrar ihtiyata çektim.

Düşman da epeyce sarsılmıştı. Bu ana kadar 24. Fırka'dan toplanan kıtalarla da 4. Fırka'nın sol ve 7. Fırka'nın sağ yanlarını yani Büyükçöğöz vadisinin içini beslemek mümkün oluyordu.

Saat 16.40'ta düşman 7. Fırka'nın sağ yanındaki 1484 rakımlı tepenin eteklerinden birini işgal etti ve 32. Alay bir karşı taarruz için oraya gönderildi. Düşman 4. Fırka'ya karşı taarruzlarında ısrar ederek, saat 17.15'te 4. Fırka'yı mevzilerinden attı.

Düşmanın bu taarruzu çok güçlü topçusuyla olmuştu. 4. Fırka bugün de sabahtan beri devam eden sürekli topçu bombardımanlarına maruz kaldı. Subay ve er kaybı çoktu. Düşmana karşı taarruz yapacak düzenli bir kıta yoktu. Fırka elindeki son ihtiyatla mevzii almayla çalışıyordu. 11. Fırka henüz iki saatlik mesafedeydi. Benim yanıma gelen 11. Fırka Kumandan Vekili Yarbay Saffet Bey'e fırkasının 4. Fırka cephesi yönüne hareketini emrettim. Ancak gecenin çökmesinden sonra varabilecekti ki, etkili olabileceğini zannetmiyordum. Yine de gece uygun durumda kalarak yarın sabaha karşı taarruz yapabileceğini dikkate aldım.

2. Grup'tan takviye için hareket etmiş olan 11. Alay'ı da yine 4. Fırka cephesi yönüne getirmek üzere bir subay gönderdim. Düşmanın 7. Fırka karşısındaki taarruzu da etkili olmaya devam ediyordu. Fırka, mevzilerinin sağ yanındaki bir tepeyi almayı başardı. 5. Fırka karargâhında bulunan 12. Grup Kumandanı'na 7. Fırka'daki irtibat subayı aracılığıyla 41. Fırka'yı 7. Fırka mevziine götürüp o mevzilerin güven altına alınmasını rica ettim.

Saat 17.25'te, 4. Fırka'nın ilk hattını işgal eden düşmana karşı, 23. Fırka iki alayıyla taarruza başladı. 5. Fırka Kumandanlığı'ndan saat 18.00'de alınan rapora

göre fırkanın sağ yanındaki vadide bulunan iki düşman taburunun kaybı oldukça çoktu. Düşmanın sağ yanını oluşturan Güzelcekale'nin güney ve güneybatısındaki sırtlar üzerinde bulunan düşman kıtaları durumunu koruyordu.

Geceleyin düşmanın girişimlerine karşı önlemler alındı. 3. Süvari Fırkası, Baltalıin köyü ve daha güneyine inerek düşman gerilerine doğru etkiye bulundu. 2. Süvari Fırkası da düşmanın yan ve gerilerine etki yapacak şekilde Bekçek köy ve daha güneyinden ilerledi. 2. Süvari Fırkası'nın hareketi üzerine, düşmanın Öz vadi-sindeki bütün atlıları ve Baltalıin doğusundaki ordugâhı sağ yanındaki sırtlara doğru kaçarak çekildiler. Balçıkhisar'ın kuzeybatısındaki Yanıktepe gerisinde, düşmanın bir alay ve iki toplu bataryası süvarilerimizi ateş altına aldı. 24. Fırka'dan iki taburlu alay, 225 muharip mevcutlu olarak fırka emrine girdi.

Akşama doğru 4. Fırka mevzilerini alan düşman daha fazla ilerleyemedi. 4. Fırka hemen 3-4 metre geride yeni direnç hattı oluşturdu. 23. Fırka'nın bir kısım kuvvetiyle yaptırılan karşı taarruz ve 4. Fırka kıtalarının hemen pek az geride yeni cephe almalarıyla durum düzeldi. 7. Fırka cephesinde de 1484 rakımlı tepeler, genel olarak elimizdeydi.

28 Ağustos muharebesinde, düşmanın sol yandaki en kesin taarruzları sonuçsuz kaldı ve pek çok kayıp verdirildi. Gerçi bizim de kaybımız az değildi. 4. Fırka Piyade Kumandanı Yarbay Esat Faik Bey şehit oldu, 11. Fırka Kumandanı Yarbay Derviş Bey yaralandı.

Emrime gelen 11. Fırka'yla 11. Alay'ı bugün kullanmaya gerek kalmadı. Yalnız 12. Grup kumandanının sol yanımıza Güzelcekale bölgesine gelmesi sebebiyle emir ve kumandada değişiklik oldu ve Büyükgökgöz, Çalış vadisi iki grup arasında sınır olarak, 1484 rakımlı tepelerdeki 7. Fırka ile Güzelcekale bölgesindeki 5. Fırka, 12. Grup Kumandanı Halit Bey'in emrine girdi.

Gece için yeni tertibat aldıldım. Yunan ordusunun 26, 27 ve 28 Ağustos günlerindeki kesin taarruzları ancak 10-12 kilometre arazi kazanacak kadar gelişebilmişti. Herhalde Yunan ordusunun, ordumuzun sol yanına kesin taarruz planı başarısızlığa uğramış bulunuyordu.

29 Ağustos'tan itibaren sol yandaki muharebeler şiddetini kaybetti ve ardından da durdu. 2. Yunan Kolordusu'nun başka kuvvetlerle de takviye olunduğu kesindi. Bir Yunan esiri, 12. Yunan Fırkası'nın da Prens Andrea kumandasında bulunduğunu söylemişti.

Papulas, hatıralarında şöyle diyor:

2. Kolordu, mütemadiyen muharebe ederek Kalegrotu'yu (Sarıkale 1284) işgal etti ve durmaya mecbur oldu. Sonuçta düşmanın sol yanının kuşatılması mümkün olmadı.

29 Ağustos Muharebesi

29 Ağustos için saat 01.30'da şu cephe emri alındı:

1. Düşman 28 Ağustos'ta da cephenin büyük kısmında genel ve kesin taarruzlar yapmıştır. 4. Grup cephesinden göğüs göğüse muharebeler sonrasında da tamamen geri atılmıştır. Taarruz durdurulmuş; 1. Grup cephesine gelen destek kıtalarıyla cephe güvenlik altına alınmıştır. Düşmanın her yerde büyük kaybı vardır. Düşmanın 29 Ağustos günü de bütün cephede, özellikle de 1 ve 12. Gruplarla, Hazır Kolordu cephelerinde taarruz etmesi beklenmelidir.

2. Ordu, tuttuğu hattı kesinlikle koruyup savunacaktır.

3. 1. Grup cephesi, 1 ve 12. Gruplar arasında ikiye bölünmüştür. 23, 4 ve 11. Fırkalar 1. Grup ve 5, 7 ve 41. Fırkalar 12. Grup Kumandanlığı'nın emri altında bulunacaklardır. 24. Fırka, 1. Grup emrinde düzenlenecektir.

4. 2 ve 3. Gruplar arasında sınır olan, Alancık-Dikilitaş-Haymana yönünün korunması 3. Grup'a aittir.

5. Düşmanın 29 Ağustos'ta kesin taarruz yönlendirmeyeceği gruplar, verilecek emre göre diğer bölgelere gidecek veya cephelerinde taarruza kalkmak için mümkün olduğu kadar çok ihtiyat kuvveti bulunduracaklardır. 23. Fırka'nın raporundan, fırka cephesinde keşif kolu çatışması olduğu ve düşmanın dün akşam kısmen girmeyi başardığı hatta yığınak yapmakta olduğu ve fırkanın doğu yanını kuzeye kırarak yığınak yaptığı ve 2. Grup sol yanının kuzeye alınmasından dolayı, 23. Fırka'nın zor bir durumda kaldığı öğrenilmiştir. 4. Fırka'nın saat raporuna göre fırkanın 28 Ağustos akşamı işgal ettiği hat tamamen korunma altındadır ve sabaha kadar piyade ve makineli tüfek ateşi devam etmiştir.

Sabahtan beri yapılan gözlemlere göre düşman, henüz büyük bir faaliyette bulunmamıştı. Yalnız yeni işgal ettiği hatta bulunan kuvvetleri ara sıra piyade, topçu ateşi yapıyordu. Sabahleyin karargâhımla 23 ve 4. Fırkalar tarafından işgal edilen mevzileri gezerek fırkaların aldığı önlemleri teftiş ettim. 4. Fırka kumandanı, şimdi 12. Grup'un cephesi olan 7. Fırka sağındaki sivri tepelerde muharebenin sabaha kadar devam ettiğini ve batıda bulunan tepenin düşman eline geçtiğini zannettiğini bildirdi. Halen 4. Fırka'nın sol yanı da yan ateş altında bulunuyordu.

12. Grup saat 10.15'te yazılmış raporla düşmanın üç bölüklü iki süvari alayının dün akşam işgal ettiği Kızilkoyunlu doğusundaki tepe güneyine ve bir alay piyadenin 5. Fırka cephesine hareket ettiğini ve takriben bir piyade fırkasıyla birçok nakliye kollarından oluşan bir düşman kolunun da güneyden kuzeye ilerlemekte olduğunu bildirdi.

Saat 11.50'de yazılmış rapor, 3. Süvari Fırkası tarafından esir edilen bir düşman erinin ifadesine göre, karşımızda sağdan sola doğru, sırasıyla 9, 5, 13 ve 12. Fırkaların bulunduğunu ve fırkalara kralın kardeşi Prens Andrea'nın kumanda ettiğini bildirdi.

Düşman 1. Grup cephesinde faal değildi ve 12. Grup cephesine 1484 rakımlı tepelere karşı taarruza devam ediyordu. Düşmanın Kızılkoyunlu'nun 6 kilometre kadar güneyinde dinlenmeye geçtiği bildirilen fırkasından iki alayının 24. Fırka tarafından terk edilmiş olan büyük tepeye yöneldiği ve üçüncü alayının dinlenmekte olduğu 12. Grup'un raporundan anlaşıldı. Düşmanın, grup cephesine karşı faal bulunmaması ve görülebilen kuvvetlerinin 12. Grup cephesine yönelmiş bulunması, düşmanın bu grup cephesine bir taarruz hazırlığında bulunduğunu gösteriyordu. 12. Grup, düşmanın taarruzu karşısında sürekli savunma yapabilmek için 11. Fırka'nın kendi emrine verilmesini talep etti.

11. Fırka'yı gönderdim. Aynı zamanda 2. Grup'tan 27 ve 28 Ağustos günleri emrime gelen 25 ve 11. Alayları 2. Grup'a iade ettim ve kendim için 23. Fırka'dan dört tabur ve 4. Fırka'dan bir alay ihtiyat ayırdım.

12. Grup cephesindeki düşman taarruzu özellikle en sağda bulunan Taşlık tepelerine yönelikti. Emrimdeki 15 ve 10,5 cm'lik obüs bataryalarıyla bir kudretli dağ bataryası bütün gün 12. Grup'a yönelik olan düşman taarruzlarını yan ateşlerle kırdı ve 12. Grup tarafından 1484 rakımlı tepenin doğu zirvesinin düşman eline geçmesi üzerine, karşı taarruzları destekleyip düşmana çok hasar verdirdi.

Özetle 29 Ağustos günü, 1. Grup cephesinde önemli muharebe olmadı. Fakat 7 ve 5. Fırkaların cephelerine düşman taarruzları devam etti. Albay Halit Bey, 41. Fırka ile 1484 rakımlı tepeye karşı taarruz yaptıysa da tepeyi alamadı ve cephesini Çalış köyü güneyinde toplamaya mecbur oldu.

30 Ağustos 1921 günü, Yunanlıların ordu sol yanına yönelik genel taarruzları hemen tamamen durmuş sayılabilir. 1. Grup cephesinde kıtalarının düzeni ve keşifle uğraşan düşmana hemen karşı kondu. Düşman en çok

4. Fırka karşısında kuvvet topluyordu. Burada kuvvetli bulunmak düşman için de önemliydi. Çünkü Güzelcekale ve 1484 rakımlı tepeye ilerlemiş kollarının yan ve gerilerini buradan koruyabiliyordu.

Düşman 1484 kayalıklarının tamamını ele geçirmek ve gelecekte olabilecek bir karşı taarruzumuz karşısında daha emin bir mevzide bulunmak için 12. Grup'a taarruza devam etti. Halit Bey, 7 ve 5. Fırkaları Çalış köyünün kuzey sırtlarına almak zorunda kaldı. Bu bey, hemen her şeyi kendi başına yapar, hatta kurmay başkanını bile yanında bulundurmaz ve diğer kumandanları da gerektiği kadar bilgilendirmezdi. Onun yakın komşusu ve aynı cephe ve aynı düşman birlikleri karşısında bulunduğumuz halde, beni de 30 Ağustos'ta Güzelcekale bölgesinde süren durumdan haberdar etmemiştir.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri, Halit Bey'le görüşmek üzere akşamdan önce 12. Grup bölgesine gelmişti. Beni de çağırdı. Doğru Çalış köyüne gittim. 12. Grup kumandanını aradım, yoktu. Köyün içinde grubun Kurmay Başkanı Binbaşı Ziya Bey'e rastladım. "Fevzi Paşa Hazretleri gelmişlerdir" dedim. "Nerededirler? Göremedik. Haber aldığımıza göre köyün kuzeyindeki sırtlarda bulunuyorlarmış" dedi. Albay Halit Bey'i sordum. "Köyün güneyindeki kayalıklı tepelerde muharebe yönetim yerinde; düşman taarruz ediyormuş. Bizim kıtalar da çekiliyormuş" dedi. Ben de önce Albay Halit Bey'in muharebe yönetim yerine gittim. Halit Bey'i yanında iki-üç subayla dürbün başında buldum. "Düşman taarruz ediyor, ben de kıtalara Çalış köyünün kuzeyindeki sırtlara çekilmeleri için emir verdim" dedi. Muharebe meydanını inceledim. Önemli bir hareket görünmüyordu. Hafif muharebe sesleri vardı. Zaten akşam da yaklaşmıştı. "Genelkurmay Başkanı sizi ve beni çağırdı. Kendileri köyün kuzeyindeki sırtlardaymış, gidelim" dedimse de kendisi hemen gelemeye-

ceğini söyledi. Ben de oradan ayrılıp Fevzi Paşa Hazretleri'nin bulunduğu sırtlara gittim. 12. Grup'un 30 Ağustos günü muharebe aşamalarından ve grup kumandanının son kararlarından haberdar değildi. Olan biteni anlattım. Gece çöktü. Grup Kumandanı Albay Halit Bey henüz meydanda yoktu.

Fevzi Paşa, Albay Halit Bey'i Haymana civarında yeni bir göreve alacağını ve 12. Grup'un cephesini tekrar bana vereceklerini söyledi. "12. Grup çekilmek durumunda. Grup kumandanının fırkaları ne yolla ve ne amaçla düzenlediğini bilmiyorum. Dolayısıyla Albay Halit Bey'in bu gece de buradaki görevine devam etmesi daha uygun olur" dedim. Gece olduğundan kumanda değişiminin yarına kalmasını rica ettim. Kabul buyurdu ve Haymana'ya döndü.

Haymana bölgesinde, Çal Dağı'nda düşmanın önemli hazırlıklarının görülmesi sebebiyle, cephe kumandanlığı yeni bir grup yapmak istiyordu. Esasen sol yan genel ve kesin sonuç muharebeleri durdurulmuştu. Gözlemlerden düşmanın sol yanımızdan Demirözü batısına kıtalar geçirmekte olduğu anlaşıyordu. 30 Ağustos günü bir fırka kadar bir kuvvetin Alacak köyünden kuzeye hareket ettiği görülmüştü. Bu sebeplerden Batı Cephesi Kumandanlığı 30 Ağustos günü 1. Grup'un Kara Süleymanlı'da ihtiyatta bulunan 24. Fırkası'nı da Haymana'ya almıştı. 12. Grup'un tamamen Çalış köyü kuzeyine geçmesiyle 1. Grup'un henüz Büyükgökgöz-Şerefli kuzeyindeki cephesi çok ilerde kalmıştı. Grubun sağ yanını da 2. Grup cephesini Kızılkoyunlu'nun batı sırtlarına aldığı için açılmıştı. Bu duruma göre, zorunlu olarak cepheyi daha kuzeye çektim ve Kaletepe-Nohutlu tepeleri-Sığırcıkçeşmesi batı sırtları-Çalış köyü kuzey sırtları hattına aldım. Eski hat üzerinde de, Çakıl tepelerinde Kara Süleymanlı köyünün iki kilometre güneydoğusunda ileri müfrezeler bırakıldı. Bunlar yerlerini korumaya devam edeceklerdi ve ancak emirle geri alınacaklardı.

31 Ağustos günü, düşman sabah erkenden ileri müfrezelerimizi iki saat kadar bombardıman ettikten sonra taarruz etti ve grubun yeni işgal ettiği Kara Süleymanlı'nın kuzey ve kuzeydoğusundaki cepheye ilerledi. Birinci hatta iki alayı vardı. Düşmanın harekâtı hızlıydı. Bir oyalama taarruzu yapmakta olduğu zannediliyordu. Çal Dağı'ndan önemli kuvvetlerle taarruz ederken Kara Süleymanlı-Haymana yönünü yeniden ciddi biçimde tehdit etme niyetiyle kesin taarruz etmekte olabileceği de dikkate alındı. İleri müfrezeleri esas direnç hattına aldık. Karaçakıl tepelerini işgal ederek bunun gerisindeki tepeye ilerlemeye devam eden düşman, hazırlıklı bulunan topçumuzun şiddetli ve etkili ateşine maruz kaldı ve ilerleyemedi. Özellikle bir tabur çok kayıpla geri atıldı. Fakat düşman akşama kadar biraz daha ilerleyebildi ve Karaçakıl tepelerinin gerisindeki tepeyi de aldı. Esasen bu tepeler asıl direnç hattının ilerisinde ve kesin muharebe kabul edilemeyecek yerlerdi. Düşman buralarda bizden evvelce kalmış siperleri buldu ve yerleşti. Fakat topçu ateşimizden çok kayba uğradı ve geceye kadar hiç kıyılmadı. Bu düşman taarruzu sebebiyle 23. Fırka'nın Haymana'ya hareketi ertelendiyse de, fırkadan en kuvvetli bir alay 3. Grup'un 8. Fırkası'nın emrine verilmek üzere Haymana'ya gönderilmişti.

1 Eylül'de önemli bir muharebe olmadı. Fakat Batı Cephesi'nin merkezi Haymana ve sağ yanı Polatlı bölgelerinde düşmanın önemli taarruzları devam etti. Sol yanda düşman durdurulmuş olduğundan, buradan ihtiyat kuvvetleri Haymana ve Polatlı bölgesine nakledilmeye başlandı.

2 Eylül günü 12. Grup cephesi tekrar 1. Grup emrine verildi ve 12. Grup karargâhı Haymana'ya hareket etti.

1. Grup cephesinde düşmanın akşama kadar önemli bir faaliyeti görülmedi. Fakat Ilıca vadisinden Tutak va-

disine kadar yayılan grup cephesi, ordunun sol yanını oluşturmakta olduğundan daima önemini koruyordu. Bu yanda 26 Ağustos'tan beri düşmanın kırılan ve sonuç alamayan kuşatma taarruzlarının tekrarı muhtemel olmamakla beraber bulunduğu nokta Batı Cephesi için önemliydi. Bu sebeple bu yönleri koruyan 4 ve 5. Fırkaların durumlarına önem vermekteydim. 4. Fırka'yı 41 ve 7. Fırkalarla destekleyerek kuvvetlendirebilecektim. Bu sebeple bu iki fırkanın büyük kısımlarını ihtiyata çektim. 5. Fırka için ise en sol yanda Öz vadisi bölgesindeki süvari kolordusuna güvenebilirdim.

3 Eylül 1921, 1. Grup'un durumu

(Kroki 32)

Bugün Ilıca deresinin doğu bölgesinde muharebe faaliyeti olmadı. Düşmanın Ilıca deresi batısına kuvvet geçirdiği anlaşıldı. Nitekim özellikle kuvvetli seçilmiş subay keşif kollarıyla bütün düşman cephesine karşı yapılan keşif sırasında, hemen her yerde piyade, makineli tüfek ve topçu ateşleriyle karşılık verildi. Düşman Kara Süleymanlı güney sırtları-Çekiltepe-1483-Tutak'ın kuzey sırtları hattındaydı. Bu cephe üzerindeki düşman yoğunluğu, Büyükgökgöz bölgesinden Kara Süleymanlı bölgesine geçtiklerini gösterdi. 3 Eylül'de, bütün 1. Grup karşısındaki düşmanın kuvveti iki fırkadan az değildi. Gerek bu durumdan, gerekse Demirözü'nün batı bölgesinde 2 ve 3. Grup cephelerindeki durumdan dolayı ben de sağ yanımda, Kara Süleymanlı kuzeyine yakın duruyordum. Demirözü'nden Kara Hoca-Haymana yönünde bir düşman yarmasını sonuçsuz bırakacaktım.

5. Süvari Grubu, bugün Batı Cephesi'nin solunda 1. Grup'la temas ediyordu. Kolordu kumandanı bana şu telsiz mesajını gönderdi:

Size ne şekilde yardım edebiliriz? 12. Grup sol yanımızdan gitti mi? Durumunuz nasıl? Telsizle bilgi verilmesini ve mümkünse bu gece subaylarla alınacak düzen ve görüşleriniz hakkında açıklama yapılmasını rica ederim.

Albay Fahrettin Bey'e teşekkür ettim ve düşmanın 1. Grup'un sağ yanına taarruzu durumunda 5. Süvari Grubu'nun Tutak-Güzelcekale köyü yönünde düşmanın yan ve gerilerine etkili olmasını ve 1. Grup'un sol yanına taarruz durumunda 5. Grup'un bütün kuvvetiyle 5. Fırka'nın sol yanını da muharebeye ciddi şekilde katarak yardım edilmesini rica ettim.

Bizim tarafın keşif faaliyeti bütün gün sürdü. Ancak düşman atalet ve sessizlik içindeydi. Yalnız düşman mevzileri gerisinde, Büyükgökgöz'de, İğdetepe ve Büyükgökgöz doğusunda toplu kuvvetleri duruyordu. Saat 18.00'de büyük bir yürüyüş kolu Demirözü batısında hattı takiben güneyden kuzeye doğru, 2. Grup cephesine yaklaşıyordu.

4 Eylül de keşif ve yığınak yapmayla geçti. Batı Cephesi Kumandanlığı, 1. Grup'tan 41. Fırka'nın cephe ihtiyatı için Haymana'ya hareketini emretti. Fırkayı hazırlarak gönderdim. Bugünden itibaren karşı taarruzlarla düşmanı sarsmaya başladık. Yığınaklarına da topçularımızla saldırdık. Fakat en kuvvetli obüs toplarımız uzun menzille ateş ettiğinde bozuluyordu. Hatta 3 kilometreden fazla mesafede kullanılmaması durumunda bile bozulmaktaydılar. 1. Grup'ta zaten yalnızca iki obüs topu vardı. Ne yazık ki, en önemli anlarda bozulduklarına dair haber geliyordu. Biri daima tamirde oluyordu.

Bugün de Demirözü doğusundan batıya doğru bazı kıtaların hareketi görüldü. Yamak köyünün batı sırtlarından iki saat uzaklıkta bir yürüyüş kolunun kuzeye doğru ilerlediği görüldü. Düşman bir taraftan 1. Grup'un karşısından 2. Prens Andrea Kolordusu'nun

önemli kuvvetlerini batıya naklederken, sürekli uçakla keşif yapmaya da devam etmekteydi. Bu keşiflerin iki amacı vardı. Birincisi, kendi cephesinden batıya kaydırıldığı kuvvetleri korumak, diğeri bir karşı taarruz hazırlığımız olup olmadığını anlamaktı.

Düşman genel bir çekilmeye karar verdiğine dair izler bırakmaya başlamıştı. Batı Cephesi'nin Büyükgökgöz bölgesinden sol yanını çevirerek orduyu kuzeye atma planı sonuçsuz kalınca, Demirözü doğusundaki kuvvetlerini birer birer Demirözü batısına ve buradan da daha batıya, Batı Cephesi'nin sağ yanına doğru toplamaya devam ettiler. 4 ve 5 Eylül günleri, Batı Cephesi sağ yanındaki Hazır Kolordu ile 4. Grup cephelerine taarruzlar devam etti. Böylece Batı Cephesi'nin sağ yanını gerileterek Sakarya'nın batısına doğru genel geri çekilme şartlarını sağlamaya çalıştılar.

Düşmanın Cihanbeyli ovasındaki menzilleri uzamış ve ordunun iâşesini sağlamak zorlaşmıştı. Beylik ve Kavuncu köprüleri bölgesine yanaşarak en yakın menzil olan Eskişehir üzerinden daha kolay beslenebileceğini düşünüyorlardı.

5-6 Eylül gecesi 4. Fırka'ya emrettiğim bir baskın yapıldı. 4. Fırka bu hareketi şu raporu ile bildirdi:

1. Dün gece düşman siperlerini işgale memur olan toplam 70 erlik kuvvette iki bölük, 5 Eylül saat 22.00'de 40. Alay siperlerinden hareketle, saat 00.15'te düşman siperlerine yaklaştılar, düşmanın cephe ve yan ateşlerine maruz kalmalarına rağmen, on dakika kadar piyade ve bomba muharebesinden sonra düşman siperlerine girmişler ve Topçusırtı'ndaki siperleri zapt ederek topçu ateşimizin koruması altında üççeyrek saat kadar siperlerde kalmışlarsa da, düşmanın yan ve cephelerinden kuvvetli olarak karşı taarruza geçmesi ve özellikle iki bölüğü sevk ve idare eden 10. Bölük Kumandanı Üsteğmen Abdullah Efendi'nin şehit olması ve bölükteki diğer subayla on beş erin yaralanması üzerine siperler boşaltılarak, geri çekilmiştir. Siperler

işgal edilince yakalanan iki yaralı esir geriye gönderilmiş ise de yolda ölmeleri üzerine yalnız biri bu gece fırka karargâhına getirilmiştir. Üzerinden çıkan evraktan 13. Yunan Fırkası'nın 5. Efzun Alayı'nın 4. Taburu 2. Bölüğü'nden Lamiyeli Vastatora Tanaş olduğu anlaşılmıştır.

2. Kara Süleymanlı'ya kadar gelerek Çeşme civarındaki bostan tarlasında tahkimat yapmaya teşebbüs eden bir düşman keşif kolu ile yapılan şiddetli bir çatışma sonucunda bu keşif kolu geri atılmıştır.

6 Eylül'de cephe kumandanı, 5. Süvari Grubu'ndan bir süvari fırkası ile Bayat bölgesinde bulunan hazır fırkadan oluşan Albay Fahrettin Bey kumandasında bir kol ile Biçer-Beylikahır hattına karşı akın emretti. 5. Grup'un iki süvari kıtası benim emrimde, yine ordunun sol yanında kalacaktı.

Bugün 5. Grup Kumandanı'yla Çalış köyü kuzey sırtlarında 5. Fırka karargâhında görüştüm. Ben süvari grubunun ordu sol yanından ayrılmasını uygun bulmuyordum.

Düşmanda genel bir sessizlik vardı. Bunu bizim aleyhimizde yorumlamak lazımdı ve düşmanın yeni bir tarruza hazırlık yapması uzak bir ihtimal olarak düşünülmemeliydi. 1. Grup karşısında 5 ve 13. Fırkalar vardı. Esirler 9. Fırka'nın başka bölgeye gittiğini söylüyorsa da ihtiyatlı olmak gerekirdi. Buna karşı, 6. Fırka'nın bir alayı olduğu haber veriliyordu. O halde, sol yanda düşman kuvvetli demekti. 1. Grup ise zayıf ve üç fırkalıydı. Düşman harekâtını sol yan açığından yapmaya kalkarsa, 1. Grup için buna etkide bulunmak çok zor olurdu. Bezirhane yolu açık kalıyordu. Yani iki süvari fırkası sol yanda kalacaktı. Fakat özellikle 26-27 Ağustos günlerindeki harekâta bu fırkaların önemli bir yararı olmadığını görmüştüm. Bunlar hiçbir ciddi muharebeye girişmeden, düşmanı keşif ve oyalamakla yetiniyordu. Fakat şimdi bu fırkaların başında durumu kav-

rayacak ve duruma göre bunları zamanında kullanacak bir grup kumandanı vardı. Fahrettin Bey de aynı fikirdeydi. O da ordunun sol yanının boş bırakılmasını istemiyordu ve yan görev anlamına gelen akınlardan bir sonuç beklemiyordu. Bunun üzerine Büyük Çalış köyü kuzeyindeki sırtlarda bulunan 5. Fırka karargâhından Batı Cephesi'ne şu raporu yazdım:

1. 5. Grup'tan 3. Süvari Fırkası'yla 2. Süvari Fırkası 1. Grup emrine alınacaktır. 3. Süvari Fırkası, Karacaören bölgesinde, 5. Piyade Fırkası'nın sol yanında; Tutak-Bezirhane yolu üzerinde Çakmaklı'da bulunan 2. Süvari Fırkası da Çeltik bölgesine geleerek, Çimşit yönü üzerinde bulunacaktır.

2. Düşmanın 1. Grup karşısında üç günden beri devam eden sessizliğini ordunun yan ve gerilerine yeni ve daha ciddi bir taarruz için hazırlanma amacına yönelik olduğunu kabul ediyorum. 1. Grup'un sağ yanı karşısında 13. Fırkası ve sol yanı karşısında Tutak-Güzelcekale bölgesinde 5. Fırkası temastadır. Düşmanın 9. Fırkası'nın batıya gittiği hakkındaki istihbaratı temkinli karşılıyorum. Aksine, 6. Fırka'dan bir alayın Prens Andrea'nın korunması için Büyükgökgöz bölgesine gelmesi olasıdır. Aynı fırkanın diğer bölükleriyle de düşmanın 2. Kolordusu'nun destekleneceğini sanıyorum. Ilıca vadisinden itibaren Tutak mevkiine kadar olan bölgede düşmanın zayıf kuvvetleri olamayacağı düşüncesindeyim.

3. Düşmanın 1. Grup'un Tutak-Bezirhane yolu hariç kalmak üzere sol yanını aşmayacak taarruzları mevzilerimize çarpar. Fakat daha doğudan yapacağı kuşatma hareketlerine 1. Grup ancak bir işgal muharebesi yapabilecek olan süvari fırkalarıyla engel olamaz ve o zaman Çimşit-Bezirhane yönlerindeki olası düşman ileri hareketleri bütün ordunun durumunu zora sokabilir.

4. Dolayısıyla 5. Grup kumandanının yan görevler için ordunun yanından uzaklaştırılmayarak bütün süvari kuvvetleriyle bulunduğu durumda kalmasını veya Bezirhane tarafında bir ihtiyat fırkasının bulundurulmasını uygun görüyorum.

Saat 15.00'te 5. Grup'un akınından vazgeçildiğini belirten emir alındı. 6 Eylül akşamına kadar, 4. Grup bölgesinde düşmanın Kara Yavşan kuzey sırtlarını boşalttığına ve grup karşısında yalnız süvarisini bırakarak, piyadesini Beylik ve Kavuncu köprülerinden batıya doğru toplamakta olduğuna dair raporlar geldi. Cephe kumandanlığı bu haber üzerine şu bildiriği yaptı:

1. Düşmanın 4. Grup karşısından çekilmekte olduğu ve bu grubun karşısında yalnız düşman süvarisi kaldığı hakkında grup kumandanlığı tarafından bilgi verilmiştir. Düşmanın bu hareketi genel bir çekilme kararından ileri geliyorsa, bundan evvel 1, 2 ve 3. Gruplar karşısında bulunan düşman kıtalarının büyük kısmının çekilmiş olması gerekir.

2. İstanbul'dan bugün gelen bir raporda, düşmanın 30.000 kayıp verdiği ve ordu içinde sıtma salgını olduğu ve geri çekildikleri bildirilmektedir. Bir iki gün evvel yine İstanbul'dan gelen bilgilerden, İngiliz ileri gelenlerin ordumuzun iyi savunma yaptığı ve sonucun lehimize olacağını ifade ettiği bildirilmiştir. Fransız Hükümeti de evvelce Ankara'ya gelmiş olan Mösyö Franklin Bo-uillon'u kesin talimat yetkisiyle Ankara'ya hareket ettirmiştir.

3. 15 günden beri geceli gündüzlü devam eden meydan muharebesinde düşmanın bütün girişimlerinin kırıldığı kesindir. Düşmanın daha önemli girişimlerde bulunabilmek için bezgin ordusuna taze kuvvet almasına da imkân verilmiyor.

4. Dolayısıyla düşman durumunu belirlemek için bu gece-den şu önlemlerin alınması uygundur:

- Her grup kendi cephesinde farklı yönlerde kuvvetli keşif kollarıyla bu gece düşman mevzilerine baskın yapacak ve esir almaya çalışacaktır. Bu baskınları genel bir hücum gibi göstermek için düşmanın belli mevzilerine cephane harcamamak şartıyla bir miktar topçu atışı da yapılmazdır. Baskın grup cephesinde aynı zamanda düzenlenmelidir.

- Belirtilen gece girişiminden düşmanın çekilmekte olduğu anlaşılırsa yarın ciddi takip yapabilmek için her grubun elinde kuvvetli ihtiyat olup, harekete hazır bulunduracaktır.

- Ordu emrinde bulunan fırkalarla 1. Süvari Fırkası ve 5. Grup da harekete hazır bulunmalıdır.

6-7 Eylül gecesi bütün cephede yeni küçük baskınlar düzenledim. Bunlar gece yarısından sonra yapıldı. Fakat kesin bir sonuç alınamadı. Cephede düşman kuvvetli ateşlerle karşılık veriyordu.

Fırkalarca yapılan keşiflerden düşmanın grup cephesinde olduğu ve hemen her noktadan ateş ettiği anlaşıldı. Düşman hakkında kesin bir fikir alabilmek üzere 4. Fırka cephesinden iki alayla, öğleden sonra iyi bir topçu hazırlığı yapıp, ciddi bir taarruza karar verdim. Fırka topçusu gerek 5. Fırka'dan, gerek grup emrinde bulunan ağır obüs ve uçak bataryalarıyla da desteklenmiş ve grup topçu kumandanlığına gereken hazırlık yaptırılmıştı. 4. Fırka, şöyle taarruz edecekti:

1. Düşmanın ordu karşısından çekilmekte olduğuna dair izler vardır.

2. 1. Grup, bu olasılıklara göre 4. Fırka karşısında bir artçı kuvvetten ibaret olduğu tahmin edilen ve en yakın temasta bulunan düşmana taarruzla durumu geliştirecektir.

3. Bunun için 5. Fırka'dan dört toplu bir Schneider dağ bataryasıyla desteklenecek olan 4. Fırka, taarruzunu büyük muharebeyi yaptığı sırtlara kadar ilerletecek ve Şerefli yönünden sağ yanını güven altına alacaktır. Taarruz saat 17.00'de başlayacaktır. Piyade ve topçumuz düşman mevziini ateş altında bulundurduğu zaman tereddütsüz ve hızlı olmalıdır. İlerlemek, başarı için esastır.

4. 7. Fırka, büyük kısmını ve bir sahra bataryasını 4. Fırka'ya verecektir.

5. 5. Fırka'nın düşmanın çekilmesi durumunda Çalış'ın güneyindeki Taşlıklı sırtları ve 1484 rakımlı tepe yönünde ilerlemesi beklendiğinden, ona göre hazır bulunmak ve daha ileri müfrezeler sürmesi lazımdır.

6. Ben saat 17.00'de 7. Fırka gözlem tepesi civarında bulunacağım.

Taarruzun yapılacağı Batı Cephesi'ne bildirildi ve yakından takip için 5. Grup'a bir rapor yazıldı. Saat 16.00'da şu cephe emri alındı:

1. 6-7 Eylül gecesi yapılan baskın girişimi ve uçak keşfi sonucunda düşmanın cephedeki tahkimat hattında zayıf kuvvetler bırakarak, büyük kısmını daha geri çektiği sanılmaktadır.

2. Ordu, elinde bulundurduğu mevzii savunacak ve mümkün olduğu kadar çok miktarda ihtiyat kıtasını elde bulunduracaktır.

Albay Nuri Bey ve yardımcısı Yarbay Ziya Bey, piyadeyi çok güzel koruyan ve ilerlemesini sağlayan mükemmel bir topçu hazırlığı yapmışlardı. Daima önemli olan nokta, piyadenin taarruz ederken önünde yığılan kendi topçu ateşinden yararlanarak hızla arazi kazanması konusunda iyi hazırlanmış olmasıdır.

4. Fırka'yla 7 Eylül günü yapılan taarruz sonucuna göre, grup cephesinde düşmanın henüz genel bir çekilmeye başlamadığı ve Ilıca doğusunda kuvvetli ve muharebeye hazır bir halde bulunduğu anlaşıldı. Gerçi, düşmana çok kayıp verdirildi. Yalnız iki taburumuzun taarruz kısmında 270 ölü görüldü. Düşman taarruz ettiğimiz tepeyi iki taburla işgal ediyordu. Ardından iki taburla daha takviye etti. Bu iki taburun karşı taarruzu, bol cephaneli bir topçu ateşiyle korunamadığı için taarruzumuzu kırmayı başardılar. Aslında bu taarruz için makineli tüfekler, bomba ve silah ayrılmıştı. Birçok esir de alınacakken, bir kısım Yunan askerinin "Teslim olduk" demesi üzerine yaklaşan bir subayımızı vurmalarıyla, bu Yunan erleri de aynı karşılığa uğradı. Yaralı halde esir olan Epirli Kosti adında bir er, 4. Fırka karşısında bir Yunan fırkası olduğunu ifade ediyordu. De-

mek ki, 8 Eylül günü hiç olmazsa Demirözü doğusunda en az bir Yunan fırkası vardı. Bu kuvvetin iki alayı Büyükgökgöz ile Kara Süleymanlı arasında 4. Fırka'ya karşı duruyordu. Diğer bir alayı da 1484 Tutak cephesinde 5. Fırka'nın karşısındaydı.

8 Eylül günü de sakin geçti. Düşmanın harekâtında önemli bir gelişme görülmedi. Yalnız, akşama doğru bir alay kadar düzensiz bölük Büyükgökgöz'ün kuzeybatısındaki tepeler arasındaki vadide görüldü. 1484 rakımlı tepenin üç kilometre kadar batısındaki küçük bir tepede bir yürüyüş kolunun durup birkaç kişinin gözlem yaptığı da saptandı.

Batı Cephesi Kumandanlığı da 8 ve 9 Eylül için şu bildiriği yaptı:

1. 7 Eylül sabahı Kavuncu köprüsü civarında görülen düşman fırkası bir daha görülmedi. Nereye gittiği anlaşılmadı. Hazır Kolordu tarafından Beylik köprüsü-Sazılar yönünden köye gittiği gözlemlendi. Keşif taarruzları sonucunda düşman mevziinde önemli kıtalar bulunduğu sanılmakla beraber, düşman ordusunun büyük kısmının genel durumu henüz belirlenmemiştir.

2. Bütün gruplar ufak ve hazır baskınlarla kendi karşısındaki düşmandan esir almaya ve düşman ordusunun genel durumunu anlamaya çalışacaklardır.

9 Eylül sabaha karşı gelen Batı Cephesi Kumandanlığı emri ise daha önemli görünüyordu. Saat 04.45'te yazılan emir şöyleydi:

1. Düşmanın harekâtında çekilme izleri görülmektedir.

2. Kesin bir sonuç almak için 10 Eylül'de takviye edilecek olan Hazır Kolordu tarafından düşman sol yanına taarruz edilecektir.

3. 9 Eylül günü durumda bir değişiklik olmazsa, 10 Eylül'de şafakla beraber Katrancı vadisi batı yönünde de taarruz yapılacaktır.

4. 1. Grup bölgesinde yalnızca bir fırka bırakılacak; diğer iki fırka topçularıyla ve ağır topçusuyla birlikte 2. Grup bölgesinde toplanacak; toplam dört fırka ile Ilıca vadisi batısından Yamak ve Bahçecik ve Dikilitaş-Kanburoğlu yönlerinde taarruz edilecektir. Fırkaların taarruz yönünde toplanması 9-10 Eylül gecesi, yapılacak taarruza da 10 Eylül şafak vaktinde beraber başlanacaktır.

5. Buna göre fırkaların buluşma bölgesiyle bataryaların mevzii ve ilk taarruz hedefleri 9 Eylül'de belirlenmeli ve grup kumandanları birbirleriyle irtibatta bulunmalıdır. Taarruz için gereken düzen ve ayrılan topçu kuvveti, 9 Eylül öğleden sonra, 1 ve 2. Grup kumandanları tarafından bildirilecektir.

6. 5. Grup, Eskikale bölgesini işgal ederek Katrancı vadisi doğusundaki düşman kıtalarının çekilme hatlarını tamamen kesmiş bulunacaktır.

Bu emre göre, Batı Cephesi Yunan ordusunu Ilıca vadisi batısında her iki yanını kuşatan karşı taarruzla Sakarya'ya dökmeyi amaçlamıştı. Bu plan mükemmeldi. Fakat yirmi günden beri devam eden meydan muharebesinde aynı kuvvetlerle bu çok parlak sonucu almak güç işti.

Bu emir üzerine taarruz bölgesini görmek ve 2 ve 3. Grup kumandanlarıyla görüşmek üzere, öğleden önce 2. Grup karargâhına gittim. 3. Grup Kumandanı Yusuf İzzet Paşa da geldi. 2. Grup Kumandanı Albay Salahaddin Bey ve 3. Grup Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'yla birlikte, taarruz bölgesini inceledik. Batı Cephesi emrindeki bölgeye, yani Ilıca batısından Yamak yönünde taarruzu uygun görmüyordum. Çünkü Ilıca vadisinin iki tarafı da düşmanla doluydu. Yamak yönüne yapılacak bir taarruzda bu vadiye girecek kuvvetlerin yan ve gerilerinden ateşe maruz kalacakları ve geriden düşmanın bir karşı taarruzunun olabileceği düşüncesindeydim. 2. Grup kumandanı da aynı fikirdeydi. 3. Grup kumanda-

nı, düşmanın kuvvetlerini geri çekilmiş kabul ediyor ve böyle bir tehlikenin mevcut olmadığını söylüyordu. Eğer 1. Grup cephesinden düşmanın çekildiği kesin olsaydı, bu taarruz sonuç alabilirdi. Ama ben, grup cephesinde daima keşif kollarıyla ve baskınlarla düşmanla teması koruyor ve çekilme olduğuna dair bir belirti elde edemiyordum.

Bugünkü inceleme sonucunda, saat 18.10'da karar-gâhıma dönerek Batı Cephesi'ne şu raporu yazdım ve 5 ve 7. Fırkalara gece yürüyüşe hazırlanmalarını telefonla emrettim:

Batı Cephesi Kumandanlığı'na,

10 Eylül şafakla beraber 1. Grup'un iki fırkası ile Yamak-Bahçecik yönünde yapılması emredilen taarruz hakkında Kat-rancı vadisinin batısındaki arazi incelendi. 2 ve 3. Grup kuman-danları da beraberimdeydi. Benim görüşüm, 2. Grup'u destekle-yerek doğrudan doğruya 2. Grup tarafından taarruz etmenin uy-gun olacağı yönünde. Çünkü grup cephesi karşısındaki düşma-nı ihmal ederek, 1. Grup'un iki fırkasıyla Yamak üzerinden yap-aacağı bir ileri hareket, Kara Süleymanlı'nın güney sırtlarında ol-duğu anlaşılan düşmana karşı yanı açık bulunur, hatta gerileri tehdit altında olabilir. Buna dayanarak 1. Grup'un kendi kuvve-tiyle kendi cephesi karşısındaki düşmana taarruz etmesini daha iyi buluyorum. Yamak yönünden taarruz uygun bulunuyorsa Kızıl-koyunlu'ya harekete hazırlanmakta olan 5 ve 7. Firkaları yürü-yüşe geçirmek için emrinizi beklerim.

1. Grup'un Yamak taarruzu

Saat 22.00'ye kadar, cephe kumandanlığından bir ce-vap alınmadı. Yürüyüşe hazırlanmış olan 5 ve 7. Fırka-larla Meclis Muhafız Taburu'nu Kızıl-koyunlu köyünün hemen güneyindeki vadide ve vadinin batısındaki sırt-larda 7. Fırka sağda, 5. Fırka solda olarak taarruza ha-

zırlık mevziine yerleştirmek üzere harekete geçirdim. Ben de karargâhımla Kızilkoyunlu köyüne geçtim (Kroki 32’de görüldüğü gibi).

Saat 23.25’te Batı Cephesi’nden şu emir alındı:

1. Ordu, 10 Eylül günü genel taarruza geçecektir. Tren yolu hattı tarafındaki düşman mevzilerini ve Ilıca vadisinin batısındaki Dikilitaş mevziini işgal için kesin taarruz yapılacak ve ordu cephesinin her birimi, işgal için taarruz edecektir.

2. Hazır Kolordu, özellikle Duatepe’ye dayanan ve Üçpınar’la Karadağ kuzeyinden geçen düşman hattını işgal etmek üzere taarruz edecektir. 4. Grup, sağ yanla Eskipolatlı tepesini işgal etmek üzere taarruza katılacaktır. Her iki kolordunun da aynı saatte taarruza başlamaları ve sıkı ilişkide bulunmaları gerekmektedir. Kıtaların hazırlık mevziinden taarruza geçecekleri zamanı Hazır Kolordu bildirecektir.

3. Kargalı’da bulunan 57. Fırka, ordu ihtiyatı olmak üzere, 10 Eylül, saat 08.00’de Karapınar’da bulunacaktır.

4. 12. Grup kıtaları, 10 Eylül, saat 08.00’den itibaren, bütün cephede taarruza başlayacaklardır. Cephenin uygun noktalarına küçük müfrezelerle taarruz ve zayıf noktaların da zapt edilmesiyle işgal taarruzu en iyi şekilde gerçekleştirilmiş olacaktır.

5. 10 Eylül taarruzunda, harekâtın bütünlüğü için 1, 2 ve 3. Gruplar Yusuf İzzet Paşa’nın emri altında bulunacaklardır. Ordunun sol yanındaki gruplar tarafından yapılacak taarruzun hedefi, düşmanın Dikilitaş mevzilerini işgal etmektir. Bunun için, 1. Grup, iki fırkasıyla Ilıca vadisi batısına alınacak ve Ilıca vadisi doğusunda 4. Fırka, Çalış mıntıkasında da süvari bölükleri bir piyade taburundan oluşturulacaktır. Gözlem kolu terk edilecektir. Böylece, Ilıca vadisinin batısında toplanacak 1, 2 ve 3. Grup kıtaları, Dikilitaş mevzilerini işgal için Dikilitaş ve Yamak yönlerinde taarruz edeceklerdir. Haymana’nın güneyinde ve Çal Dağı’na karşı işgalle yetinilecektir.

6. 41. Fırka, 3. Grup emrine verilmiştir.

7. 5. Grup, Kantarcı güneyine hareket ederek, düşmanın geri çekilme hattı üzerinde bulunan mıntıkaya hâkim olacak ve meydan muharebesine etki etmek üzere kuzeye doğru taarruz edecektir.

8. Cephe karargâhı Hazır Kolordu mıntıkasında bulunacaktır.

Gerçekten de Yunanlılar kendilerini geri çekilme zorunluluğunda görmüş, kaçmaya başlamışlardı. Yine de Sakarya'nın batısında henüz önemli kuvvetleri bulunuyordu. Bu kuvvetler de Ilıca deresi ile Beylik köprüsü arasında, Yaylapınarı-Haymana batısı-Çal Dağı-Karayavşan-Yörükortlu tepeleri-Eskipolatlı-Kartaltepe-Duatepe hattında yoğunlaşıyordu. Ilıca'nın doğusunda da bir fırkaları daha duruyordu.

10 Eylül 1921, saat 01.00'de, fırkalar mıntıklarından hareket etti. Hava çok sisliydi. 2 ve 3. Grup Kumandanlıklarına şu raporu yazdım:

1. 40 numaralı cephe emrini aldım. Şimdi saat 01.00'de 7. Fırka ile 5. Fırka (bir alayı hariç) Kızılkoyunlu vadisiyle batı sırtlarından şafakla beraber Yamak yönünde ileri harekete hazır bulunmak üzere yürüyüşe geçmiştir.

2. Yusuf İzzet Paşa Hazretleri'nden başka emir gelmemesi durumunda, bugün arazi üzerindeki görünüşe göre Yamak'ın batı sırtlarından düşmanın yanını kuşatacak şekilde hareket edilecek.

3. Ilıca vadisinin doğusunda 4. Fırka ile 5. Fırka'dan bir alay kalacak ve mevzilerini koruyarak, düşmanın harekâtını takip edecek ve gerektiğinde topçu piyadesiyle Kara Süleymanlı güneyindeki düşmanın grup yanına etkide bulunmasına engel olmaya çalışacaktır.

4. Ben, saat 05.00'te Kızılkoyunlu'da bulunacağım.

Saat 02.00'de karargâhımla Kızılkoyunlu yönüne hareket ettim ve yolda 7. Fırka'ya rastladım. Havanın

sisli olmasından dolayı kıtaların biraz geç kalacağını tahmin ediyordum. Yürüyüş çok ağır oluyordu. Gece- nin karanlığı yetmezmiş gibi, sisin yoğunluğu da nere- deyse beş adım önünü görmeyi engelliyordu. Saat 05.00'te Kızılkoyunlu civarına geldiğim zaman, daha henüz hiçbir kıta gelmemişti. Saat 06.00'da 7. Fırka'nın kolbaşı görünmeye başladı. Şafak henüz sökmemiş, et- raf karanlıktı. Saat 06.30'da şafak söktü ve her iki fır- kanın kolbaşları da görüldü. Fırka kumandanları da- ha evvel benim yanıma geldiler. Kızılkoyunlu köyünün batısındaki yüksek sırta çıkarak arazi üzerinde fırka ku- mandanlarına durumu anlattım ve taarruz yönlerini verdim. Sağda 7. Fırka, solda vadinin içinden de 5. Fır- ka ilerleyecekti. 5. Fırka, ayrıca bir alayını Kara Süley- manlı sırtlarına karşı, bir sahra bataryasını da ihtiyatta tutacaktı. Meclis Muhafız Taburu, 5. Fırka emrine ve- rilmişti. Aslında bu tabur, fırkanın Çalış mıntıkasında bıraktığı 14. Alay'inkine yakın mevcuda sahipti. Ben düşmanın yan gerilerimizi rahat bırakmayacağı fikrin- deydim. Büyükgökgöz mıntıkasındaki düşmanın kuv- vetli olduğunu düşünüyordum. Dolayısıyla, er geç bu düşmanın sol yanımıza ve gerilerimize bir taarruz geliş- tireceğini tahmin ediyordum. Bundan dolayı, 5. Fırka kumandanına daima Şerefli yönünün karşı yan ve geri- lerini dikkate almasını emrettim. Fırkalar, saat 07.00'de Kızılkoyunlu hizasından kendilerine gösterilen hedefle- re doğru açılarak ilerlemeye başladılar.

Saat 07.30'da 3. Grup Kumandanlığı'na şu raporu yazdım:

1. 1. Grup kıtaları saat 01.00'de hareket etmişlerse de, ha- vanın sisli olmasından dolayı ancak saat 07.00'de Kızılkoyunlu mıntıkasına varabilmişlerdir.

2. Fırkalara genel olarak Yamak yönünde hareket emri ve- rilmiştir.

3. 2. Grup karargâhına bir telefon hattı kurulmaktadır.

Fırkalar kolbaşlarıyla Kara Süleymanlı hizasına geldiği zaman, düşman topçusu Şerefli ile Kara Süleymanlı arasındaki sırtlardan yanımıza ateşe başladı. Aynı zamanda Mezartepe'deki topçusu da 7. Fırka kıtalarını ateş altına aldı. Buna rağmen kıtalar ilerliyordu. Ben de fırkaları takip ederek, taarruz hareketine geçmeye çalışıyordum (Kroki 32'de görüldüğü gibi).

2. Grup, özellikle Mezartepe'ye taarruz edecek; seri ve şiddetli bir taarruzla bu tepeyi zapt edecekti. 2. Grup Kumandanlığı'ndan alınan raporda, saat 06.00'dan itibaren taarruza başlandığı bildiriliyordu. Fakat 2. Grup için Mezartepe'yi hemen susturmak mümkün olamıyordu. Sağ yanını Mezartepe'deki düşmana, sol yanını Şerefli kuzeyindeki düşmana, arkasını da Kara Süleymanlı güneyindeki düşmana vererek taarruza başlayan 1. Grup (5 ve 7. Fırkalar), düşmanın cephe yan ve gerilerden yaptığı şiddetli topçu ateşi karşısında ağır da olsa taarruzlarına devam ediyordu. Mevziin her noktası ateşle dövülüyordu. İhtiyat ve bataryalarla muharebe ağırlıkları için bile güvenlik yoktu. Bataryalar, cephane arabalarını ve top kalkanlarını arkadan ateşlere karşı çevirmeye mecbur olmuşlardı. Buna rağmen, 2. Grup'un cephe-den taarruz etmekte olduğu Mezartepe mevziine, 1. Grup da sağ yanındaki 7. Fırka'nın 23. Alayı'yla taarruza başlamıştı. Fırka'nın diğer alayı, 23. Alay'ın solundan Yamak kuzeyindeki sırtlara doğru tırmanıyordu. Bu fırkanın solundan hareket eden 5. Fırka'nın 15. Alay'ı Yamak kuzeyinden de ilerlemekte, Meclis Muhafız Taburu da Şerefli yönünde fırkanın yanını korumaktaydı.

Saat 11.00'de bir raporla bu durumu 3. Grup Kumandanlığı'na bildirdim. Saat 11.30'da da 5. Fırka kumandanından şu raporu aldım:

1. Şerefli köyünde, köyün batısında ve kuzeyinde yaklaşık bir alay kadar düşman piyadesi gözlemlenmektedir. Bunun iki taburu, saat 11.30'da Şerefli köyünde tamamen sol yanımıza gelen yolun Ilıca vadisinin bir kilometre güneyindeki alçak sırta, bize karşı cephe oluşturacak şekilde açılıp ilerlemektedir. Civarlarında bir-iki bölük de düşman süvarisi vardır. Bataryaların bunlara dönmesini emrettim.

2. Bu rapor 10 Eylül, saat 11.30'da Yamak doğusundan yazılmıştır.

5. Fırka'nın topçu ateşini kendisini yandan tehdit eden kuvvete çevirmesi esas taarruzu sekteye uğratiyordu. Fakat başka çare yoktu. Fırka, Yamak'ın doğu sırtlarını ele geçirmişti. Daha çok ilerlemesi, yandan doğan tehlikeyi yok etmesine bağlıydı. Yandan görünen düşmanın fırka yanına taarruzunu beklemek gerekiyordu.

2. Grup, Mezartepe'yi henüz zapt edememişti. Şerefli yönünden ilerleyen düşman alayı, 5. Fırka'nın sol yanına taarruz etmeye başladı. Fırka'nın sol yanında, Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'in kumanda ettiği Meclis Muhafız Taburu'nun ısrarlı savunması sayesinde düşman kuvvetinin taarruzu geri atıldı.

4. Fırka da kendisine evvelce verilen emir gereği, iki taburunu sol yana, düşman taarruzu yönüne çevirmiş, kendisi de mevzideki topçularıyla düşman sipperlerini ateş altına alarak karşı taarruzlara başlamıştı. 7. Fırka'nın ihtiyatında bulunan 41. Alay'ı da sol yana, 5. Fırka emrine verdim ve böylece düşmanın Yamak yönündeki taarruzu şimdilik durmuş oldu. Yine de grubun sağ yanından Mezartepe'ye taarruzumuz devam ediyordu. Şerefli yönünden ve sol yandan taarruz eden düşman kuvvetleri durdurulmaya çalışıldı.

5. Fırka, saat 15.30'da şu raporu verdi:

1. Bir düşman alayı, Muhafız Taburu'nun bulunduğu yüksek tepeye taarruz etti. Fakat başarılı olamadığından bu kuvvet sonra batıya, sağa doğru sarktı ve Ilıca vadisiyle Yamak vadisi arasındaki yüksek sırtı, karşı cepheden işgal etti. Yeniden cepheden gelen raporda bir alay tahmin edilen düşman da sol yanımızda doğru ilerlemektedir. Şerefli-Kantarcı arasında çeşitli düşman ordugâhları bulunduğuna göre, düşmanın sol yanımıza karşı daha sohraki harekâtı hakkında kesin bir hüküm verilemez. Sol yanımıza karşı herhalde daha güçlü kuvvetler hazırlıyorlardır. Şimdi yeniden Şerefli yönünden bir düşman taburu ilerlemekte, ayrıca düşman taburunun da Şerefli doğusundaki ordugâhlarda toplandığı görülmektedir. 41. Alay'ı sol yanın güvenliği ve korunmasında kullanacağım.

2. 10 Eylül, saat 15.30'da yazılmıştır.

7. Fırka kumandanı düşmanın bir yürüyüş kolunun Yamak güneybatısı yönünden ilerlemekte olduğunu ve Yamak'a yaklaşmakta bulunduğunu bildiriyordu. Bu yeni kuvvetin, Dikilitaş bölgesindeki düşman ihtiyatlarından olduğu anlaşılıyordu. Fırka'nın bu raporu üzerine şu emri verdim:

1. 7. Fırka kumandanının raporuna göre düşmanın bir yürüyüş kolunun Yamak güneybatı yönünden ilerlemekte olduğu ve Yamak'a doğru yaklaşmakta olduğu bildirilmektedir.

2. Yamak yönünde bulunan 7. Fırka'nın 2. Alayı ile 5. Fırka'nın 15. Alayı, bu düşmanı kesinlikle durduracaklar ve 5. Fırka kumandanı sol yan için emrine verilen 41. Alay'ı mutlaka kullanmak zorunda değilse, Yamak doğusundaki sırtlara iade edecektir.

3. 7. Fırka kumandanı Yamak'ın doğu sırtlarına yanaşarak, oradaki durumu ve muharebeyi bizzat idare etmelidir.

Aslında 1. Grup, 3. Grup kumandanının genel taarruz emrinde gösterdiği ilk hedefe ulaşmıştı. Fakat 2.

Grup, 1. Grup'un sağ yan ve gerilerini tehdit eden, topçu ateşi ve diğer taktikleri başarıyla uygulayan Mezar-tepe'yi kurtarmayı başaramıyordu. 1. Grup'un 7. Fırkası'nın 23. Alayı, Mezar-tepe'yi doğu cephesinden zorlamaktaysa da, oradaki arazi çok bozuktur. Taarruz, alayın takdire şayan gayretlerine rağmen etkili olamıyordu. Kara Hoca'da bulunan 41. Fırka'dan bir alayın grup emrine verildiği 3. Grup tarafından bildirildi. Bu alayı toplamak için bir subay gönderildiyse de, artık bunu 5. Fırka'nın sol yanına yetiştirmek zamanlama bakımından mümkün değildi. 3. Grup Kumandanlığı'ndan grubun durumu hakkında bilgi almak üzere bir emir subayı da gelmişti. Yan ve geri ateşlerine açık bir bölgede bulunuyordum. Bu subaya, arazi üzerinde durum ve muharebeyi, düşmanın yan ve geri ateşlerinden oluşan etki ve zorlukları gösterdim. 3. Grup kumandanına bilgi vermek üzere gitti. Saat 06.15'te düşman Şerefli yönünden sol yana yeniden taarruza başladı ve o yandaki kollarımızı geri çekilmeye mecbur etti. Bu çekilmenin sebebi şuydu: Yamak köyünün biraz kuzeyinde, Yamak-Şerefli yoluna hâkim ufak bir sırt vardı. Bu sırtta Meclis Muhafız Taburu'ndan 200 kişi bulunuyordu. Düşman burasını almak için çeşitli hücumlar yapmıştı. Son anda da bu sırtın pek yakın gerisinde 5. Fırka'nın 24. Alayı'nın 1. Bölüğü vardı. Bu bölük sırttaki kıtayla iyi ilişki kuramadı. Yanları ve gerileri düşman topçusuna açık olduğu için, sırtın en dik eteklerinde sığınmıştı. İhtiyat kuvveti lazım olduğu anda, ilerleyip sırttaki kıtayı destekleyemedi. Düşmanın son hamlesi karşısında, Muhafız Taburu kıtası geri atıldığı zaman, ihtiyattaki bölüğü de geriye sürükledi ve bu çekilişi önlemek ve destek için 5. Fırka Kumandanı Yarbay Kenan Bey'in bizzat at üstünde yetiştirmeye çalıştığı 7. Fırka'nın hücum taburu da aynı sonuçla karşılaştı. Bu karışıklık yanlara da yayıldı. 5. Fırka'nın ve kısmen 7. Fır-

ka'nın sökülmesine sebep oldu. Görülüyor ki, ihtiya-tla-rın uyanık bulunması veya anında müdahale edecekleri bir muharebeyi göz önünde bulundurmamaları yüzün-den kötü sonuçlar doğabiliyor. Bu yüzden, sabahtan be-ri büyük fedakrlıklarla yan ve geriden ateşlere maruz kalarak kazandığımız araziyi kaybetme durumuna dş-tk. Bu olay hakkında Bölük Komutanı Mülazım Ab-dullah Efndi ile Hücum Taburu Kumandan Vekili Yüzbaşı Halit Zeki Efendi'nin ifadeleri şöyle oldu:

10 Eylül 1921 muharebesinde, bölükle ihtiyatta bulundu-ğum sırada, önümüzdeki mevzide bulunan Muhafız Taburu ile kurulacak ilişki hakkında önceden sizden aldıım sözlü emir üzerine, gerekeni yapmıştım. Bu amaçla, bulunduğum yerden önümdeki dereye çıkıp üzerime düşen görevi yerine getirdikten sonra, tam bölüğün yanına indiğim sırada, düşman taarruzu ola-sılığına yönelik olarak bölüğe süngü taktırıp, gerektiğinde karşı taarruza gememi bildiren diğr emrinizi aldım. Blğe süngü takma emrini verdiğim sırada, Muhafız Taburu'yla Hücum Tabu-ru'nun perişan bir halde, bulunduğum dereye doğru inmekte ol-duğunu gördüm. Bu esnada, bölüğü ileri doğru yönlendirmiş ol-duğumdan, 100 metre kadar ilerlenmişti. Aynı anda geri çekilen Muhafız Taburu'nun kumandanı askerlere 'Haydi ekilin, haydi çekilin' diye kaçış yolu gösterince, aslen ava çıkılmış olup cephe-si gç kaybetmiş olan bölük içinde karışıklık ıktı. Bir taraftan da çok şiddetli top ateşi altındaydık. İki taburun askerlerinin birbiri-ne girmesi üzerine, doğan karışıklıkta emir ve kumanda imkânı kalmadı. Bundan dolayı, blktekiler bir süre muhafız ve hücum taburlarıyla karıştı. Hatta bölük karıştığında, siz Sayın Fırka Ku-mandanı Bey tarafından çevrilmek istendi ve bizzat birkaç el ta-banca atmış olmanıza rağmen, yine de bu çevirme imkânı sağ-landırmadı. Bu şekilde, 800 metre kadar gidilip bölük ondan son-ra mümkün olduğunca toplandı. Ama genel bir geri çekilme du-rumu olduğundan, taburun işgal ettiğ siperlerde, bölükle işgal ettiğim yerlerde ve çekilmede küçük subay ve askerlerden ilk

kaçan kimse olup olmadığı görülmedi. Genel bir şekilde çekilme yaşandı.

14 Eylül

24 Alay, 1 Tabur, 1 Bölük, Teğmen Abdullah

1. Fırka Kumandanının 'Hücum taburu ava çık! İleri!' emri üzerine, taburun 1 ve 2. Bölükleri bulunduğumuz yerin ilerisindeki tepeye doğru hareket etti. Bölüklerin bir kısım askeri de o tepenin eteklerini işgal etti. Ateşlerini düşmana doğru çevirmişlerse de ileriden siperleri terk eden ve heyecan içinde karmakarışık bir şekilde gelen 7. Fırka Hücum ve Muhafız Alaylarıyla, 24. Alay'ın 1. Taburu'nun askerleri içine iki bölük de karışmış, bölüklerin subay ve küçük subayları azami fedakârlık gösterdilerse de karışmış birliklerini geri çevirmeyi başaramamışlardır. Durumu düzeltmek için devreye giren içimizde ve gerimizdeki büyük kumandanlar da bunları yerlerine geri gönderememişlerdir.

2. Birinci maddede sunduğum sebeplerden dolayı, ileriden geriye gelen karmakarışık asker gruplarının içinde dağılıp kaçan bölükler görülmüştür.

3. Kumandan Bey tarafından genel bir yön verildiğinden, bölükler bu yöne hareket etmişlerdir. Ölü noktaya doğru ilerleyen bir kısım asker de gönderilen tabur yaveri ile bölükler durumunda yerlerine sevk edilmiştir.

4. Geri çekilmek için ne yazılı ne de sözlü emir almamıştım. Bölükler söz konusu bölgeyi kısmen işgal etmiş ve kısmen mevzie girerken kıtaların birdenbire heyecanla geri çekilmeleri ve tabur askerlerinin büyük kısmının da tabura iki gün önce katılmış olması, bulundukları bölgeyi terk edip içlerinden geçen grupların arasına karışmalarını doğurmuştur.

5. Asker, emir almadan yerini terk etmeyip, siperlerini terk eden kıtaların verdiği heyecana kapılarak onlara karışmış ve subayların gösterdiği fedakârlık çekilmeyi durdurmaya yeterli olamamıştır. Ben ise 3. Bölük'le beraber, onları koruyan, tahminen 150 metre uzaklıktaki diğer bir tepedeydim. Kıtaların terk ettiği siperleri işgal eden düşmana açık bölüğün ateşini yönlendirdim. Daha çok düşmanın ilerlemesine 41. Alay, 3. Tabur'la beraber engel oldum. Daha çok savunma yaparken sağımdan ve sağ

gerimden düşmanın piyade ve makineli tüfek ateşine maruz kalınca, tahminen 150 metre gerimdeki diğer hâkim bir tepayı işgal ettim. Ateşi yine düşmana yönelttim. Geri çekilen kıtalardan ilermizde kimse kalmamış ve asıl hat kaybolmuştu. Bu tepe de düşmanın daha şiddetli ve etkili yan ateşine maruz kalınca, bölüğü kısım kısım geriye, yani asıl hatta çektim.

14 Eylül

Hücum Taburu K. Vekili Yüzbaşı Halit Zeki.

Bu raporlarda bu beklenmedik sonucun, ikmalcilerin yeni gelmesinden, subayların askerlerini, askerlerin de subaylarını henüz tanımamasından ve düşmanın yan ve geri ateşlerinden ileri geldiği ifade edilmektedir. Muharebede daima ve her gün ikmalcilerin bulunması gerekir. Kıta subayları yeni askerlere kendilerini çabuk tanıtmalıdır. Muharebelerde kayıp sebebiyle bölükler daima yeni bir düzen almalıdır. Bölük kumandanı ve subaylar, defalarca bölüğün cephesi önüne çıkarak kendini tanıtmalı, savaşçılık duygusunu kışkırtmalı, o güne kadar eski askerlerinden gördüğü coşkuyu, verilen hizmetleri anlatmalı, yeni gelenlerden de aynı gayreti göstermelerini istemelidir.

Muharebe cephesinin bir kıtası çözülebilir. Fakat bölüğün yanlarında bulunan kıtalar yerlerinden oynamamalıdır. Kumandan, açılan gediği bir çare bulup, mümkün olan en az zamanda kapamalıdır ve beliren tehlike geçirtilmelidir. Bu konuya çok dikkat edilmelidir.

Bu çekilmenin etkisiyle sabahtan beri her taraftan yediği şiddetli topçu ateşiyle sarsılmış olan bütün grup cephesi de geri çekildi. Bütün gayretlere rağmen, kıtaları derhal toplayarak karşı taarruz yapmak mümkün olamadı. Süvari muhafız takımıyla beraber, bütün karargâhım sürekli ateş altında çalıştık. Arazi, düşmanın hâkim mevzileri altında yan ve geri ateşlere açıktı. Düşman topçusu, bu geri çekilme süresince önlem almamı-

za engel oldu. Akşam da olmuştu. Ancak 41. Fırka'dan gelen alayla bir cephe işgal edilerek o alayın koruması altında fırkaların Kızılıkoyunlu güneyindeki sırtlarda toplanması sağlandı. Düşman bu çekilme hareketini yalnız şiddetli topçu ateşiyle takip etti. Yine de bu çekilme 2. Grup harekâtına bir etki yapmadı. 41. Fırka'dan gelen alayı, 9. Fırka hizasında mevzie sokmuştum. 4. Fırka'nın Kara Süleymanlı'nın batısından ve Ilıca'nın doğusundan sürdüğü iki tabur da, mesafenin uzaklığından dolayı, düşmanın 5. Fırka yanını geri atan ateşine gerekli etkiyi yapmadığından, bunları asıl mevzilerine aldurdım. Fırkalara hemen, geceden sabaha kadar düzen almaları emredildi. 3. Grup Kumandanlığı, 41. Fırka'nın 1. Grup emrine verildiğini bildirdi. 41. Fırka da grup bölgesine girdi.

1. Grup'un Yamak taarruzu, birinci hamlede düşmanın etkili yan ve geri ateşlerine rağmen ilk hedefine ulaşmıştı. Düşmanın gerilerini yani Şerefli ve Dikilitaş'ı ciddi şekilde tehdit etmeye başlayınca, Ilıca doğusundaki düşman kuvvetleri, Şerefli üzerinden grubun sol yanına birbiri ardına karşı taarruzlar yapmaya mecbur kaldı. Ayrıca Dikilitaş'tan da başka ihtiyat kuvvetleri yetiştirdi. Düşman, Şerefli-Yamak yolunu güven altına almayı başarmasına rağmen, artık Ilıca vadisinin doğusunda kalmaya cesaret edemeyip, gelişmelerden yararlanarak bütün gece Ilıca'nın batısına taşındı. 10-11 Eylül gecesi, gayet hızlı yürüyüşle Ilıca vadisinin doğusundaki cepheyi boşalttı. Sonuçta, Yamak muharebesinde lehimize bir başarı kaydedilmiş oldu. Fakat kaybımız çoktu. Özellikle değerli 23. Alay Kumandanı Yarbey İbrahim Bey'in şehit olması üzücüydü. Düşmanın da çok kaybı oldu ve bir topu tahrip edildi.

Yamak taarruzu şu gerçeği bir daha ortaya çıkarmış oldu: Vadilere hâkim sırtları elde bulunduran kuvvet, vadilere de hâkim olur ve adeta iç sınırlar üzerinde bu-

lunur. Yunanlılar bu durumdan yararlandı. 2. Grup, Mezartepe'yi alabilseydi planımız mutlaka başarılı olacak ve Ilıca doğusunda kalan düşman, esir düşme durumunda kalabilecekti.

11 Eylül'de, sabahleyin Şerefli vadisi boyunca yapılan gözlemde hiçbir iz görülüyordu. Bu, 4. Fırka'ya telefonla söylendi. Fırka da karşısındaki siperleri boş bularak işgal etti. Artık 2. Yunan Kolordusu'nun Ilıca vadisinin doğusundan çekildiği belirlenmişti. 41. Fırka Süvari Bölüğü ile 4. Fırka Süvari Bölükleri ve kuvvetli subay keşif kolları gönderildi. Öğlene kadar, düşmanın Ilıca vadisi batısından geri çekildiği belliydi. Öğlen, 3. Grup'a yazdığım raporda, düşmanın çekilişini bildirdim ve fırkalara saat 16.00'da takip hareketi için yürüyüşe hazırlanmalarını emrettim.

Saat 15.30'da 3. Grup Kumandanlığı, Batı Cephesi Kumandanlığı'nın emrini bildirdi. Bu emir şöyle diyordu: "Düşman ordusunun sağ yanının büyük kısmı silah kullanılabilecek bir halde ve Hazır Kolordu'ya karşı taarruza başladı. 5, 4, 7 ve 41. Fırkalarla beraber, 1. Grup karargâhı tamamen ordu sağ yanına geçiyor."

Saat 16.30'da fırkalar yürüyüşe geçti. Ben de karargâhımla, 5. Fırka'yı izleyerek hareket ettim. Kadıköy'e evvelce gönderdiğim bir subay, Batı Cephesi'nin şu emrini saat 19.00'da getirdi:

1. 12. Grup cephesi sakindir. Düşman, 4. Grup sol yanına, Karayavşan-Şeyh Ali hattına taarruz etmektedir. Düşman taarruzları durdurulmuştur. Düşman, Hazır Kolordu cephesinde, Basri köyünün beş kilometre batısındaki Duatepe mevzilerimize taarruz ediyor.

2. 1. Grup'un ilk hareket eden iki fırkası 11-12 Eylül gecesini Kayabaşı-Abdülkerim, diğer iki fırkası ise Arık ve Kadıköy bölgelerinde geçirecektir. 1. Grup karargâhı, Erin'de bulunacaktır.

3. Abdülkerim'de menzil noktası; Kadıköy ve Baba Yakup'ta telefon merkezleri vardır.

4. Bu emir, 1, 2, 3, 4 ve 12. Grup Kumandanlıklarına 11 Eylül 1921, saat 17.45'te yazılmıştır.

Bunun üzerine, 5. Fırka'nın Kayabaşı'nda, 7. Fırka'nın Abdülkerim'de, 4. Fırka'nın Erin'de ve 41. Fırka'nın da Kadıköy'de kalmalarını emrettim. Grup karargâhı da Erin'de kaldı. Erin'e gece yarısı girdik. Fırkalar da Haymana civarından ve kısmen gece yürüyüşüyle, geç saatte vardılar. Erin'de bir telefon merkezi kuruldu.

12 Eylül, saat 01.30'da, şu cephe emrini aldım:

1. Düşmanın sağ yanındaki kıtalarından başlayarak çekildiği anlaşıyor. 11 Eylül'de düşmanın Hazır Kolordu cephesine ve 4. Grup'un sol yanına yaptığı taarruzlar püskürtüldü. Yalnız 4. Grup'un sol yanında, Karayavşan'ın kuzeyinde bir tepe düşman eline geçti. Bu tepenin geri alınması için karşı taarruz yapılmaktadır. 2, 3 ve 12. Gruplar cephesinde düşmanın bir faaliyeti görülmedi.

2. Düşmanın genel çekilmesi sırasında, kesin sonuç elde edebilmek için ani taarruz yapmak esas amaçtır. Buna uygun zaman belirlenip bildirilecektir. Düşmanın herhangi bir cepheye yapacağı taarruzlara anında karşı konacaktır.

3. 2, 3 ve 12. Grupların karşısındaki düşmanın da çekilme olasılığı vardır. Bunların çekilmesi durumunda, gruplar yakından takip edeceklerdir. Gece ve gündüz çekilme hissedildiğinde, karşılarındaki düşmanla temasta bulunacaklardır.

4. Hazır Kolordu bölgesinde, Karapınar'da bulunan 23. Fırka, ordu ihtiyatıdır. Polatlı istasyonunun doğusunda toplanacak olan 57. Fırka da ordu emri bekleyecek ve aktaracaktır.

5. 1. Grup Kumandanlığı, 12 Eylül sabahı, erkenden Kızılcaışla kuzeyindeki 4. Grup karargâhına gelerek, durumu öğrenecek ve orada emir bekleyecektir. 1. Grup'un fırkaları 12 Eylül'de Hacıkerim-Türkhöyüğü-Kayabaşı-Taşpınar bölgesinde toplanacaklardır.

6. 42 numaralı cephe emri, 11 Eylül 1921, saat 11.30'da yazılmıştır.

Saat 03.00'te fırkalara cephe emrine göre durum almalarını emrettim. Kendim de saat 10.00'da 4. Grup gözlem yerine vardım ve orada düşmanın 2 ve 12. Grupların cephesinden çekilmekte olduğunu öğrendim. Düşmanın 4. Grup cephesinden çekilme harekâtı ise henüz başlamamıştı.

Fırkalar emrolunan yerlerde toplandı ve akşama kadar dinlendiler. Saat 18.00'de Batı Cephesi'nden şu emri aldım:

1. 1. Grup, en ilerdeki iki fırkasıyla Kargalı ile Eskipolatlı arasına; diğer iki fırkasıyla da Taşpınar ile Kargalı arasına gelecektir. Fırkalar hemen hareket edeceklerdir.

2. Halen cephede sürmekte olan muharebeye, geceleyin 1. Grup fırkalarının da katılması gerekecektir. Kıtaların daima yürüyüşe hazır bulunması lazımdır.

3. 1. Grup karargâhı Kargalı'da bulunacak ve kendisini Karapınar doğusundaki demiryolu yarmasındaki telefon merkezine bağlayacaktır.

4. 12 Eylül, saat 17.30'da yazılmıştır.

Fırkaları cephe emrine göre harekete geçirdim. Fırkalar yürüyüşe geçti ve saat 10.00'da dört fırka da emredilen durumu aldı. Grup karargâhı da Kargalı'da yerleşti. 13 Eylül günü, düşmanın tamamen Sakarya'nın batısına çekildiği anlaşıldı. Kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi sona ermişti. Görüldüğü üzere, düşman 6 Eylül'den itibaren sağ yanından kendi sol yanına doğru toplanarak ve sürekli mevzi taarruzlarıyla bu toplanan kuvvetlerini Sakarya'nın batısına geçirmeyi başardı. Gazi Başkumandan, ordularından daha büyük bir sonuç bekliyordu. Kargalı'dan Basri köyüne giderken, Po-

latlı istasyonunda başkumandanlık karargâhını ziyaret ettim. Gazi Hazretleri, “İzzettin Bey! Sakarya düşman cesetleriyle doldu; sular duruldu değil mi?” dedi. Yunan ordusu, Sakarya’nın batısına başarıyla geçememeli, Sakarya’da boğulmalıydı. Biz kumandanlar böyle bir sonuç aldığımız için üzgündük. Bu sonuca Sakarya’da varılamadı belki ama daha büyük ve benzersiz bir zafer, bir yıl sonra Dumlupınar’da kazanılacaktı.

14 Eylül’den itibaren, emrimde 15, 23 ve 57. Fırkalardan oluşan 1. Kolordu kurulmaya başladı. 14 Eylül 1921’de karargâhımı Basri köyüne taşıyarak, yeni fırkaların emir ve kumandasını aldım.

Sakarya Meydan Muharebesi’nde kolordu örgütlenmesi yoktu. Kolordu düzeyindeki grupların basit bir karargâhı vardı. Yönetim makamı yalnız fırkalardaydı. Cephane ve erzak kolları da fırkaların emrindeydi. Grup kumandanları bu konularda fırkaların durumuna etki edemiyorlardı. Bu örgütlenmenin bazı zararları görüldü. Bu nedenle Başkumandan Gazi Hazretleri, Sakarya Meydan Muharebesi biter bitmez, hemen kolordu örgütlenmesine geçilmesini ve esaslı bir kolordu karargâhı belirlenmesini emir buyurdu.

5. Bölüm

1. Kolordu Kumandanlığı

Sakarya'dan İzmir'e

Yunan ordusuna karşı, 9 Eylül 1921'de, Sakarya'nın doğusunda başlayan Batı Cephesi'nin karşı taarruzu, Ege Denizi sahillerinde ve Meriç sularında atlarımızı sulayınca, yani düşman ordusunun tek bir ayağı kutsal topraklarımızda kalmayınca kadar devam etti. Bu karşı taarruz, tam bir yıl sürdü. 9 Eylül 1921'de başladı, 9 Eylül 1922'de Batı Anadolu'nun incisi, güzel İzmir'e girilmesiyle bitti.

Sakarya Savaşı sonucu, yalnız düşmanın büyük emellerinde hayal kırıklığına uğraması ve geri çekilmeye mecbur kalmaları değildi. Türk ordusuna işgal altındaki ülkeyi bir yıl içinde tamamen düşmandan arındırma gücü de kazandırdı.

Sakarya'nın batısına çekilen Yunan ordusu, merkez ağırlığı Porsuk güneyinde olmak üzere, toplu ve kuvvetli bir durum almıştı. Bu orduyu Sakarya'yı geçerek baskı altında tutmakla başarı kazanmak çok zordu. Dolayısıyla, Eskişehir yönünde geri çekilmesini önleyecek veya Sakarya'nın batısında durursa, güneyden yan ve gerilerini tehdit etmek üzere bir plan oluşturuldu. Batı Cephesi, 2. Kolordu ve 5. Süvari Kolordusu'yla Sakarya'nın güneyinden; 1, 3 ve 4. Kolordularla da Sakarya cephesinden baskı ve takip kararı verdi. Yeni düzen nedeniyle Batı Cephesi, dört piyade, bir süvari kolordusu ve ayrı fırkalardan oluşturuldu. Üçer fırkalı 1, 2, 3 ve 4.

Kolordularla, 5. Süvari Kolordusu, 6 ve 8. Müstakil Pi-yade Fırkaları ve Kocaali Grubu (Hazır Fırka), Batı Cephesi'nin yeni kuruluşunu oluşturunuyordu.

1. Kolordu; Yarbey Naci Bey kumandasındaki 15. ve Yarbey Halis Bey komutasındaki 23. Fırka ve Albay Mümtaz Bey kumandasındaki 57. Fırkalardan ibaretti. 14 Eylül'de Köşeler geçidinden Beylikahır'a [Beylikkapa-sı] kağarki Sakarya bölgesinde bulunuyordu.

(Kroki 33)

Bunun kuzeyinde 3. Kolordu, güneyinde de 4. Kolordu bulunuyordu. 15 ve 57. Fırkalar, ilk defa kumanda altına giriyordu. Sakarya Meydan Muharebesi'nin sol yanında kumanda ettiğim 5 ve 24. Fırkalar, kolordu düzenine geçiş nedeniyle lağvedilmişti. 9. Fırka da lağvolunan fırkalar arasındaydı.

Karargahını Basri köyünde kuran kolordu, 23. Fırka Sarışaban-Köşeler bölgesinde, Porsuk kuzeyinden Ömerler yönünde hareket etmek üzere, 27. Fırka Yassıhöyük (Gordion) bölgesinde, Bebi üzerinden Sazılar yönünde ilerlemek üzere ve 15. Fırka, Ezineli bölgesinde Beylik köprüsünden Melek köyü yönünde ilerlemek üzere hazır haldeydi.

Beylik köprüsü tahrip edilmiş olduğundan, Porsuk'un güneyine geçecek bir geçit yoktu. Sakarya nehri dar olmakla beraber, zemini bataklıktı ve ne atlıların ne de piyadenin geçmesine müsait değildi. Buralardan ancak köprü ve sal yaparak geçilecekti. Yalnız, Porsuk'un kuzeyine geçmek için Köşeler geçidinden faydalanmak mümkündü.

Porsuk kuzeyinde, 1. Kolordu'nun karşısında Yunanlıların bir fırka kadar kuvvetleri bulunduğu gibi, Beylik köprüsünün batı sırtlarında da Sazılar'a kadar önemli kuvvetleri olduğü görünüyordu. Bebi civarında yüzerek geçirebildiğimiz keşif kolları ilerleyemeyerek geri döndü. Daha sıkı bir keşif yapmak ve bir köprüba-

şı oluşturmak amacıyla, 23. Fırka'dan bir bataryayla desteklenen iki tabur Köseler geçidinden geçirildi. 57. Fırka'dan da Yassihöyük bölgesinde yerleştirilen fırka topçusu tarafından korunmak üzere Bebi köyü karşısında basit ve ilkel bir iki sal yapılarak, iki bölük kadar asker karşıya geçirildi. Beylik köprüsünün tamirine de çalışıldı ama düşman ateşi karşısında bir sonuca varılamadı.

Köseler geçidinden geçen 23. Fırka müfrezesi, Ömerler'den dört taburluk bir düşman kuvvetinin ilerlemesi üzerine ileri hareketi durdurdu ve bir muharebe-ye tutuştu.

Bebi'ye ilerleyen iki bölük ise Ağıl üzerinden karşı taarruza uğradı. Bu bölükler oldukça direndiyse de gerideki salların niteliksizliğinden dolayı destek alamadıklarından geri alındı ve Yassihöyük'teki topçunun düşmana karşı yaptığı durdurma ateşi sayesinde, kısım kısım Sakarya'nın doğusuna geçirildi. Yine de gerek Köseler'de gerek Bebi'de biraz kayıp verildi. Bu hareketle düşmanın Sakarya'nın batısında geçit hareketimizi durduracak kadar kuvvetli bulunduğu anlaşıldı. Bunun üzerine daha çok araç toplayarak, daha çok ve mükemmel sallarla Beylik köprüsünün tamiri için gerekenleri hazırlamayla uğraştık.

Beylik köprüsünün tamiri mümkün olunca, kolordu önce 15. Fırka'yla köprüden geçerek ilerledi. Düşman, Eskişehir yönüne çekilmeye devam ediyordu. Kolordu, Porsuk'un güneyinden demiryoluyla Melek köyü arasından ilerleme emri aldığından, 15. Fırka'dan sonra 23. Fırka da Beylik köprüsünü geçerek 15. Fırka'yı takip etti. 57. Fırka ise Bebi bölgesinde oluşturduğu sallarla ve kısmen de köprüden geçerek, Sazılar yönünde ilerledi.

Kavuncu köprüsünden ilerleyen 4. Kolordu da, Sivrihisar yönünde yürüyordu. Bu kolordu, 1. Kolor-

du'nun ilerisinde bulunuyordu. Düşman, Sakarya batısında muharebe kabul etmeyerek, Eskişehir'e geri çekilmeye devam ettiğinden, cephe kumandanlığı da merkez ağırlığını güneye, Afyonkarahisar-Aziziye bölgesine almakta olduğundan, 1. Kolordu da sürekli yürüyüşlerle Sakarya'nın güneyindeki Çandır'a vardı. Hava yağmurlu ve yollar çok çamurlu olduğundan yürüyüş zorluğu artmıştı. Kıtaların çadırı olmadığından, geceler yağmur altında ve açıkta geçiriliyordu. Güzergâh üzerinde ve yakınında istila görmüş ve yanmış köylerden çok az yararlanabiliyorduk. Sakarya'dan Çandır bölgesine kadar iâşe zorluğu da çekiyorduk. Bölgede bir şey bulma imkânı yoktu. Çandır'a geldikten sonra iâşe durumu biraz düzeldi. Çandır bölgesi köyleri zengin ve büyük; çoğu göçmen ve Tatar köyleriydi. Burada %40 usulüyle yiyecek edinebiliyorduk. Yeterince değirmen de bulunduğundan, un ve ekmek bulmak kolaydı. Kolordu bu bölgede bir hafta kadar kaldı ve Sakarya güneyindeki Hüsvpaşa hariç, bölgeyi emniyet ve kontrol altına alma görevini üstlendi. Düşman, Seyitgazi ve güneyinde yerleşmiş ve tahkimata başlamıştı. Yalnız keşif faaliyeti oluyordu. Ben de Belpınar-Balağıl-Karakaya bölgesine yerleştim ve düzen oluşturmaya başladım.

2. Kolordu daha güneyde, Bayat-Bolvadin bölgesindeydi. 8. Fırka, Güzelimdağı'nda tuttuğu muharebe- de düşman daha üstün kuvvetler yetiştirdiğinden Afyonkarahisar'a girmeyi başaramadı. Düşman, Afyon'un doğusunda, Güzelim dağında ve güneyde Kalecikler bölgesinde kuvvetli yerleşerek, önemli ölçüde tahkimat yapmaya başladı. Yunan ordusu, böylece Eskişehir ve Afyon'u arkasına alarak, Bursa ve İzmir yönlerini kesmek üzere esaslı bir cephe oluşturmuş oluyordu. Bu cephe, özellikle Porsuk'un kuzeyinde Bozdağ, güneyinde ise Ağapınarı, Eskişehir, Kırğızdağı, Seyitgazi tepesi, Kümbetözü'nün batısı, Kazuçuran, Güzelim dağı- Kale-

cik-Afyon'un güneyindeki Tilkikırabeli genel hattında bulunuyordu. Söğüt-İznik hattında, ayrık alayları ve 11. Fırka, Çivril-Çal-Sarayköy bölgesinde de farklı alayları bulunuyordu.

Batı Cephesi kolorduları, menzil ve iaşe nedeniyle güneye kaydırılırken Yunanlılar da bu harekete bağlı olarak, Afyon bölgesinde kuvvetlerini yoğunlaştırmayı sürdürdü. Sonunda 3. Yunan Kolordusu (3, 6, 10, 11. ve bağımsız bir fırka) Eskişehir bölgesinde, 1. Yunan Kolordusu (1, 4, 5 ve 12. Fırkalar) Afyonkarahisar bölgesinde toplandı. Bunların arasında da 2. Yunan Kolordusu (7, 9 ve 13. Fırkalar) bulunuyordu. 2. Yunan Fırkası ve Süvari Fırkası da Uşak'ın güneyine gelmişti.

1. Kolordu Çandır bölgesinden Aziziye'ye nakledildi. Aynı zamanda 4. Kolordu, Sivrihisar'dan Çandır bölgesine ve 3. Kolordu da Porsuk kuzeyinden Sivrihisar bölgesine geçirildi.

2. Kolordu, Aziziye'nin ve Bayat'ın batısındaki Eğridağ'dan başlayarak Akarçay'a kadar cephe kurdu ve düşmanla temasta kaldı. 1. Kolordu'ya da Hüsrevpaşa bölgesini emniyet ve kontrol altına alma görevi verilmişti.

Bu bölgede, kolordu ve fırka süvari bölükleriyle Yapıldak bölgesinde düşmanla temas kuruldu. Gediz yönünde iz süren subay keşif kolları, düşmanın hep güneye doğru hareket halinde olduğunu haber veriyordu. Kolordunun, Aziziye bölgesinde kaldığı süre içinde, bazı mevziler inceleniyor, düzenleniyor ve hazırlanıyordu.

Bundan sonra, Batı Cephesi'nde yeni bir kumandanlık kuruldu ve 1. Ordu oluşturuldu. Ordu Kumandanlığına Ali İhsan Paşa getirildi. Karargâhı da Bolvadin'de kuruldu. Bu ordunun emrine 1, 2 ve 4. Kolordularla 5. Süvari Kolordusu ve Afyon güneyindeki 8 ve 6. Fırkalar verildi. 3. Kolordu ve Kocaeli Grubu, doğruca cephe emrinde bulunuyordu. Çok az bir zaman sonra, 1. Or-

du Akarçay'ın güneyine, Çay bölgesine nakledildi. Bu nakilde 1. Kolordu, Çay'ın batısındaki Akarım bölgesinde, 4. Kolordu da Çay'ın doğusundaki İshaklı'da toplandı. Akarçay'ın kuzeyinde de 2 ve 3. Kolordular kaldı. Bunlardan da 2. Ordu oluşturuldu. Sonra ortaya çıkan 16 ve 17. Fırkalarla da 6. Kolordu yaratıldı ve Batı Cephesi şu düzeni aldı:

Kocaeli bölgesinde doğrudan doğruya cephe emrinde olan Albay Halit Bey emrindeki Kocaeli Grubu:

- Sivrihisar bölgesinde, Albay Arif Bey kumandasında 3. Kolordu.
- Aziziye bölgesinde, Salahaddin Âdil Paşa kumandasında 2. Kolordu.
- Bolvadin bölgesinde, Kazım Paşa kumandasında 6. Kolordu.
- Afyon güneyinde, Efesultan bölgesinde Albay Kazım Bey kumandasında 8. Fırka.
- Sandıklı bölgesinde, Albay Nazmi Bey kumandasında 6. Fırka.
- Dinar bölgesinde Fahrettin Paşa kumandasında 5. Süvari Kolordusu.
- Çay batısında, Akarım bölgesinde Albay İzzettin kumandasında 1. Kolordu.
- Çay doğusunda Albay Kemalettin Sami Bey kumandasında 6. Kolordu bulunuyordu.

1921 yılının sonunda genel durum böyleydi. En büyük görev, düşmanı tamamen ülkeden çıkarmaktı. Bunun için her tarafta birden faaliyete başlandı. 1. Kolordu, ihtiyatta bulunduğu için bütün mesaiyi talim ve eksiklerin giderilmesine ayırıyordum. Böylece fırkalar üzerinde geceli gündüzlü çalışarak kıtalarının muharebe yeteneklerini ve saldırı güçlerini artırdık. Sürekli tatbikat, denetleme, fırka ve kolordu manevraları, bilimsel kurslar, topçu atışları ve güçlü savunma tertibatlarını tahrip etmeye yönelik denemeler yaptık. Kıtaların silah

gücü de Başkumandanlık tarafından devamlı artırılmaktaydı. Silah, top ve şimdiye kadar elimizde çok az sayıda bulunan ağır makineliyle, neredeyse hiç sahip olamadığımız hafif makineli tüfeklerin sayısı memnuniyet verecek derecede artmıştı.

1922 İlkbaharı'nda 8. Fırka, cephesiyle birlikte emrime verildi. Aylardan beri cephede bulunan bu fırkayı dinlendirmek için 57. Fırka ile değiştirdim. Yaza doğru, kolordu İshaklı bölgesine taşındığından, Afyon'un güney cephesi eskiden olduğu gibi, 8. Fırka'ya geri verildi ve bu fırka da ordu emrine geçti.

Yunanlılarda yanlış kanı uyandırmak için, Batı Cephesi'nin merkez ağırlığı Akarçay'ın kuzeyinde gösterildi. Akşehir'den Cihanbeyli'ye doğru bir dekovil hattı oluşturulması düşünüldü ve bu nedenle, 4. Kolordu tekrar Akarçay'ın kuzeyine alınarak 2. Ordu'ya eklendi. 1. Kolordu da İshaklı bölgesine, Çay'ın batısına alındı. Denetleme heyetleri defalarca 2. Kolordu bölgesinden cepheye gönderildi ve Akarçay'ın güneyinde düşmana bu taraftan taarruz edilmeyeceği hissi uyandırmak için çeşitli mevziler kuruldu. Bu tahkimat cephedeki mevzilerden başlayarak Efesultan doğusundaki Işıklar dağı, Karadilli ve Kızıldağ-Bozan-Gencali-Sultan dağları batı etekleriyle Karakuş dağına kadar ilerletildi. Bütün bu işleri 1. Kolordu'nun çok çalışkan fırkaları yaptı. Düşmanı yok edecek önlemler alınmaya başlanmıştı. Kıtaların talim ve eğitimi hiç durmadan devam etti. Nisan ayında, Gazi Başkumandan 1. Ordu Karargâhı'na geldi. Beraberinde Rus ve Azerbaycan elçileri Aralov ve Abilov yoldaşlarla, Rus askeri ataşesi de vardı. Huzurlarında bütün 1. Kolordu bir resmigeçit yaptı. Sefer düzenindeki üç fırkalı kolordunun resmigeçidi görkemli oldu. Rus elçisinin dikkatini çeken bu düzen, o zaman Rus ordusunda bile görülmediği için askeri ataşenin de dikkatini çekti. Aralarındaki konuşmada,

bu kıtaların Rus Bolşevik kıtalarına değil, Çar zamanındaki düzenli orduya eşdeğer olduğunu söylediler.

Düşman cephesinin kuvvetli tahkimata dayalı bir savunma düzeni olduğundan, o mevzilere taarruzun iyi hazırlanmış keşif, gece yanaşmaları ve gece taarruzları gerektireceğini düşünerek, arazi üzerinde defalarca tatbikat yapmakla uğraştık.

Yunan ordusunun bir taarruza geçme olasılığı da hiçbir zaman unutulmuyordu. Bu taarruzun Akarçay'ın kuzeyi veya güneyinden olması durumunda ne yapılacağına dair fikirler ortaya koyuluyordu. Batı Cephesi merkez ağırlığının Bolvadin-Çay bölgesinde bulunması, düşmanın gerek Akarçay'ın kuzeyinden (örneğin Aziziye bölgesinden), gerekse güneyden olası genel taarruzlarının karşılanabilmesini sağlıyordu. O zaman, kumandanların fikirlerini incelemek ve değerlendirmek için bazı savaş problemleri de çözüyorduk. Bunlardan birine dair benim çözüm önerim şöyleydi:

Eskişehir-Afyonkarahisar hattındaki düşmana karşı, Batı Cephesi kumandanının ve yalnız Afyonkarahisar bölgesindeki düşmana karşı 1. Ordu kumandanının hareket şekli hakkında düşünceler:

1. Yalnız 1. Ordu'nun (1, 2, 4 ve 5. Kolordular ve 6. Fırka) Afyonkarahisar bölgesindeki düşmana taarruzu için, önce iki tarafın kuvvetlerini karşılaştırıyorum:

Afyon bölgesinde düşmanın 5, 9, 13 (2. Kolordu), 12 ve 15. Fırkaları var. Toplam beş fırka. Bu kuvvete İslamköy-Dumlupınar bölgesine çekilen 1, 2 ve 4. (1. Kolordu) Fırkaların iki fırkasının katılabileceğini de hesaplayarak, 1. Ordu'nun yedi fırkaya karşı on bir fırkayla taarruz etmesi mümkün olur. Düşmanın Sakarya muharebelerinden sonraki kaybını tamamlayıp, bizim fırka-

larımız kadar askere sahip olduğunu varsayarsak, üç fırkalık bir üstünlükle 1. Ordu'nun taarruzu mümkün görünüyor. Ancak düşmanın Eskişehir grubundan Afyon grubuna yardım etmesini de engellemek gerekiyor. Bu nedenle 3. Kolordu'nun (1, 61, 41, 17 ve yeni katılan 16. Fırka), dört fırkadan ibaret olan düşmanın Eskişehir grubunu tutup, güneye yanaşmasını engellemek üzere, tüm gücüyle Bardakçı bölgesinde konuşlanması gerekir. Gerektiğinde bu kuvvetler yerinde bırakılmayıp ya Eskişehir'deki düşmana bir piyade ve bir süvari fırkasıyla taarruz etmek veya Eskişehir'deki düşman grubunu durdurabilecek kadar bir kuvvet (yani üç fırka) bırakarak kullanılabilir. Böylece diğer iki fırkasıyla 1. Ordu desteklenebilir. Sonuçta yalnız 1. Ordu'nun taarruzu söz konusu olduğunda bile, tüm Batı Cephesi güçlerinin katılması gerekecektir.

2. Batı Cephesi'nde Yunan ordusunun bulunduğu hattan atılması ve yenilmesi için iki hareket türü vardır: 1. hareket; birinci maddedeki tartışmada görüldüğü gibi, 17 ve 16. Fırkalarla desteklenen 3. Kolordu ile Seyitgazi yönünden Eskişehir'e, 1 ve 4. Kolordularla desteklenen 1. Ordu'yla da Afyonkarahisar'a taarruz etmektir. Bu harekette, 5. Kolordu'yla 6. Fırka'nın 1. Yunan Kolordusu'nun Afyon bölgesine bütün kuvvetiyle yanaşmasını engellemesi gerekir. Aynı zamanda, ordunun sol yanını güven altına alabilmek için, Dugla boğazı ve Çivril bölgesinde çok etkin olabilecek şekilde hareket etmelidir. Batı Cephesi'nin büyük kısmını oluşturacak olan 1. Ordu'nun 2. Kolordu ile karşısındaki düşmana ve 1 ile 4. Kolordular ve 8. Fırka ile de Süğlün-Kalecik tepesi-Aşurdağı hattına güneyden taarruz etmesini uygun buluyorum. Bir kolordu Süğlün-Kalecik hattına, diğer kolordu da Tilki-kırıbeli-Aşurdağı hattına taarruz edecektir. 8. Fırka veya bunun yerine konacak herhangi bir fırka da or-

du ihtiyatı olarak kullanılabilir. Bu fırka o sırada Şuhut kasabasında bulunmalıdır. 1. Ordu'nun asıl taarruzu güneyden yapmasındaki önem, başarı halinde düşmanın kesin yenilgisini sağlamasıdır. 4. Kolordu ve 8. Fırka'yı kuzeye alarak, Samanlıdağı-Demirli bölgesinden kesin taarruz yapmak ise (menzil konusu göz önüne alınmadan) düşmanın Kızvıran'dan sonra Köroğlu kalesi-Teberoğlan gediği-Arslankaya veya Çakırtepesi hattına; özetle birtakım mevzilere rastlaması sonucunda yenilgiden kurtulamayacağı bir aşmaya gelmesi olasıdır. 1. Ordu'nun yalnız taarruzu halinde, bütün Batı Cephesi kuvvetleri muharebeye gireceğinden, daha çok destek vererek başarılı olmasına çalışmak gerekir. O halde, 3. Kolordu'yu Eskişehir Grubu'na karşı yalnız bırakıp, 17 ve 16. Fırkalarla 1. Ordu'yu desteklemek ve bu fırkaları 2. Kolordu'nun sağ yanında, Emirli bölgesinde, düşmanın sol yanını kuşatacak şekilde tutmak uygun olur.

3. Batı Cephesi için uygulanabilecek diğer bir hareket tarzı da, esasen cephe kumandanlığınca öngörülendir. Yani, kuzeydeki kuvvetleri de tamamen güneye alarak, ordunun sağ yanını (2. Kolordu'nun hareketini gerektikçe Emir dağlarına dayayarak) Şuhut, Sandıklı ve daha batıda tutarak, düşmanın sağ yanını bulup kuşatmaya çalışmaktır. Bu harekette düşmanın Eskişehir'deki grubunun da güneye geleceğini kabul etmek gerekir. O halde, tarafların bütün kuvvetleri, hemen hemen tam karşı cepheleriyle karşılaşmış olacaktır. Düşmanın muharebeyi kabul etmesi durumunda, başarılı olmamız halinde parlak bir sonuç elde edilmesi mümkündür ve düşman ordusunun yenilgisi kesin olur. Düşman bu manevramıza karşı muharebeyi kabul etmezse, Dumlupınar bölgesiyle Banaz çayı batısında karşılaşacaktır. Ya da sol yanını daha batıya, Uşak'ın doğusundaki Elmadağ'a alacaktır. Sağ ya-

nını da Menderes'e dayayacaktır. Bu cephe, 100 kilometrelik geniş bir cephe olacağından, arazi de taarruz harekâtına uygun olduğundan, ordumuz için geleceğe yönelik bir sorun göstermemektedir. Ben tam yetkiye sahip Batı Cephesi kumandanı olsam, birinci harekât planını uygulardım. Yani 1. Ordu'yu iki fırkayla daha destekleyerek, Afyonkarahisar etrafındaki düşmana kesin bir darbe vurmak taraftarı olurdum. Çünkü bu harekette kazanılacak bir başarı, düşmanı Eskişehir ve Afyon hattından atacak sonucu doğurur.

Taarruz planı problemini, 1. Ordu'nun 2. Kolordu'yla desteklenmesi ve Afyon güneyinde bir merkez ağırlığı oluşturulmasıyla çözmeyi; ordunun 26 Ağustos'taki gerçek taarruzda uyguladığı taktikten pek sapmadığını gösteriyor.

Aynı zamanda, siyasi hazırlıklar bakımından da önemli etkinlikler yapıyordu. Bu uygulamalar arasında, kumandanlara sorulan bazı sorular vardı.

Gerektiğinde hükümeti esaslı bir şekilde savunabilmek için aşağıdaki konulardaki düşüncelerinizi almak isterim:

1. Boğazlardaki siperlerin kaldırılması durumunda, İstanbul'un taarruzdan korunması ve iki Boğaz arasındaki sahada düşmanca tutumların önüne geçilebilmesi için alınabilecek askeri önlemler nasıl olmalıdır?

2. Misak-ı Milli'nin 4. maddesinde, İstanbul'la Marmara Denizi'nin emniyeti ve her türlü tehlikeden uzak olma esası saklı kalmak şartıyla, "Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının, ticareti hakkında, bizimle ilgili diğer devletlerin vereceği karar geçerlidir" denilmiş ve Sevr Anlaşması'nın 30 ve 61. maddelerine bağlı maddelerinin içeriğine göre, İtilaf Devletleri'nin Boğazlar hakkında birtakım kararlar almak istediğini göz önünde tutarak, mevcut kuvvet ve durumumuzu da değerlendirerek, imzalanacak bir anlaşmada Boğazların dış dünyaya açılması hakkında bu bağlamdaki hangi kararlara razı olacağız?

3. Sevr Anlaşması'nın 152-225 ve 318-327. maddeleriyle 334. maddeleri hakkında düşünceleriniz nedir?

4. Anılan üç maddenin her biri hakkındaki düşüncelerin telgrafla yollanması rica olunur.

8 Kasım 1921.

Genelkurmay Başkanı Fevzi.

1. Kolordu Kumandanlığı'na (kişiye özeldir),

Genelkurmay Başkanlığı'ndan aldığım şifre sureti ektedir. Sizin de bu konudaki düşüncelerinizin acil olarak belirtilmesini rica ederim.

(harekâtın 810 numarasıyladır).

11 Kasım 1921. 1. Ordu Kumandanı Ali İhsan.

1. Ordu Kumandanlığı'na,

11 Kasım 1921 tarih ve harekâtın 810 numaralı emrine cevaptır:

1. İstanbul'un denizden korunması konusunda, Türkiye'nin Boğazlarda tam serbesti sahibi olmasından başka bir askeri önlem olamaz. Boğazların bataryalardan arındırılması durumunda, büyük devletlerin hepsinin İstanbul'u tehdit etmesi kaçınılmazdır. İkinci derece devletler ve İstanbul'la en fazla ilgili olan Yunanistan söz konusu olduğunda, Türkiye'nin en azından bu devlete karşı, İstanbul'u denizden savunabileceği bir deniz kuvveti olması şarttır. Aynı zamanda, Çanakkale Boğazı'na yakın olan adaların harekât üssü olmaması için devletler buna yönelik taahhüt vermelidir. Bunun kabulü, bir askeri teminat olabilir. Türkiye bu derece sınırlı bir donanmayla büyük devletlerin Boğazlardan edinmek istediği iktisadi ve siyasi çıkarları engellemiş olamayacağından, mantıklı görülebilir. Boğazların bataryalardan arındırılması durumunda, Türkiye'nin ülke savunmasına yönelik tüm konularda, tüm ülke sınırları içinde tam bağımsızlığa sahip olması gereklidir. Bütün Anadolu sathında, Türkiye her konuda tam bağımsız olursa, İstanbul'a yönelik olası tehditlerle, ülke savunması sarsılmaz. Rumeli tarafında da aynı serbesti olmalıdır. Buna göre Mar-

mara'nın Rumeli sahilinden Yunanlıların çıkarılması veya Doğu Trakya'ya özerk bir yönetim vermek, fiilen ve askeri bakımdan bir teminat olur. Bu önlemle Marmara Denizi'nde, yani iki boğaz arasındaki sahada, düşmanca hareketler olması önlenmiş ya da sınırlanmış olabilir.

2. 30-60. madde kararıyla İtilaf Devletleri, Sevr Anlaşması'nda Boğazlar Komisyonu adı altında bir hükümet oluşumuyla, tarafsız bir bölge kurmuş oluyorlar. Bu sayede İstanbul'un güvenliğini de taahhüt ettiklerini duyuruyorlar. Boğazlardan geçiş serbestisi için bütün bu kararlara gerek yoktur. Bir Boğazlar Komisyonu kurulmasına razı olunabilir. Bu komisyonun daimi başkanı veya iki üyesi Türk olmalıdır ve yalnız Boğazlardaki trafikle Boğazların sahillerinin silahlanmadığını kontrol etmelidir. Boğazlar Komisyonu'nda tarafsızlığı sağlayıp denetlemek için gereken yasalar hazırlanabilir.

3. Sevr Anlaşması'nın 152-225. maddeleri Türkiye'nin savunma gücüne yöneliktir ve bu maddelerin hiçbirinin kabulü mümkün değildir. Silahlanma sınırlaması için Türkiye de diğer tüm devletlerin uyacağı uluslararası taahhütlere katılabilir. Esir ve kayıplara yönelik, 208-217 ve 218-226. yasa maddeleri, karşılıklı şartlara bağlı olmalıdır. 318-327. maddeler, yani hava sahasıyla ilgili olanlar, Türkiye savaş durumunda olmadıkça, 326. maddede belirtilen ve İtilaf Devletleri arasında yapılan havayolu seyrüsefer anlaşmasına bağlı olabilir. Fakat savaş halinde, bu konuda Türkiye de diğer devletler gibi serbestisini korumalıdır. 334. madde kararı, ticaret serbestisi ve medeni birtakım uygulamaları gerçekleştirme hedefiyle uyumlu olarak, hiçbir kesinti yapmaksızın kabul edilebilir. Fakat deniz ticaretimiz geri kaldığından, gelişmesini sağlamak için Osmanlı denizciliği hakkında hükümetin gerekli gördüğü izinleri verebilme hakkını saklı tutması gerekir.

Bu düşüncelerimi şimdi gözden geçirdiğim zaman, sonuçta gerçekleşen durumu da dikkate alınca, bütün düşündüklerimin sağlanmış olduğunu, hatta bazı noktalarda kendimden hicap duyacak kadar küçük düşündüğümü de anlıyorum.

1. Ordu Kumandanlığı'na, İshaklı, 8 Nisan 1922

İshaklı'da bir at gezintisi sırasında: 1922

Paris Barış Konferansı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne verdiği nota hakkındaki âcizane düşüncelerim özetle ektedir. Fırka kumandanlarının gönderdiği düşünceler de ayrıca sunulmuştur.

Paris Barış Konferansı'nın verdiği notanın içeriğindeki karar, Misak-ı Milli'yi tamamen yerine getirmiyordu. Çünkü nota, Doğu Trakya'nın büyük kısmı için Yunanistan adına bir emrivaki kabul etmiş, İstanbul'un güvenliğini, gerek karadan gerek denizden her zaman tehdit altına alabilecek bir durumu kabul etmişti. Kapitülasyonlar için bazı kayıt ve şart getirilmiş ve ordunun kuvvetini sınırlayıp gönüllülük esasında ısrar ederek, güçlü ve bağımsız bir ulusal varlığın tekrar kurulmasına izin verecek koşullar sağlanamamıştı. Büyük devletlerin Türk ulusu ve devletini kendine ait topraklarla yeniden buluşturma konusundaki notası, söz konusu arzularla tezat oluşturmaktaydı. Fakat notada dile getirilen isteklere ve Anadolu'nun boşaltılmasına yönelik olarak barış görüşmelerine girişmek mümkündür.

Mütareke hakkında hükümetin cevabi teklifi kabul olunmadığı takdirde, barış görüşmelerine bir ay gibi kısa bir zaman içinde olması şartıyla, mütarekesiz başlamak dahi mümkündür.

Anadolu'nun kayıtsız ve şartsız olarak, Türk hâkimiyetine iadesi elzem bulunduğundan, İzmir şehri için Rumların da katılabileceği özel bir yönetimi kabul etmek uygun değildir. Azınlıklar hukuku karşılıklı olarak korunacağından, hükümetin mevzuatındaki yasalar ve iç idaresini bozacak kayıtlar kabul edilmemelidir.

Yunanlıların Türk olan Edirne vilayetini (Doğu Trakya) elinde tutması, İstanbul'un emniyetini ve İtilaf Devletleri tarafından arzu edilen, iki komşu ulus ve hükümetin gelecekte samimi ve kalıcı barış sağlamasını engelleyecektir. Bu yüzden Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesi için ısrar etmek gerekir. Sonuçta Doğu

Trakya'nın özerk bir yönetime sahip olması ve Yunanlıların Marmara sahillerinde hâkimiyet kurmamaları bizim için daha az zararlı bir durum sayılır.

Dâha çok Yunanlılarla ilgili konuları kapsayan maddelere yönelik olarak, ordu ve milletimizin azim, iman ve fedakârlığına güvenilebilir. Yunan ordusunu Anadolu'da yenmek ve ardından Trakya'yı da zorla almak imkânsız değildir. Milletin şimdiye kadar gösterdiği fedakârlıkların bu sonucun elde edilmesine kadar devam edeceği bugüne kadar gördüklerimizden anlaşılmaktadır. Sonra, onları daha çok ilgilendiren Boğazlar sorunuyla kapitülasyonlar ve ordunun gücünün sınırlandırılması ve kura usulünün kaldırılmasıyla ilgili önemli konular gelir. Yunanlılar, Doğu Trakya'yı tamamen boşaltırsa, Boğazlar için Çanakkale ve Üsküdar sancakları sınırı içinde askerden arındırılmış bir bölge olması kabul edilebilir. İttifak Devletleri garnizonunun (bu garnizon hiçbir şekilde bir fırkadan fazla olmamalıdır) Gelibolu yarımadasında bulunması, Yunanlıların Doğu Trakya'da kalmaları halinde, zararlı olmaz. Fakat bu durumda, Çanakkale sancağının askerden arındırılmış bölge haline getirilmesi uygun değildir. Hiç olmazsa boğazın bir tarafı bizim elimizde bulunmalıdır.

Boğazlardan savaş gemilerinin (özellikle de Yunan savaş gemilerinin) geçmesi kabul edilmemelidir. Yunan savaş gemileri, İstanbul için sürekli saldırı hissi uyandırıp, asayiş bozukluğu yaratacağı gibi, artık Yunanlıların Trakya ve Karadeniz sahillerinde bir çıkarı da yoktur.

Boğazların İttifak Devletleri yararına serbestisinin sağlanması için, Çanakkale Boğazı'nda ilgili hükümetlerin birer harp istasyonu bulundurmaları yeterli olacaktır. Türk harp istasyonunun da içinde bulunacağı bu güç, Boğazlar Komisyonu'na bağlı olabilir.

Rumeli yakasında askeri olmayan bölge, Yunan sınırından itibaren hiç olmazsa Çatalca hattına kadar ol-

malıdır ve İstanbul garnizonu sınırlandırılmamalıdır. İstanbul'un karadan korunması için bu kararların ve önlemlerin alınması kesinlikle gereklidir. Aksi takdirde Rumeli'deki arazimizi tecavüz ve istilaya karşı savunmak için Anadolu'dan zamanında kuvvet getirme imkânına sahip olamayız. Boğazların serbestisi durumunda, Yunan donanması da Marmara ve İstanbul sahillerini tehdit eder. Yunan donanmasının Yunanistan ile savaş halinde olduğumuzda tarafsızlığını ilan edip Marmara'ya girmeyeceğine İttifak Devletleri nasıl garanti verebilir? Buna karşı en somut teminat, bizim de Yunan taarruzuna karşı İstanbul'u denizden koruyacak bir donanmaya sahip olmamızdır.

Askerlikte kura usulünün lağvı asla kabul edilemez. Gönüllü usulünde düzenli bir askeri kuvvet oluşturulması ülkemiz için çok güç ve masraflı olur. Silahlı kuvvetlerin miktarı barış anlaşması şartları arasında olmalıdır. Barış zamanında 80 bin kişilik bir ordu teşkilatı ülke ve sınırların korunması için mutlaka gereklidir. Zaten Türkiye memleketin imarını, iktisadını ve eğitimi yönetebilmek için ihtiyaç duyacağı giderlerden dolayı, komşularını tehdit edecek derecede büyük bir kuvvet besleyemeyeceği konusunda İttifak Devletleri'ni ikna etme becerisini göstermelidir.

İktisadi kapitülasyonlar konusunda iktisadi gelişme garanti altına alınmalıdır. Ülkenin ürün ve mallarının, yabancı kaynaklılardan daha pahalı olmaması esastır. Bir yabancı bir Türk'e göre vergi ayrıcalığına sahip olmamalıdır ki, halkımız mağdur olmasın ve iktisaden rahat edebilsin. Ülkenin sanayi ve bayındırlık ihtiyacı için ithaline mecbur olduğumuz mallar, kendi halkımızca ucuz temin edilebilecek gümrük şartlarına sahip olmalıdır.

Adli kapitülasyonlarda da, medeni bir ulus ve kendi ülkemizde bir yabancı kadar hakkımız ve öz saygımız

olduğu kabul ettirilmelidir. Belki bir süreliğine, bir vatanla bir yabancı arasında doğabilecek davalar ya da yabancılardan genel hukuk davaları için karma bir adli mahkeme kurulması kabul edilebilir.

Ermeni yurdu için Milletler Cemiyeti'ne başvurulması kabul edilmemelidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin imzaladığı anlaşmanın uygulanması gerekir. Esasen Kars 'Anlaşması'nda, Batum limanından Ermenilerin de yararlanabileceği şekilde, onların sahil ihtiyacını da karşılayan düzenlemeler yapmıştır. Herhangi bir sınır düzenlemesi için ahalinin mübadelesinin şart koşulması faydalıdır.

Azınlıklar hukuku için karşılıklı, aynı koşul ve düzeyde olma şartıyla teklif yapılabilir. Bu bağlamda, Türk vatandaşlarının Yunanistan'daki emlak ve arazilerinde tasarruf hakkını saklı tutmayı dikkate almak önemlidir.

Yönetim tarzımız ve devletin örgütlenmesi konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi, tam bağımsızlığını korumalıdır. İstanbul'un padişahın hüküm ve idaresine iadesi gibi niyetler, yine yabancılardan amaçlarına hizmet edecek ve iç yönetimde nifak ve karışıklık doğuracak bir saray yönetimini işaret etmektedir. Anayasamızı milletin arzu ve iradesine göre oluşturma hakkımız teslim edilmiş olmalıdır.

1922 Haziran ayı içinde, 1. Ordu Kumandanlığı'nda değişiklik oldu. Gazi Başkumandan Hazretleri'nin Büyük Nutuk'ta belirttiği sebepler dolayısıyla Ali İhsan Paşa, 1. Ordu Kumandanlığı'ndan azledildi, yerine Nurettin Paşa tayin olundu.

Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ile aramızda büyük gücenmeler yaşandı. Bazı bilgileri aktarmayı, kumandanlık ilişkilerinde üstlerin astlara karşı göstermesi gereken saygı ve itimadı belirtme açısından faydalı buluyorum. Kumandanın karakterinde maiyetine karşı çok

büyük nüfuz ve iktidar sağlama arzusu olması gereklidir. Kumandan, maiyetinin kayıtsız şartsız amiri ve hâkimi olmalıdır. Fakat bu nüfuzu sağlamak için kullanılacak araçlar ve gösterilecek davranışların niteliği önemli konulardır. Bunda başarılı olmak için astlarının nabzını iyi tutmak ve kalplerini kazanmak esastır. İyi davranarak ve samimiyet kurarak, astın zorunlu olduğu boyun eğme ve bağlılık, amirin bütün arzularına uygun, hatta yasal ve resmi sınırları da aşan düzeye çıkarılabilir. Dolayısıyla ast, üstüne sadık, vefakâr bir araç olur.

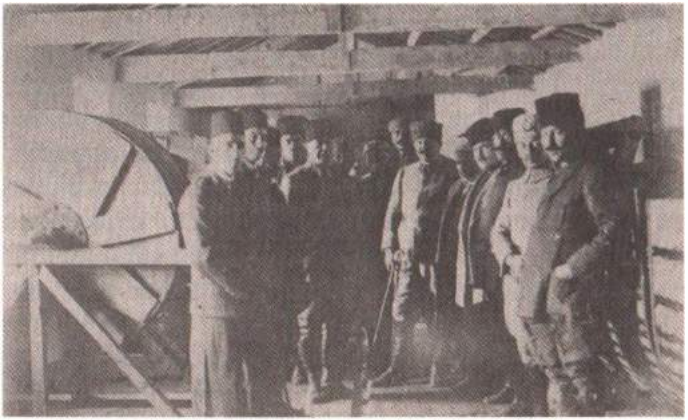
Ordu kumandanımız Batı Cephesi'nde yeni oluşan 1. Ordu'nun başına geldiği zaman Aziziye'deydim. Kendisini askeri törenle, sevinç ve umutla karşılamıştım. Savaş görmüş, ordu içinde askeri bilgisiyle iyi tanınan kumandanlara ihtiyacımız vardı. Bu niteliklere sahip olanların mücadeleye yeni başlayan taze gayreti, kuşkusuz çok anlamlıydı. Kişisel endişelerden uzak, kalplerimiz vatani kurtarma gayesiyle çarpıyordu. 1. Ordu ve 1. Kolordu, Çay bölgesine geldikten sonra, hemen hemen her gün yayımlanan ve bölüklere kadar dağılan günlük ordu emirleri gelmeye başladı. Bunların birinde, şimdiye kadar yapılan muharebelerde kumandanların topçuları kullanma yeterliliği gösteremediğinden bahsediliyordu. Doğrusu, topçuyu elimizdeki top kadar kullanabiliyorduk. Bir fırkaya 9-10 top verilirse ve üç misli topçu kuvveti karşısında kalırsa, nasıl kullanacağını şaşırır. Yine bir fırka cephesinde sekiz top varsa, Büyük Savaş'ta yaşanan deneyimler bunun nasıl kullanılacağını kestirmeye yetmez. Ama bir fırka kumandanı, topçusunu sekiz veya on top kadar güçle istihdam edebilir ve düşman üzerinde etki de yaratabilir.

Kolordu düzeyinde olan grupların emrinde ise bir ve en çok iki batarya topçu –o da ikişer toplu– ya bulunuyor ya bulunmuyordu. Buna rağmen, İstiklal Savaşı'ndaki İkinci İnönü ve Sakarya Meydan Muharebele-

rinde topçuyu neden kötü kullanmış olduğumuzu anlamıyorum. Aksine, iddia ederim ki, İkinci İnönü Muharebesi'ni sayıca çok az olan topçumuzdan çok iyi sonuç alarak kazandık. Sakarya gibi muazzam bir meydan muharebesi de öyle kazanılmadı mı?

Bu değerlendirme önemli bir etki yapmadı. Fakat yeni gelen bir kumandanın emir ve kumandasına aldığı kıtaların ve subaylar heyetinin o güne kadar yaptıkları muharebeleri ve kazandıkları başarıları, uygun bir tavırla dile getirip, bundan sonra kendi kumandasında daha büyük başarılar kazanacaklarını; bunun için de çok çalışmak gerektiğini söylemek en basit yönetim ilkelerinden biridir. Hele fırkaları ilk kez teftiş ederken, Pazaragaç civarında, 15. Fırka'nın teftişinde, tenkit için toplanan bütün subaylara hem sözlü hem yazılı olarak askerin muharebeye uygun ve yeterli olmadığını söylemek pek de iyi yankı yapmıyordu. Bir kumandan, haki-katen meziyetsiz ve iş yapma niyetinde olmayan kıtalara karşı, "Askerinizi görüyor musunuz? Beğendiniz mi bu hali?" gibi sözler söyleyebilir. Fakat o gün görülen manzara bu değildi. Askerin elbise ve teçhizatı yıpranmış ve eksikti. Sakarya Meydan Muharebesi daha yeni bitmişti ve bu fırkalar Sakarya'dan Çay bölgesine kadar büyük zorluklarla gelmişlerdi. Yine bu fırkalar, şimdi dünyada görünen buhran manzaralarından daha beter yokluklarla, büyük bir muharebe kazanmış olarak o bölgeye varmışlardı. Böyle bir asker ve subayları yeni kumandanlarından daha çok iltifat ve takdir beklerdi. Bu fırkalar zaten benim değildi. Bunlar Sakarya Muharebesi'nin bitişinden sonra 1. Kolordu'nun fırkaları olmuştu.

Bu teftiştten sonra, günler geçtikçe eksikler tamamlandı. Bunu kim yapıyordu? Ordunun bölüklerine kadar giden günlük emirleri bizzat ordu kumandanı tedarik edip gönderiyordu. Kolorduya eşya, giysi dağıtılır-

Hayvan derilerini işleyerek giysi yapmak amacıyla Konya'da 1921 yılında kurulan bir atölye.

ken fırkaların da hisseleri ayrıca bildiriliyordu. Bazen alaylara da kendilerine ayrılan erzak ve eşya bildiriliyordu. Her şeyin yöneticisi ve her malzemenin dağıtım-cısı olmakla beraber, kumandan kadro içinde diğer kademelerin ve altındaki kumandanların maiyetlerine karşı da mevki ve sorumluluk sahibi olmalıydı. Yarın, muharebede ateşe sokacağı kıtalar üzerinde nüfuz sahibi olması gerektiğini düşünmek görev değil bir amaç olmalıdır. Bence üst, astının nüfuzunu, başarısını artıracak yardımlarda da bulunmalıdır. Verilecek eşya, giysi ve erzakın kolordular ve karargâhlarda israf edilmesi, maiyetindeki yakınları ve ilişkide olduğu kıtalar için harcanarak alaylara gitmeyeceğini düşünmek, Büyük Savaş'ın suiistimal ve hatalarını doğuran anlayıştır. Hamdolsun, bizde İstiklal Savaş'ında bu anlayış hiç olmadı. Bunun böyle olduğunu anlamak kısa bir-iki tef-tişle mümkündü. Alayların hakkı verilmediği zaman sorumluları cezalandırılırdı.

Hele ki, bir üstün zorunluluk ve gerek yokken, zaman kazanmak için veya böyle bir amacı da olmadan,

doğrudan doğruya iki derece aşağıdaki kıtalara alelade konularda bildirimde bulunması, atlanan makam için çok acı verici bir durumdur. Bunun daha önemlisi de, doğrudan doğruya subaya izin verilmesidir. On altı subayın, rütbe hiyerarşisine uyan hiçbir teklif olmadan, alaylarından izinli sayılması acı verici bir davranıştı. İzne hangi subayın ihtiyacı olduğunu alay, fırka, kolordu bilmeden, nasıl ordu yönetimi bilebilirdi? Hâlâ anlayamıyorum. Böyle bir uygulama ve ilkenin zararlı olacağını herkes kabul eder. Bir üst, emrinde bulunan kıta subaylarından herhangi birine izin verme arzusu duyabilir. Fakat bu izin ya en yakın amire verilir ya da teklif ettirilir. Özveriyle hareket etmeme rağmen, vicdanımla mücadele ediyor, ama sabretmeye çalışıyordum. Hatta şahsımı küçük gören davranışlara bile dayanıyordum.

Bir gün Akarım'deki karargâhımda odada ordu kumandanı, ordu kurmay başkanı ve 23. Fırka kumandanıydık. Ordu kumandanı bir kalem kâğıt alarak bir şey yazdı ve bitirdikten sonra bana hitaben, “Şunu veriniz telefonla yazdırsınlar” emrini verdi. “Baş üstüne” dedim ve kâğıdı alarak kapıyı açtım, emir erine verdim ve kâğıdı gönderdim. Oysa masanın üzerinde bir zil ve kapının önünde bir emir eri vardı. Normalde zil çalınır, emir eri girer, kâğıt verilir veya emir subayı çağrılır, kâğıt verilirdi. Bunlar olmasa, karşıda oturan kurmay başkanına verilmesi gerekirdi. Herhalde kendisine “Yamandır” desinler diye böyle hareket ediyordu. Ne kadar acı bir gerçek!..

11 ve 57. Fırkalar arasında Karamuk ovasının batı sırtlarında bir kolordu manevrası yapılmıştı. 11. Fırka, 4. Kolordu'nun, 57. Fırka da 1. Kolordu'nun fırkasıydı. Herhangi bir kolordu kumandanı harekât müdürü olabilirdi. Arzu edilmedi ve harekât müdürlüğü görevi ordu kumandanı tarafından yürütüldü. O da doğru ve uygundur. Bu manevra sebebiyle 57. Fırka'yı Karacaö-

ren ile Akarım arasında toplamıştım. Cephe ve ordu karargâhlarından ve kolordulardan kalabalık bir subay heyeti gelmişti. Ben de fırkanın baş tarafında, ordu kumandanını bekliyordum. Ordu kumandanı, 4. Kolordu Kumandanı Kemalettin Sami Bey'le birlikte, otomobille geldi. Ordu kumandanı, fırka ve tüm subaylar tarafından saygıyla saf tutularak karşılandığı zaman, 1. Kolordu kumandanına en küçük bir iltifatta bile bulunmayarak, subay heyetinin önünden ilerledi ve fırkayı denetlemeye başladı. Ben de onu takip ettim. Kontrolün ortasına doğru, askerin önünde "O, siz burada mısınız?" diyerek garip bir davranış sergiledi. Ben iki yıldan beri o askerin başındaydım.

Dayanılmaz davranışları o kadar ileri gitmişti ki, görev yapmak sürekli taciz edilir bir hal almıştı. Fakat görevi ordu kumandanı adına değil, ülkem adına yapıyordum. "Sabr u tahammül gerek, erbab-ı hayata" diyerek inadına sabır gösteriyordum. Her şeyi unutmak, güzel ve samimi bir karşılıklı güven ortamı yaratmak başlıca amacımdı. Hep düşündüğüm konu, düşmanı vatanın bağrından koparıp atmak için herkesin her zorluğa, her yokluğa katlanarak hizmete devam etmesiydi. Ordu ve memleket herkesin emeğinden yararlanmalıydı. Ama düşündüğüm bir türlü gerçekleşmiyordu ve başıma, sürekli hiç hatırıma hayalime gelmeyecek işler çıkıyordu.

Kolordunun bir İstihkâm Bölüğü vardı. Yüzbaşı Necati Efendi, bu bölüğün kumandanıydı. Günün birinde, onun aleyhine bölüğün yazıcılarından doğrucu ordu kumandanına bir şikâyet gelmiş! Ordu kumandanı, bu şikâyetin tahkikatı için kolorduya güvenmemiş ve bizzat ordu tarafından yaptırmış. Şikâyetin nedeni kadar tahkikat için kolorduya güvenilmemesi de dikkat çekicidir. Mesele şuydu:

Yüzbaşı Necati Efendi, Sakarya Muharebesi'nde eline geçen ganimeti suiistimal etmiş. Ordu kumandanı,

Sakarya Muharebesi'nden üç ay sonra cepheye girmiş ve Necati Efendi aleyhindeki şikâyet üç ay sonra, yani muharebeden altı ay sonra yapılmış. Bu mesele şimdi olağanüstü bir asabiyet ve duyarlılıkla takip ediliyor. Benim Sakarya Muharebesi'nde bir istihkâm bölüğüm yoktu. Her gün emrime gelen başka fırkaların istihkâm bölükleri vardı ve Sakarya Meydan Muharebesi son bulup da, İleri harekete geçileceği zaman, kolordu teşkilatı kurulunca, Necati Efendi'nin bölüğü de 1. Kolordu İstihkâm Bölüğü oldu. Sakarya'yı geçmek için Beylik köprüsünde 15. Fırka İstihkâm Bölüğü ile beraber bu bölüğü de çalıştırdım. Başlarına da kolordu istihkâm kumandanını memur ettim. Düşman ateşi altında, istediğimiz hızda köprü yapılamıyordu. Bu arada Necati Efendi'yle istihkâm kumandanı arasında bir darılma oldu. İstihkâm kumandanı, nezaretini ateş altında yapmaktan çekindiği için iş başından uzaklaşmış. Bu yüzden de bölüklerin faaliyeti sekteye uğramış. Bölüklerle istihkâm kumandanı arasında birbirine yönelik suçlamalar da zaten kolorduca kayıt altına alınmış.

O zaman, gözümüzün önünde olan bu durum üzerine, farklı önlemler almış ve köprü işini hallederek yürüyüşe devam etmiştik. Kolordu istihkâm bölüğünün, köprü görevinde ateş altında çalıştığı kolordu tarafından anlaşılmıştı. Kolordu istihkâm kumandanı da zaman zaman İstihkâm Bölüğü hakkında bana şikâyetlerde bulunurdu. Bölük kumandanını işten çekecek kadar önemli olmayan bu şikâyet konuları tarafımdan biliniyordu. İstihkâm kumandanı, istediklerini uygulayacak bir zemin bulamıyordu. Daha sonra kolordu istihkâm kumandanı, ordu istihkâm kumandanlığına alındı ve bundan sonra Yüzbaşı Necati Efendi için yukarıda bahsettiğim şikâyet yapıldı. Bu konuda yine kolorduya güvenilmeyerek işin tahkiki için İstihkâm Bölüğü ordu emrine alındı! Necati Efendi, bu tahkikat için bölükten

isimle çağrılan birtakım askerlerin hakaretine uğratıldı. Buna dayanamayan yüzbaşı, silah kullanmaya mecbur oldu ve geleceği karardı. Necati Efendi'ye yapılan bu darbe, Sakarya'da bölüğün eline geçirdiği birkaç keçi, birkaç koyun ve bir miktar şekerle pirinç gibi erzakı, güya Necati Efendi'nin sadece kendi bölüğüne yedirmiş olmasından dolayıydı.

Daha istihkâm bölüğü meselesi bitmeden, 57. Fırka'nın maaş konusu çıktı. Kolordu, fırkalarına Nisan ayı maaşını bordro ile almalarını emretmişti. 15 ve 23. Fırkalar bu emir gereğince hareket ederek, bordrolarını düzenleyip maaşlarını aldılar. 57. Fırka ise buna karşı çıktı. Alaylarını teşvik etti. Bordro ile maaş almanın mümkün olmadığını söyleyerek, orduya şikâyet etti ve başvuruda bulundu. İki fırkanın yapabildiği bordro işlemlerinin diğer fırka tarafından yapılamaması tabii ki kabul edilecek bir durum değildi. Ordu bu fırkanın başvurusunu derhal uygun buldu ve kolordu maaş dağıtım yönteminin doğru olmadığını bölüklere varıncaya kadar ilan etti. Böylece 1. Kolordu'nun bütün kıtalarının maaşlarının ordu tarafından verileceği ve kolordunun maaşa karışmaması talep edildi. Kolordunun emrini yerine getirmeyen fırka kumandanı korunmuş, iki makam arasındaki gerginlik düzeltilemeyecek dereceye gelmişti. Bu sebepten dolayı, 1. Kolordu, kısa bir süre doğrudan Batı Cephesi emrine alındı.

Başkumandanımız Gazi Hazretleri, Büyük Nutuk'ta Ali İhsan Paşa hakkında bilgi verdikten sonra, benim hâlâ bazı konuları anlatmam, kuşkusuz ordu kumandanlığında bulunmuş bir zatın kişiliğine saldırma amaçlı değildir. Ancak üstlerin astlarını sakınmaları, bazı gerekli ve önemli noktaları onlara hatırlatmaları ve özgüvenlerini, nüfuz ve yetkilerini koruyup, hürmet göstererek daha başarılı olunabileceğini anlatmak içindir. Bu gibi olaylar, askerliğin ve özellikle de kumandanlığın

ruhuyla ilgili konular olduğu için, burada genel olarak değinilmiştir.

Ali İhsan Paşa'nın görevden alınmasından sonra, Ordu Kumandanı Nurettin Paşa oldu. Bundan sonra genel taarruz hazırlıklarına daha çok önem verilmeye başlandı. 1. Kolordu, Batı Cephesi emrindeyken 6 Temmuz 1922 tarihinde taarruz hazırlıkları hakkında şu emri aldı:

1. İhtiyaca göre 8, 14 ve 6. Fırkalarla; 1, 4 ve 5. Kolordular tarafından, Afyon'un güney cephesine yapılma olasılığı olan bir taarruz hazırlığı için; 1, 4 ve 5. Kolorduların her günkü konaklama noktalarını gösteren cetvel ve taarruz bölgesinde ilk yapılan değerlendirmeleri gösteren kroki zarftadır. [Kroki 34] Buna göre yollar, konaklama bölgeleri, özellikle taarruz sahasındaki ilk yığınak bölgesi ve düşman mevzii hakkında üst düzey kumandanlar tarafından gizli araştırma yapılmasını rica ederim. 1, 4 ve 5. Kolorduların yürüyüşleri gece yapılacak, gündüzleri uçak keşif ve taarruzundan gizlenerek dinlenecektir. 1. Ordu, düşman mevziini ve ilk yığınak bölgesini gösteren 1/50.000 ölçeğindeki krokilerden her kolorduya otuz nüsha düşecek şekilde, şimdiden çoğaltacaktır. Bu krokiler gerektiğinde, hareket başlamadan önce dağıtılacak şekilde orduda saklı tutulmalıdır.

2. Bu hareketin yapılma emri gelir gelmez, 400 ton kapasiteli Akşehir menzil hattı araçları da 1. Ordu emrine verilecek ve böylece ordu emrinde bulunan bütün menzil araçları ve menzil emirleri, 1. Ordu Menzil Müfettişliği tarafından verilecektir. Fırka ve kolordu kollarında nakledilecek cephaneden anlaşılması gereken; 1. Ordu ve Akşehir menzil araçlarıyla tüfek başına 90 fişek, hafif makineli tüfek başına 1000 fişek, top başına da 300 mermidir. Bu kapsamın ilk defa kıtalar arkasında nakledilmesinin mümkün olacağı hesaplanmıştır. Dokuz adet 15'lik obüs ve beş adet ağır sahra topundan oluşan cephe ağır topçu alayı için, top başına 400 mermi de (toplam 200 ton) bu yolla naklölacaktır.

3. İaşe için ilk günlerde menzil aracı tahsis olunmayacaksa da, ayrıca verilen emirlerle belirtildiği gibi Keneli, Aşağı Kaşıka-ra, Gundanlı'da ihtiyaç için saklanan ve Sandıklı bölgesinde mü-bayaat yoluyla edinilecek iaşe malzemesiyle nakliye aracı eksi-ğinin giderilmesine çalışılacaktır.

4. 5. Kolordu hariç olmak üzere, 1. Ordu ve 1. Kolordu tara-fından taarruz ve yığınak bölgesinde dağıtım ve ağır topçu yol-larının belirlenmesiyle ilgili önlemlerin bilgileri hızla verilecektir.

5. Burada belirtilen konular çok gizli tutulacak ve fırka ku-mandanlarından daha alt düzeydeki kumandanlara hiçbir şekil-de şimdiden açıklanmayacaktır.

6. 1 ve 2. Ordularla, 1 ve 5. Kolordu Kumandanlıklarına ki-şiyle özel olarak tebliğ edilmiştir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

Cephe Kumandanlığı'nın taarruz hazırlıkları hak-kındaki emrinin uygulanmasına başlandı. Kıtalar 7-8 aydan beri talim ve eğitimle ve eksiklerin tamamlanma-sıyla ciddi bir şekilde uğraşmış ve kolordu bu açılardan bir taarruzu başarabilecek düzeye gelmişti. Sıklıkla ya-pılan manevralarda, kıtalar ve kumandanların iyi yetiş-tiği görülüyordu.

Cephenin emrettiği hazırlıklar için, kolordunun olası taarruz ve yığınak bölgesini önce bizzat tetkik etmeye, sonra da fırka kumandanlarını göndermeye karar ver-dim. Yığınak bölgesine kadar olan konaklama yerleri-nin seçimi için, fırka kurmay başkanının da gönderil-mesi hakkında fırkalara şu çok gizli emri 7 Temmuz gü-nü verdim:

1. Tarafımızdan Afyon'un batısına olası bir taarruz için 23. Fırka'nın Dikmentepe, Kartepe, 15. Fırka'nın Kocatepe ve kuze-yi, 57. Fırka'nın Arapköy, Dadak, Başarap bölgesinde yığınak yapması ihtimal dahilindedir.

2. Yığınak bölgesine gece yürüyüşleriyle yanaşılacak ve 23. Fırka ilk gün İnler, İsalı, Selevir; ikinci gün Aydın, Sinirköy,

Arapköy; üçüncü gün Dikmenteppe, Kartepe bölgesine; 15. Fırka birinci gün Tokatlı, Abdül çiftliği, Pazarağaç, Karacaören; ikinci gün İnler, İsalı, Selevir; üçüncü gün Aydın, Sinirköy, Arapköy; dördüncü gün Kocatepe ve kuzeyindeki bölgede olacaktır. 57. Fırka, birinci gün Çivril, Yakasinek, Mandıraköy, Gedil; ikinci gün Tokatlı, Abdül çiftliği, Pazarağaç, Karacaören; üçüncü gün İnler, İsalı, Selevir; dördüncü gün Akin, Mahmutköy, Bendeş; beşinci gün Arapköy, Dadak, Başarap bölgesine varacaktır.

3. Fırka kurmay başkanları, konaklama bölgelerindeki kıtaların gündüzleri düşman uçaklarının gözlemlerinden tamamen gizli kalmak için ağaçlıklardan yararlanma konusunu dikate almalıdır. 15. Fırka Kurmay Başkanı, Aydın-Sinirköy-Arapköy bölgesinden Kocatepe ve kuzeyindeki bölgeye; 23. Fırka Kurmay Başkanı, Aydın-Sinirköy-Arapköy bölgesinde Dikmenteppe-Kocatepe bölgesine giden yolları tutacak şekilde bulunacaklardır. Fırkaların bu bölgelere gizlice ulaşması ve düşman tarafından yığınakların görülmemesi sağlanacaktır.

4. Bu emrin hiçbir ast kumandana bildirilmemesi ve fırka kurmay başkanlarının keşiflerini çok gizli ve hiç kimseye açıklamadan yapmaları gereklidir.

5. Keşiflerin sonuçlarının kolorduya geçilmesini rica ederim.

6. Fırkalara kişiye özel olarak yazılmıştır.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

13 Temmuz 1922'de kolorduya verilmesi olası taarruz ve yığınak bölgesiyle düşman mevzilerini tetkik etmek üzere o bölgeye gittim. Elimizde taarruz bölgesinin şimdiki 1/200.000 ölçekli güzel haritaları yoktu. 1/50.000 ölçekli bir krokiden yararlanıyorduk. Ertesi gün, tetkikleri bitirerek döndüm.

Henüz emrine girmediğim 1. Ordu Kumandanı Nuttettin Paşa da tetkiklerle meşguldü. Ona Mahmara köyü civarında rastlamıştım ve sözlü olarak düşman mevzileri hakkındaki düşüncelerimi anlatmıştım.

İncelemelerde ortaya çıkan sonuçlara göre; düşman, Tanastepe ve Çekiltepe bölgelerinde kuvvetli siperler kurmuş, bu iki bölge arasında yığınak yapmıştı. Tanastepe, takriben 4-4,5 kilometre uzunluğunda, sahra usulüyle tahkim edilmiş, demir engellerle desteklenmiş, sağlam bir mevzii idi. Bu mevziin sağ ve sol yanlarında kuvvetli birer dayanak noktası vardı ve bunlar da ikinci bir tahkimatla birleştirilmişti. Tanastepe'nin batısı ve Yakacık tepelerinin kuzeyindeki tahkimatla korunuyor ve bu sayede Çekiltepe ile de irtibat sağlıyordu. Tanastepe'nin doğu kısmı da Sinirköy vadisinin doğusundaki Beytepe (Belentepe) yerleşimiyle korunmaktaydı. Çekiltepe, doğuda Hasanbeli'nin doğusundaki tahkimatla ilişki kuran, batıda da Ahır dağına doğru uzanan uzun bir yaylanın hemen merkezinde, kuvvetli bir dayanak noktası olarak kurulmuştu. 1. Kolordu'ya yönelen Çekiltepe'den Belentepe'ye kadar olan bölgenin, düşmanın asıl direnç hattı olduğu hemen anlaşılıyordu. Gözlemler, geride Resulbaba dağlarında aynı güçte ikinci bir mevzi olmadığını gösteriyordu. Asıl direnç mevziinin daha ilerisinde de bir kuvvet görülmüyordu. İleri arazinin yalnız keşif kolları ve ufak tefek müfrezelerle işgal edildiği anlaşılmıştı. Düşman mevziinin ilerisi, oldukça dalgalıydı ve kısmen gizlice yaklaşma olanağı veriyordu. Yakacık tepeleri-Gümüş dağı Çamlıca korusu-Eşektepe-Kurugöl doğusu-Oluklutepe hattı, düşman keşif kolları ve ileri müfrezelerinin hattı olup, taarruz edecek fırkaların hazırlık mevzii olarak bu hattı kabul ettim. Gümüş dağı doğusu-Savran'ın doğu sırtları-Karagünye'nin doğusu-Kürküdüzü-Karakoz hattı, topçu hattı olarak keşfedilmişti. Topçu hattı, düşman mevziine 4-4,5 kilometre uzaklıkta olup, düşman mevzilerinin yüksek olmasından dolayı, topçu ateşinin herhangi bir bölgede toplanması mümkündü. Bütün bataryalar piyade hatlarımızın harekâtını sonuna kadar takip edebilirlerdi. Bazı dağ

bataryalarının daha ileri yanaştırılması görüşü de dikkate alınmıştı. Tanastepe mevzilerinin yüksek olması ve arkasındaki arazinin görünmemesinden dolayı, bataryaların birinci topçu mevzilerinin münferit taarruz hedefini¹² tutturmada etkin olmaları mümkün değildi. Birinci hattın ele geçirilmesinden sonra, bataryaların ileri doğru mevzi değiştirmesi ve gözlem yerlerinin Tanastepe'ye taşınması gerekiyordu. Bey dağlarında bulundurulacak bir veya birkaç batarya ile Tanastepe'nin doğu yanını ve gerisini ateş altında bulundurmak mümkün görünüyordu. Belentepe'deki düşman yerleşimi bağlantısız görünüyordu. Doğudan hareket edecek olan 4. Kolordu'nun Bey dağları üzerinde burayı hızla elde etmesi mümkündü. Böylece Tanastepe'nin doğu yakasına yönelen taarruz kolayca gelişebilecekti.

Bu tetkike göre, iki fırka Tanastepe'ye, bir fırka Hasanbeli sırtlarına, bir fırka da Çekiltepe'ye taarruz etmeliydi. Bu sebeple, kolorduya bir fırka daha verilmesini teklif ettim. Belentepe'nin ise 4. Kolordu'ya verileceğini zannediyordum.

Bu incelemede kolordu harekât şubesi müdürünü de beraberimde bulundurdum. Ondan sonra 15. Fırka Kumandanı Yarbay Naci ve 23. Fırka Kumandanı Yarbay Halis Beyler de kolordu harekât şubesi müdürüyle birlikte, fırkaların yaklaşma ve taarruzu bakımından keşif ve tetkikte bulundu. İstiklal Savaşı'nın fedakâr askerlerinden olan bu çalışkan arkadaşlarım, taarruzun başarılı olacağına dair iyimser, bilgili ve güven veren raporlar verdiler. Topçu batarya mevzilerinin ve batarya tabur gözetleme yerlerinin seçimi için, batarya ve tabur kumandanları görevlendirildi. Onlar da işlerini mükem-

12 "Münferit taarruz hedefi" tabiri, düşman topçusunun bulunduğu yerlere kadar olan derin bölgeyi anlatmak için, İstiklal Savaşı'nda muharebe harbi usulünde kabul edilmişti.

mel biçimde, düşmana hiçbir şey sezdirmeden yaparak, her konuyu en ince ayrıntılara kadar belirlediler. Fırkaları ve topçusunu taarruz mevzilerine kadar götürecek olan yollar henüz ikmal edilmemiş olduğundan, bu yollar üzerinde Kolordu İstihkâm Taburu Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'i, mevcut amele taburları ve istihkâm bölükleriyle uğraşmaya memur ettik. Özellikle geceleri çalışılarak, yollar top ve araba geçişine uygun bir hale getirildi. Geriden ancak Şuhut kasabasına kadar düzgün ve güvenli işleyen telefon ve telgraf hatlarını Şuhut'tan ileri götürecek tesisat, her an devrilip kopabilecek direkler üzerinden geçirilmiş olduğundan, bunlar da yenilendi. Şuhut, Dadak, Çengiçeşmesi, Kefeli ve Şuhut-Mahmara yönlerinde, çıplak tellerle esaslı iki hat oluşturuldu.

Fırkaların, kurmay başkanlarına keşfettirilen ikamet bölgelerinde de her türlü hazırlık yapıldı.

Taarruzun başarıyla sonuçlanması için, kıtaların taarruz bölgesindeki harekâtı hakkında kolordu tarafından şu uyarı düzenlenmiş ve fırkalara bildirilmişti:

Uyarı,

1. Topçu kumandanları ve batarya kumandanlarının keşif ve gözlem tedbirleri.

2. İstihkâm subaylarının keşfi, fırka kurmay başkanlarının keşfi, mevzilerin tahrip edilmesi.

3. Savran'da santral ve haberleşme önlemleri.

4. Düşman ileri araziye tamamen boş bırakmışsa alınacak önlemler.

5. İleri müfrezelerle işgal ediyorsa alınacak önlemler.

6. Birliklerin harekât tarzı.

7. Cephane ikmalî. Özellikle Savran ve Çengiçeşmesi üzerinden gelecek topçu cephanesi.

8. Topçunun ve ağır topçunun dağılımı.

9. Gece yananması için irtibat, kılavuzlar, fenerler.

10. İstihkâm müfrezelerinin tahrip için dağılım şekli.
11. Kocatepe gözetlemesi.
12. Siperlerin içinde muharebe ve hareket tarzı.
13. Artık yanaşmanın mümkün olmadığı yerlerde tahkimat yapılması.

14. Dağ bataryalarının refakat bataryaları olması ve alay kumandanının emrinde olması.

15. Fırka'nın bir bataryası Belentepe'ye karşı (kudretli dağ), üç bataryası dayanak noktasında, 57. Fırka'nın topçusu (Schneider ve kudretli dağ), iki yandaki dayanak noktaları arasında, sahra bataryası 15. Fırka'nın dayanağına karşı, 15. Fırka grubuyla ve 15. Fırka emrinde olacak.

Krupp dağ refakat bataryası, dört kudretli dağ topuyla sol yan mevziine karşı, dört sahra ve altı ordu ağır topçusu, dayanak noktasında bulunacak. Eğer ordu topçusu sağ tarafta Bey dağı tarafına alınabilirse, 57. Fırka sahrası ve kolordu dağ obüs taburu, 23. Fırka'ya 57. Fırka'nın sonra da 23 ve 15. Fırkaların topçusu da kolordu ve ordu topçu taburlarıyla desteklenebilecek.

A) Birinci madde için talimat:

Mevziin iki dayanak noktasına kalabalık, dayanak noktaları arasına da münferit ateş edebilme amacıyla, bataryaların grup grup mevzilere dağılımı, tabur ve batarya gözlem yerlerinin seçimi, aralarında kurulacak ilişki, refakat bataryalarının yaklaşık mevzileri, irtibat, topçu subayıyla tabur arasında haberleşme tarzı, irtibat subayının tayini ve seçimi, cephe desteği için yollar ve kademelerin yerlerinin belirlenmesi, gece bulabilmek için mevzilerin kireç veya başka malzemelerle işaretlenmesi, fırka gözlemleriyle topçu taburlarının güvenli irtibatı, arazi üzerindeki doğal işaretler ve bunların bulunmadığı yerlerde bir gün önce gündüzden konacak olan açık renkli işaretler. Yollar ve batarya mevzii için beyaz şeritler, beyaz flamalar, kireç. A) maddesindeki işler, taarruzdan önce, yürüyüş esnasında ilgililer ileri gönderilip yaptırılacaktır. İlgilileri fırka kumandanları tayin edecektir. Kolordu topçu kumandanı da beraber bulunacaktır.

B) İkinci madde için talimat:

Düşman mevziinin ve özellikle dayanak noktalarının önündeki mevzi engellerinin miktarı ve durumu, siperlere uzaklığı, bunların tahrip yöntemlerinin belirlenmesi, tahrip müfrezelerinin araziden yararlanabilme olanakları, tel örgülerin tahrip süresinin tayini ve bu hareketin korunma biçimi. Bu iş, istihkâm subayları tarafından yapılacak, ilgili fırkalar tarafından tayin olunacak, günlük işler kolordu tarafından bildirilecektir. Kolordu istihkâm kumandanı da birlikte bulunacaktır.

C) Kurmay başkanlarına keşif için talimat:

Fırka hazırlık mevziinin belirlenmesi; bu mevzilerin yanlarının ve emniyet hattının tayini, emniyet ve hazırlık mevziinin mümkün olduğu kadar düşmanın asıl mevziine yakın kurulması çok faydalı olacaktır. Çünkü geceleyin yapılacak bu hareket sayesinde gündüz yapılacak taarruz ve hücum için az mesafe kat etmek gerekecektir. Bu mevzilerde iki hat olarak toplanmak, yani dışarı doğru kademeli bulundurmak gereklidir. Refakat bataryalarının yerleri belirlenecektir.

Alaylara verilecek taarruz yönü, taarruz bölgesi, taarruz için birinci hatta bulunacak kuvvetler, kaç tahrip müfrezesi gerektiği ve hangi taburlara bağlı olacağı, tel örgülerin tahrip zamanının belirlenmesi ve bu hareketin korunma şekli. Hazırlık mevziinde önemli noktaların işaretlenmesi, gece anlaşılacak şekilde işaret yerini kazmak veya taş yığını koymakla sağlanır. Bu işler fırka kurmay başkanları tarafından yapılacaktır. Her gün yapılacaklar kolordudan bildirilecektir.

D) Üçüncü madde için talimat:

Şafakla beraber, Savran'da Mahmara'ya bağlı santral kurulması ve fırka karargâhlarının bu santrale bağlanması. Ayrıca 15. Fırka'nın Çengipınarı'na bağlantısı, kolordu gözleminin Çengipınarı-Mahmara telefon hattına bağlantısı, Kocatepe ile irtibat.

Karargâhlar ilerledikçe, geri ile hızla haberleşme kuracaklardır. Fırka kumandanları, tasarlanmış olan yeni gözlem yerlerine önceden haberleşme şebekesi sağlamalıdır. Bu işler taarruz gününden önceki gece ve sabah Kolordu Muharebe Bölüğü ve fırka muharebe takımları tarafından yapılacaktır.

E) Dördüncü madde için talimat:

Düşman, ileri araziyi tamamen boş bırakmışsa, emniyet kıtaları hattı mümkün olduğu kadar düşmana yakın olarak sürülmelidir ve bu kıta şafakla beraber gizli tutulmalı ve bulunulan yerle düşman mevzii arasındaki arazi ve düşman mevzilerinin durumu keşfedilmelidir. Düşmanın bir karşı taarruzunda, muharebenin emniyet hattında mı yoksa asıl hazırlık mevziinde mi kabul edileceği fırka kumandanlarınca tayin edilmelidir. Emniyet hattında kesin muharebeyi kabul etmek esastır. Farklı bir uygulama için özel bir sebep varsa, bunun kolorduya bildirilmesi lazımdır. Düşmanın taarruzuna savunmayla mı karşı taarruzla mı cevap verileceğini fırka kumandanları tayin edecektir.

Bataryaların hepsi, şafakla beraber ateşe hazır bulunmalıdır. Gece yaklaşmalarında, sessizlik korunacak ve tetikte olunacak, yarlarda sürekli subay keşfi yapılacaktır. Düşmanın ileri postalarından haber almak önemlidir.

F) Beşinci madde için talimat:

Düşman ileri arazileri ileri müfrezelerle işgal etmişse şiddetli taarruzla atılacaktır. Bu görev fırkaların öncülerine aittir. Gece buna imkân olmazsa, şafakla beraber ilk iş bu olacaktır. İleri müfrezeler atıldıktan sonra düşmanın asıl mevziine taarruz düzeni alınacak, hızla ikmal sağlanacak ve taarruz koldu emriyle başlayacaktır.

Öncüler ileri arazi boş da olsa, ileri müfrezelerce işgal edilmiş de olsa, hâkim sırtları elde etmelidir ki, birliklerin tamamının tertibat alması ve güvenle ilerlemesi sağlansın. Sabah topçu ateşinin başlama zamanını tayin etmek fırka kumandanlarına aittir. Bu ateş eğer varsa, ileri müfrezelerin atılması için; yoksa düşmanın asıl mevziine, öncelikle düşman topçusuna, gözlem noktasına, makineli tüfek mevzilerine karşı başlayacaktır. Düşman piyadesinin siperleri işgalinden evvel düşman siperlerini tahribe kalkışmak uygun değildir. Piyademiz yaklaştığı oranda hücum bölgelerine yönelik ateş edilecek ve hücum mesafeleri azami düzeye çıkarılacaktır. Bu esnada topçu ateşinin emniyetle idare edilmesi için, ilerde ve pi-

yade hatlarında bulunan topçu irtibat subayları kablolarını uzatmış ve gözlem yardımcılığı görevi görüyor olmalıdır.

Düşman bataryalarının mevzilerini anlamak için yüksek yerlerde, ilerde ve yanlarda gözlem yardımcılığı dikkate alınmalıdır. Taarruz günü, sabah erkenden özellikle düşman ihtiyatlarının ve topçu mevzilerinin uçakla keşfi ve kolorduya bildirilmesi vazgeçilmezdir. Bunun yapılması ordudan rica edilecektir.

G) Altıncı madde için talimat:

Piyade alayları aldıkları taarruz yönüne doğru kademeli açılarak ilerlerler ve ilk ateş mevzilerinden itibaren birinci hat-taki taburlar yayılırlar. Düşmanın ateşlerine ve arazinin haline göre tereddüt etmeden ilerlemeye devam ederler. Avcı hatlarının mümkün olduğu kadar yakından ateşe başlamaları uygundur. Avcı hatlarına destek çok önceden başlamamalıdır. Kayıp miktarına göre, gerekirse derhal takviye olunarak avcı hatlarının ateş kuvveti korunmalıdır.

Makineli tüfekler düşman piyadesi siperlerini işgal ettikten sonra etkili mesafeden ve hâkim yerlerden ateşe başlamalı-lar. Makineli tüfeklerin örtülü bulunması unutulmamalıdır. Düşman mevzilerinin yakınlarında arazinin dik olması sebebiyle, saldırıya katılanlar ağır makineliyle de korunacaktır.

Hücum mesafesindeki makineli tüfekler azami etki göstermekle yükümlüdür. Çünkü bu sırada düşman askerlerine baş kaldırtmamak gerektiği gibi, avcı hatlarına refakat eden istihkâm tahrip müfrezelerinin tel örgüleri tahrip için mutlaka korunmaları lazımdır. Bu korumayı avcı hatları da şiddetli ateşler yaparak desteklemek mecburiyetindedir. Topçunun hücum noktalarına etkilerini piyade daima takip etmelidir. Bu özellikle subayların, bölük ve tabur kumandanlarının görevi-dir. İlerlemek için bundan yararlanmalı, engeller tahrip edildiği sırada, en etkili atışlarını yapan topçunun korumasında hücu-ma kalkılmalıdır. Tel örgüleri süratle geçerek düşmanın üstü-ne atılmalı, eğer mümkün değilse, tel örgünün düşman tara-fında yeni ateş hatları oluşturarak takviye gelmesi beklenmeli ve takviye güçleri de süratle en ilerdeki avcılara yanaşarak birlikte hücumla geçmelidir.

Hücum sırasında bütün ihtiyatların görevi, hızlı ve şiddetli atılmak ve düşmanı mevzilerinden çıkararak taarruz hedefine doğru takip etmektir.

* Taarruz ve hücum sırasında düşman uçaklarının bomba ve makineli tüfeklerle taarruza başlamaları mümkündür. Bunlara karşı ihtiyat kıtaları, makineli tüfeklerle karşılık vermelidir. Hava hücumundan bütün kıtaların özellikle de avcı hatlarının çekinmemesi gerekir. Aslında etkili değildir.

Bu sırada bütün kumandanlar, derecesine göre ilerde bulunacaktır. Özellikle tabur ve alay kumandanı avcılarla beraber hep ilerde bulunacaktır. Makineli tüfekler ele geçirilen mevziye hızla yerleşmelidir.

Mevzi içinde siper muharebesi olasıdır. Bu sırada direnç gösteren veya karşı hücumlara kalkan düşman askeri süngü ve bomba ile yok edilmeli ve daima arazi kazanmaya devam edilmelidir. Bu önemli anlarda hiçbir asker ve subayın kararsızlığı kabul edilemez.

Birinci düşman mevzilerinin ele geçirilmesinden sonra, taarruzun devamı için derhal hafif bataryaların ileri sürülmesi ve ağır batarya ateşlerinin de ele geçirilen mevzilere kadar ilerleyecek olan gözlem yardımcılarının denetiminde hızla gerilere getirilmesi ve bu işlerin zamanında düzenlenmesi önemlidir.

Münferit taarruz hedefine kadar taarruzun uzamasını düşmanın o andaki geri çekilme ve durumuna göre alay ve özellikle de fırka kumandanları tayin edeceklerdir. Fırkaların hareketlerini birleştirmek için kolorduya bilgi verme ve emir almaya da çalışılmalıdır.

Refakatçi bataryaların zapt olunan mevzilere hızla nakledilmeleri lazımdır. Fırkalar, mevzilerin ele geçmesi ve düşmanın takibi için en son kuvvetlerini muharebe için harcamaktan çekinmemelidir. Bütün muharebe esnasında düşmanın gerilerinden ve ne taraflardan ve ne miktar destek getirdiğinin belirlenmesi ve kolorduya bildirilmesi önemlidir. Gerektiğinde kuvvetli ve üstün karşı taarruzları cesaretle karşılayarak durdurmak ve yeni destek gelmesi için gereken zamanı kazanmak ve kesinlikle kazanılan araziye ve özellikle de önemli noktaları elden bırakmamak, kumandanların görevidir.

Eğer topçu, piyademizin mevziine yaklaştığı ölçüde etkili olur ve hücumdan sonra bütün gücünü muharebeye yansıtır- sa sonuç kesin olur. Topçumuzun düşmanın karşı hücumlarını ustalık ve hızlı davranarak susturması gerekmektedir. Piyade- nin yüksek imanı ve yürekli süngüsü, subayların örnek göste- rilecek fedakârlığıyla birleşecek ve sonuç alınacaktır.

H) Yedinci madde için talimat:

Cephane desteği için tamamen gizlilik mümkün olamaya- caktır. Dolayısıyla ufak ufak kademelerle yapılacaktır. En çok topçu cephanesi taşımak, bunun için her türlü aracı kullanmak, azami gayret ve fedakârlık göstermek gereklidir. Topçu ve maki- neli tüfekler, hatta piyade bile cephanesini sonrasını düşünerek idareli kullanılmalıdır. Zamansız israf yapılmamalıdır.

İ) Sekizinci madde için talimat:

14. maddede yazılmıştır.

J) Dokuzuncu madde için talimat:

Gece hazırlık mevziine giderken, rehberlerden yararlanı- lacaktır. Her alay için ve önemli noktalarda taburlar ve topçu- lar için rehber alınacaktır. Bu rehberlere nereye gitmek istenil- diği bir gün önceden gündüz arazi üzerinde gösterilecek ve ezberletilecektir. Düşmana yönelik tarafta kapalı fenerler kul- lanılacaktır.

Gündüz belirlenecek noktalardan geçmeye dikkat edile- cektir. Rehberler Mahmara ve Dadak köylülerinden ve Sav- ran'dan fırkalarca sağlanacaktır.

Geceleyin ilerdeki keşif kollarının ve diğer kademelerinin ateş etmesi, büyük kısmının hazırlık mevziine yaklaşmasını asla engellemeyecektir. Gece yaklaşmasında da emniyet kı- talarının silah kullanmaktan kaçınmaları lazımdır.

Düşmanın ileri postalarına rastlama durumunda süngü kullanmak uygundur. Gece, mevzilere yaklaşacak topçulara bir miktar muhafız verilecektir. Sabah gün doğumuyla beraber her kıta kumandanı, araziye ve çevreyi derhal tetkik edecektir. Gece nedeniyle yapılamamış işlerin araziye göre hemen dü- zenlenmesi ilk iş olmalıdır. Fırkalar fenerleri tedarik edebilirler.

K) Onuncu madde için talimat:

Tahrip için istihkâm müfrezeleri bir gün evvel tayin edilmiş olmalıdır. Her müfreze bir subay kumandasında 12-20 erden ibaret olup hücum bölgelerinde hücum edecek taburlara refakat edeceklerdir. Bunların üzerinde üçer bomba ile birer çelik kalkan bulunacak, bu erlerin tüfeklerini nasıl ve nereye kadar taşıyacakları belirlenecektir.

Birinci hatta bulunmayan, fırkanın istihkâm bölüğü ile kolordu istihkâm bölüğü de aynı maksat için, diğer fırkalara yardımcı olacaktır. Kesin sonuç alınır alınmaz, bu askerler tekrar bölük halinde toplanacaktır. Kalkan bulunmazsa, bu efrada kum torbası verilecektir. Bu istihkâm müfrezeleri, bizzat siper kazma, keşif, gözlem ve imhayla görevlendirilmiştir.

Saldıran piyadelerin de kum torbası edinmeleri gerekebilir. Dolayısıyla bunların yanındaki kum torbaları hızla kullanılabilir şekilde hazırlanmalıdır. Taarruz gününe kadar, kolordu istihkâm kıtaları bu amaca yönelik olarak yetiştirilemezse, yetişmiş olan cephe taburundan müfrezeler istenecektir. Bunun sağlanması ordudan rica olunur.

L) On birinci madde için talimat:

Bu gözlem muhtemelen kolordu muharebe bölgesinin dışında olmasına rağmen, düşman mevzilerinin gerilerini ve Büyüksincanlı ovasındaki düşman harekâtını göreceğinden, burada kolordu karargâhından alınmış bir gözlemci bulundurulacak ve kolordu gözlem yerine telefonla bağlanacaktır. Bu subaya eldeki haritalardan ve krokilerden verilecektir. Aynı zamanda Bey dağı bölgesindeki harekât için de bir irtibat subayı bulunacaktır.

M) On ikinci madde için talimat:

Siperler hakkındaki muharebe için gerekenlerden G) maddesinde bahsedilmiştir. Düşman mevzilerini işgalden sonra, ateş devam ederken mevcut siperleri düşman aleyhine kullanmak ve uygun yerlerde yenilerini oluşturmak dikkate alınmalıdır. İstihkâm müfrezeleri bu maksat için kullanılabilir. Fırkalar münferit taarruz hedefini hızla yakalamaya çalışmalıdır. Eğer düşman güçlü bir savunma yapamaz veya taarruzumuzun şiddeti ve başarısından dolayı geri çekilmeye devam ederse, fırkalar Büyüksincanlı ovasına hâkim olmaya çalışacaktır.

N) On dördüncü madde için ek madde:

On numaralı maddede açıklama yapılmıştır. Bu konu gerekirse kolordu taarruz emrinde ayrıca belirtilecektir.

O) Yaralıların hızla taşınması ve muharebe meydanında hiçbir yaralı kalmamasından sağlık örgütü ve memurları sorumludur. Şehitler de ilk fırsatta gömülmelidir.

P) Düşman esirlerinin sağ salim geriye nakli faydalıdır ve buna uyulacaktır. Mevzilerin işgalinde piyade kıtalarının herhangi bir şekilde ganimet almaya kalkışması ve görevlerini ihmal etmeleri uygun değildir. Yasaktır. Hiçbir kumandan ve subay buna imkân vermeyecektir. Fırkalar bu maksatla birer arama müfrezesi tayin edecek ve ganimeti boş araçlarla geri göndereceklerdir. Gerek esirlerin, gerek ele geçirilecek toplar ve makineli tüfeklerin hızla geriye gönderilmelerine dikkat edilmelidir.

R) Askere her zaman sıcak yemek pişirilmesi vazgeçilmezdir. Kıtaların iâşe memurları ve levazımları bundan sorumludur. Fırkaların gündelik ihtiyacının süratle karşılanıp yetiştirilmesi, kolordu levazım başkanının görevlerindendir. Askere sabahleyin muharebeden önce ve gece muharebe bitişinde sıcak yemek yedirmek, eğer bu mümkün olmazsa ekmek ve katık yetiştirmek için levazımla iâşe memurları son derece iyi çalışacaklar ve bunun için önceden önlem almış olacaklardır.

S) Bu talimattaki esaslardan başka konular ve diğer ayrıntılar fırkalarca düzenlenir ve yapılır.

T) Bu talimatta dile getirilen sevk ve idareye yönelik konular, kolordu ve fırka kumandanlarınca hatırlanmalıdır. Kumandanlar her zaman duruma göre önlem almakla yükümlüdür.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Galibiyete kesinlikle inanıyorduk. Ancak Yunanlılardan da büyük bir direnç ve sert karşılık bekliyorduk. Fakat baskınımız umduğumuzdan da fazla başarılı olacaktı. Kolordu, 22 Temmuz'da 1. Ordu emrine verildi.

Tetkiklerime dair hazırladığım rapor ve hazırlıklarla ilgili uyarılar 1. Ordu'ya sunuldu.

26 Temmuz 1922 tarihinde alınan ordu emrinde, Ulupınar-Nezirköy bölgesinde bulunan 57. Fırka'nın, Bodurum-Devederesi-Pozan-Bulanık-Şevbeyli bölgesine nakli isteniyordu. 57. Fırka, 27 Temmuz günü, gün ağardıktan sonra konaklama yerinden hareket edip iki kademe halinde yürüyerek 31 Temmuz'da yeni bölgesine gelmiş oldu. Kolordu karargâhı da 30 Temmuz akşamı nakledildi.

(Kroki 35)

8 Ağustos, saat 19.55'te alınan ordu emrinde, 15. Fırka'nın da Çay'ın batısına nakledilmesi ve bu hareketin 10 Ağustos'ta başlaması emrediliyordu. 15. Fırka'nın pek uzun yürümemesi ve fırkadaki kollardan bazılarının sığır vebası sebebiyle karantinada bulunması dolayısıyla 57. Fırka'yı daha batıya yürütmek ve bunun bulunduğu bölgeye 15. Fırka'yı koyma düşüncesiyle, 57. Fırka'nın Seydisultan-Hallaç-Balçıkhisar-Uzunpınar-Çobankaya-Atlıhisar-Anayurt; 15. Fırka'nın da İsalı-Selevir-Kızan-Bulanık-Devederesi bölgesine gece yürüyüşüyle 10 Ağustos'ta gitmeleri emredildi.

9 Ağustos'ta ordudan alınan emirde, 15. Fırka'nın hareketinin 14 Ağustos'a kadar ertelenmesi emredildiğinden, bu hareket durdurulmuştu. Ordu, taarruz için şu görüşü bildirdi:

Akarçay'dan Çekiltepe'ye kadar olan düşman hattının en önemli kısımları, Kaleciksvirisi ile 1310 rakımlı tepe, Toklutepe bölgesi, Belentepe, Tanastepe, Çekiltepe bölgeleridir. Bu taarruz, Toklutepe bölgesinde batıdan, Tınaztepe bölgesinde de Beytepe (Belentepe) yönünden, Doğutan ve Çekiltepe bölgesini de batıdan kuşatma yoluyla yapılacaktır. Yani, her iki kolordu iç yanlarında kuvvetli olacak ve Akarçay ile Meşecik sırtları ve Belova ile Hasanbeli arasında zayıf kuvvetlerle iş-

gal muharebesi yapılacaktır. Ordu ihtiyatı olmak üzere 4. Kolordu'dan bir fırka Avlak yaylasında, 14. Fırka ise Sakartepe gerisinde bulunacaktır. Araziyi iyi tanıdığı için 8. Fırka, 4. Kolordu'ya eklenecek ve Akarçay'dan Kaleciksvirisi'ne kadarki bölgeye verilecek ve fırkanın tamamı sol yanda bulundurulacaktır. Ordunun genel görüşü, kolordular fırkaların taarruz bölgelerinde değişiklik yapma gereği hissederse düşüncelerini orduya bildirmeleri yönündedir.

Taarruz gününe kadar düşman hakkında alınacak bilgiye göre, süvari kolordusu ya Çeliktepe ile Toklutepe arasındaki Ahırdağı üzerinden kuzeye ya da Toklutepe ile Ahat köyü arasından Dumlupınar'a veya Uşak'a doğru yönlenecektir.

Süvari kolordusunun ilk harekete geçeceği arazinin dağlık ve kısmen ormanlık olması, ayrıca düşmanın 2. Piyade Fırkası'nın da o bölgede bulunması sebebiyle, kolorduya yol açmak ve ardından dayanak olmak üzere, 6. Piyade Fırkası, 5. Kolordu emrine verilecektir.

Kolordunun cephesi, Kayadibi'nin güneyinden Kurtçay deresine kadar sürüyordu. Bu, arazi içinde 20 kilometrelik bir muharebe cephesi demekti. Kesin bir taarruz için üç fırkalık bir kolorduya bu cephe çoktu. Bu cephede 23. Fırka, 4. Kolordu'nun taarruzunu saklamak için Belentepe'ye taarruz edecek, 15. Fırka Tanastepe'ye, 57. Fırka hem Hasanbeli sırtlarına ve hem de Çekiltepe'ye taarruz edecekti. Yani 15. Fırka'ya Otluktepe'den Damlalı boğazına kadar 7, 57. Fırka'ya da Damlalı boğazından Çekiltepe'nin batısına kadar 10 kilometrelik cephe düşüyordu. Kesin bir taarruz için bu cephelerde esaslı bir merkezi ağırlık oluşturmak zor işti. Bu nedenle şu yorumda bulundum:

1. Kolordu cephesi, oldukça geniştir ve 57. Fırka ayrı bulunmaktadır. Çekiltepe'ye bütünüyle taarruz edecek olan 57. Fırka, kuvvetli bir dayanak noktasına çarparsa, Savran doğusundaki ağır topçu grubuyla iyi korunamayacağından hafif topçusu ile bu

bölgede sonuç alması çok zor olacaktır. Süvari kolordusuna dayanak olarak kurulan 6. Fırka'nın daha sonra tüm kuvvetiyle Çekiltepe'ye taarruz etmesi durumunda, 1. Kolordu 57. Fırka'yı Belova-Hasanbeli bölgesine kaydırabilir. Bu şekilde, hem Çekiltepe'ye taarruzdan bir sonuç alınabilir, hem de baskın tarzında yapılacak bu taarruz daha sonra başka yerlerde güçlü bir şekilde gelişerek, düşmanı şaşırtıp hızla mevzilerinden atmayı mümkün kılabilir düşüncesindeyim. Bundan başka, düşmanın Afyon'un güneyinde yapılacak harekâttan haberdar olup taarruz başlamadan kuzeydeki ihtiyat kolordusunu güneye yansıtırırsa, bundan bizim de haberdar olmamız mümkün olur. Böylece daha sonra kuvvetli bir düşmana taarruz etmek gerektiğinde 1. Kolordu'ya verilen geniş cephenin Belova'dan Çekiltepe'ye kadar olan kısmı, zayıf kuvvetlerle işgal edilmiş olur. Düşmanın bir karşı taarruzunda ordu ihtiyatında bulunan 14. Fırka'nın varmasına kadar, uygun olmayan bir durum ortaya çıkabilir. Zaten 6. Fırka'nın daha sonra Çekiltepe'ye verilmesi mümkündür. Çünkü düşmanın 2. Fırkası'nın ilk gün muharebeye yetişmesi pek olası değildir. Süvari kolordumuz bu fırkanın muharebe meydanına yetişmesini bir gün geciktirebilir ve ikinci gün o fırkanın batıdan ordunun yanına taarruzu halinde, Çekiltepe'deki 6. Fırka, süvari kolordusuna dayanak oluşturabilir.

2. Kolordu taarruz cephesinin önemli bir kısmı Tanastepe bölgesindedir. Belentepe tahkimatı Tanastepe'nin görece zayıf olan doğu yanını korumak için düşman tarafından ayrıca yapılmıştır. Çok üstün güce sahip bir baskı karşısında düşman Belentepe'yi terk ederek Kayadibi kuzeyindeki esas hatta çekilebilir. Belentepe'nin ilerisi daha çok sarp ve dik yamaçlardan ibarettir. Bu tahkimatın uzunluğu bir buçuk kilometreyi geçmemektedir.

Tanastepe'nin susmasını sağlamak için vurulacak kuvvetli bir darbe, Belentepe'nin de süratle susmasını doğurur. Dolayısıyla Belentepe'ye tahsis edilecek 23. Fırka'dan Tanastepe'ye taarruz edecek 15. Fırka emrine uygun kuvvetler verilmesini, böylece sonuca daha önce Tanastepe'de ulaşmayı uygun görüyorum.

3. Kolorduca 57. Fırka solda, 15. Fırka merkezde, 23. Fırka sağda olacak şekilde bir düzen öngörülmüş ve hazırlıklar için buna göre emir verilmiştir.

Ordunun 6 Ağustos 1922 tarihli taarruz hazırlıkları emrine göre, kolordunun taarruz bölgesi, Batı Cephesi'nin verdiği bölgeden fazlaydı. Bu bölgede yeniden hazırlık yapılması gerekiyordu. Dolayısıyla fırkalara şu emir verildi:

1. Tarafımızdan Afyon'un batısına yapılacak olası bir taarruz için 1. Kolordu'nun Çobanoğlu-Çamköy-Kaygusuzlar-Cumaliçeşme hattıyla Çayhisar-Başagaç arasındaki bölgeye taarruz etmesi muhtemeldir.

2. Böyle bir hareket için 57. Fırka'nın Haçan-Başagaç bölgesine yaklaşarak bir kısım kuvvetiyle Belova-Hasanbeli bölgesinde düşmanı etkisiz hale getirip, Çeliktepe'yi batıdan kuşatmak üzere taarruz etmesi veya tüm fırkanın Belova-Hasanbeli bölgesinden taarruz etmesi muhtemeldir. 15. Fırka, Aşılıkçeşme-Dikmenteppe güneyine yaklaşarak bir kısım kuvvetiyle Eştektepe batısından, Otluktepe hattından Tınaztepe bölgesine gidecektir. 23. Fırka, Çengiçeşmesi bölgesine yaklaşarak Sinirköy vadisiyle, Çobanoğlu-Çamköy-Kaygusuzlar arasından Belentepe bölgesine gidecektir.

3. 15. Fırka bölgesine fırka topçusundan 15'lik beş obüs, 15'lik dört havan, 12'lik üç kuşatma topu verilecektir. 23. Fırka bölgesine 10,5'luk dört sahra obüsü, 7,7'lik iki uçaksavar verilecektir. 15. Fırka bölgesine tahsis edilecek bataryalardan 12'lik kuşatma topları, Kesen-Yakacık sırtları-Çekiltepe bölgesine ateş edebilecek şekilde olmalıdır. Ağır topçu grubu Savran doğusunda, 23. Fırka bölgesine tahsis edilen ağır topçu grubu da gereğinde Tınaztepe bölgesine de yardım edecek şekilde, Ömerçavuş-Kürkçüdüzü bölgesine verilecektir.

4. Fırkalar bu esaslar dahilinde kendilerine tahsis edilen bölgede gündüzleri düşmanın kara ve hava gözleminden tamamen gizlenerek, düşmana hiçbir şey hissettirmeden, din-

lenme yerlerini, taarruz hazırlık mevzilerini, hazırlık mevzilerine giden yolları keşfettireceklerdir.

5. Baskın tarzında yapılması düşünülen taarruz için topçuyu ancak taarruzdan bir evvelki gece mevzie getirmek zorunluluğu vardır. Kolordunun 25 Temmuz 1922 tarih ve 1. Şube 2022 numaralı uyarısının 1. maddesindeki keşiflerin fırka topçu kumandanları aracılığıyla şimdiden yaptırılması lazımdır. Kolordu topçu kumandanı da beraber bulunacaktır.

6. Kolordu uyarısının 2. maddesinin C fıkrasındaki kurmay subay keşfi de yapılacaktır.

7. 57. Fırka keşiflerini 2. maddede belirtilen her iki göreve göre yaparak belirleyecektir.

8. 15 ve 23. Fırkalar cephanelerini Şuhut'tan sağlayacaktır. Bu fırkaların emrinde ağır topçular bulunması sebebiyle, kolordu katarı da bu iki fırkaya yardım edecektir. 57. Fırka, iaşe ve cephanesini Sandıklı'dan alacaktır.

9. 57. Fırka, Mahmara, Nuh, Haçan, Başağaç, Kızılınler, Ekinhisar, Karacaören fırın ve değirmenlerinden; 23. Fırka ve kolordu kıtaları, Çakıröz, Şuhut, değirmen ve fırınlarından 15. Fırka kısmen Şuhut, Arapköy, Aydın, İsrail, Başören, Balçıkhisar değirmen ve fırınlarından yararlanacaktır. Fırkalar şimdiden bu bölgelerde değirmen ve fırınları keşfettirecek ve yeterli gelmediği takdirde, nerede ve ne kadar sahra fırını inşa etmek gerektiğini belirleyeceklerdir.

10. Bu emir fırka karargâhlarınca uygulanarak kıtaların kumandanlarına hiçbir şekilde bildirilmeyecek ve işin son derece gizli kalması temin edilecektir.

11. Fırkalara kişiye özel olarak yazılmıştır.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

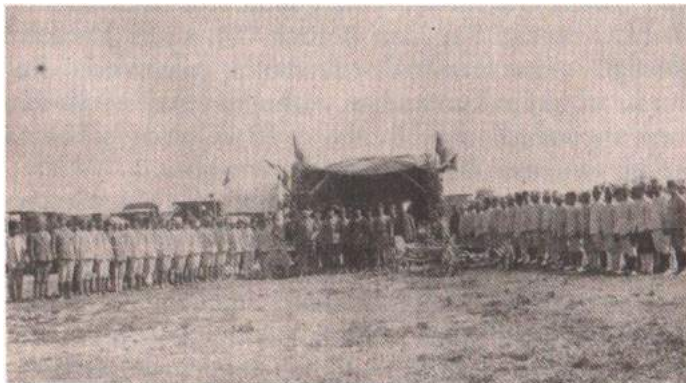
Dört havan, 15 cm'lik dört seri obüs, 15 cm'lik iki adi obüs, 10,5 cm'lik bir uzun ve 12 cm'lik üç kuşatma topundan oluşan bir ağır topçu taburu, kolordu emrine verildi. 14 Ağustos'ta tabur Mandıra köyünde ordugâha yerleştirildi. Taburun havan topları Akşehir'den ve seri ateşli 15'lik topları da Ankara'dan henüz gelmemiştir.

Taarruz anında, ağır topçu gruplarını kolordu emrinde alıkoyarak, kesin sonuç almak için bunların ateşini birleştirmek daha uygun olacağından, kolordu emrine verilen Yarbay Naci Bey mevzi, gözlem yeri seçimi, haberleşme gibi konuların belirlenmesi için ağır topçu tabur kumandanlarıyla birlikte kolorduya verilen taarruz bölgesine gönderildi.

17 Ağustos'ta alınan ordu emrinde, 14. Fırka'nın 1. Kolordu emrine verildiği ve 1. Kolordu ile 4. Kolordu arasındaki ara hattın (Kalecik-Batı Sarıibaba-Batı Kuyukaya tepesi-Karlık-Batı Yazla-Kızıldağ-Karacaören güneyi-Sultan dağları) doğusunda bulunan 23. Fırka'nın daha batıya alınması için, 57. Fırka Mahmutköy, Aydın, İsrail, Başören, Balçıkhisar, Bendeşakın bölgesine, 23. Fırka da, Seydisultan, Hallaç, Anayurt, Atlıhisar, Alka, Uzunpınar, İçekli, Çobankaya, Gaziköy bölgesine 19 Ağustos sabahına kadar naklettirildi.

Kolordunun bu sabahki durumu şöyleydi: (Kroki 35'te görüldüğü gibi)

Kolordu emrine girmiş olan 14. Fırka'ya Belova-Hasanbeli bölgesinden olası bir taarruz için keşif ve hazırlıkta bulunulması emredildi.

Şoför okulu. 1921

Kolordunun birkaç günlük yürüyüşünde, katarlardaki arabaların mühim bir kısmı kırılmıştı. Öteden beri tamirhanelerde olan arabalar esaslı bir onarım görmediklerinden, yürüyüşe dayanamıyordu. Bunların sağlamlarıyla değiştirilmesi için birkaç kere orduya teklifte bulunulduysa da pek mümkün görünmüyordu. Verilen ağır topçuların da araçları yetersizdi.

Ordu, arabaların süratle tamiri için Çay ve Kaşıkara imalathanelerini görevlendirmişse de bunlar da yetersizdi. Arabaların tamiri çok uzun zaman alıyordu.

İkmal askerleri meselesi de önemli bir konu haline gelmişti. Kolordu silahları ve otomatikleri sağlamış, fakat personel verilmemişti. Orduya henüz ikmal askeri gelmemişti ve muharebeye bu eksikle girildi. Kolordu muharebeye girerken, yaklaşık 1500 silahını depolarda bırakmak zorunda kaldı.

21 Ağustos'ta ordudan alınan bir şifrede, taarruzun 26 Ağustos sabahı yapılacağı ve her türlü hazırlığın 25 Ağustos akşamına kadar bitirilmesi emrediliyordu. En önemli konu, Kömürtepe'den Bahçedere'ye inen yolla Çengiçeşmesi'nden Bahçedere'ye giden yolun süratle düzeltilmesiydi. Bunun için bir amele taburu, Kolordu İstihkâm Bölüğü, 14. Fırka İstihkâm Bölüğü ve bu fırkalardan iki bölük çalışıyordu. Kolordu istihkâm kumandanı da bu işin hızlanması için oraya gönderilmişti. Bunların 18 Ağustos sabahına kadar tamamen bitirilmesini emretmiştim.

21 Ağustos'ta 14. Fırka, Cuma'da bulunan bir sahra bataryası ve dört taburundan kalan kuvvetlerle, Dadak-Arapköy-Çakırözü bölgesindeydi. 57. Fırka, Aydın-İsrail-Teke-Başören bölgesindeydi. 23. Fırka, Burnu-Sinirköy-Akın-Mahmutköy bölgesindeydi. 15. Fırka, Hallaç-Anayurt-Atlıhisar-Bendeş bölgesindeydi. 22 Ağustos sabahına kadar hepsi toplanmıştı. Ko-

lordu kıtaları ve ağır topçu taburlarına Şuhut'ta toplanmaları için emir verildi. Kolordu karargâhı, 21-22 Ağustos gecesı Şuhut'a nakledildi.

22 Ağustos'ta 1. Kolordu'nun 22-24 Ağustos gecesı, Çakırözü-Burnu-Sinirköy-Yeknan hattının kuzeyine yanaşması ve Kocatepe'deki alayın 4. Kolordu tarafından değıştirilmesi emredilmişti. Bu emir üzerine, 14. Fırka'nın bir alayıyla Mahmara güneyine, Cuma'daki kıtalarla Mahmara yollarının birleşme noktasının batısına gidildi. 23. Fırka, Dadak'ın güneyine, 15. Fırka Arapköy-Çakırözü bölgesine, 57. Fırka da Kızık-Karacaören-Sandıklı bölgesine yaşıtırıldı. 57. Fırka'ya iki toplu on iki cm'lik bir İngiliz obüs bataryası verildi. 23. Fırka'ya bu gece Çengiçşmesi-Kefeli hattını, 14. Fırka'dan teslim alması emredildi. Kolordu karargâhı Şuhut'ta kaldı.

23 Ağustos'ta kolordunun Karlık-Sinirköy hattının kuzeyinde [Şimlin'de] toplanması emredilmişti. Bunun üzerine 23-24 Ağustos gecesı, 14. Fırka bir alayla Mahmara-Nuh cephesini işgal etti ve Mahmara'nın güneyinde toplandı. 15. Fırka, Mahmara-Dadak yollarının birleşme noktasının batısında Akyatak'a kadar olan bölgede toplandı ve 14. Fırka'dan Kömürtepe-Sakartepe cephesini teslim aldı. 23. Fırka, Dadak'ın güneyindeki durumunu korudu ve Kocatepe-Sarıççek yaylası cephesini 14. Fırka'dan teslim aldı.

57. Fırka, Alemdartepe mevzilerini bir alayla 6. Fırka'dan teslim alarak, genel olarak bir değışiklik yapılmadı. Sandıklı-Karacaören bölgesinde kaldı. Ağır topçu grupları Arapköy'e yaşıtırıldı ve kolordu katarı aracılığıyla ağır topçular için Şuhut'tan Dadak'a cephe naklettirildi. 24 Ağustos sabahı kolordu karargâhı, Mahmara-Dadak yollarının birleşme noktası civarına nakloldu. Böylece bugün, kolordu emrindeki dört fırka da cepheye girmiş oldu.

Son yığınak bölgesine yaklaşıldıkça, gerek uçaklara karşı, gerekse düşmanın dikkatini çekmemek için önlemleri artırmaya gerek görüldü ve şu emir verildi:

1. Kolordunun son yığınak bölgesinde arazi kısmen küçük fundalık ve çıplaktır. Oysa o bölgede her gün saat 06.00'dan saat 09.00'a kadar düşman uçakları uçmaktadır. Dolayısıyla son gün kıtaların bu uçaklardan gizlenebilmesi en büyük gerekliliktir. Bunun için aşağıdaki önlemler alınacak ve uçaklara o gün hiçbir suretle ateş edilmeyecektir.

A) Son yığınak bölgesinden bir gün önceki bölge ağaçlık olduğundan, oradan hareketle istisnasız bütün hayvanları kamufle etmek için her hayvanın üzerine bir ağaç dalı konacak ve o bölgeden bu şekilde hareket edilecektir.

B) Gece, son yığınak bölgesine gelince, ilk iş bütün askerlerin araziye uygun şekilde ot veya fundalarla derhal kamufle edilmesi olacaktır.

C) Gündüz, asker yemekleri en derin toplanma hattında ve çok duman çıkarmayacak malzemeyle yapılacaktır.

2. Çengiçeşmesi-Kömürtepe-Aşılıkçeşme bölgesinde su azdır. Dolayısıyla asker bu bölgeye mataraları dolu olarak gelecek ve hayvanlara yolda su verilmiş olacaktır.

Gündüz, hava düşman uçaklarının uçmasına uygun değilse, yapılacak keşiflerle düşman tarafından görülmeme şartıyla hayvanlar toplanma hattı içinden gerilerdeki derelere gönderilip sulatılacaktır.

3. Çengiçeşmesi-Aşılıkçeşme hattının kuzeyi, düşman tarafından görülür. Keşif veya emir götürmek üzere subayların hayvan sırtında toplu olarak veya arkalarında birkaç süvari ile dolaşmaları kesinlikle yasaklanacaktır. Keşif kolları tarzında keşfe gidecek subaylar, son derece iyi saklanacak ve yolu biraz uzasa bile düşman tarafından görülmeyecek olan yönü tercih edeceklerdir. Büyük başarı ancak baskın tarzında yapılacak taarruzun başlama zamanına kadar düşmandan gizli kalmasıyla kazanılabilir.

4. Özellikle kol ve katarların hareketi en çok dikkate alınacak konudur. Bunlar sıkı bir disipline tabi tutulacak ve gizliliğe büyük bir dikkat vermeleri sağlanacaktır.

Geri hizmetlerin trafiğini sağlamak için de fırkalara şunlar belirtilmiştir:

1. Muharebede geri hizmetlerin işleyişi önemlidir. Bu konuya bütün kumandanların özel önem vermesi gerekir. Fırkaların geri bölge sınırları şöyledir:

A) 23. Fırka, Dadak doğusu-Çakıröz-Şuhut (isimler dahil) hattıyla, Arapköy-Burnu (hariç)-Mahmutköy (dahil) arasındaki bölge;

B) 15. Fırka, 23. Fırka'nın batı sınırıyla Sinirköy-İsrail-Üçtepeler (isimler dahil) arasındaki bölge (Arapköy, Burnu 15. Fırka'ya dahildir);

C) 14. Fırka, 15. Fırka'nın batı sınırıyla Nuh-Başören arasındaki bölge;

D) 57. Fırka, Kızık-Sandıklı hattıyla, Başağaç-Kaplıca hattı arasındaki bölge.

2. Geri bölgenin güney sınırı, Şuhut-Başören-Sandıklı hattıdır.

3. 23. Fırka, Mahmara yaylası-Çengiçeşmesi-Dadak-Şuhut, 15. Fırka, Çapkınderesi-Kömürtepe-Hasançavuş-Akyatak-Şuhut, 14. Fırka, Mahmara-Çanakpınar-Şuhut yollarından yararlanacaklardır.

4. Bahçedere vadi yolu, ağır topçuların cephane ikmaliyle ihtiyat kıtalarının harekâtı için bırakılmıştır.

5. Fırkalar, harekât sahalarının gerisinde birer süvari takımıyla firara karşı sıkı bir inzibat hattı kuracaklardır.

6. Ağır topçular grubunun cephanesi de Dadak-Şuhut yolu üzerinden ikmal edilecektir. Dadak'tan Şuhut'a kadar her üç fırkanın yolu aynı olduğundan bu yolda titiz bir düzen kurulması lazımdır. Bu bölgenin geri kumandanlığına Kolordu Katar Kumandanı İhsan Bey tayin edilmiştir. Karargâhı ile Dadak'ta bulunacaktır. Onun emrine, 23. Fırka'dan subay ku-

mandasında bir takım süvari verilecektir. İhsan Bey Dadak'tan Şuhut'a kadar olan bölgenin disiplinini ve kolların hareketlerini düzenleyecek ve yolu daima geçişe uygun halde bulunduracaktır.

7. Fırkalar, muharebede gereksiz, fazla ağırlıklarını ileriye nakletmeyerek, geri bölgede bırakacaklardır. Bunların kontrolü için alay ağırlık kumandanları şiddetle sorumlu tutulacaktır.

24 Ağustos'ta 1. Ordu'dan alınan emirde, ordunun yığınak yapmaya devam edeceği ve bu maksatla 57. Fırka'nın, Haçan-Başagaç-Ekinhisar-Kızılcık hattına alınması ve 2. Kolordu'nun yürüyüşe devam ederek, 25 Ağustos sabahı 3. Fırka'nın Sandıklı-Karacaören-Düzağaç, 4. Fırka'nın Aydın-İsrail-Teke, 7. Fırka'nın Çengel-Efesultan-Bazlar bölgesine gitmesi emredildi.

1. Kolordu, 24-25 Ağustos gecesi şu son yığınak bölgelerinde toplanmış bulunuyordu:

- 14. Fırka, bulunduğu bölgede;
- 15. Fırka, Kömürtepe güney bölgesinde;
- 23. Fırka, Çengiçeşmesi bölgesinde;
- 57. Fırka, Haçan-Başagaç bölgesinde.

Kolordu ağır topçu taburu Dadak'ın iki kilometre kuzeyinde, 45. Alay 1. Tabur ise Kömürtepe'nin güney bölgesinde, 23'le 15. Fırkaların arkasındaydı. Kıtaların düzeninin, hazırlık mevziine girerken yorgunluk yaratmayacak şekilde olması dikkate alınmıştı. Kolordu karargâhı, Dadak-Mahmara yollarının birleşme noktasının bir kilometre güneyinde çadırlı ordugâhtaydı. Ayrıca bir emirle kolordu katarının Dadak'a nakledilmesi emredildi. O gün 2. Kolordu'dan bir ağır 15 cm'lik obüs bataryası daha kolordu emrine verildi. Verilen 450 ikmal askerinden 200'ü 15. Fırka'ya, 250'si de 23. Fırka'ya verildi.

24-25 Ağustos gecesi sakin geçti. Fırkalar, kolordu emri gereğince gece yürüyerek yeni bölgelerine vardı. Bugün yaklaşma için gereken keşif ve hazırlıklar, fırkalar tarafından yapıldı. Düşmanda hiçbir olağanüstü durum görülmediğinden hazırlıklar sakin bir havada tamamlandı. Kıtalar talimat gereği önlemlerini aldıklarından, uçak geçmesine rağmen bir şey keşfedilmedi.

6. Bölüm

Büyük Taarruz

26 Ağustos 1922

Planları, düzeni, hazırlıkları bozacak hiçbir düşman etkisi ve hareketi olmadı. 25 Ağustos günü, Başkumandan Hazretleri Kocatepe'ye çıkarak, cepheyi ve kıtaları gözden geçirdi. Akşama doğru, Şuhut'a dönüşünde korddu karargâhı olan Dadak civarından geçerken, onunla konuşma şerefine kavuştum. Büyük bir kararın sonucunu bekleyen, çok ciddi bir heybet içindeydi. Hatırımı sorarak iltifat buyurdu ve taarruzun nasıl sonuç-

Karacaören'de Büyük Taarruz'a hazırlanan kıtaları denetlerken. 1922

lanacağını sordu: “İtimadımız çoktur, üstelik yakınımızda ve yanımızda bulunuyorsunuz, galibiyeti kesin görüyoruz” dedim.

25’i akşamı, Yapraklı yaylası-Kömürtepe bölgesindeki fırkaları gezdim. Yol kollarında gizlenmiş, harekete hazır ağır topçuları gözden geçirdim. Sonunda da 15. Fırka’nın toplanmış bulunduğu Kömürtepe’ye vardım.

Herkesin kalbi ümit ve heyecan dolu çarpıyordu. Düşmana hiçbir şey sezdirmemek için konuşmalar bile hafif oluyordu. Hava sakin, gökyüzü açıktı. Yeni ayın henüz üç veya dördüncü günüydü. Hilal dik ve mağrur duruyordu. Tam ortasına yıldızı sarmıştı. Türk bayrağı muhteşem şekilde, aynen gökyüzünde oluşmuştu. Bu manzara çok ulviydi. Herkes bu durumu hayra yorumluyordu. Bir an Kömürtepe’de sessizliği bozan bir patlama duyuldu. Yan yana oturan üç dört asker, bombalarını kontrol ederken bir bomba patladı ve gürledi. Düşman duyacak ve dikkatini çekecek diye ödümüz koptu. Askerlere silahları ve bombalarıyla oynamamaları için tekrar uyarı yapıldı.

Ordu, 26 Ağustos için şu emri yollamıştı:

Düşmanın genel durumunda değişiklik yoktur. Afyon’un güney bölgesinde (ordunun taarruz bölgesinde) düşmanın 4. Fırkası’nın karargâhıyla Afyon’da bir alay, Akarçay ile Kışlacık arasındaki bölgede de diğer bir alay var. Afyon’un güney tarafında, Erikmen sırtlarında da 3. Alay bulunuyor. Ordu tarafından bu fırkanın ihtiyat kuvvetlerini cepheye yanaştırdığı kabul ediliyor.

1. Fırka, karargâhıyla Balmahmut’ta. Bir alayı Sinirköy deresiyle Afyon-Sandıklı şosesi arasında. Diğer bir alayı Çekiltepe bölgesinde. 3. Alay Dumlupınar-Toklusivrisi bölgesinde. Sinirköy-Kayadibi bölgesinde 13. Fırka’dan bir Efsun alayı. 2. Fırka, iki ala-

yıyla İslamköy-Ahatköy-Susuz-Banaz bölgesinde. Bir alay Sivaslı civarında. Işıklı'dan Ortaköy kuzeyine kadar 56. Alay. Gözi'nin doğusundan Nazilli doğusuna kadar 31. Alay ve buradan Denizli'ye kadar 18. Alay. Süvari fırkası, iki alayıyla Uşak ve doğusunda. Bir alayı Göbek civarında.

Batı Cephesi şu şekilde taarruz edecek: (*Kroki 36*)

A) Kocaeli Grubu, karşısındaki düşmanı belirlemek üzere, özellikle Göksu ve İnkarasu vadileri arasında taarruzda bulunacak;

B) 2. Ordu, Afyon doğu cephesindeki düşmanın 12 ve 5. Fırkalarıyla ihtiyat grubunu taarruz harekâtıyla belirleyip işgal edecek.

C) 1. Ordu, düşman kuvvetlerini imha edecek şekilde;

1. 4. Kolordu Akarçay-İn-Çobanoğlu-Kelebekmezarı hattı arasındaki düşman cephesine taarruz edecek. Ağırılık merkezi Kalecik, 1300 rakımlı tahkimat grubu. Kolordu'nun ilk taarruz hedefi, Çakırsaz-Kestanelik-Tezekliayla-Ulukaya-Çobanoğlu hattı olacak.

2. 1. Kolordu, Çobanoğlu-Kaygusuz-Mantartepe batı hattıyla, Kırka-Alemdartepe hattı arasındaki düşman cephesine taarruz edecek. Kolordunun ilk taarruz hedefi, Çobanoğlu-Sinirköy-Kırcaarslan-Yaşköy-Adatepe-Kırka hattı olacak.

3. Kolorduların topçu hazırlığı:

Saat 04.30-05.30'da düzen atışı.

Saat 05.30-06.00'da tahrip ateşi.

4. Süvari Kolordusu 25-26'ı gecesi, Kırka-Alemdartepe hattıyla Hacettepe arasında, Sincanlı ovasına hâkim Ahırdağı geçitlerini tutacak. 26 sabahı Sincanlı ovasına ilerleyerek 1. Kolordu karşısındaki düşmanın sağ yan ve gerilerine taarruz edecek. Demiryolu hattını tahrip edecek.

5. 6. Fırka, Toklusivrisi-Ahatköy-Sivas bölgesinde düşman kuvvetlerini yakından izleyip, bu kuvvetlerin Ceviz ve Kûfi boğazları yönünden ilerlemesine karşı ordunun sol yanını güvenliğe alacak.

6. 3. Süvari Fırkası, Ortaköy-İngözü arasından Menderes kuzeyine geçerek, Göbek, Uşak yönünde hareket edecek.

7. 59. Alay, Menderes üzerindeki düşman kuvvetlerini tespit edecek.

8. 2. Kolordu, 3. Fırka'yla Sandıklı kuzeyinde, 4. Fırka'yla Dadak civarında, 7. Fırka'yla Efesultan batısında toplanacak.

Bu emri Kömürtepe'de aldım. Bunun üzerine, kolordunun sol yanında uzakta bulunan 57. Fırka Kumandanlığı'na ertesi gün (26 Ağustos 1922) saat 16.30'da ordunun bütün cephede taarruza geçeceğini ve fırkanın evvelce yapılan hazırlık gereğince mevziine girmesini ve genel emrin bildirildiğini telefonla söyledim. Fırkalara da şu kolordu emrini yazdırdım:

Fırkalara Kolordu Emri (Numara: 29) Kömürtepe'den,
25 Ağustos 1922, saat 16.45,

1. Bu sabah yapılan hava keşfinden düşmanın ihtiyat kolordusunun Döğer bölgesinde, eski yerinde olduğu anlaşılmıştır. 1. Kolordu cephesinde belirlenen düşman kuvveti 49. Alay'la 1. Fırka'dır¹³. Bir alay, Sinirköy-Belentepe bölgesinde, bir alay Kırcaarslan, Tanastepe bölgesinde, bir alay Paşaköy-Çekiltepe bölgesinde, bir alay ise kolordu cephesi dışında Karaköse bölgesindedir. Belentepe gerisinde bir batarya, Çekiltepe gerisinde ikişer toplu, üç batarya tespit edilmiştir. Düşmanın kolordu cephesinde başka kuvveti bulunduğuna dair bilgi yoktur.

2. 1. Ordu, 26 Ağustos saat 04.30'da Akarçay'dan Ahırdağı'na kadar olan düşman bölgesine taarruz edecektir. 4. Kolordu, 1. Kolordu'nun sağından taarruz edecek ve 5. Kolordu da 1. Kolordu'nun sol yanında bulunacaktır.

¹³ Yunan Fırkası Kumandanı Genaral Franko'nun anılarına göre, bu kuvvetlerden bir alayı ve topçu bataryası Elvanpaşa bölgesinde, süvari kolordumuzun taarruz bölgesi karşısında bulunuyordu. Diğer kuvvetler 1. Kolordu'nun taarruz cephesinde paylaştırılmıştı. Aynı zamanda, 7. Fırka'dan 23. Alay'la diğer topçu taburu da Franko'nun ihtiyatını oluşturunuyordu.

3. 1. Kolordu, 25 Ağustos saat 18.00'de belirlenen yönlerden yanaşarak 26 Ağustos sabahı, saat 04.30'da Belentepe-Tanastepe-Kırcaarslan tepesi-Kızkulesi-Çekiltepe hattındaki düşmana taarruz edecek ve Çobanoğlu-Sinirköy-Kırcaarslan-Paşaköy-Adatepe-Kırtepe hattını elde ederek Sinanpaşa ovasına hâkim olacaktır.

4. 23. Fırka, Belentepe'yi zapt edecektir. Fırka, Abdurrahman-Sulaksırtı-Çalışınır hattında hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvveti Belentepe'nin güneye bakan cephesine taarruz edecektir. Asıl taarruzu ise İkilikmezari-Ballıkaya deresi hattından, Belentepe'nin doğuya bakan cephesine ve gerilerine yöneltecektir. 15. Fırka, Tanastepe'yi zapt edecektir. Fırka Karabaşlı öreninin kuzeyindeki sırtlar, Kocatepe ve batısında hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvvetiyle Isırganlıpınar-Eşektepe hattından Tanastepe'ye cepheden taarruz edecektir. Bu taarruz, Kepingiğediği yönünden ve düşmanın yanına olacaktır. 14. Fırka, Çalışanöreni-Kırcaarslan tepesi mevziini zapt edecektir. Fırka, Hacıhamza çeşmesinin doğusundaki sırtlar ve kuzeybatısındaki Kireçtepe-Karlıktepe hattında hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvvetiyle Damlalık-Hasanbeli arasındaki bölgeye taarruz edecektir. Asıl taarruzu Çalışanöreni-Kırcaarslan tepesi hattına olacaktır. 57. Fırka, Çekiltepe'yi zapt edecektir. Fırka, Dikmenkaya sırtları bölgesinde hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvvetiyle, Hasanbeli-Çekiltepe hattına taarruz edecek ve asıl taarruzu Çekiltepe'yi batıdan kuşatıp Kızıldaş yaylasına yöneltecektir.

5. Fırkaların mümkün olursa hazırlık mevzilerini daha çok yaklaştırmaları uygun olur.

6. 23. Fırka bölgesinde bulunacak olan 1. Ağır Topçu Grubu, 23. Fırka'nın kol sonuyla beraber hareket edecek ve Taşlitepe-Karakoz bölgesinde hazırlanan mevzilerine girecektir. 15. Fırka, bölgesinde bulunacak 2. Ağır Topçu Grubu, Bahçederesi'ne inerek, 15. Fırka'nın kol sonundaki, Yeniköy öreni bölgesinde hazırlanan mevzilere girecektir.

7. 23. Fırka'nın sağ yanında 5. Kafkas Fırkası'yla Yarıkkaya yönünde ve sol yanında 15. Fırka'yla Kösemahmut yönünde, 15. Fırka sol yanda 14. Fırka ile Çamlıca korusunda, 14. Fırka'nın 57. Fırka ile Harapderinler yönünde ilişki kurmaları ve 57.

Fırka tarafını emniyete alıp, sol yanında bulunacak süvari fırkasıyla Omogorden sırtları bölgesinde ilişki kuracaktır.

8. Fırkalar arasındaki harekât sınırı, 27 numaralı kolordu emrinde şu şekilde belirlenmiştir:

- 23. Fırka ile 4. Kolordu arasındaki ara hat, Çobanoğlu-Çamköy-İkilikmezari-Kaygusuzlar-Cumaliçeşme-Mantartepe batısı hattıdır ve 23. Fırka'ya aittir.

- 15. Fırka ile 23. Fırka arasındaki ara hat, Sinirköy-Köse-mahmut-Karakurt-Bahçedere-Çetingözü hattıdır ve 23. Fırka'ya aittir.

- 15. Fırka ile 14. Fırka arasındaki ara hat, Kırcaarslan-Inönü-Çamlıca korusu-Savran-Göktaş hattıdır ve 14. Fırka'ya aittir.

- 14. Fırka ile 57. Fırka arasındaki ara hat, Paşaköy-Hasan-beli-Karadirek köprüsü-Çataltepe hattıdır ve 57. Fırka'ya aittir.

- 57. Fırka ile 6. Süvari Kolordusu arasındaki ara hat, Çekil-tepe-Akarım-Başagaç batı hattıdır ve 57. Fırka'ya aittir.

9. Ağır topçu gruplarının her türlü emniyetlerini fırkalar sağlamış olacaktırlar.

10. Şafakla beraber bütün bataryalar ateş edecek şekilde tüm hazırlıklarını ve irtibatlarını yapmış bulunacaklardır.

11. Taarruz, 26 Ağustos saat 04.30'da başlayacaktır. Tüm topçular saat 04.30'dan saat 05.30'a kadar atış hazırlığı ve düzen atışı, saat 05.30'dan saat 06.00'ya kadar tahrip ateşi yapacaklardır. Piyadeler tanzim ve tahrip ateşleri esnasında hücum mesafesine kadar yanaşacaklar ve saat 06.00'da tahrip ateşlerinin bitişle birlikte, düşman siperlerine atılacaklardır.

12. Düşmanın ileri müfrezelerine rastlanması durumunda uygulanacak hareket tarzı, 25 Temmuz 1922 tarihli uyarının 5. maddesine göre, cephe ikmali, yaralıların nakli, haberleşme de evvelce verilen emirler gereğince yerine getirilecektir.

13. Kolordu karargâhı 25-26 Ağustos gecesi ve 26 Ağustos günü Sakartepe'de bulunacaktır.

14. 29 numaralı kolordu emri, 25 Ağustos saat 05.40'ta 14, 15, 23 ve 57. Fırkalara, 1 ve 2. Ağır Topçu Grupları ve Kolordu Topçu Kumandanlığı'na yazılmış, bununla ilgili bilgi 1. Ordu, 4. Kolordu, 2. Kolordu ve 5. Kolordu'ya sunulmuştur.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Kömürtepe'den yazılan ve fırkalara bildirilen bu emir üzerine, fırkalar yapılan hazırlıkların kapsamında hazırlık mevzilerine girmek üzere yürüyüşe geçtiler. Gece karanlık, mehtap yoktu. Kıtalar büyük bir sessizlikle ilerliyordu. Kolordu karargâhı Sakartepe'ye geldi. Bu sırada durum şöyle görünüyordu:

Mevziin en önemli noktaları Belentepe ve Tanastepe'ydi. Bu noktaların süratle alınması için her türlü önlem düşünülmüştü. Taarruzumuzun gelişmesi buradan olabilirdi. Taarruzun dönüşü olmayan bir yola girmesi ya da tamamen bitmesi ise 14 ve 57. Fırkaların bölgesinde olabilirdi. Çünkü 14. Fırka bölgesindeki düşman cephesi içeri doğru bir kapalılık yaratmış, gerek Tanastepe ve gerek Çekiltepe'den yan ateşlere açıktı. 57. Fırka cephesi de çok arızalı sayılırdı. Görevi kuşatmaya benzer bir taarruz olduğundan, durumun gelişmesinin gecikmesi tehlikesi vardı. Bundan başka, genel kolordu cephesinde düşmanın bir karşı taarruzu da olabilirdi. (*Kroki 37*)

Belentepe ve Tanastepe bölgelerinde olacak böyle bir girişim, şiddetle topçu ateşiyle karşılanabilir ve durdurulabilirse de 14 ve 57. Fırkaların cephelerine olacak böyle bir girişim kolay geri çevrilemezdi. 14. Fırka cephesindeki ağır topçulardan bazılarının mevzileri değiştirilerek direnç sağlamak mümkündü ama 57. Fırka büsbütün uzakta ve yardımdan mahrumdu. Bunun için tek çare, her iki fırka cephesine olabilecek böyle bir tehdide karşı, Tanastepe'nin susmasından sonra, gerekirse 15. Fırka bölgesine sevk edilebilecek olan 4. Fırka vardı.

Gece saat 03.45'te 15. Fırka'dan alınan raporda, hücum taburunun Otluktepe'yi, 56. Alay'ın da Kilgediği doğusundaki Sivritepe'yi ileri müfrezeleri geri atarak işgal ettiği ve 38. Alay cephesinin sakin olduğu, düşmanda telaş görüldüğü bildiriliyordu. Bunu taki-

ben saat 04.15, 04.45 ve 05.25'te sırasıyla 23, 14 ve 57. Fırkalardan hazırlık mevzilerine girildiğini ve taarruza hazır olduğunu bildiren raporlar geldi.

Topçular emrolunan saatte ateşe başlayamadı. Çünkü henüz karanlıktı. Dolayısıyla taarruz yarım saat daha ertelendi. 26 Ağustos günü, saat 05.30'da orduya büyük taarruzun ilk raporunu yazdım:¹⁴
(Kroki 38)

1. Ordu Kumandanlığı'na, Sakartepe'den, 26 Ağustos, saat 05.30,

Sabah savaş raporudur:

1. 23. Fırka, 29 numaralı kolordu emri gereğince saat 01.00'de hazırlık mevziine girmiş ve bir taburunu Kaygusuzlar'a sürmüştür.

2. 15. Fırka Hücum Taburu, Otluktepe'yi, 56. Alay da kendi cephesi ilerisinde rastladığı düşman emniyet kıtalarını püs-kürterek Kilgediği doğusundaki Sivritepe'yi işgal etmiştir.

3. 14. Fırka'nın saat 04.25'teki raporuna göre, fırka 29 numaralı kolordu emri gereğince olaysız bir şekilde hazırlık mevziine girmiştir. Bu fırka cephesinde henüz muharebe başlamamıştır.

4. 57. Fırka, Çekiltepe-Kızıltaş yaylası-Kompınar tepesinin batısına varmıştır. Bu fırka cephesinde henüz çatışma başlamamıştır.

5. Ağır topçu grubu, mevzilerine girmiş ve ateşe başlamıştır.

¹⁴ Yunan generallerinin hatıralarını okuduğumuz zaman, taarruzumuzdan haberdar olduklarını, firari askerlerin ifadelerinden, uçakların keşiflerinden, kara gözlemlerinden Afyon güneyindeki toplanmalarımızı bildiklerini anlıyoruz. Demek ki, hareketlerimizi saklayamadık. Fakat Yunanlıların karsız günler geçirdiği ve 26 Ağustos'ta taarruza başlayacağımızı kesin olarak tayin edemedikleri, merkez ağırlığımızı Afyon'un güneyinde topladığımızı anlayacak kadar bilgi toplayamadıkları da anlaşılıyor.

6. Karanlık sebebiyle taarruza ancak saat 05.00'te girişilmiştir. Tanastepe cephesinde muharebe devam etmektedir. Saat 05.30'ta Sakartepe'den yazılan bu rapor, 1. Ordu Kumandanlığı'na, 4. Kolordu Kumandanlığı'na, 23, 15, 14 ve 57. Fırka kumandanlarına yazılmıştır.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Saat 05.00'te ağır topçular da dahil olmak üzere, bütün cephede topçu ateşi başladı. Kıtalar sakince düşman mevziine yaklaştı. Düşmanın şiddetli bir karşılığı henüz görülüyordu.

Özellikle Tanastepe'de, 15. Fırka kıtaları hemen hemen hücum mesafesine yaklaşmıştı. Düşman topçusu ancak saat 05.30'da ateş açtı. Düşmanı tamamen meydana çıkarmak için piyade kıtalarının taarruza aralıksız devam etmeleri gerektiği ve başarının ancak bu şekilde elde edilebileceği fırkalara bir defa daha yazıldı.

Yapılan gözleme göre 15. Fırka hızla ilerliyordu. Bu fırkanın bölgesinde piyade ateşi diğerlerine göre daha şiddetliydi. Saat 06.00'da bütün kolordu cephesinde muharebe şiddetlendi. Saat 06.30'da Tanastepe'de düşmanın kısmen geri kaçtığı ve aralarında bir kaynaşma olduğu gözlemlendi. Bu bölgede piyademiz düşmana oldukça yaklaşmıştı. Bunun için ağır topçu bataryalarının, bu bölgeye şiddetli ateş açması lüzumu doğduğu topçu kumandanlığına emredildi. Saat 07.00'de 38. Alay'ın önüne rast gelen tel örgü engelleri elle kaldırılarak Tanastepe'nin en hâkim zirvesindeki düşman siperleri işgal edildi. Bunun ardından Tanastepe'nin ele geçirildiğini olumlayan şu raporu geçtim:

1. Ordu Kumandanlığı'na, Sakartepe'den, 26 Ağustos, saat 07.10,

1. Saat 06.55'te Tanastepe 15. Fırka tarafından ele geçirilmiştir.

2. Diğer fırkalar cephesinde taarruz devam etmektedir.
3. Bu rapor 1. Ordu Kumandanlığı'na arz edilmiştir.
1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Saat 09.00'da da şu raporu aldım:

- 1, Kolordu Kumandanlığı'na, Kaygusuzlar sırtı,
1. Belentepe, saat 09.00'da ele geçirildi. Düşmanın sağ kalanları kaçmakta, bizimkiler de nara atarak takip etmektedir. Taşlıktepe de arkadan sarıldı. 68. Alay, Karapınar yönünden taarruza devam ediyor. İki cebel topu takip için daha evvelce gönderilmiştir. Halen muharebenin şiddeti azalmış olduğu halde, taşlıkların yukarılarında ateş devam ediyor. Hücum taburunu 68. Alay emrine gönderdim.
2. Fevkalade sarp, kayalık ve baştan başa tutuşan otların arasında çarpışan fırka hareketindeki hız ve şiddet, Belentepe ve civarı görüldüğünde takdir buyrulacaktır. Sarp kayalıklar muharebeyi çok zorluyor.

23. Fırka Kumandanı Halis

Fırkaya taarruzu uzatarak, ovaya hâkim olmak üzere Türkmentepe-Göktepe hattını zapt etmesi emredildi. Bunun ardından 14. Fırka Kumandanlığı'nın da Kırcaarslan tepesini zapt ettiği hakkında rapor alındı. 57. Fırka cephesi hariç olmak üzere, düşmanın genel cephe-
deki en müstahkem mevzileri susmuştu. Bundan sonra fırkaların taarruzlarını devam ettirerek ovaya hâkim olmaları gerektiği fırkalara bildirildi ve 57. Fırka Kumandanlığı'na bütün kolordu cephesinde elde edilen zaferin Çekiltepe'nin bir an evvel zapt edilerek tamamlanması gereği bildirildi. Çekiltepe'den gelen yan ateş, 14. Fırka'nın sol yanındaki alayın harekâtını durduruyordu. Bu alay cephesine ağır topçu ateşi talep edilmesi üzerine, 1. Ağır Topçu Grubu'ndan 15'lik bir ağır obüs bataryası Derbent yönünde sevk edilerek 14. Fırka emrine

verildi. Fırkaya da Damlalı boğazıyla Hasanbeli arasındaki düşman istihkâmının taarruzla hemen zapt edilmesi emredildi.

Saat 09.45'te 14. Fırka kumandanı telefonla şu bilgiyi verdi: "Fırka taarruz hareketini genişleterek, Kırcaarslan tepesinden sonra kuzeydoğuya doğru birbiri ardına iki tepeyi daha zapt etmiş, zapt edilen üçüncü tepe karşı bir taarruzla düşman tarafından işgal edilmiş ama tepe tekrar ele geçirilmiştir. Kızkulesi'ne karşı harekât devam ediyor."

Keza 15. Fırka Kumandanlığı'ndan da fırkanın Sincanlı ovasına hâkim olan tepelere kadar taarruzu genişlettiği, fakat askerin çok yorulduğu ve düşmanın yavaş yavaş karşı faaliyet geliştirmekte olduğu bildirildi. Bir miktar zinde kıtanın bu bölgeye gönderilmesinin uygun olacağı görülmüyordu.

Tanastepe'deki görevi sırasında top mermisiyle ağır yaralanan kolordu birinci şube müdürünün raporu da aynı durumu teyit ediyor ve 15. Fırka'nın tamamen yorulduğunu bildiriyordu. Düşman 15. Fırka cephesinde Hacıhasan sırtlarında, 14. Fırka cephesinde de Kırcaarslan koruluğunda tutunmaktaydı ve her ihtimale karşı vaktinde yetişmek üzere Sandıklı kuzeyinde bulunan 3. Kafkas Fırkası'nın Savran'a hareket etmesini ordu-dan rica ettim.

57. Fırka henüz kesin sonuç alamamıştı. Çekiltepe'de düşman direnç gösteriyordu. 14. Fırka'nın sol yanı da ilerleyemiyordu. Kızkulesi de henüz düşman elindeydi. Bu durum düşmana oldukça zaman kazandırmıştı ve saat 11.00'den beri fırka kumandanlarının verdiği sözlü bilgiler Tanastepe ve Kırcaarslan tepelerine karşı düşmanın karşı taarruzlarının başladığını bildiriyordu. Dörder toplu iki ağır batarya Tanastepe'yi ve Kırcaarslan tepelerini dövüyordu. 57. Fırka Kumandanlığı'na Tanastepe, Beltepe ve Kırcaarslan tepelerinin zapt

edildiği ve kolordu bölgesinde kesin sonuç alınması için Çekiltepe'nin hemen zapt edilmesi emredildi. Bundan sonra 2. Ağır Topçu Grubu'nun mevzii değiştirildi ve Derbent'e hareketi emredilerek 14. Fırka emrine verildi.

23. Fırka taarruz harekâtını uzatarak, saat 11.25'te Türkmentepe'yi işgal ettiğini bildirdi. Göktepe'de de düşman olmadığı fakat kıtalarımız tarafından henüz işgal edilmediğini telefonla söyledi. 14. Fırka cephesinde şiddetli topçu ve piyade ateşi oluyordu. Düşman burada, 15. Fırka cephesinde yaptığı şiddetli karşı taarruzla 15. Fırka cephesinde Sivritepe'yi¹⁵ ve 14. Fırka cephesinde de Kırcaarslan tepelerini tekrar işgal etti. Bunun üzerine durum önem kazandı. Hemen 31 numaralı kolordu emri verildi:

1. Düşman cephemize henüz takviye kıtaları getirmedir. Otomobillerle naklolan bir ağır batarya yetiştirerek fırkaların mevziinin şurasına burasına ateş edip manevi etki yapmaya çalışıyor. Bunun kesinlikle böyle olduğunun bilinmesi ve en ciddi karşı taarruzlara karşı bile zapt edilen mevziin mutlaka korunması çok önemlidir. 14. Fırka bir an evvel topçu hazırlığını yapacak ve Kırcaarslan mevzilerini zapt edecektir. 57. Fırka artık Çekiltepe'yi zapt ederek diğer fırkaların düzeyine gelmelidir. Kolorduya durum hakkında sık sık rapor verilmelidir.

2. 5. Kolordu, Küçükhöyük yönünde ilerlemektedir.

3. Bu emir fırkalara 26 Ağustos, saat 13.40'ta yazılmıştır.

Kolordu Komutanı İzzettin

Şimdi düşman özellikle Tanastepe'ye şiddetli topçu ateşi yöneltmişti. Muharebe oldukça şiddetli devam ediyordu. 23. Fırka cephesinde düşmanın karşı faaliyeti

15 Trikopis'in anılarında 26 Ağustos'ta 7. Fırka'dan yetişen ilk alayın General Franko tarafından Tilkikırı belinde muharebeye katıldığı yazmaktadır ki, 15. Fırka'ya karşı taarruzu bu yapmıştı.

zayıftı. 15. Fırka cephesinde şiddetli topçu ateşinin etkisiyle dalgalar oluşmaya başlamıştı. Saat 14.25'te fırka kumandanlığının şu raporu alındı:

1. Kolordu Kumandanlığı'na, Aceledir, 26 Ağustos,

1. Düşmanın ağır obüs mermilerinin patlamasından her ateş edilen yer kıtalarımız tarafından boşaltılıyor. 14. Fırka sağ yanındaki tepeler de fırka kıtaları tarafından boşaltılmakta. Her ne kadar asker ateş kesilir kesilmez tekrar tepelere dönüyorsa da düzen göremiyorum.

2. Tanastepe'nin önünde iki tepe daha kalmıştır. Eğer bu etkili ateş devam ederse Tanastepe'nin elden çıkacağından endişe ediyorum efendim.

15. Fırka Kumandanı Naci

Rapor, içeriği bakımından çok önemliydi. Fırka kumandanıyla telefonla görüştüm. Tanastepe'nin terk edilmesinin ne kadar tehlikeli olduğunu ve kesinlikle korunması gerektiğini anlattım. Arzu ederse 3. Fırka'dan bir kısım kuvvetle desteklenebileceğini de söyledim. Bunun ardından şu emri yazıp telefon bağlantısı kesilmiş olduğundan Kolordu Kurmay Heyeti'nden Yüzbaşı Kamil Bey'le gönderdim:

15. Fırka Kumandanlığı'na, Sakartepe, 26 Ağustos, saat 14.20.

Tanastepe'nin korunması zorunludur. 3. Kafkas Fırkası, Savran'a yaklaşmaktadır. Derhal yetiştireceğim. 10,5 cm'lik sahara obüs bataryasının batarya kumandanı, gözlemini yanınızda yapmak için yarım saat evvel Karakurt'tan hareket etti. 15. Fırka'nın en büyük fedakârlıkla Tanastepe'yi korumasını bekliyorum. 14. Fırka'nın bazı mevzilerinde geriye doğru hareketler oluyorsa da, genel hali iyi. 57. Fırka, Kızıltaş yaylasını zapt etmiş, Çekiltepe'yi işgal etmek üzere. Düşmanın kuvvetli piyadesi yok. Topçusu karşısında Tanastepe'yi bırakmak günah olur ve sorumluluk yükler.

Kolordu Komutanı İzzettin

En büyük dert, arazi sebebiyle ağır topçuların hatta fırka topçularının daha ileri ateş etmek için mevzi değiştirememeleriydi. Bu sebeple Yunan takviye kıtaları etkili topçu ateşi altına alınamıyordu. Buna karşın Yunan topçusu Tanastepe'ye yerleşen 15. Fırka kıtalarını ağır topçu ile mükemmel dövüyordu.

Tanastepe'de durum gittikçe önem kazanıyordu. Saat 14.30'da fırka kumandanının verdiği raporda fırka kıtalarının düşmanın her topçu ateşinin düştüğü yeri terk ederek kademe kademe çekildiği ve sonuçta topçulara da geriye doğru mevzi değiştirildiği, Tanastepe'nin elde bulundurulmasına gayret olunacağı, ama emir ve kumandanın birçok subay yaralandığı için aksadığı bildiriyordu.

Bu sırada 23. Fırka cephesinde düşmanın hiçbir faaliyeti yoktu. 14. Fırka kendi cephesinde taarruzu yenilemek için hazırlık yapıyordu. 57. Fırka da durumunu oldukça düzeltmiş, Kızıtaş yaylasının doğu tarafına taarruza devam ediyordu. Saat 15.30'da 15. Fırka cephesinde beliren bu tehlikeye karşı Belentepe'yi zapt eden 23. Fırka'ya 15. Fırka'nın yükünü azaltmak amacıyla kendini kuzeye karşı sağlama aldıktan sonra, Hacıhasan-Sarıkaya hattına doğru düşmanın yan ve gerilerine taarruz etmesini söyledim. 15. Fırka, bu taarruz etkili olur olmaz kuzeye doğru taarruz hareketine devam edecek ve 14. Fırka da ikmal olarak karşı taarruza geçecekti. Bu sırada, ordu ihtiyatı henüz kolordu emrine verilmeyen ve Haçan üzerinden Savran'a yürüyüşte olan 3. Kafkas Fırkası'na Eşektepe batısına yaklaşmasını ve bir alayını 15. Fırka emrine ihtiyat olarak vermesini emrettim. Bundan başka 1. Ağır Topçu Grubu da mevzi değiştirip Oluktepe'ye gelmiş, 15. Fırka emrine verilmişti. Böylece saat 17.00'de bütün önlemler alınmış oldu. 23. Fırka, ileri harekâta başladı. 14. Fırka topçu hazırlıklarına başladı. 3. Kafkas Fırkası da Savran'dan

Eşektepe yönüne yürüyüşe geçti. Saat 17.45 dolaylarında Tanastepe'ye düşmanın daha şiddetli bir topçu ateşi başladı. Saat 19.00'a doğru, Tanastepe'de muharebe en şiddetli halini aldı. Saat 19.25'te 15. Fırka şube müdürü, 38. Alay'ın Tanastepe'den gerilediğini bildirdi. Alayın kumandanı Yarbay İlyas Bey yaralanmış ve geri gelmişti. Bunun üzerine 3. Kafkas Fırkası'ndan 15. Fırka emrine ihtiyat olarak verilen 8. Alay'ın ve 38. Alay'ın mevzilerini tekrar ele geçirmesi için emir verildi.

Bu sırada 23. Fırka da karşı taarruza başlamıştı. Vaktiyle alınan önlemler sayesinde düşmanın bu çok şiddetli karşı taarruzu da durdurulmuş oldu. Karanlık basmış, ateş de hızını biraz kesmiş görünüyordu.

15. Fırka Kumandanlığı'na fırka emrine verilmiş olan 8. Alay'ı da vererek 38. Alay'ın kaybettiği mevzilerin tekrar alınması emredildi. Bundan sonra saat 20.15'te 15. Fırka yine kendi 56. Alay'ıyla şiddetli bir piyade ve makineli tüfek ateşiyle 38. Alay cephesine karşı bir süngü hücumu icra etti. Sonuçta düşmanı dört yüz metre geriye attı. 38. Alay mevzileri böylece tekrar ele geçmiş oldu.

Saat 20.00'de 14. Fırka da karşı taarruzunda kısmen başarılı oldu ve Kırcaarslan tepesini zapt etti. Fırkaya yarınki harekât için Kızkulesi'nin de ele geçirilmesi ve bu gece olmazsa, yarın mutlaka ovaya hâkim olmak gerektiği bildirildi.

23. Fırka kurmayının Belentepe'den verdiği sözlü rapora göre, 63. Gulgilipınar-Çamlıca korusu hattında üç taburuyla cephede bu alayın ihtiyatında bulunan fırka hücum taburu Kuşoturağı'nda, 69. Alay iki taburla birinci hatta (Türkmentepe-Göktepe hattı) düşmanla temastaydı. 31. Alay, fırka kumandanının emri altında, Eşektepe-Akpınar yönünden Sivritepe yönünde yürümekteydi. Fırka kumandanına bu taarruzu sonuçlandırmasını fırka kurmayı aracılığıyla tekrar emrettim.

Elde edilen esirlerin ifadesinden, kolordunun karşısında düşmanın 1. Fırkası'yla 39. Efsun Alayı'nın bulunduğu anlaşılmıştı. Henüz bu fırka ve alaydan başka takviye kıtaları olup olmadığı bilinmiyordu. Gece başka önemli bir şey olmadı.

Havanın ağarmasıyla beraber, fırka kumandanlarıyla bizzat telefonla görüştüm ve cepheleeri hakkında bilgi istedim. Yeni bir şey gözlenmemişti. Yalnız 57. Fırka, Sinanpaşa köyüne doğru bir alay kadar bir kuvvetin yürüyüşte olduğunu bildiriyordu. Düşmanın 27 Ağustos günü takviye kıtaları alması düşünülüyordu. Dolaşısıyla, kolordu cephesinde bir an önce kesin sonuç alınması lazımdı. 15, 14 ve 57. Fırka kumandanlarına taarruza devam etmelerini ve bir an önce ovaya hâkim olma hedeflerine ulaşmalarını emrettim.

Aslında düşmanın 7. Fırkası kolordumuzun taarruz ettiği 1. Fırkası'nı Balmahmut üzerinden takviye etmişti. 15 ve 14. Fırkalara karşı taarruzları bu takviye kıtalarıyla yapıyordu. Ordudan aldığım emir de bir an önce ovaya hâkim sırtların işgal edilerek tahkimat yapılmasını söylüyordu. (Kroki 39)

27 Ağustos günü muharebesi

Durumun önem kazanması ve özellikle Tanastepe'de çıkacak savaşın yakınında olmak amacıyla, fırkalara şu emri vererek, kurmay başkanımı Sakartepe'de bırakıp, karargâhımdan bir kurmay subayı ve emir subayıyla Tanastepe'ye hareket ettim (Kroki 38'de görüldüğü gibi).

Fırkalara, Sakartepe'den, 27 Ağustos, saat 08.00,

1. Kolordu'nun Sinanpaşa ovasına hâkim olmak üzere tutmaya mecbur olduğu hattı sabaha kadar işgal etmesi kesindir. Düşman ordusunun genel durumu bu sayede düzel-

mez şekilde bozulabilecektir. Fırkalar ciddi taarruzlarına devam edecektir. Fırka kumandanları taarruz yönlerinde bizzat bulunarak kesin sonuç alacaklardır. Ben de şimdi Eşektepe batısında, 3. Fırka Karargâhı'na gidiyorum. 3 ve 15. Fırkaların taarruzlarını yakından takip edeceğim. Tanastepe'den 15. Fırka'nın yapacağı taarruzun kesinlikle fevkalade çabuk sonuç almasını talep ediyorum. İrtibat Sakartepe'de kolordu kurmay başkanı aracılığıyla olacaktır.

Bundan sonra, Eşektepe'ye 3. Kafkas Fırkası Karargâhı'na gittim. Burada da durum hakkında net bir fikir edinmek mümkün olmadı. Fırka Kumandanı Albay Kazım Bey'i yanıma alarak Tanastepe'ye çıktım. 15. Fırka, topçu ateşine başlamıştı. 8. Alay, iki taburla cepheye gelmiş ve Sivritepe'ye taarruza hazırlanıyordu. Sivritepe ve civarının düşmanın oldukça kuvvetli piyadesi tarafından işgal edildiğini ve mevzilerin tahkim edilmiş ve sağlam olduğunu gördüm. Düşman, mevzilerde kuvvetli bir yer almaya çalışıyordu. Aynı zamanda Kırcaarslan vadisi ve 15. Fırka cephesini ikiye ayırıyor ve cephe gittikçe kötüye gidiyordu. Bu durum 3. Kafkas Fırkası'nın da cepheye gelmesini gerektirdi. Şu emri Tanastepe'de elimize geçen ve Yunanlılara ait bir gözetleme siperi içinde, 3 ve 15. Fırka kumandanlarına sözlü olarak verdim:

1. Düşman, kolordu karşısında ve ordu için çok önemli bir hedef olan Tanastepe'nin kuzeyindeki Sivrihisar ve üzeri yakın sırtlarda amacına ulaşmak için direnmeye karar vermiştir.

2. 15. Fırka ve 3. Kafkas Fırkası sabaha kadar bu düşmanı geri atıp mevzilerini zapt edecektir. 8. Alay, 15. Fırka tarafından verilen cephesiyle birlikte 3. Kafkas Fırkası emrine verilmiştir. 8. Alay'ın fırkada bulunan taburu da hemen alayına yetiştirilecektir.

3. Ağır topçu grubu, 15. Fırka kumandanı tarafından birinci maddede belirtilen hedefler üzerine ateş yöneltecektir.

4. Fırka kumandanları sahra ve cebel bataryalarından da azami yarar sağlayacaklardır. Fırka kumandanlarının hedefe ulaşmak için bizzat çalışmaları lazımdır. Ben Tanastepe'deyim. Gerekirse alayların taarruzunu takip edeceğim.

Son kişisel gayretlerimizi harcamaya başladık. Çalışkan ve değerli fırka kumandanları Albay Kazım ve Yarbay Naçi Beyler alaylarına koştular ve yüksek bir cesaret örneği göstererek emir dairesinde harekete başladılar.

Bu sırada 14. Fırka, taarruzlarına devam etmiş ve Kırcaarslan'ın ikinci tepesini de işgal ediyordu. 15. Fırka, bütün hazırlıklarını yapmış, taarruza geçmişti. 3. Kafkas Fırkası da Albay Kazım Bey'in emrinde süratle açılarak taarruza başladı.

23. Fırka cephesinde önemli bir olay yoktu. 57. Fırka, Çekiltepe'ye taarruz ediyordu. 15-20 dakikalık bir topçu hazırlığının ardından, 3. Kafkas Fırkası da taarruza kalktı. Sivri'deki düşman, şiddetli karşılık veriyordu. Saat 10.00'da 3. Kafkas Fırkası, Sivri ve devamındaki yanık sırtları işgal etti. 15. Fırka da ovaya hâkim sırtları işgal etti. Düşmanı hezimete uğratarak kaçırmaya mecbur bıraktılar.

14. Fırka cephesinde de düşman geri çekiliyordu. Kırcaarslan'ın üçüncü tepesi işgal edilmiş, Kırcaarslan korusuna doğru düşman takip ediliyordu. Bu sırada fırkalara düşmanı uygun kuvvetlerle takip ederek, ovadaki en yakın köyleri işgal etmelerini emrettim. 14. Fırka'ya bir an evvel Kızkulesi'ni zapt etmesini ve bu zamana kadar Çekiltepe de ele geçmeyecek olursa, bu tepenin gerisini kuşatarak 57. Fırka'ya yardım etmesini emrettim. Bu sırada Çekiltepe'deki taarruzun durduğunu, bu yüzden çok üzgün olan fırka kumandanı Albay Reşat Bey'in intihar ettiğini haber aldım.

Öğle vakti kolordu birinci taarruz hedefini işgal etmiş bulunuyordu. Tanastepe'den düşmanın firar halinde geri çekilmesini ve uçak hangarlarının yandığını seyrederken yanıma kadar uzattığım bir telefonla Ordu Kumandanı Paşa Hazretleri'ne durumu arz ettim. 3. Kafkas Fırkası'nı kendi emrimde olmadığı halde muharebeye sokmama şaşırdı. Fakat Savran'a yanaşan 3. Fırka ancak böyle bir işe yarayacaktı.

Darmadağın olmuş kaçan düşmanı Karahisar-Sandıklı şosesinden ilerleyip takip etmek üzere, Kolordu Süvari Alayı Kumandanlığı'na emir verdim.

Bu sırada yapılan gözlemde, düşmanın 1-2 fırka kadar kuvvetinin iki kolundan birinin Balmahmut üzerinden, diğerinin de Küçükhöyük üzerinden kuzeye doğru çekildiği görülmüyordu. Yapılan şiddetli takip sayesinde düşmandan pek çok ganimet ele geçirildi. Sayılamayacak kadar makineli ve otomatik tüfekle, otomobillere yüklenmiş 12 cm'lik altı adet kuşatma topuyla birçok otomobile el konmuştu.

Saat 15.20'de yazılan ordu emri şöyle diyordu:

1. Bizzat ordu kumandanı tarafından yapılan gözlem sonucunda, düşmanın Karahisar ve Sincanlı ovalarından kuzeye doğru kısım kısım geri çekilmekte olduğu saptanmıştır. Karahisar'ın birkaç yerden birden yandığı görülmektedir.

2. 1. Ordu, düşmanın yakın bir hatta toplanmasına meydan vermemek için geri çekilme yönlerinde şiddetli takibe karar vermiştir.

3. Bunun için 4. Kolordu taarruzunu genişleterek, bir an önce Afyon-Kütahya yoluna hâkim olacaktır. Henüz 8. Fırka karşısında direnç gösteren düşmanın geri çekilmesi kesilmeye çalışılacaktır.

4. 1. Kolordu, Gezler-Boyalı-Köprülü hattıyla Kırka-Reşadiye hattı arasından, düşmanın kıtalarını vurarak şiddetle düşmanı takip edeceğini bildirmiştir.

Bunun üzerine 1. Kolordu, Gezler-Boyalı-Köprülü hattıyla, Kırka-Reşadiye hattı arasında, düşmanın artçı kıtalarını ve düşmanı şiddetle takip etmek üzere ilerledi. Takip harekâtı şöyle düzenlendi:

A) Balmahmut yönünde yürümekte olan süvari alayı, asgari bir bölük kuvvetle Sinanpaşa yönünde, 5. Süvari Kolorusu'yla ilişki kurarak ve Balmahmut kuzeyine geçerek, piyade kıtalarına ulaşana kadar Balmahmut kuzeyindeki sırtları muhafaza edecek ve aynı zamanda Köprülü-Çatalçeşme-Balmahmut-Reşadiye yönlerini mümkün olduğu kadar uzaktan subay keşif kollarıyla keşfettirecektir.

B) 23. Fırka, Boyalı-Köprülü yönünde yürüyerek, Köprülü güney sırtlarına kadar yanaşacaktır. Fırka, sağ yanında 4. Fırka kıtalarıyla ilişki kurmalıdır.

C) 15. Fırka, Sinirköy-Akviran yönünde yürüyecek ve Akviran'ı tutacaktır.

D) 3. Kafkas Fırkası, Kırcaarslan-Balmahmut yönünde yürüyecek ve Balmahmut kuzey sırtlarıyla Balmahmut istasyonunu emniyete alacaktır.

E) 14. Fırka, Paşaköy üzerinden Küçükhöyük-Bolca yönüne yürüyecektir.

F) 57. Fırka Çekiltepe'de direnç varsa bu tepayı zapt edecek ve Kırka üzerinden ve Bolca-Reşadiye arasından Reşadiye yönüne yürüyecektir. (1/200 000 ölçekli haritaya göre Reşadiye, Bolca hizasında demiryolu hattı kuzeyinde, Çankuyu yolu üzerindedir.) Fırkanın yarın, 28 Ağustos sabahına kadar Kırka'da toplanması arzu edilmektedir. 14. Fırka'ya bugün verdiğim dört toplu 15'lik obüs bataryası 3. Kafkas Fırkası emrine verilmiştir. 3. Fırka bu bataryayı derhal alacaktır. 14. Fırka emrinde bulunan 1. Ağır Topçu Grubu, öğleye kadar Kırcaarslan'da toplanacaktır. Sol yanda bulunan 14 ve 57. Fırkalar Sinanpaşa ovasında 5. Kolordu ile ilişki kurmalıdır.

Bu emirler verildikten sonra fırkalar toplanmaya ve takip hazırlığı yapmaya koyuldular. Bu sırada Çekiltepe

henüz ele geçmemişti. Bu tepenin alınması için 14. Fırka'nın Çekiltepe'yi doğusundan kuşatması gerekiyordu.

14. Fırka'ya, Çekiltepe'yi kuşatarak zapt etmesi emredildi. Süvari alayı düşmanı takip ediyor, muhtelif zamanlarda gönderdiği raporlardan düşmanın demiryolu hattı kuzeyindeki sırtları artçı kıtalarıyla tuttuğu anlaşıyordu.

Seyyar hastanelerdeki yaralılar birer hekim bulunan sıhhiye müfrezelerinin gözetimine terk edilmiş ve yaralıların gerilere nakli için boş olarak dönecek otomobillerin kullanımı ordu kurmay başkanlığına rica edilmişti. Bütün bunların sağlanması için kolordu başhekimini memur edildi ve Aşılıkçeşme'de bırakıldı. Düşmandan ele geçirilen silah ve malzemeyi toplamak ve Savran'da depolamak üzere 3. Amele Taburu memur edildi. Bugün fırkalarca yakalanan esirler de doğruca ordu karargâhına yollandı. Ordu ile haberleşme için Sakartepe'den Kırcaarslan'a telefon hattı çekildi ve orduya da harekât hakkında bilgi verildi.

Fırkalar ancak saat 19.00'da genel takip harekâtına başlayabildi. Bu bir erteleme değildi. 36 saatten beri devam eden muharebelerden sonra, kıtaların yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardı ve ancak bundan sonra yapılacak takipten bir fayda beklemek mümkün olabilirdi.

Süvari alayı demiryolu hattının kuzeyine geçmemişti. 3. Kafkas Fırkası Kumandanlığı'ndan bu husus özellikle rica edildi ve alayın muhakkak demir yolu hattı kuzeyine geçirilmesi emredildi. Fakat geç başlayan takip harekâtı, biraz sonra gecenin çökmesi, ortalığın göz gözü görmeyecek kadar karanlık olması nedeniyle mecburen durduruldu. Fırkalar geceyi şuralarda geçirdi:

- 23. Fırka, Köprülü ve civarında kısmen yürüyüşte;
- 3. Kafkas Fırkası, Balmahmut ve güneyinde yol üzerinde yürüyüşte;
- 15. Fırka, Küçükhöyük, Paşaköy'de;
- 57. Fırka, Sinanpaşa ve Kırka'da.

Kolordu karargâhı 27/28 Ağustos gecesini Kırcaarslan köyünde geçirmişti. O gece Kırcaarslan'da elimize geçen esirlerin ve bizim köylülerin ifadelerinden, Yunanlıların mevzilerine çok güvenmekte oldukları, Türklerin bu mevzilere taarruz etme cesareti göstere-meyecekleri, Türklerin başarı ihtimalinin Atina'yı almaları kadar imkânsız olduğu fikrinde olduklarını öğrenmiştim.

Düşman ordusu bütün cepheden çekilmişti. 2. Ordu karşısındaki fırkaları da Resulbaba dağları yönünde kuzeybatıya doğru çekilmişti. Yalnız Toklusivrisi'nde 6. Fırka karşısında karşılık vermeye devam edebiliyordu. Fakat düşmanın İzmir'le ilişkisi süvari fırkalarımız tarafından kesilmişti. Demiryolunun güneyinde 1. Kolordu, sol yanında Bakırcık sırtları bölgesinde ise 1. Süvari Fırkası bulunuyordu. 28 Ağustos'ta düşmanın yeni bir muharebe için en yakın hat olarak tercih etmesi muhtemel görülen Teberoğlan gediği-Belcemeşe-Çatalçeşme-Resulbaba tepesi-Bakırcık-Oğlanmezarı-Çalışlar-Dumlupınar-Toklusivrisi hattıydı. Ordu, bu hatta ileri doğru harekete karar vermişti. Çatalçeşme-Resulbaba hattına karşı 2. Kolordu Hamam'ın kuzeyi ve güneyine; Beşkilise-Başmezar hattına karşı 4. Kolordu Ayvalı-Akçeşehir hattına; Beşkilise-Toklusivrisi hattına karşı 1. Kolordu, Düzağaç-Tazılar bölgesine ilerliyordu. Süvari kolordusu da genel olarak, Altıntaş yönünde ilerleyecekti.

28 Ağustos günü muharebesi

(Kroki 40)

28 Ağustos günü, 1. Kolordu'nun, 6. Fırka ile 4. Kolordu arasından Beşkilise-Toklusivrisi hattına karşı, Düzağaç-Tazılar bölgesine şu şekilde ilerlemesini emrettim:

A) 57. Fırka, Çayhisar üzerinden Çobanözü'nde toplanacak ve Toklusivrisi yönünde 6. Fırka ile sıkı kurarak, Balçıdamı-Paşacık yönünde düşmanla temas arayacaktır. Bu fırka sabaha kadar Çobanözü'nde toplanmış bulunacaktır.

B) 14. Fırka, Sinanpaşa-Tokuşlar üzerinden geçip Tazılar'da toplanacak ve Güney Kadımezarı-Dumlupınar ve Elvanpaşa-Karaköse-Büyükoturak yönünde düşmanla temas arayacaktır.

C) 3. Kafkas Fırkası, Bolca-Düzağaç üzerinden Karacaviran'da toplanacaktır. Beşkilise-Silgisaray-Kızılcaköy hattına karşı, keşif yapacak ve düşmanla temas arayacaktır.

D) 23. Fırka, Bolca üzerinden geçip Düzağaç'ta toplanacaktır ve Akçeşehir yönünde, 4. Kolordu'yla sıkı ilişki kuracaktır.

E) 15. Fırka, Küçükhöyük üzerinden Tokuşlar'da toplanacaktır. Kolordunun batıya doğru yürüyüşünde yan fırkaları olan 14, 3 ve 23. Fırkalar, kuzey yönlerini keşfedip ve düşmanla yakın temas kurma halinde, taarruz edeceklerdir.

Bu maksatla fırkaların birbirleriyle güvenli ilişki kurması ve kolordunun Düzağaç bölgesinden tekrar kuzeye yönelmesi olasılığı da bulunduğundan, yollar ve arazi hakkında incelemede bulunulması konusuna dikkat çektim. Kolordudaki süvari alayını lağvederek bölükleri derhal fırkalarına iade ettim. Fırkalar da derhal bölüklerini yanlarına çağırdı.

28 Ağustos için verdiğim emir fırkalara geç gitti. Saat 02.45'te yazılmış ordu emri, ancak telefon bağlantısı kurulduktan sonra, saat 05.00'te alınmıştı. Fırkalar da ancak saat 08.00'de alabilmişlerdi. Bu zamana kadar ise sabah şafakla beraber fırkalar 27 Ağustos günü karşılarındaki düşmana taarruza geçti. 23. Fırka, Köprülü civarında Resulbaba'ya doğru geri çekilen ve esirlerin sonradan verdiği ifadeye göre düşmanın 4. Fırkası olan bir yürüyüş koluna taarruz etti ve perişan bir şekilde kaçmaya, cephane ve toplarını da bırakmaya mecbur etti. Kolordu emrini aldığı zaman Araplarçiftliği güne-

yindeki Sivritepe'de de düşmanın 12. Fırkası'yla temasa geçilmişti. Sonradan anladığımıza göre, bu 4. Yunan Fırkası o kadar perişan olmuş ki, beş yüz mevcuda, bir tabur düzeyine inmiş. 3. Kafkas Fırkası da Resulbaba tepesi yönünde ilerlemiş ve Resulbaba eteklerine varmıştı.

14. Fırka da demiryolu hattı kuzeyindeki sırtlarda bulunan düşmanın artçı kıtalarını geri atarak, Çatkuyu yönünde ilerlemiş bulunuyordu. Gündoğumuyla beraber, fırkaların değişmiş olması mümkün olan durumlarını ve düşman hakkında fırkaların sahip olduğu bilgileri öğrenmek üzere otomobil ile kolordu kurmaylarından Yüzbaşı Kamil Bey'i 3 ve 14. Fırkalara gönderdim.

Saat 09.00'da alınmış bilgiler:

14. Fırka, kuzeye karşı yanını emniyete aldıktan sonra, kolordu emri gereğince Ayvalı yönünde; 3. Kafkas Fırkası, Bolca yönünde; 15. Fırka, Küçükhöyük yönünde yürüyüşe geçmişti. Resulbaba'da düşman olmadığı bilgisi de gelmişti. 23. Fırka'dan henüz bir haber alınamamıştı. Saat 11.00'de 14. Fırka Kumandanlığı'ndan gelen raporda düşmanın bir yürüyüş kolunun Resulbaba'dan batıya, diğer bir yürüyüş kolunun da Ayvalı kuzeyinden Beşkilise'ye doğru çekilmekte olduğu bildiriliyordu. Fakat asıl 1. Kolordu'ya yenilen 1 ve 7. Yunan fırkaları tutunamayacak bir halde Dumlupınar'a doğru kaçmış ve Yunan ordusunun Resulbaba bölgesinden çekilen büyük kısmı ile ilişkiyi kaybetmişlerdi.

14. Fırka kumandanının şahit olduğuna göre, Resulbaba üzerinden bir yürüyüş kolu batıya gidiyor, diğer bir yürüyüş kolu da Ayvalı kuzeyinden Beşkilise'ye doğru ilerliyordu. Düzensiz bir şekilde batıya, Dumlupınar yönüne çekilip toplanmaya çalışan düşmanı takip ve geri çekilmesini hezimete sokmak için, kolorduca harekete şu düzende devam edilmesini istedim:

- Kumari üzerinden, Tazılar'a yönelmiş olan 14. Fırka'nın tamamı Akçeşehir yönüne dönüp düşmanı yakalayacak.
- 3. Kafkas Fırkası da Ayvalı-Kumari üzerinden 14. Fırka'ya doğru yanaşacak.
- 15. Fırka Karacaören'e yanaşacak. Diğer fırkaların hareketlerinde değişiklik olmayacak.

57. Fırka'ya da tüm gücüyle Çobanözü'nde bulunup Tazılar yönünü kontrol altında tutması ve Elvanpaşa-Çiftlik-Karaköse yönünü keşfetmesi emredildi.

Bu hareketi düzenledikten sonra, 14. Fırka'nın hareketini daha yakından takip etmek üzere Ayvalı'ya hareket ettim. Fırka karargâhına vardığım zaman 4. Kolordu'dan 12. Fırka'nın da oraya geldiğini gördüm. Bölgenin 4. Kolordu'ya ait olması sebebiyle 14. Fırka Kumandanlığı'na sözlü olarak mevziini 12. Fırka'ya teslim ederek, Tazılar'a yürümesini tembih ettim. 3. Kafkas Fırkası'na da, tekrar Karacaviran'a doğru yönelmesini söyledim. 57. Fırka'dan şu rapor geldi:

1. Kolordu Kumandanlığı'na, Kınık doğusundan, 28 Ağustos, saat 11.20,

1. Fırka, kolbaşıyla saat 10.45'te Çobanözü deresi ağzına vardığı zaman Kavgaşak tepe kuzey yamaçlarında ve Tazılar doğusundaki yamaçlardan düşmanın iki topu ateş açtı. Kavgaşak tepe tahkimatında düşman görülmekte ama kuvveti henüz tahmin edilemiyor.

2. Kolbaşında bulunan 37. Alay'ın Çobanözü batı sırtlarında hazırlık mevziine girmesini emrettim. Keşif kolları gönderilerek düşman kuvvetini anlamaya çalışacak. Süvari bölüğü daha sola gönderildi. Bu alayı bir dağ bataryasıyla destekledim. Keşif sonucuna göre taarruz edilecektir.

57. Fırka Kumandan Vekili Hacı İbrahim

Karargâhımla derhal Karacaviran'a gittim. Amacım bizzat yardım ederek fırkaları eski hedeflerine döndür-

mek ve 57. Fırka cephesiyle yakından ilgilenmekti. Bu maksatla Karacaviran batı sırtlarına varır varmaz, kolordu kurmaylarından Yüzbaşı Kamil Bey'i henüz emri almadığı görülen 14. Fırka'nın bir alayına ve sonra da 3. Kafkas Fırkası'na gönderip emri tebliğ etmesini söyledim. Döndüğü zaman, 3. Kafkas Fırkası'nın Bakırcık sırtlarında bir düşman kuvvetiyle temas kurduğunu, yaklaşık dört kilometrelik bir cephe üzerinde muharebe ettiğini, fırkanın ihtiyat alayının da daha ileri yanaşmak için emir aldığını söyledi. Bu durumda fırkanın yön değiştirmesi doğru olmayacağından, taarruz hareketine devam etmesi için tekrar emir verdim. Bu sırada 6. Fırka'dan alınan raporda fırkanın Toklusivrisi'ne geldiği ve taarruz için hazırlık yaptığı bildiriliyordu.

57. Fırka, yaptığı keşif sonucu, düşmanın Ahır dağı'nın doğu yamaçlarıyla kuzey Tazılar'a doğru giden küçük tepeciklerden oluşan 2,5-3 kilometrelik bir cephe oluşturmuş olduğunu ve tel örgülerle desteklediğini, bu mevzide on gün evvel bir tabur askeri bulunduğunu ve başkaca bir kuvvetle desteklenmediğini öğrenip taarruza geçti. Arazinin arızalı olması sebebiyle taarruz pek ağır geçiyordu.

6. Fırka cephesinde Toklusivrisi'ne karşı topçu hazırlıkları başlamıştı. Vakit de geçmişti ve 57. Fırka'nın harekâtı gelişmemişti. Bugün gerek keşif kollarından alınan bilgiler, gerekse yapılan gözlemlerde kolordu cephesinde düşmanın Toklusivrisi'nde Tazılar doğusu ve Bakırcık batı sırtlarında mevzi aldığı ve demiryolu hattı boyunca Dumlupınar yönünde bir fırka kadar kuvvetle çekilmekte olduğu anlaşıyordu.

Saat 23.00'te 3. Kafkas Fırkası'ndan alınan raporda, fırkanın düşmanı Bakırcık sırtlarından attıktan sonra, aldığı emir gereğince takip etmeyerek Karacaviran'a geldiği ve orada toplandığı bildiriliyordu. Yapılan incelemede fırkanın Bakırcık sırtlarındaki düşmana taarru-

zuna devam etmesi hakkında verilen emrin fırka kurmay başkanı tarafından fırka kumandanına geç ulaştırılmasından, bu zamana kadar fırka kumandanı verdiği emirle düşmanla teması keserek Karacaviran'a yönelmiş olduğu anlaşıldı. Verdiğim emir gereğince fırka tekrar Bakırcık sırtlarına yöneldi ve ancak 29 Ağustos saat 04.00'te Bakırcık sırtlarına hareket edebildi. 14. Fırka'nın Tazılar yönünde düşmanın gerilerine doğru yürümesiyle Tazılar'daki düşman da 57. Fırka'nın devam eden taarruzu karşısında geri çekilmeye mecbur oldu.

29 Ağustos günü

28 Ağustos akşamına kadar aldığımız genel bilgiye göre, düşman Eskişehir cephesinden de geri çekilmeye başlamıştı.

Genel Yunan ordusu, taarruzlarımız karşısında düzensiz bir halde çekiliyordu. 1 ve 7. Fırkaları batıya geçmiş ve 4, 5, 9, 12 ve 13. Fırkaları kuzeybatıya çekilmişti¹⁶ (Kroki 40'ta görüldüğü gibi).

1. Ordu, 29 Ağustos için verdiği bir emirde;

- 2. Ordu'nun Hasanköy-Elibulak dağı-Hamurköy-Çalköy hattının kuzeyinde hareket etmek üzere düşmanı takip edeceğini;

- 1. Ordu'nun, 1. Kolordu'yla Tazılar-Toklusivrisi-Horozköy hattıyla Bakırcık-Arpa gediği hattı arasından batıya ilerleyerek düşmanın Dumlupınar'da tutunmasına meydan vermeyeceğini;

¹⁶ Franko'nun anılarına göre, Köprülü bölgesinde 28 sabahı 23. Fırkamızın darbesine uğrayan 4 ve 12. Fırkaların kalıntıları Dumlupınar'a gidebilmiş ve burada mümkün olduğunca düzene konmuş. Dumlupınar'a çekilen diğer bir kuvvet de Plastras Müfrezesi imiş. 1 ve 7. Fırkaların da Başkimse bölgesinde 28/29 Ağustos'ta 1. Kolordu'nun 3. Kafkas ve 14. Fırkalarıyla Süvari Kolorusu'nun etkisi altında paniğe uğradıkları ve tutunmak istedikleri hatta duramayarak Dumlupınar'a çekildikleri anlaşıyor.

- 4. Kolordu'nun Bakırcık-Arpa gediği-Kozaklı hattıyla Ademtepesi-Hamurköy-Çalköy hattı arasından ilerleyeceğini ve kuzeyden batıya çekilmekte olan düşman kuvvetlerini imha edecek şiddette takip edeceğini;

- 5. Kolordu'nun bütün kuvvetiyle ordu sağ yanına ilerleyerek Altıntaş-Dumlupınar ve Kütahya-Gediz arasında Murat dağlarını aşan yönlerden düşmanın Uşak yönüne çekilmesini engelleyeceğini;

- 2. Kolordu'nun Bakırcık-Düzağaç-Karaviran bölgesine ilerleyerek ordu ihtiyatı olacağını;

- 6. Fırka'nın Toklusivrisi'ne karşı taarruzuna devam edeceğini söylüyordu.

Kolordudan talep olunan görev öteden beri müstahkem olan Dumlupınar üzerinden geri çekilme hattını keserek düşmanı Murat dağları kuzeyinde bırakmaktı. Dolayısıyla kuvvetli bir taarruz yapmak ve hem de Dumlupınar'ı tutmak üzere geri çekilmeye devam eden düşman fırkalarına saldırmak lazımdı. 3. Kafkas Fırkası'nı ordunun emriyle 4. Kolordu'ya terk etmiştim.

Dumlupınar denen cephe, Arpa gediği-Düzağaç-Sattepe-Toklusivrisi noktalarına hâkim bir hattı. Düşman, Toklusivrisi'nde 6. Fırka'ya karşı savunma yapmaya devam etmekteydi. 6. Fırka'ya, taarruzda başarılı olacak etkide bir yardım yaparak Toklusivrisi gibi önemli bir dayanak noktasını ele geçirmek ne kadar önemliydiyse de, kuzeyden gelen düşman fırkalarının geri çekilme hattını tamamen kesmek için Arpagediği'ni tutmak daha önemliydi. Dolayısıyla kolordunun sol yanında hareket eden 57. Fırka'yı Balcıdamı yönünde ve sağ yana hareket eden 23. Fırka'yı Arpa gediği yönünde ilerletmek ve 23. Fırka'nın harekâtını kolaylaştırıp, Dumlupınar mevzilerini yarmak üzere, merkezden hareket eden 14. Fırka'yı da Sattepe'yi zapt etmeye memur etmeye karar verdim. 57. Fırka'ya seri bir hareketle Kaplangı

dağına hâkim olmayı emrettim. Kaplangı dağı, Dumlupınar mevzilerinden sonra batıya yönelmek için kilit noktasıydı. Bunun üzerine, 23. Fırka hemen yürüyüşe geçerek Karacaviran-Kızılcağöy-Dumlupınar kuzeyi yönünde ilerledi. Fırkadan özellikle Arpa gediği'nin elde edilmesini talep etmiştim.

14. Fırka, Tazılar-Güney Çiftlik-Büyükoturak yönünde ilerledi. Bu fırkadan özellikle Sattepe-Kartaltepe hattının zapt edilmesini istedim.

57. Fırka, Toklusivrisi yönünde ilerledi. Bu fırkadan Kaplangı dağına kadar ilerlemesini ve Balcıdamı üzerinden Toklusivrisi gerilerine etki ederek, Toklusivrisi'nin süratle susturulmasını sağlamasını istedim.

15. Fırka'ya kolordu ihtiyatı olarak 23. Fırka'yı takip ettirdim. Aslıhanlar-Arpa gediği hattında, arkasını Dumlupınar'a verecek olan 23. Fırka için, 14. Fırka'nın düşmanı Sattepe'den atıncaya kadar korunma ihtiyacı vardı. Sattepe ele geçtikten sonra, düşman Dumlupınar'dan uzaklaştırılmış olacak ve Adatepe'den Dumlupınar üzerinden Uşak'a geri çekilmek düşman için imkânsız hale gelecekti.¹⁷

29 Ağustos sabahı, düşmanın dört uçağı, kolordu ve fırka ordugâhları üzerinde pike yaptı ve birçok bomba

17 General Franko'nun anılarına göre, Albay Plastras, 29 Ağustos günü Handede'yi (Arpa gediği) elinde tutuyordu ve gözleminden Aslıhanlar kuzeyinde 2. Yunan Kolordusu'nun başarıyla muharebe ettiğini ve Türk kuvvetlerinin güneye doğru çekildiğini görmüştü. Aslen 4. Kolordumuzun 12. Fırkası'yla 3. Kafkas Fırkası karşı taarruzlara uğramıştı. Bu sebeple Plastras, Franko'ya Dumlupınar-Aslıhanlar yönünde bir karşı taarruz teklif etmiş. General Franko da bu teklifi kabul etmiş ve karşı taarruz emirlerini vermiş. Ama Dumlupınar müstahkem mevzilerini savunan 7. Yunan Fırkası'nın komandanı, Çalışlar civarında 15. Fırkamızı görünce, bu fırkanın hareketinin gelişmesini beklemeyi teklif etmiş. Oysa açıkladığım gibi, 57. Fırka'nın Balcıdamı ve daha batısına seri hareketi Toklusivrisi'nin susması ve o bölgedeki Yunan kuvvetlerinin perişan bir halde çekilmeleri, Plastras'ın teklifini 29 Ağustos günü tamamen sonuçsuz bırakmıştı. Zaten 15. Fırkamız böyle bir karşı taarruzu derhal karşılayacak durumda tutulmuştu.

attı. Atılan bombalardan kolordu topçu ordugâhına isabet edenler, iki şehit, birkaç yaralı ile yirmi beş kadar hayvanın kaybına sebep oldu. Bu sırada kolordu cephesinde 57. Fırka günün ağarmasıyla beraber yaptığı hücumlarla Tazılar doğusunda Ahır dağı hattında direnen düşmanı geri atarak bu hattı elde etti ve düşmanı Balcıdamı üzerinden Toklusivrisi'ne doğru takibe başladı. Diğer fırkalar da yürüyüşlerine devam etti. 14. Fırka'nın karşısında bulunan ufak bir kuvvet de geri atıldı ve fırka, Elvanpaşa yönünde ilerlemeye başladı.

Şafakla beraber, Bakırcık sırtlarına sürülmüş olan 3. Kafkas Fırkası Kumandanlığı'nın saat 09.00'da verdiği rapora göre, öncüsüyle Arpalı'nın hemen güneyindeki sırtlara ve büyük kısmıyla bunun bir kilometre gerisine vardıkları ve 4. Kolordu fırkalarıyla ilişki kurduklarını öğrendim. Düşmanın Arpalı kuzeyinden Kızılca köy'e doğru yaklaşık bir fırka kadar kuvvetle indiği anlaşılıyordu. Fırka bu kuvvete taarruz edeceğini bildirdi.

Ardından 15. Fırka'nın 1 numaralı subay keşif kolu kumandanlığının iki raporu kolorduya ulaştı. Bu raporlarda da düşmanın birbirinin gerisindeki iki fırkasının Dereköy-Hamurköy-Silgisaray yoluyla, Dumlupınar'a çekilmekte olduğu ve 3. Kafkas Fırkası'nın bu düşmanla temas kurduğu bildiriliyordu.

Bütün bu bilgiler düşmanın bir kısım kuvvetinin (yaklaşık iki fırka) batıya, Dumlupınar'a geçtiğini ve diğerlerinin de Dumlupınar'ın batısına geçerek kurtulmak istediklerini gösteriyordu. Aynı zamanda 14 ve 57. Fırkalar da karşılarındaki zayıf düşman kuvvetlerini geri atarak, ileri yürüyüşlerine devam ediyordu.

Saat 12.20'de Karacaviran köyünün batısındaki sırtlardan yaptığım gözlemde, 57. Fırka'nın Balcıdamı üzerinden yaptığı etki üzerine 6. Fırka'nın taarruzunun kolaylaştığı ve bu fırkanın Toklusivrisi'ni işgal ettiği görüldü.

Bundan sonra, yolumun üzerinde bulunan 14. Fırka'nın yürüyüş koluna uğrayarak, harekâtını etkili hale getirip, Sattepe-Kartaltepe hattını çok hızlı bir taarruzla hemen ele geçirmesini sözlü olarak da emrettim. Sattepe'nin elimize geçmesiyle, Caferbaba'dan geçen yola hâkim olacaktık. Bununla beraber 57. Fırka Kumandanlığı'na da şu emri gönderdim:

57. Fırka Kumandanlığı'na, Çalışlar'ın batı sırtları,

1. Fırkanın Kaplangı dağını elde etmesi önemlidir. Hareketin seri olmasını talep ederim. Ufak, zayıf direnişler karşısında zaman kaybetmek düşmanı imha amacını sekteye uğratır.

2. Balcıdamı'nı geçtikten sonra, 57. Fırka'nın uygun bir kuvvetle sol yanıla Kartaltepe'den taarruz edecek olan 14. Fırka'yı, Kartaltepe'nin yanına doğru etkili olması açısından dikkate almasını talep ederim.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Bundan sonra, 23. Fırka'ya da harekâtını hızlandırarak, bir an önce Dumlupınar yolunu kesip, düşmanın geri çekilmesini engellemesini emrettim. Bu konuda kolordunun görüşünü almak üzere de Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Muharrem Mazlum Bey'i de 23. Fırka'ya gönderdim. Bütün endişem düşmanın Arpa gediğine hâkim olmasıydı.

14. Fırka, Sattepe-Kartaltepe hattına karşı gereken keşfi yapmış ve düşmanı bir alay kadar tahmin etmişti. Fırka, iki alayla cepheden de bir alay alarak yanda, Kartaltepe'ye taarruz için açılmış ve taarruza hazırıldı.

23. Fırka'nın saat 16.30'da gelen raporunda, düşmanın Dumlupınar yönünde geri çekilme hattının kesildiği ve halen tutunmakta olduğu ileri mevziinden atılır atılmaz Arpa gediği yönünde taarruza devam edileceği

ve bu maksatla 68. Alay ve fırka hücum taburunun düşmanın ileri mevziinin zaptına memur edildiği bildiriliyordu.

Aynı zamanda, Küçükköy'ün beş kilometre kuzey-doğusundaki derelerin içinde, bir alay kadar piyade, dört bölüklü bir süvari alayı ve yedi kilometre kuzey-doğusunda birçok ağırlık bulunduğu gözlemlendi. Yakalanan esirlerin ifadesiyle, bugün muharebe eden fırkaların 4 ve 12. Fırkalar olduğu, her taraftan kuşatılmış oldukları için kaçamadıkları anlaşıldı. Kolor-dunun diğer fırkalarının cephesinde (14 ve 57. Fırkalar) taarruz oldukça seri geliyordu. Saat 17.25'te 57. Fırka, Balcıdamı batı sırtlarında bulunan düşmanı da geri attı.

Ardından, Kartaltepe güneyindeki mevziler de geri atıldı ve fırka Kaplangı dağına doğru yönelerek ileri harekâtına devam etti. 14. Fırka da saat 21.00'de gelen raporunda, Sattepe-Kartaltepe mevzilerindeki düşmanı geri attığını ve öncüsüyle Caferbaba sırtlarına kadar ilerlediğini bildiriyordu. Bu rapordan sonra kalplerimiz sevinçle doldu. Düşman ordusunu vatanın masumiyetinde boğuyorduk.

1. Kolordu'nun bugünkü harekâtı çok büyük önem taşıyordu. Burada kazanılan başarıyla düşmanın Dumlupınar batısına çekilen kısmı dışında kalanların imha edilmesi ve esir alınması sağlandı. 1, 7, 4, 12 ve 2. Yunan Fırkalarıyla Plastras Müfrezesi'nden oluşan General Franko grubu, Hallaçlar-Kaplangı dağı-Yenice hattına çekilmeye mecbur olmuştu. Adatepe bölgesinde kuşatılan ve 30 Ağustos'ta acı bir sonuç yaşayan Yunan ordusunun büyük kısmına yardım gitmesi engellenmişti. Bunun üzerine 1. Ordu Kumandanlığı'na saat 22.25'te şu raporu verdim:

1. Ordu Kumandanlığı'na, Çalışlar'dan, 29 Ağustos, saat 22.25,

1. Kızılcaköy-Arpa gediği yönünde ilerleyen 23. Fırka, Altın-taş-Tabaklar yolunu keserek, Aslıhanlar'dan Dumlupınar'a çekil-meye çalışan düşmanla muharebeye tutuşmuş ve düşmanı dur-durmakla beraber, mühim noktalardan taarruzla atmış ve Aslı-hanlar ovasına hâkim kalmıştır. Fırka kumandanının saat 16.30'da Arpa gediğinin doğusundan yazdığı raporda, Aslıhan-lar'ın beş kilometre kuzeydoğusunda bir piyade alayıyla dört bö-lüklü bir süvari alayı görüldüğü ve alınan esirlerin 4 ve 12. Fırka-lara mensup oldukları bildirilmiştir. Bu esirler, perişan olduklarını, her tarafa saldırdıkları halde gidemediklerini söylüyorlarmış. Bu-gün 23. Fırka ile muharebe eden düşmanın topçusu altı topla ateş etmiştir.

2. Sattepe-Kartaltepe hattını işgale memur olan 14. Fırka, öğleden evvel Elvanpaşa doğusunda zayıf düşman süvarisini geri atarak, öğleden sonra Sattepe-Kartaltepe hattına yanaşip taarruz etmiş ve akşama doğru düşman mevzilerini işgal etmiş-tir. Esirlerin ifadesinden, Dumlupınar mevziine 2. Fırka'dan bir alayın geldiği anlaşılmaktadır. Bu mevzide biri obüs olmak üze-re iki batarya düşman topçusu olduğu tahmin edilmiştir.

3. Kaplangı dağı yönünde ilerleyen 57. Fırka, Balcıdamı hi-zasına yanaşarak gösterdiği yandan etkiyle, bu sırada Toklusiv-risi'ne taarruz eden 6. Fırka'nın başarısını kolaylaştırdıktan son-ra, Balcıdamı batısında bir tel örgülü mevziden de taarruzla düş-manı atarak, son hedefi olan Kaplangı dağına doğru düşmanı takip etmiştir. Bu fırkanın raporunda, 'Çok perişan haldeki iki fır-ka olarak tahmin edilen düşmanın Banaz yönüne gitmeleri muh-temeldir' deniyor.

4. 15. Fırka, bugünkü muharebede Çalışlar civarında ihti-yatta kalmıştır.

5. Son duruma göre, düşmanın Dumlupınar üzerinden geri çekilme hattı kesilmiştir. Şimdiye kadar 7. Fırka ile 1. Fırka'nın Dumlupınar batısına çekildiği kabul olunabilir.

6. Bu rapor, 29 Ağustos saat 22.20'de yazılarak, 1. Ordu Kumandanlığı'na sunulmuş ve ilgili bilgi fırkalara da verilmiştir.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

30 Ağustos 1922 Muharebesi

(Kroki 41)

23. Fırka Kumandanlığı'ndan 30 Ağustos günü saat 01.00'de gelen raporda, Arpa gediğinin de işgal edildiği ve hücum taburuyla süvari bölüğünün Küçük Aslıhanlar kuzeyinde, Büyük Aslıhanlar-Keçiler yoluna hâkim tertibat aldığı bildiriliyordu. Böylece düşmanın Uşak yönünde geri çekilme ihtimali tamamen ortadan kalkmıştı. Bunu anlayan düşman, 23. Fırka cephesine saat 01.30'da yeniden taarruz etti. Müthiş bir fedakârlıkla direnen fırka, düşmanın bütün taarruzlarını karşıladı. Bununla beraber fırkanın durumu düşman için uygun olduğundan yeniden destek kıtaları göndererek taarruzunu yenileyebilirdi. Bu görüşten hareketle, fırkanın her türlü önlemi alması ve yalnızca düşmanı durdurmaya değil, karşı taarruz yaparak kovmayı amaçlaması emredildi. Düşman saat 04.00'te 23. Fırka cephesine yeniden taarruza başladı. Bu da büyük kayıp verdirerek savuşturuldu. Dolayısıyla bütün gece devam eden düşman taarruzları başarıyla karşılanmış oldu. Yunanlıların 29-30 Ağustos gecesi 1. Kolordu tarafından kesilen Dumlupınar geri çekilme hattını açabilmek için çok uğraşılsa da başaramadıkları görülmüyordu.

29 Ağustos günkü harekâta, 1. Kolordu taarruzuyla düşmanın Dumlupınar mevzilerinin tümünden çıkarılması çok önemliydi. 28 numaralı ordu emrine göre, saat 22.20'de yazdığım rapor, ordu emrinin yayımlanmasından sonra ordu karargâhına varmış olacak ki, 1. Kolordu'ya bir gece taarruzu emrolunuyordu. 1. Kolordu için bir gece taarruzuna gerek kalmamıştı. 30 Ağustos günkü takip harekâtı için düşünülen, 1. Kolordu'nun Arpa gediği-Düzağaç hattının batı ve güneyinden taarruza devamıydı. Fakat kolordunun sağ yan fırkası bu hattın doğusunda ve Aslıhanlar bölgesinde düşmanla sıkı temastaydı. 23. Fırka, 30 Ağustos'ta da aynı

bölgede görev yapma mecburiyetindeydi. Yoksa kolordu, batıya doğru diğer fırkalarını taarruza katamazdı. Hatta yandaki durum henüz az çok düşmanın Dumlupınar yolunu açmak için yaptığı karşı taarruzlar sebebiyle ciddiyetini koruyordu. Kolordu, 15 ve 14. Fırkalarını da Dumlupınar bölgesinde topladı; o saatteki duruma göre 23. Fırka ve 4. Kolordu'ya bir yardım gerekirse diye, Dumlupınar mevzilerini elde tutmak da düşünülüyordu.

Bunun üzerine fırkaların yürüyüş hazırlıklarını görmek için, saat 05.00'te telefonla 15. Fırka'ya, saat 06.00'da Dumlupınar-Caferbaba yönünde harekete geçmesi, 23. Fırka'ya düşmanın taarruzlarını karşılamakla yetinmeyip karşı taarruzla imha etmeye çalışması, 14. Fırka'ya saat 08.00'de Büyükoturak-Banaz yönünde hareket etmek üzere, Sattepe-Eyüpçal bölgesinde toplanması, 57. Fırka'ya da 6. Fırka'nın taarruzunu kolaylaştırmak için düşmanın yanını kuşatacak şekilde, Susuz yönünde takibe devam etmesi için emir verdim.

Bu sırada, 23. Fırka'dan gelen rapor, düşmanın Küçük Aslıhanlar civarında toplanmış bulunan iki fırka kadar kuvvetinin obüs ve sahra toplarının ateşi altında perişan olup dağıldıklarını bildiriyordu.

Bundan sonra karargâhımla Çiftlik-Dumlupınar istasyonu üzerinden hareket ettim. 15 ve 14. Fırkalar yürüyüşe geçmişti. Bu sırada, 23. Fırka cephesinde oldukça şiddetli muharebeler sürdüğü top ve tüfek seslerinden anlaşılıyordu. Saat 07.00'de bu fırkanın kumandanlığından gelen rapordan muharebenin devam ettiği, perişan ve hezimet içinde olan düşmanın erzak taşıma hayvanlarına binerek firar ettikleri anlaşılıyordu. Orduya da Murat dağlarının kuzeyindeki takip harekâtı için 4. Kolordu yeterli olduğundan, fırkayı Dumlupınar üzerinden Banaz yönünde çekmek istediğimi bildirdim.

Çiftlik'e vardığım zaman, ordu kumandanıyla telefonla görüşebildim. Aldığım bilgiden, düşmanın 5, 12, 9, 13 ve 4. Fırkalarının Hamurköy-Çalköy-Aslıhanlar hattında muharebeye mecbur edildiğini ve Batı Cephesi'nin bu kuvvetleri tamamen esir etmek kararında olduğunu öğrendim. Düşmanın geri çekilme hattı kesilmişti. Bu durumda 23. Fırka'nın hızla Kızıldaş vadisi yönünü de kapaması gerekiyordu. Öyle olursa düşman kaçamayacaktı. Yine de her ihtimale karşı 1. Kolordu'nun sağ yanındaki bazı fırkalarının kuzeye yönlendirilmesi gerekeceği olasılığını düşünerek kolordunun sağ yanında bulunan 15 ve 14. Fırkaların ileri harekâtını ertelemek ve kuzeydeki durumun gelişmesini beklemek lazımdı. Ordu kumandanı da bu beklemeyi arzu ve emrediyordu. Bunun üzerine 38 numaralı kolordu emrini verdim:

Kolordu Emri No. 38, Çiftlik, 30 Ağustos 1922

1. 23. Fırka karşısında Büyük Aslıhanlar'da toplanmış halde yakalanan iki düşman fırkası, topçularımızın etkili ateşi altında perişan olmuştur. 14. Fırka'nın Büyükturak yönünde ilerlettiği süvarisinden bir bilgi gelmedi. Yalnız, Caferbaba tekkesi civarında düşmanın bir takım kadar kuvveti gözüktü ve ateşle dağıtıldı, esir alındı.

2. 23. Fırka, kendisine verilen göreve göre Kızıldaş vadisine hâkim olacak. Fırkanın sol yanında, Arpa gediğinde varlığı görünen zayıf düşman piyadesi temizlenecektir. Bunun için 23. Fırka kumandanı lüzum görürse 15. Fırka'dan yardım isteyebilir.

3. 15. Fırka, Dumlupınar-Caferbaba tekkesi bölgesinde, 14. Fırka, Sattepe-Eyüpçal tepesi hattında şimdilik duracaklar ve 15. Fırka süvarisini Hallaçlar-Bahadırlar ve daha batıya, 14. Fırka süvarisini Banaz-Derbent yönüne ilerleterek, düşmanla temas kuracak ve keşiflerde bulunacaklardır.

4. 57. Fırka'nın görevinde değişiklik yoktur.

Bundan sonra karargâhımla Dumlupınar'a hareket ettim. Burada yanıma gelen 23. Fırka Kumandanı Yarbay Halis Bey, sözlü olarak durumun çok iyi ve uygun olduğunu söyledi. Fırka kumandanına Kızıldaş vadisinin de tamamen 23. Fırka tarafından kapatılmasının çok önemli olduğunu söyledim. Tekrar muharebe idare yerine gitti.

Bu sırada Dumlupınar istasyonunda kurulan telefondan Başkumandan Hazretleri çağırdı. Kızıldaş vadisi konusu ve 23. Fırka'nın daha canlı hareket etmesi için tembihlerde bulundu. 23. Fırka kumandanının biraz evvel yanımda olduğunu, durumun çok iyi gittiğini fırka kumandanının emirleri eksiksiz yerine getireceğinden emin olmalarını arz ettim. Bundan sonra, 1. Kolordu'nun 15 ve 14. Fırkalarının batıya takibe devamına izin verildi ve 23. Fırka, 4. Kolordu'ya bırakıldı. Bunun üzerine saat 14.00'te fırkalara şu emri gönderdim:

Fırkalara,

1. 23. Fırka evvelki göreviyle 4. Kolordu emrinde kalacaktır. Buna karşı 6. Fırka, 1. Kolordu emrine verilmiştir.

2. 1. Kolordu, 30 Ağustos akşamı İslamköy-Ahatköy hattına varacaktır. Kolordunun görevi, Dumlupınar-İslamköy-Uşak yoluyla, Sultanoluğu-Hasköy-Tabaklar-Kuyucuk arasındaki bölgeden takip ve rastladığı kuvvetleri imhaya devam etmektir.

3. 15. Fırka, Oturak istasyonu-Hatıpler üzerinden ilerleyerek Kuşdemir'e varacaktır. Fırka, Oturakısagîr-Cumburdu-Hatıpler-Karlık bölgesine karşı keşif yapacaktır. 14. Fırka, Büyükoturak-İslamköy üzerinden ilerleyecek, Derbent doğusuna varacaktır. Bu fırka, Karlık-Tabaklar istasyonu hattına karşı keşif yapacaktır. 57. Fırka, Hasköy'e kadar gidecek ve Kızılcasöğüt-Kırka yönünde keşif yapacaktır. 6. Fırka, 57. Fırka'nın güneyinde, Söğüt yönünde ilerleyecek ve süvarisiyle Karaboyalık-Susuzören-Karakuyu yönünde keşifler yapacaktır. Fırkalar arasındaki irtibat sürekli korunmalıdır. Kolordu ka-

rargâhıyla emir atlıları ve emir subayları daima telefonla irtibat haline bulunmalıdır.

Kolordu karargâhı, 30/31 Ağustos gecesi Ekşisu'dadır. Bu emir, 30 Ağustos saat 14.00'te 14, 15, 23, 57 ve 6. Fırkalara yazılmıştır.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Fırkalar yürüyüşe geçmek üzereydi ki, 14. Fırka Kumandanlığı'ndan saat 14.00'te Düzlüce batısında zayıf bir düşman kuvveti olduğu bildirildi. Tam bu sırada Oturak yönüne hareket etmiş olan kolordu karargâhı muharebe kademesi de bu düşman topçusu tarafından ateş altına alınmıştı.

15. Fırka yürüyüşe geçer geçmez, düşman tarafından topçu ateşi altına alınınca, Sakızdere doğusundaki dere gerisinde toplandı ve öncüsüne Düzlüce batı sırtlarında bulunan düşmanı geri atmayı emretti. Bu sırada karargâhımla Büyükoturak batı sırtlarında kolordu gözlemi yaptığım tepeye çıktım. 14. Fırka cephesinde henüz bir

Nal ve mış fabrikası. 1921.

şey yoktu. 57 ve 6. Fırkalar cephesinde ise gelen raporlarda 6. Fırka cephesinde Yenice batısında düşmanın savunmaya devam ettiği, daha güneyde Uşak yönünde çekildiği; 57. Fırka cephesinde ise Kaplangı dağının işgal edildiği, düşmanın karşı taarruzlar geliştirmeye başladığı bildiriliyordu.

15. Fırka cephesinde gelişen durumu, bizzat yaptığım gözlemlerle düşmanı bir alay piyade ve ikişer toplu iki batarya olarak tahmin ettim (Plastras Müfrezesi). Bunun üzerine 15. Fırka'nın dikkatini çekerek, yalnız öncünün muharebeye tutuştuğunu, bunun düşmanı geri atmaya yeterli olmadığını, arazinin sarp olması dolayısıyla, bütün öncünün işe müdahale etmesi lazım geldiğini anlatmak üzere Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey'i 15. Fırka kumandanına gönderdim. Bu sırada 57. Fırka Kumandanlığı'ndan şu rapor geldi:

1. Kolordu Kumandanlığı'na, Kaplangı dağı doğusundan,
 1. Düşmanın Kaplangı dağı cephemize taarruz eden kuvvetinin 8, 11, 12 ve 26. Alaylarla 1. Efsun Alayı'ndan oluştuğu, alınan esirlerin ifadesinden anlaşılmıştır.
 2. Düşman şimdi perişan bir halde ovaya atılmış ve İslamköy yönünde takip edilmektedir.
 3. İslamköy ve istasyon civarında, düşmanın batı yönüne çekilmekte olduğu bellidir.

15. Fırka cephesinde oldukça şiddetli muharebeler başlamıştı. Fırkanın öncü alayı, iki taburuyla cepheye yayılmış; bir taburu ihtiyatta bulunuyordu. Düşman çok etkili savunma yapıyordu. 14. Fırka henüz etkili olmaya başlamamıştı. Saat 18.00'de 57. Fırka Kumandanlığı'ndan şu rapor geldi:

Karşı taarruz yapan düşman kuvvetleri ovaya itilmişken yeniden destek alarak Kaplangı dağı batı kısmına taarruza

geçmişlerdir. Ayrıca saat 18.00'de Banaz köyünün hemen doğu sırtından düşmanın bir fırka tahmin olunan uzun bir yürüyüş kolu, demiryolunun güneyine inerek fırkamız cephesine gelmiştir. 6. Fırka'nın ayrıca bir fırka kadar ihtiyatı olduğunu tahmin ediyorum. Alınan esirlerden biri, Banaz ovasında dört fırka olduğunu ifade ediyor. Durumun zorlaşması mümkündür. Fırkamız bölgesinin yeterince kuvvetle takviyesi gerektiğini arz ederim. Bu rapor 1. Kolordu, 6. Fırka Kumandanlıklarına saat 18.00'de yazılmıştır.

57. Fırka Kumandanı İbrahim Hakkı

15. Fırka cephesinde, öncü alayı tamamen işe girişmişti. Yine de düşman direniyordu. Düşmanın düzlükteki batı sırtları ve Kaplangı dağı hattında evvelce kurulmuş ve bazı yerleri tel örgülerle takviye edilmiş bir mevzi işgal etmiş olduğu görülüyor ve sağlam duruyordu. Bu durumda düşmanın burada sebat ederek taarruzlarımızı durdurmasından sonra, karşı taarruzla tekrar Dumlupınar mevzilerini elde etmek istemesi, kesilen geri çekilme hattını asıl kuvvetleriyle ilişki kurarak yeniden ele geçirmesi tehlikesi vardı. Böylece kuzeyde mahsur kalmış olan kuvvetleri için Dumlupınar-İslamköy yolunu açık bulundurmuş olurdu. 57. Fırka Kumandanlığı'ndan gelen raporda da düşmanın karşı taarruzunu takviye ederek Kaplangı dağı merkez ve sağ yanında kitalarımızı en geriye çekilmeye mecbur ettiği ve dağın doğu kısmında düşmanın durdurulmasına çalışılacağı bildiriliyordu. 57. Fırka cephesinde durum oldukça ciddiydi. Bunun üzerine 57. Fırka'ya şu emri gönderdim:

30 Ağustos, saat 20.25,

Yanınızdan dönen İzzettin Efendi'nin getirdiği raporu çok önemli görmekteyim. Düşman, tekrar Dumlupınar mevziine girmek üzere, Sultanoğlu-Toklusivrisi yönünde taarruzu gece

de sürdürebilir. Bu yönü kesinlikle kapamak gerekmektedir. Sağ yanımıza yaklaşan 14. Fırka, Kaplangı dağına taarruz etmek ve doğrudan doğruya size takviye kıtası vermek suretiyle 57. Fırka'ya yardım edecektir. Paşacık'ta 1. Kolordu'yu takip eden 2. Kolordu'nun 4. Fırkası da vardır. Bu emrin bir suretini 14. Fırka kumandanına veriniz.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Bu sırada 15. Fırka cephesinde muharebeye tutuşan alay hücumu kalkmış ve çok şiddetli bir bomba ateşi başlamıştı. Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey dönmüş, emri evvelce yol üzerinde rastladığı öncü alayı kumandanına okutmuş, sonra yerini değiştirmiş olan fırka karargâhını arayarak bulmuştu. Fırka kumandanının vermiş olduğu sözlü bilgiye dayanarak, 15. Fırka Kumandanlığı'na şu emri gönderdim:

Büyükoturak, 30 Ağustos, saat 22.30,

1. Kurmay Yüzbaşı Kamil Efendi'nin verdiği bilgiye göre, fırkaca iki tabur ve dört top tahmin edilen düşmanın, alayınız tarafından geri atılacağı ve ardından yeni bir düzenle hedefe doğru yürüyüşe devam olunacağı anlaşıyor. Benim de önemle istediğim budur. Fakat gecenin çökmesinden sonra da muharebelere devam eden düşmanın bir geri çekilme yapacağını zannetmiyorum. Murat dağları kuzeyinde kalan düşman kuvvetlerine Uşak'a varmaları için gereken zamanı kazanma mecburiyetindeki karşımızdaki düşman kuvvetleri, yalnız öncülerimizle geri atılamayacak kadar kuvvetli. Özetle, temas ve muharebe ettiğiniz düşman müfrezesi de üç tabur piyade, dört top ve bir süvari bölüğünden oluştuğuna göre, fırkanın tamamının taarruza katılmasıyla sonuç alabilmeniz gerekir. Dolayısıyla bu gece sonuç alınamayacağına göre, bir kısım kolordu topçusu ile desteklenecek olan bütün fırka topçusunun şafakla beraber etkili atışa hazır bulunması ve tüm fırkanın muharebeye katılma tarzının şimdiden belirlenmesi faydalı olur.

2. Şu anki muharebe ve fırka durumunun bildirilmesini rica ederim.

3. Oturak köyünde bulunduğum yeri bilen dört atlı gönderdim. Rapor gönderdikçe fırka süvarisinden birinin eklenmesiyle onlardan yararlanılabilir.

4. Paşacık-İslamköy yoluyla hareket etmiş olan 14. Fırka'nın nereye kadar gittiği, düşmanla temas edip edemediği anlaşılamadı. Bu fırka hedefine varabilirse, karşınızdaki düşmanın da geri çekileceğini zannediyorum.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

15. Fırka, gece de taarruza devam ederek, oldukça kuvvetli olan düşmanı yerinden püskürttü ve takip etti. 31 Ağustos günü taarruzu düşünürken, sol yanımda gerek taarruz, gerekse savunma için kuvvetli bulunmayı uygun görmüştüm. 57 ve 14. Fırkalar çeşitli muharebeler ve yürüyüşlerle yorulmuş olmalıydı. Kaplangı dağı, harekâtın zirvesiydi. Bu dağı ele geçirmeyince Uşak'a doğru seri bir takip yapılamazdı. Bu sebeple kolorduyu takip eden 2. Kolordu'dan sol yanımda olan 4. Fırka'yı gerektiğinde Kaplangı dağı muharebesine katmak üzere, bulunduğu Paşacık'tan daha güneye, Sultanoluğu'na doğru göndermeyi teklif ettim. Ordu kumandanıyla telefonla durum ve harekât hakkında görüştüm. Bana, karşımdaki düşmanı imha etmek üzere 2. Kolordu'nun nasıl hareket etmesi gerektiğini düşündüğümü ve kuzeye Murat dağlarına yanaştırarak veya güneye Kızılcasöğüt bölgesine alarak bu taarruz ile bir kuşatma hareketinin mümkün olup olmayacağını sordu. Ordu, 2. Kolordu'yu 1. Kolordu'nun solundan, düşmanı kuşatacak şekilde yaklaşmasını uygun buluyordu. Fakat 2. Kolordu'nun Sultanoğlu'nu aşarak, Yenice bölgesine geçmesi, bir günlük yürüyüşten fazla bir mesafeydi. Aranuz dağlıktı. Sol yanda taarruz için toplanmak iki gün isterdi. Uygun olmayacağını söyledim. Murat dağları tarafı ise

harekâta uygun değildi. Kabul etti ve gerektiğinde 2. Kolordu'nun kullanılabileceğini de dikkate almamı söyledi. En önemli mesele daha önce de belirttiğim gibi, Kaplangı dağını almaktı.

31 Ağustos 1922 Muharebesi

Kolordu, 31 Ağustos için 39 numaralı şu kolordu emri-
ni verdi:

1. Düşman, Hallaçlar-Batı Düzlüce-Kaplangı dağı-Yenice hattındadır. Demiryolu hattının kuzeyinde, 15. Fırka'nın öncülerıyla taarruz ettiği düşman güçlü direnç göstermiş, fakat kıtalarımızın ısrar ve sebatı sayesinde mevzilerinden atılmıştır. Kaplangı dağında taarruz eden düşman, 30 Ağustos saat 17.00'ye kadar 57. Fırka kıtaları tarafından geri atılmışken yeniden takviye kıtaları alarak dönmüş, yaptığı taarruz sonucunda Kaplangı dağını almıştır. Düşman, Murat dağları kuzeyinde hiç uygun durumda olmayan 4-5 fırkasının Uşak'ta toplanabilmelerini temin için çalışmaktadır. Bununla beraber, daha Afyon cephesinde yenilerek karşıımızdan çekilen kıtalardan ibaret olduğundan, şiddetle ve tereddütsüz ilerlersek, şimdiki mevzilerinde de duramayacağı bellidir.

2. 1. Kolordu şöyle taarruz edecektir:

A) 15. Fırka demiryolu kuzeyinde Hatipler yönünde taarruzuna devam edecektir;

B) 14. Fırka, 57. Fırka'nın sağından Kaplangı dağına taarruz edecek ve buradaki düşmanı kuşatmaya çalışacaktır;

C) 57. Fırka, doğrudan doğruya Kaplangı dağına cephe-
den taarruz edecektir;

D) 6. Fırka karşıısındaki düşmana taarruza devam edecektir;

E) 14 ve 57. Fırkaların taarruzlarına aynı zamanda başlamaları lazımdır. Bu iki fırka, kolordu topçusu düzen atışına başlar başlamaz taarruza geçecektir. 15 ve 6. Fırkalar hazırlıklarını tamamlayınca taarruza başlayacaktır. Taarruza başla-

yıncaya kadar düşmanın bir ileri hareketi belirirse, her fırka bulundukları yerde şiddetle savunma yapıp düşmanı kesinlikle geri atacaktır;

* F) Kolordu topçusu, 15. Fırka emrindeki sahra obüs bataryası hariç olmak üzere, Kaplangı dağına toplu ateş yöneltecek şekilde benim emrimde bulunacaktır;

G) Kolordu emrine verilen 4. Fırka, sabah erkenden Sultanoluğu ve batısında, 57. Fırka cephesinde kolordu ihtiyatı olarak hazır bulunacaktır. 4. Fırka, 57. Fırka'nın ihtiyat yerine erkenden bir telefon hattı kuracaktır.

3. Fırka karargâhları: 15. Fırka Oturak'ta, kolordu santraline; 57 ve 14. Fırkalar, 4. Fırka santraline telefonla bağlanacaktır.

4. Bu emir, 30 Ağustos günü 4, 14, 15, 57 ve 6. Fırka Kumandanlıklarına yazılmıştır. 4. Fırka bu emrin bir suretini 57. Fırka'ya ve 57. Fırka da 6. Fırka'ya göndereceklerdir.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Kaplangı dağında muharebe gece de devam etti. Geç vakit, kolbaşı ile Kaplangı dağı civarına yetişebilen 14. Fırka da bir alayla taarruza geçti. 57. Fırka Kumandanlığı'nın Kaplangı dağı doğusundan saat 01.20'de yazdığı raporda, 30. Alay ve 57. Fırka hücum taburunun yaptığı şiddetli bir taarruzla gece yarısı dağın batı kısmının tekrar ele geçtiği bildirildi. Saat 01.30'da 14. Fırka Kumandanlığı'ndan da aynı konuda bir rapor geldi. Şafakla beraber düşmanın bir taarruz dönüşü olabilirdi. Bu konuda telefonla her iki fırka kumandanının dikkatini çektim. Cephede ateş kesilmişti. Bu sırada, 15. Fırka Kumandanı Yarbey Naci Bey'den gelen raporda, düşmanın Hallaçlar'ın bir kilometre kuzeyindeki ormanlıklı Sivritepe ile 800 metre güneybatısındaki tepe hattında iki grup halinde mevzi almış olduğu, arazinin çok bozuk olmasından dolayı, harekâtın ağır gittiği, ama kıtaların cesur ve ısrarlı çabalarıyla düşmanın süngü hücumuyla mevzilerinden atıldığı söyleniyordu. Ha-

len öncü alayını toplamakla meşgul olan fırka, zaman kaybetmemek ve düşmana daha fazla zaman kazandırmamak amacıyla, büyük kısımdan oluşturacağı emniyet kıtasıyla yürüyüşe devam edecekti. Bu cephe, esir bir subayın söyledikleri ve bizim gözlemlerimizin aksine, düşmanın 7. Fırkası'nın tamamen cephede olduğunu ifade etti. Dolayısıyla 15. Fırka, 30 Ağustos günü, Hallaçlar bölgesinde 7. Fırka'ya da taarruz etmiş bulunuyordu.

Saat 05.00'te 14. Fırka Kumandanlığı'ndan gelen rapor, tahmin edildiği gibi, düşmanın yeniden Kaplangı dağına taarruz ettiğini, ama başarıyla geri atıldığını bildiriyordu.

Bugün için kolordu cephesinde en mühim kısım Kaplangı dağı bölgesi olduğundan, sabah erkenden 14 ve 57. Fırkalar cephesine hareket ettim. Düşmanı tutunmuş olduğu dağın doğusundan ovaya atmak ve takip harekâtına devam etmek lazımdı. Yürüyüşümü hızlandırarak Paşacık üzerinden Kaplangı dağına 57. Fırka gözlem yerine vardım. Topçu ve piyade muharebesi devam ediyordu. 57. Fırka'nın ihtiyat kıtaları yanaşmaktaydı ve 14. Fırka yan taarruza başlamıştı. Bir müddet sonra düşman, taarruzumuz karşısında mevzilerini terk etti ve gayet seri ve karışık bir şekilde Banaz ovasına dökülmeye başladı. Kaplangı dağı muharebesinde, 6. Fırka cephesindeki düşmanın bir kısmı dayanıyordu. 4. Fırka'yı Kaplangı dağı muharebesine katmaya gerek olmadı ve Balcıdamı civarında bulundurduğum 4. Fırka kumandanını da yanıma çağırıp takip emri verdim. 57. Fırka, gözlem yerinden yaptığım gözleme göre iki büyük yürüyüş koluyla İslamköy ve güneyden Uşak yönünde çekiliyordu. 6. Fırka cephesinde Hasanköy doğusu-Yenice hattındaki düşman henüz muharebeye devam ediyordu. 57. Fırka'ya bir kısım kuvvetiyle Hasanköy üzerine ilerleyerek bu düşmanın yanına etki yapmasını emrettim.

Hareket başladı. Ardından 6. Fırka cephesinden çekilen ve kuvvetli bir fırka olduğu tahmin edilen bir yürüyüş kolu Hasanköy üzerinden geri çekilmeye başladı. Bir fırka kadar bir kuvvetin de demiryolunun kuzeyinde, Hatipler-Banaz yoluyla Kuşdemir üzerinden batıya yürüdüğünü görüyordum. (Kroki 41'de görüldüğü gibi)

Bu kuvvet de 15. Fırka karşısından çekilen düşman kalıntısıydı. Şu halde, dünden beri kolordu karşısında dört düşman fırkası vardı. Düşmanın Kızılcasöğüt-Derbent-Kızılcaviran doğusu-Kuşdemir ya da evvelce muharebeler yapılmış olan Tabaklar-Çarıkköy-Karlık hattında savunmaya yeltenmesi olası göründü. Bunun üzerine, fırkalara 40 numaralı şu kolordu emrini verdim:

Kaplangı dağından, 31 Ağustos,

1. Kaplangı bölgesinde dün sabahtan beri devam eden şiddetli taarruz ve karşı taarruzlar sonucunda, düşman 14. Fırka'nın da katılmasıyla saat 08.00'den itibaren yenilmiş, İslamköy üzerinden batıya geri çekilme mecburiyetinde kalmıştır. Bir fırkadan ibaret bir yürüyüş kolunun da Hatipler ve Banaz yönünden batıya çekildiği görülmüştür. 6. Fırka cephesindeki düşman da aynı zamanda Hasanköy üzerinden İslamköy yönüne çekilmektedir. Demiryolunun kuzeyinde, Kaplangı dağından bir muharebe faaliyeti görünmüyor. Kolordu karşısındaki düşman, gerek esirlerin ifadesi, gerekse Kaplangı dağından gözlediğime göre, iki fırkası bu bölgede olmak üzere dört fırkadan ibarettir. 14 ve 57. Fırkalar, hızla takibe başlayacaklardır. 15. Fırka zaten Hatipler yönünden Kuşdemir yönüne gecedan yürüyüşe başlamıştır.

2. 4. Fırka, Kaplangı dağından Hasanköy-İslamköy yönünde 14 ve 57. Fırkaların gerisinde ilerleyecektir.

3. Fırkalar, Kuşdemir-Kızılcaviran-Gedikler-Kızılcasöğüt hattına varacaklar ve Karlık-Çarıkköy-Tabaklar ve güney hattına doğru ilerleyeceklerdir. Birinci ve ikinci hatta düşmanın evvelce kurduğu bir hat olduğundan daha esaslı direnç göstereceği kabul edilebilir.

4. 27 vagon ve iki makineden ibaret bir tren, Banaz'dan saat 09.00'da Uşak'a gitmiş ve istasyonun doğusundaki demiryolu köprüsü de düşman tarafından yakılmıştır.

5. Ben 14 ve 15. Fırkalar arasından Kaplangı-Hasanköy-İslamköy yönünde ilerleyeceğim.

6. Bu emir, 31 Ağustos saat 09.30'da Kaplangı dağından fırkalara yazılmış ve ilgili bilgi 1. Ordu ve 2. Kolordu Kumandanlıklarına sunulmuştur.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Bundan sonra telefonla Ordu Kumandanı Paşa Hazretleri'yle görüşmeyi başardım ve şu düşüncelerimi ilettim:

"Düşman kaçıyor. Sabah raporunda arz etmiştim. Düşman artık mahvolmuş demektir. Gece 14. Fırka'nın katılmasıyla Kaplangı dağı alındı. Yine de batı kısmında iki fırka düşman bulunmaktaydı. Bu sabah da saat 08.00'e kadar muharebe devam etti. Düşman birtakım aksamdan ibaretti ve 08.00'den itibaren çözüldü. İslamköy yönünde geri çekildi. İslamköy'den sonra batıya geri çekilmeye devam ediyorlar. Bu sırada 6. Fırka cephesinde bulunan düşman da Hasanköy üzerinden geri çekildi. Demiryolunun kuzeyinde, Hatipler-Banaz yönünden, diğer bir düşman fırkası da Kuşdemir üzerinden, batıya doğru geri çekilmekte. Bu duruma göre, dört düşman fırkası 1. Kolordu karşısında batıya çekiliyor. Fırkalar Kuşdemir-Kızılcaviran doğusu-Gedikler-Kızılcasöğüt hattına ilerleyecek. Ardından Karlık-Kızılhisar-Çarikköy-Tabaklar hattına yürüyecekler. Birinci hatta düşman artçılarına tesadüf edileceği, ikinci hatta ise evvelce düşman tarafından kurulmuş bir cephe olduğundan daha esaslı bir dirençle karşılaşacağımızı tahmin ediyorum. Buna karşı 2. Kolordu seri bir kuşatma hareketi yaparsa, bu düşmanı da mahvederiz. 15. Fırka zaten gecedan ilerlemeye başladı. 14. Fırka ile 57. Fırka'ya düşmanı şiddetle takip etmelerini emrettim. 6. Fırka'ya da emir göndereceğim. 4. Fırka'yı Kaplangı dağına yaklaştırdım. O da İslamköy üzerinden 14 ve 57. Fırkalar arasında ikinci hatta doğru

olmak üzere ilerleyecek. 2. Kolordu kumandanına da söyleyeceğim. Yarın eğer 2. Kolordu Tabaklar-Kırka üzerinden bir kuşatma yapacak olursa, 4. Fırka'yı da emrine alması uygun olur. 'Ordudan tek isteğim, piyade ve topçu cephane depolarını ileri sürmesi ve cephane ihtiyacını hızla ikmal etmektir."

14, 6 ve 57. Fırkalar, 40 numaralı kolordu emri gereğince düşmanı şiddetle takip ediyor ve peşini bırakmıyorlardı. Bu fırkalardan saat 13.00'te gelen raporlarda, düşmanın Uşak'a çekildiği, kıtalarımızın düşmanı takip ederek İslamköy-Ahatköy batısına geçtikleri bildiriliyordu. Düşman çok düzensiz bir halde çekiliyordu. Kolordunun emrinde bu cephede bir süvari fırkası bulunmuş olsaydı, geri çekilen düşmanın toplanmasına imkân kalmayacaktı. Bu sıralarda 15. Fırka'dan alınan raporda, fırkanın Hallaçlar-Alaba'nın kuzeyi-Hatipler yönünde yürüdüğü sırada geri çekilme hattı kesilen bir albay, iki yüzbaşı, beş teğmen, üç as-teğmen, üç yardımcı subay ve 88 erin fırka kıtalarına teslim oldukları bildirildi. Hatipler'in batısındaki sırtlarda direnmek isteyen düşmanın muharebe ile güneye doğru atılarak Domenlu deresinin yakınlarına kadar ilerlediğini belirtti. 14. Fırka cephesindeki durum hakkında bilgi alamadığı için kıtalarını ovaya sürmeyi uygun görmediği bildiriliyordu.

Gerek raporun bu son fıkrasından anlaşıldığı gibi, gerek bir gece önceki şiddetli çarpışmaların sonucu, karanlıkta nereye gideceğini bilmeyen, sağa sola, dağlara, ormanlara kaçmış düşman döküntülerinin toplanması için harcanan zaman, fırkanın hareketini geciktirmişti ve sonuçta fırka, 31 Ağustos günü akşamı emrolunan yere varamamıştı.

Fırkalardan gelen raporlar ve gözlemlerimiz düşmanın Uşak yönünde geri çekilmeye devam ettiğini bildiriyordu. 14. Fırka, saat 16.15'te Banaz istasyonundan

yazdığı raporda, süvari bölüğünün saat 15.30'da yazdığı rapora atfen, düşmanın iki fırka kadar bir kuvvetinin saat 15.30'da Derbent'i geçtiğini bildiriyordu. Bundan sonra sırasıyla fırkalara emredildiği gibi 57. Fırka Gedikler'e, 14. Fırka Derbent'e, 15. Fırka da ancak öncülerıyla Kuşdemir'e vardılar. Fırkaların keşif için ileri sürülen süvari bölükleri, düşmanın geri çekilmeye devam ettiğini bildiriyordu. Fakat karanlık bastığından bir şey görülmediği için düşman geri çekilme kollarının nerele- re kadar çekildikleri anlaşılamadı.

1 Eylül Muharebesi: Uşak'ın ele geçirilişi

(Kroki 42)

Fırkalara, İslamköy, 31 Ağustos 1922, saat 24.00,

1. Kolordu karşısında yenik olarak 31 Ağustos sabahından itibaren Derbent-Karlık ve Gedikler-Çarikköy üzerinden Uşak yönünde çekilen düşmanın nerede durduğu tam olarak anlaşılamadı. Yalnız Derbent yönünde çekilen düşmanın Derbent hizasını geçtiği 14. Fırka keşif raporundan anlaşıldı.

2. Kolordu yarın, 1 Eylül'de de düşmanı takip edip, rastla- dığı yerde taarruzla imhaya çalışacaktır. Bunun için, 1. Kolor- du'yu yakından takip eden 2. Kolordu da gereken yardım için kolordunun sol yanından Karakuyu-Göbek yönlerinden hare- ket için hazırdır.

3. 1. Kolordu, aşağıdaki gibi hareket edecektir. Öncülerin hareketi saat 06.00'da başlayacaktır.

4. Fırka süvari bölükleri şafakla beraber fırkaların yürüyüş yönleri üzerinden keşfe gönderilecektir. 14. Fırka, Uşak kuzeyi-Gediz yönlerine karşı da keşfi uzatacağı gibi, 6. Fırka da Elmacık-Karakuyu yönünde ve daha güneye doğru keşif ya- pacaktır.

5. 14. Fırka, Derbent-Karlık üzerinden Uşak yönünde iler- leyecek ve bir müfrezesini Uşak kuzeyine Gediz'den gelen yön- lere karşı geçirecektir. Fırka, Uşak'ın batısında yerleş- cektir. Fırka bu bölgeye vardıktan sonra, Gediz yönlerini ve

Sarayköy yönünü keşif ve kontrol edecektir. 57. Fırka, Gedikler- arikk y  zerinden Kuyucuk'a varacaktır. 6. Fırka, Kızılcas  t-Kapaklar  zerinden Bölme civarına varacak ve demiryolu tarafından Alaşehir yönünde uzak keşifler yapacaktır. Bu fırkanın kuvvetli  nc lerinin Karakuyu'ya kadar sürülmesi uygundur. 15. Fırka, 14. Fırka'nın savaşçı kıtalarını dört kilometre mesafeyle takip edecek ve U ak doğusunda Karaseyit-Eskisaray civarında toplanacaktır. Fırka Süvari B l  , yürüyüş esnasında kolordu emrine dahil olacaktır.

6. Ben, 14. Fırka'nın y r y  n  takip edeceğim ve karargâhı U ak'ta kuraca ım. Fırka karargâhları, bulunacakları yerden derhal telefon irtibatı kuracaklardır.

7. Bu 42 numaralı kolordu emri, 31 Ağustos 1922, saat 24.00'te fırkalara tebliğ edilmiş ve 1. Ordu ve 2. Kolordu Kumandanlıklarına bilgi takdim edilmiştir.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Şafakla beraber, fırkalar bir gün evvelki emirde belirtildiği gibi, Kırka-Tabaklar- arikk y-Elmada ı hattına karşı keşif yapmaya başladı. 6. Fırka Kumandanlığı'nın saat 08.00'de Kızılcas  t'ten yazdığı raporda, düşmanın Tabaklar-Kırka batısındaki sırtlarda zayıf kuvvetlerle tahkimat yapmakta oldukları bildirildi.

Saat 08.45'te Karlık köyünden yazılan 14. Fırka raporunda ise "U ak'ın doğusunda Kılcan köyü civarında bir fırka tahmin edilen ve Aksa köyü civarında bir alay kadar tahmin edilen düşman ordugâhları görüldü, Eski-sakar köyü civarında da bir alay kuvveti ordug h halinde görüldü.  akırk   k' n kuzey sırtlarında düşman tarafından yapılmış olan siperlerde zayıf düşman kıtalarının bulunduğu görüldü" deniyordu.

D  manla yakın temas olduğundan ve takip için kuvvetli bir süvari gücüne ihtiyaç vardı.  u emri fırkalara gönderdim:

Düşmanın köyleri yaktığı, Uşak'tan çekilirken kasabalara da kötülük yapması mümkün olduğundan, hemen yetiştirmek üzere 6. Fırka Süvari Bölüğü hariç olmak üzere diğer fırkaların süvari bölükleri ve 7. Fırka'dan kolordu emrine alınan süvari bölüğünün toplanması ve en kıdemli bölük kumandanlarının emri altında, en geç saat 09.00'da Derbent civarında toplanıp, hızlı yürüyüşle Uşak'a varmaları ve bunlara meydan vermemeye çalışmaları emrolunur.

1. Kolordu Kumandanı İzzettin

Bundan sonra Kepeztepesi-Güldüzler-Çayırköy-Tabaklar-Kırka hattında tutunduğu anlaşılan düşmanla yapılacak muharebeye 15. Fırka'nın yetiştirilmesinin sağlanması için fırka yürüyüşünün hızla Karlık'a yaklaşması emredildi. Harekâtı yakından idare etmek için Karlık güneyindeki sırtlara ilerledim. 57. Fırka, cephesinde henüz düşmana rastlamamıştı. Saat 11.05'te 6. Fırka'dan gelen raporda düşmanın bir alay kadar kuvvetinin Kırka'nın batısındaki sırtlarda mevzi aldığı ve saat 09.15'ten itibaren çatışmaya başladığı bildiriliyordu. Düşmanın bir artçı kıtasından başka bir şey olmayacağı tahmin edilen bu kuvvet karşısında fırkanın fazla zaman kaybetmemesi ve fırka harekâtını takip etmek üzere Kurmay Yüzbaşı Kamil Efendi'yi 6. Fırka Karargâhı'na gönderdim.

Saat 11.45'te genel kolordu cephesinde Kepez tepesi-Güldüzler-Baldoz-Çarıkköy-Tabaklar hattında muharebe başlamıştı. 14. Fırka kumandanlarından gelen raporda, fırkanın Kepez tepesi-Baldoz hattında düşmana taarruza geçtiği bildiriliyordu.

Uşak civarında düşman kıtaları olduğu ve Uşak batısında ağırlıklarının batıya doğru yürüdüğü görülmekte olduğundan, bu hattın kolorduyla muharebeye giren kuvvetin artçılarından ibaret olduğu kesindi. 57 ve 6. Fırkalara emir gönderip, fırkanın ileri hareketinde taar-

ruzun gayet seri ve şiddetli yapılıp, zayıf düşmanın ya-
kalanıp imha edilmesini istedim.

Düşmanın bütün kuvvetleri henüz Uşak'ın doğusun-
da olduğu için, Kırka üzerinden kuzeye yönelerek, 2.
Kolordu'nun bir kuşatma hareketi yapması uygun ola-
cağından, söz konusu kolordu kumandanlığına şu yo-
rumu yazdım:

Düşman, Kepez-Güldüzler-Baloz-Tabaklar-Kırka hattın-
da, sağlam mevzi alarak temas ve muharebeyi kabul etmiştir.
İki fırka kadar bir kuvveti de Uşak'ın sekiz kilometre doğusun-
dadır. Demiryolu kuzeyinde geceyi geçirmiş olan diğer iki fır-
ka kadar bir kuvvetin de güneye, Tabaklar istasyonu yönüne
yürüdüğü görülüyor. 2. Kolordu, sağ yanılla Kırka üzerinden
kuzeye yönelirse, bu kuvvetleri imha etmesi mümkün olabilir.

Öğlen saat 12.00'de, genel kolordu cephesinde taar-
ruz başladı. Düşman 14 ve 57. Fırkalar karşısında art-
çılarını takviye etmiş, özellikle bataryalarını ileri süre-
rek şiddetli ateş ve olağanüstü bol cephaneye harcayarak
taarruzu durdurup, kıtalarını korumaya çalışıyordu.
Özellikle 57 ve 6. Fırkalar cephelerindeki taarruzları-
mız oldukça iyi geliyordu. Saat 12.40'ta 6. Fırka'dan
yazılan raporlarda Kırka'nın batısında tutunmakta olan
düşmanın siperlerinden atıldığı ve ileri harekete devam
edildiği bildirildi. Bunu takiben, 57. Fırka Kumandanlı-
ğı'ndan gelen raporda da Tabaklar istasyonu batı ve gü-
neybatısındaki düşmanın siperlerden atıldığı, batı yö-
nünde takibe devam edildiği ve sağ yanda Çarikköy do-
ğusunda tutunmakta olan düşmanla muharebenin de-
vam ettiği bildirildi.

14. Fırka cephesinde, şiddetli çatışma olmasına rağ-
men, piyademinin taarruzu görülemediğinden bu fırka-
nın kumandanlığına, siperleri içinde gayet zayıf duran
düşman askeri için cephanemizi israf edeceğimize, piya-

demizin tereddüt etmeden ilerleyerek düşmanı siperlerden atması gerektiğini söyledim.

Bundan sonra, gerek 57. Fırka gerek 6. Fırka, karşısında çekilen ve daha önce sırtlarda kurulmuş olan mevzilerde tutunmak isteyen düşmanı birbirini izleyen siperlerinden attı ve 14. Fırka da, saat 15.30'da düşmanı siperlerinden atarak, batıya doğru geri çekilmeye mecbur etti. Bunun üzerine fırkalar 42 numaralı koldu emrinde belirtildiği üzere, hedeflerine doğru düşmanı takibe koyuldular. Düşmanın büyük kısmının Akşa üzerinden kuzeybatıya çekildiğinin görülmesi üzerine, 15. Fırka Kumandanlığı'na 14. Fırka'nın sağından, Akşa-Sorgun yönünde ilerlemesi ve Akşa'ya yönelmesi emredildi. Hazır Süvari Alayı'na da derhal firar eden düşmanı takip etmesini, Uşak'ın batısında emniyet tertibatı almasını ve şehrin güvenliğini sağlamasını emrettim. Sonra 14. Fırka öncüsünü takiben Uşak yönünde ilerledim.

Hazır Süvari Alayı'ndan saat 17.30'da gelen raporda, düşmanın Kılcan-Akkilise üzerinden batıya geri çekildiği, Uşak kuzeyinde artçı olarak bir kuvvet terk ettiği, Uşak'a yaklaşan alayın, topçu ateşi ve bir süvari alayıyla karşılandığı, alayın hemen Uşak'ın bir kilometre doğusundaki Adacık'ta yaya savaşına girdiği bildirildi. Saat 18.20'de gelen raporda ise düşman artçısının da ordusunun büyük kısmını takiben çekildiği ve alay öncü bölüğünün Uşak'a girdiği bildirildi. Saat 19.30'da gelen raporda da, "Uşak'ın batı sırtlarında bir bölük tahmin edilen düşman kuvveti taarruzla geri atılmış ve alay güvenlik önlemi olarak Uşak'ın batısında kalmıştır" deniyordu.

Akşam çökerken Uşak'a girdim. İki sene önce Yunanlılara karşı 23. Fırka ile savunduğum bu güzel şehre tekrar kavuşmuştum. Uşak'ın düşmandan kurtuluşunu yine bana nasip eden Allah'a teşekkür ettim. Kasabanın

bir kısmında ve çarşıda düşman yangınlar çıkarmıştı. Şehrin yangından kurtulması için derhal önlem aldık. Uşak büyük kısmı ile yanmaktan kurtuldu.

Saat 22.00'de 15. Fırka'dan şu rapor alındı:

1. Fırka kolbaşı saat 21.00'de Aksa'ya vardı. Köylüden yapılan tahkikata göre, Uşak doğusunda muharebe veren düşmanın bir kısmı Uşak kuzeyinden batıya doğru, bir kısmı da önce Bağlarbaşı-Yenice kuzeyine, sonra da Sorgun'a doğru çekilmiştir. Köylüler düşmanı çok bitkin bulmuşlardır. Bu gece Sorgun'da geceleyeceklerini ifade ediyorlar. Keşif kolumuz da aynı bilgiyi veriyor.

2. Bu durum karşısında, 38. Alay bir batarya ile Sorgun'a ve Gediz-Uşak yoluna hâkim sırtlara sürüldü. Eğer Sorgun'da düşman bulunuyorsa alay bu gece bir baskın icra edecektir. 56. Alay, hücum taburu ve bir kudretli batarya Yenice'ye karşı Aksa'da bulunacaktır. 45. Alay bir bataryayla birlikte Elmadag-Bağlarbaşı tarafına karşı Kılcan'da bulunacaktır. Eğer Sorgun'da düşman bulunuyorsa, Aksa-Kılcan grupları sabah erkenden Sorgun'a yanaşacaklardır.

3. Fırka karargâhı Aksa'dadır.

4. Bu rapor 1 Eylül saat 21.10'da Aksa'dan verildi.

15. Fırka Kumandanı Naci

57. Fırka Kumandanlığı'ndan gelen raporda da fırkanın rastladığı düşman artçısını taarruzla püskürttüğü ve Kuyucuk'ta yerleştiği bildirildi.

Ordu kumandanı Nurettin Paşa Hazretleri, Uşak'a geldi. Yanına giderek görüştüm. Paşa Hazretleri, ordunun düşmanı aralıksız ve şiddetle takip etmesi kararındaydı. Kıtaların Uşak civarında bir dinlenme günü geçirmeleri konu edildi. Ancak düşmanın Alaşehir doğusunda toplanıp derin gücünü yenileme olasılığı etkili oldu. Görüşme sonucunda ordunun Alaşehir yönünde düşmanı takip etmesi, 2 ve 1. Kolorduların dış yanlarıyla düşmanı kuşatmaya ve muharebeye zorlamaya, özel-

likle 2. Kolordu'nun sol yanıyla, düşmanın İzmir yönünde geri çekilme hattını kesmeye çalışmasına karar verildi. Karargâhıma döndüm ve bu karar gereğince, gecedan fırkalara 43 numaralı şu kolordu emrini verdim:

1. 1 Eylül'de Güldüzler-Baldoz doğusu-Tabaklar-Kırka hattındaki düşman kıtalarına kolordunun yaptığı taarruz sonucunda, düşman genel olarak Uşak üzerinden batıya çekilmiş, fakat nerede durduğu kesin olarak anlaşılamamıştır. Uşak'ın kuzeyine doğru çekildiği görülen kuvvetlerin sonra batıya yürüdükleri anlaşılmış, fakat köylünün ifadesine göre Aksa'dan bazı kuvvetler Sorgun'a da gitmiştir.

2. Ordu, Alaşehir yönünde taarruz harekâtına şiddetle devam edecektir. Bu gece yürüyüşle Karakuyu'ya varacak olan 2. Kolordu, 1. Kolordu'nun sol yanında ve özellikle Akkeçeli-Takmak hattı güneyinden ve sol yanıyla da ilerde bulunmak üzere takip hareketine devam edecek ve düşmanı kuşatmaya çalışacaktır.

3. Uşak-Bölme-Çardak-Eşme (Takmak) yönünde ilerleyecek olan 1. Kolordu'nun hareket saati 07.00'dir. Kolordu kuzey yanı, Uşak-Güre yönüdür. Güre-Eskisaray-Kabaoğlu-Gölköy hattında düşmana rastlanabilir. Takip yönleri üzerinde, düşmanla temas ve muharebe halinde o tarafa yönelen düşmanı kuşatmak lazımdır.

4. Kolordu Hazır Süvari Alayı, 15. Fırka Süvari Bölüğü'nü fırkasına iade edecek, 6. Süvari Bölüğü'nü emrine alacaktır. Alay, saat 07.00'ye kadar Bölme'ye varacak ve oradan itibaren Eskisaray-İlyaslı-Akçaköy ve Gölköy-Akkeçeli-Çardak yönlerinde düşmanla temas arayacaktır.

5. 15. Fırka, Uşak-Emir-Güre yönünde yürüyecektir. Ancak bu harekette Sorgun'da düşman varsa, bu düşmanın kuvvetine göre bir müfreze veya tüm fırka ile imha edilecektir. Dolayısıyla şafakla beraber Sorgun'da düşmanın varlığını kesin olarak belirlemek önemlidir.

6. 14. Fırka, Uşak-Tazıköy-Eskisaray-İlyaslı yönünü takip edecektir.

7. 6. Fırka, Bölme-Gölköy-Çardak yönündedir.

8. 57. Fırka, Kuyucuk demiryolu kuzeyinden demiryoluna yakın olarak giden yolu takiben 6. Fırka'nın solunda ve özellikle Çardak yönünde yürüyecektir.

9. Özellikle 15 ve 14. Fırkalar takip edecekleri yolların sahra topçusunun vuruşuna uygun olup olmadığını daha önceden araştırarak ve müsait olmadığı takdirde sahra bataryalarını Bölme üzerinden yürüteceklerdir.

10. 14. Fırka, bugün emrine aldığı 15. Fırka sahra bataryasını da bu fırkaya ve 15. Fırka da sahra obüs bataryasını kolordu emrine iade edecektir.

11. Kolordu topçusu, 6. Fırka'nın kol sonunu takip edecektir. Fırka ve kolordu cephane kollarının boş arabalarının bir an evvel İslamköy'e gönderilerek cephanelerin ikmali lazımdır.

12. Seyyar hastaneler ve kolordu cephane katarı, altı kilometre mesafe ile kolordu topçusunu takip edecektir.

Ben, 6. Fırka'nın yürüyüş yönü üzerinde bulunacağım.

13. 43 numaralı kolordu emri, 1 Eylül 1922'de yazılmış 14, 15, 57 ve 6. Fırkalarla kolordu topçusuna ve Hazır Süvari Alayı'na tebliğ edilmiştir.

1. Kolordu kumandanı İzzettin

2 Eylül 1922 günü

(Kroki 43)

Gece sakin geçti. Yalnız 14. Fırka'nın emniyet kıtası, 2 Eylül saat 04.30'da karşısında çekilmek istediğini gördüğü düşman artçısına taarruzla muharebeye mecbur kaldığını ve elli kadar esir ve iki yüzden fazla kayıp verdirdiğini, Uşak yönünden yazdığı raporla bildirdi.

2 Eylül sabahı saat 07.00'de kolordu yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. Bugün saat 09.45'e kadar, süvari alayı düşmana tesadüf etmedi. Saat 11.00'de Çardak köyü civarında bir süvari keşif kolumuz, düşmanın zayıf bir artçı kıtasıyla çatıştı. Süvari alayı düşmanı durdurdu ve

emir beklediğini bildirdi. Bunun üzerine 6. Fırka kumandanı aracılığıyla alayın Akkeçeli-Çardak yönünde ileri yürüyüşe geçmesini ve düşmanla temas kurmasını emrettim. 6. Fırka'nın yürüyüşünü takip ettim ve Bölme-Gölköy üzerinden Çardak yönünde yürüdüm. Öğlene kadar fırkalardan gelen raporlarda düşmanla temas kurulmadığını ve köylülerden alınan bilgilere göre düşmanın Çardak üzerinden karmakarışık, dağınık bir halde 4-5 bin kişilik bir kuvvetle batıya geçtiğini öğrendim. Gelen raporlardan da düşmanın 1 Eylül gecesi de geri çekilmeye devam ettiği anlaşıyordu. Köylülerin vermiş olduğu bilgiyi 6. Fırka'dan gelen raporlar da kısmen olumluyordu. O yönde yürüyen 6. Fırka akıncıları, ara sıra düşmanın bu döküntü kıtalarından bazılarına yetismekte ve taarruzla imha etmekteydi. Süvari alayı, aldığı emir üzerine şiddetle takibe koyulmuş ve saat 15.30'da Çardak güneybatısı sırtlarında 6. Fırka akıncıları ile muharebeye tutuşmuş olan düşman artçısına rastlamıştı. Bu kuvvet bir tabur kadar tahmin edilmişti. Saat 18.00'de alayın yazdığı raporda, düşman artçısına yapılan şiddetli taarruzlar sonucunda geri çekilmeye mecbur edildiği ve dokuz tüfek, bir otomatik, üç top toparlağı, bol cephane, dokuz esir, on kadar ölüyü bıraktıkları ve düşmanın Akçaköy kuzeyine kaçtığı bildiriliyordu.

15. Fırka'nın takip ettiği yönde de düşman döküntülerine rastlandı. Bir alay kumandanı, 9 subay ve 24 er esir alındı ve yapılan soruşturmaya göre düşmanın diğer bir yürüyüş kolunun da Sorgun-Aksa arasından Güney Takmak yönünde olduğu anlaşıldı.

Saat 21.00'e kadar fırkalardan alınan raporlarda fırkaların 43 numaralı kolordu emrinde belirtilen hedeflerine ulaştıkları bildiriliyordu.

2 Eylül gecesini kolordu şu yerlerde geçirdi:

A) Süvari alayı, Akçaköy batısında kalarak Eşmekula yönlerinde keşfe devam etmekte;

- B) 15. Fırka, Güre batısında;
- C) 14. Fırka, İlyaslı batısında;
- D) 6. Fırka, öncüsüyle Akçaköy ve büyük kısmıyla Oruçlu'da (Karacaömerli);
- E) 57. Fırka, İsmailbey köyü ve batısında;
- F) Kolordu ağır topçusu, Yenişehir harabesinde; Kolordu karargâhı Çardak'ta.

Çardak'ta sevinç gözyaşlarıyla bizi karşılayan muhterem köylülerimiz, özellikle de kadınlar, bizi ağırlamak için ellerinden geleni yaptı. Hiçbir şey esirgemediler. Bunları iyi tanırdım. 1920'de Uşak'tayken Çardak köyü etrafında tatbikat yapardık. Çardak, bağlık bir yerdir. Köy dışında bağların kenarında çardakları kurduk ve ilk defa rahat bir gece geçirdik (Kroki 43'te görüldüğü gibi).

2. Kolordu'nun, bir örneği kolorduya da gelen 24 numaralı kolordu emrinden, 1. Kolordu'nun fırkalarını Yenişehir-Söğüt-Ahmetli hattına karşı, kuzeybatıya yönlendiren.

1923, zaferden sonra Genelkurmay Başkanı Meraşel Fevzi Çakmak'la bir teftiş sırasında.

dirdiği anlaşıyordu. Düşmanın ise bugün bile geri çekilmeye devam ettiği, yapılan keşifler sonucu hızlı yürüyüşle Eşme-Alaşehir-Ahmetli yönlerinde çekildiği, Ahmetli-Yenişehir hattını batıya doğru geçtiği, dolayısıyla yarın da aynı hızla geri çekildiği takdirde, 2. Kolordu'nun kuşatmasından tamamen kurtulacağı anlaşıyordu. Dolayısıyla yarın, 3 Eylül günü, her iki kolordunun da Alaşehir-Kula hattına karşı batıya yönelmesi gerekecekti. Akşam, Saraycık-Takmak hattına varacak olan 1. Kolordu Kula yönünde yürüyebileceği gibi, Alaşehir doğusunda demiryolu hattı tarafında olabilecek herhangi bir savunmaya karşı da düşmanı kuzeyden çevirebilirdi. Bunun üzerine, orduya ikinci bir rapor gönderdim:

1. Ordu Kumandanlığı'na, Çardak'tan,
2 Eylül 1922, saat 23.00

Uşak'tan çekilen düşmanın 2 Eylül gecesi geri çekilmeye devam ettiği bugün süvarilerimizin küçük bir kuvvetiyle temas etmesinden ve köylülerin ifadesinden anlaşılmaktadır. 1. Kolordu'nun takip bölgesinden çekilen düşman, yollarda cephaneye arabası, top toparlağı, kamyon gibi eşya bıraktığına göre, zorlu bir yürüyüş yapmaktadır. Gölköyü-Çardak üzerinden çekilen düşmanın, Eşme-Alaşehir ve Umurca üzerinden çekilen düşmanla Ahmetli-İlhanlar-Alaşehir yönünde yürümekte olduğunu zannediyorum. Düşman bugün olduğu gibi seri geri çekilmeye devam ederse kuşatmamızın etkisinden kurtulabilir. 2. Kolordu'nun 2 Eylül için verdiği takip emrine göre, fırkaların Yenişehir-Söğüt-Ahmetli hattına, kuzeybatıya doğru yönelmiş olduğunu anladım. İzleyen günler için her iki kolordunun doğrudan doğruya batıya, Alaşehir yönünde ve belki Alaşehir-Kula hattına karşı yönelmesi gerekeceğinden, Kışdağ-Takmak-Beşfena dağı-Tekeoğlu hattında Takmak'tan itibaren 1. Kolordu'ya ait olmak üzere, iki kolordu arasında ara hat olmasını uygun görüyorum. Yarın akşam, 1. Kolordu'nun 15. Fırkası Güre-Düdükçü-Hamitler üzerinden Saraycık'a ve 14 ve 6. Fırkalar Camiler-Kurbağalı deresini takiben, 57. Fırka Kötüilyas-

Emirli-Karam Mehmet-Çiftlik yolunu takiben Takmak yönünde yürüyebilir ve söz konusu iki noktaya ulaşılır. 14 ve 15. Fırkalar da bir yol üzerinden Saraycık'a doğru gidebilir. 4 Eylül günü, 1. Kolordu bölgesinde ve Kula doğusunda düşmanın Alaşehir doğusunda herhangi bir direncine karşı kuzeyden kuşatma durumu olabilir veya Takmak-Saraycık hattından sonra, 1. Kolordu Kula yönünden vazgeçip, bu yanı yanaşmakta olan 5. Kolordu'ya terk edip doğruca Alaşehir'e yönelebilir.

İkinci günkü takip harekâtı, yolların arızalı olmasından, su yokluğundan ve hava sıcaklığının çok yüksek olmasından zorlu geçti. Ama en zayıf askerler de, ayakları vuruk olanlar da cengâverce hedefe yetişiyordu.

3 Eylül günü ve İzmir'e kadar takip

Bugün için kolorduya verilen yürüyüş hedefi 40 kilometre kadar uzaktaydı. Sekiz günden beri muharebe eden ve sürekli yürüyüş yapan bir kıtanın bu kadar mesafeyi kat etmesi çok zordu ve doğal olarak çok fazla yorgunluk yaratacaktı. İaşe konusu da bugüne kadar savaş yerinden temin edilerek düzenleniyordu. Daha ilerde erzak bulup bulamayacağımız da belli değildi. Bu konunun da düzenlenmesi lazımdı. Bundan sonra, yeni bir sıhhiye düzenlemesi de gerekiyordu. Bunlar hakkında kolordu kurmay başkanı aracılığıyla ordunun dikkatini çektim. 3 Eylül için de fırkalara 44 numaralı şu kolordu emrini verdim:

1. Düşman 2 Eylül'de geri çekilmeye devam etmiş, ancak süvarilerimiz zayıf kalıntılarıyla temas kurabilmiştir. Karşımızda çekilen düşmanın 2 Eylül gecesi Takmak-İlhanlar hattının batısına geçmesi olasıdır. Kıtalarımız düşmanın geri kalanlarından çok sayıda esir tutmaktadır. 15. Fırka, döküntü halindeki düşman kıtalarından bir cebel topuyla 550 kadar esir almıştır. Ada-tepe muharebesinde mağlup edilen düşman fırkalarının takriben

on bin kişilik kalanı, kuzeydeki kuvvetlerimizin takibi üzerine Murat dağlarından güneye, Cumburdu civarına geçerek iki general ile beraber 2 Eylül günü kıtalarımıza teslim olmuştur.

2. Ordu, 3 Eylül'de takibe devam edecektir. 1 ve 2. Kolordular arasında ara hat, Kışla dağı-Golankaya-Beşfena dağıdır. 4. Kolordu, bir kısım kuvvetiyle Elmadağ'ı düşmandan alıp, diğer fırkalarıyla Göbek yönünde yürüyüşüne devam edecektir. Kolorduların 3 Eylül'de Ahatserge-Helyoti-İlhan hattına varmaları emrolunmaktadır.

3. Yürüyüş saat 07.00'de başlayacaktır.

A) 15. Fırka, yolların durumuna göre Yenişehir veya Obruk üzerinden Ahatserge'ye, süvarisi Davala'ya, keşif kolları da Kula'ya kadar sürülmelidir;

B) 6. Fırka, Camili-Hamitli-Saraycık üzerinden Devrişli'ye, fırka emrindeki akıncılar da mümkün mertebe uzaklara yetişerek baskın yapmalıdır;

C) 57. Fırka, Kötüilyas-Emirli-Takmak üzerinden Girenköy ve batısına (Fırka Kiranköy'ü altı kilometre batıya) geçmelidir. Fırka Camili'den sonra, bir kol ile Kurbağalıdere'yi de takip etmek suretiyle iki yoldan yararlanabilir;

D) 14. Fırka, İlyaslı-Camili-Hamitli-Saraycık üzerinden, Kösele'e varacaktır. Fırka Camili'ye varışında, kolordudan ikinci bir emir alacaktır. 6. Fırka'nın kolları, 14. Fırka'nın kol sonu Camili'yi geçtikten sonra yürüyüşe devam etmelidir;

E) Kolordu Hazır Süvari Alayı, Camili-Hamitli-Saraycık-Devrişli-Hacıahmet-Aktaş üzerinden Kula yönüne yürüyecek ve mümkün olursa Kula'yı tutacaktır. Keşif bölgesi, Gediz çayı ile Beşfena dağı arasındaki bölgedir. Süvari alayı, Alaşehir doğusunda ve Salihli civarında savunma hazırlıkları olup olmadığı hakkında bilgi toplamaya çalışacaktır;

F) Kolordu ağır topçusu ve cephane kolları ve seyyar hastane 6. Fırka'yı takiben Camili'ye ilerleyecek, orada yeni emir bekleyecektir.

4. 3 Eylül'de Takmak doğusundaki Ahmetli köyüne cephane yüklü bir otomobil kolu gelecektir. Fırkalar cephanelerini buradan ikmal etmelidir.

5. Kolordu karargâhı saat 08.00'den itibaren Akçaköy-Camili-Hamitli-Saraycık-Devrişli yönünde 6. Fırka'nın yürüyüşünü takip edecektir ve karargâh Saraycık'ta kurulacaktır.

3 Eylül, saat 07.00'de fırkalar yürüyüşe geçti. Bugün fırkalar yine az çok düşman döküntülerine rastladıysa da aralarında bir artçı kıtası yoktu. Hazır Süvari Alayı da öğleden önce Takmak yönüne hareket etti ve ikinci bir emirle alayın 44 numaralı kolordu emrinde belirtilen yöne hareketi ve o bölgede keşif yapması bildirildi. 14. Fırka'ya da Dereköy yönünde yürüyüşe devam etmesini bildirdim. Saat 18.10'da 57. Fırka'dan gelen rapor, saat 15.30'da düşmanın tahminen bir alaylık bir artçı kuvvetinin Takmak'ın batı ve güneybatısındaki sırtlarda mevzi aldığını ve 2. Kolordu'nun 8. Fırkası'nın bu düşmana taarruz ettiğini görerek yürüyüşünü değiştirdiğini; yine bu sırada 2. Kolordu'nun 7. Fırkası'nın Dereköy civarında düşmana taarruz ettiğini ve ilerlemekte olduğunu; 8. Fırka cephesindeki düşman henüz direndiğinden fırkanın düşmanın kuzey yanına karşı etki yapmak için hücum ve topçu taburlarına emir verilerek muharebeye katıldığını; düşmanın Viranköy yönünde takip edilmekte olduğunu bildirdi.

Kolordu cephesinde bugün için bunlardan başka olay olmadı. Fırkalar yürüyüşlerine devam etti. Akşama doğru, süvari alayından şu rapor alındı:

1. Kolordu Kumandanlığı'na, Devrişli'den, 3 Eylül,
1. Düşman düzensiz kabilelerle Kula yönünde geri çekilmektedir.
2. Alay saat 17.50'de Devrişli'nin batısından Takmak-Kula yolunu kesmiş ve bu yoldan geri çekilen parçalanmış düşmanı imha ve esir ederek bir kısmını güneye atmıştır.
3. Ahalinin ifadesine göre, çoğu silahsız, bir fırka kadar tahmin edilen ve üç cebel topu olan bir düşman kuvveti, öğleden

önce, Saraycık'tan ve Devrişli doğusundan Kula yoluyla batıya gitmiştir.

4. 1, 5, 7, 9, 12 ve 13. Fırkalara ait esirlerin ifadeleri, cephe-de toplu bir düşman kıtası kalmadığını ve perişan bir halde İzmir yönüne gitmekte olduklarını gösteriyor.

5. Bugünkü çatışmalarda alaydan bir er şehit olmuş, bir er de ağır yaralanmıştır.

6. Hayvanlar çok yorgun olduğundan, bugün kısmen yedekte sevk edilmiştir. Aktaş köyünde arpa saman tedariki mümkün olmadığı için grupla Devrişli'de dinlenmeye geçilmiştir.

7. Bu rapor, saat 20.00'de 1. Kolordu Kumandanlığı'na sunulmuştur.

1. Kolordu Hazır Süvari Alayı Kumandanı Müfahham

Bundan sonra fırkalardan birer birer gelen raporlarda yolların kötülüğü dolayısıyla bazılarının yürüyüş yönlerini değiştirmeye mecbur oldukları, fakat hedeflerine vardıkları bildiriliyordu.

4 Eylül günü

Takip harekâtına hızla devam edildi. 15. Fırka, büyük kısmıyla Davala'dan Dereköy'e; 6. Fırka, büyük kısmıyla Aktaş'a, öncüsüyle daha batıya; 14. Fırka, büyük kısmıyla Dereköy-Kula yolundan Aktaş hizasına, öncüsüyle Başallık'a; 57. Fırka, büyük kısmıyla Haymiköy'e varmak ve kuvvetli bir müfrezeyle Mahmutağa dağına işgal etmek üzere ileri harekete geçmişti.

Hazır Süvari Alayı'na da Aktaş üzerinden Kula yönüne yürüyerek düşmanın bir yerde durup durmadığını, hangi yönlerde geri çekilmeye devam ettiğini keşfetmesi ve sıkı bir temas kurup Kula'yı işgal ederek keşif kollarını Salihli ve Alaşehir yönlerinde sürmesi görevleri verilmişti.

Orduca düşmanın Alaşehir'in kuzey ve doğusunda Gonozek-Mahmutağa-Gökköy-Subaşı-Derbentköy hat-

tında eski tahkimatı bulunduğu için burada esaslı bir karşılık verme hazırlığında olma ihtimali dikkate alınmıştı. Ama düşmanın firar halinde geri çekilirken yeni bir direnişe hali ve gücü kalmadığı anlaşıyordu.

Kolordu karşısında düşman, çok hızlı bir şekilde geri çekilmeye devam ettiği için bugün de bir kuvvete rastlanamadı. Süvari keşif kollarının raporlarından ve ahaliden alınan bilgilerden, düşmanın perişan bir halde olduğu anlaşıyordu. Saat 11.30'da Hazır Süvari Alayı'nın Kula'dan yazdığı raporda, Kula'nın şafakla beraber 2. Süvari Fırkası tarafından işgal edildiği; güneybatı yönüne ilerlendiği, Kula doğusunda alaya ateş açan yüz kadar düşman askerinin dağıtıldığı ve kasabanın alay tarafından işgal edilmiş olduğu bildirildi.

Bugün kolordu cephesinde hiçbir hadise olmadı. Yalnız yolların kötülüğü, havanın çok sıcak olması, dokuz günden beri aralıksız devam eden muharebe, yürüyüş ve çarıksızlık yüzünden asker çok yoruldu. Ayak vuruğu ve güneş çarpması gibi olayların çoğaldığı kitalardan bildiriliyordu.

6, 15 ve 57. Fırkalardan alınan raporlar, hedeflerine vardıklarını; yalnız 57. Fırka'dan Mahmutağa dağına işgal etmek üzere gönderilen müfrezenin yerine gelip gelmediğinin henüz bilinmediğini bildiriyordu.

Bundan sonra karargâhımla Kula'ya geldim. Düşman istilasından kurtulan halkın coşkun tezahürat ve sevinçleri vardı. 5. Kolordu'nun saat 13.30'da yazmış olduğu raporu aldım. Bu raporda, düşmanın Kula'nın 10 kilometre kadar batısında, 1055 rakımlı tepeyle Görice hattında süvarilerimizin ateşi altında kaldığı ve hattın kuzeyinde batıya doğru yürüdüğü görülen bir fırkanın düşman olup olmadığının anlaşılamadığı; 2. Kolordu fırkalarından biri de olabileceği bildiriliyordu. Bunun üzerine 5. Kolordu Kumandanlığı'na şu raporu gönderdim:

1. 1055 rakımlı tepe ile Görice güneyindeki sırtlarda bulunan zayıf düşman kuvvetleri için Başlık'ta bulunan 57. Fırka'dan derhal bir müfrezenin sevkini emredeceğim.

2. Kepenklik kuzeyine kadar giden süvari bölüğünün raporunda bahsettiği fırka, bir düşman fırkası olabilir.

2. Kolordu'nun 4 Eylül için fırkalarına verdiği yön suyu:

7. Fırka, Bebekli-Cabar-Kepenklik; 8. Fırka, Güney Bellidere vadisi boyunca Soyrak; 4. Fırka, demiryolu güneyindeki caddeyi takiben Alaşehir. Bununla beraber, Bebekli-Cabar yolu ile Kinlik'e giden 7. Fırka'nın, kolordusundan son aldığı emir gereğince Bebekli'de toplanmakta olduğu 57. Fırka'nın akşam raporunda belirtiliyordu.

57. Fırka Kumandanlığı'na da şu emri gönderdim:

6. Fırka aracılığıyla 57. Fırka Kumandanlığı'na, Kula'dan, 5. Kolordu'nun raporuna göre, Kula'nın on kilometre güneybatısında, 1055 rakımlı tepe ile Kuruca güneyindeki sırtlarda 4 Eylül saat 23.00'e kadar düşmanın zayıf kuvvetlerinin bulunduğu, sokulan zayıf kıtalarımıza tüfek ve bomba ateşi açtıkları bildirilmiştir. Süvari kolordusu, Mersinli üzerinden Salipli ovasına ilerlemekte olduğundan, düşmanı imha etmek üzere hemen fırkamızdan bir takım topçuyla 1-2 tabur piyadenin yollanması gerekmektedir. 5 Eylül sabahı, fırka Kuruca civarında toplanacağından hazır müfreze orada fırkaya katılacaktır.

1. Kolordu Komutanı İzzettin

5-10 Eylül günleri: İzmir'e kadar takip

14 Eylül'den itibaren Gediz üzerinden ilerleyen 5. Süvari Kolordusu, Kula'dan ileri geçmiş bulunuyordu. 1. Kolordu, süvari fırkalarını yarım ve bir gün mesafelerle takip ederek yürüyüşlerine devam etti. Amaç, yürüyüşe

aralıksız devam ederek, İzmir'e bir zarar gelmeden zapt etmek ve düşman kıtalarını bütün malzemesiyle esir etmekte. Düşmanı İzmir limanında yığılmış olan nakliye gemileriyle imha etmek bile düşünülüyordu. Bu durumda 5. Süvari Kolordusu tüm kuvvetiyle İzmir yönünde yürüyerek, boş bulursa İzmir'e girip Yenikale tarafından İzmir körfezini toplarıyla koruyacaktı. Süvari kolordusunun 1. Fırkası, Salihli'de, 2. Fırkası Alaşehir batısında Dereköy bölgesinde bazı direnişlerle karşılaştı. Hatta Salihli'de biriken firari Çerkezler; bu meyanda Ethem ve kardeşleri de bulundu ve sokak muharebelerine sebep oldular.

Daha Uşak'tan itibaren yangınlara devam eden düşman, özellikle Alaşehir'den sonra, kasaba ve köyleri, nerelerden geçiyorsa, tahrip etmeye devam ediyordu. Uşak bölgesinde birçok harmanlar da yakılmıştı. Köylüler ürünü henüz harmandan kaldıramadıklarından çok büyük zarara uğramıştı. Biz de yerlilerden iâşe bulmakta zorluk çekiyorduk.

Yunanlıların bu hareketi barbarlık devrini hatırlatıyordu. Ordular düşman ordusunun yararlanacağı kaynakları imha ederler. Fakat milyonlarca halkı sefil ve çıplak bırakacak şekilde köyleri ve kasabaları yakmak, insanlık ve medeniyete yakışmayan bir davranıştı.

Gediz vadisi, Alaşehir, Salihli, Kasaba, Manisa ovaları yoğun bir duman tabakası altında kalmıştı. Vatânımızı harap eden bu feci duruma elden geldiği kadar engel olmak için durmadan düşmanı takip ediyorduk. Daha hızlı ilerleyip bu kötülükleri önlemek için bütün hayvanları toplayarak atlı müfrezeler oluşturduk. Fakat düşman geceli gündüzlü kaçmaya devam etmekte ve takipte gösterdiğimiz şiddet ve sürate rağmen, düşmana yetişmemiz mümkün olamamaktaydı.

1. Kolordu, 5 Eylül'den itibaren Kula-Alaşehir hatından, demiryolunun kuzeyinden yürüyecekti. (Kroki 44'te görüldüğü gibi).

5. Süvari Kolordusu'nun manevralarında Mustafa Kemal (ayaklı dürbünle bakan) ile birlikte cepheyi tetkik eden İzzettin Bey (dürbünle bakan). 27 Ağustos 1922

5 Eylül akşamı fırkaların durumu

15. Fırka, Kovacık-Ortaköy yoluyla Minde'ye; 6. Fırka, Kovukdere yoluyla Minde güneyinde Çeşme civarına ve bir kol ile Emre'ye; 57. Fırka, Kula-Alaşehir yoluyla Mantarlı'ya; 14. Fırka, 57. Fırka'yı takiben Alçı'ya varmıştı. Kolordu karargâhı da Alçı'ya gelmişti. Yürüyüşte hiçbir olay olmadı. Düşman uçakları Alaşehir-Kula arasında alçaktan uçarak keşif yapıyordu. Hiçbir bomba ve makineli tüfek ateşi yapmadılar.

6 Eylül günü

1. Kolordu fırkalarından; 15. Fırka, Minde'den Çakıroğlu çiftliği-Mersinli yoluyla Duruselli'ye; 6. Fırka, Kovukderesi'ne; 57. Fırka, Mantarlı-Tekeoğlu yoluyla Hacılar'a; 14. Fırka, Alçıköy-Çal güneyinden Karogu-

luva'ya; Kolordu Karargâhı da 57. Fırka'yı takiben Hacılar'a öğleye kadar varmışlardı.

Öğleden sonra da takip yürüyüşüne devam edildi. 15. Fırka, büyük kısmıyla Tabtan'a, öncüsüyle Salihli kuzeyinde Alaşehir çayı üzerindeki köprünün batısına; 6. Fırka, Düzmahalle-Münadi üzerinden büyük kısmıyla Karaoğlanlı'ya ve öncüsüyle Salihli batısına; 57. Fırka, Düzmahalle üzerinden Münadi-Duruselli'ye; 14. Fırka, büyük ve küçük Beylikli çiftliklerine; Kolordu Karargâhı da Salihli'ye varmışlardı.

Önümüzden yürüyen 5. Kolordu'nun saat 19.30'da Batı Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği 18.40 işaretli raporu geldi. Bu raporda, düşmanın eskiden tahkim etmiş olduğu, Mersindere doğusundan, Sarmakale istasyonu-Karayemiş-Bintepeler-Marmara gölü hattında tutunarak doğuya karşı cephe aldığı ve üç batarya top, makineli; otomatik ve piyade ateşiyle 5. Kolordu yürüyüş kollarına ateş açmış olduğu bildirildi.

Düşmana sekiz kilometre kadar yaklaşmış bulunuyordu. Düşmanın tutunmuş olduğu bu hattan gece çekilmesi mümkün olduğu gibi, gerilerdeki depolarını tahliye amacıyla, yarın da aynı hatta kalmak istemesi de olasılık dahilindeydi. Bu durumda kolordu yarın sabah yürüyüşe başladıktan bir saat sonra, düşman tarafından bu hatta durdurulacak, piyade muharebesi başlayacaktı.

Bugün fırkalar birbirinin gerisinde olmak üzere iki kol halinde yürümüş ve aynı düzende yerleşmiş bulunuyordu. Dolayısıyla, öndeki fırkaların gecedan yararlanıp daha çok yaklaşarak şafakla beraber düşman kuvveti hakkında keşif yapmaları ve gerideki fırkaların da aynı zamanda muharebeye girmeleri sağlanabilirdi. Bu yönde ileri hareket ve muharebe hazırlıkları yapıldı.

Gece yarısı, 5. Kolordu Kurmay Başkanı, düşmanın Bintepeler hattını boşaltıp batıya çekilmiş olduğunu ve bu düşman kuvvetinin iki alaydan oluştuğunun tahmin edildiğini bildirdi. Aynı zamanda iki alaylık bir düşman kuvveti Sartkale'den batıya çekilmişti.

7 Eylül günü

1. Kolordu fırkaları: 15. Fırka, Gediz çayı güneyi-Karayahşi yoluyla, Abdal yönünde ve bir alay piyade ve bir dağ bataryasından ibaret bir yancı güçle ordunun kuzey ve kuzeybatıya karşı güvenliğini sağlamak için Marmara gölü-Gediz çayı arasından Karaballı çiftliği, Budarli yönündeydi. 6. Fırka, Kelli-Hacıalan-Tereli-Yaranlı yoluyla Ahmetli'ye gidiyordu. 14. Fırka, 6. Fırka'yı takiben Yaranlı'ya yönelmişti. Kolordu karargâhı da Ahmetli'ye varmıştı.

Sürekli aldığımız haberler, düşmanın askeri bir hareket yapmayıp, devamlı şehir, kasaba ve köyleri yakmakla uğraştığıydı. Manisa da ateşler içinde yanıyordu. Bu durum bütün neşemizi ve sevincimizi üzüntüye çeviriyordu. Düşman istilasından kurtulan vatandaşın yüzündeki sevinç kederle karışıyordu.

1. Kolordu'nun 15. Fırkası, Tatarocağı'ndan Karaköy-Hacı-Tahirağa çiftliği üzerinden Zincirli'nin güneyine, öncüsü de Hacılar yönünde Irlamaz çayı batısına varmıştı. 6. Fırka, Ahmetli'den, Urganlı üzerinden Kasaba'nın batısına; 57. Fırka, Tatarocağı-Karaköse-Hacı-Tahirağa çiftliği üzerinden Bağcı çiftliği batısına; 14. Fırka da 6. Fırka'yı takiben Kasaba'ya gelmişti. Kolordu karargâhı Kasaba'daydı. Fırkalar dan oluşturduğumuz atlı müfrezesi de, Atlı Piyade Tugayı adıyla kolordunun önünde düşmanı kovalıyordu.

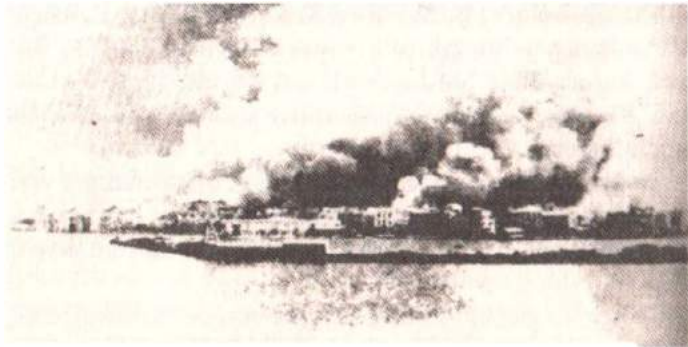
8 Eylül günü

Bu müfreze büyük kısmıyla Manisa yönünde takibe devam ederek Münadi-Dereköy-İslam-Çobanisa hattına ve bu hattın daha batısına geçti. Fakat düşman, Manisa dağı ile Nif boğazında da duramayacak kadar perişan bir haldeydi. Ahmetli-Turgutlu yönünde çekilen düşman, yerli ahaliden oluşan milislerin taarruzuyla da çok kayıp verdi. Yine de Yunan kaçkınları halkımıza yaptıkları zulüm dolayısıyla hak ettikleri cezayı göremediler. İzmir'den firar eden bir kişinin ifadesine göre, İzmir'e kaçan Rumlarla askerlerin hali çok kötüydü. Rıhtımda vapur beklediklerini, açlık ve sefaletin baş gösterdiğini, şimdiye kadar iki Yunan vapurunun Yunan askeriyle İzmir'den kaçtığını söyledi.

Aralıksız, hızlı yürüyüşlerde, sıcaklığın artmasına rağmen, kolordu kıtalarının döküntüleri çok azsa da, yürüyüş disiplini, uyum ve kararlılığını koruyordu.

Gazi Başkumandan'la birlikte Başkumandanlık Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa da Kasaba'daydı. İzmir'in nasıl işgal edilip yönetileceğine dair önlemler üzerine konuşmakla meşguldüler. Kasaba'nın belediye bahçesinde çadırların içine yerleşmişlerdi. 1. Ordu kumandanı; 1, 2 ve 4. Kolordu kumandanları da Kasaba'da toplandı.

İzmir'de bulunan Edgar Gine adlı Fransız kruvazöründen gelen açık bir telsiz mesajı İzmir başkonsoloslarının, İzmir'in teslimini konuşmak üzere ilişki kurmayı arzu ettiklerini, yetkilileri göndermek için bir toplantı zamanı belirlenmesini rica etti. Başkumandanlık'tan Ankara ve İstanbul aracılığıyla verilen cevapta, yetkililerin İzmir-Turgutlu yoluyla gelmeleri ve beyaz bayrak taşımaları bildirildi. Bu başvuru Yunanlılarca İzmir'in savunulmayacağını, hatta belki de boşaltılacağını gösteriyordu. Yabancı devletlerin gemilerinden çıkarma yapacak deniz kuvvetleriyle İzmir'i işgale yeltenip ve bir

İzmir'de yangın. Eylül 1922

çatışmaya yer vermeyecek şekilde şehri düzenli kıtaları-mıza teslim edip çekilmeleri olası görünüyordu.

Güneyden Menderes bölgesinde 3. Süvari Fırkası da İzmir'i tehdit ediyordu. İzmir'in işgalinde bölge kumandanlığı göreviyle, şehrin güvenliği 8. Fırka Kumandanlığı'na verilmişti. 1. Kolordu'nun 8. Fırka'yla beraber İzmir işgal kuvvetlerini oluşturmalarına, 1. Kolordu Kumandanı olarak da benim İzmir Askeri Valisi olmam uygun bulundu.

5. Süvari Kolordusu, bütün kuvvetiyle İzmir'e girip, işgal ettikten sonra, şehri 8. Fırka'ya bırakarak, İzmir-Menemen arasında toplanacaktı. 2. Kolordu Menemen, 4. Kolordu da Manisa bölgelerine yerleşecekti.

9 Eylül günü

1. Kolordu, 14. Fırkası'nı 2. Kolordu emrine bıraktıktan sonra, 6. Fırkası'yla Bursa üzerinden Nif'e; 57. Fırkası'yla Kelebek çiftliği üzerinden Nif ve Nif'in kuzeyinde Çınar köye gitti. 15. Fırka da 57. Fırka'yı takip ederek ileri harekete devam etti.

Öğleden sonra gelen haberlerden atlı takip kollarımızın İzmir'e vardığı ve şehri işgal ettikleri anlaşıldı. Bu

atlı takip kolları, Bornova ve Kokluva'da biraz dirençle karşılaşmış, şehre çatışma yaparak girmişti. Bütün büyük karargâhlar Nif-İzmir yolu üzerinde, İzmir'i uzak-tan görmeye uygun olan Belkahve'ye kadar giderek İzmir'i seyretti.

9-10 Eylül gecesi Nif'te geçirildi. Burası mahşer yeri gibiydi ve gece boyunca bir ayinde gibiydi. Herkes heyecanla İzmir'e girmek için 10 Eylül sabahını bekliyordu.

10 Eylül günü, 8. Fırka şafakla beraber şehre girerek şehri işgal etti ve şehrin düzeni hakkında özellikle ordu kumandanından alınan talimat uygulanmaya koyuldu. 1. Kolordu'nun esas fırkalarını Narlı-Hacılar-Pınarbaşı-Işıklar-Çınar-Olucak bölgelerinde bıraktım. Kolordu kıtalarından hiçbir kıta şehre sokulmadı. Kolordu topçu taburunu Narlı'da, seyyar hastaneyi Işıklar'da, cephe katarını Nif'te bıraktım.

Sabah saat 03.00'te, 8. Fırka önceden oluşturulan inzibat kıtalarıyla beraber Nif'ten İzmir'e doğru hareket etti. Kolordu karargâhı da saat 04.00'te İzmir'e hareket etti. Belkahve'de ordu karargâhına uğrayarak bir müddet görüştükten sonra, 8. Fırka'nın İzmir'e girişinin ardından, yoluma devam edip şehre girdim. Yıllardan beri, bütün milletin derin özlemle andığı güzel İzmir'i ilk kez görüyordum. İzmir'e giden bütün yollar mezalim ve facia izleri taşıyan, firar halinde yerli Rumlarla doluydu. Şehrin içi ve özellikle Kordon boyu da dışarıdan gelen Rumlarla dolmuştu. Liman içindeki bütün mavnalar, dubalar ve kayıklar hıncahınç doluydu.

Şehre Kurmay Başkanım Muharrem Mazlum Bey ile emir subayım Yüzbaşı Fettah Bey'le birlikte, Kemer-Basmahane-Kapalıçarşı caddesinden girerek Konak'a geldim. Çarşılar kısmen açık kısmen kapalıydı. Her taraftan çiçekler, kolonyalar ve lavantalar serpililiyordu.

Konak'ta hemen bir İl İdare Meclisi ve Belediye Heyeti kurarak, yangın facialarından İzmir'e kaçan binlerce Türk ailesinin yerleşebilmesi için, iskân ve yardım grupları oluşturarak göreve başladım.

Saat 8 yönünden gelen bir süvari subay keşif kolu, 4-5 bin kişiden oluşan bir piyade kıtasıyla bir bataryanın Torbalı üzerinden İzmir yönünde ilerlediği haberini getirdi. Fırkalarım henüz Nif'ten İzmir'e yürüyüşteydi. Şehre henüz girmiş, inzibat bölgelerine ayrılmış ve düzeni sağlamaya çalışan 8. Fırka, bu görev için yeterli değildi. Aydın Demiryolları Genel Müdürlüğü'nden verilen bilgi de, 18. Yunan Alayı'nın İzmir yönünde yürüdüğünü olumladı.

Bunun üzerine kolorduca şu önlemler alındı: Henüz Kokluca ve Paradiso'da bulunan 1 ve 2. Kolorduların atlı takip kolları ve 8. Fırka'nın, ihtiyat kuvveti olarak kışlada bulunan iki tabur derhal Seydiköy yönünde harekete geçirildi ve ilerleyen düşmanı durdurup yok etme görevi verildi. İlerleyen düşman, bataryasıyla Kadifekale yönünde ateşe başlamıştı.

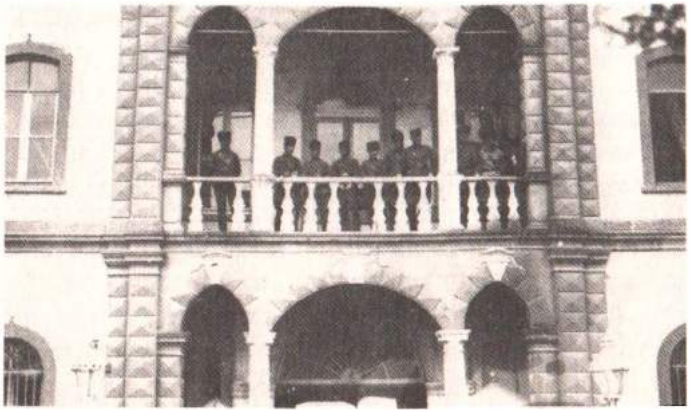
Bundan başka Nif'ten İzmir yönünde yürüyüşte bulunan 15 ve 57. Fırkalara da kendilerine verilen İzmir-Nif arasındaki ikamet bölgelerinde durmayarak Buca yönünde hızla ilerlemelerini ve muharebenin durumuna göre müdahale etmelerini emrettim. Durumu yakından anlamak üzere, Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey'i Seydiköy yönüne gönderdim. Ardından Paradiso-Seydiköy arasındaki sırtlarda süvari fırkalarımızın düşmanı karşıladığı ve bir muharebenin başladığı bilgisi geldi.

Saat 11.45'te dönen Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey, düşmanın Seydiköy üzerinden Urla'ya doğru çekilmekte olduğunu, 5. Kolordu'nun 1 ve 14. Süvari Fırkalarının da yetişmekte olduğunu söyledi. Biraz sonra 18. Yunan Alayı, Urla yollarının da kapandığını görerek, tamamen teslim oldu.

Düşmanın kalan kısmının Urla üzerinden Çeşme yönünde çekilerek, oradan gemilere binip kaçması olasılığını göz önünde bulundurarak, 5. Süvari Kolordusu, 1 ve 2. Kolorduların atlı takip müfrezeleri ve 1. Kolordu'nun 57. Fırkası, Fahrettin Paşa kumandası altında hareket ettirilmişti. Böylece 1. Kolordu, 57. Fırkası'yla Urla yarımadası harekâtına da katılarak son düşman askerlerinin anavatan topraklarından atılmasına kadar duruma hâkim oldu ve İstiklal Harbi'nin büyük milli ve askeri zaferini kazandı.

İzmir, Yunan subay ve asker esirleriyle dolmuştu. Kaçak Rum askerleri en büyük kargaşayı yaratıyordu. Dört yıl önce bunlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinde İzmir'in Kordon'unda "Zito Yunanistan, zito Venizelos!" diye bağılıyordu. Bugün de "Zito Mustafa Kemal, zito Türkiye!" diye bağılıyorlardı. Şehirde en önemli konu, düzenin kurulması ve 9 Eylül'de başlayan yağmanın önünü kesmektir. Bu yağma, başıbozuk ve civardan akın akın İzmir'e gelen şunun bunun işiydi ama askere de bulaştı. Çok şiddetli önlemler ve aralıksız uyarı ve teftişler yaparak yağmanın önüne geçildi.

Daha ilk gün, asıl İzmir Rum ahalisinin yaşadığı yerleri gezdim. Burası çok boştu. Bütün İzmir Rumları evlerinde gizlenmiş, oturuyordu. Yalnız pencerelerinden ve balkonlarından alkışa katılıyorlardı. Hain olarak görülmelerinden dolayı kendilerinden emin olmayan birçok Rum ve Ermeni de özellikle çok korunaklı olan kiliselerde toplanmıştı. Bunların silah ve bombaları da vardı. Bu teftiş sırasında yağmaya uğrayan bazı evlerden şikâyet geldi. Bizzat evlere girerek durumu gördüm. Asker olmayan bazı kimseler, hatta kadınlar, genç kızlar, şuradan buradan eşya alıyordu. Rastladığım devriyelere bunu engellemelerini söyledim. Kadınlar bana şöyle cevap verdi: "Her şey yandı kül oldu. Üstümüze

Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunun 3. yıldönümünde İzmir'de kışla balkonundan okul öğrencilerinin toplu gösterilerini izleyen 1. Kolordu Komutanı Tuğgeneral İzzettin (solda) ve bazı subaylar. 23 Nisan 1923

altımıza giyecek bir şeyimiz kalmadı. Niçin bizi bu hale getiren zalimlerin malından yararlanmayı yasaklıyorsunuz?” Buna verecek cevabım yoktu. Haklıydılar. Rumlar, onları yaktı, bütün varını yoğunu mahvetti. O sıralarda görevini büyük bir beceriyle yapan bir-iki Amerikan gazetecisine rastladım. İnzibat devriyelerimizin Rum yerleri içinde görevlerini yapış biçimine hayran kaldıklarını ve işgaldeki düzenin olağanüstü iyi olduğunu söylediler. Yağmanın kimler ve ne gibi etkilerle yapıldığını görmüşlerdi.

İzmir büyük, 150 bin nüfuslu bir şehirdi. Dışarıdan gelen Türk ve Rum halkıyla beraber, bir kat daha kalabalık olmuştu. Rumların gönderilip Türklerin yerleştirilmesi için çok mesai harcamaya ve zamana ihtiyaç vardı. Bununla beraber, savaşarak girilmiş bir yer olmasından dolayı da özel bir durumu vardı. Fakat Türklerin doğasındaki merhamet ve aman dileyenlere karşı anlayışlı davranma özelliği Rumlar ve Yunanlılar için büyük facialar yaşanmasının önünü aldı. Şehirde hiç

kimsenin burnu kanamadı. Yüz binlerce Rum rahatça vapurlara bindirildi. Hatta iki gün sonra başlayan yangınlar sebebiyle güvenlik koşulları çok buhranlı bir hal almışken bile yaptığımız işler ve aldığımız sonuç bütün dünya tarafından övgü aldı.

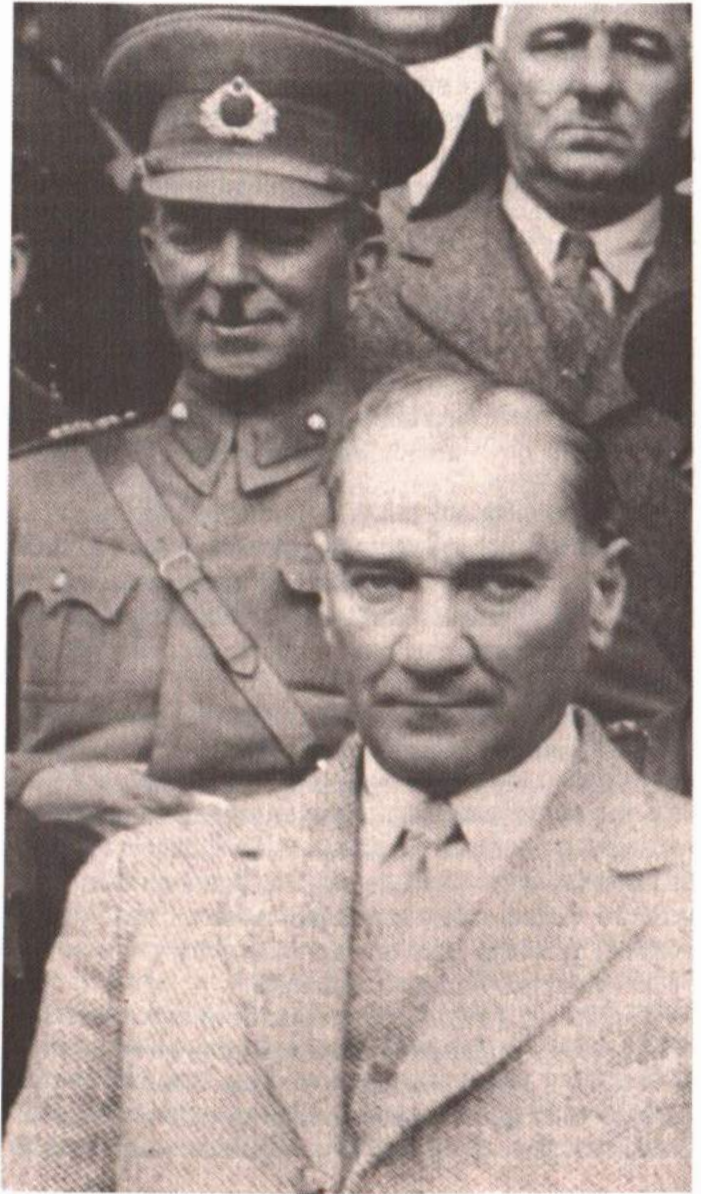
Yunan ordusunun ve yerli Rumların köy ve kasabalara yaptığı zulüm ve yangınlar içinde, Afyonkarahisar'dan yürüyerek İzmir'e gelen muzaffer Türk ordusu, cidden benzersiz bir sabır ve metanet göstermiş, bununla kalmayıp, bir de yüksek medeniyet örneği sergilemişti. Dünyanın herhangi bir başka medeni ülkesinin ordusu, bu facia içinde İzmir kordonunda biriken yüz binlerce suçluyu kılıçtan geçirir, denizde boğardı.

14 Eylül 1921'de Sakarya'da başlayan tarihini yansıttığım harekât ve olayların içinde geçiren 1. Kolordu, daha bir yıl İzmir sahillerinde kaldı ve Lozan Anlaşması'nın imzalanmasına kadar, seferber olarak görevine devam etti.

Hatıratımın sonu

İstiklal Savaşı hatıratıma son verirken, büyük zaferimizi yaratan, maiyetimdeki kumandanlara daima samimi güven duyduğumu, muhtaç olduğumuz yardımları sağlayan Türk milletinin büyük, dahi kurtarıcısı Gazi Başkumandan Mustafa Kemal Hazretleri'ne minnet ve şükranlarımı bir daha sunmayı bir vicdan borcu bilirim.

Birinci İnönü Muharebesi'nden itibaren aralıksız maiyetinde görev yaptığım ve daima kalbimizde başarı umudu yaratan; en buhranlı, kesinlikle çaresiz kaldığımız zamanlarda bize güç veren muzaffer Batı Cephesi'nin büyük kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne; ordunun azim ve inancını simgeleyen ve bu kuvveti ordunun kalbinde alevlendiren Başkumandanlık Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa Hazretleri'ne en derin hürmetlerimi büyük bir zevkle tekrarlarım.

1930'larda, 3. Ordu Kumandanı'yken Cumhurbaşkanı Atatürk'le.

1. Kolordu'nun başarısını sağlayan sevgili ve değerli arkadaşlarımı, cesur ve asil subaylarımı ve kahraman askerlerimi muhabbetle anıyorum ve kolordunun muharebelerinde vatanının istilasına karşı seve seve can veren mübarek ve muhterem şehit subay ve erlerimizin ruhlarını şad etmeyi en yüksek görev sayıyorum.

Sonsöz

Yunanlıların Anadolu macerasındaki askeri hareketlerine bir göz gezdirip kısa bir değerlendirme yapmakta yarar var. Yunan ordusu, Büyük Savaş'ta kaderini birleştirdiği İtilaf Devletleri'nin yardımıyla, İzmir'i çok kolay işgal etti ve ilk aşamada Aydın, Manisa, Bergama'ya kadar bir bölgeyi ele geçirdi.

Ortada büyük bir Türk ordusu olmadığından, bunun oluşabileceği ihtimali de hesaba katılmadığından, gerek İzmir'e çıkarma hareketleri, gerekse Sarayköy-Alaşehir-Bursa hattına kadar ilerlemeleri, karşılarındaki vatanını savunmaya çalışan milli kuvvetlerin gücüne göre planlandı.

General Paraskevopulos'un ordusunu amaca ulaşmak için yeterli görüyorlardı. İlk gelişmeler de planlarının doğru olduğu hissi uyandırdı. Fakat gittikçe düzen ve donanım kazanan Türk ordusundan beklenmesi gereken ciddi direnç ve karşı taarruzları dikkate alıp Türk ordusu büyüyüp kuvvetlenmeden, Anadolu'daki kuvvetlerini çoğaltmaları gerektiğini göremediler. Ankara yönüne, Temmuz 1921'de yaptıkları genel taarruzu daha 1920 yılında yapmaları gerekirdi.

Yunanlılar, Türk ulusunun maddi ve manevi önemli bir kuvvet kaynağı olduğunu da tahmin edemedi. Tarihi ve kökeni parlak bu ulusun koskoca Anadolu'da, hareketsiz kalacağını sandılar. Bütün kuvvetleri dört yıllık Büyük Savaş'ta yıpranan, sıcak çöllerde ve buzlu dağ-

larda dört yıl boyunca dünyanın en büyük devletleriyle zor muharebeler yapan, büyük kayba uğrayan ve Mondros Mütarekesi'yle eli ayağı bağlanan, silahsızlaştırılan bir ulusun, bütün bunlara rağmen yine de ayaklanması, bu harap ve yoksul ülkenin yorgun ve bitkin halkından yeni ve güçlü bir hareket doğması beklenir bir durum değildi. Üstelik Yunanistan'ın dostu ve destekçisi olan İtilaf Devletleri, Osmanlı Hükümeti ve saltanatı kısı kıvrak elinde tutuyordu.

Bu siyasi ortamda, Yunan Hükümeti ve Genelkurmayı, Batı Anadolu'yu ele geçirmek için üç-dört fırkalık bir kuvvetin yeterli olacağı zannıyla hareket etti ve daha başlangıçtan itibaren kuvvetli bir orduyu Anadolu'ya getirip Ankara'da oluşan hükümeti ortadan kaldırma gereği görmedi.

Yunan Hükümeti'nin, Anadolu'da 1919 ve 1920 yıllarındaki askeri harekâtı yetersiz kuvvetle yapması bir yanılığ oldu. Sevk ve idarenin "Kuvvet ne kadar çok olursa, başarı olasılığı da o oranda çok olur" ilkesi göz ardı edildi.

1896-1897'deki Türk-Yunan savaşında, dört-beş fırkalık küçük Yunan ordusuna karşı, Osmanlı Hükümeti üç katı daha güçlü bir kuvvet yollamıştı ve çok doğru olan bu uygulama sayesinde, bir buçuk ay içinde Prens Kostantin ordusunu savaştan çekmek durumunda kalmıştı. Dolayısıyla Yunanlıların, Anadolu macerasına uzun vadede yeterli olabilecek kuvvetlere dayanan bir planla başlamamaları açık bir hataydı.

Zayıf Türk ulusal örgütlenmesine karşı, Uşak-Bursa hattına kadar ilerlemelerinde Yunanlıların uygulamaları doğrudu. İstilaya hep karşısındakinden birkaç kat fazla kuvvetle devam etmişlerdi. Paraskevopulos'un (Venizelos Hükümeti'nin), savaş sahnesinden çekilip Kral Konstantin başa geldiği zaman, Küçük Asya Ordusu Başkumandanı olan General Papulas'ın ise önemli hata-

ları oldu. Karşısında oluşup, gelişmeye başlayan Türk ordusunu uzun süre tartmakla zaman geçirdi. Önce Çerkez Ethem isyanında, Ankara Hükümeti'ni kolayca çözeceğini sanarak, 1921 yılının başında sadece iki fırkayla Bursa'dan Eskişehir'e bir taarruz yaptı. Bu kadar zayıf bir taarruz, durdurulmaya mahkûmdu. Oysa o zaman Yunanlıların Bursa bölgesinde dört, Uşak bölgesinde ise üç fırka kadar kuvveti duruyordu. Bütün bunları toplayarak taarruza geçmemeleri de bir hataydı.

Gerçi 1921'in Mart ayındaki ikinci taarruzu Anadolu cephesindeki bütün kuvvetleriyle yaptılar ve Birinci İnönü'deki hatayı tamir etmek istediler; ama burada da çok hatalı bir sevk ve idare takip ettiler. Çünkü 8. Fırka'dan ibaret Bursa ve Uşak gruplarını bir ağırlık merkezi oluşturmadan, ayrı yönlere ve birbirinden yüzlerce kilometre aralıklarla yürüttüler. Yanlış bununla da kalmadı. Papulas uygulamada ikinci bir hata daha yaptı. Bir fırkayı demiryolunun kuzeyinden Avginyon'a bir fırkayı ise Pazarcık'tan demiryolunun güneyine, Kavaliçe'ye ilerletti. Bu iki fırka arasında geniş bir mesafe vardı. Diğer kuvvetlerini tereddütle kullanmasından dolayı, 3. Fırka Gündüzbey bölgesinde yalnız ve tehlikede kaldı. İhtiyat güçlerini ancak 28 Mart'ta, Düzdağ üzerinden 3. Fırka'ya yaklaştırabildi.

Papulas Birinci İnönü'de, Bilecik'ten sonra, Söğüt-Gündüzbey yönünde uzanmamış ve sol yanını Hamidiye-Düzdağ-Metrüstepe-Beşkardeşler yönünde tutmuştu. Bu hareket daha uygundu. Mart ayında Bilecik yönünde ilerleyen Trikopis kolunu, o bölgede esaslı bir Türk direnişi olmadığını görünce, Başköy-Kurtköy-Düzdağ-Metrüstepe yönünden ilerletseydi, kuvvetleri daha toplu olacak ve en önemli yerden daha kuvvetli taarruz edebilecekti.

Zayıf kuvvetlerini bir tarafta, İnönü cephesinde toplayan Türk Kumandanlığı ise önce Bursa'dan ilerleyen

grubu ezdi, sonra aynı kuvvetlerle Dumlupınar'a yönelip Yunan Uşak Grubu'nu da felce uğrattı.

Bu savaşta daha Birinci İnönü'den itibaren Türk sevk ve idaresinin üstünlüğü görüldü. Bundan sonra Yunan Başkumandanlığı askeri hareketleri olurluna bırakmayarak daha ciddi bir hesaplamaıyla plan yapmaya başladı. Küçük Asya Ordusu'nu 13 fırkaya çıkardı ve büyük bir ağırlık merkezi oluşturarak genel olarak Ankara yönünde taarruza geçti. Fakat çok geç kalınmıştı. Haziran sonu itibarıyla Türk ordusu da güçlenmiş, bütün Yunan ordusuyla boy ölçüşecek duruma gelmişti.

Yunan ordusunun 1921 Haziran taarruzlarını inceleysek iyi sevk ve idare edildiğini görürüz. Bu kez kuvveti bir yanda topladılar ve kuşatmaya yönelik taarruzla Altıntaş-Seyitgazi yönünde, Türk ordusunun sol yanını kavrayıp kuzeye atmaya çalıştılar. Kütahya ve Eskişehir muharebelerinden sonra da aynı planı uyguladılar. Sakarya'ya ilerlerken, ağırlık merkezini Sakarya'nın güneyine geçirerek güçlü bir sağ yan kuşatmasıyla, Türk ordusunun Ankara ve Doğu Anadolu'yla ilişkisini kesip kuzeye itmek istediler ve kendi sol yan cephelerini Sakarya'ya dayadılar.

Yunan ordusunun ileri hareketlerinde de taarruzlarında da hep çift hatta hâkim olma yöntemini gördük. Örneğin, Kütahya taarruzlarında kuvvetli sağ yanlarını Çal-Türkmendere-Teperoğlan gediği-Koroğlu Kalesi-Seyitgazi ve Çin dağı-Yumruçal-Nusuhçal yönünü; Sakarya taarruzlarında da Mangal dağı-Elifbeli-Büyükgök-göz ve Türbetepe-Mezartepe ve Yıldız-Toydemir-Çal dağı hatlarını kullandılar.

Eskiden söylenen "Dağlara hâkim olan bir kuvvet vadilere de hâkimdir" kuralı Yunan ordusunda yerleşmiş bir fikirdir. En küçük kıtaların muharebesinde de bu uygulama görülür.

Batı Cephesi Kumandanlığı, büyük Yunan taarruzunu önce İnönü ve Kütahya'da karşıladı. Bu güçlü direnme çok başarılıydı. Çünkü Yunanlıların bundan önce iki kez yaptığı gibi, asıl kuvvetleriyle İnönü'den ilerleme olasılığı, Türk ordusunca İnönü-Eskişehir yönüne özel önem vermeyi gerektirmişti. Bununla beraber, Eskişehir-Kütahya-Afyon demiryolu da diğer tarafta, hızla kuvvet toplamaya uygundu. Yunan ordusu asıl kuvvetleriyle Kütahya yönünde ilerlerse, İnönü Grubu fırkaları oraya yetiştirilecekti. Nitekim öyle oldu ve fırkalar yetiştirildi. Ancak muharebelerde öngörülme-
yen birçok durum ortaya çıkabiliyor. Bu da en doğru düşünülmüş planlarda bile, sevk ve idareye önemli etki yapabiliyor. Beklenmedik küçük hatalar bile büyük kumandanların istek ve planlarını altüst edebiliyor. Bilinmesi gereken, muharebede ateş başladıktan sonrasında asıl etkili olanın, soğukkanlılık ve cesaret olduğudur. Bu, muharebe yapan kıtaların temel özelliği olmalıdır.

1921 yılının 28 Mart günü, Yunan 10. Fırkası Metristepe'ye taarruz ederken, 200 metre yakınlıkta bulunan, ihtiyattaki 30. Alay'ımızın 1. Taburu'yla, 300-400 metre mesafedeki, diğer ihtiyat gücü olan 4. Alay'ının Metristepe siperlerinde asker geri gitmeye başlayınca, o anki görevlerini unutarak karşı hücumla geçmeyip, silah ve süngü kullanmadan geri çekileceğini kim bilebilirdi? Yine bunun gibi, 9 Eylül 1921'de, Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki taarruzumuzda, Yamak'ın kuzeydoğusundaki tepeliğin gerisinde ihtiyatta bulunan taburumuzun aynı gafleti yapacağını da kimse düşünemezdi. 24 Ağustos'ta, yine Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mangal dağının terk edilmesi de Türk ordusu için önemli olumsuzluklar doğurmuştu. Bunlar, öngörülemez gelişmelerin bir muharebenin hemen olumsuz bir hal almasına yol açabildiğinin örnekleridir.

Yunanlılar, Kütahya taarruzlarında ve Sakarya'da, Ilıca'nın doğusundan batıya çekilirken böyle fırsatlardan yararlandı. Yine bu gibi öngörülemeyen durumlar yüzünden Batı Cephesi, kumandanlığını daha geride toplamak zorunda kaldı. Ama Yunanlıların kuşatma manevralarını tamamen boşa çıkardığı gibi, iyi bir sevk ve idareyle ordunun Sakarya gerisinde yeni ve daha şiddetli bir muharebe verebilecek ve Yunanlıları Anadolu macerasından geri çekilmeye mecbur edecek kadar iktidar sahibi olmayı bildi. İşte Kütahya ve Sakarya Meydan Muharebelerinin galibiyetle sonuçlanması da bu sebeplerden oldu.

Türk karşı taarruzlarıyla Yunan savunma ve geri çekilmelerinin değerlendirmesi:

8-9 Eylül 1921'den itibaren, Sakarya'nın doğusunda hazırlanan Türk karşı taarruzu, Yunan ordusunu kuzey ve güney sırtlarından kavrayıp, Sakarya nehrinde boğmayı amaçlıyordu. Bu, karşı orduyu yok etmeye dayalı bir karardı. Takviye edilen Hazır Kolordu, Polatlı bölgesinden, 1, 2, 3. Gruplar Dikilitaş-Yamak bölgesinden yaptığı karşı taarruzlarda başarılı olsaydı, Yunan ordusu, Sakarya'nın doğusunda ve geçitlerde kesin bir hezime uğrayabilirdi. Beklenmedik gelişmeler ve Yunan ordusunun çok becerikli hareketi bunu önledi. Daha doğrusu 21 gün devam eden şiddetli meydan muharebesinde elde hiçbir taze kuvvet kalmaması güzel plandan ve zamanında verilen karşı taarruz kararından beklenen sonucun alınmamasına sebep oldu.

Kuvvetli ve canlı karşı taarruzlar, taze ihtiyat kuvvetleriyle yapılırsa mükemmel sonuç alınır. Onun için bir meydan muharebesine ne kadar mümkünse o kadar ve nereden mümkünse oradan taze kuvvet getirmek en temel sevk ve idare yöntemidir. Yunan ordusu tarafında

da aynı durum görüldü. Bütün kuvvetlerini ortaya dökmüş, çok yorulmuş ve hırpalanmış olan Yunan ordusu, Sakarya'nın batısına geçtikten sonra, kuvvetli olan Sakarya cephesine dayanarak, ağırlık merkeziyle Sakarya'nın güneyinden ilerleyen Türk kuvvetlerine karşı taarruz yapmak varken yapamayınca, inisiyatifi Türk ordusuna bırakmış oldu. Bu durumda, bir an önce ordusunu demiryollarına ve iyi menzillere dayamak üzere, hızla Eskişehir-Afyon cephesine çekildi. Yunan ordusu için verilecek en doğru karar da buydu.

26 Ağustos 1922'de başlayan Türk taarruzu, Konya menziline dayanarak, Yunan ordusunun güney yanını kuşatma ve İzmir'le ilişkisini keserek imha etmeyi planlamıştı. Ülkeyi savaş denen musibetten hızla kurtarmak için kesin sonuç almak gerekir. Bunun için de düşman ordusunu imha etmekten başka çare yoktur. En kesin savaş kuralı da budur. Yunan ordusunun, Türk ordusuna karşı başarılı olamadığı bu planda Türkler de başarılı olamasaydı Anadolu'daki savaş daha uzun zaman sürecekti.

Yunan Başkumandanlığı, Türkler tarafından böyle bir taarruz yapılması olasılığını dikkate almamış değildi. Bu kumandanlık tarzı, Türk ordusu tarafından yapılabilecek üç farklı hareket olasılığını düşünmeyi gerektiriyordu. Bu nedenle ihtiyat kuvvetleri ve 2. Kolordu, Döğer bölgesinde toplandı. Bu kolordu, eğer Türkler, Eskişehir yönünde taarruz ederse o muharebeye yetişebilirdi. Hatta Akin-Hamidiye yönünde karşı taarruz da yapabilirdi. Türk ordusu, Afyon'la Eskişehir arasından taarruz etmek isterse, hemen bu taarruzu da karşılayabilirdi. Eğer Türk ordusu, Afyon güneyinden taarruz ederse, bu kez Yunanlılar da Akarçay'ın kuzeyinden Çobanlar yönünde, Türklerin yan ve gerisine karşı taarruza geçecek ve Konya mevzilerine hâkim olacaktı.

Haci Anesti'nin düşündüğü, Yunan ordusu için uygulanabilir bir hareket tarzıydı. Eğer, 1. Yunan Kolordusu Haci Anesti'nin ısrar ettiği gibi, Türk hücumlarını Kalecik-Tilkikırabeli-Çekiltepe hattında durdurabilseydi, uygulanması mümkün olurdu. Hatta Resulbaba dağları-Ayvalı-Tazılar-Toklusivrisi hattına muharebe edebilecek bir durumda çekilseydi, yine uygulanabilir, başarılı olma durumunda Türk ordusunu imha eder ve amacına ulaşırdı. Fakat başarı kazanamama durumunda da Yunan ordusu mahvolacaktı. Bu kadar kritik bir karar alabilen Haci Anesti'yi takdir etmek lazım. Yalnız, sorgulamaya değer bir başka konu da, Haci Anesti'nin, 2. Kolordu'nun karşı taarruzunu neden yeterli gördüğü. Eskişehir bölgesindeki 3. Kolordu'nun da 2. Kolordu'nun solundan aynı zamanda karşı taarruza katılması gerektiğini neden düşünmedi?

Haci Anesti, Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlayan taarruzunda kararlaştırdığı bu karşı taarruzları kolordularına yaptıramadı. Bunun nedenleri şunlar olmalıdır:

Türk ordusunun baskını 1. Yunan Kolordusu'nun cephesinde beklenmeyen durumlar doğurmuş olmalıdır. 1. Yunan Kolordusu'nun dayanamayacağı kadar ağır ve kuvvetli bir taarruzdu. İzmir'de bulunan Yunan Başkumandanı'nın, Yunan mevzilerinin görece zayıf kuvvetlerle birkaç gün dayanacağını hangi hesaba göre kararlaştırdığını sormak gerekir. 30 kilometrelik bir cephe, üç Yunan fırkası sadece bir gün dayandı. Halbuki 2. Kolordu karşı taarruza geçseydi, Çobanlar yönünde bir günde bu hale düşmezlerdi.

Yunan Başkumandanı General Haci Anesti'nin Türk taarruzu karşısında derhal muharebe meydanına koşarak, 27 Ağustos günü muharebeye yetişememesi de eleştiri konusudur. Bu başkumandan, cephedeki kolordulardan ibaret bir ordunun kumandanıydı. Türk taar-

ruzunu haber alır almaz, kendi düşündüğü ve geliştirdiği planları uygulamak için, hiç zaman kaybetmeden Afyonkarahisar'a gelmemesi, dünya harp tarihinde böyle zamanlarda büyük kumandanlarda görülen örneklerden bir ders almadığını gösteriyor.

Türk taarruz baskını karşısında tereddütte kalan ve birbirine bağlı olmayan Yunan kolordu kumandanları, ne Hacı Anesti'nin planını uygulama, ne de sonraki aşamaları yönetme becerisi gösterdiler. Sonuçta Yunanlılar, 27 Ağustos'tan itibaren panik içinde geri çekilmeye başladığı için de, belki doğru düşündükleri Dumlupınar mevzilerinde toplanmayı da sağlayamadılar.

Türk Başkumandanlığı'nın, imha planının sonucunu görmek üzere, Yunan geri çekilmesini devamlı önleyip, Yunan ordusunu muharebeye mecbur etmekteki karar ve uygulamaları en doğru ve büyük sevk ve idare dersi olarak kaydedilmiştir. Yapılan hareket tarzından daha uygunu düşünülemez. Yalnız 2. Kolordu'nun 4, 7 ve 8. Fırkalarından bir ikisinin 29 ve 30 Ağustos günlerinde Başkumandanlık Muharebesi'ne Aslıhanlar bölgesinden katılmaları daha ihtiyatlı bir hareket olurdu. Buna gerek görülmemiş olacak ki, 2. Kolordu, 29, 30 ve 31 Ağustos günleri 1. Kolordu'yu takip etmiş ve muharebeye girmemişti.

Türk ordusunun takip hareketinde hız ve şiddetin en son yüksek düzeyde sağlandığı görülür. Bu hız, Yunan ordusunun kalıntılarının bir yerde toplanıp dirilmesine ve Rumeli'den başka kuvvetlerle desteklenerek İzmir'in doğusunda Yamanlar dağı-Manisa dağı-Torbalı dairelerinde bir savunma yapmasına imkân vermedi.

Türk ordusundaki yüksek sevk ve idarenin gerek savunma gerekse taarruzda Yunan ordusundan daha iyi olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Türk İstiklal Savaşı'nda Türk ordusunun askeri harekâtı ayrıntılarıyla incelendiğinde, güzel sonuçlar ve dersler çıkartmak mümkün ve gereklidir.

1. Fırka 45, 147, 148, 150, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 221, 223, 224, 225, 232, 276, 299, 364, 366, 378, 395, 428
1. Grup 3, 123, 126, 130, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 268, 271, 274, 276, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 289, 290, 291, 293, 294, 296, 297, 301, 302, 303, 304
1. Kuvayı Seyyare Kuvvetleri 19, 20, 21, 22, 29, 35, 38, 39, 40, 47, 57, 61, 80, 81, 82, 90
1. Ordu 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 326, 327, 334, 335, 336, 347, 348, 358, 365, 366, 368, 370, 371, 372, 381, 389, 394, 395, 409, 412, 421, 432
11. Fırka 35, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 65, 68, 81, 82, 83, 88, 89, 90, 94, 96, 98, 140, 147, 148, 149, 155, 175, 198, 199, 200, 202, 206, 221, 223, 224, 262, 271, 272, 273, 274, 276, 313, 330, 352
12. Grup 232, 234, 235, 262, 264, 265, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 291, 302, 303, 304
12. Kolordu 18, 25, 27, 29, 34, 37, 97, 107, 112
131. Alay 18, 22, 24, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 130
132. Alay 188, 190, 196, 207, 209
159. Alay 48, 51, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 80, 87, 89, 110, 147, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 167, 169, 170, 171, 175, 176, 180, 181, 185, 189, 190, 191
172. Alay 25, 29, 32, 34, 36, 38, 39, 40, 46
174. Alay 47, 48, 51, 55, 56, 59, 61, 66, 68, 70, 71, 73, 75, 76, 82, 83, 89, 92, 94, 95, 99, 101, 102, 137, 147, 156, 157, 158, 161, 167, 171, 173, 176, 177, 185, 187, 190, 192, 200, 205

176. Alay 22, 24, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 40
189. Alay 48, 57, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 121, 123, 124, 125, 127, 129
190. Alay 48, 51, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 117, 118, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 147, 152, 153, 161, 166, 167, 169, 171, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 187, 197, 201, 205, 210, 212
2. Grup 232, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 251, 254, 255, 257, 263, 264, 267, 268, 270, 272, 275, 276, 278, 281, 289, 290, 293, 294, 295, 301, 302
2. Kuvayı Seyyare Kuvvetleri 20, 39,
2. Ordu 274, 314, 315, 335, 365, 384, 389, 423
20. Kolordu Kumandanlığı 9, 10
23. Fırka 7, 15, 17, 24, 26, 28, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 48, 89, 97, 223, 234, 235, 236, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 279, 303, 310, 311, 330, 333, 335, 336, 338, 340, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 367, 368, 370, 372, 374, 376, 377, 380, 382, 383, 385, 386, 389, 390, 391, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 415
24. Fırka 82, 85, 139, 147, 148, 150, 151, 168, 169, 170, 173, 181, 183, 184, 186, 189, 190, 191, 193, 194, 196, 197, 199, 200, 203, 206, 207, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 272, 273, 274, 276, 278, 310
3. Grup 126, 225, 226, 227, 232, 233, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 274, 279, 280, 285, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 301, 302, 445
3. Kafkas Fırkası 221, 223, 237, 238, 242, 243, 373, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392
30. Alay 178, 179, 181, 182, 183, 184, 187, 190, 191, 206, 254, 260, 406, 444
4. Alay 147, 166, 167, 168, 171, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 187, 190, 201, 205, 224, 227, 228, 230, 444
4. Fırka 92, 150, 151, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194,

- 195, 196, 197, 198, 199,
200, 202, 204, 205, 206,
207, 208, 209, 210, 212,
237, 238, 242, 243, 244,
245, 246, 248, 249, 250,
252, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 261, 262,
263, 264, 266, 267, 268,
270, 271, 272, 273, 275,
276, 277, 280, 282, 286,
287, 288, 291, 292, 295,
301, 302, 303, 358, 364,
366, 369, 382, 385, 398,
403, 404, 406, 407, 408,
409, 410, 427
4. Fırka Kumandanı 189, 190,
204, 210
4. Grup 232, 233, 274, 282,
285, 291, 302, 303, 304
47. Alay 241, 243, 244, 246,
252
47. Osman Ağa Alayı 234, 235,
236, 237
58. Alay 188, 189, 190, 208,
209, 244, 270
61. Fırka 3, 45, 46, 47, 48, 50,
52, 56, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
71, 75, 78, 82, 83, 84, 87,
88, 89, 90, 91, 94, 96, 98,
99, 100, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 110,
114, 118, 119, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 126,
128, 129, 130, 131, 132,
133, 137, 139, 141, 143,
147, 148, 150, 155, 157,
158, 159, 160, 162, 163,
165, 166, 167, 168, 170,
171, 172, 173, 174, 175,
180, 183, 184, 185, 186,
187, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 194, 201, 205,
211, 212, 214, 215, 221,
224, 225
68. Alay 18, 21, 24, 28, 29, 32,
34, 38, 199, 372, 394
69. Alay 18, 24, 27, 28, 32, 35,
36, 38, 261, 377
8. Fırka 94, 95, 96, 98, 107,
114, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 126, 127, 128,
129, 130, 199, 279, 312,
314, 315, 317, 318, 349,
368, 381, 424, 427, 433,
434, 435, 442, 448
98. Alay 36
- Abaza Mehmet Bey 76
- Abbas Efendi (Fırka Süvari Ta-
kım Kumandanı, Teğmen)
25
- Abdi Bey (Binbaşı, İnay Mıntı-
ka Kumandanı) 18, 23
- Abdullah Bey (Binbaşı) 62, 78
- Abdurrahman 367
- Abdül çiftliği 336
- Abdülkadir Efendi (61. Fırka
Telgraf Subayı) 215
- Adatepe 365, 367, 391, 394,
422
- Afa 51
- Afgan 26, 28, 29, 30, 34, 39
- Afyon 92, 112, 113, 144, 312,
313, 314, 315, 316, 317,
319, 334, 335, 350, 351,
364, 365, 370, 381, 405,
444, 446
- Afyonkarahisar 15, 18, 19, 22,
25, 26, 29, 37, 39, 41, 42,
46, 79, 80, 93, 98, 111,
112, 114, 115, 126, 140,
143, 144, 312, 313, 316,
317, 319, 438, 448
- Agari 55, 96

Agriboz 25, 34
 Ağa     55, 105, 106, 119,
 123
 A       312
 A   311
 Ahat, Ahat    34, 36, 42, 349,
 365, 399, 410
 Ahatserge 423
 Ahır da   337, 388, 392
 Ahır    150, 151, 157, 159,
 162, 165, 166, 168, 172
 Ahmet   evki Bey (61. Fırka   -
 tih  m B      Kumandanı)
 108
 Ahmetler 15, 146, 148, 150,
 223
 Ahmetli 25, 27, 420, 421, 423,
 431, 432
 Ahmeto    89
 Akar  ay 313, 314, 315, 316,
 348, 349, 364, 365, 366,
 446
 Akarim 314, 330, 331, 368
 Ak  ak   417, 419, 420, 424
 Ak  ealan 71
 Ak  asu 162
 Ak  ayır 48, 49, 83, 225
 Ak       151, 155, 157, 384,
 385, 387
 Ak  in 83, 225
 Akdere 149
 Akhisarlı   smail Hakkı   etesı
 119
 Akif Efendi (Ahmetli M  frezesi
 Kumandanı, Te  men) 27
 Akin 336, 446
 Akke  eli 28, 33, 417, 419
 Akpınar 89, 224, 226, 377
 Aksa 90, 412, 415, 416, 417,
 419
 Aksu 144, 146, 148, 149, 150,
 220

Aktama   88
 Akta   26, 39, 423, 425
 Akvıran 382
 Akyatak 355, 357
 Alakilisa 130
 Alancık 274
 Ala  ehir 12, 16, 18, 22, 26, 27,
 412, 416, 417, 421, 422,
 423, 425, 427, 428, 429,
 430, 440
 Alayunt 51, 70, 78, 80, 88, 92,
 98, 101, 109, 111, 112,
 113, 114, 118, 120
 Alemdartepe 355, 365
 Ali Fuat Pa  a 10, 13, 14, 26,
 53, 57, 81
 Ali   hsan Pa  a (1. Ordu Ku-
 mandanı) 313, 326, 333,
 334
 Alka 353
 Alpu 229
 Alp     228
 Altınta   42, 55, 97, 108, 130,
 144, 384, 390, 395, 443
 Alyamak 226
 Anayurt 348, 353, 354
 Ane 114, 119
 Ankara 8, 10, 11, 25, 42, 52,
 53, 79, 83, 85, 87, 89, 90,
 112, 116, 138, 144, 150,
 199, 233, 285, 352, 432,
 440, 441, 442, 443
 Antalya 14, 15, 81
 Anzer deresi 166, 168, 172
 Arap Sait Bey (159. Alay Ku-
 mandanı, Binba  ı) 48
 Arapdede 54, 55, 94, 104, 124
 Arap    335, 336, 352, 354,
 355, 357
 Arap  ah 64, 65, 71, 73, 96, 99,
 100, 118, 129, 130
 Arık 302

- Arif Bey (11. Fırka Kumandanı, Yarbay) 52, 88,
 Arif Bey (2. Fırka Kumandanı, Albay) 139, 174, 232, 233, 314
 Arif Bey (3. Kolordu Kumandanı) 314
 Arif Kaptan 119
 Arpa gediği 389, 390, 391, 393, 395, 396, 398
 Arpa yaylası 54, 57, 58, 68, 69, 126
 Arpalı 392
 Arslanapa 94, 95, 123
 Arslankaya 318
 Arslarbeydamı
 Asım Bey (Kurmay Yüzbaşı) 116, 117, 118, 158, 160, 172, 215, 252
 Asım Efendi (174. Alay'dan Makineli Tüfek Bölüğü Subayı, Teğmen) 70, 75
 Aslıhanlar 42, 219, 391, 395, 396, 397, 398, 448
 Âşıkpaşa 56, 64, 96, 125, 129
 Aşılıkçeşme 351, 356, 383
 Aşir Bey (Kaymakam) 15, 37
 Aşurdağı 317
 Atatürk, Mustafa Kemal 47, 83, 87, 89, 223, 439
 Atina 25, 34, 214, 384
 Atlıhisar 348, 353, 354
 Avacık 129
 Avlak yaylası 349
 Avni Bey (Binbaşı) 112
 Aydemir 48
 Aydın 221, 335, 336, 352, 353, 354, 358, 435, 440
 Aydoğdu 55, 90, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 114, 116, 119
 Aytepe 54, 102, 103
 Ayvalı 384, 386, 387, 447
 Baba Yakup 302
 Bağlarbağı 416
 Bahadırlar 26, 398
 Bahçecik 247, 289, 290
 Bahçedere 354, 357, 368
 Bahrisefit 41
 Bakırcık 384, 388, 389, 390, 392
 Bala 94
 Balağıl 312
 Balcıdamı 385, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 407
 Balçıkhisar 255, 267, 269, 273, 348, 352, 353
 Baldoz 413, 414, 417
 Balıkesir 8, 48
 Balıkkaya 156, 210, 211, 212
 Ballıbaba 94, 101
 Ballıkaya deresi 367
 Balmahmut 42, 364, 378, 381, 382, 383
 Baltalıin 257, 261, 267, 269, 273
 Banaz 15, 22, 27, 29, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 318, 365, 395, 397, 398, 402, 407, 408, 409, 410
 Barağı 101
 Bardakçı 317
 Basri 233, 302, 304, 305, 310
 Başağaç 351, 352, 357, 358, 368
 Başarap 335, 336
 Başallık 425
 Başören 352, 353, 354, 357
 Bayat 55, 95, 101, 119, 123, 124, 283, 312, 313
 Bayburt 235
 Bayramşah 89, 94
 Bazlar 358
 Bedi Bey (Heyeti Teftişkiye Reisi) 8

Bedri (Süvari Yüzbaşı) 14
 Behçet Efendi (Yaver) 34
 Bekçek 273
 Bekir Sami Bey (Albay, 20. Kordulu Kumandanı) 9, 10
 Belentepe 337, 338, 340, 348, 349, 350, 351, 366, 367, 369, 372, 376, 377
 Bellidere vadisi 427
 Belova 348, 350, 351, 353
 Bendeş 336, 354
 Beşfena dağı 421, 423
 Beşkardeşler 145, 146, 180, 224, 225, 442
 Beşkilise 384, 385, 386
 Bey dağları 338
 Beyce 222
 Beydemir 55, 56
 Beylik köprüsü 233, 288, 292, 310, 311, 332
 Beylikahır 283, 310
 Beyme 89
 Beytepe/Belentepe 337, 348
 Bezirhane 255, 283, 284
 Biçer 283
 Bilecik 8, 35, 82, 84, 146, 149, 150, 151, 153, 155, 210, 214, 222, 223, 224, 225, 442
 Bintepler 430, 431
 Boğazköy 98
 Boğazlar 319, 321, 324
 Bolca 382, 385, 386
 Boldan 18
 Bolşevik Taburu 71, 72, 73, 74, 75
 Bolu 23
 Bolvadin 312, 313, 314, 316
 Boncuklu 90
 Bornova 434
 Boruçak 162
 Boyalı 381, 382

Bozan 315
 Bozdağ 145, 225, 226, 227, 228, 230, 312
 Bozüyük 8, 10, 13, 35, 225
 Bölme/Bölmeköy 15, 18, 29, 30, 32, 34, 412, 417, 418, 419
 Burmaköy 95
 Burnu 354, 355, 357
 Bursa 7, 8, 9, 10, 12, 16, 48, 82, 85, 98, 137, 140, 143, 146, 175, 214, 219, 222, 223, 226, 312, 433, 440, 441, 442
 Büyük Çalış 264, 271, 284
 Büyükgökgöz 235, 236, 237, 242, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 263, 264, 265, 269, 271, 272, 273, 278, 280, 281, 282, 284, 288, 293, 443
 Büyükoturak 38, 41, 42, 385, 391, 397, 398, 399, 400, 403
 Büyüksincanlı 346
 Caferbaba 38, 42, 393, 394, 397, 398
 Camiler 421
 Camili 423, 424
 Cebail 54, 57, 67, 95, 97
 Celal Bey (İzmir Milletvekili) 84
 Cemil Bey (Yüzbaşı) 48
 Cemil Cahit Bey 199
 Cesarettepe 224
 Ceviz 365
 Cihanbeyli 232, 282, 315
 Cumalıçeşme 351, 368
 Cumburdu 38, 399, 423
 Çakaldamları 27
 Çakıröz 352, 354, 355, 357

- Çakırsaz 365
 Çakırtepesi 318
 Çakmak, Fevzi 9, 107, 122, 238, 256, 277, 278, 320, 419, 431, 432, 438
 Çal 107, 120, 123, 278, 279, 291, 292, 313, 429, 443
 Çal dağı 443
 Çalçe 90
 Çalıköy 54
 Çalışınır 367
 Çalköy 55, 120, 389, 390, 398
 Çaltı 162, 165, 179, 190
 Çamköy 351, 368
 Çamlıtepe 174
 Çanakkale 174, 320, 324
 Çanakkale Boğazı 320, 324
 Çanakpınar 357
 Çandır 312, 313
 Çankuyu 382
 Çapaklı 234
 Çapkinderesi 357
 Çardak 15, 18, 22, 417, 418, 419, 420, 421
 Çarıkköy 408, 409, 411, 412, 413, 414
 Çatkuyu 386
 Çavdarhisar 55, 66, 70, 98, 100, 101, 126, 127
 Çayhisar 351, 385
 Çayırköy 413
 Çekiltepe 280, 337, 338, 348, 349, 350, 351, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 380, 382, 383, 447
 Çekirdeksiz 235
 Çeltik 255, 259, 262, 268, 284
 Çeltikçi muharebesi 62, 67, 70, 75
 Çengiçşmesi 339, 351, 354, 355, 356, 357, 358
 Çepni 181, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 207
 Çepniler 147
 Çerkez Aziz Bey (Manisa Mutasarrıfı) 79
 Çerkez Eşref 79
 Çerkez Ethem 10, 45, 70, 90, 97, 112, 133, 442
 Çerkez İlyas 23
 Çerkezkartal 83, 88
 Çetingözü 368
 Çıplaktepe 148, 152, 154, 156, 157, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 174, 177, 221
 Çifteler 130
 Çiftlik 38, 42, 45, 105, 189, 387, 391, 397, 398, 422
 Çivril 313, 317, 336
 Çobankaya 348, 353
 Çobanoğlu 351, 365, 367, 368
 çocuk(lar) 76, 87
 Çokçalar 151, 222
 Çolak İbrahim Bey (Yarbay) 20, 238
 Çömlekçi 55, 94, 104
 Çukurhisar 140, 147, 149, 150, 159, 168, 180, 187, 188, 190, 196, 199, 206, 221, 225, 226, 227, 229
 Çukurvıran 126
 Dadak 335, 336, 339, 345, 354, 355, 357, 358, 363, 366
 Dağcık 231
 Dağyenice 130
 Dainler 65, 66, 67, 80, 129, 130
 Damat Ferit 87, 91
 Damlalı boğazı 349, 373
 Damlalık 367

- Danışmend 229
 Daridere 155, 157, 162, 163, 165, 166, 168, 171, 172, 174
 Davala 423, 425
 Dedeköy 129, 130
 Değirmenler 92, 111, 119
 Demirci Efe 79
 Demirci Muharebesi 13
 Demirli 318
 Demirlik 55
 Demirözü 278, 280, 281, 282, 288
 Derbent 35, 38, 42, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 75, 78, 96, 99, 126, 127, 128, 226, 227, 372, 374, 398, 399, 408, 411, 413
 Dereköy 54, 55, 68, 103, 119, 123, 124, 125, 130, 392, 424, 425, 428, 432
 Devederesi 348
 Dervişli 423, 424, 425
 Dikilitaş 274, 289, 291, 296, 301, 445
 Dikmenkaya 367
 Dikmentepe 335, 336, 351
 Dimbuz 144
 Doğancılar 57, 96
 Doğu Trakya 321, 323, 324
 Doğutan 348
 Doktor Fazıl 97, 98, 102, 103, 110, 112, 122
 Domaniç 145, 146, 148, 221, 225
 Döğür 55, 366, 446
 Dömez 151, 154, 155, 157, 159, 160
 Duatepe 291, 292, 302
 Dudaş 153, 155, 172, 179, 190
 Dumlupınar 32, 33, 36, 37, 38, 41, 42, 45, 51, 55, 97, 140, 144, 305, 316, 318, 349, 364, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 402, 443, 448
 Duran 123
 Duruselli 429, 430
 Düdükçü 421
 Düşecek 125, 126
 Düşecek Dağı 56, 59, 69
 Düzağaç 358, 384, 385, 390, 396
 Düzdağ 146, 177, 178, 221, 442
 Düzlüce 400, 405
 Ebergölü 144
 Edirne 323
 Efelerköyü 96
 Efendiköprüsü 54, 56, 61, 62, 64, 68, 70, 95, 96, 98, 99, 100, 126, 127, 132
 Efesultan 314, 315, 358, 366
 Efzun 175, 212, 283, 364, 378, 401
 Ege Denizi 42, 309
 Egerlidağ 313
 Eğriöz 225
 Ekinhisar 352, 358
 Elibulak dağı 389
 Elmacık Deresi 190, 192, 200, 201, 204, 205, 207, 214
 Elmadağ 38, 39, 318, 416, 423
 Elmalidere 190
 Elvanlar 18, 21, 24, 26, 27
 Elvanpaşa 366, 385, 387, 392, 395
 Emet Müfrezesi 59, 122
 Emir dağları 318
 Emirli 318, 422, 423
 Emrez 119, 124
 Endez 90, 102, 120, 150
 Enez deresi 174, 179

- Engürü 232, 233
 Erdoğmuş 72, 129
 Erikli 145, 146, 148, 149, 221
 Ersaklar 67, 72
 Ertuğrul Grubu 35, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 60, 66, 67, 68, 69, 81
 Erziler 26
 Esat Faik Bey (Grup Kurmay Başkanı, Binbaşı) 183, 195, 196, 249, 270, 273
 Esatlar 54
 Eskikale 289
 Eskikışla 247
 Eskipolatlı 291, 292, 304
 Eskisakar 412
 Eskisaray 33, 412, 417
 Eskişehir 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 35, 42, 46, 48, 49, 50, 55, 79, 80, 83, 84, 88, 104, 107, 111, 116, 131, 132, 137, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 176, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 282, 309, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 389, 442, 443, 444, 446, 447
 Esnemez 224
 Eşekkıran 267
 Eşenkaraca 48, 49
 Eşme 15, 21, 22, 23, 27, 417, 419, 421
 Ethem 10, 11, 13, 14, 15, 19, 20, 22, 29, 45, 47, 51, 52, 53, 67, 69, 70, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 93, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 111, 116, 119, 120, 122, 130, 131, 133, 138, 428
 Eyüpçal 42, 397, 398
 Eyüpçarı 38
 Ezineli 310
 Fahrettin Bey (12. Kolordu Kumandanı, Miralay) 25, 37, 97, 112, 115, 232, 281, 283, 284, 314, 436
 Faik Efendi (Fırka Mülhâkı ve Fırka Karargâh Bölüğü Kumandanı, Teğmen) 25
 Fazıl Bey (Emet Kuvayı Milliye Kumandanı) 22, 72
 Feranlar 146, 148, 150
 Ferden 65, 72
 Feridun Efendi (Teğmen) 270, 271
 Fethiye 147
 Fevzi Paşa bkz. Çakmak, Fevzi
 Feyzi Efendi (Çerkez Ethem'in adamlarından) 100
 Fındık 89
 Fıranlar 223, 224
 Galip Paşa 45
 Garp Cephesi 10, 13, 14, 22, 23, 24, 26, 35, 82, 83
 Gaziköy 353
 Geçören 97
 Gadem 55
 Gedikler 408, 409, 411, 412
 Gedil 144, 336
 Gediz 3, 14, 15, 20, 26, 35, 36, 38, 39, 42, 45, 51, 52, 54, 56, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 108, 110, 113, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 313, 390, 411, 416, 423, 427, 428, 431
 Gediz Muharebesi 3
 Gelibolu 324

Gelinkaya 54, 90, 101, 102,
 105, 120, 124
 Gemlik 144, 220
 Gençali 315
 Geyve 140
 Gezler 381, 382
 Girenköy 423
 Giritli Nuri Efendi 17
 Giritli Tahsin çetesi 110
 Golankaya 423
 Göbek 365, 366, 411, 423
 Gökağaç 95
 Gökçekısı 47, 48, 88
 Göktepe 372, 374, 377
 Gölcük 65
 Gököy 417, 418, 419
 Gönay 18
 Gördes 14, 100, 132
 Görele 99
 Görice 426, 427
 Gövem 105
 Göynükviran 68, 69, 70, 94,
 100, 126
 Gundanlı 335
 Gülbent 88
 Güldüzler 413, 414, 417
 Günay 128
 Günbayırlık 169
 Güncüktepe 167, 171
 Gündüzbey 139, 140, 145, 146,
 147, 152, 153, 155, 156,
 157, 158, 159, 160, 161,
 162, 163, 165, 166, 167,
 170, 171, 172, 174, 175,
 176, 177, 178, 185, 189,
 190, 191, 194, 195, 196,
 204, 205, 210, 211, 212,
 213, 214, 442
 Güney Cephesi 81, 93, 94, 96,
 97, 103, 104, 107, 110,
 114, 118, 119, 120, 121,
 123, 124, 126, 133, 140,
 143, 144, 219

Güneyköy 26, 27
 Güre 417, 420, 421
 Gürlük 72
 Güveççi 51, 110
 Güvem 95
 Güzelcekale 261, 266, 267,
 273, 277, 281, 284
 Hacı Anesti (Yunan Başkumandanı, General) 445, 446
 Hacı Remzi Bey (14. Süvari Alayı Kumandanı, Binbaşı) 101
 Hacıahmet 423
 Hacıaziz ovası 105
 Hacıhamza 367
 Hacıhasan 373, 376
 Hacıkerim 303
 Hacıköy 55, 64, 66, 70, 95, 96,
 99, 101, 125, 127, 129
 Hacımahmut 95
 Hacımusaoğlu 234, 235
 Haçan 351, 352, 358, 376
 Hakkı Efendi (Yüzbaşı) 201,
 207, 215
 Halil Bey (Kuvayi Seyyare Erkânıharbi) 74
 Halim Efendi (Teğmen) 120
 Halis Efendi (Yüzbaşı) 47
 Halkaköy 32, 33, 34, 39
 Hallaçlar 36, 394, 398, 405,
 406, 407, 410
 Hamamçiftliği 122
 Hamamlı 110, 149
 Hamidiye/Hamidiye Han 39,
 57, 64, 65, 67, 68, 71, 72,
 80, 96, 125, 129, 145, 146,
 147, 148, 150, 151, 168,
 169, 221, 223, 224, 442,
 446
 Hamitler/Hamitli 421, 423,
 424

Hamurköy 389, 390, 392, 398
Harapderinler 367
Hasanbeli 337, 338, 348, 349,
350, 351, 353, 367, 368,
373
Hasançavuş 357
Hasandede 42, 391
Hasanköy 389, 407, 408, 409
Hasanpaşa 98
Hasköy 399
Haydar Bey (Binbaşı) 222
Haydarlar 94
Haymana 234, 235, 236, 238,
261, 262, 268, 274, 278,
279, 280, 281, 291, 292,
303
Haymiköy 425
Hayriye 152, 153, 154, 156,
161, 162, 166, 167, 168,
171, 172, 173, 175, 176,
178, 180, 184, 185, 186,
187, 188, 192, 198, 200,
201, 205, 209, 211, 212,
214
Hazır Kolordu 232, 234, 274,
282, 288, 291, 292, 302,
303, 445
Helyoti 423
Hoca Şükrü Efendi (Milletveki-
li) 41
Horozköy 389
Höyük 226
Hulusi Bey (24. Fırka Kumandanı,
Binbaşı) 139, 150
Hüseyin Bey (Kütahya Bölge
Kumandanlığı'nda Binbaşı)
102, 109
Hüseyin Hüsnü Bey (190. Alay,
3. Tabur Kumandanı, Bin-
başı) 108
Hüsrevpaşa 312, 313

İbrahim Bey (23. Alay Kumandanı,
Yarbay) 82, 301
İbrahim Efendi (Emir Subayı/Yaveri,
Yüzbaşı) 25, 32,
46, 111, 119
İçekli 353
İdiş 56, 59, 100
İğdetepe 281
İhsan Bey (Kolordu Katar Kumandanı)
357, 358
İkilikmezarı 367, 368
İlhami Bey (Yüzbaşı) 201
İlhan 423
İlca 129, 130, 232, 234, 238,
243, 246, 279, 280, 284,
287, 289, 291, 292, 295,
296, 301, 302, 445
İncesu 50, 88
İnegöl 26, 140, 146, 147, 148,
149, 150, 221, 222
İney 17, 18, 21, 22, 24, 27, 30,
34
İngilizler 8, 174
İngözü 366
İnkarasu 365
İnköy 51, 105, 114
İnler 247, 335, 336
İnönü mevzii 143, 145, 164,
221, 146, 173, 148
İnönü, İsmet 8, 9, 14, 18, 22,
26, 47, 49, 74, 81, 83, 91,
98, 106, 139, 140, 150,
155, 159, 168, 181, 193,
198, 199, 201, 202, 206,
207, 212, 213, 219, 220,
221, 222, 223, 225, 233,
241, 335, 368, 432, 438,
442, 444
İnşehir 226
İntikam tepesi 145, 146
İsalı 335, 336, 348
İshaklı 314, 315, 321

- Isırganlı 145, 147, 148, 150, 151, 168, 169, 178, 221, 223, 224
 İslamköy 42, 98, 144, 316, 365, 399, 401, 402, 404, 407, 408, 409, 410, 411, 418
 İsmailbey 420
 İsmet Bey (Jandarma Yüzbaşı) 18, 22, 106
 İsmet Bey (Makedonya Müfrezesi Kumandanı) 74
 İsmet Bey bkz. İsmet İnönü
 İsrail 352, 353, 354, 357, 358
 İstanbul 8, 16, 83, 84, 86, 87, 138, 142, 143, 285, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 432
 İstiklal Mahkemesi 46, 52, 122
 Işıklar 96, 128, 236, 237, 242, 255, 315, 434
 Işıklı boğazı 236
 İtalyanlar 14
 İtburnu 159, 174
 İtilaf Devletleri 319, 321, 323, 440, 441
 İttifak Devletleri 324, 325
 İzmir 15, 16, 52, 78, 84, 89, 139, 213, 309, 312, 323, 384, 417, 422, 425, 427, 428, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 446, 447, 448
 İzmit 313
 Kabaçınar 147
 Kabaoğlu 417
 Kadıköy 235, 236, 302, 303
 Kadımuslu 55
 kadın(lar) 47, 76, 87, 419, 435, Kala 231
 Kalburcu 50, 89
 Kalfaköy 29
 Kalpabat 59
 Kaltaklı 235, 237, 240, 241, 258
 Kanburoğlu 289
 Kandilli 145, 192, 193, 198, 206, 224
 Kanlısırt/Taşlısırt 145, 161, 162, 163, 164, 167, 170, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 185, 188, 189, 200, 208, 209, 211, 212
 Kantarcı 237, 243, 244, 247, 268, 269, 292, 296
 Kapaklar 32, 412
 Kaplan Naci müfrezesi 98
 Kaplangı dağı 390, 391, 393, 394, 395, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409
 Kaplanhisar 247
 Kara Hoca 280, 297
 Kara Süleymanlı 268, 278, 279, 280, 283, 288, 290, 292, 293, 294, 301
 Karabaşlı 367
 Karabel 54
 Karaboyalık 399
 Karacadağ 259
 Karacaören 226, 284, 330, 336, 352, 353, 355, 358, 363, 387
 Karacaşehir 49, 83
 Karaçakıl 279
 Karaçal 95
 Karaçayır 150
 Karadeniz 42, 319, 324
 Karadere 226, 227, 228, 229, 230
 Karadiken 68, 69, 70, 100
 Karadilli 315
 Karagünye 337

Karahasan 18, 21, 24, 28, 32,
33, 34, 39, 40
Karakaya 312
Karakeçili 74, 76, 130
Karakoz 337, 367
Karaköse 38, 42, 366, 385,
387, 431
Karakurt 368, 375
Karakuyu 24, 25, 27, 28, 32,
36, 399, 411, 412, 417
Karamehmet 422
Karamuk ovası 330
Karaoğlanlı 430
Karaöz 90
Karaseyit 25, 412
Karayavşan 235, 292, 302, 303
Karesi 81
Kargalı 235, 291, 304
Kargınlı 90
Karişler 55, 95
Karlık, Karlıktepe 38, 38, 54,
104, 105, 108, 110, 120,
121, 353, 355, 367, 399,
408, 409, 411, 412, 413
Kars Anlaşması 326
Kartaltepe 231, 292, 391, 393,
394, 395
Kartepe 335, 336
Kasaba 428, 431, 432
Kavacık 225
Kavalçe 198
Kavuncu köprüsü 232, 288,
311
Kayabağı 235, 302, 303
Kayadibi 349, 350, 364
Kaygusuzlar 351, 368, 370,
372
Kayı 231
Kaymakam Osman Bey (172.
Alay Kumandanı) 36
Kazuçuran 312
Keçiören 54

Kefeli 339, 355
Kelebekmezarı 365
Kelpabat 56
Kemalettin Bey (1. Fırka Ku-
mandanı, Albay) 166, 190,
207, 209
Kemalettin Sami Bey (6. Kolor-
du Kumandanı) 170, 175,
176, 177, 178, 185, 195,
314, 331
Kemer 26, 27, 434
Kenan Bey (5. Fırka Kumanda-
nı, Yarbay) 297
Keneli 335
Kepel gedigi 367
Kepen 145, 151, 154, 155, 157,
165, 167, 171, 174
Kepenlik 427
Kepez tepesi 413
Kerpiç 241, 242, 245, 250
Keskin 140, 147, 225, 227
Kestanelik 365
Kestel 130
Kevkem 123
Kırcaarslan 365, 366, 367, 368,
372, 373, 374, 377, 379,
380, 382, 383, 384
Kırgız dağı 228
Kırka 365, 381, 382, 383, 399,
410, 412, 413, 414, 417
Kırtepe 367
Kısıkgedikler 97
Kızan 348
Kızılcahisar 26
Kızılcaışla 303
Kızılcasöğüt 399, 404, 408,
409, 412
Kızılcaviran 229, 408, 409
Kızıldağ 15, 38, 80, 222, 315,
353
Kızılınler 35, 47, 48, 49, 50,
83, 88, 352

Kızılkoyunlu 236, 238, 264,
266, 275, 276, 278, 290,
291, 292, 293, 301
Kızkulesi 367, 373, 377, 380
Kilgediği 369, 370
Kirazlı 94, 102, 103, 104
Kocaçay 149
Kocadere 95, 228, 229, 230
Kocaeli 140, 148, 149, 150,
151, 155, 157, 159, 160,
162, 163, 168, 169, 172,
176, 177, 179, 180, 185,
186, 190, 195, 204, 223,
232, 310, 313, 314, 365
Kocaeli Müfrezesi 172, 177,
179, 180, 185, 186, 190,
195, 204
Kocası/Kocaçay 149
Koçak 112
Koçanlı 54
Komari/ Kumari 55
Konak 434, 435
Konstaniyadis (Yunan General)
64
Konya 23, 42, 79, 81, 107,
197, 329, 446
Kovacık 429
Kovukdere 429
Koyuntepe 162
Koyusinir 55, 106, 120, 121,
122, 123, 124
Kozpınar 146, 148, 149
Kömürtepe 354, 355, 356, 357,
358, 364, 366, 369
Köprühisar 98, 146, 147, 149
Köprülü 381, 382, 383, 385,
389
Köseabdallı 236, 237, 238,
239, 240, 242, 244, 245,
247, 248, 249, 250
Köseler 28, 30, 233, 310, 311,
423

Köstenciltepesi 95
Kötüilyas 421, 423
Kral Konstantin 441
krupp 149, 150, 159, 190, 340
Kûfi 365
Kula 14, 15, 21, 26, 30, 33,
419, 421, 422, 423, 424,
425, 426, 427, 428, 429
Kumari 110, 111, 114, 121,
122, 123, 387
Kurbağalı deresi 421
Kursaklı 235
Kurşunlu 149
Kurtköy 150, 155, 157, 160,
224, 442
Kuruca 427
Kurugöl 337
Kuşçubaşızade Çerkez Eşref 17
Kuşdemir 399, 408, 409, 411
Kuşoturağı 377
Kutluhan 239, 240, 241, 242,
249, 250, 251, 252, 253,
254, 256
Kuva-yı Milliye 8, 17, 40, 52,
72, 81, 86, 91, 137
Kuyucukköy 29, 32
Kuyular 120
Kuyusinir 54
Küçük Çalı 270
Küçükhöyük 374, 381, 382,
383, 385, 386
Küçükköy 42, 394
Küçüksusuz 100
Külköy 15, 24, 28, 30, 31, 33,
34, 39
Kümbetözü 312
Kürkçüdüzü 337, 351
Kütahya 10, 11, 14, 20, 35, 42,
45, 47, 50, 51, 54, 67, 68,
76, 77, 78, 79, 80, 82, 83,
84, 85, 88, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 95, 98, 100, 101,

102, 103, 104, 105, 106,
107, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 116, 118, 119,
120, 121, 122, 124, 126,
130, 131, 132, 133, 144,
150, 222, 223, 225, 226,
227, 381, 390, 443, 444,
445

Lefke 140, 149, 223

Leonardopulos (Yunan General) 174, 182, 203

Londra Konferansı 139

Lozan Anlaşması 438

Mahmara 336, 339, 341, 345,
352, 355, 357, 358

Mahmudiye 228

Mahmutağa dağı 425, 426

Mahmutköy 336, 353, 354,
357

Maltepe 55

Mandıra 352

Mangal dağı 237, 243, 443,
444

Manisa 22, 79, 428, 431, 432,
433, 440, 448

Mantartepe 365, 368

Manyaslı Şevket çetesi 109

Marmara Denizi 145, 319, 321,
324, 325

Meclis Muhafız Taburu 244,
290, 293, 294, 295, 297

Mehmet Emin Bey (şair) 221

Mehmet Hulusi 203

Mehmet Suphi Bey 109

Menemen 433

Mersinli 427, 429

Meşecik 348

Metristepe 145, 146, 147, 156,
162, 165, 166, 169, 170,
173, 175, 176, 177, 178,

180, 181, 182, 183, 184,
185, 186, 187, 188, 189,
192, 194, 195, 196, 197,
200, 201, 203, 204, 207,
208, 209, 210, 211, 212,
213, 224, 442, 444

Mezartepe 294, 295, 297, 302,
443

Mezit vadisi/boğazı 146, 148

Mihaliççık 229, 230, 231, 232,
233

Milis Süvari Takımı 25

Milletler Cemiyeti 326

Minde 429

Misak-ı Milli 85, 86, 319, 323

Miskinler 61, 97

Mudanan 237, 241, 242, 249,
250, 251, 252, 253, 254,
255, 257, 258, 259

Mollaoğlu 50, 83, 88, 89

Mondros Mütarekesi 441

Mudanya 8

Muğla 14, 15

Muharrem Mazlum Bey (Korlodu Kurmay Başkanı, Binbaşı) 393, 434

Muhipler 72, 73, 74, 75, 97,
129

Muhtar Bey (41. Alay Kumandanı, Binbaşı) 262

Murat dağları 36, 42, 390, 397,
403, 404, 405, 423

Musaköy 54

Musaözü 48, 83

Mustafa Bey (Yarbay) 30, 34

Mustafalar 51, 55, 90, 94, 102,
103, 104, 124

Muttalip 225, 226, 227

Muzaffer Bey (Erkânıharp Reis Vekili) 83

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 10,
11, 17, 18, 19, 41

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 10,
11, 17, 18, 19, 41
Müfahham Bey (1. Kolordu
Hazır Süvari Alayı Kuman-
danı) 424
Mümtaz Bey (Albay) 310
Münir Bey (1. Grup 2. Şube
Müdürü)
Münir Bey (Eskişehir Merkez
Kumandanı, Yüzbaşı) 13,
227

Naci Bey (Yarbay) 310, 353,
380, 406
Nallıhan 228, 232
Nane deresi 148, 173, 178,
181, 184, 186, 187, 212
Narlı 434
Nazım Bey (190. Alay Kuman-
danı, Yarbay) 48, 75, 184,
189, 190, 204, 209, 210
Nazıfpaşa 146, 147, 148, 149
Nazilli 365
Necati Efendi (Yüzbaşı) 331,
332, 333
Nemli 224
Nezirköy 348
Nif 432, 433, 434, 435
Nohutovası 35
Nuh 352, 355, 357
Nurettin Paşa (1. Ordu Kuman-
danı) 326, 334, 336, 416
Nuri Bey (Albay) 168, 287
Nuri Efendi (Teğmen) 22, 27
Nuribey 26

Obruk 423
Obüstepe 208, 209
Oğlanmezarı 384
Okluyalı 145, 150, 199, 221,
224
Oluklu 139, 140, 143, 147,
154, 156, 168, 177, 179,

184, 186, 187, 190, 191,
193, 195, 196, 198, 200,
201, 202, 204, 205, 206,
207, 208, 209, 211, 214
Ortaca 94, 101, 123, 126, 174,
179, 221
Ortaköy 365, 366, 429
Oruçlu 420
Osman Bey (172. Alay Kuman-
danı, Yarbay) 46
Osmaniye 229
Ovaköy 51, 55

Ömer İskender Bey (Kurmaya
Yüzbaşı) 196
Ömerçavuş 351
Ömerfakih 125, 126
Ömerler 310, 311
Ören 54, 150
Örenköy 54, 150
Öz vadisi 258, 267, 273, 280

Papulas (Yunan General) 137,
140, 143, 175, 192, 202,
214, 274, 441, 442
Paradiso 435
Paris Barış Konferansı 323
Parmakören 51, 90, 112, 114,
120
Parti Pehlivan çetesi 97
Paşaköy 366, 367, 368, 382,
383
Pazarağaç 328, 336
Pazarcık 35, 68, 82, 100, 146,
147, 148, 149, 150, 151,
155, 221, 222, 223, 442
Pelitözü 146, 148
Perli 90, 92, 93
Peşecik 38, 42
Pınartepe 66, 71, 73, 75, 130
Polatlı 33, 61, 67, 233, 234,
235, 279, 303, 304, 445

Poliminakos (Yunan General) 220
 Porsuk çayı 92, 111, 118, 226, 227, 229, 231, 232, 233
 Porsuk suyu 48, 50, 90
 Poyra 179, 181, 184, 190, 191, 193, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 206, 207, 222, 223
 Pozan 229, 230, 231, 348
 Prens Andrea 247, 257, 274, 275, 281, 284
 Pullar 55, 94, 95

 Recep Bey 76, 97
 Recep Kaptan çetesi 119
 Refet Paşa (Güney Cephesi Kumandanı) 79, 81, 93, 94, 97, 103, 107, 108, 110, 112, 113, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 126, 132, 133
 Remzi Bey (Fırka Divanıharp Reisi, Süvari Binbaşı) 25, 32
 Resulbaba dağları 143, 337, 384, 447
 Reşadiye 381, 382
 Reşat Bey (Albay) 99, 380
 Reşit Bey (Saruhan Milletvekili, Çerkez Ethem'in kardeşi) 11, 80, 84
 Rızapaşa 140, 145, 151, 154, 156, 157, 159, 162, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 190, 193, 195, 196
 Rusya 53
 Rüştü Paşa (Tuğgeneral) 45

 Saatli 238, 241, 242, 243, 247, 248, 250
 Sabri Bey (Tuğgeneral) 45

Sabuncupınar 47, 89
 Saffet Bey (11. Fırka Kumandan Vekili, Yarbey) 272
 Sakartepe 349, 355, 368, 369, 370, 371, 375, 378, 379, 383
 Sakarya 3, 42, 45, 145, 148, 153, 173, 212, 219, 220, 221, 222, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 282, 289, 292, 304, 305, 309, 310, 311, 312, 316, 331, 332, 333, 438, 443, 444, 445, 446
 Sakarya Meydan Muharebesi 219, 222, 238, 304, 305, 310, 327, 328, 332, 444
 Sakızdere 400
 Salih Paşa (9. Kolordu Kumandanı) 45
 Salihli 22, 27, 423, 425, 427, 428, 430
 Samih Rifat Bey (Şair) 221
 Sandıklı 17, 28, 30, 36, 42, 314, 318, 335, 352, 355, 357, 358, 364, 366, 373, 381
 Sapanca 84
 Saraycık 145, 192, 221, 421, 422, 423, 424, 425
 Sarayköy 15, 16, 30, 33, 34, 313, 412, 440
 Sarıçal 54
 Sarıçiçek 355
 Sarıköy 233, 235
 Sarışaban 310
 Sattepe 41, 42, 390, 391, 393, 394, 395, 397, 398
 Savcibey 152, 156, 161, 189
 Savran 337, 339, 341, 345, 349, 351, 368, 373, 375, 376, 381, 383

Sazak 99, 100, 129, 130
 Sazılar 310, 311
 Sazköy 97
 Sekiören 227, 228, 229
 Selevir 335, 336, 348
 Semertepe 260
 Seraçe 156
 Servet Bey (Albay) 238
 Setbaşı 7, 8
 Sevr Anlaşması 142, 319, 320, 321
 Seydiköy 49, 89, 91, 93, 435
 Seydisultan 348, 353
 Seyitali 150
 Seyitgazi 103, 225, 226, 228, 312, 317, 443
 Sığırılı 114
 Sındırğı 100
 Sırtkaya 54
 Silgisaray 385, 392
 Simav 14, 19, 20, 29, 39, 64, 72, 78, 82, 88, 96, 97, 100, 125, 130, 132
 Sinanpaşa 367, 378, 382, 383, 385
 Sinirköy 335, 336, 337, 351, 354, 355, 357, 364, 365, 366, 367, 368, 382
 Sivas 140, 207, 215, 365
 Sivrihisar 103, 233, 311, 313, 314, 379
 Sobran 89
 Sobuköyü 125
 Sofça 89
 Sofular 51
 Solca 125
 Soyrak 427
 Soyu 95
 Söğüt 121, 124, 130, 140, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 162, 163, 165, 166, 167, 168,

174, 176, 196, 210, 212, 225, 313, 399, 420, 421, 442
 Subu 55
 Sulaksırtı 367
 Sultan dağları 315, 353
 Sultanbaki deresi 55, 92, 108, 116, 124
 Suphi Bey (Binbaşı) 88, 102
 Susuz 34, 97, 365, 397
 Susuzkaya 54, 55, 70, 95, 98, 100, 101, 103, 109, 123, 125, 126
 Susuzören 29, 399
 Sülüklü 29
 Sündiken 231
 Süpürdü 88

 Şaphane dağı
 Şefik Efendi (Batarya Kumandanı, Teğmen) 188, 201
 Şemliktepe 30, 31
 Şemsettin Bey (12. Kolordu Er-kânıharbiye Reisi, Binbaşı) 37
 Şerefli /Burunsuz Şereflişi 236, 238, 241, 256, 258, 278, 286, 293, 294, 295, 296, 297, 301, 302
 Şerif Bey (159. Alay Kurmay Binbaşı) 170
 Şevbeyli 348
 Şevki Bey (174. Alay Kumandanı, Binbaşı) 48
 Şeyhler 98, 130
 Şeyh Ali 235, 302
 Şuhut 318, 339, 352, 355, 357, 358, 363

 Tabaklar 25, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 395, 399, 408, 409, 410, 412, 413, 414, 417

Tahsin Bey (Havacı Yüzbaşı) 12, 13, 48
 Takmak 417, 419, 421, 422, 423, 424
 Taşköprü 228
 Taşlık 125, 130, 163, 254, 258, 260, 264, 267, 268, 269, 276
 Taşlısırt 176
 Taşlitepe 176, 185, 195, 249, 250, 251, 252, 260, 367
 Taşpınar 303, 304
 Tavak 67
 Tavşanlı 51, 96, 97, 98, 102, 120, 122, 175, 222
 Tazıköy 417
 Tazılar 384, 385, 387, 388, 389, 391, 392, 447
 Teberoğlan gediği 318, 384
 Teke/Tekeköy 139, 140, 146, 148, 149, 150, 152, 167, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 198, 208, 209, 210, 214, 354, 358
 Tepeköy 238, 241, 242
 Terziler 95
 Tevfik Bey (Çerkez Ethem'in kardeşi, Kuvayı Seyyare Kumandanı) 10, 13, 65, 72, 79
 Tezekliayla 365
 Tınaztepe 348, 351
 Tırnaksız 234, 235
 Tilkikırabeli 313, 317, 447
 Tokatlı 336
 Toklusivrisi 42, 364, 365, 384, 385, 388, 389, 390, 391, 392, 395, 402, 447
 Toklutepe 348, 349
 Topal Osman Ağa 235
 Topçutepe 145, 192, 198, 200, 204, 205, 224

Torbalı 435, 448
 tren 9, 10, 11, 13, 25, 27, 29, 34, 37, 40, 70, 80, 83, 88, 107, 112, 118, 131, 233, 292, 408
 Trikopis (Yunan General) 160, 174, 180, 189, 213, 374, 442
 Turgut 83, 225
 Tutak 279, 280, 281, 284, 288
 Türbetepe 242, 243, 245, 246, 443
 Türkhöyüğü 303
 Türkmenbaba tepesi 228
 Türkmentepe 50, 372, 374, 377
 uçak 21, 32, 40, 101, 152, 183, 197, 247, 282, 287, 288, 333, 335, 342, 343, 355, 356, 358, 369, 379, 428,
 uçaksavar 40, 234, 235, 237, 351
 Ulubey 18, 27, 28
 Uluçayır 48, 88
 Uludağ 144
 Ulukaya 365
 Uluköy 89
 Ulupınar 348
 Umurca 28, 421
 Urla 435, 436
 Uşak 3, 7, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 46, 49, 52, 66, 68, 78, 85, 88, 97, 98, 125, 130, 137, 140, 143, 144, 222, 313, 318, 349, 365, 366, 390, 391, 396, 399, 401, 403, 404, 405, 407, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 428, 441, 442, 443

- Hücüm Bölüğü 24
 - Milli Süvari Alayı 23, 25, 30
 - Milli Taburu 20, 25, 28
 Uşaklı Alaeddin Bey 17, 22
 Uyuzpınar 228
 Uzunpınar 348, 353
 Üçpınar 291
 Üçşehitler tepesi 200, 201
 Üsküplü Aziz (Teğmen) 14
 Üsküplü Faik (Teğmen) 14
 Vehbi Bey (Yüzbaşı) 187, 191
 Venizelos 143, 436, 441
 Vezirhan 149
 Vilahopolos (Yunan General) 174, 203
 Virancık 126
 Yağızahlat 145, 146, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 165, 167, 224
 Yağmurlar 54, 61, 97
 Yakasinek 336
 Yalnızsaray 68, 69, 93, 98, 100, 120, 123, 132
 Yamak 236, 238, 240, 242, 243, 251, 281, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 301, 444, 445
 Yanıktepe 273
 Yanya 160
 Yarıkkaya 367
 Yassıhöyük 310, 311
 Yayı 237, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248
 Yaylababa 54, 55, 101, 102, 103, 104, 105, 118, 119, 120, 124, 128, 129
 Yaylaköy 55, 178
 Yeleğen 26, 27
 Yeni Dünya gazetesi 79, 80

Yenice 61, 98, 112, 394, 401, 404, 405, 407, 416
 Yeniköy 65, 146, 149, 153, 367
 Yenişehir 8, 140, 147, 148, 149, 221, 222, 223, 420, 421, 423
 Yeşildağ 222
 Yılancık 103
 Yıllıca Dağı 106, 111, 113, 114, 119, 120,
 Yokuşbaşı 54, 55, 94, 95, 101, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 113, 118, 120, 121, 124
 Yoncalı 102, 103, 104, 122
 Yongalı gediğ i38, 42, 54, 68, 69, 96, 128
 Yozgat 20, 233
 Yörükayla 199, 224
 Yunanistan 320, 323, 325, 326, 436, 441
 Yunanlılar 8, 16, 22, 31, 40, 85, 98, 110, 137, 138, 139, 140, 147, 174, 193, 213, 219, 243, 292, 302, 313, 324, 436, 437, 440, 445, 446, 448
 Yunuslar 56, 57, 62, 63, 67, 68, 69, 96, 127, 128
 Yusuf İzzet Paşa 233, 289, 291, 292
 Yusuf Kemal Bey (Dışişleri Bakanı) 139
 Zemzemiye 140, 145, 146, 147, 149, 150, 159, 224
 Ziva 151, 153
 Ziya Bey (Grup Topçu Kumandanı, Binbaşı) 215, 220, 277, 287

Yer Adları Listesi

Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın anılarındaki yer adları ile ilgili şu yöntem izlenmiştir. Özgün metindeki yer adlarından bugün de kullanılanları olduğu gibi bırakılmış, değişikliğe uğrayan veya metinde farklı biçimlerde yazılanlar, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları'ndaki kullanımı esas alınmıştır.

Değişikliğe uğrayan yer adları aşağıda listelenmiştir.

Krokiler özgün halleriyle bırakılmış, metin içinde kronolojik olarak yeniden numaralandırılmıştır.

yeni	eski
Akin	Ağın
Akarçay	Akarca
Akçealan	Akçalan
Akçeşehir	Akçaşehir
Akarçay	Akçay
Akkeçeli	Akkeçili
Aksa köyü	Aksak köyü
Aksu teke	Akse teke
Akakilisa	Alakilisa
Alınce	Alince
Alpu	Alpi
Alpuköy	Alpiköy
Araplarçiftliği	Arapçiftliği
Arapdede	Arapdere
Arslanapa	Arslan
Arslanlı	Aslanlı
Baltalın	Baltaini
Başallık	Başılık
Baldoz	Bazgor
Bendeş	Bedeş
Bekçek	Belçek
Belpınar	Belpınarı
Bezirhane	Bezirhan
Biçer	Bicer
Bodurum	Bodrum
Bozdağ	Bozdağı
Burnu	Burni

yeni	eski
Cumburdu	Cumburt
Çalçe	Çalçe
Çeltik	Çelte
Çimşit	Çemşit
Çekiltepe	Çakıltepe
Çekiltepe	Çiğiltepe
Dedeköy	Dedik
Devrişli	Dervişli
Döğer	Döger
Dömez	Dönmez
Dutlupınar	Dumlupınar
Duruselli	Duraselli
Düzağaç	Dutağacı
Düzmahalle	Düzyer
Efzun	Efsun
Eslehanlar	Aslıhanlar
Fahrettin	Fahredden
Fıranlar	Fıranlar
Göbek	Gobek
Göynükviran	Gönükviran
Göynükviran	Gönükviran
Görelek	Görele
İnay	İney
İnler	İnli
İnlerkatrancı	İnlıkatrancı
Kapaklar	Kabaklar
Kaleboğazı	Kalebuğazı
Kaltaklı	Kalpaklı
Karayavşan	Karabaştan
Karayavşan	Karabustan
Kareancı	Katracı
Kaletepe	Kartaltepe
Kemalettin	Kemaleddin
Kırcaarslan	Kırcaardalan
Kısıkgedikler	Kızıkgedikler
Kızılınler	Kızılın
Kılcan	Kılcan
Kılcan	Kılcan
Köseabdallı	Köseaptallı
Köstenciltepesi	Köstenciltepe

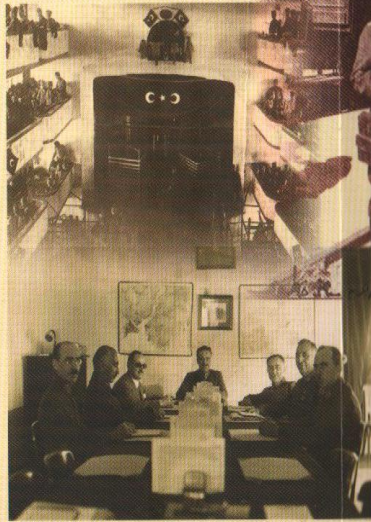
yenı	eski
Krupp	Kurup
Krupp	Krop
Mudanan	Modana
Nazımbey	Nazıbey
Omogorden	Omogor
Okluyalı	Oklubalı
okluyalı	Otluyalı
Avacık	Ovacık
Sarayköy	Saratköy
Savcıbey	Savacıbey
Samanlıdağı	Savalıdağ
Sobuköyü	Sobuköy
Sorgun	Sorkun
Söküren	Sozuren
Sündiken	Sündiger
Şeyh Ali	Şeydurumu
Tutak	Tutsak
Yağcı	Yaycı
Yağcı deresi	Yaycı deresi
Yağdıǵınlı Halil	Yağdıǵın Halil
Yapıldak	Yapıldıǵ
Yongalı gediǵi	Yongaligedik

“... Güney Cephesi kuvvetleri, eski yerleri Dumlupınar’a geri gönderildiler. Kütahya’da yalnız 61. Tümen, iki alaya yakın kuvvetiyle İzzettin Bey komutasında bırakılmıştı.

... Yunan ordusunun yaptığı bu saldırıda Ethem ve kardeşleri de kendilerine düşen görevi yapmaktan geri durmadılar. Yeniden Kütahya’ya yönelerek, orada bulunan ve kuvvetçe zayıf olan tümenimize saldırmaya başladılar. İzzettin Paşa’nın sağlam iradesi, bilgili komutası ve emri altındaki Türk subay ve erlerinin üstün yiğitlikleri, Ethem ve kardeşleriyle birlikte saldıran hain kuvvetleri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı.

... İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 günü öğleninden 13 Ocak gece yarısına kadar dek süren sert ve kızışmış savaşlar sırasında, süvari birliklerinin de savaşa katılması zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığı’na bildirmişti. Refet Paşa, Güney Cephesi’nden getirtmekte olduğu 8. tümen yetişebilirse, 14 Ocak’ta saldırıya geçme niyetinde olduğunu birliklerine duyuruyordu. İzzettin Paşa 11, 12, 13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşamüzeri gün batarken, yaptığı bir karşı saldırıyla asileri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. Refet Paşa savaşa seyirci kalmakla büyük bir fırsatı kaçırdı. ...”

Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*.

İzzettin Çalışlar (1882-1951) Yanya’da doğdu. 1906’da Harp Akademisi’ni topçu sınıfı ikincisi olarak bitirdi. Hareket Ordusu’nda görev yaptı, Balkan Savaşı’na katıldı. 1915’te Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı’ydi. Çanakkale zaferinden sonra ordu ve kolordu başkanlıklarına getirildi. İstiklal Savaşı’nda, 20. Kolordu Komutan Vekilliği’ne, 23. Tümen Komutanlığı’na ve 61. Tümen Komutanlığı’na atandı; İnönü, Kütahya ve Sakarya Muharebelerine katıldı. Savaş yıllarının son görevi, 1. Kolordu Komutanlığı’ydi. Büyük Taarruz’da, Afyon’un Çalışlar köyünde başlayıp İzmir’e kadar sürdürdüğü “Çalışlar Muharebeleri” dolayısıyla Atatürk kendisine bu soyadını uygun gördü. Ordumuzun İzmir’e girmesiyle, ek görev olarak İzmir Askeri Valiliği’ni de yürüten ve aynı yıl tuğgeneral olan Çalışlar, 1923-1924 yıllarında Aydın milletvekiliği yaptı.

3. Ordu Komutanlığı sırasında, 1930’da orgeneralliğe yükselen Çalışlar, altı yıl boyunca da 2. Ordu Kumandanlığı’nda bulundu ve 1939’da kendi arzusuyla emekliye ayrıldı. Savaşlar içinde geçen hayatı boyunca İzzettin Çalışlar, Osmanlı, Alman, Avusturya-Macaristan devletlerinin çeşitli nişan ve madalyalarına hak kazandı, TBMM tarafından da İstiklal Madalyası ve takdirname ile ödüllendirildi. Çalışlar, Ankara Devlet Mezarlığı’nda yatmaktadır.